

“The Law of the Land”

गिरिजाधर • ई. सु. १३४२

ત્યા મન્યુષ્યાગીમા મુખાદિમાં બરાકોલા ‘બોમ્બે
આર્ગે મોમ્બાઈની’ના વાર્ષિક પ્રદર્શનમાં જે ચિત્રો
(બોમ્બે-ગોસાએગ્રીના સૌજન્યથી)

સેવાદાતા આમડે
વિચરકાર • બાનું રમાનું

જાન્યુઆરી • ૧૯૪૩

મહાભારત કારજ કરવા

ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી,
મધુવનનો મારમ ગિરધારી;
ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી.

ધમકે ઘોડીલાની ધધરમાળા,
ફરકે ધ્વજપટ ગયને વિશાળા,
ગીત ગાતી વિલપે મનમાળા;
ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી.

જસોદામાનો નેહલાં હરતાં,
નન્દશ નીર પાંપણમાં ભરતાં,
ગોકુળ ગામતું ગૌરવ સરતાં;
ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી.

હરિને પ્રજાની વેલડીઓ નમતી,
શીઝ દાળી ગાવડીઓ પ્રભુમતી,
રમતી વાયુલહરો અનુગમતી;
ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી.

સુનાંસુનાં ગોકુળ ગોપીવાદ,
વિરહે વિધુરી વૃન્દાવનની વાદ,
નદાનો પરશે હરિને આ વિરાદ;
ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી.

જગજૂનો જમનાજૂનો આરો,
ભણે ભુવનભુવન ભણકારો,
ગૃધી ભોલે પધારો પધારો;
ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી.

સાધુજનને રક્ષાણ્વ ધરવા,
ભરી ધરતીનો ભાર ઊતરવા,
મહાભારત કારજ કરવા;
ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી;
માનવવંશમાં પુણ્ય પાઠરવા;
ગોકુળમાંથી સંઘર્ષો ગિરધારી.

સાચા માર્ગે જીવવાનું કાલ

આજે ભોળીએ ઉત્તમવાધી લખવા વાચવાની ઉકળા ચાર માસ સુધી છકવતી મના હતી તે જામ્યાન રચાએલા ચાલીસેક કાવ્યો, જે 'પ્રજાસચ્ચિદા પ્રજાભિન્ન'ના નામથી દૂક વખતમાં પ્રકટ થનાર છે તેમાંનું એક. ગોકુળ છોડી મધુરા છોડી કૃષ્ણની કાબોમાં મળવાતીના વિરહનું જ વર્ણન મોટે ભાગે આપાય છે કુમારવય પૂરી કરીને સુવાના કન્યકાવયનો સાથ રાંભળી નીકળ્યા શ્રી કૃષ્ણના દયનકાર્યનું ચૂરન એ આ ગીતમાં નવો વિચારભાવ છે.

(દાન • મરડે થવી આવલે નિરિપાતી)

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું અદ્યતન સાંસ્કૃતિક

દિલનો મર્મ

• અલગુ •

આ મહાભોધિ! માભોમની આ ધરા!

આજ પાખું પુનર્વિષ પાછા,
હૃદયની સર્વ કપાન્તિ ટળે આજ ને
આંખનો આંગળે સી અન્નપો.

જિંદગી માલ જિંદગિલી ને ગળી,
આઈતા અંકુરી ને ઉગરે,
દહિનો ટાણ, કૌત્યકીયા ગળી
રવળ ને સર્વ પામ્યો છું અરે.

પામવાને પુનઃ ધરણુ એ અંકનું
ખેડકાસારની ઉત્પન્ના, આ!
આવતો એજ મહાસચ્ચિદાથી
મૂર્તિ રાતધા થવા વત્સલા આ!

રમ્ય નિર્વેષ પ્રતિભા પાડી રહી
દુરદુરે હૃદય ને હદયાની,
નનરથી વરકસી રમનીની ના ખરે
મધુબરી રમ્ય ને રોષ પ્યાલી.

મર્વથી જેઠ હાળાની બાનુની
દોડતા વાકી લાલ ગાની,
એ હયા ને રમતિયાળ સંધ્યા ય રી
બેન બે વડ સંધીવ ગાની.

જેઠે જંગમતા મત છું એ ભવ
ધારતો અકૃતિ ના ધરાઈ
દરયસમૃદ્ધ ધારતે જ વંદુવરી
છવરી સર્વ એઃ હું જ હાંકે.

યનયને હેય અનુરતની સોરમે
ભવ થી પ્રકૃતિની કલમી
અગમ્યો મર્વ ભરવા દિશા મીરને
છું જ અગમર કરે આજ વાળી.

માનવ આ અધ્યા! મુક આ ગાવડી!
આજ દિવસે બધો મર્મ કેતો;
હવનાંતે જ આદામ હો નવો મતો;
આગ-અગ્નિ-અગ્નિ-અગ્નિ-અગ્નિ.

અસોક હર્ષ

ન બાણે!

• ત્રિશોપભદ્રિ •

માત્રે મજા ને મરણ આદમી
અવાન અભોષિ તલેથી શોધતાં
અભોષ મોટી; મરિ તે ન બનિ
રાવન જે આ તલેથી પધારી.

જશલાઈ કા. પટેલ

ઉદાર નમ્ર

વેનાલો •

હરે પધવાળી નીચે, ફૂલેથી તરુવેલી લગે;
વિનયે શિરનીરવા મુકે કદયે ઉચ્ચ ન મનના મુકે.

‘ભાવુ’

★ 'કુમાર' ચાલુ રહે છે ★

‘કુમાર’ પ્રેમી જનતાને બંદોર કરતા મને આનંદ થાય છે કે મારા ટરોમબરના નિઃશસ્ત્રિનિવેદન પછી અમે ને મિત્રોએ ગળા ‘કુમાર’ ચાલુ રાખવાની અપીલ બદાર પાસી હતી તેને સફળતા પ્રાપ્ત થાય એવા પ્રતિષ્ઠાન બધી દિશાએથી મળ્યા છે. પરિણામે અમે આ નીચેની યોજના તૈયાર કરી જનતા આગળ રજૂ કરીએ છીએ, અને તેને પૂરેપૂરી વધારી લેવામા આવશે એવી આશાથી જ ‘કુમાર’ની આ અંત આગળ લખાએ છી.

અમારું પંચાલું ટકા તે મફતના મળશે જ એવી ખાતરી સાથે આ કાર્યને આરંભ કર્યો છે, છતાં બારે મુશ્કેલી આ કે કોઈ અબુધારી આવૃત્તિ ને લઈ તે યોજના મુલતવી રાખવી પડશે તો બદાર પડેલા આજનું

લખાના બાદ કરી બાકીનું ચાલકોને પાછું મોકલી દેવામાં આવશે, એવું કંઈ ન બને તેના આધાર અંતપથી આ યોજનામા એટલી મુશ્કેલી જમાવ થવા પર છે. તેથી આશા છે કે પ્રત્યેક ‘કુમાર’-શુભેચ્છક થોડાથી બંનતો નાણાંકીય ફાળો આ સાથેના દોષમાં બરી મોકલી અમને ઉપરૂત કરશે

‘કુમાર કાર્યાલય સિમિટેડ’ રચવાવા પછી તેના વલીયટ અને આર્થિક જવાબદારીના સર્વ બાર તો કંપની ઉઠાવી લેશે; છતાં કુમાર અને કુમાર કાર્યાલયના દિવોમાં હું મારી શક્તિ અનુસાર પાછું રસ લઈ તેની દ્રવ્યિત અને ઉત્પન્નમાં સાથ આપતો જ રહીશ અને તેની પ્રત્યેક સફળતામાં આનંદ માનીશ.

ર. મ. રાવજી

કુમાર કાર્યાલયની પુનઃરચનાની યોજનાની રૂપરેખા

[આ પ્રસ્પેક્ટસ નથી]

(૧) ‘કુમાર કાર્યાલય સિમિટેડ’ એ નામની એક રજિસ્ટર્ડ રૅલ્ક કંપની કાયદા મુજબ રજિસ્ટર્ડ કરાવી જાશે કરવી.

(૨) ગરુકુર કંપનીની મતાવાર થાયલું રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦ (એક લાખ)ની, દરેક રૂ. ૨૦ (વીસ)ની દાર્શનિક કિંમતના ૫,૦૦૦ (પાંચ હજાર) શેરોનાં રાખરી; અને તે પૈકી દાલ રૂ. ૧૦,૦૦૦ (સાત હજાર)ની દાર્શનિક કિંમતના ૩૦૦૦ શેરો કાઢવા

(૩) આ કંપની દાલના કુમાર કાર્યાલયની નમામ અરક્યામત-કુમાર પ્રોપ્રિયેટર રજીસ્ટર્ડ નામનું બંધોઠા બનાવનાંક ખાતું તથા કુમાર પ્રિન્ટરી નામનું હાપખાતું તે બંનેની સર્વ મશીનરી, એપેરેટસ, સાધન-સરંગમ, ફર્નિચર વગેરે સાથે, તેમજ ‘કુમાર’ માસિક તેના બંધોઠા, હાપચેરી, પાછલી કાષ્ટો, અંધા, તેમનાં ચિત્રા ને લખાએ તથા તેના કૅપીગ્રાફર અને/અથવા તે હાપવાન-હાપવાના નિર્ણિત ચએલા હક્કો વગેરે સાથે, તથા કુમાર કાર્યાલયનાં બંધો પ્રકાશનો, આશ્વમેશ વગેરે તેના કૅપીગ્રાફર સાથે, તેમજ કાગળો, શક્તી, ટેલિફોન તથા બીજી મામતીનો રજીસ્ટર્ડ રોડર્સ વગેરે ને કંઈ દશે તે તમામ સાદિત-તેના દાલના માસિક શી રવિશંકર મલાશંકર રાવજી પત્નીથી ખરીદી લેશે.

(૪) ઉપર મુજબની કુમાર કાર્યાલયની દાલની અરક્યામતની કિંમત, દાલના બાદબાવો અનુસરી, નિષ્કાળે નક્કી કરશે; અને ને કિંમત દગવવામાં આવશે તે કિંમત નવી કંપની તે ખરીદશે.

(૫) એ પ્રમાણે ને ખરીદ કિંમત શી રવિશંકર રાવજીને આપવાની નક્કી થાય તે પેરે, શી રવિશંકર રાવજીને, કાઢવામાં આવેલી થાપખાના રૂ. બામના શેરો આપવામા આવશે, અને બાકીનો આવેજ તેમને રોકડેથી, થોડા વાર્ષિક હપતાથી, ભરપાઈ કરી આપવામાં આવશે; અને તેથી બાકીની રકમ માટે શી રવિશંકર રાવજી કંપનીના પ્રથમ હકના લેણદાર ગણાશે.

(૬) શી રવિશંકર રાવજી, તેમનો ‘કુમાર’ અને કુમાર કાર્યાલય સાથેનો નેવે સંબંધ હશે તેવો જ સંબંધ નવી કંપની સાથે તેમજ નેની તમામ પ્રતિજ્ઞો સાથે પણ ચાલુ રાખશે. કાર્યાલયનાં લિત તથા ઉત્પન્નમાં તથા તેની તમામ પ્રતિજ્ઞોમાં સંપૂર્ણ સાથ ને મદકાર આપવાની તેમણે ખાતરી આપી છે. ઉપરાંત, ભવિષ્યમાં કાર્યાલયની પ્રતિષ્ઠા સાથે હરીફાઈ કે તેની બીજી કાલ પ્રવૃત્તિમાં કોઈ રીતે નહિ બેઠાવાની તેમણે કબૂલત આપી છે એ વગેરેના ગાદલમાં નવી કંપની તરફથી શી રવિશંકર રાવજીને થોડા માસિક પુરકાર આપવામાં આવશે; અને આ પુરકાર શી રવિશંકર રાવજીની હયાતીની મુદત, અથવા તે કુમાર કાર્યાલય સિમિટેડની નવી પ્રવૃત્તિ શરૂ થાય ત્યારથી દસ વર્ષ સુધી, એ બંનેમાં ને વધારે મુદત હોય તે મુદત સુધી આપવામાં આવશે.

● હું નિઃશસ્ત્ર ઇવન ગુલેકે છું, છતાં તે પાસરી મિત્રો વચ્ચે શેરો વેચવા માટે બંનની મદદન કરીશ. (ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૭ની સંપત-કોષેથી)

● જે સિમિટેડ કરવા કરાઓ હોય તો બની રહશે એટલી જરૂર મદદ કરીશ.
(સરોજબેન રોષ-સુંબઠ)

● સિમિટેડની યોજના જરાયે ખોટી નથી.
I am wholly with you
(ડૉ. કાન્તિલાલ હ. પંડ્યા-આગ્રા)

‘કુમાર’ની મોહરની હાલેર થતાં યુગરાતના સમરેત વાચક જગતમાં એક અણુધાર્યો વિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયો હતો, અને શુભેચ્છક સામયિક પત્રો ઉપરાંત સંખ્યાબંધ કાગળો દ્વારા સમભાવનો એ ધોધ વહ્યો હતો તેણે ‘કુમાર’ને મૂંછવન આપવાના વિચારોમાં સમર્થ પ્રેરણા આપી છે તે સર્વનો અણુરની કારકરી તેમાંના કેટલાક ઉદ્દાહર અહીં આપીએ છીએ.

● ‘કુમાર’નું પ્રકાશન મુક્તતી રાખવા વિષે નું નિવેદન વાંચતાં અનેના યુવાનોમા આરે હુન્ન થયુ છે અમારી લાગણી દર્શાવતો તાર કયો છે . . . . . ફરીકરી વિનંતિ છે કે ‘કુમાર’નું પ્રકાશન બંધ કરવાના નિર્ણયમા ફેરફાર કરી, રત્નોને છાને ખૂણેથી બહાર લાવવાનો પોતાનો વ્યવસાય તે ચાલુ રાખે તેમ કરો, ને માટે જરૂરી સાધ-સાધ તેટલો બધો-અમેા મોકલવામાની આપીએ છીએ. (શ્રી ભારત નવયુવક મંડળ-મોખાસા)

● I do trust that ‘Kumar’ which has done such good work will not cease publication and that it will be possible to devise a reasonable scheme to continue its publication.
(Ambalal Sarabhai)

● I can not tell with what pain I read your editorial in the December ‘Kumar’ It is a heavy burden and not only is your strength not robust but you also carry many other responsibilities on your shoulders

in addition to the editing of ‘Kumar’. I do hope that some of Ahmedabad’s millionaires will realise that the loss of ‘Kumar’ will be a grave blow to culture and education and many others will feel the same.

(Rev. George Wilson)

શેર વજોનેની માહિતી આપશો જેથી હું માસથી બનતી ગાંફ કરી શકું.
(અમૃતલાલ કાલિદાસ, શેરબ્રોકર-મુંબાઈ)

(૭) કુમાર કાર્યોલ્પ લિમિટેડના વહીવટ ડાયરેક્ટરોની ગોર્ડની સામાન્ય દેખરેખ નીચે શ્રી ગયુભાઈ રાવત ઍન્ટ્રિગ ડાયરેક્ટર તરીકે કરશે; અને તેમનો ઍન્ટ્રિગ ડાયરેક્ટર તરીકેનો કપની માથેનો કરાર યોગ્ય શરતોથી કંપનીના ડાયરેક્ટરો કરી આપશે.

(૮) કુમાર કાર્યોલ્પ લિમિટેડના પાંચ અથવા તેથી વધારે મંજૂરના શેરો ભરનારને યાજુ (૧૬૪૩ની) માત્ર માટે ‘કુમાર’ માસિક કાંઈ પણ લવાજમ લીધા વિના આપવામા આવશે. આ યોજનામાં કોઈ કાંઈ સૂચના કરવા માગતા હોય તો તેમના તરફથી તેની સૂચના, આ અંક મળ્યા પછી આઠ દિવસની અંદર લખી મોકલવામાં આવશે તો તેના પર યોગ્ય વિચાર કરવામાં આવશે. અમને આશા છે કે ‘કુમાર’ તરફ આજ સુધી જનતાએ જે સહાનુશ્રુતિ દર્શાવી છે તે અખડ રાખી આ યુના.રચનાને તે સાથ આપશે અને બવિષયમાં તે અવિરતપણે યાજુ રાખશે.

શ્રેતન્ય પ્રસાદ મો. દીવાનજી હરિનારાયણુ ગિ. આચાર્ય બાબુશવ કે. મહેતા
રવિશંકર મ. રાવજી બજુભાઈ પો. રાવલ

શ્રી શ્રેતન્ય પ્રસાદ મો. દીવાનજી તથા શ્રી રવિશંકર મ. રાવજી

[અહીંથી કાપીને ભરી મોકલજું]
[ખાનગી]

કુમાર કાર્યોલ્પ, રામપુર, અમદાવાદ.
વિ. આપ હાલના કુમાર કાર્યોલ્પને લેઈન્ટ સ્ટોક કંપનીના રૂપમાં ફેરવી નાખી, તેના, દર રૂ. ૨૦) વીસનો એક એવા લિમિટેડ લાયેગલિટીના શેરો કાઢવાના છે, એમ સમજીને લાખવાનું કે આપ જે કંપની ઊભી કરવાના છે તેમાં અમેા શેર નંગ ----- અંકે ----- રાખવા માગીએ છીએ. તો કંપની રજિસ્ટર થયેથી અમારી માગણી સુજળના શેરો અમારા તરફથી લેવા માટે જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા આપને વિનંતિ છે.

અરજ સાથે આપવાના દર શેર દીઠ રૂ. ૧૦ (દસ) લેખે રૂ. ----- અંકે રૂપિયા ----- આ સાથે મોકલ્યા છે.

પૂર નામ: ----- લિ.
સરનામું: -----
ધંધો: ----- (સહી)

● ગમે તેમ, ‘કુમાર’ ચાલુ રહે એ જ માટે તો બેઈલુ હવે મારી સદાય, ઇન્દરાજાદ, આપીશ. (યુસુફ કે. ફેલુલ્લાહ-સુરત)
● અમારાથી બનતો બધો સાથ અમેા સં-
દર્પ આપીશું.
(છા. લ માહડ-વિદ્યાધિકારી પોરબદર)
● ‘કુમાર’ બંધ થવા વિષેનો વિચાર જ અમને અસહ્ય લાગેલો. હવે અમેા અમારાથી બનતું કરીશું. (સુમનભાઈ શેઠ-કરજી)

ઉષ:કાળ નજીક આણનાર સમર્થ ભારતશ્રેષ્ઠી

મું ખાઈની સૌંદર્યોર્ચસ કૌલેજમાંથી બી.એ.નો અભ્યાસક્રમ પૂરો કર્યા વિના જ યુવાન વાલચંદ પોતાને રેર સોલાપુર આવ્યા, કારણ કે તે જ વર્ષે તેમના બે ભાઈ મૃત્યુ પામવાથી વશીલોને મદદ કરવાની તેમને નજર પડી. હીરાચંદ રોકને સુનસાઈ સાલની દુકાન હતી અને તેમનો વેપાર પણ ઠીક ચાલતો હતો. એ જ દુકાનમાં વાલચંદ બેસવા લાગ્યા. થોડા સમય બાદ તાલોદોઢામાં પોતાના આડતિયા શેઠ લાડાજી મુંદ્રાજીની પાસે કેટલાક દિવસ જઈને રહ્યા અને ત્યાં હિસાબકિતાબ, માલની પરીક્ષા તથા વેપારી કૃષકપાચક્ષ ઇત્યાદિ બાબતોમાં અનુભવ તથા મહિત્વી સંપાદન કર્યાં. પણ વલીલના ધધાગા વાલચંદનું મન જોઈએ તેટલું ખુલ્લું નહિ. ઈંદ નવીન રવરપની કામગીરી કરી બતાવવાની તેને મહત્વાકાંક્ષા હતી, પણ શું કરશે તે સ્પષ્ટ નહોતું.

એવામાં સોલાપુરની ગિરના એક ગેંગરે હજરતખાન નામના એક કાચરમૈને વાલચંદની બોળખાણ કરાવી હતી એ હતો કે હજરતખાનને વાલચંદ કઈક રકમ ખરીદે અને તે મદદ લઈ હજરતખાન ગિરને બાળવાના શાકડા પૂરા પાડવાનો કૉન્ટ્રાક્ટ કરે સમય બીત્યે તે શોખ હાવાથી રકમ પાછી બરી આપે કનૈક રકમનો આકરો મોટો નહોતો, તેમ એ વ્યવહારમાં જોખમ પણ બનું નહોતું છતાં વાલચંદને આ વ્યવહાર વીસો અને સાગતાવળખાને ગરબો નહિ તેમને મતે કંઈક કે કૉન્ટ્રાક્ટનું કામ પ્રતિષ્ઠિત નહોતું અને તે વખતના હિસાબે તેમની માન્યતા થોડી પણ નહોતી. તે પછી કંઈક નવીન-કંઈક વિશેષ કરી બતાવવાને હતુંકે થયેલા વાલચંદે વીસોનો વિરોધ આશોચ છે એમ કહી આગ્રહથી હજરતખાનને મદદ કરી ખાન-મહેલે થોડા જ વખતમાં સર્વે રકમ સંચાલ પાછી આપી (આ જ ખાનસાહેબ પાછળથી મોટા કૉન્ટ્રાક્ટર થયા, મક્કાની હજ કરી આવ્યા અને સરકાર પાસેથી ખાનગીદારીને બિતાબ પામ્યા. સર અખંદુલ હાલદી તેમના જ પુત્ર થયા.)

પણ હજરતખાન માર્ફત થયેલી લાકડાની એ ઈન્ટરમરીમાં વાલચંદની કામગીરી કેટલું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે નહોતી. ગ્રેથી માત્ર પોતાની દુકાનના બ્યાપારી વર્તુલ બહાર તેને નજર કરવાની તક મળી એટલું જ. કૉન્ટ્રાક્ટનું કામ પ્રત્યક્ષ જવાબદારીથી કરવાનો થોડો તો તે પછી થોડા દિવસે ગળ્યો. સોલાપુરના રેલવે એન્જનીઅરની ઓફિસમાંના માણ કારકૂન શ્રી કાઠક સાથે વાલચંદને પરિચય થઈ ગયો. બાર્ડો લાઇટ રેલવેની મેઇન્ટેન્સી તળવળની સાત માઇલની રેલ સડક તૈયાર કરવાનો કૉન્ટ્રાક્ટ કાઠકે મેળવ્યો હતો. તેને વાલચંદ પાગેથી આર્થિક મદદ લેવાની નજર પડી. આ વખતે પણ વલીલોએ કચકચ કરી, પણ વાલચંદે તો આત્મવિશ્વાસથી આ નવીન ઉછોગમાં ખૂસકો માર્યો. નવાઈની વાત તો એ હતી કે કાઠકે વાલચંદ બેમાથી કેટલું એન્જનીઅરિંગ લાઇનના જ્ઞાતા નહોતા, છતાં કેવળ હિમતથી જ એ કામગીરી તેમણે સફરચીરીતે પાર પાડી.

બંનેની માર્ફત કરતાં વધુ નહોતો ગળ્યો. ૧૯૦૫ની સાલથી કાઠક અને વાલચંદ સાતીદારીથી કામ કરતા થયા અને ૧૯૧૫માં સાતીદારી ખરીદી કાઠક એન્ડ વાલચંદ લિમિટેડ નામની કંપની તેમણે રચાવી. બાર્ડો લાઇનના પહેલા કામ પછી નવાંબવા મોટાંમોટાં કામો વાલચંદને મળવા લાગ્યા. હોય વજરના અને ટકાક કામ કરનારા તરીકે તેમણે લોકમત મેળવ્યો અને સરકારી-ખાનસરકારી તેમજ હાલ સંસ્થાઓ રચનાયાક હોવાય (કૉન્ટ્રાક્ટરશ્રેણ એન્જનીઅરિંગ)ના કામો

શેઠ વાલચંદ હીરાચંદ

વિશ્વાસથી તેમને સોપાવા લાગ્યા અને ધંધો વધી ગયો. મોટાંમોટાં કામો સફળતાથી પાર ઉતારવામાં વાલચંદ રોકની પાસે પોતાની વિશિષ્ટ રીત છે સરકાર-નરણ રનું નામ હોય ત્યાં પત્રવ્યવહારે કબાબ, મેન્ટરી માટે સત્તર નારફન અને અઢાર કાર્બલ ફેંકોશાય, તે પછી સાહેબની સહી થાય -એ બધામાં ખૂબ કળબચ થાય છે તે ઉપરાંત કામ અને તેની રકમની મેન્ટરી માટે જે કંઈ અને સંચમ બોળવવા પડે તેની કકપના જ કરી લેવી. તે બધા પર કળબચ કરવાની પદ્ધતિ તેમને બિલકુલ પસંદ નથી. ભતે હાજર થઈ બધી વાતની ખુકાસા જલ્દી કરી યત્નથી કામ આટોપવામાં જ તેઓ માને છે ખીન આગેતેકકા કામ કરનારા કૉન્ટ્રાક્ટરો તેમની સાલ્લિક વતિને તો શુદ્ધ મૂળના વજા વિના એ નહિ મુળાઈની હાબરે એન્જ લાઇનનું કામ તેમણે લીધું ત્ય દે કઈક કૉન્ટ્રાક્ટરો બોલ્યા કે 'આ શેઠ પોતાના જીનોના ફેટા વેચીને જવાના' પણ એ અગંગળ ભવિષ્ય વડન બોલુંકે, તેમના નમળા પ્રકપ આશ્ચર્યકાર હોય છે. એકવાર તેમણે એક રેલવેનો મોટો કૉન્ટ્રાક્ટ રાખ્યા હતા. રેલવેના ઈન્જનેર તપાસ કરવા આવ્યા ત્યારે અર્ધે ઉપર કામ પૂર્ણ થઈ ગયેલું એ કામ પર એકબે માંદાના લાગરો અંતરે રહે વાતાંને અજા જ હતા, પણ આંખેલી મુન્ત કરતા બે સ્વિચસ વહેંકે ને પાકુ કામ થઈ ગયું.

અથા મહાયુક્ત વખતે એક ઠેક જે બારક બાંધવ તુ કામ તેમણે હોય પર લીધું. કૉન્ટ્રાક્ટ માવડે થવાના કાગલ હ થયા આવતા જ તે પોતાના અગળાં માણસોને લઈ બાંધકામની જગ્યા પર રેલવેમાં ગયા. ત્યાં એક દુકાનમાંથી થોડી મિનિટ લેવા એક ટાપામાં બેસી નીકળ્યા ટાપાવાળા સાથે સહજ વાતચીતમાં ટાપા અને ધંડો વેચાતા લઈ લીધા અને ટાપાવાળાને તોડક રાખી લીધો' બિનિન્દ લઈને આવ્યા એટલે એ જ ટાપામાં ફરીને ટાપામાંના ખાડી થઈ ખરે રાખી સીધા

અને મુંબાઈ તાર કરી માણસોને તૈયાર થઈ આવવા બાંધ્યાં. અહીં મહનગરથી તાર કરી વધારે ટંચા મળ્યાં. કસબેડે સમયે એન્જનીઆર, મનર, સાબાન અને માત્ર આવી લાગ્યાં ને કાગવાણ થઈ ગયું.

ભોરધાદમાંથી આપણે ઘણાં જ પ્રવાસ કર્યો હતો અને તેનો પ્રયત્ન બોમ્બે જેઈ આશરે થયું હતો, પણ એ કામ વાલચંદ રોકતું છે એ હમીકનની બાજુ આપણામાંના યુને નહિ હોય. પહેલાં ત્યાંની રીસિંગ સ્ટેશન હતી; એટલેકે ગાડીને ચક્કર મારી જઈ પડતું તેમાં આંત્રને ચડવા બેતારવાની બહુ મુશ્કેલીઓ હતી અને વખતને અપવ્યથ થતો તેથી એક રીડેર બોમ્બે (હિંદ) પર્વતમાં પાડવાની યોજના રેલવેએ કરી. તે વિષે વાલચંદ સાથે વાત કરતા છઠ્ઠામાંથી પાંચમી એન્જનીઆર બોમ્બે: "આ કામ ઉપાડનાર કુશળ કારીગર હિંદુસ્તાનમાં નથી; પણ ઇંગ્લેંડમાં પ્રસિદ્ધ થતા એન્જનીઅર એસોસિએશન જર્મન લામાં એ કામના એક નિષ્ણાત લખેલા લેખ મેં જોયો છે. એ માણસને હિંદુસ્તાનનાર બેગમહાના કામની અવગત છે અત્યારે મને તેનું નામ યાદ નથી" આટલું બોલતા જ વાલચંદે ઇંગ્લેંડમાં તે પત્રના સુચાવકને તાર કરી તે નિષ્ણાતનું નામ, હેલાઈ અને હોલો વગેરે મેળવ્યું અને તે બંને પર આક્રમિકના નેરોબી રોકેરમાં કામ કરતા હતા ત્યાં તાર કરી મુલાકાતું કે આ કામગીરી માટે તે હિંદુસ્તાન આવવા ખુશી છે કે નહીં. જવાબ મળ્યો કે તે એન્જનીઆરની પત્ની રબનાં ઇંગ્લેંડ જવા છાંડે તેથી તે હિંદમાં આવવા ખુશી નથી.

તે પર વાલચંદ રોકે હાથ પાછું વિલંબ ન કરતાં તારથી પેના કહી તેને સફળતા હિંદુસ્તાન આવવાની સર્વ તત્ત્વો જ કરી આપી; કંપરાંત તેના પચાસની રકમ વગેરે માટે મોટી રકમ તેના નામથી એકમા જમા કરાવી આપી આ પ્રયાણે બેઠાં માણસની ઊભુપ દરેકે તેમણે આપરથક ચૂંટસામયે લીધી કરવા માટે તેમણે અગત્યના ધણી પડી, છતાં પૈસા કરતા કામની કિંમત વધારે છે એમ માની કસર કર્યા વિના સર્વ સામાન એકઠો કર્યો. આમ, સર્વ તૈયારી અદ્યપાધિમાં ચમકેલી જોઈ રેલવે એન્જનીઆર બહિત થઈ ગયો, પણ તેણે એક નવો ભય બતાવ્યો કે રેલવે ખાતા મારફત જ આ કામ થઈ નેહ્યે એટલે એ સરકારી ફરમાન થાય તે તેમના જરૂરી સર્વ સાધન તમારી માલિકીમાં હોવાથી ખાતાની રિયલિટિ વિચિત્ર થાય. પરંતુ આ સારિસરતાથી પણ વાલચંદ ડગ્ય નહિ. તેણે સર્વ સાધન મૂલકિમતે રેલવે ખાતાને સ્વાધીન કરી એ આગળ દૂર કરવાની તત્પરતા બતાવી પછી સરકારી લેન તરફથી કાઈ વાંચે ન લેવાયો ને તે કામ વાલચંદ રોકેને જ મળ્યું અને પછી પછે પાર જતું. બાંધકામના એક અનન્ય - સાધારણ નરના જેવો ભોરધાદનો એ બોમ્બે જન્મભરમાં અમર થયો અને તે સાથે વાલચંદ હીરાચંદનું નામ પણ સર્વતોમુખી મળ્યું.

૧૯૧૯માં મુંબાઈના સંવર્ધન માટે રિવરિનાથી યોજાતા એક ગવર્નર બોર્ડને લેઈ રોકે. તેમાં મુંબાઈ શહેરની ગરીબોના નારા કરવા, રસ્તા મોટા કરવા, પાણીના સાધન સુધારવા, બેંકોને દરિયા પૂરી ત્યાં જમ્ય વર્ન માટે હિમારને દરવી, જેથી અનેક પ્રકારની પુનરુત્થા તે યોજનામાં હતી. ગોરા લોકોના હાથમાં આ યોજના રોજની એવો પ્રાંતીય સરકારનો હેતુ સરકારી પત્રોમાં સ્પષ્ટપણે દેખાતો હતો. પણ એની સામે વાલચંદ રોકે સંવિરતર ગચાઈવંક આક્રમક સાથે એક પરિણામકારક પત્રક મુંબાઈના "બોમ્બે કોનિસ્ટન્ટ"માં પ્રકટ કર્યું.

તે પર જુદ ગવર્નરનું પાન મળ્યું અને મુંબાઈમાં એક મોટી કન્વેન્શન એન્જનીઆરિંગ ફોર્મ કાલવાની જરૂર સર દોશજ લાતાની આગળ જણાવી. તાત્કાલે એ કામ ખુશીથી સંકલ્પ અને તેમાં સહ-

ભાગી થવા વાલચંદ હીરાચંદને આમંત્રણ આપ્યું. તેમણે આ સધિ આનંદથી વધાવી અને "કાસ કન્વેન્શન કંપની લિમિટેડ"ના ગોર્નરિય કાર્યકર થયા. મુંબાઈ શહેરનાં ધણી પ્રયત્ન કામે આ કંપની મારફત વાલચંદ રોકેના સંચાલન નીચે પાર પડ્યાં

તાસના વળાવતું પાણી શહેરમાં આપણાનું કામકાજ લોકોને હાથે પાર પડવાનું જ નહિ, ગોરા લોકોનું જ એ કામ, એટલે ધણી બોલતા, પણ વાલચંદ રોકે એ કામગીરી સરસરીતે પાર પાડી. ધારી એ કંપનીમાંથી તોલતા છૂટા થયા એટલે પીરમીયર કન્વેન્શન કંપનીના નામથી વાલચંદ રોકે મોટાં મોટાં કામ કર્યો. નર્મદા નદી પરનેર જ આજ પીરો પૂવ, હંચાવતી પર આડેથી નજરનો પૂવ વગેરે તેની સિદ્ધિઓ છે

"પીરમીયર"નું એક પ્રશંસનીય કામ તે દિંદી લૂમપાઈમાં કામનામાં છે વાલચંદ રોકે ઇંગ્લેંડમાં હતા ત્યારે એ પાઈપના જનક લૂમ સાહેબ સાથે તેમણે સંબંધ બાંધ્યા ને તેના હાથ નીચે સિદ્ધિ લેવા પેતાના એન્જનીઆરને મોકલ્યા, એટલું જ નહિ પણ જુદ જુદ સાહેબને હિંદુસ્તાનમાં તેઓને મુતપ્રાય: ચમેલો જે ધંધો સંચળ નથી. આ બંને તે દિંદીમાં બનેલી લૂમ પાઈપ એક હાઈવર્ક સાથે તે ગંગોત્રીનાં પાણી રામનજ સુધી કાઢવામાં લઈ જવાયા

પૂલો બોમ્બે, પાણી, હિમારો વગેરેનાં બાંધકામોથી વાલચંદ રોકેના કાર્યક્રમે અર્થાદિત નથી બેતોના ધંધો પણ તેમને રાષ્ટ્રીય મદત્તરનો લાભ છે અને નાસિક નિલ્લામાં માલિયાં પાડી રાવળ ગામમાં મોટા પ્રમાણ પર ને આધુનિક સાધનોથી તેમણે બેતી કામી છે રોરડી, કપાસ, તમાકુ, મરચાં, કેળા દીપકિને કચેર ત્યા ધાય છે અને તેમનું મોટું સાકરનું કારખાનું પણ ત્યાં જ છે. બેતીના કામમાં તેમની પછી આક્રિં કોવાળી, આજના વાહસરથ હોઈ ચિનકિથ-ગોના પ્રમુખદ નીચે ૧૯૨૧ની સાલમાં આવેલા બાદગાદી ફિરિયન આગળ બેતી સુધારણા કપર તેમણે મદત્તરની સાક્રી આપી હતી. દિંદી સાકરને સરકારી સંરક્ષણ અપાવવાના કામમાં વાલચંદ રોકેના પરિથમ મુખ્ય કારણભૂત થયા છે. રાવળ ગામ પ્રમાણે જ પૂના નિલ્લામાં લલળ આગળ તેમનું સાકરનું કારખાનું છે ને તે અલિ વિના-રજાં હોઈ ત્યા આધુનિક પદ્ધતિએ તેમણે "વાલચંદ નમર" ચલાવ્યું છે.

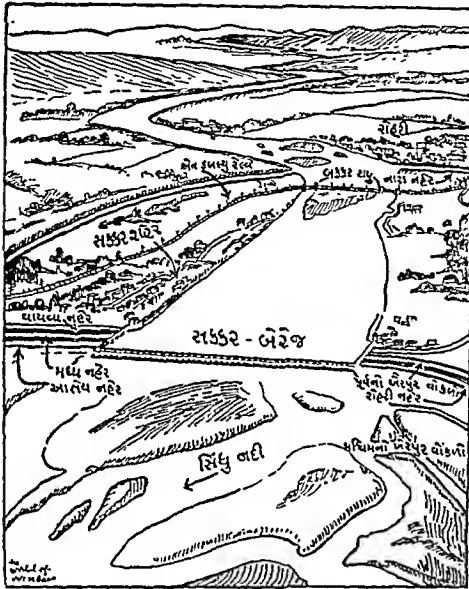
બાસતતીની પાસે આવેલી બા વસાહતમાં ૧૨ વર્ષે લાખે મળુ સાકર રેલવે થાય છે. ત્યાંની બ્યવસ્થા તેમના નાના બેટા હેડ મુલાન-ચંદ સંચાળી રહ્યા છે અને વડીલ બંધુને સંતોષ થાય એટલે. વિસ્તાર અને બ્યવસ્થા કરવાની શક્તિ તેમણે બતાવી છે.

યોજનામાં તેમણે ધનચિત્સલતા, મોપાલની પત્ની કંપના, કચ્છ પ્રકારની રસિકતા, શુદ્ધ સદાનુભૂતિ, દરેક પ્રકારની બારીક નેધારી, વધતી આકાશ અને વિશાળ વિસ્તારનો એક હાથે વડીલ, વગેરે બતાવતો અધિકારિક ખીસી કોટરો સાંકળવાનું એ વસાહત મુલાકાતયોગ્ય બની છે.

પ્રત્યેક કેમણે પાણીની ખજાજાદ વહેણ અને ચોરડીના લીલા-છમ વાંદોવાળી આ ભૂમિ આજની છેકી પદ્ધતિ મુજબ માગીલ મુલકમાં નગર સમુદ્ધિત ઉત્પાન પામી રહી છે. કારખાનાના અધિ-કારીઓ અને કામદારોનાં વર્ગ મેળો, મોટી હવા અને નીડેવિનાનો એવો સંચમ વિરલ જ જણાય વસાહતના રેલ્વે-મંડળ-મંડળનાં એક નથી, કેરેકર ઉપવન બગીચા બતાવ્યા છે, કુટ્ટા બતાવ્યા છે અને એકલા લોકોની જરૂરિયાત પ્રમાણે એક જબર પણ બાંધ્યું છે

કારખાનાનું ફેવર ૪૦ ચોરસ મીટર અથવા ૨૦ હેક્ટર એકરનું છે. એકલા વિસ્તાર પર વિવિધ પ્રકારનાં કામે ચાલતા હોવાથી જુદી-

સકર ઍરેજ: સિંધની સુકી ધરતીને પરિહાવિત કરતી માનવીએ ઝરનેલી મોટામાં મોટી યોજના

સિંધમાં સકર રહેર પાસે આવેલા અને એ પ્રાંતની ઍશી લાખ ઍકર કરતા એ વધુ જમીનને પાણી પર પાડતા 'હાઈડ ઍરેજ' (ને સામાન્યરીતે સકરઍરજના નામથી ઓળખાય છે) ના નેમી બંધની યોજના માનવીએ ઝરનેલી મોટામાં મોટી હરીંગેગન યોજના ગણાય છે. ડુઝરથી વધી આવતી સિંધુ નદીનું પાણી એ બંધ વડે રોકીને તેને કેમીરીતે કપચેનમાં લેવામાં આવે છે તે બાબતના કાલ્પનિક ચિત્રમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. બંધમાં ૬૬ કમાનો છે, ને તે દરેકમાં એક એક દરવાજો છે, જે, નદીમાં પૂર આવે ત્યારે વધારાના પાણીને વહી જવા દેવા માટે તરફ પરે નેમી ઍશી નાખવામાં આવે છે. આમ, જે બંધથી રોકાઈને બનેલા એ વિશાલ જાગારમાંનું પાણી, એ પડખે સામાન્યે કિનારે આવેલા એ નાના બધના દરવાજામાં પાસે, મોટાંકીને પરેલી તપુ તપુ મોટી નદેરો વાટે અમુક નાની નાની નદેરોમાં વહેવડાવી ડુઝરની ધરતીને પરિહાવિત કરવા ખેંચી જવામાં આવે છે, અને એ રીતે ૩૫,૦૦૦ માઈલની નદેરો વાટે સિંધની વસ ધબેલી ધરતી દર વરસે ૨૫ લાખ ૯૫ વુ બનાઈ કમાની થઈ છે (Courtsey The World of Wonder)

બુદ્ધી વસતિ ત્યાં બંધાય છે. પ્રાયશઃ અને માધ્યમિક સામ્રાજ્યા પછુ ત્યાં જે ને સિંધુ તદન મક્ત છે. અંગેજીનેરેશી પદ્ધતિના દવાખાનાં પછુ છે અને કામદારવર્ગમાત્રને તેમજ આસપાસનાં ગામડાના રહીશોને ઔષધ મફત મળે એવી સગવડ હતી છે. પ્રયત્નિશ્વદની સ્વતંત્ર વ્યવસ્થા હતી તે માટે નિષ્ણાત નરો નીમવામાં આવી છે. ત્યાં તરીલ ધરતી સીની સુવાવડ ખાસ રૂપિયામાં થાય છે અને અધિકારીવર્ગને ૧૫ રૂપિયા પર છે. સંખ્યાકાલે નવરના બધા લેકોને રમતમગત માટે એક પડાંમણ અને કીડાંમંદિર, તેમજ નિમખાના, વાચનાલય વગેરે ભાંધવામાં આવ્યાં છે નહકમાં અતિથિશ્વદ પણ બંધાયું છે. દરેક રહેસનથી વાલચંદ નજર સુધી જવાને રોડની મોટર સર્વિસ છે અને એ ૪૦ માઈલના ક્ષેત્રમાં બધી તરફદરફર સરખ બતાવવા ૬૮ માઈલનો રેલવે રસ્તો પછુ પાડવામાં આવ્યો છે. નીરાનરીની બંને બાજુએ રોડનીનાં બેતરોડેવાપીનીરીની કાબીજીમાં બંને બાજુથી નદેરોનાં પાણીનો ભરપૂર લાખ મળે છે. ગંજના ગંજ રોડની પીલાય ત્યારે ત્યાં અમાપચાગે દેવાર થાય. તેનો કપચેન હતી હેવા દુધાલવની કપના રોકેને સૂરીને પરિખામે આધુનિક કપચેનથી પી સમજ એક રેડી કમી ત્યાં ૪૫૦ જેટલી ઍસો

રાખી છે ને ત્યાંથી ૧૦ મણુ કુપ રોજ રાતે ખુંબાઈ રવાના થાય છે. અર્ધાંનુ સાદરનુ કામખાનુ તો એક પ્રચ્ઠ યોજના છે રેલવેના દખામાંથી કારખાનાના યોગા રોડની પડયા પછી તેની સાકર જનતા સુધી ને વિવિધ પ્રકારના સંક્રાર થાય છે તેની વિચિત્ર તો પ્રત્યક્ષ દેખાતે જ સમજાય. આ કારખાનામાં દર સાવ ૫૦ લાખ મણુ રોડની પીલાય છે અને પાંચ લાખ મણુ સાકર રેલવાર થાય છે. ત્યાંના રોજર હાકસ (સર્વ સંક્રાર મંદિર)માં એક કમી માંડી લોખંડના પાટડા સુધી કારખાનામાં જે કંઈ એકલે તે મળે એવી વ્યવસ્થા છે. ત્યાંના અધિકારીમાં ગ્રામ્યુશન અને વ્યવસ્થા અવરથ એકલે અને એવા માણુઓ ત્યાં મળી રયાં છે. ગુલાબચંદ રોડની દિંદુલનિગા મચ્છર છે. પરેરોડોના પોસાક સુધાં માવતી દખતા જ રાખ્યા છે. ન્યાત્યા આર્થ સંક્રમિનું રૂપિજી સામયવા પ્રયત્ન હેખાય છે. તેમના હાખ નીચે ૧૮ ખેરી વાકીના પદવીધરો, ૧૦ મિંદિરક એન્જનીઅરો, ૧૨ રસાયન પદવીધરો, ૧૦ સાદા પદવીધરો, ૩ કાપદાખાને, ૨ મેડિકલ ઍન્જીનિયર, ૨ લેઈ, ૨ સિવિલ એન્જનીઅરો, ૧ લેઈરની અર્બન (પયુ ચિકિત્સક), ૨૨ સિંક અને પ્રિલના કામદારવર્ગના કંઈ નંદો તો

૭ ડબલ માણગે-એટલી માનવ્યવસ્થા છે, જે એવા ઢાંચે સાચવવી મુશ્કેલ છતાં સુલાખ્યદ શેઠ સરજતાથી નિભાવે છે.

દિવ્યતાનામાં વિગાનનું કારખાનું કારવાની બાબતમાં પણ મરકારી ધારણના ખીજા આડા આવતા. પરંતુ હકેરી દિલ્હી આ દેશમાં વિગાન તેસરે કારવાની જરૂરિયાત જાણવાથી વાલચંદરીએ વિગાનનું કારખાનું શરૂ કરવાની સરકારે પરવાનગી આપી તે વખતે માનવિન્દ્રપ્રેમથી વાલચંદરીએ વિગાનમાં આવવાની કમ્યાલતા, સીની ગરકારને વિગાન પુરવઠા કરનાર અધિવેશન વેપારી ગિ. પોંચેલ એ જ વિગાનવાની મીન જવાબા દાના એવા ખબર એમણે વર્તમાનપત્રમાં વાચ્યા, એટલે વિગાનકર જે ગિ. પોંચેલ જેટલે તેમણે નાતો બાંધે અને પ્રવાસના પાંચમા દિવસે માનવથી દિવ્યતાના સર સેનાપતિ પરતાર કર્યા કે મારી સાથે ગિ. પોંચેલ આવે છે, એટલે દિવ્યતાનામાં વિગાનનું કારખાનું શરૂ કરવા બાબત અચરને મુદ્દાલાવ આપો. પણ નહીના લક્ષમાં દોષ એટલો વિન સરકારી કામમાં દોષ છે તે તરૂં પહેલાંએ કે નહિ તેના ખબર પણ સરકાર તરફથી તેમને મળ્યા નહિ. ૧૬૩૪થી ૧૯૪૦ સુધીના સમયની વચ્ચે રીનજી, ત્યારે પોંચેલ આદેખને મુલાકાત મળે કાવવાની શરૂતી મળી ગઈ. વિગાન અને કારખાનાની ગોઠવી મળતા જ વાલચંદરી શેઠને તેની અર્થ સિદ્ધતા અત્યંત ત્વચ્છી કરાવતી પડી અને તે પણ રીનજીએ જાહેર.

સિધિયા સ્ટીમ મૅનુફેક્ચર કંપનીની તેમણે ફેરી કરાવતી પણ એવી જ આકર્ષકરીને થઈ ૧૯૨૯ના જાન્યુઆરીમાં વાલચંદરી શેઠ રિલ્લીથી આવતા હતા. આગિયાર મંગળે તેમને દરેકદિવસ એનિની અગ્નિ સાથે સંબંધ ધરાવતા વૈદ્યન નાખના એક શરૂઆત બેઠી ગયા તેની સાથેવાત કરતા શેઠ સમજ્યા કે સિધિયા સરકારે અરી-દેહ એસ.એમ. હોયલથી નામનું જાડા વેચવાનું છે. બોરીબદર રેલેસે ટોલના જ શેઠજીની સવારી સીધી મારીમાં પહોંચી. ત્યાં જાડાની તપાસ કરી અને કિનાર વિશે ચોક્કસ કરી, સર લડ-બાઈ સામજીકાં, કીવાચંદરી વચ્ચે, નરોત્તમ મોસારજ વગેરે ગિતે સાથે વાતચીત કરી જાડાની અરીબીજન તે જ કિસો કરી નાખ્યું અને તે પછી રડની માર્ચે ૧૯૩૬ને રોજ સિધિયા સ્ટીમ મૅનુફેક્ચર કંપનીની રવાના થઈ. ૫ મી એપ્રિલે હોયલની જાડાની વાલચંદરી અહીં પ્રથમ પ્રવાસ થયેલ તે પછી જાડાની વેલેસ સિધિયા કં. પારોશ છે વાંદરે જાડાને લીધા. મોસાર હોમની વાંદરની માલિકી કાગળ આ-કમીના હાથમાં બધે તે જાડાની ગિલિંગ જાડાને રાખી નહિ તેણે ગમ્મિ પ્રમાણે અડચણો નાખવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા, પણ તેમના કમી-બન થયા નહિ.

હાડી જાડાને બંધકાર વાલચંદરીએની દેખરેખ નીચે સર હયા પછી પી. એન. એ. કંપનીના પ્રમુખ હોર્ટ હચેલે તેનાં બધા જાડાને અરીલી લેવા દેખાડ્યાં. પણ અગાવી 'મામ અમિનાકિનારા પર અગરજા જાડાને હાડકાં રાખી જાડાને હાડકાં એકાકીલાટ સાહેબના અગરજાને ગમ્મિ ૧૯૩૧ હોર્ટ હચેલે તે પર વોડાઈપડનાને જાડાના: મામુલમાં રાખી મામુલમાં જ અને મિડિસ સામજીકાં પુરે. તમારા જેટલો જાડાની આસપડાસ અગરજા હાડકાં જેણે સિધિયા કંપનીએ તેને હાડકાં લીધી દેહી. પછી જાડાને બાડા કમી કરીને પાણી પી એન કંપનીએ વાંધા કરીએ, પરંતુ અર્થેક અગરજાની સાથે વાલચંદરી શેઠ કંપનીને સરકાર કરી અને ૧૯૩૬માં મરકાર વલ્લભભાઈ પટેલને હાથે કંપની સંચાલિત કરાવવાની બંધકાર હોમરવ 'સિધિયા હાડકાં'નું જાડાને રાખ્યું.

વાલચંદરી સાથે વાલચંદરી બાંધકામ પણ વાલચંદરી શેઠે જી-કાર કર્યું અને ૧૯૪૧ની ૨૧મી જૂને વિજ્યાપદમમાં બાણ શરૂઆત પ્રમાણે હાથે જાડાની મોટીનું પાતપુકર્તે મોટા હાથી કર્યું.

વાલચંદરી શેઠે જાડાની આ તો કેવળ સાદી રૂપેના થઈ. પ્રમાણે બાંધકામ, સંપત્તિવાતુર્ય અને નિર્મજાણીસાથે એવા મુખેના બળે તેમણે પ્રયંત્ર કામગીરીઓ કરી બતાવી છે ૧૯૩૭ના અર્થે ગામમાં તેમણે ૨૧ કિલોટોને એકસરખા માટીના જાડાના દલા, કામુ ગિલિતે જાળવવામાં તેમણે પ્રવાસ કર્યો છે તે સુધિસીદ્ધિ એવાને દિવ્યતાના આપો મોટાનાં બે. સુરોપમાં પ્રવાસ કરતાં શ્રેષ્ઠ મોટાને મોટું કિયે તે મળવા થયા હતા અને હિંદુસ્થાન સાથે શાહ પણ લીધા છે. હિંદમાં કામને એને ધાનીવાર ખજાણામાંથી નાખ્યું છે. કામને અને એને તે મુશ્કેલી તેમણે સહન કરી લીધી છે.

ચોલાના હાંધાના બાણજીનાં વલન વાલચંદરી શેઠ બાણ રમણી કરે છે અને નગમના પ્રમોગ પર એક નાના વિદ્યાથી કરેલા આનંદથી ખજાણાટ હરે છે. શોલાપુરનાં બેઠાની માટી કરતાં તે હલુ પણ મન આપે છે મુખાઈના એક બાંધકામ માટે જાડા વેલેલા સાદા વાલચંદરી શેઠ શોલાપુરનાં મોટાં મોટામાં શોલાપુરનાં ત્યારે એ એકાં ત્યાંના કકરડા પર આનંદથી લખિત ભાવતા, પણ મુખાઈમાં તેમની કપરી કરા થવા લાગી અને તેમનાં જેટ પરવાની તેના માલિકને વલ્લિ થવા લાગી, એટલે કાચેલી રીતે કાચ નહિ કરવાનું મોરજ તેમણે અહીં કર્યું. આ પરથી વાલચંદરી શેઠે કોઈમાં જરૂં પડ્યું. કોઈ માલિકોની માલગમના જાડા કરવાનો હુકમ આપ્યો. પ્રતિવાદી પારો એવા સિવાય હાડકાં જાડા પર જાડાનાં જાડાનાં મોટાની એકાં જાડાની તેની પાલકાણજી મુખાઈના સ્થાને પર આવતા જાડા પડ્યું આ વાત કરતાં તેમણે હાડકાં પર જાડાનાં વલે છે.

વાલચંદરી શેઠ મૂળ મુખાઈના હોવાથી તેમને જાડાનાં અને પર-પરામન નિવાસ મોટાનાં જાડાનાં હોવાથી મોટાનાં સાહિત્યમાં પણ તેમની ખૂબ અભિવ્યક્તિ છે પરંતુ તેમણેની ભારતમાંથી કામગીરીએ આજે તો આપો દેશને એટલાં જીવ અને પ્રગતિએ આપ્યો છે કે તે સમયે ભારતના જની ગયા છે અને દિવ્યતાની બોલીનેક કમતિને કમકમ નજીક છે એવું ગિતે સિદ્ધ કર્યું છે.

(કિલોટોનાં માટીનાં જાડાં ૫ મી. મલકાવી તથા 'સલાદિ'માંના શ્રી શોપાદ મોટાને મોટાનાં લેખો ઉપરથી)

ગણિતગમ્મત

ત્રણ ગિતે એક શહેરની હોટલમાં એક માલક મટ એક મોરકી ભાડે લેવા ગયા તેમની પારોકે ઈસાગાન નોડાથી નોડે તેમની પારોથી નીસ રૂપિયા આનોતર બાકુ લીધું અને એક મોરકી આપી. પણ કોનેજર પારો તે બાકુ જગા કરાવવા ગયા ત્યારે બેનેજરે હાથ કે એ મોરકીનું જાકુ તો પચીસ રૂપિયા છે, મટ પાંચ રૂપિયા પાંચ આપી આવે નોડે વિચાર્યું કે નવા બાકુતોને મોરકીના આ બાકાની ખબર નથી, માલકે તેણે જે પાંચમાથી રૂપિયા ચોનાના જગ્યામાં રૂપિયા અને પેલા ત્રણ ગિતેને એક એક રૂપિયા પાંચ આપ્યા, તેની રૂપિયા ગિતેને ૩ રૂપિયા બાકુ આપવું પડ્યું. એ ત્રણના નવ ત્રણ ગિતેને રૂડ અને નોડે ગડક કરેલા ત્રણ ગિતેને ૬૫ ૨૬ રૂપિયા થયા. પણ ચોલાનો મોટાનાં તો ૩૦ રૂપિયા આપ્યા ત્યારે બાકીનો ૧ રૂપિયા ગયા? તમે શોધી કાઢો?

(પાલકમાં કોલેજર મુદ્દા)

વિજય

—એક સામાન્ય શત્રુ પરનો...

... પણ તે મેળવવા નનીને અસામાન્ય પ્રયત્ન કરવો પડ્યો

નનીગેપાલના આનંદપ્રવરનો સુખ દનિદાસ પ્રથમ કરતાં બધાં એ હાથે છે એના બાહ્ય ને આનંદપ્રવરની આ વિષયતા લોકો માનશે ખરા? પ્રશ્નાન્તરે મહેવરને તથિયે જ લખવેજી જાન્યુઆરી કરતા હોય છે એની નિર્ધારે બિલેલાંએ શી ખબર? એનું સુદર, સુગંધિત અને કિશોર મેં જોઈ કોઈને મંડા સરખી જે ન આવે કે કોઈ દુન્યે નિર્ભયતા સાથે એ નિરપર શુદ્ધ કરી રહ્યો હશે

જે સીર નનીના હેલ્થ મનમાં અવગણના કરવાની બેઠી હતી, એનું નામ હતું 'ભય'. આદાર, નિષ્ઠા, બધાં વર્ગે યશસ્વી વસ્તુઓ હવે માત્ર માટે આભાવિક નાણાં છે કેલેએ એમાંથી સુક્તિ મેળવી દોય એનું સાંજનું નથી. પણ આગાની 'ભય' નાગક વસ્તુએ નનીને તેા નાનપણથી જ જરા વધુ ક્ષમાની રાખ્યો હતો.

કેમ કરીને અને ક્યારે આ ભય પહેલવહેલો દેખાયો એ કહેવું મુશ્કેલ છે. બિજાનીને એકને કે અપાકાશી કરીને બાજક પહેલવહેલું ક્યારે ભયભીત જાને છે એ તેા એના વિરોધેજી કરી શકે નની જ્યારે માત્ર વર્ષનો હતો ત્યારે એ રહેતો હતો ને રહેતો જા એક સરકસ આવેલુ એના નની દેશત વિશુએ આનીને એના કાનમાં છુટું 'નની, વાધ લેવા જરૂર છે' સરકસમાં મળ્યા વાધ આવ્યા છે એક પેસો આપીએ તો લેવા દે છે. ભ, તારી બા આગળથી બે પસા હઈ આવે. આપણે બે વસ્તુએ 'નની ઉત્સાહથી હવે હજીને બિલે થઈ ગયો ને બોક્ષા 'ત્યારે તેા દગમ્માં હઈ જાયુ છુ'

વિશુએ એને થેનાની દીધાં વાધ-બાધનું નામ ન લેતો હો, નહિ તેા નહિ જ્યાં છે હેલ્થ કે બરડો કાઢેા પાવો છે

પેસા હઈ બંને ગિરો રવાના થયા. ને પછી થોડીવારે નની એકલો દોતોરોતો થેર પાછો આવ્યો. એના કપડાની દસા જોઈ એની બાજે છતા પહેલા તેા એને ખૂબ કમોડોયો. પણ પછી આજ પડી અડદોવા નવરાશીને દળશે કૂક રેવો કરી દીધો. દોવાનું નરખુ ખૂર્તા ખબર પડી કે નનીને જોઈ એક વાધ ધુરક્યો હતો ને એથી કરીને નીચે પડી જતાં એના કપડાં જાનડા હતા એ રડવાં પમુ હતો એ દાગળે જ નનીના હવનમાં ભરેર રીતે રૂપિયા આ રહેલો પ્રસંગ હતો એ પછી એ થોડાની બીકને છુપાવી રાખતો શીખ્યો હતો.

આગલતા એનાં હલથમાં સુખ નહોતું. જેમજેમ એ મોટો પતો ગયો તેમજેમ એને રડાવની વસ્તુઓની સંખ્યા પણ વધવા લાગી અને ધીરેધીરે એ એવો થઈ ગયો કે મોટો રાગ પાડે જતા વસ્તુઓ પત મુજબ હાનતા હેડમાતરતા મેં આમે જોતાં એના થોલિયા મરી જતા. ન્યાન્યા એ નજર નાખે ત્યાં ત્યાં એને જલ્દી બધા જ દાડ કરતો બેઠેલો દેખાતો.

જ્યારે એ રોકે વર્ષનો હતો ત્યારે એક દિવસ એ નિમાળેથી એકલો થેર પાછો ફરતો હતો. ત્યાં રમતા કાકે એને સાલ પાડ્યાં એલે પાછા ફરીને જોયું તેા રતન દેખાયો. રતન નની કરમાં કપવા વર્ષમાં ભૂખેા, પણ સળેકડા જેવો દુલ્લો ને અત્યવ તોડાની ઊંડે દબો. નની સાથે એને જલ્દી બનતું નહિ. એને અલ્લવો જોઈ નનીની બાની પડવા લાગી. એક વાર એણે વિચાર્યું કે અહીંથી નાકી છુટું! પણ બધાનો બાહ દેખાવ એણે હીકડી છુપાવ્યો. એ બાખેો તેા નહિ પમુ જરૂની જેમ બેસો રહો

બીજું હું જ વાતચીત કર્યાં વિના રતન બોલ્યાં: 'તારું વિમાન છે.'

નનીએ ખૂબ મદેનન કરીને, કુદિ વાપરીને જતા પડાનું એક વિમાન બનાવ્યું હતું. હવામાં પા ફરતાં એ ફરતુરતુ કપર વડતુ ને પછી ધીમેધીમે નીચે આવતુ. આજે એને પૂરેપૂરું તૈયાર કરી એ નિસાજમાં લાગ્યો હતો અને એનું એ અદ્ભુત રસમું તથા તેની આની આશ્ચર્યજનક ક્રિયા જોઈને નવાઈ પાગતા સી ગિરોમાં એક વ્યક્તિ પ્રસંગમાં પાત્ર બન્યો હતો.

એને મુજોમુજો બેઠેલો જોઈને રતન દાન પીમીને બોલ્યાં: 'નથી કેવું? જલ્દી આપી દે નહિ તેા. ....'

મદાગદેનને રોતુ અરદાખી નની બોલ્યાં: 'મેં બનાવ્યું છે, તને શા માટે આપી દઉં?'

'નથી આપતું? કીક ત્યારે બિલે મેં' ને આટલું બોલી રમના પરથી મૂકી પછાડ પાડી રતન બોલ્યાં: 'દગમ્માં આપણમાં ધૂલ કડાડીશ- કાણિયા બની જઈશ મીધી રીતે આપી દે, હવું છું!'

એને રમતા જર વિમાનનો ધા ફરતા નની બોલ્યાં 'કલ્લ લે' લઈ લે' જલ્દી મોડી ચીજ છે ને' હું બીજું બનાવી હઈગ'

ને એ કપાડી હસતો હસતો રતન બોલ્યાં: 'ખજારફાર, વસ્તુ ધુ: જો બીજું બનાવીશ તેા દાખ બાની નાખીશ. હું એકલો જ વિમાન કડાડીશ, બીજા કોઈને નહિ કડાડવા દઉં.' ને આટલું બોલી દાખ, પત્ર ને આણુયે અંજ કડાજનો મીડી વગાડતો રતન બોલ્યાં નવો

નની થેર આવો ચોપડીયા કે કી દઈ બિડાનામાં મેં પાકી સુ' રહ્યો માત્ર વિમાનના શોકમાં જ એ આમ કડાસ બની પડી રહેલો એમ નહોતું પણ ખરાબ માનુસના દાખથી પાત્રની મરપતિનું રમતું કરવાની બીજા બાજમાં નેની હવવાની જેમ બેનામાં તાકાત-દિગત નહોતી એની સરમ જ એને મોધી વધુ પડતી હતી.

આવા નાનામોટા પ્રસંગો બાદ કરતા એને મોધી વધુ બચાવક બનીને સતાવતો 'સાદેળ'-'ગોરો'. આ બધા હઈ રીને જામ્યાં એ તેા કોણ જાણે, પમુ કાલ મોડુ ને સફેદ આગળી લેતાનું એના દોડાકેશ બેઠી જતા ને વિના કારણે એની બાનીમાં કોણ પડતી ને ખુલે પોતાને સમજવા વતન ફરતો કે 'રડવા જેવું કઈ નથી, મદાલે મને બાદ જવાનો નથી' પમુ તેમજાના એ રડતો તેા બધ ન જ પડે ન ઉત્તા વાતરવાના જુદાં બોલો મોરોમોના કાજના એના કોક મારિયત વગવા- એનું લોટી દલ્લુ જે એના લોટીમાં વડેતુ હતું કે જંગા એની નિર્મળ દતાની બધી જે દસીલો તમુલું જતી હતી?

નિસાજના હેડમાતરેવે ન્યારે વેંડા બાણને વજ્ર્યે કે 'નના' જેવા શાન્ત, શિષ્ટ ને નિરુપદી બીકે કોઈ ઊંડો અગારી માગજા નથી; સારી સાલજવન માટેનું દનામ આ વર્ષે તેા એને આપવામાં છું' ત્યારે સરમ અને આત્મચાંદ એ નનીને ગરવા જતુ થયું. એની વ્યસ્તવિક શિષ્ટતા માટે અપાતુ આ દનામ થોતાને ખરું રીતે તેા થોતાની બીડતા માટે અને ખરાબ આચરમ્ ન રી મરવાની અમરન માટે અપાતું દનામ લાગ્યું. લોકે આવી સીધી મરવનું એનામાં નહોતી, છતાં એની અતિ વેધક ગરમ જેનું દેવુ વાંધી નાખતી હતી.

થોતાની જે નિર્મળ ને એણે આજ મુધી મદાગદેનને લોકોની નમરથી કુર રાખી હતી તેા આ દનામ મળવાની સાથે જ મોની નજરે લોકો, રોજ પમુ એ વાંધી અલખતી હતી રે, આમ વિચારી એને પાપનું માણુ રીજાદમાં અરદાવાનું મન થયું હિંમતને કોક વત

નેતાં જ એ રી પડ્યો: 'જાનનીભાઈ, જુઓને, આ મને મારે છે' નનીને લાગ્યું, કોઈએ નજી પોતાનું ગળુ ફાળવી રાખ્યું છે. એના હૈયામાં ગમરાટ થવા લાગ્યો ને એનું મો એકદમ જૂની જેવું મફદ થઈ ગયું. ધૂનતા સાદે એણે પેલા પ્રિમી ડાકરાને કહ્યું: 'એને ડાકી દે; એવા તાના ડાકરાને સા માટે મારે છે'.

પ્રિમી ડાકરાએ મોં બગાડીને કહ્યું: 'નાનો ડાકરે? કચાલત' હરામી! રામકા! આમ બોલી એણે તાના ડાકરાના લમણાગા એક મુકો માર્યો, ને પેલા બાળક ખૂબ ગેરથી રડી પડ્યો.

સૌનુ ધ્યાન ત્યારે રગત તરફ જ હતું, એથી આ બાજુના આ નાટક તરફ કોઈએ ધ્યાન ન આપ્યું.

અસ્વાભાવિક એવો જરા મુસ્સો કરીને નની બોલ્યો: 'મૂંઝો દે કહું છું, નહિ તો સાકે નહિ થાય.'

અને પેલા રોના બાળકને મૂંઝી પ્રિમી ડાકરા નનીના મો પાસે મોં લાવી બોલ્યો: 'લટડું છે? આવ ત્યારે.'

કેમ કરીને આ હરંદુરક સાંચ થયું. આ નનીને બરાબર માદ નથી પણ એવિત્તાનું એણે નિયંત્રે કે પોતે પેલા પ્રિમી ડાકરા સાથે બપ્પ-બપ્પ આવી ગયો છે!

થોડી વારમા તો એમની ફરત ડાકરાઓનું એક ટોળું રચાઈ ગયું. કુટબોલ જેવા આનેલાઓમાં ધણી આ નવો ખેલ જેવા આવી લેખા.

પ્રિમી ડાકરા થોડાક મુકાબાજી નજીવો દોષ એમ લાગ્યું, કારણ પહેલેથી જ એણે મુકીઓ મારીને નનીનું નાક-મો બાગી રાખવાની રાદગાલ કરેલી. છતાં નની મારણિયા થઈએને બાકી જ રહ્યો. બનેની ઉમર લગભગ સામાન દરી શરીર અને બળ પણ સામાન જ લાગતાં હતાં. ને તેથી લડાઈ-ટક્કી સારી લમી હતી.

એકવાર નની આંડી મારી, પ્રિમી ડાકરાને લા મેગો કરી, એની છાતી પર ચડી બેઠો. તે એના મોઢા ઉપર ને માથા પર આગ્રહ-વાએલ દાચે ચડદાળાજી કરીને એને કાળમાં લેવા મથતો હતો, પણ પ્રિમી ડાકરા એને કહાળી મૂક્યો, ને બંને દાચે મુકાબાજી ચલાવી નનીનાં પેટ અને મોનો મુરદો બેસાડવો સારું થયું. નની પકડપકડ થઈ ગયો હતો.

પણ નનીના અનમાં હવે લેશમાત્ર બચ નહોતો. યુદ્ધના ઉઠારો એ મસ્ત થયો હતો. દાર-જીત તો અતિ ગીજી વગ્નું છે, યુદ્ધમા જ પરમ સામકતા છે, એ મહદ્ સત્યે નનીની રોગરમમાં ત્યારે નૃપ આરંભી દોષુ હવ.

એવિત્તાને એક મેટા કુકો મારી નની પ્રિમી ડાકરાના શરીર પર પડ્યો. અને બંને દાચે રીંછની નેમ દબાવીને એને કચડવો શરૂ કર્યો—ધૂતારાઈ નેમ લોદ-લીમને કચડ્યો હતો, લગભગ એ જ રીતે.

પ્રિમી ડાકરા વધુ મુકાબાજી કરવા આરામ બનતા હવે નનીની બાપમાથી પ્રયા તનેતોડ મહેનત કરવા લાગ્યો. પણ નની એ એને એવી રીતે બાપ ભીડી હતી કે ધારેધારે એની બોલ વધુ ને વધુ અન-બત બનવા લાગી.

ધીમેધીમે પ્રિમી ડાકરાનું મોં લીડું પડવા લાગ્યું. એણે ઉશ્કી- (સારેન્દુ બન્દાપાધ્યાયની બંગાળી વાર્તા ઉપરથી)

મંદીનાં પાન

પેસાના વારસા વિતાનાં બાળકો પુરપૂર્ણ મરો અને સક્રિયતા તથા જીવનવાળી વારસા વિતાના બાળકો સમગ્ર મરો આજનાંમાં જ આવીને કાલ પેલા થાય છે. આજનું જન્મ અને જન્મ માન્યો આવીને કાલે થાય છે. આજનો મંદિયા આજનું છે. ગિત તો મને પ્રિય છે જ; પણ હું તો દુઃખનને વ કપરોમી મૂંઝું છું. હું એ કરી 'શરૂ' તે ગિત મને બતાવે છે, અને દુઃખન, મારે એ કરવું 'પર' તે.

વાર બેધનમુકા થવાને એક પ્રયોગ કરી લેવો. ને પછી હાંડતા હાંડતા કહ્યું: 'અર, હવે ડાકી દે; Par, હું હાર્યો.'

નનીએ એને જેવા ડાકરો કે તુરત એ બંને જન્મી જન્મીન કપર બેમી થવા ને હાંડવા લાગ્યા.

પહેલાં પ્રિમી ડાકરાએ લાગ આગમ ધરી કહ્યું: 'તારા શરીરમા જોર તો ખૂબ છે? બોક્સિન નજીવો હોત તો ક્યારનો? તે મને મદદી નાખ્યો હોત.'

એની સાથે લાચ મેળવતાં નની ઉગ્રનપૂર્વક બંગાળી-અંગેલમાં બોલ્યો: 'અને હ બહુ સાક બોક્સિન નજીવો લાગ્યું છે? કેવો મુકો માર્યો હતો? જા જો ડાક કપાઈ ગયો છે.'

પ્રિમી ડાકરા હસીને બોલ્યો: 'તારે શીખવું છે? મને બહુ સાક તો નથી આપડડ, છતાં તને તો શીખવી શકાય જ.

નનીએ ખૂબ આમદ કરી કહ્યું: 'હા, શીખીસ, અને કાલથી જ શરૂ કરીશ, કેમ?'

'જરૂર; પણ તાર નામ શું?'

'ગાડ નામ નની, નની માથડી.'

'ને માર નામ ડિક-ડિક કાન્કડીન.'

ડિકના ચાલવા મથા પછી નનીનો ગિતવર્ગ એને પેરી લમ્યો. કુટબોલ એજ ત્યારે પૂરી થઈ હતી.

વિશુએ મરૂપૂર્વક એનો લાંમેા માખડનાં કહ્યું: 'સામાસ ખમીડી' હિમત બતાવી ખમીડી હું તો પહેલેથી જ નજીવો હતો કે બંને નની ચૂપચાપ રહે, પણ એકરથી તો એ પાકા મુશ છે. પણ નની, તારી આ આખ તો શુદ્ધ મદ લાગે છે.'

નની એક આંખે એને કૂલી મગેલા દોહો વિશુ સામે એક બન્દ-ખડાર હસીને બોલ્યો: 'અરે એમાં શું? એ તો કાંઈ મરી જશે. પછી પણ મારો ડિક! સરસ ડાકરો છે, કેમ?'

એ દિવસે મોરબકેર કરતા, બીનો માના માના થેર પામ કરતાં નનીએ જીવનમા પહેલવહેલી પરિપૂર્ણ મુક્તિને સ્વાદ માખ્યો. આજ દિવસ મુશી ને રાક્ષસ એને મુશીમાં ફાળવી કચરી નાખવા મહેનત કરી રહ્યો હતો, એનો આજે પોતાના સ્વદમને વધ કરી બંને વિનય-માગ પહેરી એ થેર પામ કરતો હતો.

રમણિક મેઘાણી

આપણા પ્રાંતના એ ઓછા ઓળખાએલા અંગની પ્રાચીન ઐતિહાસિક સમૃદ્ધિ દ્વારા તેના સાંસ્કૃતિક ગૌરવનો પરિચય આપતી લેખખાણોનો પહેલો હપ્તો

લેખક-રામકૃષ્ણ રાઠોડ ડી. ડી. આર

ને કેટલેકરનું પ્રાદાન્ય આપ્યું છે. મહાભારતના સભાપર્વમાં કચ્છને 'ઓડુમ્બર' કહી તેને કેટલેકર કે કચ્છર નામે સમ્બધાની હોવાનું કહ્યું છે. શ્રી કૃષ્ણ દર્શિતાપુરથી વળતાં કચ્છના રણસાગરમાં સાથેનો વધ કહ્યો હતો.

કિનારાના પ્રદેશ તરીકે કચ્છનું જે મહત્ત્વ છે તેને કારણે તેને પર-દેશોની પ્રભુ બેઠે જે સળથ રહેતો આવ્યો છે તેનો, પુરાતન ઓક લખાણો અને અરબી તવારીખોમાં ઠીક કહેલું મળે છે. ઈ.સ.પૂ. ૩૨૭માં સિકંદરનું સૈન્ય કચ્છના રણસાગરથી પસાર થવાની નોંધ ઓક પ્રવાસગોષ્ઠીઓમાંથી નીકળે છે. સિકંદરના આગમન પછી મગ-લી બેદ્રીઅન ધારીના મંદિરો, કિલ્લા ને કૃવાઓની બાંધણીની અસર કચ્છના પુરાવરોમાં પણ મળી ગઈ છે. નંદ, મૌર્ય અને શુંન વંશનાં મહાસામ્રાજ્યોની અસર નીચે જે કચ્છ આવેલું.

પુરાતન તવારીખ

ઈ.સ.પૂ. ૧૪૨થી ૧૨૪ સુધી કચ્છ ગિનાન્દરના ઓક રાજ્યનો એક ભાગ ગણાતું, પખુ પછી ઈ.સ.પૂ. ૧૨૦માં સોલેએ કચ્છને હાથે લીધો. ઈ.સ.પૂ. ૫૬૫માં બિક્રમાદિત્યે તેમને હરાવી નસાડ્યા. ત્રીસેક વર્ષના માળા પછી પાછા સોલેએ કુષ્ટદર્શીનની સરદારી તળે પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું, એ રાજ્યનો ઈ.સ.ની પહેલી સદીમાં પાર્સિયનોએ નાશ કરી પોતાની સત્તા જમાવી ઈ.સ. ૭૩૫માં પિત્તીએ પોતાના લખાણમાં કમ્બોમાંને ઓદામ્બરી (Odambari) તરીકે ઓળખાવ્યો છે. ઈ.સ. ૧૫૦માં ટૅલેમીએ Odambaraનું વર્ણન આપ્યું છે તે કચ્છનું મુખ્ય રાજેરા કોવાનું રાજવાગા આવે છે. તેણે કારીર અને કંચકાદનો કે હંમ્બર પખુ કહેા છે. ઈ.સ.૪૬૧માં પેરિપ્લસને કતા કચ્છના હાલના રજુનું (જે તે વખતે હીરો) સમુદ્ર હતો તેને Carimon (કરિમ-કરિમ-કરિમ-ખારવાલો પ્રદેશ) કહી વર્ણન આપે છે. પેરિપ્લસના લેખકના સમય પછી ઈ. ૧૪૦થી ૩૮૦ સુધીમાં સૌરાષ્ટ્રના સાદ રાજાઓએ કચ્છને પોતાને કબજે રાખ્યું. તે પછી કચ્છ શુભ સામ્રાજ્યની સત્તા હેઠળ આવ્યું. પાલવી સદીના અને કચ્છ વલ્લભી રાજાઓની સત્તા તળે હતું અને સાતમી સદીમાં કચ્છ સિધ્ધી ભાગ ગણાતું. ચીના મુસાફર હ્યુઅનસાંગે પણ પોતાના પ્રવાસ વર્ણનમાં (ઈ.સ. ૬૪૦ લગભગ) કચ્છનો નિર્દેશ કર્યો છે અને કેટલેકરને કિર્તીકૃષ્ણ કહી ઓળખાવ્યું છે.

અંધયુગનો ઇતિહાસ

આઠમી સદીની શરૂઆતમાં (૭૧૪ લગભગ) તેલુગુના પરમાર રાજાના મૃત્યુ પછી કચ્છ મારોલેને ગોંધવામાં આવ્યું. આ પછી તત્કાલ હાહીયા નિધનાથી કચ્છમાં ભિત્તી. હાહીયાએ કચ્છના હિન્દુઓ અને મધ્યકાલના કબજે મેળવી પાવરમદમાં પોતાનું મુખ્ય મથક રાખ્યું હતું. કચ્છની પૂર્વમાં આ મઘે આવકાઓની સત્તા

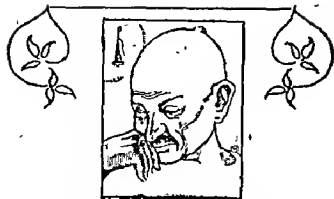
૧ એમના સમયના કેટલાક મિત્રા પુંવરાના મદમાંથી મળી આવેલા છે તથા હસ્તીસનના પ્રારમ્ભના સેકાઓના ફાળપ હાજના મિલકતોમાં કચ્છમાં આંખી તરણી મળી આવેલા છે જે બ્રહ્મા મુશ્કિયામાં છે. ૨ કંડી-કચ્છમાં હિન્દિ આવેલા હિન્દિયામિનામને કૃત્તુપ પ્રદેશ. ૩ કંધકાદ-પાલકાદનો એક કુંડરી કિલ્લો. ૪ જુઓ 'કચ્છનું રત્ન', 'કુમાર' ૧૦૦મે એસ. ૫ મિરનારના રૂદ્રાગાના મિલકતમાં કચ્છને 'અલકચ્છ' કહ્યું છે

દી. પંચાસર અને આખું કિલ્લાવાડનાં સામ્રાજ્યોની મદદથી આઠમી અને નવમી સદી દરમ્યાન આવકાઓની સત્તા વધતી જતી જતી. ૧૨૪૦ની સદીમાં જ્યારે મુલરાજ સોલેથી નાદીએ આવ્યો ત્યારે સાવકાઓને આખું કિલ્લાવાડમાંથી હાથી કાઢવામાં આવતાં મેળે. કચ્છમાં આવી બરાયા કલ્યાણના ચાલુક્યોએ જ્યારે મુલરાજ સોલેથીને (૧૩૪૩ લગભગ) નસાડ્યા ત્યારે તે કંધકાદમાં માણુ જમાવી બેઠો હતો. આ સમય દરમ્યાન જ્યારે આવકાઓ આવવાની શરૂઆત થઈ ત્યારે કચ્છના મોટા પ્રદેશ પર સિધ્ધા એક ભાગ તરીકે આવકાઓ વર્ધેલ હતું અલ્મોરની (૬૮૦-૧૦૩૬) પાતાની નોંધમાં કચ્છ વિષ વર્ણન કરે છે અને દમની તથા અનિયારની સદીની અરબી તવારીખોમાંથી કચ્છના સામિતિયા વદાઓને લગતી અને ખીજ મોરો નીકળે છે અનિયારની સદીની શરૂઆતમાં (૧૦૩૫) આખું કિલ્લાવાડના બીગરેલ પહેલાએ (૧૦૨૨-૧૦૪૨) મદમદ નજમીથી નામીને કંધકાદમાં આવી રણમુલેજેલું. તેણે વાનકાને કબજે રાખેલા, અનિયારની સદીમાં એક વધારે કચ્છ પર ફરી વળ્યા, પછી તેણે પોતાની સત્તા જળવી શક્યા નહિ. આખું કિલ્લાવાડના સિદ્ધરાજ ચલુક્યસમ્રાજ્ય (૧૦૬૪-૧૧૪૩) મદારાજ્યનો કચ્છ એક ભાગ હતો બીગરેલ ખીલ્લે (૧૧૮૦ લગભગ) કચ્છમાંથી મદદ મેળવેલી તેરમી સદીમાં મોટાથી પછી વાલેસાઓએ (૧૨૪૦-૧૩૦૪) કચ્છમાં પોતાની સત્તા પ્રમાણી હતી આ પછીના કચ્છનો ઇતિહાસ તે કાળખંડ જાણીતો છે. સિધ્ધા સમા મોડમોટી, કૃષ્ણ અને શાખા કૃષ્ણમીએ કચ્છમાં પોતાની સત્તા વિસ્તારી તથા શાખા કૃષ્ણમીએ સંપૂર્ણપણે હાહીયાને કબજે કર્યા અને ત્યારથી કચ્છના વર્તમાન રાજવંશની શરૂઆત બેઠી.

કચ્છ-એક ભૌગોલિક એકમ

કચ્છની ભૌગોલિક અલગતાને કીધે જ એક બદારના હોલે. કચ્છના રણ અને અખાતના નામોલેખ મિતિયા તળ કચ્છ વિષે બહુ આગુ જાણે છે આલેકિક અને જાણ નમરે કચ્છ એક ભૌગોલિક એકમ હોઈ તેના સામાજિક અને સામગ્રીય ઇતિહાસની વિશિષ્ટતા નિરાણી પડી રહે છે. કચ્છનું ને ભૌગોલિક નિયુત્ત્વ માન છે તેની અંગે કચ્છની પ્રાકૃતિક અવસ્થા ઉપરાંત તેના સામાજિક અને આર્થિક હયાત ઉપર પખુ જોઈ છે. દિલ્હા બહુ આંધે મળે દરે તેની કૃષિના બનેલા અને બીજા દુનિયાઓની લાખી ધારોની દારની દાર સિદ્ધિ પર દરિયામાંના લખાણની જાણે આવકા આવે છે, કચ્છની બેખેડા-વાગા કાદા નરીનાગા; કૃષિ પ્રદેશની ખેતિમાં અને આનુજાનુમાં જ્યાં જ્યાંના અંતરરંગા ઉપર જ ગાધુર પાણી મળે છે ત્યાં કૃત્તુપ વિરોધો અને એકવાળુ મેદાનો; દરિયા કિનારાના પ્રદેશો કાંઠામાં કુશ આવેલા અને વિરતન રત્નમેદાનો; આ બધું કચ્છની બૃહદરવાજામાં વિવિધતા આણે છે અને કચ્છના સુશિસાદર્ભના દરવાજા વિચરણ રચના હાવી તેને આરંભે જનાવે છે કચ્છનું દવા-માન કાનગામાં અગ દોલ છે અને જાનુઆ પચુઅર રાખી હોઈ તેરમીની બુદ્ધાની છે વર્ષાનુ અંદિયાતેલ છે અને વરસ થવાનગા કરવરા આવે છે કચ્છમાં કલાકલાક બનકાને આવકાને નેની પરા-

૬ બનેસરમાં મિદારાજના સમયનો શિલ્પ છે. ૭ રત્નના શિલ્પિય, ૧૨૩૧.

૧ 'ગમે' પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે જગત એક દિવસ માંથીજને સાચા રૂપમાં અમળ્યો, અને આ અપકારમય ત્રિશ્વમાં પ્રકાશ આપનાર તરીકે ગળીને તેમને વંદ્યો. દુનિયામાં અનાધાર ખૂલ વધી પડે છે ત્યારે ધ્યાન ને કષ્ટ, ક્રોધ ને ક્રોધ મહાદુઆ પરમાત્માને ક્રિયા પ્રકાર લઈને અવતરે છે અને જગતની ભ્રમિત જગતને સંતપ્તિ દેરે છે. ૧ ગાદીજી એ જ મરિની વ્યક્તિ છે એમના કુ યોગ્ય ભરતનું હજારોજી સ્વરૂપ મૂર્તિગત થાય છે, એમના સત્યાનંદમાં આપણા દેશનું ગમીર-જ્ઞાન પ્રકટ થાય છે ૧ ગાદીજી આ જ મહત્ત્વ નથી. એમના શરીરને કદાચ નાશ થશે, પરંતુ એમનારમાં દેશની જ્ઞાનની ને સ્વર્ગીય જ્ઞાન અજ કહે છે તે તે કદિ નથી ખુલાવાની.

સાર સર્વપંક્તી રાધાજીનું

હાજી છે, તેથી જન્મીનની ક્ષણપતા અને એમને નાશ થાય છે ત્રિશ્વે આરખાતે ફેલાતા થઈ રહ્યાવિતારની અસર વધતી જ નથી છે એવા કમળા કેટલાક વિરતાશ હજારોજીના જ્ઞાનની અસરથી બિલકુલ પર હોઈ એ જ રશિયાં નાદામાં કે કોટ-પાસ પર મુસાફરી કરતા મધ્યયુગી જીવનનું વાતાવરણ અનુભવના આપણે સેકાંતો પહેલાના બૃતદાળગા વિદરતા હોઈએ એવુ લાગે. અહીં વસતી આહિર, સંધાર, આવી, ચારણ, મેઘવાળ અને એવા બીજી કમળની આશ્રિતવાસી ભતિઓના જીવનમધ્યે, રીતરિવાજ, સામાજિક બંધારણ તથા સંસ્કૃતિમાં, ધર્મ અને વૈકસાદિકમાં માંતરી આવતી તેમની પુરાતન આશિયતો આપણને દર્શાવના હોવાનું એ એવકોના બૃતદાળ તરફ એવી નય છે તેમની વચ્ચે વેરણછરણ પડેલા આપણુ પુરાવરોષે, પુરાતન સાહિત્ય, દર્શિત્વાસ, બાષા અને એવાં અન્ય રમારકોના સંશોધન, સાપાદન અને સંરક્ષણ થવાની આવશ્યકતા છે.

કમળનું વિશિષ્ટ ભૂતરત્વ

દર્શિત્વાસને અભ્યાસ આપણને પુરાવરુસાક્ષરું જ્ઞાન એવનવા ત્રિશ્વમાં બતાવે છે અને પુરાતનમાં એવાં જ્ઞાનના કારણે ભૂતરત્વ જ્ઞાન આવશ્યક અને છે; એટલે એ બધાં શાસ્ત્રો પરસ્પરાવલંબી રહી એવા સંકળોએલા છે કે એક વિષયને અભ્યાસ કરવા આપણને એ બધા વિષયોનું જ્ઞાન આનિવાર્ય થઈ પડે છે. કમળનું ભૂતર તદ્દિતોને

૮ આપણુ પ્રસિદ્ધ ભૂતરત્વેતા શ્રી ડી. જેન. વાડિવાના પ્રમુખપદે આ વર્ષે વડોદરામાં બહાએલી દરિયન, સાયન્સ કોમેસના રક્ષમાં અધિવેશનમાં તેના ભૂતરવિજ્ઞાનના અધ્યક્ષ ડૉ. રાજનાથનું પ્રવચન પલ્લુ 'કમળા ભૂતરત્વના મધ્યયુગી પડો' ઉપર હતું.

અભ્યાસ અને સંશોધનની મહત્વની સામગ્રી પૃથી પાડી વિશિષ્ટ વિષય બની રહે છે. ભૂતરત્વે આપણીના સંશોધન ને અભ્યાસમંદિ કમળ અર્થિ ઉત્તમ પ્રદેશ પુરવાર થયો છે, તેમજ ત્યાંના ભૂતરત્વ પડો અને પૃથ્વેયને અભ્યાસ નવા દરિયનકૃષી સમગ્ર દિવસ ભૂતરને લાગતા મહત્વના પ્રશ્નો પર અસાધારણ પ્રકાર પાડે છે. ત્યાંના મુખ્યમુખ્ય ભૂતરત્વે વિજ્ઞાનેતો રચણ અને સાદા છે. સર નદીથી શરૂ કરી ઠંડે કમળા પૂર્વે છેડા સુધી ત્રિશ્વમાં જગતગથી બનેલી (recent alluvium) જમીનની પડી છે. તે પછી દર્શિયરી (tertiary) ગોવિરતર આવેલી છે; જેનાઉપર પટબંધ ટ્રેપ (stratified trap) અનિયંત્રિતપણે ચમ્પુ ચલિયેથી શરૂ થતા ઠંડે અલર સુધી સારા આવેલા છે. તેની પછી ઉપરના બાને ન્યૂરાસિક (મધ્યયુગી પડો) તેની ઉપલી અને નીચલી ક્રોળિયા આવેલા છે. ત્યારપાસે તે આ ન્યૂરાસિક પડોની પટબંધ જ જગતગથી બંધાએલી જમીન આવેલી છે તેની ઉપર રણના મુલ (કહેવાતા) બેટા પચ્ચમ, ખીર અને બેલામાં દરિયેથી ઉતરતા જતા જગતગથી બનેલી જમીન, દર્શિયરી અને ન્યૂરાસિક એમ અનુક્રમે ભૂતરત્વની પડરચના આવેલી છે. કમળા ભૂતરત્વના આ પડોમાં ને સમયે તે બંધાયા તે તે સમયમાં થયેલાં પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિના અમુલ્ય અને બીજે અલસ્ય એવા કેટલાક અસ્મીભૂત અવશેષો સમાયા છે ને તે યુગની પૃથ્વીની રિથિતિ તથા તેના પ્રાચીન દર્શિત્વાસ પર સારો પ્રકાર પાડે છે. આર્થિક નબરે પણ ભૂતરત્વે આ જ્ઞાન અર્થિ ઉપયોગની પુરાવા થાય છે.

સમુખ્ય ભૂતકાંધોના અવશેષો

દરેક દેશની પ્રભને તેના ભૂતકાંધનું જ્ઞાન તેના ભાવિ મહત્તર અને વિદ્યાસમાં આગેશોક થઈ પડે છે અને આપણાંજામાં આ ભૂતકાંધિન જ્ઞાન સહારો તથા આધ્યાત્મ આપી રહે છે. એટલે જ એવી પુરાતન સમૃદ્ધિને ઉજાર થવાની અગત્ય આરંભી બધી વધે છે કમળા પ્રાચીનતિદાસના સર્વજ્ઞ એકાંત મળતાનથી, તેમજ કમળ 'કમળ' તરીકે અસ્તિત્વમાં આપણે ત્યારથી તેની પુરાતન પડી દર્શીત્વ પણ ઉપલબ્ધ નથી. પ્રાણિતિદાસિક કાળના પૃથ્વેયમુગના અને તે પછીના કાળના પુરાવરોષે કમળા જોડા જગતગથી બંધાએલા તેના રણકંડીપરના અને અન્ય ભૂમિભાગોમાં દર્શાવેલા પકથા દેવાના સંભાવના છે તથા પણ તેની વપાસ હજી દરેક કરવાની છે. પુરાતનની નબરે કમળા એવિદ્યોસિક અવશેષોનું સંપૂર્ણ સંશોધન નથી થયું; નહિ તો સંભવ છે કે ધરતીકંપે, ભ્વાશુમુખી, પુરાણ ગરુડસમુદ્ર કે અગ્નિપ્રજ્વળન દ્વારા, તથા હિમાલય અને તેની નદીઓની અગર નીચે થયેલ કમળની ભૂમિ ને રણના અધારણના સંભવે એવા તેમાં ધ્યાક મોઢેનેડેરો એવી સરકૃતિના અવશેષો દર્શાવેલા મળે અને.

જમીનમાં બેડાશાઈ એવી એવી પુરાસમૃદ્ધિના વાત જ્યાં દરેકે તેમણુ અત્યારે કમળા પુરાતન દર્શિત્વાસની મહત્વની સામગ્રી પૃથી પાડે તેના મુલ્યવાં પડેલા કેટલાક પુરાવરોષે છે અને ને રણજુના અગાવે વેડકાંઈ જતા એઈ જિવ દ્રવી છે. પુરાણકાંધિન નારાયણપરોષર, કેટિયાર, રત્નપ્રકાળના આંધી-ન્યાથી એ સમય-

નરભક્ષી સિન્ધ્યા !

આશિષના જ્ઞેષ્ઠામા રેલ્વે નાખવાના મનવપ્રયત્નોને અવરોધતા ચાણુસપાઈ સિંકોને જેર કરવાના સદ્દેશસર્વાં પુરુષાં ધેની સર્વજ્ઞ બાવી, -શ્રી હરિનારાયણ આચાર્યની કલને.

આવતા અંકથી શરૂ થશે

ના ધીમની શિલાસેયોગ બન્યા છે, આઠમા શતકમાં પ્રચલિત એવી સૂર્યપૂજના પ્રતીક જેવા કંપરોટ-કોટાણમાં સૂર્યમંદિરો, પહરનટ અને કેશીઠનાં શિલાલેખો, દારાના સમયની મસ્જિદો તે એવા ગદ્યતત્ત્વના અન્ય ઐતિહાસિક અવશેષો કલ્પમા છે. આપણી કેટલીક મોંઘો, પ્રબંધો, તવારીખો અને દફતરો સિવાય તત્કાલીન વિદેશી સાહિત્યમાં પણ આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસને લગતી મોંઘો મળી રહે છે; યાજ્ઞવલ્કિ દિગ્વિજય સામગ્રી કરતાં પણ શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, સિક્કાઓ મુદ્રાઓ, પાળિયાંઓ વગેરે પ્રાચીન ઇતિહાસની સંજ્ઞા સાબિતિઓ પૂરી પાડે છે. પુરાતન સંસ્કૃતિનો જ્ઞાનની આ પ્રકારની બહુવિધ સામગ્રી ઉપરાલ મનાવવા અને બાંધકર્મ કે સમયે એ ધરાયુ હોય તે કાળની સંસ્કૃતિની એ માત્રી પ્રતિષ્ઠિત હોઈ તે વખતના વીતવિવાજ, રહેઠાણરમી અને મઝૂદિનો સંચોટ ખ્યાલ આપે છે.

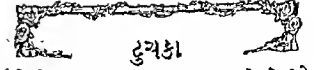
પુરાતન સંસ્કૃતિના જ્ઞાનની આ પ્રકારની વિવિધ આગમો કલ્પ-ગો અત્યંત વ્યવસ્થિત અને આરક્ષિત પડી છે તેનો ઉદ્ધાર અને સુદ્ધાર થવાની જરૂર છે. પણ તે થવાનો સુવચનસર આવે તે પહેલાં આપણે એ કલ્પનાં કિર્તીમંદિરો સરખાવે તેને ખરેખરના પગ-પાડ કરી તેના બેતકાળની થોડી અવનબી ઝાંખી કરીએ. (પાછા)

ક હિંદુ સરકારના ટાપરેકર જનરલ ઓફ આર્કિઓલોજી સપ્તભાદુર ટા. કે. એન દીક્ષિતે મને કહેલું કે કલ્પમાંથી આજ લગીના મળે આવેલા બધા શિલાલેખોમાં આ શિલાલેખો અત્યંત ગદ્યતત્ત્વના છે. આમાં, હિંદુઓએલા રાજા અરેતન અને તેના પૌત્ર રૂદ્રદામાના વિશ્વકર્મા નિર્દેશ વિષે વિવરણ કરતું પુષ્કળ સાહિત્ય છે. તેઓ ૧૯૧૫માં બન આવેલા ત્યારે જ્ઞાનના મ્યુઝિયમમાં તેમણે એ શિલાલેખો જો-એલા અને બહુથી ખાખડા ભટા તેમણે પોતા સુત્રપકાળનો એક વધારે શિલાલેખ શોધી કાઢેલા.

હરપ્પતિમા (પૂઠા ઉપરના ચિત્ર)ની કલપના

કુમારી શક્તિવા લીલાનનો ચિત્રલેખા તરીકેના પરિચય તો 'કુમાર'ના વાચકોને અચાંક ઝંક ૧૩૨, ૧૩૪, ૧૩૬ તથા ૨૦માંના પૂર્ણગી ચિત્રલેખા મળી ચૂકયા છે. આ લેખની પ્રતિમાને સુયોગ્ય આપવામાં તેના મામા શ્રી સર ચીતુભાઈના પ્રધાન પુણ્યભાજ છે. તેના કલાશિક્ષણમાં શ્રી રવિચંદ્ર રાવળ અને હનુ દેસાઈએ અતુલ્ય ફળિયા આપી તેની ચિત્રકલા વિકસાવી છે.

થોડા વખત પર ભારતીય શિલ્પી શ્રી મહાપાત્રે સર ચીતુભાઈ-ના આવાસમાં રહી કેટલીક શિલ્પકૃતિઓ તૈયાર કરી ત્યારે એ કાર્ય પ્રત્યક્ષ દિગ્દર્શનથી આ ઝોજાર વિદ્યાર્મિનીને જે વક મળે તેમણી નવી પ્રેરણા લઈ તેણે શિલ્પની દિશામાં પણ હાથ ચલાવ્યા ત્યાર બાદ તેની લાલીમગા કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખના સાથ-અભ્યા અને રંગરેખા જેવી જ મનોહર શૈલીમાં તેણે કેટલીક મુદ્રપ્રતિમાઓ (માટીની મૂર્તિઓ) સરજી છે તે પૈકી આ લાલેકદરમાં બનેલી છે. પૂઠા ઉપર આપેલુ ચિત્ર તે જ વસ્તુ તેનો એક અંકડાપત્ર છે. અચ્છલ પ્રતિમા સામગ્રી કદમાં સમૂહસિદ્ધ છે જેમાં નંદી ઉપર સળેડે બિરાજેલા હરોશીરને આકાશમાં વિદરતાં બતાવ્યા છે. પુરુષ અને પ્રકૃતિની જોડે જેવાં દેવદંપતીની એ મૂર્તિ એક સુદર દર્શન બની છે. તેમાં શિવની પ્રતિમા જેવી ધીરમજીર છે, તેવી જ એશીની પ્રતિમા લાલિત્યમય મુદ્રાદિત અને મુંદર છે એ આપણે શિલ્પ એકસરખા પ્રકટ કરતા આ મુદ્રાઓનાં નાની બની નજ અને તે દિવિતું શીરાલ જુનું રૂપે ન સમજવું તેથી અને અંદાજિતથી તેને એક પછી એક રમ્મ કરવાનું હિતિત થવું છે. આવાના એકે ઓરોન વર્દન આપણે અને તે પછી આખા ચિંતેપનો ખયાલ આપની છબી પણ આપીશું. ૨.

કુચકા
 હેવાય છે કે આ મામામાં જોરનો તાસ થયો છે. રાને કાચના રહીશું તે આપણે! આ થોડા ચોઈ જવાનો ભય છે. મટી વું સંજ્ઞા અને હું મોડાની ચોઈ કરતો નહીં-ગ. રોઢે પોતાના ભાઈને નોકરને કહું નોકર બોલ્યા, 'અરે સાહેબ, આપ એમું બોલવા હું આખોનો એક જાંબ લાલું અને આપ કમરનો કંદાર આપ સુધેથી લે બે હો, હું કાળજીપૂર્વક ચોઈ કરીશ.'

પહેલે રાત તીતતાં રોઢે નહીને નાહ્યું, 'અરથા મું કહે છે? થોડો તો સજાગત છે ને? કેમ, હું વિચારના છો?' નોકરે જવાબ વાળ્યો, 'થોડો તો સજાગત છે, ને વિશે આપ બેઠકર રહો. હું તો માત્ર એ વિચાર કરના એકા હું કે અમમ્ય તારાંઆથી બેઠક આ વિશાળ આકાશ કેહાં ભતના આધાર વનર કેમીરીતે લટકી રહ્યું દરો.' રોઢે નોકરને ચેતવનાં હેલું, 'પણ વું લારી આ વિચારસંધિમાં વિચરતો હો ત્યારે થોડો બેપડી નય નહિ.' નોકરે આની આપી કે 'રોહા, થોડા બાળન આપ તદ્દન નિમિત્ત રહો. તેની જવાબદારી મારે માથે.' એક જાંબ કરી વળી નગીને રોઢે પૂછ્યું, 'હા' મું વિચાર કરે છે? થોડો ક્યાં છે?' નોકર બે હ્યાં, 'થોડો આ બાંધ્યો; પણ હું નો એ અંચેખામાં પડી ગયો છું કે આટલી બધી વનનદાર પૂર્વે પા-ભૂની સપાઈ ઉપર ફેલી રીતે તરી શકતી હશે.' મોઢે ખિલખે હેલું, 'પણ વું આમ વિચારસાગરમાં ફૂલક મારતો હો ત્યારે મારા થોડો બેપડી જશે તો હું મું કરીમ.' નોકરે ઉત્તર બધા આપ્યા, 'રોહા સાહેબ, આપ મુજેથી બીંધ લો; આ રોજક ભનનો જ એકા છે. થોડાને હું જરા બે આથ આપવા નહિ દઉં.'

વહેલી પોઢે નગીને મોઢે પૂછ્યું, 'કાભાઈ? મું વિચારના પડી ગયો છે? થોડાને કાઈ લાખો તો આંબ્યા નથી ને?' ડિલ-નીરી દર્શા-વના નોકર બોલ્યા, 'સાહેબ, માત્ર એટલો જ વિચાર મને ખૂંજતે છે કે હવે આ છન મારા મામા ઉપર મુંદરું કે આપના મામા મુંદરું કારણે થોડા થોડાને ઉકાળી મયા, પણ છન રહેવા રીપુ છે!'

(મરડી ઉપરથી) **હિમતલાલ લીલાધર માંધી**

માં રાજાત યાપુગો ખર કાળાખાળીના કારાવાસની ત્યારે પહેલ-વહેલી રજાપવા કરવામાં આવી ત્યારે ત્યાના આલિવામીઓ પોતાના યાપુના આ નવા આજનારો વચાલવીઓ પર ને હુમલો કરવા, તેમાં તેઓ હાથકરીમાં જડકાએલા મીઓ વરફ તીર કે કાળ નહિ, એવી માન્યતાથી કે આ બધાનમાં પહેલા લોકો કાળ આપણી મુજી આંચકો લેવા આંબ્યા ન હોય; જોડેયે લોકો આંચકા નુશરના. આ થી છેવટે, આ ત્રાસમાંથી અજાણકારી પર ને તેઓ આંચકા નુશરના. આ થી છેવટે, આ ત્રાસમાંથી બચવા રજાપગોએ પણ ભટે એમીઓ પહેરીને કાગ કરવાની સમા-વાજ્યો ખાસેથી મેંદરી મેળવી (ઈ. એસ. મેન)

અમીડમ

માવુજો થોડે છે કે શા મોઢે?
 નાસિધામાંમાં કંઈ કંઈ, નજર કે ખાખી દોષ ત્યારે માખ્ય થારે છે અને હાજમાં તેનાં નજારા બેપડે છે એ અત્રાન આપણે કાકડા ન્યા વઢે છે ત્યાં લોગ લાના કેગળ કાને આવેલા પડની દીઠ-આલથી માય છે. કાપમાં સરીર આશામ હેતુ દોષને યજ્ઞના દેખાવો શીલા બને છે ત્યારે એ પડની દીઠઆલ સરજ બને છે. સામાન-વડ માસની વજતે માન્યનું મોં ખુલ્લું રહે છે, પણ એવિયમ નથી.

મૃત્યુંજયી પ્રીતિ

(૧)

૨ મર્ણ્ય થયેળે આવેલાં બૌદ્ધગન્ધિરોમાં સુરક્ષિત રહેથી જ્ઞાના પરિચય કરવા અને પ્રખ્યાત દરજે નેહીને કોળખવા સાધુ પને થાલીને પ્રવાસ કરવાની જપાનગા રીત છે. આ પ્રમાણે એક તરુણ કલાશી હું ગરા ઉપર યદને ક્યોતોથી યદો નવા નીકળ્યા હતાં, ત્યાં એક દિવસ સાંજે એ બેઠી પડ્યો. ચાંદની હતી નહિ અને ચીંટના પડછાવાથી એને ફરેટ બંધાઈ વ્યાપી ગયું હતું. પવનના સુસવાદ ને કંસારીના કોરાર ટોરો વિના કાંઈ શબ્દ કાને પડતો નહિ. એક ટાંચે ચીડીને જીએ છે તો ચારે કોર ટેકરીએ ને ટેકરીએ વિના કાંઈ ન ગળે. આ કલાશી બંધવા નીચે સતવારો દરિસ એગ એ ચિતવતો હતો. ત્યાં તળેડીએ આવેલા કેઈ ધરમાથી કીવાનું અજવાળુ આવત એણે જોયું. ત્યાં જઈને એણે બારણું ખખડાવ્યું.

‘કાણું છે?’ એક સ્ત્રીના મધુર કંઠગાથી સાંઠ નીકળ્યો.
‘કલાશી છું’ અંગમાં બેઠો પડ્યો છું અહિં સતવારો કરવા મળે તો કીક, નહિ તો પાસોના આમરાનો માર્ગ ખતાવવા કોઈ આવે તો થૂપા’

‘આજ રાતે આગેટ પહોંચ્યું કહણું છે; મારન બચકર છે’
થોડી વાર બારણું ઉઘર્યા, ને એક બાઈ કામળનું ફાનસ લઈને આવી તે એણે અજ્ઞાતના મોઢા સામું ધર્યું. ધારી ધારીને એને જોયા પછી બાઈ કહે, ‘ખમા, પાણી લઈ આવું.’ પાણી આવ્યું એટલે ‘વાઈ’ એ પચ માયા, અને ધરાગા પ્રવેશ કર્યો. હવે એને કોઈનું મુખ જોવાની તક મળી તો તેના લાવવડથી એ ચકિત થઈ ગયો.

વિસફાળ મીઠાકસાથે રવરે તે બોડી. ‘હું હવે એકલ છું, ને આતિથ્યકાર કરી નથી, પછુ આજ રાતે મારે પ્રવાસ કરવાગા તમને જોખમ છે. પંડોશગા ખેડત છે, પછુ એને ઘેર લોખિયા વિના જવાય એગ નથી. એટલે સવાર લગી તમે અહિં રહો. રોઈ જોઈએ એવી નથી, પણ તમને બાઈલ આપીશ. અને મને લાભ છે તમે બખપા હશે. થોડી ખીચી છે, બહુ સારી તે નથી પણ જેવી છે એવી તમારી આજળ ધરીશ.’

પ્રવાસી તદન બૂધ્યા હતાં, એટલે એણે ખીચી સ્વાદથી ખાધી. ખાતા ખાતાં એણે જોયું તે તો ધર નાનું પણ અત્યંત મોટાણું હતું. કોરારગા થોડીક વરત હતી તે સત્રી પણ સુંદર હતી. આરિયા ઉપર કાનળના ચાકળા હતા તેમાં વાસનતીલતા, સાજરતરંગ, ગિરિ-રાશા, મેઘરાજ, યજનવિહારી તારા, રાસપૂતનમો ચન્દ્રમા, નવી-જોના નીર, ગંગંગ વાતો પવન, આહું આહુ સૂચવતા સુરેખ ચીનાઈ અક્ષરો હતા એક પડખે નાનકડી બાળકી ઉપર નાનકડું દેવાલય હતું, એનાં ઉધાડા બારમાથી દેવ યજ્ઞોલા માનવનો રમરક શિલાપટ દેખાતો હતો. અને એની આજળ કીચે કરીને વનલતાનાં ફૂલ ધરેલા હતા. આ ધરદેરી ઉપર દવાદેવાનું સુંદર ચિત્ર રંગીલું હતું.

કલાશીને વાળુ કરીને ચૂણું કહ્યું એટલે તરુણી બોલો. ‘આઈકું સાડું નથી, ને મચ્છરદાની કાગળની વેણું ગાંડું છે, પણ આજ રાતે મારે યજ્ઞાં કાગ છે, અને ઉધાવનું છે પણ મને નહિ મળે; એટલે જોઈએ એવી સગવડ કાંઈ નથી તો થ તમે હવે આધારમ કરો.’

હવે એ સમજ્યો કે બાઈ ટાણુ નહ્યે કેય પણ તદન એકલી છે, ને દયાળુ બાઈનું કાંદીને કુંડું એક ને એક જાફડું પોતાને સૂવા આપે છે. લોચ ઉપર હું મે જથી સુઈશ, ને મચ્છરની મને બીક નથી એમ

એણે કહ્યું. પણ મોડી બહેન પ્રમાણે બાઈએ કહ્યું કે ‘હું કહું એગ તમારે કરવાનું છે’ એમ કરીને એણે બાઈનું કોમલગણે પાપડું, મચ્છરદાની બાંધી, અને દેવરથાન કોર પધારી બાંધી મોટા પડદો ટાંચ્યો.

પ્રવાસી બહુ યાદોક્ષા હતાં, એટલે સૂતા બેઠી એને નિદ્રા આવતી અઈ. પણ થોડી વારે કાંઈક વિવશણુ અવાજથી એ જાગી યયો. એ અજાગ પગલ જ દોરે, પણ ધીમે ચાલતા પગનો નહિ. પરંતુ વેગથી ધુમતા પગને ધમધમાટ હતાં. એને થયું કે કદાચ ચાર આવ્યા હોય. પોતા અત્યંત તો કાંઈ હલ નહિ પણ જેનું આનિશ્ચ કરનારી બાઈને કાણે એને ચિંતા થઈ. મચ્છર-દાનીની ચારે કોર વચ્ચે બખરી જળનું ચોરસ બળિયું હતું, એમાંથી એણે જોયું, પણ પડદા એને આડો આવ્યો એટલે ઝટકટ હમડા પહેરી, મચ્છર-દાની બહાર નિકળીને એ પડદાની કોરે યયો, ડોકિયું કરીને જોયું, તમા જોઈને સત્કથ થઈ ગયો.

ઠીકાવાળી દેરડી આનજ સરસ વજ્ર પહેરીને તે તરુણ સ્ત્રી એકડી નૃત્ય કરતી હતી. એનો અદ્ભુત નાચ જોઈને કલાશીને ધીક તેમ રાંધા પડી કે આ તે કાળા માણની માનવી છે કે કોઈ દેવાનના. પોતાને ન જોવાનું પોતે જોઈ રહ્યો છે અને પોતે તરત પડદા પાછળ ચાલ્યા બહુ જોઈએ એમ એને થયું, પણ નૃત્યના દેખાવથી એ મુગ્ધ બનેલો હતો. આરું નૃત્ય એણે કદાપિ જોયેલ નહોતું, ને જેમ એ જોતે તે વધારે જોયું તેમ તેનો પ્રમાવ જોના ઉપર વધારે પડ્યો નતંજીએ એકાંકે નાચ બધ કર્યો, અને અતિભિને જોઈને ચગમી

અતિચિએ ક્ષમા માગી અને કહ્યું, કે ‘થોડી રાતે ઉતાવળે ફાતા પગના ધમકારા સાંભળીને હું જાગી ગયો ને એ જોતો તેથી આશ્ચર્ય થયું. તમે ટાણુ હશે, આઈ અસૌકિક નૃત્ય કરતા તમને કયાપી અવરુધ હશે એની મને ગિહાસા થઈ નાચ તો મેં બહુ જોયા છે, પણ તમારા જેવી નતંજી એ કદાપિ જોઈ નહોતી, એટલે મારી આખને હું પાણી ખેંચી ન રાખ્યો.’

પ્રથમ તે બાઈને રીસ થયી, પણ પછી તે જોલી, ‘મને એકડી નાચની જોઈને મેં મને મારી ધારી હશે એટલો જ મને જોઈ છે હવે તમે ન જોયું એનો અર્થ હું તમને કહું. રાજધાનીની હું મુખ્ય નતંજી હતી, પણ મારા ઉપર અનુરુદ્ધ એક જીવાનને સને લઈને ધવ તથા માનથી ફર લાગી. હંપરામાં નાનકડું ઘર બાંધું, ને ત્યાં એક બીલને સાડું ન કેટલા થ વર્ષે રહ્યો. મારો નાચ જોવાનું એને બહુ ગમતું. નિત્ય સાંજે એ પોતાના પ્રિય રાગ વગાડે અને હું નાચું. પણ એક શરવાણે એ મારો પડ્યો, ને મેં બહુ બહુ પરિચય કરી તો વે જોનો દેહાન્ત થયો. ત્યારથી એની સુપ્રિય રમૂતિને વરેલી હું અંદિ રહું છું, એનું આશ્ક કહું છું, એને ચાલે ફિને ફિને નિનેદ થયું છે, ને રાતે પહેલાંની યોડે એને પ્રસન્ન કરવા નૃત્ય કહું છું. તમે શાકવા-પાકવા જાણ્યા હતા ત્યાં તમારી નિદ્રાને બંધ કર્યો એ અવિનય કહેવાય, પણ તમે સવસપસટ જીવી ગયા છે એમ બવર્યું ત્યાં લગી હું ખમી, અને પાકી હળને પને નાચી. આમ અનલજ્ઞતાં તમારા આરામમાં વિરુધ પાડ્યો તેની ક્ષમા કરજો.’

એગ કહીને એણે ચા કર્યો તે મહેમાને પીધો ને પછી બાઈએ એને નિદ્રા કરવા કહ્યું. એ સૂઈને બેડયો ત્યાં દિવસ ડીકડીક ચડી

સુધા

ગયો હતો, ને રોડના થઈ ગયા હતા તે બાઈને ક્વાર્થાં નિકળ્યા. નીળતા પહેલાં એણે કાંઈક પૈસા આપવા માગ્યા તે બાઈએ ન લીધા ને કહ્યું, 'મેં આપ્યું એના પૈસા લેવા જેલુ છે નહિ; મેં કહ્યું છે તે કેવળ બાવધી કહ્યું છે, એટલે બાઈ અગવડ પડી હોય તે વિસરવા પ્રયત્ન કરતે, અને જેની આગળ ખીલતે આપવા ભેગ કાઢ હજુ નહિ તેનો સદ્બાવ જ મંગારાને.'

બાઈના સોનું તથા સોનનાંથી વિદિગત થયેલા પ્રવામી એના અનુમતિ સામીને નિકળ્યા. બાઈએ બનાવેલી કંઠીએ ચડીને એ હંપર કન્યા, તથા પશ્ચિમિત રમ્મતો એને તરત જડી ગયો

(૨)

હપ્પલી વાતને કહીક વર્ષ વીતી ગયાં જુવાન પ્રવામી હવે જુદ્ધ થયો હતો, પણ જુદ્ધ થયા પહેલાં તે પ્રખ્યાત તથા ધનવાન ચિતારો બન્યો હતો, ને રાજધાનીમાં સુન્દર રત ચણાવીને એમાં રહેતો હતો.

એને પેર એક દિવસ એક ડોશી ગળવા આવી. લીખારજુ હશે એમ ભણીને ચિતારના નોકરીએ એનો લાવ પૂછ્યો નહિ, ને 'રોડ કાઢક્યામાં નથી, કેદી બાળા આવશે તે કોણુ લઈએ,' 'રોડ માગ છે,' 'કાગમા છે,' એવા બપ્પા મારીને જેને અનેક ધક્કા ખવરાવ્યા તે પછુ બાઈ તો ગિત્ય એક નાનકડી પોટલી લઈને આટો આવી જ નવ્ય; એટલે નોકરીએ ચિતારને વાત કરી ચિતારે કહ્યું, 'મને પહેલાં કહેજુ હજુ ને' એમ કહીને એ બહાર ગયો ને જુદ્ધને મનસહિત પૂછ્યું કે શું જોઈએ છે. બાઈ કહે, 'મારે પૈસા કે ખાવાનું ન જોઈએ, પણ મારે એક ચિત્ર ચિતરાવવું છે.' ચિત્રકાર બાઈને ધરમા તેડી ગયો તથા તેણે પોટલી છોડીને જરી ગયેલા ને રત હપ્પડી ગયેલા કાળાન્તરનાં સોનેરી ભરતકાગવાળા રેશમી કપડા કાઢ્યાં

ત્યાં તો બહુ દિવસ પહેલાંના પ્રસંગ ચિત્રકારને સામી, ને એ બોલ્યા, 'ક્ષમા કરતે કે હું ધીક તમારી કૃપામુદ્રા બૂલી ગયો હતો, પણ આપણે મેળાપ થયો એને ચાળીશ ચાળીશ વર્ષ થઈ ગયાં હ તમારે પેર પેરેણી થઈને આવ્યો હતો, તમારું એકતુ એક જાફલુ તમે મને પાંધરી રીધું હજુ, એ તમારું નૃત્ય જોયું અને તમે તમારો જતન ને મને કહ્યો. તમારું નામ હું વિસર્યાં નથી.'

એમ નીંદે એણે બાઈનું નામ લીધું બાઈએ પોતાના પાછલો કતિહાન કહ્યો. નિર્મનતાને લીધે એને ધર વચી નાખતું ને રાજધાનીમાં આવતું પડ્યું. એક તો રોડે તમારુણવાળું ધર ગયું, વળી અવરયા તથા અસક્રિને લીધે હંફયનાથ આગળ પોતે નાચી શકી નહિ એનું એને મન દુઃખ હતું. એટલે હવે એને નર્તકીના કપડાં તથા મુદ્રાં વાળું પોતાનું ચિત્ર ચિતરાવશે તેવી આગળ ટાળતું હજુ. ચિત્રકાર કહે, 'તમારું ચિત્ર હું આનંદપૂર્વક ચિતરી દઈશ. પણ આજ આપું કેલાય નહિ એ હું થોડુંક કાગ છે તે થઈ ભય એટલે કાલ તમે બાઈ આવજો, અને તમારી હંઠાનુસાર હું તમારું ચિત્ર કરીશ'

'પણ મને દુઃખદાયક એક વાત મેં તમને નથી કરી. તે એ કે ચિત્ર ચિતરાણુ કાજક દેવા સારુ આ નકામાં ચીર વિના મારી આગળ કાઢ નથી.'

'એની કાંઈ ચિંતા નહિ તમારું મારી આગળ જાય છે તે થોડું પછુ ચૂકવવાની આ તક મને મળી છે, એટલે કાલ તમે કહેશો તેમ ચિત્ર ચિતરી દઈશ'

બાઈ ચિતારને પચે લાગી ને જોશી, 'મને માફ કરજો, પણ હજુ એક વાત મારે કહેવાની છે. આજ હું જુ એવી નહિ, પણ જુવાન હતી અને જેવી હતી એવી છત્રી ચીતરવાની છે'

'મને કશી રીતે સાબરે છે. તમે બહુ મુન્દર દબા'

'મને એવી ચીતરતો કે જે ભય આપ્યાને સારુ મેં આપને આ કાઢ આપ્યું છે એ આત્મા ચિત્ર જોઈને વૃત્ત થાય, અને હું નાચી શકી નથી એની મને ક્ષમા કરે.'

'ભલે. કાલ કોઈ રાત્રીનાંચરનું ચિત્ર ચીતરતો હોઈ એટલી સંભાળપૂર્વક હું તમારી છત્રી આગળ મારીશ'

(૩)

બીજો દિવસે સુવાળા ઘોળા રેશમ ઉપર ચિત્રકારે બાઈની વરુણ અવરયાનું ચિત્ર કાઢ્યું, એને સરસ કપડાઉપર ચોડ્યું, હાથીનાંતનાં તેલા સહિત વેદારની લાકડીએ લગાડી, ટાંગવા સારુ હીંગની દોરી બાધી અને ઘોળા લાકડાની નાનકડી ટાંગલીમાં તે મૂકીને બાઈને આપ્યું પૈસા પછુ આપવા માગ્યા, પછુ તે એણે ન લીધા.

નવજવા મોનીસમાં આંસુ સારતી તે જોશી - 'ના, ના. મારે કાઢ ન જોઈએ. એક ચિત્ર જ જોઈજુ હજુ હવે મારે કાંઈ વધુ શું રહી નથી એકવાતનું મને દુઃખ છે કે તમને આપવા સારુ આ ચીરચાવિના મારી આગળ કાઢ નથી. એ તમે લઈ લ્યો. બચવાનું તમારું કંઈવાળું કરે.'

ચિત્રકાર રિગત કરીને કહ્યું, 'મેં તમને કાઢ કરી દીધું નથી હજુ શું લઉં નેથી તમને સુનોપ થાય એમ હોય તો લઈ લઈશ, ને એને જોઈને તમારા ઉપકારનું ટંકારણું કરીશ. પછુ હવે કહેા કે તમે ક્યાં રહો છો, એટલે ચિત્રને એને કેકાણે પહોંચવું જુ'

તમારા જેવાને આવવા જેલુ મારુ ધર નથી એમ કહેતી ને બાઈ ચાલતી થઈ.

ચિત્રકાર એક શિષ્યને કહ્યું, 'આ બાઈ ન જાણે એમ એની વાસે વાસે ભ, અને એ ક્યા રહે છે તે જોઈ આવ.' એટલે એ જુવાન બાઈની પાછળ આવ્યો બહુ વારે એ પાછો આવ્યો, ને કહે, 'જ્યા અપરાધીને શીલોએ મઢાયે છે એ કેકાણે નહીના પઢ લગી હું બાઈની પાછળ પાછળ ગયો. ત્યાં એક મુંપડામાં એ રહે છે જન્યા ઉમગડ ને અગવડ છે.'

'એ આરવજી કેકાણે મને જ કાલ તેડી ભજે,' ચિત્રકાર કહે 'હુ જોશુ છુ ત્યાં લગી એ બાઈને આવજશે ને આશાની પોટ ન પડતી જોઈએ.' એમ કરીને એણે પોતાની જુવાનમીમાં બનેલા પ્રસંગ કહી સંભળાવ્યો.

(૪)

ત્રીજો દિવસે શુરુશિય નગર બહાર આવેશે એ જોશીરે કેકાણે ગયા. જઈને બાઈનું બારણું ખજાડાવ્યું. માફ દીધા, પણ કાઢ ઉતાર ન મળ્યું, એટલે ચિત્રકાર એકલા માલીકાર ગયો. જઈને જુલો છે તેા જુલો નિદ્રાધીન ન હોય એવી દશામાં કાંઈકવૃત્ત કપડાં પહેરીને પ્રેમની જોગણ પડી છે. એના મોઢા આગળ ચાળીશ વર્ષ પહેલાંની ધરદેરી છે, ને દેરી પાગે દીની પ્રકટાવેલી છે. દેરીની સામી બંતિ પોતે એક આપેજુ ચિત્ર ટાંગેજુ છે. આ વિના કિશ્કીનાં વજ્ર, હંદ અને કમરજુ દટા. ધરમા ખીજું કાઢ ન મળે.

પછુ આ વરતુ જોવા ચિત્રકાર રહ્યો નહિ; એને તો કંઈનારીને જાનકીની હતી, એટલે એનું નામ લઈને એને એણે જોજુ વાર જોવાની.

પછી એણે ભવ્યું કે બાઈનો તો ઇવ જોડી ગયો છે, ને પોતા કરતાં વધારે બળવાન ચિત્રકારના હનરપરશને પ્રતાપે એના મુખ ઉપરથી નોકરીના બૂંસાઈ ગઈ છે, ને કાઈ બાનિવંચનાય માધુરીરેકી દીધી છે.

દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

[લાકડાકાંડોએ હનનાં અંજેછ પરથી]

ચિત્રકાર હું નાનો હતો ત્યારે કંઈ જુકુ બોલ્યા નથી.

જ્યેન્દ્રી-ત્યારે શરૂઆત ક્યારથી કરી, સાહેબ ?

પંઢરપુર

એક નાનો

પરિચય - પ્રવાસ

પનાથી ઊપડ્યા ત્યારે તો સચચુર યદને અદ્રાસ જવાનો અમારો વિચાર હતો. કુર્બાદી પહોંચ્યા ત્યારે, ત્યાંથી પંઢરપુર જવાય છે એમ ખબર પડી. પંઢરપુર જવાનો વિચાર ઘણા વખતથી હતો ત્યાં આ તક મળી ગઈ, એટલે એકો વિચાર ક્યાં વગર અને સામાન બાંધી કુર્બાદી જ ઊતરી પડ્યા.

કુર્બાદીમાં અમને લગભગ ચોલામણ કસાક મલ્યા. આખું ગામ ભેજુ વિગાળ જમ્યા સાથેની નિશાળ બહુ સરસ લાગી એક બીજી વરતેએ અચાર ધ્યાન ખેંચ્યું; આગના ચોરા પાસેના લીરાકા ઉપર હિંદુ ધ્વજ ને મુસ્લિમ ધ્વજ એકસાથે ફરકી રહ્યા હતા. અમને થયું કે એ બંનેની ઉપર એક ત્રિરંગી વજ્ર હોત તેર કેવું સાર થાત !

પંઢરપુર જવા માટે કુર્બાદીથી જુદી ગાદીમા બેસવું પડે છે. બીજા 'પનાટ્યારમ' પર જઈ, ડિફેન્સ હાઇ, અને જાડીની રાહ ભેટા બોમ. પછી ગાડી ચાલી એ બેઠેને અને ફરી જમ્યા. 'બાપુની ગાડી' જેવી ગાડી આહી પછી ઢગે એમ અને ધારું ન હતું.

ગિરિની ઠીક હતી. મોઝામોઝા ચાલતા અને હાથે તથા મોટે, અલ્પ-ધર રીતે મોકલેલા તાજવાવાળા બોળે ને શ્રદ્ધાજી—અતિ શ્રદ્ધાજી સ્ત્રીઓ, બીડીના ફાંડે ફૂટતા, સફેદ કે રંગરેસી ફેંડા વોટાલેલા પુરુષો, ને અર્ધા નાગ, આનજ ચોટડીને પાછળ મૂકે એવાં ગાયા-નાજા બાળકોથી અમારો દમો ચિકાર હતો. એમની જ ભતિના, પછી પૂતા કે સોલાપુર જઈ દેશને રાફર પહેરતા લીપી આવેલા એકમે જુવાનો પછી હતા. બધાના ચહેરા પર એક ભતનો સાસ્ત્રિક આનંદ દેખાતો હતો અમારા 'ગુજરાતીપણા'થી અને સીધી જુદા તરી આવતા હતા કલબકાક બહુ હોને. હતાં આસપાસ ન હતા. ઘણા અમારી સામે તાકીતાકીને-કંઈક માનસની નજરે-ભેટા હતા. પાંડુ-રંગને મળવા જતાં તેમના કિચકા ને આનંદ થયા હતા તે અમારા હૃદયમાં કેમ નહિ હૃદયમાં હોય એનો અમે વિચાર કરતા હતા. એમના કિચકાં શા વિચારો આજ્ઞા હશે એતોઈચર ભણે ! રત્નો કપાતો હતો. રેરાનો બહુ સારાં ન હતા મોડાગિજ કંઈક સાફ હવ. અમારી ગાડીની ભત 'ફાસ્ટ' હતી અને એ ગાડીમાં કુર્બાદીથી પંઢરપુરનો ત્રોસ માર્ગહતો. રત્નો સાચ એ ક્વાકમાં કાપી, અને બોરાબ બાર ને પાંચીસે પંઢરપુર પહોંચ્યા. ગાડી સમયસર ઉપડી ને સમયસર પહોંચી હતી !

પંઢરપુરના રેરાનની એંદર મલ્લો અને બહાર મહારાને બેઠા હતા. બેઠાનચુક કે ધર્મશાળામાં ઊતરીયું તે બધી વસ્તુની સંપૂર્ણ માહિતી નહિ મળે એમ સમજી, એકાદ ગોરને ત્યાં જ ઊતરવાનું નક્કી કરી અમે બહાર નીકળ્યા માખીઓ જોળને પેરી વળે એમ ગોરદેવેએ અમને પેરી લીધા. અમે કંઈક અમારા નેનો 'નવા જગત-નાનો' હાથતો એક ગોર પસંદ કર્યો અને તેને દૂર લઈ જઈ કહ્યું:

'જુઓ, અમે કંઈ ધાર્મિક માન્યતાથી અહીં નથી આવ્યા. માત્ર બહુ તેજા આવ્યા છીએ. તમારી પાસેથી દરેક વસ્તુની નજીકથી મેળવી શકાય ને બીજી સામાન્ય રીતે હોમ કરનાર ધર્મને લોખંડી સાર એમ સમજી તમારે ત્યાં આવીએ છીએ.

'આજ'નું નામ સાંજની મહારાજ કહી ચકાડ્યા. આવ્યા અમના

અગાઉ કાંઈ મળ્યા હતા કે નહિ તેનો એ વિચાર કરવા હાગ્યા. થોડી આડીચળી વાત ફરી આખરે કહે શેક ! આ તીથેમા અમું હોય નહિ. તમે સાચુ થઈને ને આપડું હોય તે આપડે અને ખુશીથી સ્વીકારી લઈયું, 'અમેકું' એજીબીઓનાર ! પછી પાછળથી ફરી તકરાર નહિ એ.'

એમણે કહી જવાબ ન આપ્યો. છ આનામાં એક ટાનો એ દારવી લાગ્યા ને અમે એમને ધેર ગયા. બે વજીનાની ગડીઓમાંથી પસાર થયા બાદ એક નાના માળના ધરમાં અને દાખલ થયા. ઘર સુધડ અને સ્વચ્છ હતું એમની વધુ ને પિતાએ અમને આવધાર આપ્યો અને જરા વાર પછી કપડાં લઈ અમે નદીએ ઊપડ્યા.

મધ્યાહ્ને પછી નદીનું દરય આકર્ષક હતું. સવારમાં, બેઠા સર્વેનાં જુલાળી ફરેલોથી નદીને આબો પક ઇવાઈ થતો નદીમાંની દોડીઓની ધન્યો ને મંદિરનાં શિખરો એ નવતેજમાં ચમકી ઊઠતા. થોડે દૂરની આડીમાથી મીઠી સૌરમ ફેલાવી. આરતીના ધંધારવ ને બાકાલોના ગાયત્રીમંત્રોઆરતી વાતાવરણમાંઅનોખું સમીતેલાવું શ્રદ્ધા અને ભક્તિનું સાસ્ત્રિક વાતાવરણ, ત્યાં મનને અપૂર્વ સાન્નિદ્ય આપતું. નદીનું સમગ્ર દરય આંખ અને હૃદયને અમરું બાવતું હતું સાજું પછી એ જ મનોહર કલામય દરય આખમે ભેવા અને હલવને અનુભવા મળતું હતું. અચાર નસીબમાં તે બેમાથી એક પછી દરય ભેવા અનુભવવાનું નહિ લખાયું હોય, મ'ધ્યાહ્ને પછી ફેરવાક લોહો નહોતા હતા, કેટલાક પોતે નાહી રહ્યા પછી પોતાનાં કપડાંને નવ-કાવતા હતા. ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં સામાન્ય રીતે ને શરમ ને સંકોષ આવે રથને દેખાય છે તે અહીંની સ્ત્રીઓમાં, પ્રમાણમાં આજે દેખાયું

નદીનાં નીચે શીતલ હતાં. મ'ધ્યાહ્ને એમ નાહતું આદલાદક હવ તેમાં થે વ્યક્તમામાં નાહતું એ અમારે મન એક અપૂર્વ લલચા હતો. ચંદ્રબાગા એ મહારાષ્ટ્રની લાકડી નદી એને બીગા પછી કહે છે અમે નાહ્યા, બૂળ બૂળ નાહ્યા ને પછી રાહમાં ફેલાતા પાકા ઘોરે પેર થયા. જગતનું તૈયાર હતું રોડકીને આકાર ને દાળનો સ્વાદ વિચિત્ર હતાં જુદ ગોરે તેો આશ્વ કરીને પીરસાંયું. બાદ એવું તેો ન હતું. છતાં બૂખ મારાવા અમે જમ્યા.

કાકાસાહેબે પંઢરી વિષે લખેલું તે યાદ હતું. એજીબું ભેવા કસુક હતા, એટલે જમીને જરાક ચાશમ લઈ અમે પાકા એક નાના ડોઠરા સાથે ઊપડ્યા. રેરાસવાળા ગોરે તેો ક્યાં શુભ થઈ ગયા એ જ સમજાવે નહિ. નદી પર જઈ આપી દોડી કરી સામે કાંઈ શે મહાપ્રજ્ઞાની બેઠક છે; પછી ત્યાં જવાનો અમારો વિચાર ન હતો એટલે સીધા ગોપાળપુર ઊપડ્યા.

તાવ ધીરેધીરે પાણી કાપની આગળ વધતી હતી. વચ્ચે નદીમાં એક મંદિર આવ્યું. દરોન ફરી અમે આગળ વધ્યા ગોપાળપુર જઈ સરસ હતું ત્યાં આગળ જઈને જમવાનો મહિમા બહુ લાગ્યો. કેટલા થે સ્ત્રી-પુરુષ બાળકો ત્યાંદોરથી પાતા હતાં. સામે સંખ્યાબંધ દોડીએ વાતવેતાના બેસારોનાની રાહ બેની ઊભી હતી. રંગબેરંગી નાની-મોટી ધન્યો ફરફાર કરતી હતી. દેખાવ બહુ સુદૃઢ ને હૃદયમય હતો ત્યાંથી થોડે દૂર પગે ચાલીને અમે સેત સમુદાયી ધર ભેવા ગયા. એક ઘંટી ને એક સામેનું એમ બે સીજ અમને બતાવવામાં આવી. જગાબાહુનું રમાર પછી ત્યાં જ હતું. કેટલીક સ્ત્રીઓએ તે રચાનને કબજે લીધી હતો અને ગમે તે બહાને જમાર પાસેથી તે પસંદ કરાવતી હતી. અમે તેો ક્યાં આપ્યા વગર જ પાકા ફર્મા એ જમ્યા બહુ આશ્ચર્ય ન લાભો પાકા દોડીમા અમે પંઢરપુર આવ્યા. જગાબાહુવાનું એકંદર અંદર બાગ્યે જ આઈલ દરો; છતાં એ જગ-પ્રવાસમાં બહુ મન પડી.

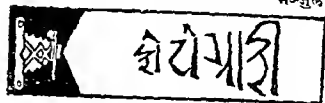
સેત તુનારામે જ્યાં પોતાનાં કાબોને પત્થર સાથે બાંધી કુળાડી રીધાં હતા તે સરસ્વતીની કૃપાથી એ પાછા તરતાં યદ્ય અર્થાં હતાં તે કુંડમાં આને પણ પત્થરની હોડી તરે છે! ઘણાં લોકો ત્યાં ઊભા હતા, પણ કુંડ પરનો માણસ, પૈસા લીધા વચર હોડી તરતી દેખાડવાની ના પાડતો હતો! અમે જયેને છ પૈસા આપ્યા, પૈસાએ હોડી પાળી-નાં મૂકી, જરા વાર તરાવી, ને પછી, વચર પૈસે આ અત્યંત જલેતા માણસો તરફ દંદક તિરસ્કારભરી નજર ફેંકતાં પાછી કાઢી લીધી. થોડીવાર આગતેગ ફરી અમે વિદોળાનાં દર્શને ઉપરયા.

વિદોળા મહારાષ્ટ્રીઆના લાડકા દેવ. પાકુરંગ નામ સાંભળતાં જે દેગામિય મહારાષ્ટ્રીય હિંદુ અનુભવે તે ભાગ્યે જ બીજા કોઈ પ્રા-ન્તનો હિંદુ અનુભવે વિદોળાને શુભચાનીએ વિલુક્તાચના નામે એળખે છે—પંડરપુરને ઘણુ પવિત્રતાયજ્ઞ કહે છે મંદિરનો બાહ્ય દેખાવ આકર્ષક છેતા શુભચાની મંદિરને જેના બેઠવત ન લાગે. મહારાષ્ટ્રની સામાન્ય નરીબઈ એમા કારણુભૂત હોવ એ બનવા-બેઠવ છે. છતાં એ અરીબાહમાંથી જન્મેલી સાદાઈ રોમાન્સ હવી મંદિરના પ્રત્યેક સ્તંભ સાથે કોઈ ને કોઈ સેતનું નામ અંકિત હવુ હિંદુ ધર્મનો એક સ્તંભ તે મંદિરને તે મંદિરના કેટલાક સ્તંભો એરે સેતો! સતો ને બહો એ અરીબાના, આમ પ્રલના, બધા વલેગિત પ્રતિનિધિઓ. વિલુક્તાય તે અરીબાના જ દેવ! મંદિરમાં અરીબ ભોળા સ્ત્રીપુરુષો પાકુરંગનાં દર્શને દર્શવેનાં પર્વ આમતેગ ફરતાં હતાં અમારાં 'નાના ગોરે' અમને ચેતવી દીધા હતા કે તમારે મંદિર-માં જે ધરતું હોય તેનો અર્થો ભાગ પહેલા ધરતે નહિ તો ધાર્યા કરતાં બગાળું ફેરું પડતો; કારણકે અહીં જે પૂનરી છે તે બંનેને સરખું આપતું પડે છે' અમારે તે કોઇને કહી જ આપતું ન હવુ. એને મંદિરમાં કામજ થયા અમારો 'દેખાર' ભેટને પૂનરીએ જમ્યા કરી! અમે ધરાધધારાએ વિદોળાનાં રીત કૃતિ વિદોળાની નાની, કાળા મૂર્તિહરેશ્વર-મનમોહક છે અમારા એ 'દેખાર'થી જ, અમને છેક મૂર્તિ પાસે જઈ, 'ચરણપરથી કરવાનો લાજ' મળ્યા! દર્શન કરી અમે બહાર નીકળ્યા લામ્યા પૂનરીએ વિરમધથી અમારી સામે ભેઈ રહ્યા. કદાચ અતમા એકેએ 'મોપડાવી' પણ હશે.

આખરે, 'હરો, ભલેને એય ખાટ; ક્યાં દેગર આપડુ છે?' એમ વિચારી બંનેને ધધાકાકિ આપી અમે બહાર નીકળ્યા ને બનરમાથી દંક, કાંચો, અળીચ, સાકરદાણિયા વગેરે નેડાડુ લેવું તે ચ નાના ગોરના ખાસ આગ્રહથી લઈ, ગોરને ગેર ગયા.

ગોરની માટીમા અમારે પાછા જવું હતુ ગોરે લાવ કરી આપ્યું. થોડી વાર પછી, ઝેરાન જવાની તેથારી કરી અમે જરા બેઠા ત્યાં રહ્ય ગોર એકે ચોપડા લઈ આળ્યા. અમારો નામકામ લખ્યાં ને બાવિધમાં ન્યારે પંડરપુર પાંડા જઈએ ત્યારે એમને ને ત્યાં બોત-રીએ એવી ખાત્રી લખાતી. અમારી પત્નીઆનાં નામ પણ હપરની રીતે જ લખાતાં. વાત આટલેથી જ અટકે એમ નહોતી બવિધમાં અમારે ઊકારા થાય ને તે જતા કરવા પંડરપુર આવે તો તે પણ એને જ ત્યાં બોતરે એવી બાંહેધરી લેવા માંડી! અમે કહુ 'હવે જસ થયું' અમે ખાત્રા અમારું કહી રાજીએ. અમારા સંભવે કશી 'ઝેરંડી' આપતાં અમારાં માળવા અચકાય છે; અમે તે કહે માનીએલીએ, પણ અમારાં ઊકારાં અમે કહી શકના નથી. ગોર કહે આ તો એક કડિ છે કોણ આવે છે ને કોણ જાય છે?' ગોરે દક્ષિણ આપી તેણે કશી કચમ્પવગર આનેદાંધીને રીતકારીતેથી એક દિપિશી વધારે આપ્યા ગોર બહુ રાહ થયા. પછી થોડી વાર આમમાં ફરી આવ્યા. ગામ બહુ સારું નથી. ત્યાંનું જાણીતું અનાયાશ્રમ ગેવા જવાની વડ ન મળી.

અને પાછા એ જ 'ક્રોડો'માં કુડેવાડી આવ્યા ત્યારે યાત્રીને લેાથ થઈ ગયા હતા.

હરીફાઇનું પરિણામ

પહેલું હનામ: મોહક; બીજું હનામ: 'માલિકની રાહ લેતાં'—જયત લાલન (સુંબાઈ), ત્રીજું હનામ: 'ગીવાળગૃહી' ચંડુભાઈ ભટ્ટ (અમદાવાદ) નોંધપાત્ર: (૧) 'મમતા'—ચંડકાત રાણા (અમદાવાદ); (૨) 'સ્વાધ્યય'—નરેન્દ્ર બાપા (અમદાવાદ) (૩) 'બ્રજ્યા ગિરાઈ'—વરુન લાલન (સુંબાઈ)

ચિત્રોની સંખ્યા જુજ હોવા છતાં થોડા ચિત્રો સારાં જણ્યાં છે. બીજું હનામ છતાંનાર ભાઈ જયંત લાલનના ચિત્ર 'માલિકની રાહ લેતાં'નું દ્રશ્ય ઘણું આકર્ષક છે ઝાંઝોની ધડામાં પડતાં સૂર્યનાં ફિરલોના પ્રકાર સામેનું વાતાવરણ કુદરતી સૌદર્યથી ભરેલું છે. માલિકની રાહ લેતો રમિયાન સાથેનો ધોરો મુખ્ય વસ્તુ બનતાં છતાં એ વાતાવરણમા શોધ રચાન સાચનો રહે છે. દિનિસિગની ખામીને લીધે જ ચિત્ર પહેલી ચકિતમાં અવાળી રાહનું નથી ધોડાના નો આગળ આડનાં પાંદડા ઉપર પડતુ તેજ તથા યોગદાવાના હાથ નીચેનું મોટું સફેદ ટપક બેકાકાંડન માથે મેળવી દેવાની જરૂર છે પ્રકાર સામે લેવાતાં આવાં ચિત્રો હમોશ્યાં ધણું આકર્ષક બનતાં હોઈ પ્રશંસામા બહુ પ્રશ્ના મેળવે છે. ત્રીજું હનામ છતાંનાર ભાઈ ચંડુભાઈ ભટ્ટની 'ગીવાળગૃહી' પોટ્ટેટ તરીકે ઠીક છે. માત્ર પ્રિન્ટની ટેકનીક ખામીભરેલી હોવાને લીધે તે સહેજ સામી આવ્યો છે. પાનનું દારય ઘણુ કુદરતી જણાય છે અને ફોકસિંગ તથા તેજગ્યા ચિત્રને અનુકૂળ છે.

બાઈ ચંડકાંત રાણાના 'મમતા'નો વિષય સારો છે, પણ અથા વિષયમા નેહીની સ્વાભાવિકતા નથી જણાતી. ઊકારના હાથનો ભાગ જેમરાની નજીક હોવાથી strong perspectiveને લીધે વધારે મોટું પ્રમાણ દેખારે છે. માયાના ભાગ આગળથી પસાર થતી સિતિજેદમા બેકાકાંડના જે ભાગ છરા પાડતી હોઈ આગરનો ધોળો ભાગ વધારે ધ્યાન ખેંચે છે આવી ખામી ચિત્ર પાડતી વખતે કેમરાના ઝેનગલની ફેરફારી કરવાથી મુકાબી શક્ય છે. મોળામા બાળકને રાખી, કદરનિવોલને શ્રમ એડી માયાનો સુંદર ખાલ બાળક નરેન્દ્ર બાપાનું ચિત્ર આપે છે; પણ ચિત્રની બેકાકાંડ, ફોકસિંગ અને પ્રકાર ખામીભરેલા છે. બેકાકાંડની ખામી 'ડિસ્-રેન્થલ ફોકસિંગ'થી દૂર થઈ શકે તેવી છે. ફેરક ચિત્ર પાડતી વખતે પ્રકાર અનુકૂળ છે કે નહિ તેના ઉપર ખાસ ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે. જે સમય અનુકૂળ ન હોય તો છુદાછુદા વખતે તે દરખતી મુકાકાત લઈ જમારે પ્રકાર ચિત્રનું ખરું સૌકર્ય દેખાડતો લાગે તો તેમા સમયે જ ને લેવાનું ભેટમે. જયંત લાલનનાં 'બ્રજ્યા ગિરાઈ' પ્રાણીચિત્રના પોટ્ટેટને સારો નમૂનો છે. સચિવા-માથી રાહિયાં કરતા એ પ્રાણીની ચાપડાદાવાળી લાંબી ડોક અને લલકારા માસની બહાર નીકળી આવેલી છત્ર એ પ્રાણીની સારી ખાસિયત બતાવે છે. ટકનિક અને છાયાપ્રકાર પાણુ મારાં છે. રાખી બા-કાંડને નીચેએ કાચ હજી વધારે ધેરા ભેટમે. બી.બી. ફનીબંદા

સંસારનાં શહેરો

૩૮-પૌંડ્રીચેરી

બંગાળના ઉપસાગરથી પ્રસાવિત હિંદના પૂર્વ તરફના કોરોમંડલ કિનારા ઉપર, મદ્રાસ ઉપકાશના દક્ષિણ અંકે પ્રાંતની સીમાની પાંચી વીંટળાએકું, ૧૧૩ ચોરસ માઇલના વિસ્તારનું, એક સામાન્ય પરતણા જેવું નાનકડું પૌંડ્રીચેરીનું એ ફ્રેન્ચ સરચાન, આજે તો, હિંદમાં સામાન્ય ગ્રામવાસના ફ્રેન્ચ લોકોના કબજાના પ્રવેશના આરંભ થયું રહેલું છે. ને હાલમાં એવજી ના પાસે ફ્રેન્ચ લોકો તો, ને કદાચ આજે મુખાઈ કે કલકત્તા જેટલું મહત્ત્વ ધરાવતું હોત એ, તેના રાજનગર પૌંડ્રીચેરીનું ગણવતે તો આજે ગાન તથા વગતા હિંદના સુપુત્ર અને સુત શ્રી અરવિંદ ધામને લીધે નહિ જોના મનમાં રમણ રહ્યું છે.

મદ્રાસની દક્ષિણે દરેકે રતે ૧૧૨ માઇલ દૂર આવેલા એ નગરના હિંદીસા હિંદમાં મ્હોરી ગણેલી ફ્રેન્ચ પ્રબંધી મદ્રાસકાશા જેટલા ન હોય છે. ઇ. ૧૮૭૩ સુધી એ એક નાચીય મામલું ન હતું. પણ કામવા માટેને માલિ શક્તિવાળા લોકોને નિહાળના મનને પાસેથી એ સ્થાન મેળવી ત્યાં વસાહત બેઠી હતી. વર્ષ ૧૮૬૩માં વાલ્લમ્બાની નગર એ પર ખૂબી અને તેનો કબજો લીધો, પણ ૧૮૭૩માં તો ફ્રેન્ચોએ તે પાછું મેળવી યા પાછી કિલ્લેબંદી કરી લીધી.

એ પછી આંધ્રીક સહી સુધી માનવિકાસ સાધીને હિંદમાં ફ્રેન્ચ સત્તાનો મજબૂત અંકો બનેલું પૌંડ્રીચેરી એવી ન બીજી ગદત્વાકાશી અંગ્રેજ સત્તાનું હાથ બન્યું અને ૧૭૪૮થી ૧૮૧૬ સુધીની લગભગ પોતાની સહી સુધી તે એજ સત્તાઓની અગ્રગણના કેન્દ્રસમું બની રહ્યું. ૧૭૪૮માં એંગ્લોફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓને તેને નિમુજ્જ થેરા ધાલ્યા પછી ૧૭૬૧માં તેના ત્વર રક્ષક લાકી પાસેથી ફ્રેન્ચ સર આચરનું તે છત્રી લીધું. ૧૭૬૩માં તે ફ્રેન્ચોને આપવું પડ્યું, પણ ૧૭૮૮માં લેકેનર મનરોએ તે છત્રી લઈ તેની કિલ્લેબંદી નાશ કર્યો. ૧૭૮૩માં તે ફરી ફ્રેન્ચોને સોંપાયું ને ફરી ૧૭૯૩માં અંગ્રેજોએ તે છત્રી ૧૮૦૨ની અંગ્રેજો-સહીના સંધિની રજૂ તે ફ્રેન્ચોને પાછું મોપાયું અને ૧૮૦૩માં ફરી પાછું લેવાયું અને ૧૮૦૬માં તે ઉપરનું ફ્રેન્ચોને હાલના અવશેષ ફો સોંપવામાં આવ્યું એક કરતાં વધુ વખત તેનો સંપર્ક નાશ થયો. ઇ. ૧૭૪૧થી માંડીને ૧૭૪૧ સુધીની કુચેની સુખામીથી

તેનો સુવર્ણકાળ હતો. ને પોલિયને હિંદના વિજયની પોતાની ચોજનામાં પૌંડ્રીચેરીને એક મહત્ત્વ બનાવવાનું નક્કી કર્યું.

પૌંડ્રીચેરીનું સામાન્ય સૈન્ય બ્રિટિશ સરકાર સાથેના કારર મુજબ નક્કી રહેતું હોઈને, ત્યાંના મર્વનરના બંધકાનું રક્ષણ થઈ શકે એટલું જ હોય છે. ત્યાં પહેલાં ને મોટા કિલ્લો હતો તે પછી અંગ્રેજો સાથેની સહિ મુજબ તોડી નાખવામાં આવી છે.

હિંદી ફ્રેન્ચ સામ્રાજ્યના એ પાટનગરમાં કોઈ વતેગાનપર બદારનથી પડતું ચૂંટણીના પ્રસંગે તકાળપૂરતા બેઝેક પત્રો નોંધે છે ને સેક્ટર પાચકા બેજેકાઓ મરકારી ઉમેરવાનો પડગા પોતાનો મત નોંધાવી આવે છે.

દેખાવમાં પૌંડ્રીચેરી હોહીરુટના ચોકાદ હુકા નેવું લાગે છે તેની રચના ચોજનાનું પૂર્વકાળી છે રમજેરી મકાનો ને સેરીકોટમાં બેગર ધાસ બંની વિદાયતા છે લા વિકા બવા પહેલાં માગ બુરોપિયનો માટે અખાન થિત રહેલી, પરંતુ હવે ત્યાં બિયારી કાના લોકોને પ્રવેશ મળે છે. શહેરના પૂર્વ ભાગમાં ઉત્તર-દક્ષિણ એક નાની નહેર પડે છે. એ નહેરની પૂર્વ તરફનો બાનબાદ ટાડન અને પશ્ચિમ તરફનો બેક ટાડન કહેવાય છે. બાદ ટાડનમાં કાચ વર્ગ રહે છે, બેક ટાડનમાં માથમ વર્ગના 'ચિટો' રહે છે. કાગલોરોનો લેદ અહીં હજી પણ છે અને એ બંનેની પ્રતિષ્ઠા તથા દકામાં ફેર છે.

અત્યાર સુધી પૌંડ્રીચેરીની મુલાકાત લેનારાઓ ઘડિયાળો, કાન્ટન પેનો, બપાની રેસા, હીરા, કોફેન, જરીમરત વગેરેની પુષ્કળતાપૂર્વકી બ્રિટિશ હિંદમાં ફરતા, પણ બ્રિટિશ સરકારે હવે તે સાથે સખત પ્રખવાં લીધાં ને મેજાલુચેરીની તપાસમાં પૌંડ્રીચેરીને મિનારે મેરકોટો ફરી રહે છે, રેલવે પર મજબૂત વોડા બાંધી લેવામાં આવી છે અને મુસાફરીની સખત તપાસની શાય છે.

હિંદમાંનાં સમગ્ર ફ્રેન્ચ સમ્પ્રદાયોની પૌંડ્રીચેરી સામ્રાજ્યની દોહને તેનો મનને ત્યાં રહે છે અને પ્રીવી કાન્ટ્રિયલ તથા નવરલ કાન્ટ્રિયલ નામની એ સમ્પ્રદાયો વડે બંદીવર ચલાવે છે ફ્રેન્ચ સેનેટ અને સેનપ્રમમાં તેને પ્રતિનિધિત્વ છે. ચાખા, લોચસાન, ચળી વગેરે અહીંની મુખ્ય પેદાશ છે કમખમ અરધા લાખની તેની વસતિ છે.

પૌંડ્રીચેરીમાં ને ચોટાંક ફ્રેન્ચીય રક્ષણ છે તે બધાં બાદ ટાડનના બાગમાં ન આવેલી બચ છે. બ્રિટિશોએ પુનઃકાલ, રોમન રોમીક ચર્ચ, કાચપર, કોલેજ, બદારો દર્શો તથા પાસેની લીવાદોંડી અને સર્વેરી સુદર તો ત્યાંની મુખવતો સમુદ્ર, ને સમુદ્ર પરનો પર્વત ન પચ કોરસ રોમીક ખાસ ભવના જાહે.

ઉકાર પર જળાતો રમણ પામે જ એક મેટા ગોળ ચોકમાં જોયો એક પર હુથે મુદ્ર પર નગર નાખતો બેસે છે. તેના ને લાચમાં બેની શાન્કીય બ્રિટિશતાના પ્રતીક રૂપ કાચનો બોડો છે, બીને હાગ તલવાની મૂક પર છે, અને તેની નીચે મુકાની જી ખુશી પર દ્રવ્યના મેલા પડતા છે. એ કલિમય પુતળાની બચ મુદ્રા રમ્યા અને બ્રિટિશતા બેને બતાવે છે. ફ્રેન્ચોની નિમુજ્જ મળી સામ્રાજ્યભવના બંને ફ્રેન્ચમાં મૂત મળી છે એનું મોં સમુદ્રાભિમુખ છે એ ફ્રેન્ચ રૂચક છે? હિંદની બંધી પશ્ચી નગર ચળી લઈ દરિયાપાર સિધાવી મળેલી પોતાની ગદત્વાકાશને એ નિદાખી રહ્યો નથી?

સિમ્હનંદ, તારી સ ને ઉત્તરદિગા છે, તારી ટાળી બાજુએ પશ્ચિમ અને જગાળી બાજુએ પૂર્વ છે તો દને તારી પાછળ મુંડે નંદુ-સાદેળ, મ શી પાછળ દેવામાં એક મોટું થીનંદુ છે. મારી બાને પળ મુંડુ ૫૩ છે તે દેવ નંદુ જરી.

પહેલા-મિલકતે પવાર માનો મળે છે ન બીજે-મેમ, એવું પળે છે? પહેલા- વર્ધમાં મદેવતે તર મળી આવે છે જરી પડે છે.

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તંત્ર - અપરીક્ષિતકારિતા

હવે આ અપરીક્ષિતકારિતા નામે પાંચમું તંત્ર આરંભાય છે, જેનો આ પહેલો શ્લોક છે:

કુદૃષ્ટ કુપરિજ્ઞાત કુશ્ચુત કુપરીક્ષિત ।

ન કશૌ કામ તે ભાઈ નાપિતે આહિ ને કહ્યું ॥૧૧॥

તે આમ સમજાય છે: પાઠવિપુત્ર નગરમા મણિભદ્ર નામે શેઠ રહેતો હતો. ફેવપગાત તે નિષ્ઠેન તમા અપગાનપગપરાનુ પાત્ર બન્યો, એટલે એક દિવસ રાતે વિચાર કર્યો, 'આ દરિદ્રતાને ધિક્કાર છે, એટલે હું અનગન કરીને ચડું' આમ નિશ્ચય કરીને સુતો, ત્યાં નિશાવસાને સ્વપ્નમા પદ્મનિધિએ શિશુરૂપે દર્શન દીધા ને કહ્યું, 'હે શેઠ, હું તારા પૂર્વપુત્રિએ બદેલો બદાર છું, એટલે આ જ રૂપે સવારે તારે ડેર આપીશ, અને આલુ એનો મને માથામા લાકડી મારશે, જેથી હું સોનાનો બનીશ'.

સવારે જ્વની સ્વપ્ન સખારીને ચિન્તાત્યાગે ચડેલો મણિભદ્ર વિચાર કરે છે, 'અહો, આ દેવમ સાચુ હતો કે એટલે કાલુ બલે. અથવા હું પ્રાણધનની ચિન્તા કરુ છું, એટલે ખોટું જ હતું.' એવામા વાળજે રંગ આવ્યો, અને સ્વપ્નસૂચિત ભિક્ષુ પલુ એકાએક પ્રકટ થયા. એને મણિભદ્રે માથામા ડાગ મારી એટલે જે સોનાનો ઘડને બાય કપર પટયાં શેડે વાળજને ધરમા તેથી જળને કહ્યું, 'હે આ ધન અને વસ્ત્ર પલુ ભદ્ર, આ જ્ઞાનંત તારે કોઇને કહેવો નહિ.'

વાળજે ઘેર જઈને વિચાર કર્યો: 'ધનપ્રાપ્તિનો આ ઠીક ઉપાય છે આ બધા બાવાને માથે દેશ માથો એટલે જે સોનાનો થાય છે. એટલે હું પણ સવારે બહુ બાવાને બોલાવી માથે લાકડી દેશદું, એટલે મારે પુષ્કળ સોનુ થાય.'

સવારે લડીને વાળજે જેરનો મોટો દેશ સજ્જન કર્યો અને બાવાને આગળે જઈને જગવાનુ નોતરું કહી આવ્યો. બપોરે એવા બાવા જગવા આવ્યા એવી એને માથે વાળજે લાકડીઓ મારી, જેમાથી કેટલાક મરી ગયા, ને કેટલાકનુ ગણુ કૂટરું એટલે ચડેરાદરી મૂકી. એ સામળીને માથાનો કોટલાત કહે, 'હરિ, નગરમા આ મોટો કોતાન હતો રોનો થાવ છે? એટલે જંગલો ને જુઓ.' કોરવાળજન માણસ આવીને જુએ છે તે લોહીકાઢાપુ મળેલા બાવાઓ પકાયન કરતા હતા એને પૂછ્યું એટલે એને વાળજની યથાર્થિયત વાત કરી, રખવાળો વાળજ તથા જંગલો બાવાઓને ધર્માધિકારી આગળ લઈ મથા આણે વાળજને પૂછ્યું, 'અને આ લાલુ કાગ તે કેમ કહ્યું?' વાળજ કહે, 'શું કહું? મણિભદ્રરોડેને રેર મેં આવા બતાવ્યો.' કોમ કરીને એણે મણિભદ્રની વાત કરી શેડેને બોલાવીને ધર્માધિકારી કહે, 'હે શેઠ, તે કોઈ ભિક્ષુને માથો છે?' શેડે ભિક્ષુની બધી વાત કરી. એટલે ધર્માધિકારી કહે, 'અહો, આ કુદૃષ્ટકુપરીક્ષિતકારી અવિચારી વાળજને સજ્જોએ ચડાવો.

બપોરે એવા બાવા જગવા આવ્યા એવા જ વાળજે તેમના માથા પર દડા મારવા શરૂ કર્યો.

કુદૃષ્ટ કુપરિજ્ઞાત કુદૃષ્ટ કુપરીજ્ઞાત ।
ન કંચે કામ તે બાધ નાપિતે અહિં જે કહ્યું ॥
અથવા આ હીક કહેવાય છે:

અર્થતરવ ન જાણે ને કોધને વશ થાય જે ।
મિત્રથી ભટતે થાતે આઘાતી નેજિયા ધણી ॥૨૨॥
મણિભદ્ર કહે, 'એ કેમ?' ધર્માધિકારી કહે:

કથા ૧

એક દેશને દેશમાં નામે આઘાત રહેતો હતો. એની પત્નીને પુત્ર અવતર્યો તે જ દિને નકુલીએ નેજિયાને જન્મ આપ્યો, એને પણ આઘાતીએ પાળી પોષીને મોટા કર્યો. પણ રવન્નતિદેવને લીધે કદાચ પોતાના ઠાકરા નિકુલ આચરણ કરે એવા ડરથી એ તેનો વિશ્વાસ ન કરતી. એકવાર હીકરને સંધ્યામાં સુરરાથી બેઠું હતું

એણે પતિને કહ્યું, 'કથા' થાય, હું પાણી બરવા બંદું છું તમે ઇ-કરાને નેજિયાથી સાચવજો' આઘાતી નવા પછી આઘાત પલ્લ પર રેડું મૂકીને મિત્રાભયે નીકળી ગયો.

એવામાં કાળો નાથ દરમાંથી નીકળ્યો નેજિયાએ એને ઘભા-વેરી બળી બાધને બચાવવા એની ઘાટે ચુક કરીને મારી નાખ્યા. પછી લોહીયાળે મોટે વધાગળી ખાવા ભણે માની સામે ગયો. એને ભેળેને માને થયું કે આ દુરાત્માએ મારા હીકરાને માર્યા, અને કાષાયમાન થઈને એના ઉપર પાણીને કુટમ નાખ્યો. આજ નેજિયાને મારી વિલાપ કરતી એ ઘેર આવી તો ઠાકરા અન્ન-ર સુતો હતો, ને પડખે કાળો સૂઈ કટકેટલા થઈને પડખો ઢળે તો ભેળેને પુત્રવધરોકથી આઘાતી માથું ટટવા મંત્રી.

(યાદ)

દેસાઇ વાલકશ ગોવિન્દશ

Our Friends Abroad

પરેશી
ચિત્રેના
-પત્રો

Grately (Cansas) U.S.A.
પાંચી માર્ચ ૧૯૪૦

પરમ પ્રિય કાન્દિલાલ

તમારો પત્ર આજે મળ્યો અને બહુ સુખાનુભવ થયો. તે થયો જ રસપ્રદ હતો. પણ તેમાંના કેટલાક શબ્દો હું સમજી શક્યો નથી. તમે લખ્યા છો તે જરીનું બિન્નેસ શું છે? અમારા કાન્સાસ પ્રાંતમાં કુખાતે થઈતો પાક થાય છે. તે સાથે તેનાં બરચક લીલાંબ ધાસનાં વંમલો (બીડ) દોરકછેર માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

તમારી શાળાની વાતમાં અને બહુ રસ પડ્યો છે, પણ ત્યાં ઠાકરીએની સંખ્યા આટલી એણી કેમ હોય છે? અમારી શાળામાં ૧૨૫ વિદ્યાર્થીઓમાં અરધા ઉપરાંત ઠાકરીઓ જ છે.

અને તમે ધધાની બાબતમાં શાનું શિશુલો છો? હું બેપારી નામું, ટાઇપિંગ, સૉર્ટિંગ વગેરે શીખું છું. મેં શબ્દનામા મારો હાઈ-સ્કૂલ-કોર્સ પૂરો થયો અને ન્યૂનમાં હું ટાઇપિંગ બિન્નેસ કોલેજમાં જવાનો છું. આ કોલેજ ખાસ ૫૨થી ૧૫૦ માર્ચ છે રહેરમાં છે.

તમે વરસમાં કેટલા દિવસ શાળામાં નહોતા? અમે નવ મહિના શાળામાં હોઈએ છીએ અને ત્રણ માસની રજા મળે છે. મને તમે જણાવ્યો કે હિંદવાસીઓ કેવા છે? અમારા પ્રદેશમાં અમે ધળી સોજા બનાવીએ છીએ. અહીં સર્વસાધારણ વિનાદ તો સીનેગાના ચિત્રો જિવાનો જ છે. વળી દરેક ધરમા રેડિયો તો હોય છે જ, શાળામાં એકવાર રિવારનો વર્ગ મળે છે અને તેમાં અમે રતુતિ તેજા પ્રાર્થના કરીએ છીએ હું પોતે ફિઝિયન એંથ્રોપોલોજી સંપ્રદાયના દેવજાન બંદું છું. ધળીવાર રબરમાં અમે હાર્ડ વર્ક કરીએ છીએ, અને કેટલાક નાચમાં ન્ધ છે. ઉપરાંત અમારી શાળામાં કુટુંબિક અને બારકેટીંગની રમતો ચાલે છે અને વજતોવખત બીજા શાળાએની સાથે હરીમણગો ચોલેય છે.

તમારે ત્યાં અહીં જેની વાદળોની સમવડ ખરી કે? અહીં તો લગભગ દરેક કુટુંબ પાસે મોટર હોય છે જ. ઉપરાંત, લાંબા અંદો માટે બસો તે ટૂંકોના પલ્લ ધળી; ને લીમતવર્ગના લોકો તો અંદોષિનો યે રાખે છે. મેં હંજી કુપી એક જ વાર વિગાની પ્રવાસ કર્યો છે.

અમારે તાત્કાલિક છવન તમારા કરતાં જુદી ભવનું હોય એમ લાગે છે. તમે સાંજનું હરો કે અધિરકોને દરેક બાજતની ઉતાવળ

બહુ હોય છે. વિવેક બતાવવામાં યે ઉતાવળ! પણ એ તો બનિ-શયતાની વાત થઈ, અમારા નાઝરિક જ્યો દેશને તેજા સરકારને બહુ પસંદાર રહે છે, અને અને બધાકાનમ સમાનતા ભાવની મોળીં

તમારા શહેરની વસતિ કેટલી છે? હિંદમાં નાતવત બહુ છે એવું મેં સાંજનું છે હજી પણ એવું છે ખરું?

તમારા ડિફ્ટ-સેમકમાં તમે વપરાયેલી ડિફ્ટ સંપદો છો? ને તમે એની રાખના હો તો હું મોટા મોડાકી આપીશ. હિંદી તો હું બહુતો જ નથી. હિંદી હિંદની સમૂહ બાધ છે? અહીં તો બહુ બાધે દરેક જાણે અંધેજમાં જ ગોણે છે. તમે મોટા પરદેશી પેડીનું સરનામું મંગાવ્યું તે શા માટે? એના સરનામા આપનારી મોડેસમાં નાથ તમે માગે છો? જરા વધુ ખુલાસાથી લખો તો સમજાવી શકું.

તમે કાઈ વિચ મોકલ્યો તો બહુ આનંદ થયો. હું ધાંખી બનના ચિત્રો ભેગા કરું છું. આ સાથે મેં એકી કોલી જુદી જુદી બાળોની કાપલીઓ મોકલું છું તે પરથી અમેરિકા વિષે તમને ખ્યાલ મળશે.

કાન્દિલાલ! તમને સમજાય નહિ એવું કાંઈ મારાથી લખાયું હોય તો તમે પ્રકોષ્ટમાં અચકારો નહિ બહુ આનંદ પાળી જવાનો આપીશ મારા હાથદરકત તમને બરોબર ઉપદેશ તો દતા ને? હવે હું તમારા કામગીરી ટેતેબરીથી રાહ જોઈશ, અને તમે લખેશ સુંદર ચિત્રોની ખખ.

હૃદયપૂર્વક તમારો અમેરિકન મિત્ર
એસી ફ્રેન્ક બાદર

True friends are like diamonds
precious and rare;
False friends are like autumn leaves
found everywhere.

શિશુ-દાથી અને માંચડમાં રો ફેરફાર
વિદ્યાર્થી-આચાર્ય દાથીને વળે છે, દાથી માંચડને વળી રાદતો નથી.

સુસાફર-એ ગઢેરબાન જરા બનાવ્યો, કે હરિપાતાયે ફેરી રીતે પહેાંચવું?

મહેરબાન-હેલો! આ દોડની મારીએની વચ્ચે જઈ જતા રહેા, અને પહેલી જ મોટર તમને હરિપતાય ભેગા કરશે.

માધુકરી

રસાયન ત્રયો બવ, ત્રયો વિવાહ, ગણકી પત્રી સાંકડી
સ્વાણ, વહને ઉપા અરુણરમ દાને દગે,
વિમુક્ત નવ પ્રાણ અપમરમા બદે ભમરે
અનેય પુરુષાર્થ બિન્દે અતિએ હવે ઉઠ્ઠે,
અખાવિત પદો ધણે વિનયના મહા કાબરે,
અમે મરણનું રસાયન બનાવીને પી ગયા,
થયા અનરુદ્ધયને અગર આત્મજો ને ભણી —પૂનઢાહ

તપસ્વી જ્યૈષ્ઠ્ય બલુસાળી

ઈ. ૧૯૨૧ની વાત છે એ લેખા અમદાવાદ કોંગ્રેસના અવસર પર
ગુજરાતી 'નવજીવન'માં કામ કરવા માટે મુબાઈથી એક તેજસ્વી નવ-
યુવક આવ્યો. મુબાઈ યુનિવર્સિટીના એ એમ.એ. એવએલ થી હોવા
કપરાત ત્યાંની એક કૉલેજમાં આચારક પણ બની આવ્યો હતો.
આવતાવેત તેણે પોતાના હસમુખા રવમાવને યુવકોચિત હસાહથી
સહકારીઓના ફિલ છતી લીધા ધીરેધીરે તે માધોઈના નિકટવર્તી
કાર્યકરોમાં ભળી જઈને સાબરમતી આશ્રમના એક વિશેષ અંગ રૂપ
બની ગયો. એનું નામ જ્યૈષ્ઠ્ય બલુસાળી રોવજીવન યુરોપમાં
ગાળનાર આપણા પ્રસિદ્ધ રાજનીતિજ્ઞ ને વિદ્વાન પટિત રથામજી
કૃષ્ણવર્મા તેના મામા થાય તેમણે તેને એમ એ યથા પછી આગળ
આખ્યાસ માટે યુરોપ ખેલાવેલા, પણ અમદકારના આદોકનમાં એ
વિચાર છોડી તે ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં આચારક બની ગયા. જોકે તે
યુરોપ જઈ આવ્યા ખરા, પણ ત્યાંના રમઝમમાં એમને ચેનન પડયું
અને તરત પાછા આવતા રહેલા.

૧૯૨૨માં મહાત્માજીને તેમના 'નવજીવન'ના ત્રણ લેખો માટે
છવર્ષની એતિહાસિક સભા થઈ ત્યારે બલુસાળીજીને પણ 'નવજીવન'ના
પ્રકાશક તરીકે સાથે કારાવાસ મળેલો. જેવમુક્તિ પણ થોડો સમય
આશ્રમમાં ગાળ્યા બાદ તેઓ સંસારી માણસો સાથેના સંબંધ તોડીને
પોતાના આત્માના કલ્યાણ અર્થે હિમાલય પંથે પડયા.

હિમાલયની આપી યાત્રા તેમણે પગપાળા કરી તે દરમિયાન
તેમને ધણું કષ્ટ પડયું, ધણું દેહદગ્ન પણ કયું એ યાત્રા દરમિયાન
તેમણે સમાન્ય આહાર છોડી કંઠવા લીમડાના પાદડાં અને કાચો
લોટ ફાંપીને જીવન ટકાવી રાખ્યું, અને આ કમ હિમાલય છોડ્યા
પછી ટંક રોવાશ્રમ આશ્રમમાં તે પહોંચ્યા ત્યાંસુધી, જેટલેકે કેટલાંયે
વર્ષો સુધી, આજીવંતો. હિમાલયની યાત્રાની દરમિયાન તેમને સખત
કમળો થયો હતો, શરીર ફીણ થઈ ગયું હતું, માત્ર તેમનો દૃઢ નિશ્ચય
ફીણ થયો નહોતો. આવી સખત માદગી ને અશક્ત શરીર લઈને
લાંકરીના ટંકે સહાનતમાથી મળતા લોટ અને અડદની દાળ (જે
કમળાના દરદી માટે જરૂર રૂપ બલુાય) કાચાં ફાંપીને જીવંત શરીરે
હિમાલયની સખત કંડીમાં તે યાત્રા પૂરી કર્યે જ નહોત્યા.

કેટલાક વર્ષો સુધી તેમણે મીન લીધેલું અને તેને માટે પોતાના
બંને હોઠ ત્રાળાના વાળાથી તેમણે મીની લીધેલા કેટલીક જગ્યાએ
તેમને ટોની માનીને પોલીસ કનડગી, અને તેમને તો મીન હતું.
હોઠ પણ રડિવેલા હતા જેટલેકે દિંદંત્રે પોલીસની મીડી માવજતમાં
પણ તેમને કીડકીટ અનુભવ ગયેલો. હિમાલયથી પાછા ફરી વખતે
તેમણે એક વખત પંદર દિવસના નિર્ભય કંપાસ કાનાળાની સખત
અરમીમાં, માળવા જેવા રાત પ્રદેશમાં એક મીનની સુપ્તીમાં કરેલા
બીજ વખત પચાવન દિવસના કપવાસ તેમણે કરેલા.

આમ, પને આલીને પર્યટણ કરતાકરતા, મીવેસે હોઠે એક વખત
તેઓ મહાત્માજી પાસે વધાર્માં આવી પહોંચ્યા તેમને તો ખગર

(વિશ્વવાણી'માંથી)

તપસ્વી
જ્યૈષ્ઠ્ય
બલુસાળી

વિદ્યાનમાં પણ જમ્યા છે. બતવારીઓ એમ માને છે કે જે માનુષ્યનું જીવન આનંદમય અને ગિરિતરંગ નથી તે માનુષ્યનું જીવન રૂઝા છે. તાત્કાલિક મૃત્યુ તરફ આવી જાય ત્યારે જીવન ગિરિતરંગ અને આનંદમય બને છે એમ બતવારીઓ માને છે, તેથી તેમની પ્રવૃત્તિઓમાં સંતોષ અને તુરબને ખૂબ મદદ થઈ જાય છે.

બતવારી વની વજતે નીચે પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાની દોષ છે [આ પ્રતિજ્ઞાઓ બંધાવના બતવારી મારે છે; દરેક પ્રાંત પોતાને મારે એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા પઠી શકે] (૧) હું બંધાવને ચાહું છું, બાકીને ચાહું છું અને જીવન આખું મને મળે છે. હું બંધાવની એવા કરીશ, બાકીની એવા કરીશ અને આ બધું જીવનની એવા કરીશ (૨) બતવારીના પાંચ મળ હું મદદ કરીશ. 'જનવારી' કમળમાં રહેલા મારે આશરો આપું છું. 'જ' એટલે જન (મત); 'ત' એટલે તરબતરા; યુવાવસ્થાને જીવન જનાવતી. 'આ' એટલે આઈ (ઉછરવું) એટલે કે બનો જ્યો એમ માને છે કે સ્વચ્છ મરીત અને કદાચ મનની દેખા રાખવી. 'રી' એટલે રીતિમત એટલે કે નિયમનુસાર બતવારીઓ પોતાના જાતનિયમનુસાર પાળવાનાં એટલે તેનું બધું કામ રીતિમત હોવું જોઈએ વળી બતવારીઓ બધા જાતનાં શિક્ષણ આપે નહિ, ખરેખર બધા (બાકી બંધાવને આશીર્વાદ આપે) એવા વી નહિ, કૌણ જાતનો બધાં કરીને નહિ. એ એવાની 'માન' એવાની કેટલીક છે.

એ વર્ષ ૧૯૪૨ સાલની પ્રવૃત્તિઓ આવી મૂકીને શ્રી દત્ત પદ વર્ષની કમરે જમીન થયા, તેમના મરણ પછી પત્ની બતવારી પ્રવૃત્તિ કરી રહેશે એમ આશા છે.

(અધ્યાપિક)

—સૌદાગિની મદેતા

આધુનિક યુગવાતી ચિત્રકલાના સરકારને એક આશરો

મદેતા દત્તી બન્ધુવારીએ વૈદ્યક સામ્ય તરફથી યુગવાત કલાકરના કલાકરના ચિત્રોનું પ્રદર્શન રેલેટિવ મુલ્યેના યુગવાત લખના મનનાથી કરીને પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાના વાસ્તવે પુરું મુદ્દા હતું અને તે સમયે તેમણે આ નવીન કલાને સામ્ય તરફથી આશ્રય તથા ઉત્તેજન મળે એવી શ્રુતિઓ દર્શાવી યુગવાતની ચિત્રકલાના હિત-દાસમાં એક નવો પ્રવાહ ઠાળ્યો. આ પ્રસંગની પાછળ વૈદ્યકના સીવાન આદેશ સરની. ડી. કુમ્ભાવારી, વિદ્યાપિંહરીશી જ્યોતીન્દ્ર મદેતા અને ચિત્રકલાના કમરે હર શ્રી દેવકરને બાદે કદાચ દત્તે. તે ઉપરાંત મી. મંજુલાલ મુખાર્કે ૧૯૩૫ સેપ્ટેમ્બરે હર જીવની સરી સુધીની યુગવાતી ચિત્રકલાની અસર પ્રતો યાદની આજની ચિત્ર-કલા સાથે તેનો કમળદ હિતદાસ રચ્યો હતો તે એ પ્રદર્શનનું વિશેષ આકર્ષણ હતું. પ્રદર્શન ૧૯૩૫ સુધી પુરું સામ્યમાં આવ્યું તે દરમિયાન વૈદ્યકના પ્રલયે ટાળાબંધ દાસની આવી અતિશય રસ જાગ્યો હતો. યુગવાતના કલાકરો મારે એ પ્રસંગ યોગ્ય લેવા એવા બાબતે એને મદેતાના કેદરપાસાવાદ પાળવાના પાત્ર જન્મ્યું છે.

પ્રદર્શનને અંતે કમરે હર તરફથી એક સચિત્ત હેતુક પ્રસિદ્ધ થયું હતું તે પ્રસંગવાળા વિદ્યાપાળે વિવેચનથી પશ્ચિમ દિશાની ચિત્ર-કલાની તવારીખ વર્ણવી હતી, જે એ પ્રસંગનું આ સરગમ જનરો. નવીન ચિત્રકલા વિષે તેમાં લખ્યું છે કે સેકેશની ચિત્રકલાની વાસ્તવ પાછા ઇલા યુગના આશરમાં શાંત વિલમમાં પશ્ચિમની કલાની અસરથી પ્રેરણાને પ્રચાર્યો. તેની છાયામાં આજના વિશ્વવિદ્યાલયે પાળ્યું ચિત્રકાર રસો નહોતો. કલાકરના દરેક પ્રયત્નમાં યુગવાતના કલાકરોની કુદૃષ્ટી બીજા ઉપર દિશા કલાકાર નિર્વાહ કરના મતમાં મર્યાદા, પત્તુ રાષ્ટ્રીય સમાજ અને લોકજીવનમાંથી પ્રેરણા લઈ જીવનને એવાના કલાકરને કરતા તે અન્યકરો અને

૧૯૪૨ પ્રદર્શનના મુખ્ય પ્રધાન/કો: વૈદ્યકના સીવાન સર વી. ડી. કુમ્ભાવારી, શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર મદેતા, કમરે હર દેવકર અને કલાકરો. નીચે: શ્રી વિશ્વકેશ સાવળ નામક સાંત પ્રતાપસિંહરાવને પ્રદર્શન લખાવે છે.

યુરોપી સિદ્ધાંતવાળા સીકારોથી હરતા. પરંતુ બંગાળમાં શ્રી હર દેવે અને શ્રી અમીન્દ્રનાથ કાકરે એ સાંકેતો તોડી નાખી રાષ્ટ્ર-રચનાની કળાનું એકાદ્ય બાંધ્યું ત્યાર પછી કળામાં અજબ, જન-ગ્યાની, મુદ્દા અને લોકરુચિની કળાનો વિચાર તથા પ્રચાર લેવા પશ્ચિમના સીકારોએ મન પૂર્વે તેમના પ્રાકૃતિક કળાકોની પીઠા આ કરવાની ઉદ્ધિ જાહેરી. એવી કળામાં મૌલિક ચિંતન અને રસિ કેલમાં છે તે જ સંસારીનું સાધન બન્યા.

યુગવાતમાં શ્રી વિશ્વકેશ સાવળે આજની પચીસ વર્ષ પહેલાં એ રિત્તમાં સી પહેલો અનવરો આરંભ્યો. તેમનું પોતાનું કલાકરિત્ત યુરોપીય પદ્ધતિ પર થયું હોવા છતાં એટલેથીયે પરંપરા અને લોક-જીવન તથા સાહિત્યમાંથી પ્રેરણા લઈ લખ્યા આત્મચેત્રે અને સત્ત-પ્રયત્ને એમણે ઘોડા જીવનમાં એક નવી રીતિ લેખી કરી. કળા-અસ્થાસ મારે મોટી કમારને કે યુરોપી પૂજામાં વહેરે સામ્યો લેવા એટલે એવા આજ તદ્દન ફર થયા છે. કળા મારે લોકરુચિ, કલાકારીય, સાધનહીન એ તરફથી એ સી રાજની પાસે એક કલાકારીય, સાધનહીન એ તરફથી એ સી રાજની પાસે એક કળાનો હિતદાસ આરંભ્યો છે. પોતાના જીવન-અનુભવમાંથી એક વચાવી તેમણે એવાનીયે વર્ષથી યુગવાતની જનતામાં કળાના એકે ચિત્રકલા છે અને હવે એને કળાના આનંદ માણવા શીખ્યું છે. સર્વે શ્રી કદ્દ હેવાઈ, રસિકલાવ પરીખ, મોગાલાલ દાસ, જીવનકાલ અને બીજા અનેક અદામીઓથી 'યુગવાત કલાકર' એક રિત્ત કલાકારીય જની રહે એમ છે.

(અનુભવ)

આ માસ ઇતિહાસમાં

લન-ન્યુઆરી

અંગ્રેજી માસના સર્વેન્વાપીત્વને લીધે પૃથ્વીના સમગ્ર પશ્ચિમ ગોળાર્ધ પર-અને આજે લગભગ આખા જગત પર પ્રવર્તિત બની અંગ્રેજી પૃથ્વીમાં વર્ષે અનુમાના પહેલા માસે લન-ન્યુઆરીનું મૂળ લાગેલું નામ લન-ન્યુ-આરીઅસ, રોમન પોતાલિકા દેવતા જીનસના નામ પરથી તે પડેલું છે. આપણા બહાની પેટાં સંવત્ કલ્પાંતના આદિ સંસ્થા અને સર્વ જનના આધિરેલ તરીકે રોમન પુરાણોમાં તેની મહત્તા થાય છે. ગ્રેગોરી પેટાં દરેક વર પછી તેની પ્રતિષ્ઠા પતી ને સર્વ રમણોના રક્ષક દારૂપાદ જેવે ને મણાવા. તેને જ મુખ કલ્પવામાં આવ્યા છે, જેમાંનું એક બ્રહ્મજન-માં ને બીજું ભવિષ્યવાદ સ્થિત કરેલું. તેનાનામ પરથી ખ્રીસ્તી વર્ષની શરૂઆતમાં માસ લન-ન્યુઆરી પછી તત્ત્વ વર્ષના બ્રહ્મજન ને જન વર્ષના આદિ પ્રતિ દરિદ્રપાત કરના દોય છે.

જાસ. પૂર્વે પાકમાં ન્યુઆરો રોમન વર્ષ-મણતામાં ફેરફાર કરીને શરૂઆતમાં લન-ન્યુ-આરી ને ફેબ્રુઆરીએ પાસ કરી શરૂઆતથી તે અલિપ્ત-વર્ષમાં આવેલા. તે પહેલાં વર્ષેના આદ્યેસ માર્ચથી થતો. ઇસવ્રમાં તે ૧૫૪૨ સુધી વર્ષની શરૂઆત માર્ચથી વર્ષની મીઠી ને વર્ષથી પાસ કરાશે કરીને ત્યાં વર્ષની શરૂઆત લન-ન્યુઆરીથી કરાવવામાં આવી.

તા. ૧ આફ્રિકાના નાઇજરિયાનું 'નાઇજર-પ્રેટીક્ટોરેટ' રાજ્યનાધારણ થકાણું, ૧૯૦૦

તા. ૩ સરેવુસાઈલ્સ આસાનનેતામાં પ્રાચીન રવાને સુલતાનમાં પહેલો ને પ્રથમ પદવન કરનાર શિશુ અબ્દુલકાદર ખાન, ૧૯૪૨.

તા. ૬ પ્રજાશક્તિવાદના સ્વરૂપ તરીકે કાન્સામાં સમાજવાદ પામેલી આર્થિક-અસની વીરકાપરી નેતા એલ્ડ્રી આર્કોની જન્મ, ૧૮૪૨.

તા. ૧૩ લાલીની સરકારી નીચે દેવેગોએ મદ્રાસમાં ન્યૂનિટીકનને કળને લઈ શહેરને ઘેરા લાદ્યો, ૧૭૫૮. પણ ત્યાર બાદ 'એંગ્લો નોકાફાઈલ્સ' આવી ઘેરા હઠાળ્યો અને દેવેગો હરાવ્યો.

તા. ૧૬ કચ્છમાં મદાદાર પંચાયતનું અવસાન, ૧૯૧૨.

તા. ૧૯ ઈંગ્લેન્ડમાં કપનીએ એકન છઠી લીધું, ૧૮૩૬.

તા. ૨૩ કુમરજીવતરે રોયલ નીવેટની પનારાગમનો અને રાજાની નવસીના અંગે જ લેખક વાલ્ડર કિંગલીન અવસાન, ૧૮૭૫

તા. ૨૮ મુખાંતમાં એડીસનના જીવનચરિત્રના પ્રમુખપદે હોસેસ-હિલો રાખીય મહાન-સા-ની પહેલી ભેટકે બરાઈ, ૧૮૮૫.

આ મહાત્માની અંતિમચિત્રેષ્ટ ફ્રેસિટોન્ડ ફેલેટ

અમેરિકન પ્રવ્રસાવાના ઇતિહાસમાં ઉપરાંત ૧૨ તમ્બુ વાર તેના એકધારા પ્રમુખ તરીકે ન્યુઆરો બહુમાન પામનાર, ફ્રેસિટિન રવાને ક્રમિકે અમેરિકામાં આવેલા યુગપુરુષ છે. એની અનન્ય લોકપ્રિયતા વરનારની કળિસિપત પણ એટલી જ છે, તો એને તેને જનતા પણ યુગપુરુષ છે. અનાઈ થઈ અમદા અમેરિકાના એવા જ લોકપ્રિય પ્રમુખ થીએડોર રૂઝવેલ્ટનો એ છઠ્ઠો પિત્ત્વ થાય.

ઈ ૧૮૪૨ના લન-ન્યુઆરીની ૩૦મી તારીખે હાઈડપાર્કે મુકાયે તેનો જન્મ થયો. ૧૯૦૪માં હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાંથી એન-સુ-ગ્રેટ (એ.બી.) થઈ કોલમ્બિયામાં ૧૯૦૭ માં તે એલ્ફ્રેડ થઈ થઈ અને એ જ વર્ષમાં ન્યૂયોર્કમાં વક્તવ્ય શરૂ કરી. તેમાં એ લોકો હોલ લગાવે.

પણ એને તેમ જુની જ કમાખી કરવી હતી, એટલે ૧૯૧૦માં એ બહેરેજનતામાં અને રાજકારણમાં પડ્યો, અને ૧૯૧૦થી ૨૩ સુધી ન્યૂયોર્કની એનના સભ્ય તરીકે ચુંટાય ત્યાં કામ કર્યું. ૧૯૧૩માં એ પદનું રાજીનામું આપી નીકાલાતના ઉપચાર તરીકે નીકાલાતના તોણે ૧૯૨૦ સુધી ચલ્યો. કામગીરી બાબતે, મધ્ય મદાદાર વખતે સુરેપના સમુદાયમાં લડવા અમેરિકન લોકોના નિરીશક તરીકેની એની સર્વેશ મસ્ટીનિની રાજકીય મદદોમાં સદી કરે થઈ અને સુધ તમા નીકાલાતને વિષે નાખવાનું તમા પત્ની

મધ્યાપ્તી વર્ષ ૧૯૨૦માં અમેરિકાના ટેમ્પે-ફ્રેટિક (સાંકવારી) પક્ષના ઉપ-પ્રમુખ તરીકે તેની વારણી કરી લેવાતા આવી.

જીવનની સીકીના ઉપરાંત ૧૨ પગથિયે ચરેલ જતા ફ્રેસિટિનની પ્રવ્રતિનિયામાં આ વખતે (૧૯૨૨માં) લોકોના કરે બીગારીની અનાલક વિસ્ત્રેષ્ટ નાખ્યા. એની સાથે પોતાની હમેશની ક્રિસ્ટીયો વિજય ને જીવી એ બોલો સો થયો, પણ ક્રિસ્ટીયોને તે અવગણી ગઈ. આજે તેના રાજીનામાં નીચેનાં અગોને બનાવકી ટેકા આપી એ લાગતા રાજે છે.

સાત યુદ્ધને એણે કરી પાછી પોતાની મજલ આજે કરી ૧૯૨૮માં એ ન્યૂયોર્કની મર્નર યુદ્ધમાં, જે દરમિયાન તેને નાઈલ બજારમાં રાજે અગાઉના રોડ પણ મળેલે દરમ્યાન થઈ વધારે અગ્રણ્ય પડેલું અને તેની ખુબ આકરી કરોડીની પણ તેના થઈ થઈ દાહિલ એવા કુલકરણ છે જે બધામાંથી પાર કોતરી ઉતારી રાજકીય મેળવતો જ મળ્યો અને એને તે પ્રાયેક અમેરીકનને માન હોવામાં લેવું ને નીચે વધારે મળવા પડે પામ્યાં તેના જ રાજો છે જે વિજય પર પદો-અવાને પગ કરતાં ઉપચલન અને બીજાના જ પાસે જરૂરમાં છે.

૧૯૩૬માં મેગરેટની ૧૮મીએ એ ફ્રેડેરિક જી. હાર્વર્ડને કોનાવિશોની કિલ્લે: યુનિવર્સિટીએ તેને ૧૯૨૨માં એકાદમી પદની આપી.

હાર્વર્ડ, રોમનારો, પહેલા જરૂરમાં બની આજેવા બો અમેરિકાનો એ પ્રથમ મુકય અધ્યાપનો એટલે દરિયાઈ જીવનનો સો-ખીન છે પક્ષાધાતની તાસજનક બીગારી રાજે જીવીને બોલો થયા છતાં દાહ્ય રોજ એકને લોકોની એની કચરતો ખરી જ ને તેના પગ આગાઈ હોતો એ પકો લડાવ્યું-વરી થયો તેના પોતા પુરુષ હાથે જે એવારે નવરો પડે ત્યારે પોતાની પ્રિય હોડીમાં દરિયાઈ સમરે ઉપડે છે એના પાનની પુરતકસરકમાં પણ દરિયાઈ સાહિત્ય જ બનેલું છે

એક સાલ એ પોતાના ફ્રેસિટિનનાર વિષે જરા ધસાતો અભિપ્રાય હવેથી ત્યારે પે-લાના ઉપરી અગ્રણ્યે વધારે લેતાં મળ્યાં છતાં કે 'નામદાર, પણ એ દસ દસ લોકોમાંથી મારી સાથે થતો.'

'મેગા' યુદ્ધ' સાલ એ કહ્યું આ અગ્રણ્ય પણ દસ લોકોમાં જ નહીં જાયું છે, પણ લોકો વિષેનું જેવું સાન તે હવે એટલું જ છે.'

અંતરની ઓરણ પર ફેલી
કાથ તણી પરતીમાં બોલી

પટે હથેલી ચેતન રૂપ?
કોણ રહ્યું છત્રનના રૂપ?

ફરીદુરના ન્યાયાધીશો એકનાગી હુદા-
રાને સન્ન કરી, તેથી કરકેરાઇ છુટારાએ કહ્યું
કે જેવઘાથી છુટીઆનું વેરલકડા. અને એવું
હડયા બાદ, બેરબર, ન્યાયાધીશોને બજ-
લ સજામાંની મુક્યો, જેમાં તમામ રવાવર-
જેના ગિલકત સ્પર્ક થઇ ગઇ અને ન્યાયા-
ધીશ માત્ર પોતાના નાના પુત્ર સાથે પહેર્યે
હુમટ બચી શક્યા છુટારા તરત પકડાયેલ,
પણ આ બખને પશ્ચાતાપથી બજમળા થઇ
તેણે પ્રાર્થના કરી ક મને કાલે નોકરો આપાવો
તો આ ધંધો મુજા દઈગ 'વાર; તો હું કાલથી
જ ગાદે ત્યા નોકર, ને આ છુટારાને નિશાળે
લઈ જવા-લાવવાનું તાર કામ.' એ ન્યાયા-
ધીશ ને જનદીશચન્દ્રે જોગના પિતા બગ-
વાતચન્દ્ર; ઠાકરો તે જનદીશચન્દ્ર પોને.

આને ક'થી શબ્દ 'પાયોઝેબર, ખુરશી
કે ખાટલાનો પગ; જે મુજ બજતર પર ઈમા-
રત બોધી કરવામાં આવે તે, પોકનું; સુખી
બનાવવા માટે કરેલા ધીનાજનો પાક, જે
ખાલુ પર ત્રિકોણ ટકોર રહે છે તે બાજુ,
સાથે ભાગ, આધાર અથવા મૂળ

મદેવતાના અર્થ 'હૃદયમાની પાણી'.
વધુપડતી અગમ્યની રાખનારા કે કટિપત
કુખે ફૂંપી થનારા માટે વચગાની આ કહેવત
વિશે જોવી થાત છે કે અ ટકા નીચે પેસાતો
હડકા રાખી સુઈ રહેલા શાશિવાને અચાનક
ધાદ અણબું કે ધરાકની ખીટ થવાથી પોને
કકમપડતા પાણી(હરી)હડકામાં બીધી મૂકી
તીધીથી તે એમને એમ એમાં રહી ચઈછે હવે
આક્રમાત ધરનીકષ થાય, ને ખાટલી વૃદ્ધે, ને
પોતે હડકા પર પડે, ને તેથી હડકાનું પાઉયું
નૂટ તેણી પોતાના જરડામાં પેસી નવ તે
પોતે થવી નવ! એવું નેખગ ખેડતું માર
નહિ. એમ વિચારી તરત બેઠી, હડકા કપાડી
છરીને સીધી મૂકીને પછી બે નીચાતે સૂતો.

ગભિતમગત: કોઈપણ રકમ ધારે તેને
પાચવડે ગુણે જે આવે તેમાં તમારી પાદેસી
રકમનો એક-એકા સરવાળો કમેરો. હવે જે
આવે તેમાંથી પાદેસી રકમ બાદ કરો અને
પછી આવેસી રકમમાંથી તમારી પાદેસી
રકમનો એક-એકા સરવાળો બાદ કરો. પછી
જે રકમ આવે તેમાંથી ફરી પાછી પાદેસી
અંખ્યા બાદ કરો. જે રકમ આવે તેને બે વડે
બાંહે. અને આવેસી રકમમાંથી તમારી પાદે-
સી રકમને અર્ધો કરી બાદ કરો. જે રકમ
આવેસી તે તમારી પાદેસી રકમ (દા.મ. જો)

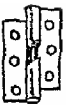

'સુગતિ'પર 'મોખુવચ' નામનું એક
ગાદ એ નૃસિંહામાં થાય છે, જેનું લાકડું
સડું દોય તેમ પાણીમાં રખી નવ છે.

ઈન્દરિયા (એલેક્ઝાન્ડ્રિયા)ની નેક શ્રી-
મંત મુરિતમ વિધવાને ગિજાડીવિતો એટલે
અર્થે ઝાખ હતેર કેદ. ૧૮૨૩માં મારી વેળા
તેણે પોતાની ગિલકતમાંથી દર વરસે ખા-
વન ગિલાડીઓને ગાકાની દસ કરાવવાનું
વચીદનવાયુ કહ્યું. અને એ મુજબ આજ
૧૩૦ વરસથી દર વરસે બાવન ગિલાડીઓને
ગાકાની હજે હઈ જવામાં આવે છે (વિષય)

દલમતના બચના શાળાએ માણે થસ-
દને દકા થઈ નવ, અને સસ દલમત માટે
ગમડું માને, તો પખુ તે નાખી ન દેતા
કેનવાગમાં સફેદ છુડ પર એક (બંધે)
કચાવવા માટે અરસ કામ આપશે

ખાણું કપાડેના પગી
તે આપમેળે બંધ થઈ નવ
જોની ચોળના માટે આ લા-
લુકો બતાવ્યાં તેમાં જે
ગિલવડાં વધરાય છે, તેની
સુગિ તેના દાખા છે, જે

આગાન્ય ગિલવડાં જેમ સીધા ન દોરાં
પેચની દબે ત્રાંગે છે. જોને લીધે આરતું
લિટ્ટે ત્યારે જમીનથી તે સફેદ અંદર શાય
છે, અને તેને ઠોલી દેતાં પોતાના જ વચનથી
પાચતું બે પાસા પેચને લીધે પાડું આપ-
મેળે નીચે જનરી પોતાની મુજ ગિલકતે
આવી નવ છે આપા ગિલવડાંમાં પાચતું
આપમેળે બંધ થવા કરતાં તેનો બીજે લાભ
જે છે કે તેને લીધે પાચતું કપાડની વેચાઝ-
ખર કષ્ટકષ્ટ જતા દોવાથી જમીન પાની
બડવા કે સાદીને પસારી લાગેના નથી.

ગીનમાં ગાનવાનની જગ્યા ટાપી બાજુ-
એ અચ્ચ છે. આપણી જે અમેશી ટાપી
હથારણે બો તેણડું હોખાય છે, ચોખે માટે
સફેદ રંગ માન્ય છે, પર ને શેરીમાં મેટ
ભાગે જખનારા મુખના દોષ છે, નોટીયું મુખો
કે મુખકાટાની કોણ પખુ ફાંજિય-તરિની ન
હોય છે પ્રાણુદાથી પૂર્વે રિશાની પડોશી રિ-
શા તરોરે ફાંજિયું રિશા ત્યાં પાવિત વજુલ છે

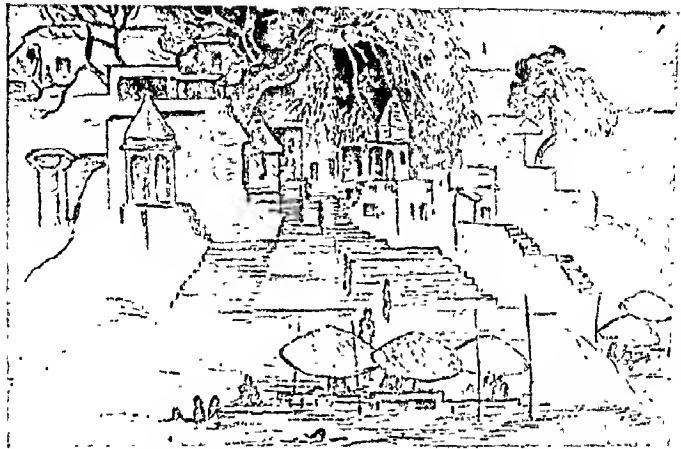
સાઇકલો ફૂટપાલની રમખમાં પડેડાં
(puncture-ધમર) ચોખવાની તરફ
માંથી બચવા માટે પહેલેથી તેમાં દેરો
ફેઈમ પાડેદર કરી રાખેના તેથી તે ઈન્-
પાથી પચના સાથે પાડેદર નીજવા માંથી,
અને હિદ તરત દેખાઈ આવશે. અને વડે
બેજવાથી જાતમાં બે પાડેદર રમખને ને
દરથી માંડીને સારી જમી પખુ ચલાવશે

માર્ચમા સમજાવવા,

મા અપવાસમાં રાખી દિડ
પા તમા પાત્ર તમેવની પડ
અપવાસમાં રાખી પડ
તમેવ પા પડા પડ પડ પડ પડ પડ
તો એ પા તમા પાત્ર તમેવની પડ
પડા પડાવ પડાવ પડાવ પડાવ પડાવ
કેવી સફેતે પડાવ પડાવ પડાવ
મારી બે હજી ફેલા અપવાસમાં
તે, મુલ તમેવ

દરિયાના પ-
સ કવર માંથી
છમે દોડાકા
વાસ પછી કા
આપ કા પડે
ગુલુ લેવાને
પવરમા
આમ લેવા
દરિયામાં
તેમાં દમ
જ પડા કો
સામેલના ક
વાસના ક
કમે સમર
લ લાગશે

પ્રહલાદ ઘાટ-કાશી (ફાઇબ્રોન્ટ)

ચિત્રકાર: શ્રી રમેન્દ્રનાથ ચક્રવર્તી

□ કલાકાર કલમ કે પીછીથી જે ચિત્ર આલેખે તેમાં તો એ એક જ કૃતિ વેષાર થાય છે, પણ પશ્ચિમમાં ધણી કલાકારો કાગળની (મિને) બાથે વાળાની ખેદ ઉપર લીફલ ચોભળ વડે ચિત્ર આલેખી કદા કાઢે છે, અને તે 'પ્રેટ' જ સાદી લગાડી તેના પર કાગળ પાતીને નરનો દેવારે છે, એ પદ્ધતિના પણ કલાકાર ની રચકરની કૃતિ જ ખજી હોવાથી તેના મુદ્દા ને મકતા મૂળ કૃતિ તેના જ અભાષ છે એમાં પણ ચિત્રોની ઘણ લેખાથેના પેટ પરનું કોનરકામ ઉત્તરોત્તર થસાતુ જનું હોવાને કારણ નરકોની મજબા ધણી અર્થગિન હોયરે છે, એટલે જેમ નરકોની નંખધા બાણી તેમ કિમન પંપારે □ કાગળની પ્રેટ પર આ રીતે ચિત્ર કોનરકામ જે પ્રકાર છે 'ચિત્ર' અને 'ફાઇબ્રોન્ટ' ઇચિગમાં, પ્રેટ પર ખીલ કે એવા મિથાનુ આગુ ૫૦ પાથરી તેના પર કલાકાર અણીદાર આદેન વડે પોતાના નિયમ કોનરે છે; અને એમ કરતા તેમના ભાનમાંથી મીખનેત ૫૬ કુમ્મડા, ભય છે એ પ્રેટને પછી તેમજના મિથાનુમાં નાખી હલાવવાથી રેખાઓ વાગે છે તેના જુદો ભાગ તેમજથી કોનર જઈ ત્યા કોડા આકાર પડે છે પછી મીલને કાઢી નાખી ને પ્રેટ પર સાદી લગાડી હળવે હાથે પ્રેટ નાક કરી વાથે છે એટલે આકાઓમાં ગાદી ભરાઈ રહી બાકીના ભાગ ચોખ્ખો બની ભય છે. એ પ્રેટ પર પછી પોચા કાગળ મૂકી કાગળમાં તેની ઝાપ દેવારે છે □ 'ફાઇબ્રોન્ટ'માં તેમજની અદર વિના સ્તીકુ ચોભળ વડે જ ચિત્ર કોનરમાં આવે છે. (તેના તેમજનું મિથાનુ ન વધગન હોવાથી તે 'ફાઇ' કહેવાય છે) સામન પોતાના આત્મન બારીક આણીયાળા ચોભળ વડે કલાકાર, ત્રાંખાના ખનરાની કાંઈ-રચના સપાટી પર, નિયર ને મજબૂત હાથે પોતાની વિષય કોનરે ભય છે; અને તેના આનંદથી પડેલા આકારની બંને બાજુ (હચિયાર જે સહેજ કમકમ રાખ્યુ હોય તો તેની એક જ બાજુ) રચના ધારે દિખતી આવે છે એ પ્રેટ પર પછી ઇચિગની 'વેટ' માટે જ સાદી લગાડી ઝાપ દેવારમાં આવે છે. પણ તેમજના ઇચિગ કરતા આ હાથની કોરેલી ધારે માહીનું જે વડુ પ્રમાણ ધારણ કરી રોકે છે તેને લીધે, ફાઇબ્રોન્ટ ઉપરથી ઉતરેલી ઝાપમાં એક પ્રકારની મજબૂતી મુલાયમતા આવે છે, અને તે જ તેની મિથાનુ બતા છે. વળા આધુનિક કલાકારો આનંદમાં પોતાની અણને બન્ને હાથે નીચલ દીરાકલી વાપરે છે. આ પદ્ધતિથી જે કેટલીક આત્મન બારીક રેખાઓ હલાવી શકાય છે તે ઇચિગથી મજબૂત નથી વળા ઇચિગની કોરેલી સપાટીને મુકાબલે ફાઇબ્રોન્ટની નિપરેલી ધારે વહેલી ધમાકાં બની હોવાથી તેના પરથી બહુ ઓછી સખામાં (સપાટક કે બહુજનુ તો ૨૦થી ૫૦) ઝાપ દેવાથી શકાય છે, અને આ કારણે ફાઇબ્રોન્ટ વધુ મુલ્યવાન અભાષ છે કેટલાક કલાકારો ઇચિગ કરેલી પ્રેટ ઉપર પાચળથી ચોડુ ફાઇબ્રોન્ટ કામ કરીને બંને પદ્ધતિઓના મધ્યસ્થી પોતાને નેહની બાજુ અપર પણ ઉપજાવે છે □ આ પદ્ધતિને હાલમ પશ્ચિમમાં ઘણે છે, અને અર્જન કલાકાર આલખઈ ડચુર, ડચ કલાકાર રેન્કા, ફ્રેન્ચ કલાકાર મોડિન અને અમેરિકન કલાકાર હિલ્લર આ પ્રકારના સમર્થે કલાકારોમાં નવનુભા આપજે ત્યા જલુ કલાકારો હમણા એ પદ્ધતિએ કામ કરતા થયા છે. તેમાંથી અગાડી શ્રી નાલાલ જોખની અને શ્રી ચમેશ્વર શુક્લની કૃતિઓ 'કુમાર'માં આપી હતી.

પ્રબુદ્ધ માનવ-મનને

પ્રત્યક્ષ

ઉપરપટમાં ચાંદની

લેખિકા

પ્રબુદ્ધ, ઋતુબુદ્ધ, હે અજિત માનવીના પેતા
સુમેયુગ મથ્યા તને સફળ દેશના શામકો
ધાનું જલકવા, છતાં અજળ તાહરં કૌતુકો,
વિરામમહીથી વિશેષ ધર્યું નિત્ય તે જીવન.
અનેકવિધ ભુઃમ ઘોર ઉત્પાનો નથી નિર્દોષ:
મળ્યા મરણભય, પ્રજ્વલન, કેદના બંધન,
સુતીરણ અગિયાર, શૂળીનણ, ક્ષત્રીના માંગડ,
સ્વદેશહવારી ને કુટિલ કારમી યંત્રણા.

પ્રભા પ્રકટતું નિરંતર રહ્યું, રહેશે સદા;
બધા કનકપાત્ર સ્થિત છલકાવી દેવા મુદા
વિમૂતિ વિતરંત શુદ્ધ તપ તારુ મનોરણ
વહી વહી વિશેષ ભગ્ય પ્રસરાવતું ગોરવ.

પ્રદીપ્ત તુજ પૌરુષે વિકસી વિશ્વકેરું કુલ
સમુદ્ગમસિત, મુક્ત ઊર્ધ્વમનનાં ઉડે ચંદુલ.

રામપ્રસાદ શુક્લ

અઠગક ઢળી ઝંગોકેરાં શિરે, ગિરિના તટે,
ઢળકતી જતી ઢાળે ઢાળે ઢરી ધરણી પટે,
અળકડ ઢરી ધારે ધારે, નિકુંજઉરેઉરે,
સરિતજલસેલંતી, ઝોલે ઝુલંતી સરેસરે,
ઉદ્ધિભરતીહેલારામાં ચલત, ચમકીલી, ચિત્
ચકિત કરતી, રથાને રથાને સુહંતીકવચિતકવચિત,
બહુ વખત મેં દીઠી તોરે સુમાર વિના સરી,
નગર, પુર, ને ગામોકેરાં મૂઢાગણુને ભરી.

અતુપ મુખ ઓ ચન્દ્રી! આજે અહીં અણચિત્તબંધુ
મળકડ મચી કોશોકેરા પટે નિરણી લહુ;
અદકી અદકી લેટી, સીંધી સપાટ મુખા હસે,
સ્થિર ધવલતા વિરતારેના કણેકણુને રમે.
અનહદ હસી આરે ધાનુ ઝંઝંત રજતછટા,
ઉપરપટના અગેઝંગે ઢળી પડી ધન્યતા.

રામપ્રસાદ શુક્લ

II. પાનાના ચિત્રનજન્ય કૌનેટોથી પરચિત શ્રી રામપ્રસાદ શુક્લના સાઠ
કૌનેટો! સ્વલ્લહ (એમતો મોટો ભાગ નથી કૃતિઓનો છે) 'ચિત્ર' નામથી
નામેળ આ પ્રકાર થયાર છે. તેમાંની એક લાક્ષણિક આ કૃતિના આપના
ધર્મો સામે પ્રબુદ્ધ માનવના કૃતિ પ્રકારનાં વિશ્વ ગાથો છે. II. બચન
ચર્ચાના માનવ-મનની રાજની સમનાને રૂપવા માટે પ્રત્યેક લોકચર્ચાઓ
અને ન્યપિત હોનાચર્ચા ગાથાકે દેખે છે આ ને યુગેયુગે ચર્ચા છે એના
પ્રવાહ પ હોને, ઉપવા બાળી પૂર્ણિમા, કે. આ સ્વપ્નાઓને, તત્વાને પ્રકટે
દેખે, શ્રાવ્યો ને ને કાસીએ નકાસીએ અને દેશપતીનથા બીજ કારથી ચલણ
હારા આ કલ્પ ને નેમને નેના પર મુખર્ચા છે પણ માણસનુજ્ઞાનપિત્તોતે ચન
સદા આડન રહ્યું છે અને એક વિશ્વચર્ચા આપરો પ્રકારે પ્રબુદ્ધ માન-
વોના નેના કોઈ મન(મુખર માઈડ)નાએ સિદ્ધિતપતે પરિણમે આ સ્વપ્ના
માર્યનુ સામ્યનર રૂપમાં અને આપણુ વિશ્વ એક કુદૃષ્ય નેનુ બની રહેશે

II. લેખી વિચારણાનો એળી વિમર્શનની પણ પાતીથી વિનિર્મિત ઉપરનુ
એનેર રહુ હરે છે. પતી-પત્ની, માનવ-માનવ, ઉપા-સપ્થાકેવનનાં આગિ
અધીલોનાના નોનોના વિચિત્રતાને કનિષ્ઠોએ પોતપોતાની રીતે કયા છે, પરંતુ
ઉન્નત ભૂમિના અક્ષર વિસ્તારનું પણ જે એક અને એક મેન:દેહોય છે તેનુ
મન ચર્ચિત ન કેડક કરાવે છે (૨૦૦૦ આક્રમ 'સ્વાનરસ' કર્તવેલી
'ભાવપ્રદેશની ઉત્તમાની રાત' વાંચકોને યાદ હશે) ઉપરના મેનિટમા મોઝાવા
તીરની વિરળી ઉપરમર્મ-ભારાપાન-ના વોરાપર મનઘણપણુ છવાડને
તેના કણેકણુને રતી રહેલી આઠનીનુ રમ્ય હોવન આલેખ્યુ છે પહેલી આઠ
લીટીમાં વિશિષ્ટ જે, વનકુલેના, નવીતરે, સરવાની પ, સાયરભરતોમા એમ
અનેકવિર વધે પોતે લેખેથી ચાંતીનાં મેન:મર્મો ગણવાની નેને સુકાવને
ડે લી છ લીટીમાં વોરાપર મર દેલી ચાંતીનુ રમ્ય છે એક અણચિત્તનુ
વિશિષ્ટ સોનર્યે ભાન કરાવે છે તે અત્યંત સચેદ વિચારવાની આપણેયુ છે

I. કુમાર ત્રાયાંવચની પુત્ર રચનાની માનનામો નિર્ણય થતાં સમયમાં ને વાળો પીત્ત્યો તેને લીધે નન્યુઆરી
નક મોટો બાકાર પડી રાખ્યો હતો તે પાનાના અર્થ ઉઠાવણે પ્રકટ કરી એ માસમાં નિયમિત ઘણ જવાની
અગામી મુદ્રાદહી; પણ કેટલી અણધારી મુશીબતોને લીધે અને એજ ભરલાની રાયાના નથી તે માટે માહત્ર
તથા વાચકોની સમાગમનીએ છીએ, અને બને તેટલી કડવે મમયતા એ કેર આની વાગવાની તેમને પાતરી
આપીએ છીએ દરરયાન, તેમને આપાદી વિનિતિ છે કે વારનારની પૂજપરચમા યાદેટજનો વ્યયન કરતાં
ચન્દુરજનિ અગરજને નેમી પીરરપુષ્ટ જે રીત નિર્માની હશે કુમાર કાર્યાવધને સિમિદિત રચનાની
યોજનામાં સામ આપવા દેખતારાઓએ કરી મોઝાવાનું દખ્ખાતરતુ કર્યો પ. ૪૩ ઉપર આપણુ છે.

■ તમારી મ્હેનતી સુવાનીની અમૂલ્ય ખેડો-
નેની પાછળ માણા હોય એવી, તમારી રેખ-
ખસરિને મૂર્તિગત કરતી તમારી કલાકૃતિ
કુનિયા આપણ મુકાય અને તેના પર કોઈ
નજર સરખી પછુ ન નાખે એના જેવું વિચા-
તક ખીનું કશું જ નથી. એવા કોર પ્રસન્નથી
કલાકાર આત્મવિશ્વાસ ખોઈ ખેરે છે. ધાંપી
વારે તો તેનું પ્રેરણા-કરણ પછુ એથી સુમધ
બધ છે. એટલે, હલેરે કદર એ મહાન પ્ર-
યત્નોને માટે આવશ્યક બનતા વસ્તુ છે.

પછુ તેની સાથે તમારે એ પછુ સમજી
જોઈએ કે સમકાલીન સમાજની કદર એ
સત્ય વસ્તુ નથી, સત્યનો પડછાયો માત્ર છે.
એ કેવળ જિનીની છાપ છે, જિનીમાંનું નવ
સોત નથી નવદ સોતું તો છે, તમને કાચેક
પેકુ ફાળુ એ ફાળુંનું ધન્ય દસીન, એ તમારી
કલ્પનાને બળે સીન્ધવે દેવાવાની કરી તમાર
પ્રિય સર્જન બને છે, એ સર્જનમાં તમારી
એ અધ્યક્ષાએ સી રેખનસુઝિની અત્યાંત
સુવર્ણગો કલાકાર તમે મુક્યા હો છો. જન-
તાની બધી મહાન કલાકૃતિઓની ખરી કદર
કેટલી એ વેદીએ વીત્યા માદ જ થઈ હતી
એટલે, પોતાની કૃતિએ શરૂઆતમાં સમ-
કાલીન સમાજની કદર ન પામે તો તેથી
કોઈ કલાકારે હારી ઘસતું ન જોઈએ.

ચોટી મુદાની વાત તો એ છે કે કલાકાર
આત્મનિષ્ઠ—પોતાની બંદને વફાદાર હોવો
જોઈએ. હું કહીએ કલાકાર હતા ત્યારે, એ
શરૂઆતના વર્ષોમાં, મને પણ અનેક સાહિ-
ત્યિક કલાકારોની જેઠે એ સાચી શિખાગણ
મળી ગઈ છે કે કલાકૃતિ એ જ પોતાનું
અસ્તિત્વ સાબિત કરી લે છે. પછી બધે
હાલવા લોકો એના તરફ દસતા. તેને 'લા
ખાતર કલા'ની વજીરાત રૂપ લેખીને તેના
બલે તેને તિરસ્કારતા. હું તેથી જરા એ શર-
મતો નથી. મારા અપનાને કોઈ નવ જનુ-
બર મારી દમ્ભિમાં રિખરેઈ મારી કલ્પના
વડે પોષણ અને વિદ્યાસ પામ્યા હોય,
મારામાં રહેલી સર્જનસુઝિની અણખી
ઝાઝો વડે તેનું ચિત્ર, મૂર્તિ કે સાહિત્યકૃતિના
રૂપમાં વિધાન થાય, અને મને તે નિર્માજ
આનંદ આપી રહે, તો પછી તેને અપવાને
હક છે; તેને માટે નિશ્ચિત રક્ષાન છે જ, તમે

બંધો છો કે મહાકવિ અપભ્રંશિને પોતાની
મહાન નાટ્યકૃતિ સમકાલીને તરફથી તર-
છોડાવાની ખીક લાખી ત્યારે તેણે લેશમાત્ર
આત્મશ્રદ્ધા મુખાવ્યા નિતા આધુ કે

उत्पत्त्यते यम हि कौटिपि समानधर्मा
कलौद्यय निरवधि विपुला व मृषी.
(મારા પછી મારા જેવા કોઈ જ નહીં, એ-
નેની સૌન્દર્યભાવના મારા જેવી હતી, અને
તે મારી સાચી કદર કરશે. કાલ નિરવધિ
છે અને મુખી વિપુલ છે.) આવા કલાકારનું
આ જ જાતબાજ છે. પોતાની કલાકૃતિની
કદર કોઈ દરે એવી અપના તેને હોતી નથી.
તે એટલું તો બંધી જ છે કે કલાકૃતિને પોતે
જનમ આપ્યો છે તેણે પોતાને તો નિરવધિ
આનંદ આપ્યો જ છે તેથી તેને અપવાને
હક છે. અને કોઈ પછુ ચાંગવા પડે, પેટુ
મહેતાઈ કે કલાકાર વિવેચકો એનું કહેવાનું
અધિકાર તો નથી જ કમારી કલાકૃતિ તે
મારા આત્માનંદનું ફળ નથી.

મારા પોતાના અનુભવમાંથી જ એક કલા-
કારણ આપું. ૧૪-૧૫ વર્ષે ૧૨ મેં એક નવ-
કથા લખી મારા હૃદયની માર્ગરેખામાંથી
તે લખાવેલી હતી. મને વીતેલા એક નીવ
મનોભંયની પ્રતિષ્ઠિત રૂપ તે હતી. તે પ્રયત્ન
યઈ ત્યારે એ વખતના વિવેચકો એનાકા
બની બયા કોઈ નૈતિક અધ.પતનનું બીજ
તેણે એના જોયું, અને તે દારા મારા વાચ-
કોને હું એ માને દારી રહ્યું છું એમ તેમને
લાગુ કેટલાક વિવેચકોએ તો હું કે એનું
લખાતું પહેલાં જ મ કાંચ બળી કેમ ન થયો!
એ નાનકડી નવકથાની મુજરાતી કાપાણ
કેટલીક આકર્ષિતો યઈ છે; હિંદની ધમી
બાપાએમાં તેને અનુવાદ થયો છે; તે મુક
ચિત્રપટ દેશર રત્ન યઈ ગઈ છે, રંજબિ
કેપર બજવાઈ છે, અને હવે તે એલપટ માટે
દેશર યઈ રહી છે મારી એ સાહિત્યકૃતિ
'પ્રતિવિવહલો' દેશરમાં હંદને હાલમાં
પટથો પાડ્યો છે. મેં જો મારા વિવેચકોનું
હલુટ અને મહું હોત તો એ લખાતું મેં
તેના નાસ ક્યો હોત એ વિચાર્યો મારા પર
મંદાયાં ત્યારે હું અપાન હતો. જ મારાક
નવો મને દાખ પછુ ચડ્યો અને લાગુ કે
તમે અન્યાય યઈ રહો છો. પછુ અને આત્મ-

માન થયું કે એ કૃતિ મારી છે, મારી હૃદય-
વેદનાની પ્રતિગા રૂપ છે, અને એટલા માટે
તેને અપવાને અધિકાર છે. એક મહાન અ-
ખિ, એને માટે મને ખુબ જ ગાન છે અને
એ આ વિશ્વની નૈતિક જાનનાની પ્રતીક રૂ
છે. (તમે કહી મરણો કે ફાળુ) મેમ્બુ માર
એ મુરતેક પાણીને મને હાખુ કે જોતે મ
રમથી વાંચું છે, પછુ મારી કલાકૃતિ તરીકે
એમાંથી એ આશા પોને રજોડી તેમાં ન
નિરાશ થયા છે. એક સાહિત્યકૃતિ એની
અપવા તોનામાં નથી તેમના પત્રમાં છુ મ
કપાકોને એક રજુમ પછુ હતા કે 'એ તે લખી
મા માટે?' મેં ગાન પર્વે જવાબ આપ્યા કે
'એ વસ્તુ મારા હૃદયની અંગમાંથી કહ્યું
મુકેથી છે, એ કઈ સર્જનશક્તિ મારામાં હતી
તે વડે મેં એનું કલાવિધાન કર્યું છે, વાચકોના
હૃદયમાં તેમને પડતો પછુ પડ્યો છે, આપના
જેવા મહાન મુકયને પછુ તે રસપ્રદ લખી મે
તો પછી તેમને અપવાને અધિકાર કેમ નહીં'
કલાકૃતિના નિર્માણ માટે તો કથા પોતે
જ પોતાનો કાલ છે સર્જનના આનંદ, નેન
પોતીક અને આ જ દોષ છે મહાન સર્જન-
કાર પછી ખીતે દરજ્જે એટલા સમર્થ કલા-
કારને જ, પોતાની મન સુઝિને સાધાર કરી
તેને રૂપ અને આત્મા અર્પા, સજ્જ સુઝિ
તરીકે કુનિયા આમણ કર્યું કરાવો અધિ-
કાર છે. પ્રયત્ન કલાકારોને એ અનુસરિય
હક છે. જ કોઈ પોતાને આ હક જોતે કે
છે તેને પોતાની બંદને કલાકાર હૃદયકાવના
અધિકાર નથી, —પાછા બને કુનિયા અ.ખી
તેની કદર કરી હોય, સર્જનસુઝિ એ એક
મહાન જાપાણ છે—એક પવિત્ર અપવા
દારી છે એ જ છે:

'Look on it; lift it solemnly,
Stand up and walk beneath it
steadfastly.
Fail not for sorrow,
Filter not for sin,
But onwards, upwards,
Till the goal you win.'
(નેની સામે જ નજર રાખો; ખાંખીથી તેને
પારણ કરો, દેશર રહીને હૃદયને તેનું વડ
કરો; કોઈ વિપાદથી હારી ન ખાંખો, કોઈ
યુદ્ધિથી હારી ન જોડો; પછુ ધમ્યે જ નહીં,
માગે, હાથે, મ્યેયસિદ્ધિ થાય ત્યાં સુધી.)

‘કુમાર’ને ચિરસુ હજીતા મિત્રો અને વાચનાસંગો કે હિસાબ અને વાગ્યાની પોતાનો જાણે આખી રહ્યા છે તે માટે અમારા તે સર્વને ધન્યવાદ છે. જેમને ‘કુમાર કાશ્યપ ચિત્રિ-ટાઈ’ની યાજ્ઞનાનાં ગ્રંથે મોડા મળ્યાં હોય તેઓ કૃપા કરીને સત્પર મોકલી પોતાની શુભેચ્છાને સક્રિય બનાવે એવી વિશ્વસિ છે. ‘કુમાર’માથી એ કોર્મ નહિ કાઢવા હજીતાસંગો, તથા જે મળે એ યોજના (નવા આકાશ) તે આખી પ્રકટ થઈ નહીં છે) ન જોઈ હોય તેવાઓને કુમાર કાશ્યપમાથી તેના ગ્રંથે મેળાવી લેવા વિનવિ છે.

એક સંકેદ

● તમે જે કાળ પર મને પત્ર લખ્યો છે તેની પાછળ મારી કેટલીક નોંધો છે. તેમાં મોડા પત્રિકાનું નાટક લખવાની પણ એક નોંધ છે એ સંકેપ હું સાવ બૂલી ગયો હતો, પણ એ જ સંકેપ પાત્રતાવિત ગતમાં મોડવાએ જો આપુ નાટક કંઈપણ આનંદ જન્ય થયું, અને એક સ્વપ્ન ભજવાયું પણ ક્યારે લખીશ તે કાનું બંધી ‘હવેવલે વિલોચને આલસવાના મનોરથો’ ।

નવિકેતા એ સનાતન યૌવનોએ પ્રતિનિધિ છે અને યગસાજ ખરેખર આર્ય ધર્મનો પ્રતિનિધિ ધરેશજ છે

વૈદિક યજ્ઞસાજ કુર નથી, મોર નથી, જિહ્વામુખી નથી, પશુ મેગય, સર્વજ્ઞ, આનિયેય (host) છે, એ યગસાજ પર હુ આકીન છું માંડેયની કાળમાં એ રાતનું પ્રિય કરનાર ફરમાની સાંગે કોનો જેળાય છે, પશુ મારો યગસાજ તો મોરો ‘શિવવ્રત જેટલવ-મન’ છે. સાવિત્રી વળતે અને નવિકેતા વળતે કેવિ દિશ્વહારીને એ વર્ત્યો છે !

મારી વાત એ છે કે કોલેજના જે ન પહેલવ-વહેલો અમેરિકા ગયો તેમ પહેલી જ વાર મરનાર તે યગસાજ હતા અને મરણ પછીના રોજો મારી કાળના જે મુઠકી પરી તે બીજને ન વડે એટલા માટે દરેક માણસના મૃત્યુ પ્રસંગે એ ન્યાના નયન જઈને આવે છે

ને ‘હતો’, ‘હતો’ કરીને રન્તો બાવલે છે એ બધું મારા નાટકમાં છે, એ નાટક જ-ખારો તો મને કેટલો સતોષ થયો ! હુનિયાને નમે કે ન મમે, પણ નવિકેતાનું અને યગ-સાજનું આદ્ય કરી અને ધર્મો સતોષ થયો (૮-૪-૪૦ના પત્રમાથી) ફાંકા કાલેલકર

જિન્દગી હોય તે —

● ‘કુરમદ નથી’, ‘મયોગો નથી’, ‘સાધનો નથી’, એવાએવા બહાનાં કાઢી જાન પ્રાપ્તિનો દ્રોહ કરનારાઓને સન્માને વાળવા માટે આ મોડાક હતા હરજો બસ થયો.

ભાખીને નવાઈ લાગે છે નીતિકાઓના લેખક દરેક, એક તત્ત્વને ત્તા એકિષ્ટરસ તથા નુવામોના હજારો બ્રહ્મ દી વૈશિષ્ઠ્યને નુવામી અપરેયાગ સમજતા જ પોતાનો

વકાસ સાધ્યા હતા પ્રોટેસ્ટાંટ નામના ગ્રીક દિશ્વસૂત્ર કલિયાસોના ધર્મો કરતા હતા બીજે એકગ્રીક દિશ્વસૂત્ર ન્હીસીસ તો એટલા નુરીજ હતા કતેને જળના નીચે પહેલવા ખીનુ વજ નહોતુ. પ્રસિદ્ધ બાપાસાજી હેલી વાઈટ હરજોના ધર્મો કરતા, નવાંદે નવિકેતાસો કરેલા મેટાન મેળાએગા મેયરેસા અને કામજીઓ વેચી પુરતે માટે પૈસા મેળવતા

‘વળી પ્રજાવાત અથેમ લેખક બેન બૅન્સને હાથમા હાટે ને જગવામાં પુત્રતક રાખી સિ-કરસ દન બધાની વળતે કલિયાસો કનુ કુલર સાચુ જ કહે છે કે, ‘પ્રામાણિક ધર્મો કરવા હોય તેમને યગસાજની લેશ પણ આ-વરથ કલાત્મી, જેમની પાસે પ્રામાણિક ધર્મો ન હોય તેમને જ શાશવાની જરૂર છે.’

‘પાછલી રાતનું અજવાળિયું

હવેનના આયમવા માહતા પહેરે, શરીર ભાગવા માહતુ ત્યારે, ધધાની વિકટ પરિ-સ્થિતિને કારણે નહું છવન સર કરવાની મૂંઝવણના મારા રિપ્રો હતા

વર્ષ બીજીની રાત હતી, અને મોટે મળતે કામે જવા હોવા ત્યારે પાછલી રાતનું અજવાળિયું ખીલી રહુ હતુ

પાછલી રાતના અજવાળિયાની શીટલ મધુરતા તમે કની માખી છે ? સાકરમિશ્રિત કૃષ્ણ લેવી શુભમય ગિડાગ વડે દેહ અને હિંમને તાજનીબરી કંઈ આપની પાછલી રાતની એ આદનીતુ નીવડે વાતાવરણ અનેક સત્વપ્રેરક હોય છે કવિનાનાસાહે મોટે પરોઢિયે કીડીને સાદામી પર ફરેલી અમારની મુસાફરી ફરયાન રથેજી નીત મને યાદ આબુ

પાછલી રાતના અજવાળિયા . . .

આદનીની ચીતર્યા સમી — હો રાજને કાલેકે રે

ભાનની રાતના એ મીઠા અજવાળિયાને પડછે, હવેનના ભાગવા પહેરની મરની નગનીન વિતાએ નળી ગઈ, અને એની આદનીએ શુભમય પ્રકૃતિલતા વડે પ્રેરક આશા-આશી મારા મનને મીનરી મર્યુ.

પાછલા હવેનની કંઈપુતાનો નિરાસાજન-ખ્યાલ નીવાડી નાખતા પાછલી રાતના અજવાળિયાના એ વાતાવરણમાં નહોતો હુ મારા માટે વડયા, અને ધોલી વારે જોઈ છુ તો કૃષ્ણ જેવી એ આદની મધુરો બનીને લેખતા પંદામાં પદાર્થ જીવી હતી અને થયું પાછલા હવેનમાં આખી સુત્યના ભયાનક ખ્યાલથી લોહ મા માટે ઝડપતા હશે ? પ્રકૃષ્ઠ પંદામાં ખીનળી બની આ પાછલી રાતની આદનીની નંગ, મૃત્યુ એ પાનું તથા હવેનમાં પ્રવેશ કરાવતો પ્રકૃષ્ઠ પંદામાં જ માન નથી ? જો કે મને હજી મૃત્યુની નિરાસાએ ધરી લીધા ન હતા, પણ ભાવી હવેનનો મારા ચિતાભાર તો એ આદનીએ નિવિવાદ ાળી નાખ્યો; અને પાછલી રાતની બાજની ધકીઓ પણ મધુનનામી હોય છે — બની રાંદ છે, એ પ્રોત્સાહક પ્રકૃતિલતામાં આ મનમાં કોરી રહી

તમે ‘કુમાર’ના વાચકો તો કાલ હવેનની પાછલી રાતમાં નહિ કો, પણ હવેનમાં નિરાસાની પથો તો ચોને આવે જ છે જોઈ નારમી નિષ્કળતા, મોઈ પ્રિયબળનો વિચાર, કોઈ કપરી આદની, કોઈ આસાનિન આપસિ, એવી હતા મરકરી પથોમાં. પાછલી રાતની પ્રકૃતિલતાને યાદ કરતે એ અધારી હોય છે નોપાનું અમા પ્રકૃતિલતા જ છુપાઈથી દોવ છે; અને કવિવિત તમે મારી પેઠે અજુબવશી કે પાછલી રાતનો અજવાળિયું પાનું હોય કે કોઈ એક છુ છે કે દુઃખહલની વેદનાથી જ આલુસનો આત્મા નીવડ્યાં બને છે, અધારી ચાર રાત ભાગની હોય છે ત્યારે જ પદાદની અવરોધ પ્રકૃતિલતા નારી રહે છે, અદ્ય નિરાસાની પથો વીધેતા માણુન જ તેમાથી ગણદાય- મર્યુશક્તિ મેળવી હવેનમાં અજળ થયે છે.

‘સાલિયામ’

નિર્ભીક સત્યનિષ્ઠાથી તેજલી કલમ ખળખળાવી મૂકી તેની આંખોમાં

પે ચૈત્યાર્થના અગત પછી મહાસાધુમાં ટાપીવાળાઓનું રાત્રી
ગરૂ થયું. ઉઠવા પેશાઓના સમયમાં દેશમાં એટલી બધી
અળવરણ પ્રવર્તી રહી હતી કે લોકોએ અગ્રેજ રાત્રીઅળવરણને
હાલિક આવકાર આપ્યો. પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય મેળવે એમને બાન પડ્યું
ન હતું એમ કહીએ તો ગાયે.

ચૈત્યાર્થના નાશ મટિ માત્ર ખીલ ખાટસવના પ્રતાપ ન કારણ
ઉપ હતા એમ તો નજ કહી શકાય. એ વખતનો સમાજ પણ ખૂબ
જ હીન હતો. એમાંના રીતરિવાજ અને માન્યતાઓ હાસ્યાર્પક હતા.
શેઠા વર્ણનથી એ વખતનો ખ્યાલ આવી શકશે.

ખુદ ખાટસવની જ વાન કરીએ. એના જેવો રાત્ર (શબ જ
નહિ તે) શું? પેશાઓ પ્રધાન નામના જ હતા) ક્યાંય નહિ થયો
દેશ એને જે જ કામ પ્રિય હતા—વ્યભિચાર અને ભોજન. સારી
વાનગીઓ બનાવવા ખડસ એ રસોડાવાળોને જાણીતો આવતો. રાત્ર
પરોમાં ફેલાઈ એના અપભ્રંશ દેહલક માર્મિકને યથાર્થ વર્ણનો હોય.

‘હવે ખાટસવનું રાત્ર નથી. હીક થયું. સાઈ થયું કે એનું સ-
ત્યાનાશ થયું. એના જેવો આંદાજ આપણે જોયા નથી. એ વાઈ
(એ નામનું નામ) આંખો ત્યારે ૫૦૦ સ્ટ્રીમીએ કુલોદવાઈ કયાં’
ખાટસવના આદ્યઅભુતશને પુના લક્ષ્ય ત્યારે... લોકોને રાખના
મેળવશ મહાબ્યા, રાત્રમાં અને ફરીમાં બેઠકનો કાઠ જરી સ્વચાલ્યો
... તથા નરમ કરી લોકોને તે કપરજીભ રાખ્યા. ... તેજઅશ-
ની મિત્રા મુખના મરીરે પર કાંઈચુ! ઉઠવા પેશાઓનું રાત્ર અગ્રેજ
શાસનમાં કે મુદાઓનું રાત્ર અગ્રેજ રાત્ર અગ્રેજનો એ વખતે કલેસ
અપ તે, મેટરે પ્રલને થયું રાત્ર કરવું પડ્યું પેશા નિષાધ ધીરું
પ્રિય ન હતું. અને જે માણસ વધારે સ્ત્રીઓ રાખી શકે તે વધારે પેશા-
દાર અગ્રેજો. મેનિક ગયાંદાઓ તો માથ ભૂસાઈઅલ હતી. બાકમિ
કાર પીતા વઈ ગયા હતા. પુનામાં રાત્રવપંથની અધાર લોકોમાં સમ-
જ હતી. દેખ વધતો જ હતો કેમકે સાક્ષ્યોની વિદ્યાના તો અલોપ
મઈ મઈદતી. નર્મના કપરોગ લોકોને ઉતરવા માટે જ પતે.

એ રાત્રઅળવરણમાં આવી અંધાધુધી ચાલી રાખી તેનો નાર.
મઈ અગ્રેજોના હાથમાં આ દેશના રાત્રો મયાં એકધરના લોકોને દેવી
પરના સુખના લાગી એમાં નવાઈ શી?

આ બધી હીન દશાનું તારક વર્ણન કરનાર પ્રથમ મહાસાધુજી
મહાપુત્ર ‘શ્રીકલિતવાદો’ મોખવા દુરિ દેશમુખ એટલું જ નહિ પણ
દેશની રાજકાલ્પી અને મધ્યકાલિક રિતિ રિત અભિવ્યક્તી અખ-
નર પહેલા ટ્રાન્સ-prophet-એ જ હતા. અંગતું ક્યેવું મહાસાધુ
‘ચાન દર્શ ચાંત્રનુ હોત તો સાધીય જાણતિ દેશમાં કારક ના’
હોલ પણ પોતાના મહાપુત્રોને પારખવા એટલી રાત્રિ કે દશરત
મહાસાધુજી સાક્ષ્યોએ આજ સુધી આગે જ બતાવી છે. શ્રીકલિત-
વાદીની કલમ એક ન હતી એના મહાન પુત્ર પોતાને ત્યાં જ નહી
હતા એનું બાન લોકોને હજી હવે થવા માંડ્યું છે.

ખાટસવ પેશા પેશાઈ (પ્રધાનપદ)નો ત્યાગ કરીને અને અંધ-
નંદન જાણે જોઈને આનંદેશ્યા કરવા નંદાને કિનારે જાણાઈ
(જિહ્વ) સીધાબ્યા ત્યારે પુનામાં દરિયેન દેશમુખને પોતાના વધીલ
તરીકે નીમતા ગયા. એ દરિયેનના ત્રીન પુત્ર મોખાનરાવ પુનામાં
૧૮મી કેપ્તઆની ૧૮૨૩મે દેશ જાણ્યા પિતાના મૃત્યુ વખતે મેખલ

આત્મીય વચ્ચમ અંધ સા વર્ષ પર જમારે રાત્રે
જેવા વિચારકોના કિમગ નડેતો મંચો તે બ્યારે
અગ્રેજ મચ્ચ દહ જાગતુ આવતુ હતું એ કાળમાં,
એક આર્થદ્રુષ્ટી પંડે આપણા રાજકીય અને
સામાજિક જીવનનું અન્વેષણ કરી, તે પર પ્રગત
મનોહતિ, નીડર નિખાલગતા, અત્યુકેરોગનિદાન-
કુશળતા અને વિવેકાણુ નિર્ભયતાથી નિગારો
દર્શાવી એક પચીસ વર્ષના નરજી પોતાની તેજલી
કલમથી મહારાષ્ટ્રને ખળખળાવી મૂક્યા. તે
અરકારી મોકર થયો, પોતાની જીવિતતાથી અત્ય-
ખાતામાં મેગઅન્ન જાનને હોદે પહેાંચ્યો, રાખલદ-
દુર અને રે, પી. થયો, મખનરની કાલ્પિસધનો
સમય ને પહેલા પર્તી સરદાર થયો;—પણ એણે
જ એ જમાનામાં રહેગીદી પહેલી કાલક કરી,
એણે જ કહ્યું કે ‘અગ્રેજને જખરદાનીથી કાયદા
અમલમાં મૂકશે ત્યારે આપણે નેમને કવીયું કે
અમને અગારા રેગનો કાલવાર ચારી કરના
આગરે છે;—અગારે આપનું ચુરત નથી નેમકતું’
એણે જ કેશી સામાજિક, સિદ્ધાન્તવિષયક અને
સાંક્રાજિક પ્રગતિના એકએક અંગમાં યોગદાજીન
આપી પ્રગાજવનને એક જેન કિચિ મહાપુત્ર
મહારાષ્ટ્રનો એ કામનો એક અમણી ન્યોતિર્ધર
તે સરના મોખાનરાવ દનિ દેશમુખ

ચલાવીને આજથી સો વર્ષ પરના અજ્ઞાન ને લાચાર મહારાષ્ટ્રીય સમાજને
ઝણુઝણે તેવું અંજન આંજીને જાગૃત કરનાર અગ્રણી ક્રાન્તિકર વિચારવંત

ગોપાળ હરિ દેશમુખ

લેખક : પ્રો. વસન્ત મેઘી એમ. એ

પેલાતની ખંડગાર અને નિર્ભય વૃત્તિથી તત્કાલીન મહારાષ્ટ્રીય સમાજની આખામાં ઝનુઝનું એવું એવન આંડને જાનમાસ નમાવરેલા
રનારા ક્રાન્તિપ્રિય વિચારવતોગા સરદાર ગોપાળરાય હરિ દેશમુખનો બાગ ઉલ્લેખ કરવો પડે છે, આ વાળુ સામાજિક, ધાર્મિક અને
વૈજ્ઞાનિક અધઃપતનથી ત્રાસી બહીને તેનો નિયંત્ર કરવા કલ્પ ઉઠાવી તે બધા થયા એ વખતે તેમની ઉંમર ૨૫-૨૬ વર્ષની હતી એક તરફનું
સોલે એવી નિર્જિક બેરકાદીથી તેમણે પેલાતની તેજસી કલ્પ વડે એ વખતના સમાજને આ-ગ સાબળા માર્યા કે એ વખતે સમાજના
ગેમના 'શતપત્રો' એટલે ચમચમાદી ઉપલવ્ધે એવી તેમના તેજસ્વી ખંડગારવખાની નિશાની કાઢી ઉઠે પીરપથી લોહી કાઢી મુકે એવા
ડીકપ્રદાર એમણે એમ કહ્યા છે, કાઢી મુકુ મરના તરફસર અને સારિવડ મેતા પત્ની આંતરિકાથી તેમણે મૈત્રેય નહતે પડે છે, અજાની કમા પ્રત્યેની
નીડ, અનાચાર મટીને સંતાપ, ધાર્મિકવેદના ઉપદ્રાવ, દાલિતપણું મટિ વિરુદ્ધ વગેરે જે ઉઠે પડ્યા તેમા જાણુ છે તેટલી જ મટીમાં
પ્રત્યેની વિવશભૂ અનુક્રા ને વિદ્યા મટે અનિચ પ્રેમ પણ તેમનામા હતાં એમના 'શતપત્રો' એટલે ક્રાન્તિગાન બ્યિનમતાની મુદ્ર પ્રતિગા.

એ 'શતપત્રો'માં જે આર્ત અને મેમત્ર મનનો વિવાપ નહતે વરે છે તેનું કારણ પણ તેમણી જ મળી રહે છે. પેલાદના અસ્ત પછી
પાંચ વર્ષ ૧૮૨૩મા તેમને જન્મ લાવારી, અગામ, દાલિતપણું બ્યિનમતમન્યતા વાટે તરફ એ વખતે વ્યાપી ગયા હતા એમણે
સાચ્યનો ઘુણાંસ જોળખવા છતાં પણ, તેના બાલિ વાર પરિણામ કવા આવડે તે પણ જાણનારે એ મેટા દશપ્રેમી અને નિખાલસ સુવિષ
સોંકા હતા તેમાં લોકહિતવાદીનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવો એટલે આનુભવાનુની શોભનીય વિધિત જોઈને તેમનું અતઃકરણ કમળી ઉઠેતુ. એ
ડોર પણ મુકુ હૃદયમાં જે અમૃતધારાનો શોધ વહોતો જે તેમની નેત્રેમય બ્યિનમતાને બળનાર 'મનપત્રો', એવા એ પત્રો પછીય
વરસના એક તરફે આજથી લગભગ સો વરસ પર લખ્યા હતા એ બાળીન આજ આ વર્ણને અચ્છે થયા વગર રહેતો નથી. તેમાં પાનેપાને
પ્રગત મનોવૃત્તિ, નીડર નિખાલસતા, અમામાન્ય વિદ્યાપ્રીતિ, અનુક રોમનિમાનકુમરતા, વિવશભૂ નિર્ભયતા, લોકમત પ્રત્યેની જેપરવાઈ,
અને જનમુલ્ય સત્યનિષ્ઠા બ્યન થયા છે.

(દિલ્લિદેશભાષી)

૫૫ ૧૩ વર્ષનું હતું. જાણવાવિચારનું અને હિસાબ વર્તેનું સામાન્ય
જ્ઞાન ગોપાળરાયે ખાનગી શિક્ષકના હાથ તથા વાર આજના જ મેળવ્યું
હતું, —કોઈ પ્રાથમિક શાળામાં એ બેઠેલા જ નહિ

સાત વર્ષની ઉંમરે ગોપાળરાય ૫૫૫૫. ગોપાળરાય પારતેર
વર્ષના થયા ત્યાં એમના પર આડેતો પડવામાંથી, પહેલા તે એમના
મેટા (ગોદગાન) બાઈ, અને એના વિગમગડઃબધી હરિપત એમ બે
તરફ એક જ વર્ષમા મેલુ પાવવાથી કુટુંબની ધારપૂર્વક જવાબદારી
ગોપાળરાયને માથે આવી. હરિપતના મેલુ સાથે જ એમને જાગૃ
વર્ષાસન બંધ થવાથી આ જવાબદારીમા વધારો થયો. ત્રણ વર્ષ સર-

સરમા અર્ધકા કર્યો ત્યારે મોન્ડી મળે ત્યાં સુધી દૈનિક છાકરોને ફરિયા
મળે અને ગોપાળરાયના માતાને ફરિયા કરેના વર્ષાસનો મળ્યા

પર વરસની ઉંમરે ગોપાળરાય હરેશીના મામલતદાર અમૃત-
રાવ આપાજી રાને (તે હોનાદાર ન્યાયમર્તિરાનેડેના માતામહાના
હાથ નીચે કોઈમાં ઉમેદવાર તરીકે દાખલ થયા. ત્યાં ત્રણસાર વર્ષ
નાયબ તો દર-યાન ગોપાળરાયનું હિસાબી જ્ઞાન તથા ચાલારી જોઈ
અમૃતરાવ મામલતદાર હોના કે આ છાકરો આજન જતાં દૈનિકદાર
મળે એ વખતે દેશી લોકો માટે દૈનિકારનો ફોડો મેટા મળ્યાંતો

મામલતદારની કચેરી વિશ્રામળાના હતી અને તેમા મેટા પર
સરકારી એમણે શાળા હતી તેમા વિદ્યાર્થીઓ પુરુષોનાં મળ્યા તથા
જીડીજીડી દેશના નડગામોનાં જોતાં ને આખા સ કરતા. એ જોઈ ગોપાળ-
રાયનું મન તે તરફ આકર્ષાય અને અગામી પંચિત અભ્યાસ કરવાનો
સંકલ્પ કર્યો. પણ આ સંકલ્પ ન હતું. એ જમાનાના આશિષો માટે
એમણે અભ્યાસ અપવિત્ર ગણાવેતો છુદ નેમના માતા જ વિરુદ્ધ
હતા પણ ગોપાળરાયનો નિશ્ચય અડ઼ હતા. અને, નિરાશથી આ-
વીને દેહગુજ આન ફરી ધરમા પેગમની અમત પગવાનની મળી ને
ગોપાળરાયને એમણે અભ્યાસ માટે કહ્યો ત્રણ વર્ષનાં ત્યાંનાં અભ્યાસ-
કામ પૂરે કડી રંગમળે એમણે ને દિનિદારમા બાગ પ્રાપ્તિવ્ય મેળવ્યું.
અને શાળા છોડ્યા પછી પણ મેટા પુરુષ અભ્યાસ કરીને અમોરે જુલન-
જુલ વિપરીતનું ઉપરમાળી જ્ઞાન મેળવવામા અજાન શ્રમ લીધા હતા.

નિસાળમાંથી એમને એટલા સારાં પ્રમાણમાં મળ્યા હતાં કે
એમને તરફે કરનાં તપન જોડાની ગળી અને ૧૮૨૬મા એનાં દોહાવરની
૧૯મી બારીકે તે સારાને વાંદર કચેરીમાં મારિશ ૭૭ ફરિયાના
પનાઈ નીમાયા. તે વખતે એમની ઉંમર એકબીસ વર્ષની હતી ત્યા
વાર વર્ષ સુધી તેમણે દુખાગિયા વડે કામ કરું. ત્યાં જથી હર

* રત્નાગિરિ નિલ્દલાના કુપે નામે ગામમાં સિંધેની અડવાળા વેરાના
મળ પુરુષ વિશ્વનાથ પને દ.ગ. ૧૬૫૦મા રત્નાગિરિ પ્રાંતમા આજ-
નામનું દેશમુખી વતન ખરીલું અને ત્યારથી તે દેશમુખ કહેવાયા.
વિશ્વનાથરાવના પુત્ર નારાયણરાયે પેચાઈ સાંઘઈ ત્યારે પેલાતના
વાર પુત્રો (વામનાથ મંત્ર, ગોવિંદ પત્ર, ગણગુણ પત્ર અને લક્ષ્મણ
પત્ર)ને ફૂલવોસાપાતામા નોકરી લેવા પુને મોકલ્યા. એ વખતે રડન-
વોસાપાતામાં નોકરી લેવી એટલે મુલ્કસિંધપાનું સિંચન મેળવજ
નહાનું; અને ધણી મહત્વનાકાંઈ લક્ષ્મણ પુને આવી રહેતા. નાસાયજી-
રાવના મેટા પુત્ર લક્ષ્મણ પત્ર ઉપર પ્રસિદ્ધતાના ફૂલવોસીએ ધણી
વિશ્વાસ હોતો અને કેટલાક કહીને તથા રાજદાની મહત્વના દાંપતી
તેમને સોંપાયાં હતા. એ લક્ષ્મણ પત્રના વરિષ્ઠ બંધુ (અને નાસાયજી-
રાવના બીજા પુત્ર) ગોવિંદ પત્રના પુત્ર હરિપત પુત્રના સરકારના મેટા
દરજાના અમલદાર હતા. ૧૮૩૬ના મે માસની ૧૬મી તારીખે ૮૦
વર્ષની વયે તે દેવલોક પામ્યા તેમને ત્રણ પુત્રો હતા: ચિંતામણિ-
રાવ, ગોપાળરાય અને ગોવિંદરાવ. ('સુહિરકાસ' નવેમ્બર ૧૯૭૩)

પયા છે. એ હપરાત એમનાં અપ્રકાશિત લખાણે દર્શ થયું છે પરંતુ રહી હોવાં તેમજ; એમના અધ્યાત્મની દગ્ગાઈય નોંધો એમના દંડ-તરમાં પડી છે; કેટલાં જે મોટા લોકો સાથેના અભ્યવહારના તો પોટલાના પોટલા પડ્યા છે એ બધાનું સંપાદન અને મુદ્રણ મુશ્કેલ-રનું છે, પણ એ કામ હપારી કોણ ?

● એમના સર્વહિતયુક્ત આ રિજર્ડન થયુ. પણ ગાત્ર એથીના નામ અણાવવાથી લેખકની ગણના પુરવાર ન થઈ કહે એટલે એમના વિચારોનો થોડો પરિચય આપવ્યક થઈ પડે છે અને ગાંઠ હું એમના પ્રાતિરિધિક સંગ્રહ 'કાળપત્ર' (૧૮૪૮-૧૮૫૦) શ્રદ્ધા

હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજોએ રાજ્ય સ્થપાયું એને 'લોકહિતવાદી' ઈશ્વરી યોગાયોગ ગણવા, અંગ્રેજોએ અંગેને શુભચિન્તાને હતા, તેમ છતાં 'અંગ્રેજ રાજ્યવ્યવસ્થાના લોકોની ક્ષાત્ર મુદ્રાવાની નથી. આપણા લોકોને બાધા અધિકાર ગળવા લેજો અને મંત્રશીય અપવહનને નિરંરુદ્ધતાની પોતાની ક્ષત્ર અર્થ ને તે રામરાજ્ય પણ બનાઈ જશે' એમ તેઓ કહેતા 'અંગ્રેજ ભારતવાસીઓને લુટવા અહીં આપ્યા છે, અહીંના લોકોને બિખારી જેવા કરી દેવાના છે, એટલે આપણે સરકાર સાથે ઝગડું લેજો, વિજયતરા રાખી પર અરજ કરી આપણે માટે પાલિમેંટ ગાળવી લેજો' એની અમિતિ બળતે સૂચના કરી હતી. લોકોનાં યુગ અને સમૃદ્ધિ માટે લોકસ્તાતક રાજ્ય-વ્યવસ્થાની જરૂર છે; અને લોકોની અંગતિથી જ નવા કાયદા યજમા લેજો. પરદેશમાંથી આવે છે તે ગાલ આપણે ત્યાં જ નવનો લે-ઈશ માણુ ધરો ત્યારે લોકો અંગ્રેજોને કંઈએ હવે અંગેને રાજ્ય-કારબાર આપા. . . ઈશ્વરે બધા માણુકોને સમાન સરખા છે તમે અહીં વેપાર માટે બંને આવતા . . . પણ દેશની વ્યવસ્થા તો અમે જ લેજીશું. પણ અંગ્રેજોને માનશે નહિ અરજ કરવા માટે અને જખરજખરી કાયદાં, અખરજાં મુકવા આમ્રહ નરમે ત્યારે અંશિકામાં મળે તેમજ અહીં મરો અને લોકો દેવત્રતા મેલજશે' અને આ ણુ લખાણ ૧૮૪૬નાં અને તે પણ અંક સરકારી નોંદરે લખ્યું ! નવાઈ ખામવા જેવું નથી આ ?

‘આપણે ત્યાં પહેલાં વર્ણવ્યવસ્થા હતી. પશુ દુધે પ્રજા વાંચું કામ મંચેજો દે છે. આપણા નસીંગયા તો શરૂનું કામ જ સજાણ છે. હાથમા વેપાર રહ્યો જ નથી. આપણા બાનરમા પરદેશી ધીમે જ વેચાયા છે’. આ બાવનતે બેઠું ‘કોઈ હિલિવાતારી’ કમ્પે છે ‘આપણા લોકોએ લેવા થઈ જેવું નથી દેવું તે બેઠું છે આપણા દેશમા બીજા મુલકમા બનેલો માલ આવત શાય તેમણે તે આપણે ખરીદવા નહિ; આપણે ત્યાં બને છે’ ટકા જ લેવા, આપણા લોકો નહ તેમ જ ખરાબ કાપડ બનાવે છે, પશુ તે જ પહેરે; ચાંદી છત્રીયા બને છે તે જ વાપરવી. લોકો તેમ દેશમા જ વપાર રહેશે અને મુખ વધશે પશુ આપણા લોકો તેમ કરતા નથી અને સર્વો મળે છે જ કાલુજર

* ગ્રંથિજ અને મરાઠી ઉપરાંત એમને ગુજરાતી, ઉર્દૂ, મરાઠી અને સંસ્કૃત ભાષાનું પણ ઉત્તમ જ્ઞાન હતું. વાચનનો એમનો શોખ ઉત્કૃષ્ટ હતો. સુભાષ ઈલાકાની ભગવાનજી પુનાની નેરિય નવરથ વાય-
બેરીની મ્થાપનામાં એમણે ખૂબ જ મહેમત વેરેલી વિદ્વાનો પ્રચાર
દેશભ્રમોમાં કરવાના તે દેશના કસાહી હતા કે ચાતાના ૫૦૦૦
રૂપિયાના ડિંગરી પુરતકે એકી વખતે ગાંધી અર્ધપંદરી ફીમાં હતા,
અને ફક્ત છપાવ અર્થે મોકલીને કેને નેરિય તેને મળાવી વિષા તેમણે
નહેરવ ખાચર કપાચી હતી. આ કપરાંત જીવિહંદાં પુનતકલ્પેમા
તેમણે ધણા પુસ્તકો લેટ આપ્યા હતા. (જીવિહંદાં નવેરથર ૧૯૬૩)

વિલાસની સ્ત્રીએ ખરીદે છે ખરું જુઓ તો આપણે ચાપણા દેશનું
માત્ર અનાજ જ આઈએ છીએ. પરદેશની હુડા અનાજ આપતું નથી ;
આફ્રીનું બધું પરદેશી. આપણા કપડા, આપણી છત્રી, આપણું ચાપુ-
કાતર, આપણું ધરિયાળ, આપણી ગારી, અપની ચોપડીઓ—બધું
જ પરદેશી. આપણે અનાજ જ પરદેશી વાપરીએ છીએ અને લીધે
અથવા વેપાર બેસી નથી છે. અમદાવાદ-કારીનરી ધેર બેસી ગયા છે
... એટલે જ લોકોએ નક્કી કરતું મેલએ કે અમારા દેશમાં બને
તે જ પહેરીયું, તે જ વાપરીયું, પછી તે ગમે એટલું ખરાબ હોય
અને અહીં બધું બનાવવા શીખીયું. જાણી હાનરવા દારી કે
અહીંથી વિલાસના માટે જગે ? વધુ કરોએ નિશ્ચય કરવા કે અંગેએને
તેવાર કાપડ વેચીશું; કે કમ્પિ નહિ. તેથી લોકો યુખી થશે.’

આ બધું ૧૮૪૬માં જાણાય હતું। ન્યાયશક્તિ રાનેરેનું સ્વદેશી વિચેત્ત પહેલું બાપલ થયું આ જાણાયા પછી પૂર્વીય-ત્રીમ વર્ષે અને ૧૮૩૭માં પણ આપણે બહિષ્કાર અને સ્વદેશીની જ વાતો કરતા હતા' શી આપણી પ્રવૃત્તિ।

આ થયા સંસ્કારણ વિષેના કેમના વિચારો. સામાજિક સુ-
ધારામાં પણ 'સોહદિનવાદી'એ આગળપડતો ભાગ લીધો. વિધવા-
પુનર્લગ્ન વિષેના કેમના પત્રો આજે પણ વાંચનીય છે. આંદોલોને
અગ્રણી હોઈ છે એટલી માલોમાલે જ બીજા કોઈ આંદોલન કે અંદાજની
લક્ષગણી જોતરી હશે. અઠગાજના મૂળ સિદ્ધાંતો વચ્ચે મોટી ને
સારા ભાગના સમજનાર છે. અંગત માન્યતા સાથેના દરજ્જો એક
લાખા હંમેશા કે કેમના જેવા પ્રકારમાં આંદોલન હજારો નથી.

૭૫૨ લખ્યું જ છે કે સમાજસુધારાના 'સૌહાર્દિતવાદી'એ આ-
ગળપરંતે ભાન લીધાં. પ્રાચીનાસમાજ, આયેસમાજ, ચિંતોસદ્ધી
એ પથ અને પરીઆ નેરે એમને ધર્મી મિત્રાચારી હતી ૧૮૬૬ના
મહારાષ્ટ્રના 'પુનર્વિવાહ' પ્રકરણ દીક ગાજ્ય એમા માત 'અર્થવ્યુ'
હતા, જેમાના એક 'સૌહાર્દિતવાદી' હતા અને વિધવા-પુનર્લેખને
પુરસ્કાર કરવા બાદ તે ર નાતળહાર પશુ મુકાશા હતા. 'તાન-
પ્રકાશ' અને 'ઈન્દુપ્રકાશ' એ વર્તમાનપત્ર શરૂ કરવામાં એમનો
હાથ હતો જ 'ઈન્દુપ્રકાશ'ના અગ્રેજ અલ્ફ્રેડે તેઓ જ અજ્ઞતા,
તેમજ અગમવાદમા ગુજરાતી પત્ર 'હિતેશ્વર'ને પણ તેમની જગીરી
આપ હતી અને તેનુ અગ્રેજ પાનુ પશુ તે કળપતા. પુત્રાની ઉકાન
વર્નાકુલુકર ધૂન્દેશન એસામિટી અને અમદાવાદની ગુજરાત વર્ના-
કુલુકર એસામિટીમાં પણ એજી સાર કામ કર્યું હતું ગુજરાતમાં
પ્રાચીનાસમાજની સ્થાપના, વર્તમાનપત્ર, પુનર્લેખન, હોમાહાઈ
ઈન્ડસ્ટ્રીયલના માપલુસરો, એવાં ધણા કાર્યો એમને ખાતે જ જગા
જે ઉંદરપુરના જાળીતા અનાથ બાલકાશ્રમની સ્થાપનામાં એમનું
ધણું જ એસામિટી હતું ૧૮૭૭માં નાસિરમા પણ એમણે એવો જ
પ્રયત્ન કર્યો હતો સુઆઈ આર્યસમાજના તેઓ ધણાં વર્ષ પ્રમુખ
હતા અને હયાતેજીએ એમને અગ્રેજ આર્યસમાજના ટુટી નીમ્યા
હતા એ વખતની પ્રતિસીદ્ધી સંપ્રાપ્તો નેરે 'સૌહાર્દિતવાદી' કેવો
અમ્મધ ધરાવતો તે આ પછી પ્રપ્ત થશે.

શ્રી હરિનિવાસી ને પરિચય દણ્ડ દેવોત્કરણીએ આપી રહેલું છે. આપણું વિદ્યાર્થીજીવન વિશેનું જ્ઞાન ગદ્યાને આવશ્યક છે. આપણે દક્ષિણના નેતા અને ટ્રાણ નિર્ણય જાણીએ છીએ. આપણા દેશમાં તેઓ જાણીએ આપણું અહોભાગ્ય.

● આ પરિચય લખતી વખતે 'શતપત્ર'નો ધોળા જ ઉપયોગ કર્યો છે.

નરભક્ષી સિમ્બા!

આ વાર્તામાં આવતા બંને સિંહના અવશેષો સિકાગોના 'ફોલ્ડ' મ્યુઝિયમ ખાતે મિ. રૅન્લી ક રૅ બરીટી લીધેલા, તે મરી તેપાલ કરી ત્યાં મોકલેલા છે. મેના કે યોગેશ કપરથી આ આશ્ચર્યજનક વ્યવસ્થા છે. ફોલોવિંગ ન હોવા છતાં આ અને પ્રાણી 'નર' છે. આફ્રિકામાં મોટી ભારે ફેલોલોગાના નેમર ફેલોલોગાના નામોનાવા વિનાના જલુ પુષ્પ ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રકારના સિંહો એક ન પ્રકારમાં એકસરખે રહેતા બેવાળા બને છે.

લેફ્ટેનન્ટ કૅપ્ટન જે. એચ પેરેસેલના અધેષ પુસ્તક 'ધ બેન-ઉટ્ટર્સ ઓફ ત્સાવો' ઉપરથી ફોર્મલ કરનાર

હરિનારાયણ આચાર્ય

[The Man Eaters of Tsavo] ગોષ્ઠી કાળા ધડવાળી સિકેના કુપરાન ગાણુરોને તરીકે ખાનાર સિકેના એ અનુપચયની મિલોને નથી કે કનક પેરેસેલની આ પગલે પ્રકારના, સિકેના રહેશે નેમરો સી આલેસા મારા નામના એક યુવાન પામેથી અને રહેવાના કુનામીની રમકોડીયા બને વાલવા મોલેથી. એ ન વખતે એણે યાક મન હરી શીખુ હુવુ લ્યાર ખાઈ અને રહેલ-કોના અરજમાં શી રજિસ્ટર રાખે 'કુપરા'ના વાલકોને આ નાગાવાક અનુપચયોના આગ્રહાદ્ય અભાડવાની સુચના ની તમિલ કોલોલતા આવેગયા એ એ પુસ્તક અરીકી થયું શીખુ, થયું હમીરા જાવુ આવ્યું છે તેગ, મારા કસાદનો એનાં મોની જતા એ વાત આજે પરી તે આગ્રહ આલેસા યરેમ મુખી ન પુનકુવુ એકધારે આપ્યું રહે, હોલેન-જપનના બધાકરે અનુપચય અને રહેવાવાગ વાલવરમુખા રહે માં કે જાગડવા. ન આગ્રહ પામીજપનના મોરે અભાસ અને અવ-થાનોને બને જમ ને રહે ન, જાકે થયુ પ્રમાણમાં આમંત્રુ કર, એ એક ન વાત આ પુનકુવુ ન કાનાની ગમી પરી છે. આ મહત્વા વારા અપવાના ગમની નથી ફિલિપાસ અને રમગી વનિદેએ થયું ને પુનકુવુ આપો ને નિર્ભય ગુપ્તના હશે છે. અવાલકાની થીઓરાર ર નવર અને એક મિમરો નેવમ નજા મોલ પ્રમથકામુનીનાં છે.

આફ્રિકામાં મિતર કરનારા ને એક નીકરયા છે. મેવર, લે-ર, રાપેક, રામોર, એરે, પેરેસેલ અને મોરો-રાન રહેતી નવા સમય નિમીત્તોની આલસગામી અને અલોટ અનુપચય આપવી મરકા પડ્યા છે. એના અનુપચયની વિવિધતા મેગ લેવા આ નજ પેર-એના અનુપચય એવેન પારિયાન નખાઈ છતા કુવર મળુવેલા છે એનો એકો એવે પેરિસેલન ક્યું છે. આલેસા કુવર પેરેસેલને અનુપચય અવિશ્રાવ આપેના નથી. ને અધા થ કરતાં એક દેસેન આપ્યું થયું રહે છે એ મુ મારુ? મારુ દીસ ક્યું છે આ અધા

નિપદાન મિકારીના દવા. એમની થામે અવિનિત સાધન દવા અસંખ્ય માણુરોને સાધ દત્તો. અડગ ધન અર્યાને તેવારીના કરી કેવળ શિવારના કહેશથી આફ્રિકા ખેડ એગેલ ખૂલ્યો દત્તો નવા સિંહ, હાથી, હીપો અને મેડના ખામ વસવાડ દોષ એક રથે ન એ નવા. એકેક રિવસને પરાય માખી શિકાર જેવના એમાં એકેક વિદ્ય અને પ્રામુખાતક પ્રસંગે થયુ આવના. એમનામાં થીરતા હરી, કસાદ દત્તો, દત્તો અને પેરે દત્તો. પ્રામુ વ્યવ એકે પ્રસંગે થયુ એ થમ પાછો 'રતા નદિ, છતાં એમની થીરતાની વાતો પેરેસેલના નજર અનુપચે આજે આંખી પરી જાવી રેખા છે માથી ફોર્મલ સામાન્ય દરજેને દત્તો. રહેશે નેમરો પોષવાની નેકરી કરવાઈવેડ-થી નારિંક આવેલા દત્તો. દત્તોને મારુલા વચ્ચે એને રાતરિવસ કામ કરવાનુ હરુ. એમાંથી એને નવસાર મળે એમ ન હવ મિતર કરનારી એકરી રેમ થયું ન હરી એકેક ફોડતો ને કેવળ આવાનું મેળવના પુરી ન આવા મોળા જવન દરમ્યાન નવાનાક એને આવવર્ણ્ય-માળી, આવાક, અર્ધક માણુસમાક વિદગાજ મિલોનો સામનો કરી પડ્યો. રહેશે અનુપચય મરુરોના પ્રામુરેકામુની નવાપદારી મામુરારી એને માથ આ ધી પરી. એ પ્રસંગે એણે એકેકે હાથ ને, પુરુપારી કર્યા, મિલોનો વધ કરી નિરોપ માનોને આમરખુ દત્તોનાક મોરે અડગથો, એ કાનારી રેમગિલના નેમની મહત્તાની સામી છે મારા તવારો નેમ માનિવિષ મારાન્ય પ્રામુરનના જવનમાં અડગવાત આવે પેરે એકી ધરનાંઆ અને પેરેસેલે ફોર્મલ થીરતા ને આપ્યુંને આપ્યું છે. એમાં આપ્યું એક જવનો સમગ્ર અડગ નવા થીએ આવે અનુપચય અવમકા અર્ધસિમીરોને થયું દત્તો નથી, છતાં રજ થયુ અનિશયોક્તિ, આત્મગ્રાધા કે નવની મારા સિવાય આ વધા જતોવો, આપ્યું રોજના જવનની અડગન્ય થતો પેરે, પેરેસેલે વર્મોના છે એકેકે ને એ થયુ હરેકેકે થમ જાની શક્યા છે. અંગ્રાજના મુદર જવનાનજપરેગામીકે વારે વાપનો અનિશય ફોર્મલ

ગુજરાતના એક બાહુ નેવા, છતાં હજી અણુનાણુ રહેલા એ પ્રાંતની પ્રાચીન સાંસ્કૃતિક

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

[૨] ભદ્રેશ્વર

ભદ્રેશ્વરમાંથી મળી આવતા કા-
ચ્છીન 'ગરમા' સિકાની બન્ને બાજુ
દર્શાવતું મૂળ કદનું આલેખન તેની
કિનારે ચપટી નહિ પણ ગોળ
તેલ્ય છે. (૧૨૫૪ - ૧૨૫૫)

અરબી સમુદ્રની કચ્છકાંઠે મુદ્રા અને અંબર વચ્ચે, અધુ-
નિક ગુજરાત પોતાની પુરાણી પરદેશી વમાહતો મારે એ ધોરવ લાં-
રહુ છે તેની સાક્ષી પૂરત, વૃન્દા ભદ્રાવાનીના નામાવશેષ જેવું ભદ્રેશ્વર
અંદર આજે પણ આપણને આકર્ષી રહે છે. મહાભારત-આવરણના
યુવનાથ શાસ્ત્રીની ભદ્રાવાની નગરી તરીકે જેને કહેવડે જાહેરો છે એ જ
આ પુરાણપ્રસિદ્ધ ભદ્રાવાની નગરી ત્યાના પંચસાવરોના, મંદિરો અને
મસ્જિદોના અંદરેથી, તથા ત્યાંથી મળી આવતા પ્રાચીન અને વિશિષ્ટ
ગ્રંથોના સિકાઓ, મૂર્તિઓ અને અન્ય અવશેષો પરથી સહેજે મહેને
પણ એ રક્ષણની પુરાતત્ત્વનારે ખ્યાલ આવળા વિદ્વા ન રહે.

આ બધા અવશેષોમાંથી માત્ર વસહિ (વસહિકા)ના દેરા
નામે જણીવુ જ્ઞેન દેરાસર સારી રિયતિના છે એટલે એતિહાસિક
નગર એ વસહિને અવશેષકતાં ભદ્રેશ્વરના હતિહાસનો પણ આપણને
કંઈક પરિચય થાય છે એનું યાદકામ એતા જણાઈ આવે કે જિખા
સમયેસમયે અમરખ ફેરફાર થતા આવળા છે. મંદિરોના રચાપદોનો
નીચેનો ભાગ સીંધી પુરાણો છે છતાંયે ત્યા પુરાતત્ત્વની કંઈજ
બારમી સહીથી ખાસ પહેલાને એકે અવશેષ જોવા નથી મળેલો.
એનાનીસમગ્ર સિકાની શરૂઆતમાં બહોલ વસતા મુસ્લિમી ભંતવિખવ-
છએ આ મંદિરને લગતી થોડી પુરાણી હકીકતોનું સંપાદન કરેલું.
તેમના ગત અનુસાર આ દેશનો વીર સંપત ૨૨ (વિ સ. ૪ ૪૪૬)
માં હવિવંશના ભદ્રાવાનીવાળા સિદ્ધરોને બંધાવીને વસહિને આપણ
કેરણ દાનદાસજ એ વરોના ઉછેરો રાજ થયો અને તેના સમય
માં ત્યા પુષ્કળ અધાપૂ થી ચાકી પછી આ રાજ્ય સુખપુરના વન-
રાજ વાણિક્યે હવેનગર હતું એ વગરના તેના મેળાના પત્રસિદ્ધ
કરે વિખરવાળાના વાગમા ફરી એ આજ રાજ્ય જીતલ ઇલગિલ થયુ
અને પાવરગદના તકીઓ ભદ્રાવાનીના ગાલેક થઈ બેઠા. કાઠીવાની
સત્તા બહોલ ૧૪૭ વર્ષ સુધી રહી. પછી પાટણના કંઈક અવધાને સ.
૧૧૮૪માં ભદ્રાવાની લીધું અને સ. ૧૨૨૨માં મંદિરોના છલોહાર ફરી
તેમાં બળવાનની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી. કનકના વસાહેબર ગુમઝ-
ગાનેની ચાકીયે લેઈ લી. તેથી નળયા થતા, તેની પીઠ ધુવદ બાદીઓ
આળેના તેને બાનગદના સોલણીઓએ હરાવી ભદ્રાવાનીએ દબાવે
મેળવ્યા. આ સોલણીઓ જ્ઞેન ધર્માવલખી હતા. તેમણે સં ૭૮૮માં
ભદ્રાવાનીનું નામ ફેરવી ભદ્રેશ્વર કહ્યું. એ વંશના છેલ્લા રાજા બીજા
રાવને નવધણુ નામે યુવ થયો. જેના વખતમાં ફરી અરાજકતા પ્રવર્તી
અને દેશ હુણરાઓથી અત્યંતચલે થઈ ગયો. આથી નવધણુ પોતાનું
જેન્ય દહાવી તેને સદૃઢ કનારકે એન નેપારીને, પોતાને તે ડમેસાં
મફદ કરે એ ચારે, અવત ૧૧૪૬માં ભદ્રેશ્વરને વહિવટ સોંપ્યા
જે દેરાસરમાની રમ્યા તીર્થંકર મહાલાર રવાળીની મૂર્તિ પર કે.લી
સ. ૧૨૨૧ની સાલ સાથે બધેબધી થયા આ વાત યોગજવામાં આવી
છે. ડા. બર્નેસ માને છે કે મૂર્તિ પર કોરેશો એ સંવત ૧૧૨૨ હશે.

એને તે વેપારી પાસે ભદ્રેશ્વરનો કબજો સવત ૧૧૮૬ મુડી રહ્યો.
રાજા અને વર્ષસાધારે કોઈ પણ હિસાબે બધેબધી ફરી જો
થાનેથી અને ધાર્મિક નગરે થયેલેથી કપરની અમુક નેપારી વિન-
તોમના એતિહાસિક રાજ્યકી સદૃશનથી તદ્દપરગત બળેસના આર્થ-
ઓહોલિકક સર્વેરોપોલે (૧૮૭૪-૭૫)માં અને જોખમે ગરેશીઆરની
નેપાધા લેવાલેથી કપરગાની ફેરફારે ભદ્રેશ્વરને લગતી એતિહાસિક
વિષત સિદ્ધિસાબંધ છે કે નહિ તેની ચોક્કસદ સંપૂર્ણપણે પૂર-
વાર કરવા પૂરના વિષયનીય આધારોનો અભાવ છે. એટલે વસહિમાં
આ દેશનાં કેટલા પ્રાચીન છે એ ખાતરીથી ન કહી શકાય.

પણ તે પછી મહાન પેરોપારી ગાદિને પાનર જમડાની સમ-
યથી ભદ્રેશ્વરના વસહિના મંદિરોને કે દતિહાસ કીવલખ છે તેને
ચાટી તો એ મત નથી સં. ૧૪૧૫નો કે બેબંર કુકાજ પદો
ત્યારે રાજ્ય તથા તેનો સારા થે મુલકે અનવચે પૂરા પાડી વારિહાસ
પાસેથી જમડાગાદે વાણવટને લીધે ભદ્રેશ્વર પોતાને જ્ઞેન કાપ્યું.
એ સમયે એણે આ દેરાસરને છલોહાર કરાવ્યો. કહેવડ છે એ
તે સમયથી તે 'મજૂરશાહના વસહિનાં ફરેગ' નામે જાણીતો થયો
એ છલોહાર થયોથી મંદિરની ખ મ પ્રાચીનતાનો એકાંક અવશેષ
લુપ્ત થયો છે અત્યારના મંદિરોને એ જ્ઞાન (પથારી નકશો) છે તે તો
તેના વખતનો છે, અને મંદિરમાં તો ત્યાર પછી પણ મુસ્લિમો
સમયે કમેરા થયા જ ક્યાં છે અને ત્રણેક વખતના તેની મરમન થ.
છલોહાર થયો છે તથા સંવતના લેખ ન ખાવા છે.

દાનવીર જમડાગાદે નિરંજા ફેરવવાઈને પાંચે અને ભદ્રેશ્વર
પાણુ વાનેવાઓને સુપ્રત થયું બારમી અને તેરમી સહીયા ભદ્રેશ્વરની
ચાવાનો મહિમા અપાર હતો. એ મયથી તેની ગદના તથા મહિમા
અનેરો જ્ઞાતા અને એ ધામ મેટનું જોવા દેશપ્રિય અને પ્રેમિક મનુષ્ય
કેટલ કપરની સમાજોના થરાહ પછી ભદ્રેશ્વરના વાસમાં બધ
હાલકે ભદ્રેશ્વરને કબજે મેળવેલો અને સ. ૧૫૬૪માં બરાસારી
તે હાથ કહ્યું. સં ૧૬૩૭માં મહોસામેવતી આગેની નીચે ગરી
આવેલા મુસલમાનોના ધાડાંથી એ છુટાય, એટલે સમગ્રની મતીન
અંતમા ત્યાં થયું બંદન થયેનું ત્યારથી દેરાસરને મહિમા પગપછી
બંદ તેની ઉપેક્ષા થવા લાગી પછી તો નેતાને ભદ્રેશ્વરનાં બીજાં વૃન્દા
મંદિરોનાં અંદરેશ્વરના પધ્ધતો આશરે સં. ૧૮૧૦ની સાલથી ફરીથી
રેક તુદા લગણુ તપાં મહોનોના લાખકામ મારે કપરવા ડાનવાં.

હાલના ભદ્રેશ્વર ગામની વલખળમાં કૂચમર નામે એક વૃન્દ
તળાવ છે. તેમાં કે પ્રાચીન ક્યા ને થયો છે, તેમાં કુપારવખ નામના
અને કુર્ણુરાજના સમયમાં અવતરે રહ તેને કહાર મંડે હો જાય
ઉલ્લેખો મળે છે. તળાવની દક્ષિણે બદ્દાશખનું પુરાતન મંદિર છે,
એમાંથી અંબરની રેશપના થરાહ ત્યારે બદ્દાશખની મૂર્તિને અંબર
પથસવવામાં આવેલી. એ મંદિરોના પછીથી છલોહાર કર્યું તેમાં
આસપુરાછની રેશપના કરવામાં આવેલી છે. આ મંદિરના વૃન્દા
અંદરેશ્વરના મંડપનો કે ઉતારાશો અરથો ભાન કાયમ છે નેના કોઈ
સામપર સં. ૧૧૫૮ વેચાય છે. બહોલ પંચેકા અનેક તેમજીક વ વરો
વચ્ચે બીજાં ધણી દાહતવાર, તીરમમત્રાં અને એવાં હલિયાં થરા-
વતા હતા ચોરસમીની અને બીજાં અનેકવિધ આકૃતિનાં થર વળ
જે આજ સુધી હાલની મૂર્તિ પોરબર પાસે મીઆલીમાં હવેલ માતાના
મંદિરમાં વિધવાન છે જમડાંનું હવનચરિત રમય છે.
એટલેજા જુલશશલેખ, ડા બાંડાકર પદાવિષે જમડાગાદે
પ આલેખમાં કયયે જમડાંનું નામ નથી, એટલે ને જમડાંને બંધાવના
દોષ તે સામજી છે. જમડાંને એ કાણું તેનું વર્ણન જમડાકરિતમાં છે

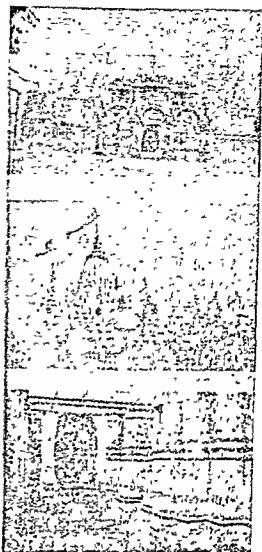
સમૃદ્ધિનો પરિચય આપતી લેખમાળાનો આગળ હપતો

લેખક રામસિંહજી રાડોડ ડી. ડી. આર.

પાળિયા છે; અને વિશાળકાય પુરુષની બેઠેલી મૂર્તિઆકારે એક આકૃતિ છે. આ પાળિયામાંના કેટલાકમાં 'સં. ૧૩૧૯ના ગદા વહિપને સોમે' લખેલું વાંચી મગસ છે. મુજરાતના બીગદેવનો ચણાવેલો કિંક્રો પાર દેશના પીઠદેવે તોડયો તે સગયનો આ સંવત હોય એમ લાગે છે. જગદશાએ વિશાળદેવની ગર્દાશી આકિંક્રાનો પુનરોદ્ધાર કરેલો. બદ્રકાળીના મંદિર પછવાડે કાલિહુંડ નામે એક પુરાણી કુટ છે, તેના ચણતરના કેટલીક મૂર્તિઓ, સુશોભનો, બેએક મિલાલેખો અને વહનાં મંદિરોના પથ્થરો ધરીને બેસારેલા જોવામાં આવે છે.

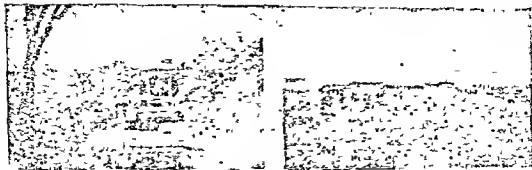
વસહિતા દેરાસરના પાછળના ભાગમાં, જમીનમાં અર્ધુ દશએજેલો મોટી મિલાઓથી બાંધેલું એક મકાન છે. કેટલાક તેને જગદશાનું દેણાકનું મકાન માને છે અને આપરિતે સોળગતવની મરિજના નામે ઓળખાય છે. તેના સળગ મંત્રો, નીચે ચોરસ, વચ્ચે અષ્ટકાણ અને ઉપર ત્રોળ છે, આની નેકત્યે બીજ એક મરિજ છે, તેનો દરવાજો પ્રથમ પૂર્વ તરફ હતો અને દરેક રીતે હિંદુ આપત્યની એની બાધબી લાગે છે. પણ પાછળથી તેનું પ્રવેશદ્વાર ઉત્તર તરફી દરવાજામાં આવેલું છે. એના સંતો, શિષ્ય વગેરે જેન દહેરાના શિષ્યને મળતા આવતા હોઈ એ પાછળથી મરિજ તરીકે ફેરવાઈ હોય અથવા તે જગદશાને બધાવેલી એ ખીગલી મરિજ હોય. સર્વધર્મ સંહિધનું તાના આ એક ઉત્તમ દર્શાવ છે. જગદશાદે પિતૃભાવે પોતાની બધી વસતિને સગભાવપૂર્વક રાખેલી એમ આથી સાબિત થાય છે. આ મરિજની થોડે દૂર લાલરાહા બાકીરની ફરગાદ છે. આ મરિજ દેરાના આપણા ઉપર, મીઠાથોમાં અને કેટલીએક કમરો પર કોરેલા હકી અશરોના ગરબની લેખ છે, આની પશ્ચિમે 'આવાડદીનની મરિજ' તરીકે ઓળખાતી મરિજ અને તેને પરખે પહેર પીરની જગ્યા છે, આ બધા સ્થાનકો બારીકાઈથી જોતા મુસલમાનોના આ શહેર પર થયેલા દુમલાગોને લગતી હોડાકાંતની સત્યતા સમજાય છે. જેન પ્રળયોમાં ભટ્ટેશ્વરને લગતાં ધણુ લખાણો નીકળે છે, તેમાં રાત્ર અઠ્ઠ ચાપડના વારામાં છીરાંથી એ ફેલ જ ચલી હતી ત્યારે તેમને હગની બાળશા સરશાર અને બીજ દેશા થે ચલનોને ગામી હતો એવી મોઢ છે. ઉવડે જે આવસિયા બાહ બ્હેને આકાંડને છની ચલેનાનું જોર વધાર્યું અને ઉપદેશક મરિજના બનાવડાથી 'અકાંડને બાપ ભુવદ' એમ કહિત છે. એટલે એ આકાંડ વનરાજ પછી થયો હશે વીધવળ પ્રબંધમાં 'વીરધવળે બદેસરવેલાકળ (અર) હીયું' લખ્યું છે તે આ જ ભટ્ટેશ્વર. બદેશ્વરના હતિહાસને લગતી આ અને આવી વિનંતોનું હલુ પણ બારીકાઈથી સરોધન કરીને જેન પ્રળયો તેમજ બીજેથી આવ્યા એતિહાસિક મહદ્ ધામના હતિહાસની હકીકત સમજિત થવાની આવશ્યકતા છે.

વસહિતા દેરાસરમાં મૂળ દરવાજામાંથી પ્રવેશતાં સામે જ ચોકમાં મરિજને રૂની 'નવી ડેશન'ની, આખ આછ નામે એવા આકરા રંગમાં રંગેલા પ્રવેશદ્વારો સહિતની, નાની દીવાલ દેખાય છે. એ પ્રવેશદ્વાર રૂના, વિવિધ વાંચનોને વગાડતા બંધના પૂતળાં, અને ત્રાથી આગળ આરસના સુદર શિલાતથ પરથી લાલત મુખ્ય મરિજના દ્વાર પર બેસારેલા એવા જ મસ્તકો, તેમજ ચીનાઈ માટીના આધુનિક ટાઇલ્સ ગેલેરી બીના જોવા એક પ્રકારની સૂચ ચેર છે અને અસ્પષ્ટ એવી આ વર્ણસકરતા જોવામાં આવે થાય છે તથા આપણી રસજલિને આધાર પહોંચે છે. પણ પછી લખીને સંતોષ થાય છે કે એ મસ્તકો તે મંદિરોના છબીદાર થયો તે સમજના ત્યાંના કાર્ય-પ જગદશ્યલિત : સર્ગ ૫ ૬ જગદશ્યલિત : સર્ગ ૬

ઉપર 'બદેશ્વરના આવેશ જગદશાએ બધાવેલા વસહિતાં દેરા, વચ્ચે 'વસહિતા દહેરાના મિળર; નીચે 'વસહિ દહેરાના નિજમંદિર પરનું શિષ્ય (ફોટો-લેખક)

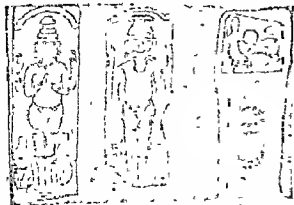
કોનાં તથા સદાનુભૂતિ દેખાતી મરિજને જોવા આવેલા ઉપર મોઢમોટો અને મિસિસ મોઢમોટોનાં શિષ્યમાં કોરેલાં મસ્તકો છે અને હવે આવ્યા તો મરિજનો એદરો ભાગ પણ જરા જોઈ ત્યાંથી વળવાની ઈચ્છા થાય છે પણ મુખ્ય મરિજના પ્રવેશદ્વારમાં આવતા સ્તબ્ધ થઈ આપણે લોખંડી નીચે છીંપ. અહીં જ આપણને આ મંદિરની બન્યા અને હવેના માર્ગનું હું આવ થાય છે. અહીંથી નાની દેરા-જાની ભગતી, અને પછીના ખુલ્લા ચાંદની વચ્ચે આવેલા નિજ મરિજના નજારામાંની, રંગોની એકની અંદર એક એમ મોઢવાઈ રહેલી બનતી દેખાતી બારીમાં વચ્ચે, ઉપરના કોટાણમાં, ચોવીસમાં નીચેના મકાનીને બગવાન મકાનીર ચામીની કુણાણ મૂર્તિજાણ્ય છે. જેનામાં અહીં છે, બંધિ છે, તેમને હવત ભાવગય બનાવી, અને આપણને પણ મરિજનામાંથી ઘૂલતની કચ્છ બગિકા પર જવા ચાર્ગિક સૂચન કરતી, એ સોપાનકોણી પર થઈ જઈ ચડવા ચેરની મહાપ્રભુની એ પ્રતિમા અનન્ય આકર્ષણ કરે છે. અહીંથી સડસડાડ કંઈ જરી મુખ્ય મંદિરમાં આપણે પહોંચીએ છીએ મોટાં ત્યાનું નિર્ગોળ વાતાવરણ આહવાદક લાગે છે; અને ત્યાંની શોભા તથા આકર્ષણ સમિત્ત બાકો ચેરે છે. મરિજની પ્રવેશણા નરના 'નવી' મનના 'વીરે'થી બચેલા ચોડા સંતો પરીની અત્યંત્યમ રહેલી

ભદ્રેશ્વરના પુરાતન અવશેષો : (૧) નુહીઆ કે હુલીઆ વાવ; (૨) ખીગરી કે નયહુશાનો અર્થ દહાએકો મહેલ (દોરો-લેખક)

કોતરખી અને મંદિરને ફરતી થોડી સિંકપરમાધિમાની થઈપૂજીએ ને પૂતળીઓ આકૃતિઓ તથા દોરા ને કિનારીઓ પરની માનવી અને પ્રાણી આકૃતિઓ બાવચાસ તથા પ્રેરક લાગે છે. આકૃતિની જ આકૃતિને મંદિરની ગોદણીની બળવતા, ખાંધાનીની કસાગવતા, ગતસોની હારિની ચોળના, મુખ્ય મંદિરને ફરતો થોડો ખુલ્લો ચોક, નાની દેરીઓ અને તેની પડાળીઓ તથા મંદિરના સાથેના પ્રવેશદ્વાર પરના પ્રાચીન-મહાપના આયોજનની ઉત્કૃષ્ટતા સમાવેશ છે બીજા માળના આ પ્રાચીન મંદપમાથી, સામે ગણાગણા સપ્તમાણ ગોઠવાઈ સંપૂર્ણપણે દેખાતી મુખ્ય મંદિરમાની ભૂતિના દર્શન, તબિયેથી કાચ છે તેની જ રીતે આકૃતિ પ્રવેશદ્વાર પરના આ ખીલ માળથી પણ કાચ છે, આકૃતિના રચાપદ્યની આ વિશિષ્ટતા છે.

આ મંદિરની માઠાની આજુ ઉપરનાં દેવપાડાના જેન મંદિર સાથે સરખાવી શકાય. આ દેરાસરમાં નુહદેહ દેરાજે રતલો વગેરે પર સંવત ૧૨૨૩-૩૨-૩૫ તથા સ. ૧૩૨૩ અને ૧૩૫૮ના શિવાલેખો આવેલા છે. એ બધાખરા યસાઈ ગંગા છે અને તેમને અર્થ બાણર કળા શકેતા નથી પણ જુદીજુદી વ્યક્તિઓ બધાની અર્પણ કહેલા ભાગોના છે ગમરજુલેખો કાચ જેવું જણાય છે. દેરાની પાછલી પરસાળમાં એક લાળો સિંકાલેખ છે તેમાંથી 'સં. ૧૧૩૪ના વેરાખ સુન પહિયા' એટલું ઉલ્લેખી શકાય છે અને બીજું થોડું એક વેરાખ છે કે શીખાળ ગચ્છના જેને દેવે સમાસાવું તથા કોઈ એક ફરી હતી. મંદિરમાની પાશ્વેય અને સાંતિનાથની ભૂતિના પર સ. ૧૨૩૨ની સાથે મેલેલી છે સં. ૧૬૫૦ના વેરાખ ગાસપા બાન દેરાની પુનરુપાપના થઈ છે જે મુજ મંદિરમાંની મહાવીર ભગવાનની ટાંખી બાજુએ ઉપરેલા સામગ્રી પાશ્વેયની ને ભૂતિ હતી તેને દેરીઓની બાજીમાં પાછળની વચ્ચેની દેરીમાં પદપાવવામાં આવી.

ભદ્રેશ્વરમાંથી મળેલા જુદાજુદા પાણિયાઓનાં આલેખન ઉપવાગા સિંક સાથે લાડો મનુષ્ય દેખાય છે (રેકે-લેખક)

નેકલ્ય ખજાની ઉકેલી દેરીઓના કોચક હતું તે બધા વખતથી હવે બંધ કરવામાં આવ્યું છે. છાંડો સાથે ભૂતિઓના રક્ષણ અર્થે તેને ઉપયોગ થતો. આ દેવે કંઠારાભિયુષ છે. નૂતનાં જાદામાગમાં ઘનુ વખત પહેલા ત્યાંની મળી આવેલી વિષ્ણુની મૂર્તિ અને મંદિરની સાથે વાડીમાંનાં કુવામાંથી ૪૦૦ વર્ષ પહેલા મળી આવેલા હાથીદાંતા બાંધો વગેરે પરથી એવું પણ માનવું કાચ છે કે મુજ એ જેન મંદિર ન જે કાચ, અને જમકુશાહે બધાલેખો એ જેન મંદિર પણ બીજુ જેન જમકુશરિત પરથી બાજુવા મળે છે. અત્યારે તો દેરીમાંની બાજીમાંની દેરીઓ, છત્રીઓ અને મુખ્ય મંદિર મળી બાન દેરા છે અને તેમાં થોડાંકે રિંગેર રિંગેશ્વરે ચોક્કસ વળા સાથે ધિયા દાન લેતા છે અને મનુષ્યમાંથી દેવત્વ પાગવા બાજુક જોયેને પ્રેરે છે.

આ દેરાસરની પૂર્વે દુર્ગામાં શિવાલેખ હતું કાચ તેના એક કુમર કાચ છે તેથી સમાવેશ છે ત્યાંથી થોડો દુર્ગામાંની બધાલેખી એક નૂતની ચોસો વાવ છે, જે ગણદાવાની કાસ હરિ અને અઠાણની વાવેતુ દેગરજુ કરાવે ખરી. આ વાવમાં આર માગ તે દેખાય છે અને જાળીને બાજુ મુકાઈ મુકેલો છે મારની ડેરવી સિંકાઓ પણ બીલ આધકાર ગાદે કપડી મુકેલી છે આ વાવના કોતરખીની એક સિંકા ૧૭ ફૂટ ૬ ઇંચ લાંબી અને બળને ફટ પડેલી તથા બંધ છે. કિદાંતો જેવી છે કે વચ્ચેનાં મંદિરોના કબીદાર રંગો એ વારમાં જ એક મેધવાળે વચ્ચેના દેરાસર પર મેલેલા અર્થ કરતાં એક દેરાકો વધુ અર્થ કરી એ બધાની હતી સાથે તો જેને માગ હતો અને એવું રચાપદ્ય અનેક હતું. પણ ઉપરની વાતમાંથી એ તાથ તો તરી જ આવે છે કે મંદિર કરવા પણ રીતજ મીઠું જળ આપતી એ વાવની ગઢતા વધુ હતી અને તે બધાબધનું પુરવ અમાપ હતું. પણ અરપણે એ પુરવકામોને સાચવી નયવવા નેટલી લાયકાત પણ ક્યાં ધરાવીએ હીને?

ભદ્રેશ્વરના પ્રાચીન ભવારમાં ઘણાં જોતિહાસિક અવશેષો ભ્યાં ત્યાં રક્ષતા મળી આવે તેમ છે અને પુરાતત્ત્વની દૃષ્ટિએ સાચો રીતે ખોદકામ થાય, તો સંભવ છે કે ત્યાંથી આપણી કોઈ અનન્ય સમૃતિના અવશેષો પણ મળી રહે. આ રથને મોટું મહારાજ્ય હશે તે ત્યાંની મળી આવતી મૂર્તિઓ તથા સિંકપ, એ સમાયના સિંકાઓ અને પાણિયા પરથી સહેજે કળા શકાય તેમ છે. ભદ્રેશ્વરના પાણિયા તપાસતાં બદકાળીના મંદિરની પશ્ચિમે એક પાણી વિશિષ્ટ અને વિરલ એવા પાણિયા મળે મળી આવેલાં એ પાણિયામાં રિંદ સાથે બાજીબંધ હકતી એક પુરખ આકૃતિ ભતાલેલી છે. નૂતના વખતના મહારાજ્યોમાં અને મંદિરોને રીતે સિંકા પાસે ભવ્ય વરીએ થતી

(મનુસંધાન આગળ પાન ૫૦મે)

છ એન મંદિર ધણુજે અમ દોતાં નથી.

૬. ૧૯૧૭ની સાલ દી ૩૧મ યુરોપીય ગાસ યુદ્ધના અંતિમગે આકાશમાં વિમાનોના ગુનબળાદિત્યારે વેળાએ કમગઈ પડ્યા હતા. એ વખતે એક જર્મન એવીનના એક અગેનિન પાયક-રને બેઠા થયા. એના પાપ રહે તેના પર મોળીએ યરસાવળ શર કરી એને આસાદની દે હમણું એ એવીન સળગી જઈશે ને પોતાની તમા-ગીરી સફળ નીવડશે. પરંતુ એ એવીન તે એવરસાવળની જરૂર પડ્યા વગર આગળ ધપે જાયું 'પાયકરુ એનું' એ કાયદા ન હોવાથી સચુ.

એણે પોતાને મથકે પહોંચી બંદરેસાત ફરી કે જર્મની પાસે ન રાજગી હો એવા વિગાન છે, ને સમિતિમાં પોતાને કિંગ્સ અચેતિ કહી સંભળાવે. એ રહ્યું આખરે કદ્યુ રહે એ યુદ્ધરત સમજા સહો માટે જોખમકારક હતું. છેવટે સર વિચારે પ્રેક્ષક કોલે માનાગયન આદરી શોધી કાઢ્યું કે એ કારાગત, એ વેળા દુષપ્રાપ્ય રહ્યા 'હેલિયમ' નામના વાયુને જ આશ્વારી હતી.

પછી તે તમામ સદ્યો એ અજાણ વાયુને હાથ દેવા પાછળ મંડ્યા ને. સી. ઝેક્કેનને દેનંદાના અને ડી એક ઝેક્કેન તમા એવ. પી. દીકેય યુનાઈટેડ કિંગડમમાં એપારે તેલકેવોની મોસ્ટાની સ્વેવા માટી. એમાં અચેતિસ વિગેષ સફળ થયું ત્યાંના કાલેસાએ, યુદ્ધ, ટેક્સાસ વગેરે પ્રાંતોમાં એણે જર્મની પ્લાન્ડ બેલા રી દીધા અને જાણી 'કોંગ્રેસ'ની મદદથી એણે હેલિયમને અરસાતો વિપુલ જથ્થા પ્રાપ્ત કર્યા કે દી. ૧૯૧૭માં આપણી દુનિયા પાસે માત્ર પહેર ધનકૂટનો જ એ સમય હતો તે ૧૯૨૦ સુધીમાં એણે લાખો ધનકૂટ પર પહોંચાવી દીધા.

એકે રશિયા તથા દેનંદાના ઓન્ટારિયો તથા આલબર્ટા પ્રાન્ત-માથી પણ હેલિયમ મળી આવે છે, પણ યુનાઈટેડ કિંગડમના કલ્પા

મનના પચાળમાં તેનું પ્રમાણ નીકળેલું જ છેવાય યુનાઈટેડ કિ-ટરના એક્સા ટે વર્ગોને જ પ્લાન્ડ કલાં દ્વનરો ધનકૂટનું કલ્પા-કન આવે છે.

આ પરીધી એમ નથી ગમતુ લેવાનું કે હેલિયમની લાજ માત્ર મદાયુદ્ધના અરસામાં જ હાથ લાગી દી. ૧૯૧૮માં હિંદમાં સૂર્ય-અદ્ભુતનું બિરોધી કરવા આવેલા કલકાક ખાનાશાસ્ત્રીઓએ રનપટ-દરે કપરે સૂર્યનું અલિસાવર વ (chromosphere) તપાસતાં એકીયોળી અદ્ભુતિત રેખા તેમાં તરી આવતી જાણી આવી. અને એ નવા મળેલા તત્વનું હેલિયમ (બ્રીક સંબંધ હેલિયમસન્ટ્રાય કપરથી) નામ પાડ્યું.

ત્યાર પછી બીજા છ વર્ષે એમ ને એમ પીની થયા સૂર્યની જેડે કેટલાક લાસેશ અને નિદારિકાગામી પણ તે રજી હોવા સિવાય હેલિયમ કુલ્યક કળી વિશેષ માનિતી એ હરગિયાન બદાર ન આવી. પરંતુ દી. ૧૯૧૪માં સર વિલિયમ રાન્ડોએ શોધી કાઢ્યું કે પૂરું જ પર પણ એ શ્રાપસ અનિતાલ મદાયે છે આ બંદેસતથી વિદ્ય ની-એને નથી ચાનક મળી, અને આને તે બનિત્રદ્યોય મસાવતા અસ, કુદની વાયુઓ વિગિટ ખડકો ને સમૂદ્રો મુક્કા હેલિયમના ઉપાદાન માટે અજમાવવામાં આવે છે આપણા દેશમાં ત્રાવળકેર રાજ્યની 'મોનેસાઈટ' રેલીમાંથી પણ એ વાયુ નીકળે છે.

હેલિયમની મોટામાં મોટી કપચાગિતા એ કે વિગાની અનવાદમાં એણે અબલપૂર્વ મરજના આખી દીધી છે વિગાનોના 'જેક ઝેક્ક' મા હાઈડ્રોજનને બદલે તેના રવા માટેના કપચાન આગીવાઈ સમેા નીવડ્યા છે, કારણ, હાઈડ્રોજન એજુકી પરનો શીથી પ્રળજ તપાસા-માલી પર્વાઈ હોઈ, કોઈ પણ પડે તેને રાજની જીકતા વાર લાગતી નથી; ત્યારે હેલિયમ માટે એ બનતી કરી આમકાને રેશાન રહેતું

કુમાર કપાલિયને વિગિટ કરવાની, તથા બલકામાં આરેલી યોલ્લાવામાં સમા આપવા હરખાસાએ બધી મોલેક્યુલુ ઝોરે સાને આપ્યું છે. અર્ધીથી તે ન રાજના હરખાસાએ તેવી નરત વળુલુથી એ પાળી મદગે. કેવળ યોલ્લાવામાં વિગિટ કરવાને લગતી મા અખી આપેલી અમે મોલેક્યુલુ.

[પાનગી]

શ્રી ત્રૈત્યપ્રસાદ મો. દીપાનજ તથા શ્રી રવિરાંદર મ. રાયજ તા.
કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ

વિ. આપ હાલના કુમાર કાર્યાલયને બેઈન્ટ કટોક કંપનીના રૂપમાં ફેરવી નાખી, તેના, દર રૂ. ૨૦) વીગનો એક એવા વિગિટેડ લાયેનિલિટીના શેરો કાઢવાના છે, એમ મગલને લખવાનું કે આપ એ કંપની બિબી કરવાના છે તેમાં અમે શેર નંગ

રાખવા માગીએ છીએ. તે કંપની રજિસ્ટર થયેથી અમારી માગણી મુજબના શેરો અમારા તરફથી લેવા માટે જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા આપને વિનંતિ છે.

અરજ માથે આપવાના દર શેર દીઠ રૂ. ૧૦ (દસ) લેખે રૂ. અંકે રૂપિયા આ સાથે મોકલ્યા છે. વિ.

(મની)

પૂરું નામ: ધંધેા:
સરનામું:

નથી, આપણે તેા પરમેશ્વરને માંડ એ- ધનકૃત્ દેવિયમ શાસ્ત્રમાં ક્ષમ્યે છીએ, જ્યારે એક વિમાન બતવાત્ ૮૦ કામ્પ ધનકૃત્ની ૧૯૩૨ પેટે-

વળી, ગ્રીન વાયુઓની માફક જલદી ન હરી જવાનો ગુણ પણ દેવિયમની કૃપયોગિતામાં કમેરી કરે છે. ૪ ૧૯૦૮ સુધી તેા વૈજ્ઞાનિક દુનિયા એમ જ માની ગયેલી કે તે હરી જ શકે નહિ પરંતુ હવે વિજ્ઞાની પ્રોફેસર કોર્મિસે એન્ટીરે આખરે જીવનથી જે માટા ચાર આગ નીચે તેમ ગીતબધન સાબિત કરી બતાવી એ મહામયાસના બદલામાં નામિય પુરસ્કાર મેળવેલા.

દેવિયમનું શીતભવન યતા તે દુનિયાના દરમાં હશે પ્રવાહી બને છે, તેના આ ગુણને કીને તેા ગાયકંઠની જખખખ પ્રવની ચડાઇ યાદે નેનેખાસ પસંદગી આપવામાં આવેલી જે જખખખ મુખના શીયનું તેા પછું જ સુર પાંચ જે તથા કરીને એવા બની નહ્યું કે તેને નેડેલાડા તરીકે વાપરી શકાય, ત્યાં દેવિયમ સ્થાપવાના પાર જીતવું હવું.

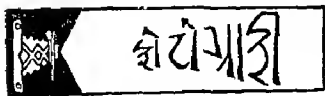
વળી બીજા કાંઈ પણ વાયુ હરતા પાળીયા ઓગળે છે એ રીતે દોહા, દેવિયમના દુળીયા મારના સાચાને હવે હવાને બદલે ઓક્સિજન બંને હેલિયમનું મિશ્રણ જ આપવામાં આવે છે.

પણ એટલેથી જ હેલિયમના મારના બેટરી નથી બીજા પણ અનેક કૃપયોગો તેના શોધાયા છે વિદ્યુતરંગોને કેરક જ દિશામાં પહેરવાવાના તેના ગુણને વડે તેને દેવિયો ટ્યુબ અને એટલું જ્યારે કૃપયોગ થવા ચાડયા છે કપડા સુધવામાં જે તે વપરાય છે અને હોલકાગાને સુધવા યાદે ને ને અમોદ ગસ મળવા છે વળી હલભળના સામુ એને કોલ્ડ કીવાળા પણ એણે નાનેવરમા જ ચોળના કાળે મોખાળે છે

કપડાથી ત્રીજા જ બાળનું વહવાવર વનેા, નાદટ્ટો જનમીએ માતમા બાળનેા હકકે આ વાયુ રાનાની સારવારમાં પણ ચોતાને કાળે નાથા વચમાં યાછળ નથી પડયાં, ખાસ કરીને શ્વાસરોગીઓમાં હવે આ પતા કમ તથા શ્વાસરોગીના રોગ પર તે બુધ કાવવાતરક નીવડયા છે, આપણે એકે નવા તેમ જ અત્યારે તેા દેવિયમના મોટા જથ્થા અમેરિકાના હાથમાં જ છે. આને તેા તે કુદકાસમાં જ વપરાય છે. સદાઇ પહેલાં જામન ૨૦૦ ધનકૃત્ ધરાવતા સિલિન્ડરો કે પેલાની સરકાર હેલિયમનું વેચાણ કરતી હતી અને એવા એક સિલિન્ડરની કીમત ૧૦ થી ૧૫ ડોલર થતી.

આ સિવાયની પણ હેલિયમની બીજી અનેક ગુણવત્તાએ નજર ના જ અભિપ્રયમાં હદાય બહાર આવે તેા નવાઇ નહિ, કારણ એટલી બધી ગુણવત્તાઓથી તે બરપર છે.

‘અનિવેત’

હરીકાંઈનું પરિણામ

પહેલું ઈનામ- કાયક ચિત્રને અમાને મોકલ, બીજું ઈનામ- ‘મિત્રતા’-શુક્રેવ બંધેય (અગાધાઈ), ત્રીજું ઈનામ- ‘પ્રભુષ આરાધના’-ચંદ્રબાઈ બદે (અગાધાઈ), નોંધવાન (૧) ‘પ્રતિબિંબ’-સોળન મેવાડા, કલોલ, (૨) ‘સૂર્યસ્ત’-કેસાવાનાથ મન્ડરી, કયાય; (૩) ‘આતુરતા’ શુક્રેવ બંધેય, (૪) ‘સ્નાન’-કિશ્કર બંધેય, અમદાવાદ.

હાલના સમયોને વશવતીને હરીફની રૂપવામાં રવાનાવિક રીતે ઓટ તેા આવેા છે; છતાં આ વિષયનાં જેને રચવામાં છે તેઓ

તેને આજ રાખવા ચોચના મન પ્રગણે અર્થે પણ હરે છે, વખડ પણ યાદે છે, અને કિશ્કર પેપર, કેવલપર વગેરેની આજની કમિટી તેનીના સમયમાં એ સાધનો પણ મેળવી છે એ આ રીતે કશ્કર ને ખતમી એ રોગ નિબાની રાખનારાઓના પ્રયત્નો મુતિપાત્ર છે.

આ વિમાનમાં અત્યાર ધળીવાર કહેરાઈ ગયેલી એક બાળની ફરી દોહર કરવાની રહે છે કે ચિત્રોનાં નામ પાડવામાં પણ ચિત્ર પાડવા કહેલી જ આ રહેલી છે. કેટલાક પાડવું તે વિષે સૂચન પડતી હોવાને કારણે હરીકા ધળીવાર મને તે નામ એળવી છે છે, અથવા તેા ત્રમુચાર નામના હારડો લખી મોકલે છે. ચિત્રનું નામ ચિત્રને અનુરૂપન હોવ એ કલાતી દૃષ્ટિએ ખાતરી છે અને ચિત્રના ગુણને પણ કાનિર્દાની ગીવડે છે. કેટલીકવાર માંડે ચિત્ર તેને બીજા બધાને સતા કવિન નામ-આથે વનુ, જવાથી જોનારના મન પર નીત છાપ પાડી હઈ પાતનુ આન તેના હૃદયમાં મેળવી છે છે ચિત્રમાં રહેલા રંગે કવિત રીતે જ્યાં જી ન રહે તેવું જાણ નિરંદે છે.

હાઈ શુદ્ધેવ બંધેયે ચોતાના ચિત્રને આપેલા નમોગામી ‘મિત્રતા’માં શોધી લેવું પડયું છે બાળકના મનમાં પ્રાપ્તી પ્રત્યે રહેલી રવાનાવિક પ્રીતિ દર્શાવના એમના મિત્રતા તે જાળવા અનુરૂપ છે, પ્રિન્ડન પણ ખાડ છે, પણ ચિત્રમાંની વધુ પડતી વસ્તુઓ પર રચના કોશલ્યથી કાળ મેળવાયા નથી જગમી બાળના કુરકિરાનું બહાર નજર કરવું રાહું જોનારની આંખને પણ પોતાની સાથે ચિત્રમાંથી બહાર વેંચી નહ્યું છે, ને એ રીતે રસબંધ કરે છે વચ્ચા કુરકિરાઈ થાકુ આમલાના મામાં તથા બાળકના કાથ સાથે મળી જળને ચિત્રના વચ્ચા બાળના ન સમાવય તેવેા મોઢાળે રચાઈ ગયા છે, એ પાંડવારીની ખાતરી કરાવે છે. બાળકને પ્રાપ્તીમાં ચિત્રો દેખામાં થીર જ અને સોપા મળવાની અનુકૂળ તક સંપાદવાની અવકાશ લેઈએ.

હાઈ ચંદ્રેવ લાલ મહના ચિત્ર ‘પ્રભુષ આરાધના’નું નામ પણ કપડી જ કીમને પાત્ર છે ચિત્રનું રહેય, નથી ચિત્ર સમખલરક નથી નામ સમખલરકે ચિત્ર પરીનાં પીછાની કુમાગદાર દેખાણે શેષ્ય મે-કળેા દરથી એ ચિત્રમાં પકડી છે પ્રિન્ડની કાળે બાલુ સમખ આરોધા હવે અને નીચેના ભાગમાં ન હવે વધારવાથી સમાવન સુધરશે હાઈ જામન મેવાડાના ‘પ્રતિબિંબ’ના પ્રિન્ડની ટેલીક સારી છે, પાળીમાં પડતા પડતાવાનુ સોઈએ માફ કરવાય છે, પણ પાત્રની પત્રની હવિત નથી હાઈ મન્ડરીના ‘સૂર્યાસ્ત’માં બને પાત્રે કાળની આંખના કાચી કરે છે તે નિરંદક લાને છે. કોઈએ એ પાત્ર આમળી વડે બીજને બતાવવું હોય એ બાર વધુ સારી લાગળ આવા વિને. થેલા યાદે મેઈકવનું એન્ડ્રોપર પ્રમાણ કરનાં ઓણ જ અપાય છે, અને જાણું પીણું ફિલ્ટર ન વાપરું હોય તેા પણ હાલની પેન્કોમેટિક ફિલ્મમાં હવે વાળના સારીરે તે બારી શરે છે

હાઈ શુદ્ધેવ બંધેયના પીન ચિત્ર ‘અતુરતા’માં સૂર્યપ્રકાશથી પડતી જવાબની આકૃતિની સરસ છાયા બતાવી છે, પણ દરાબની અકૃતિમાં મળી જતી બાળકના અંદર તથા હાથની મોઢાવણું નોં-ખાર નથી હાઈ કિશ્કર બંધેયનું ‘સ્નાન’ ચિત્ર કવિત રમણી સે-વાયુ છે, પણ હેવ નેા હેવું માર્યે મથા છે. ચિત્રને સાચવવા માટે કાયકાતનુ માપ તથા કેકસ અને શરતની સંકલ સચાચી રચવા નથી. મિત્રતા ક્ષિતિબદેવા વાણી હોય એ શિખાકપણ્યને પ્રા-પ્તિક દોષ એમ આપવા કીધા છે. કેમેરા માટે રહેલા કવિત એ દોષ આની નહ્ય તેા ક્ષિતિય કરીને સુધારી લઈ શકાય છે. ચિત્રમાં પાળી અને આકાશના લાજ નેઈએ તેવા હવારી રાકાશ નથી

બી. બી. દુનોબા

સંસારનાં શહેરો

૩૯-૮૫૦નિમ

આફ્રિકા ખંડને ઇરાન ખૂબે પ્રાચીન રોમન સામ્રાજ્યનું અખ્તર હતીકે કાઠેજ ન્યાં આવેલુ તે તમામ પ્રદેશને આવીરી લેલુ ટ્યુનિશિયાનું દેસ્ય સરયાન અને તેનું પાટનનર ટ્યુનિસ આજના સુદનુ ક્ષેત્ર બનીને ધ્યાન ખેંચી રહુ છે.

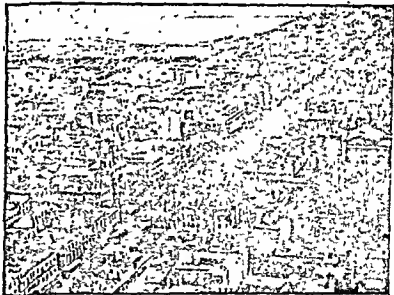
ભૂગમ્ય સમુદ્રના પશ્ચિમ તરફના વિમાનના હળર પર તે આવેલુ હોવાથી, કાઠેજનુ કિરમત ધરનાર બધા જ લાભ ટ્યુનિસને પહુ મળ્યા છે. ભૂમધ્યગાંધી કંબાતા ટ્યુનિસના આખાતની નેકતર્યે બમિષહ પર, એક વિશાળ સરેવરને પશ્ચિમ કાઠે ટ્યુનિસ વસેલુ છે, અને દરિયાથી તે સરેવર સુધી ૧૦ ક્રીલોમીટર લાંબી એક બેરી નહેર ખોદીને દરિયા સાથે તેનો સુબધ લેલી તેને બદ બનાવવામા આવ્યું છે. મોઢે બાને હુંગરાળ એ મુલકમા, સરેવર તરફ ટળી બે ટેન્કીઓની વચ્ચેના હાળ પર ટ્યુનિસ એ જુદા જુદા મામ રૂપે વસેલુ છે. ટેન્કીઓ ઉપર બંદનું, દેશીઓની વસાહતવાળું ભાગ છે, ન્યારે યુરોપિયન વસાહત તેની નીચાબુમા સરેવરકાઠે આવેલી છે તેની ગાંડબી આધુનિક બાધબીના કમળજ્ઞ મકાનો વાળી નમરચવાથી કહેલી છે અને સીમા કાઠખુલે કપાતા તેના ફોરીઈટ રસ્તાઓ પર ઝંઝા, ચીએટરા, દેવળો, ફેસીટેન્સી, એરીઓ,

હોટલો વર્ષે આવેલા છે. ગદેરના માધ બાને આવેલો એવન્યુ ફ કાન્સ સીધી વધુ હલ્લમ-વલવાલો માર્ય છે તે લા પોર્ટ ફ કાન્સ નામના બદર વધુ અટકે છે, ન્યાંથી બંદરના નવા રમખત ટ્યુનિસનો અનહાર ચલાવતી ટોગવેના માનો ફૂટે છે.

બંનું નામ તણુ વિભાગમા વહેંચાયેલુ છે, મતીના નામના મધ્યભાગમા પુરાણી વસાહતો છે; હાલરમા બાળ મુઠ્ઠી નામના પરામા ચઢદીઓ વહે છે અને મદિયનુ પક બાળ બજીરા છે બંના સહેરને કાઠ વણુ છે પોતાની પુરાતન મગિરહો માટે આ સહેર પ્રખ્યાત છે, એમાની આવ્યત બંની બમે ઝિનુના (અખેરહ-વજની મરિન)મા ઈ ઉડરમા મધ્યભાગથી પ્રાચીન મુન્સિમ વિદ્યાપીઠ છે કવરાત મગિરહે ઇળા (૧૩મી સદી) અને મીદી મદરેજ (૧૭મી સદી) એ

બે બારસ વિખ્યાત છે બેકે કહરે કે બન-નદ રામા બળ્ય મ્યાપત્ય કે કુમારાદર શિક્ષણી જાખી અહી ન ચાય, પણ પોતાની વિગિર બાધબીને લીધે બાધીતા મગેશ, લેરા નેમા કેતરકાવનાણ સમમોરસ કામતા, અહીંની મગિરહોના અટકે, ભુ મિનારાઓનુ દરય અહલ્લકાફ હોય છે નમાજ વખતની મુબાલ્લેમની બાળ એ આહવાદકતામા બોદર વધારો કરે છે ટ્યુનિશિયાના બેનો પ્રાચીન રાજપ્રાસાદ પણ આખ કારે એવા છે. બેનો બળ્ય ફરખાર ન્યા બરાતો એ વિગાળ બડ-મા તો આજે તેના પર્વતોનાં મિત્રા સાથે કાન્સના રાજ્યોના મિત્રા ઢાનેવા છે એની નહમમા જ બારે બાધમા વહેવાનુ જતાન-ખાનું આવેલુ છે પરંતુ બે બને ફરતાં ખાસ મેક્ષમીય તે લ્યાનુ મોદરેક પર્જતિન આ-લાવી મુન્સિયમ છે નેમાનો વિગિર સમાદ આજે પણ આખતુકને પુરાણું મ્યની કે રોગનસાધ્ર નચનાં વખાનાલીન કદીકેડે.

સહેરને અગિનખૂં ૬૮ માર્દલ દૂર કથ-વાનમા રોમન મગયના એક મોદા સુદર જહાનારના અવશેષો છે અને લાથી કાઠેજ સુધીનો વારી મિયાહનીની ખોખુનો આખો

હોદીકટ રસ્તા અને આધુનિક મમનો વાળી યુરોપિયન વસાહતનું વિદેશમદ્ય

નકસીક મમનાં વિગિર એ રસાગિલ રવાળી ટ્યુનિસની મગિરહો ધરખતુ બંદુ નવા

રમો પ મ્યની બેન્ડા કનાનો અને પ્રાચીન અનરોપોથી બંદેલા છે

ઝેનુના મરિન/દની પાછળના બાનગાં, આ તરની ખાસ વિગિર છે, બી, મમાબે દમાનો અતર પર્જિયાનાં કાપરા કાચેલી, ચાંદરી મલીઓ જેવી બન્દેા ન્યેલી છે, નંગાં માત પને વાહનારાઓ ન ફની કોડે. દરેક કંબા અને કાની દરવા અહી બુદ્યાનુદા દુલાઓ આવેલા છે તેની બકડો બન્દેા ફેરે નેગ-

યાદગામી પદાર્થ આપે એ તો છે. મુંદર યાદી-
 મામ, વિષાળગી કાઠીની જે, અતર, યાદીયા,
 યાદગામી યાદગામ, તેમજ આ મુખ્યની
 બંધીની આખંદે, બંધાયા પંદર સુકામેયાની
 બંધાયે જાણીની એ બંધાદે પુત્રાવ કે કયા-
 ના યાદગામી મહેતી રે કે સદાય જે કા-
 ના યાદગામી આ મહેતી રે કે સદાય
 મુશ્કેલી, એ દાતર મહેતી અને ૮૦ દાતર
 યાદગામી પદાર્થ છે.

દયનિગમી પીમજ મિનિરમે રૂને મેમ
મામેનું યુદ્ધ ભરી રાખવાના અવગ ક્રેનાર

કાળીજાતનું માથું તર આગેવું. આગે
વજુ જોના પુરાણા દેખત વગાશવે
તરવે અભિમુખ આગેવું નાદય શ્રદ્ધ અને
અન્ય આગેવે, પ્રાણીત મદોજાતીના
બાવ બુદ્ધાગની ક્રમ મુનિનાજ કહે છે.

અ.મ. પૂર્વેકી અગાં સપરમાંથી દિ-
વસ કરી નબેકાએ તથા ફીનીશિયન
લોકાએ મળીને કાઠેન વચાનું. મર્ગશિયન
અગામાં ખાતુ સ્થપિત કરું તે અજ ન,
પરુ તેનું મદદર મુજિમ અજ પરી વનું
દી. ૧૦૩માં તેજે સ્થાને નેના પર દરકો.

દર્શાને મેના મિલ્લા આચર્ય ગણાયો. ૧૫૩૩
મા ફેરફાર આરખ્યક્રમેને મે ઇચ્છું. ૧૫૩૪
મા દર્શાનય થાક્યું પાથગણ્યે તેમણે કળણે
લીધો. ૧૫૪૧૪૩૦૦૦ મેગેનિશીને દર્શા કાઢ-
વામાં આંબ્યા ૧૫૩૩મા મેમજુ તે ફરી
ઇચ્છુ. ૧૫૪૧૫૩૦મા તુર્કમે ગોપી રીધુ.
મે ત્યારથી મેનું બાજિતલ ખીડ્યું. બંને હા.
૧૬૮૧મા ફેરફાર કાઢ્યો મેને પેરી વળ્યો ચારે
મે વગમના મેની ૧૬૨મી તારીખે ચંગલી
ત્રાપી રી રાજ્યે રાજ્યુતમેને પ્રાંત મુકયો
૧૫૩૪થી ૧૫૩૬માં મેનું મારતલ છે.

Our Friends Abroad

—३१॥ पत्र भोजकद्वारे दक्षिणप्रकाश मल्लगुढेन (संस्थापक सचिव) यांचे मेर-

969 Park Avenue
North Bergen (New Jersey) U. S. A.
1st 2, 1938

प्रिय दक्षिप्रसाद,

[illegible]

અને શામે છે કે પદેશા નેા તે તથાન માકી નાજમાન આપીને
મારા કુટુંબની તથા અર્ધીના નીતિવિચારની માકી વે તો મું નેા કી
તું દાન પૂર્વે શોધા ૧૭૦૦ના વ નથી માકી જાવ્યાં ૧૬૨૬ વજર,
અને વર્ષના ૧૬૪૨વત્ર માસ વાજ મેનેરી છે અરે કીવા તથા આશ-
માનીના મિશ્રિત રવની છે, અથ રાજીને વર્ષન આશમાદ ન-
રફત નહિ દોષની તું કીદાકીરીન પછીકુશા નાંકી મું અને ૧૧મા
વર્ષના (અને તેને દિવસા ૧૯૫૨-૨૬ કી છે) બાજ છે.

[illegible]

માટે એક જ બહેન છે જસ વસંતી છે, આજે કુલ્લમાં બંધ છે
અને નામ છે કલેશન. પણ મને નથી લાગતું કે મેં મેં તેની આખી
જિંદગીમાં એક કરતા વધુ વાર દેનામાં જોવા જે દોષ, દર્મશાંતે
માત્ર 'બહેન' જ હતું, મારી જાને જાણા આતુકે મેં ૩૦ વર્ષના
છે, મારા જાણા અદર્શી કે કલિયાન-પીમા કંપનીનું કાચાનું છે.

તમારો કાનજી બહુ રસમય હતો તમે અંગ્રેજ કેટલાક વખતથી
જોતા હો ? માનુષ.પા. બંગલો ન હોય એવાને માટે એની કાનજી,
કરબ, વાંકાકરબની વર્ગિત ધ્યાન સુરમ મળાય.

તથા ત્રાસના પરાધીન બન્યા હતાં તેવા સંદર્ભે કે તમને કુદરતને ને ખાસ
ને પશ્ચીમીઓ બહુ ઝાણ હશે કે, મેં પણ આ વસ્તે માદી
ને ચંડા પશ્ચીમીઓનાં નામ સાદ સાંપવાનો તથા તેની ભત્રી
ખાનો માન કરવા માડ્યો છે અર્થાત્ સંસ્કૃતમાં અથ અને શા
લ અથ નરસં પદ્ય પછી તે 'દર્શિત્ય નરોત્તમ', શ્રેષ્ઠશક્તિ અર્થ
વર્ત્તમા 'સૌભત્ર' પણ આવવા માડ્યા છે કે એમને દીકરી
કહે ખરે છે. 'સર્વાશિષ્ટ' નો આ પ્રદેશના બ મધ્યમાં વાસી છે
દેવતાની એક 'શિષ્ટો' નો નામની ભત્રી તે અર્થ કપર પ્રદેશમાં
વરદમ પ્રકૃતિમાં આવે છે. મ થા વરની પાસે બ આમ નવવન
એના તથાવળા એવાં બંનેઓનાં ટોળાનાં ટોળા ફરે છે એમને
'પ્રાદર તિત્ત' નામનું એક નાનું નાઇયુ પંખી હાલે બહુ
વાન હોય છે. એ એકાદ ન્યુનર્થર્થ પ્રતીત્ય પછી અન્ય બ
રોં, આ વસ્તે બે એક કાગડો, નાનડાં 'શ્વીતરી' અને દેશમાં
'બેદુ-એ' પણ જોવાં. આ બંનેઓ, તમા બંને બે અંધવિકિત
ની ભત્રી માળી શાશ્વા તેના કિત્તે આ પણ આવે તમને બહુ ધુ
તણ મરમ દેગદા પછીના એવા બમકરની એ હોરે કે કેમ તે
શોષ બાળે; પણ તમને જો એ વસ્તે તો તું આત્મ પત્નમાં જોઈ
નોકરીશ, અને આમાં છે કે આ હાંપા કામળ હોરે હું બે ચોરી
ટો ભોલકું તો તે પણ તમને અમરો તમારા તરફની કે કાંઈ
તમે જો. હોરો હોરો જે બા. અમલીશ.

मास आ पदेका कामगारा तो गरी अजत छुडीनीन। एवधी
 पणु वगारा नरथी गारा देश विवे-तेना दीतदिगार, राध-
 नि. उषार-निकाम, आनीनरथी, राधकानु वगरे विवे-तेकीनी
 आवरो नेना एउ अरथी तं हतार आपीग।

આવા પત્ર જોડે હું મારી છબિ મોકલી મ, હાલ તરન મારી
એક નથી. તમે પણ તમારા જિજ્ઞાસુઓ તમારી છબિ મોકલવા
કરો. મને આશા છે કે સ્વિચ્છમાં આપણે કદિ મળીશું ત્યાં
આપણે આ પત્રબ્યવહાર આશુ રહ્યા ન કરો

**ઉદયપૂર્વક-સમારો આમેશિકન મિત્ર
સંમન**

કોણ ચડે?

એક બાળવાર્તા
—મોટાંઆને ય માટે

ન

હીને કહો. કહો પીપળાનું ઝાડ, તેના પર કાનડાનો માળો.
સાજ વાચ ને કાગડી આવે માગાગા બેગે. કાગડો આવે ને પાસેની
ઢાળ પર બેસી નય સત આખી નીસાને જો. સવાર થાય ને બહી
નય આગ ધણી વરસોથી કાનડો ને કાગડી પીપળા પર રહે છે

એક દિવસની વાત. કાગડો ને પાગડી બેઠા છે. આપણની દિમા-
માં હજુ રત્નમડા વાઘના આધારાથી અંબડા નથી. ડું ફર ચારને
ધૂળના મોઢા બેઠતા હોવાય છે નાઈકાઈ બેઠત હજુ મોટા મોટા મોટા વાર
ભૂની સાંતી સુધી બળજબી હોડાવતો નય છે. આવાગા કાનડો ને કાગડી
બેઠા હતા ત્યાં ચીસી, ડીપ કિચ, કિચ એવા અવાજ સંજાયા
કાગડો કહે, 'આ શું?'

કાગડી કહે, 'પીપળાના મટગાથી અવાજ આવ્યો.'
કાનડો કહે, 'પણ આપણા સિવાય આ પીપળા પર બીજા કોઈ
પંખી તો રહેવું નથી આ અચ્ચા કોનાં બેઠ્યા?'

ત્યાં તો ડું ફર કંઠાટ કરતો મટગાથી એક પોપટ નીકળ્યો અને
કાનડાની સામે ઢાળી ઉપર આવીને બેઠો. કાનડો ને મનડી નવાઈથી
તેની સામે જોઈ રહ્યાં.

પોપટ બોલ્યો, 'ભાઈ કાગડા, મને માફ કરજે. હું તારા પંદાણાનું
કાગડો કહે, 'પંદાણાં એ કીક અને કાકડી યે કીક, પપ્પુ તુ આ
મટગાથી ક્યાથી નીકળ્યો?'

પોપટ કહે, 'ભાઈ, મારી પોપટી વિધવાની યદ્દ હતી. આટલા-
મા કોઈ આદર મેવું ન મળે. પેલું પપ્પુ આડ છે, માનું તે જુવાન છે
તેમાં બખેવ સાચ નહિ બાવળ તો યાના છે, પણ તેગા મારી આગ
ખૂંદે નહિ આ પીપળાનું ઝાડ ધરડું જોયું. વજી બખેવ કોતસય
બેલી પોઠ જોઈ મારી પોપટીએ પપ્પુ કહ્યું કે આ જ જગ્યા સારી છે
બખેવ કરજનો વિચાર કર્યો, પણ તમારા મળ્યા જોયો. વિચાર્યું કે
ભાગી જરો તો કાનડાભાઈ થાબેહ મેનરવા નહિ દે, ને બખેવ
મેનરવા દેશે તો હડા રહેવા નહિ દે. મેટરે એક કપાય બોળી કહ્યો
તમે બંને ચાલુ લેવા લઈયા જોટરે પાગળથી આપીને અમે બંને થોડા
થોડા વખત બખેવ કોતરીએ આગ દિવસ તો ઝાઝા થયા, પપ્પુ
બખેવ કોતરી હડા મૂક્યા, મેવ્યાં અને આજ તેના અચ્ચા પપ્પુ
બોલતા થયાં. પપ્પુ આ બધું તમારાથી કાનું કહ્યું. હવે કાનું કેમ
રખાય? માટે તમારો પંદાણો થયો છું.'

કાગડી હસી પડી. બોલી કે 'ભાઈ, એમ કાંઈ આમારી કાનડાની
નતબધે પાપ જ કરતી હશે? હારી વાર મેવજનાં હડાને પૂં આગળથી
નહતું છું તો ય સેવને અચ્ચા ફરી હડાની ખૂંડ છું.'

માનડો કહે, 'મેં તો હવે હડા નહિ કોડવાનું નીમ લીધું છે અને
તમે બધે આવા. એકથી બે બહા. આપણા મોઢા ઝાડમાં આપણાં બે
પર હોય તો જરા દોનક તો રહે! મટ તમે હશેથી રહે.'

પણી તો દિવસ પર દિવસ જરા માડગા. કાગડાને પોપટને
ઘઈ બાઈ બેળી. રોજ ચાલુ લેવા નય અને હોડતા આવે ને વાને ચડે.
માનડો કહે કે પાપ, બહુ કે પાપી નહિ. કહી દિવસ માયાં જાવું
અને તેમાં ય તમારે પોપટને તો રૂપ તોજા જઈ પડે છે. એ રૂપાળા

વાનથી અને ચોક્કીથી જીવનસર પાળવાના બંદી થતું પડે છે. પપ્પુ
એક અડ છે બહુ રૂપાળા તે બહુ બેવકૂફ પપ્પુ હોય છે નહિ તો વજી
પાળવાણુ પખી માણુના હાથે પકડાય? બેઠીને અને ત્યાંથી છડે.
પોપટ કહે, 'ભાઈ, એ તો બધી વાનો આવડે. બીનની જાર
કાઢવી સીને સહેલી છે તમે રૂપાળા હોત અને સોકોને યમના દોના
તો તમે ય પીપળાના વાગી થયા હોત.'

કાનડો કહે, 'એ વાતના થોમમાં કાનડાનો બાજો મોઢો પપ્પુ
રખો પકડાય નહિ અને કાગડા માણુના હાથે પકડાય તો તો
મટ રહું તો તો જગતગા ચતુરાઈનો આત આવી મળે.'

પોપટ કહે, 'ભાઈ, બહુ રોખી સારી નહિ. માણુમાયે ય પપ્પુ
ચતુર હોય છે વાધ ને હાથી જેવાને પકડી લે છે. મટ માણુમાની
નતથી તો ચેતવા નમે તંત્રજા ચાલી ન તો ય પકડાઈ જાય છે.'

કાગડો તો હસવા જ માડગાં નેજી કહ્યું કે માણુમાની નતને
હાથે આવે તો ય કાગડો ઉતરાય નહિ.

થોડા દિવસ પછી નવા એક દિવસ મનડાને પાળેમાં મોટા ભરાઈ
નયા લેને, તેથી તે સાથે મળે નહિ પોપટ અચ્ચા ચાલુ લેવા મળે.
બખેવ થયા અને સાજ મટ કાનડો તો પોપટની સાથે મેડ
રહાં કે અધાર મેડ ચડું તો ય પોપટ આભો નહિ. પોપટી ચિંતા
કરવા માડી અને સાદ જોઈ જોઈને માડી થયા

પોપટી કહે, 'શું થયું હશે? પોપટ કેમ નહિ આવ્યો હોય?'
કાનડીએ આશાસન આપ્યું, 'મને તેમ થયું, પપ્પુ આકરો માઈ
નયા લાને છે. હવે તો અધાર મેડ ચડું છે'

મળે મોટી મત સુધી નભ્યાં, અને પોપટ આવ્યો નહિ બેળી
ચિંતામાં ને ચિંતામાં કીડી થયા. સવાર થયું. પોપટી નહી. કાનડાને
કહે, 'ભાઈ હું તો નહતું છું બધે ફરીગ ને પોપટને બોલીશ' કોમ
હતીને પોપટી બેઠી બઈ.

કાનડાની પાળવાથી કાગડીને કાંટા કાઢી નાખ્યા હતા અને
ચોડ ચોડું કુખડ હજુ, તો ય એતો પોપટને શોધવા લગી નીકળ્યા.
વન જોયા, ઝાડી જોઈ, નામ જોયા, ખેતર જોયાં, નદી ને તળાવ, ફવા
ને વાવ અને જોઈ વળ્યા. ક્યાંય પોપટનો પનાં લાખો નહિ. કાગડો
વિચારગા પડી એકે કે પોપટને મળ્યું છું? ફરી મળ્યા હોય તો નદીમાં
હોય ફવામાં પડ્યો હોય તો કપર તમને હોય. ઝાડ કપર હોય
તો બધા વન જોવા ક્યાંય નથી હવે ક્યા મેલવા?

શાંતિને કાનડો સાજે માગાગા આવ્યો. પોપટી પપ્પુ આવી
પોપટી કહે ને બખેવો કહે. કાનડી ને કાનડો તેને પીરજ આપે
પપ્પુ પોપટી રોની બધ સાચ નહિ

કાનડો કહે : 'કાલું મું પાવાળામાં દગો ને ત્યાંથી અને આજ
સમાં દડો તે ત્યાંથી મારી લાવેલા તમે ચિંતા ન કરો.'

બીજે દિવસ થયો. કાગડાને પાતાના બાઈ બંને અચ્ચા ક્યાં
જાધને કહ્યું કે તમે રી સુધી મુડી દિગામા લેના અને મારા બાઈ બંને
પોપટનો પપ્પુ કહે આવે.

કાગડો તો કિપડગા મટે દિગામાં ફરી જત્યા ખજે ખજ્યા મેલ્યા.

ગાર ને ઝાડી, નદી ને રૂથા બધું જોયું. ઉત્તર દિશામાં એક કામોડા બેઠો, તેણે બધા નામમાં જોયા માંડ્યું. બેઠોને બધા અને જે આમ મારેમમાં આવે તેમાં જોતો બધા. એમ કરતા બપોરે ઘડ બધા એક નામમાં જઈ પહોંચ્યા. બધાં ધર જોતો એક વાલિયાના ધર પર જઈ બેઠો. ત્યાં ટહુલ ટહુલ, ટાટો, ટહુલ ટહુલ જેવો અવાજ સંભળાયો. કાંઈ કંઈક કરતો ધરની શાળેના દીપકડા પર જઈ એકે જુવન તો સામે એક પાંચજે ઘડે છે, અને તેમાં એક ચોપટ જોઈ છે.

કામોડા કહે, 'હાં ચોપટબાહ, કેહિના પુરાવા છે ?'

ચોપટ કહે, 'બાહ, હજી પરમ કિમ્મે જ આ વાલિયાને આવું નાખીને અને લકડાચી પકડી લીધા.'

કામોડા કહે, 'એા હો, ત્યારે તો તમે પેલા પીપળા પર રહો છો તે જ ને ?'

ચોપટ કહે, 'હા બાહ, હા. મારા બાઈબધ કમરો ત્યાં રહે છે. તેને મહેરબાની કરી આ સમાચાર આપશો ?'

કામોડા કહે, 'અરે બાહ, તેણે જ મને જાતવા મોકલ્યો છે. હમણાં જ બહુ બુને સમાચાર આવ્યું છું.'

કામોડા તો સરસર સર કરતો બેઠો અપારાગમ પીપળે આવ્યો. સાજા ઘડ બધી, તેણે કામોડાને ને પીપળાને બધા સમાચાર કહ્યા.

સચાર થતા જ કામોડા બેઠોને કપાસભર પેથે આગ પહેંચ્યાં વાલિયાનું ધર ગેલી કાઢ્યું. નારકાર જઈને બેઠો. સામે જ ચોપટનું પાનજે હાકલત હતું. કામોડાને જોતા જ ચોપટ ફરફટી બેઠો. તેની આખમાં આંધુ આંધી ગયા અને ચોકેચોક મળીને રોવા થતાં.

ત્યાં તો ધરમાંથી મોટા સાદ આવ્યા, 'એા બધુ, બધુ દોર દોર, નો તો પેથો ચોપટ કેમ બાડા પાડે છે ?'

'એા હા, મેલ યુ બાપા' એમ કહેતો બધુ દોર્યો.

આવીને જુઓ તો સામે કાનડાને મેળા દોડતો ધરમાં બધો અને જોના બાપાને કહ્યું, 'બાપા, બાપા, મેક કાનડો આવ્યો છે તેથી ચોપટ ખસી પાડે છે.'

વાલિયા કહ કહે ધરમાંથી બહાર નીકળ્યો. કાનડાને સામે બેઠો જોયો. બીજું તો કંઈ ગળું નહિ. પપ્પુ બપુને રમવાનો દોડા દોડતો જઈને તરફી કરતો કામોડાને માર્યા. કાનડા ચર દોડી બેઠો વાલિયા કહેડી પડ્યો કે 'સે સાજા, બાવાબાબ, બાવાબાબ'.

ગિચા ચોપટને પડાળેલી હાલ મૂકી છે, તે બાહને બાપી છે. 'આજ કહી ચોપટના પાંચરા મારાં ગયા. પુચકારીને કહ્યું, 'સે મોતીસમ આ. લુચ્ચા કામોડાને કાઢી મર્યાં. દરે છ તારે આ.'

ત્યાં તો વાલિયાનું બહાર નીકળી બોલી કે 'શું દુગ ? કેમ મોતીસમ બધો પાડતા હતા ?'

'વાલિયા કહે, 'એ તો ખરી ? મારાકામ કેમ ચતુર છે ? પેટા કામોડા આવીને બેઠો કે તરત માંડ્યો બધો પાડવા.'

વાલિયાનું બોલી, 'બિચારો બધો તો પાડે જ ને ? મનમાં નવત. બિચારાને ચાંચા થ મારે અને આવાનું થ બાઈ બધા. તમને નોવાવવા બધો પડેલો.'

એમ કહી પુચકારી વાલિયાનું ચોપટના પાંચરા પાસે આવ્યા. ત્યાં તો વાલિયાએ તેને ત્રેમથી પકડી માર્યા. વાલિયાનું એક બાઈને કંઈ તરફ દબી નહિ. બચાડા પકડીને બોલી, 'આવ તે શું કરતા દોરો ?'

વાલિયા કહે, 'પપ્પુ મેરી બધો, આ પન તમે લી ચકરારી હતા તે ? મરી અહ દોત તે ? પપ્પુનું બધું બધું તમે કહી બન ને ?'

વાલિયા અને વાલિયાનું ધરમાં જઈને એકે કાંડા પડોડા આવીને માનડીને કીચો બેઠો. ચોપટની આંખમાંથી બાંધીની ધાર વધી

નીકળી. એ મેલ કામોડા કહે, 'તમે બધે નેમ તમે જે ચોપટ દરે ચોપટી સો લાખ ? પુરાવા તે પુરાવા આપો. પીના ને મારાં, અને કુટવાનો લાખ મોતવા રહો.'

ચોપટ કહે, 'પપ્પુબાઈ, આ પાંચરામાં પુરાઈ રહેડું બધી ગમતે જ ને બાંડતો કાતવ્ય હશે. ઠાકરાં પાંચ મારે છે. બીના પીપળા પુરાઈ પડું એકેય બાંધું રહે છે અને કહેડું કે અવડ.' કુટવાનું બોલે છે.

કામોડા કહે, 'બાઈ, મને તે માનડીની બત જો ચોપટના મુખમાં બીજાને મારી આવે તો થ મને ધરમ કહે ? પપ્પુનું અમરદહ નહિ.'

આમ વાતો કરે છે, ત્યાં તો વાલિયાની કીચી મેલ નહિ નેમ બધુ પાડી, 'બાપા બાપા, પેથો મારો પીપટનું આવાનું કહે બધા.'

વાલિયા દોડતો આવ્યો. પપ્પુ કાંડાના મારવા દેડે એક મેક. આમ, રોજ કામોડા આવે છે ને ચોપટની સાથે વાતો કરે છે.

વાતો કરતા વાલિયાના પરડીને મેલ બધા જે નાનકા કાનડાને મારવા દેડે. પપ્પુ કાનડો લાખમાં આવે નહિ. આ પેટાના કિચો નેમ.

એક દિવસ ચોપટ કંઈ આવવાનું દેડે ને પાંચરા બહાર મરી દીધું. તે હજીને કામોડા આવ્યા માંડ્યાં વાલિયા તે મેલ બધો નેમું વિચાર કર્યો કે આ લુચ્ચા કાનડો મારા પાંચરાને ખાતો દેના બધો.

ગમે તેમ કરીને પપ્પુ તેને પકડી પાડ્યાં કાંડા.

પપ્પુ કામોડા પકડાય કેમ પળીપળી થુમ્મ વિચારી બેઠું ને વાત તેને સાંભળી. બસ, તે જ રીતે કાનડાને પાંચરામાં વિચાર્યો.

મેળાં બહુ કંઈ. પળી હાંમો થઈને વાલિયા કુમાર સાંચે એક બધે કે મરડું હોય તેવી રીતે. જખન મેળાં નેમડે કાંડા અમરો મેળું તો ચોપટ આવ્યોને કાંચો દેના કાંચોમાં મેળું ના મારા કંઈ પેડું દેખાયું. જખન મારામાં કંઈ દેડી. કાંડા કહે બાઈ કહેડું બધું મે છવત તો નહિ હોય મે ? કાચ બધા મેલ કહે, 'મેળા મારી તેણે વાલિયાના પન પાસે જઈ પીપેથી ચાલ મારી પાંચ દલીને

બેઠો રહ્યો. વાલિયા દાહ્યાં થ નહિ અને સાચી થ નહિ. મારી વળી વધારે નકક બધો અને પીપળાં ત્રેમથી સાંચ મારી મેળાં ને ચે વાલિયા દાહ્યાં કહેડો નહિ. કાંડા વિચાર્યું કે હામો કે મેળા મારે.

પડી પીપેથી મે મળુ જખન મારા વધારે દલીને માનમાં મેળા મારી મેલ તોય વાલિયા ના દાહ્યાં. કામોડાને વિચાર કાંડો કે તે તો મરડું જ ને. મેરડે પીપેથી કાચા પાંચરાં દબો વળી બધા મેલ નાક પર સાંચ પડી મેલ. વાલિયા સાચે જ સામેના કામોડાને માર આતરી કહે કે આ મરડું જ છે ?

પીપેથી વાલિયાના મેળા વાત નાખી અને કંઈ હોય કંઈ મીડું લાગ્યું. વળી બધા કાંડો સાંચ નાખીને કંઈ આમ કીચ મેળે ચે વધારે કીચો સાંચ નાખી. મેરડે વાલિયા બધા કાંડે કાચ તમે સાંચને પકડી લીધો ? કાંડા ફરફટાઈ કંઈ કીચી બધા માર્યા. પપ્પુ કાંચનું નહિ. બધો બચારત પડાડું નહિ વાલિયા કાચ કાંચને ધર રાખે તે મેલ મેરડે કીચી પાડી લીધો. બીજી નેમડે તેવારે બધા બધા મેળા કામોડાને પૂરી લીધી અને સાંચ પીપળાના પાંચરા મામે કાપી દીધી.

ચોપટ કહે, 'હા મારાબાહ' નેમ નેના દેવા દેના મે. એમ ચોપટ જ મેળા કે માનડાના દાહી પકડાઈ બધાં પપ્પુ આ નેમ કેમ પાંચરે પુરાવા ?

કામોડા કહે, 'બાઈ, આ માનડાને નેના વિચાર ને નેમડે તેમજે વાલિયાની બતમાં વાલિયા ચતુર. મેળા નેના વિચાર મેળે ન નહિ. એમ છવત વાલિયાને વિચાર નેમડે મારા મેળા મેળે બધો. પપ્પુ આ મેરડા પાડવાના મારડાને થ વિચાર નેમડે મેળા મેળે બધો નેમડો.'

છવરાસ મેળી

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તંત્ર - અપરીક્ષિતકાન્તિ

એ વામાં પ્રાદ્ય મિત્રા લઈને આવ્યો એને જોતાં જોઈ કહે,
'અરેરે, તમને બિડાનો રોગ ફાટ્યો ને તમે આરુ કહ્યું
કહ્યું નહિ, એનું આ કદાચ ક્યાં આપ્યા આ રીકે કહ્યું છે:
અતિલોભ ન કર્તવ્ય લોભ તેમ ન છોડવો।
અતિલોભાભિજ્ઞતાને બાંધે છે ચક્ર મરતકે।''

પ્રાદ્ય કહે, 'એ કેમ?' પ્રાદ્યાની રહે:

કથા ૨

એક દેશને ચાર પ્રાદ્યપૂત્ર મિત્રો રહેતા હતા એમ વિચાર
કર્યો, 'ધિક્ આ હરિદ્રાને વાપગનાથ વડાનાં વલ્લભ પહેલી યાસ-
પથારીએ રાઈ રહેવું સાધું, પણ મવા વગેરે ધનહીન રાઈને રહેવું આરુ
નહિ, એટલે ધન સાથે આ મિત્ર ત્યાંકે જાયો' એમ કરીને ત્રી તો
નિકળી પડ્યા.

એમ કરતાં કરતા એ આત્મી આવ્યા, સિપ્રાયા નંદાયા, અને
મહાકાલને પતે વાતીને વધારે નિમ્નયા ત્યાં બેરવાનદ નામે યોગી
ગામે ગળ્યો એને ગઈ નયા બિરવાનદે એને ચાર સીની આપી, ને
કહ્યું, 'દિગ્માવયની કિમ્બે નંદા, ત્યાં નયા પછી ત્યાં સીની પડે
ત્યાં જોવાપાત્રી તમને આવું. ધનભાર ગળ્યો'

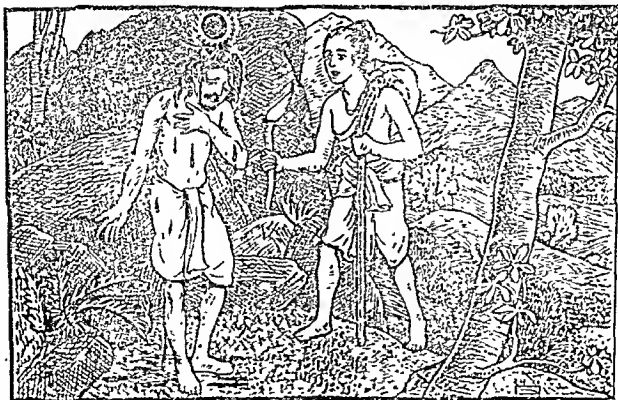
આમ કરતા એક જળના દાગમાંથી સીની પછી ત્યાં જોઈ તો
પાંચું નિકળ્યું એટલે તે જોઈયા 'નંદો, કેવળગાં નામુ ક્યા' બીજી

કહે, 'અરે મદ, નાનાને શું કરે? જોનાથી ફાળદર ન કીરે, એટલે નેક,
આગળ બંધા' તેને ક્યા, 'આપ નંદો, ચારે આગળ નથી આવડું.'
એમ કહી જોઈએ એટલું તામુ વળી પાછો પાછો વળ્યો

પણ જામુ આગળ ગાલ્યા. ચોરેક ગયા ત્યાં અચેસરની સીની
પછી, ત્યાં જોઈ તો ત્રી પુત્રની કમુ એટલે તે હર્ષથી જોઈયા, 'અં,
કમ્બનુસાર કપુ કપાડો. આગળ નંદુ' બીજીને જોઈયા, 'પાડા
તામુ લેવું, આગળ કપુ-આવું, એટલે હરે પછી પુત્રની સુવર્ણગાયી
દરે કપુ જલુ દોષ તેમ ય કે નાથી ફાળદર ન કીરે, એટલે અમે જે
આગળ નંદુ' એમ રહીને એ ય આગળ ગાલ્યા, અને જોઈે યથા-
મિત્ર કપુ લઈને પાછો વળ્યો

જે જામુ ગાલ્યા ત્યાં એકની પાત્રી સીની પછી, અને એને દરબીને
જોઈ તો મુવ બમિ જોઈ અને બીજીને કહ્યું, 'રેવણાએ જોનું ક્યા,
સોનાથી કપા થીજે તામુ નહિ હોય.' જોઈ કહે, 'ત્રી કંઈ નંદુને
નથી પહેલા તામુ, પછી કપુ, પછી જોનું આવું એટલે આનાથી
આગળ રત્ન દરે, જે એમ ગળે તેમ ય જોડો પાર મઈ નય. એટલે
લેક, આમને આગળ ગાલો બારબત જોનું જલુ દોષ તેમ ય શું'
ને જોઈયા. 'ત્રી નંદુ આઈ તારી વાટ જોડ ક્યું.'

જોઈ એમ આગતેય વાને છે ત્યાં તેને જોડોલાદામુ મારી-
તાણા ને મારે બમતા મદગાળા એક પુરુષને જોઈ, ને એને કહ્યું,

આમનેય અને 'ત્રી નંદુને જોડોલાદામુ મારીતાણા ને મારે બમતા મદગાળા એક પુરુષને જોઈ

‘તમી મેલુ છો ? તમારે માથે આ ચક્ર કેમ બને છે ?’ અર્થે ક્યારેય પાછો છે કે ?’ આમ જોયું છે ત્યાં જો ચક્ર ચોખ્ખા થય્યા કપરથી કપરની સાદાજીને માથે ચડ્યું. એટલે તે જોઈયો, ‘અરુ, આ મું ?’ એટલે કહે, ‘મું જે માથે પાનું આમ જ ચડ્યું હતું.’ સાચું કહે, ‘તમે બહુ બેઠા તારી કહે. આ હવે ફરી કલેર’ તે કહે, ‘બધી રોજ સાધક કારી કરને તારી દેઈ વાત કરશે, ત્યારે ચક્ર અને માથે ચડશે.’ ત્યાંસુ કહે, ‘તમે અર્ધે ફેરથી સમાય ગયો ?’ તેણે કહ્યું, ‘દમખા પરાળી કાર કર્યા રાખ છે ?’ ત્યાંસુ કહે ‘પીપ્પાવતસામન’ જે ગોઈયા, ‘કાળસેખ્યા પું ન નાનું, પાનું રાગ રાખ દુધા ત્યારે હું અર્ધે ફીની કરને આળ્યા હતા.’ આદત્તે પૂછ્યું, ‘તમે જોખન-જળનું કેમ કરતા ?’ તે કહે, ‘જકારી બજતરખનિશા વિના કેવળ પદાનું જોખન છે, એટલે હવે આજ્ઞા દોષ તો થેર નહીં.’ એમ મ્મીન જો ગયા

આશને આવતા વિષય કયા, એટલે સુવર્ણસિદ્ધિ અને રોહને જોના ગનજાની પેઠીઆ આવતો આવતો ગયા, તો જોને ચ મે વક્ર બગલ જેણે તે પૂછ્યું, ‘અરુ, આ મું ?’ તે કહે, ‘દમખા’ આમ ફરીને જોણે બધા જતાનું કયા, જો માનજીને નુવર્ણસિદ્ધિ કહે, ‘મેં નને બહુ વાળો, પણ માનું ને માનજી નહિ હવે મું બનરે પ્રવિઠાન ને ફરીના પાનું બુદ્ધિમંતિ આ ગમ્યા આ રીક મું છે’

બુદ્ધિ સારી નહિ વિદ્યા વિદ્યાથી બુદ્ધિ જીમના
બુદ્ધિલીન ગમે છે એ જેમ તે મિદકારક ના
નકલર કહે, ‘એ કેમ ?’ સુવર્ણસિદ્ધિ આટલો :

કથા ૩

એક દેહાનું સાર આદાજુપુત્ર ગયો રહેના દત્તા. તેમણે વજ્ર માત્રાપાલન પહેતું બુદ્ધિમંતિ દત્તા, અને જોકે બુદ્ધિમાન પણ આશ્ચર્યમય દત્તા ને મિત્રોએ ગમતબા ફરી, ‘દેહાનાર જઈ રાખને પ્રમથ ફરી પાનાપાસ ન કરિએ તો વિદ્યાના મું સાર ?’ એટલે આજ્ઞા દેહા

જેમ ફરીને વોરક ગયા ત્યાં જોક કહે, ‘અહો આમજીઆ એક કાથી ખૂટ છે, કેવળ બુદ્ધિમાન જ છે ગમ માનની ફાપ વિદ્યા વિના બુદ્ધિથી નથી ગળતી, એટલે હું આને માદી કમળી આખીજ નહિ અને એ થેર નવ’ બીજે કહે, ‘અહો, આજુને નાનારી બેજા રચ્યા છીએ. એટલે આમ મરુ રીક નહિ, જો સહે આવે, ને આમજી કમ છીએ સમાજની ધાર’

અમ્મ કાલ્યા નવ્ય છે ત્યા વનમાં મેવ્યા સિદ્ધનાં હારકાં જોવામાં આવ્યા. એટલે જોક કહે, ‘આમ, વિદ્યાની રસોટી કરિએ. આ કાઈક પ્રાણી મેલું છે અને વિદ્યાપ્રભાવથી છવતું કરિએ. હું હારકાં જોલું છું.’ એમ મ્મીને જોણે હારકાંના સમાય કયા. બીજાએ આમકું, ગાંસ, લોટી નેજાયા. અને ત્રીજે છવ મકલા નવ્ય છે ત્યાં મુજલિ કહે, ‘આલેક વાર ખમ આ સિદ્ધિગિય છે. એને છવતે ફરીસે તો સમાગમે મારસે.’ એ સંખળીને જોઈ કહે, ‘ધિહુ, મું, મારી વિદ્યાને હું અજ્ય નહિ છું.’ એટલે મુજલિ કહે, ‘તો હુ ગાડ કપર ગઈ નહીં એટલી વાર ખમ’ એમ એ કાઠે ચડ્યા પડી જોલાએ મિંદને સચવન કયાં તેણે વગેરે મારી નાખ્યા. અને નુજલિ આડથી કપરી થેર ગયા. એટલે હું કહુ છું ‘બુદ્ધિ સારી નહિ વિદ્યા’ હરિ (આહ) દેસાંધ વાલેછ મોવિનંદ

કરેછનાં કીર્તિમેદિરા . . . (અનુસમાન પાછળના પાન ૪૨થી) દેસાંધ આવતા. પણ તેમ જોય તો તેનો કોઈ પાણી ન કહે એટલે આ તો કોઈ મદ મદક સિદ્ધિ સાથે કમી કરતા થતી ગયા હશે તેનો પાણીયો દોષ તેમ જાન્ય છે, મોટા રામજલદરનાં કાંઈ જો રોજ પાયાતો, આ વરતુ બદ્ધેશનું મહોરગમ્ય હવે તેના પ્રમાણ તરીકે ઘટાળી સમજ. બદ્ધેશની બીજરમાં આજી વરતુઓને બીજાજ અબ્બાસીઓને આમંત્રેતો પડયો છે. અને દરિયા કિનારે આવેના નાવો. મેલા, સિદ્ધિના જ્યારે સિદ્ધના રામજલદરના પાછાના સમયનો. એ વખતે દાહક નાયે ‘નાગર મોદામાલવરે હતા તે ચમકેના-સે ૧૧૪૫નો સિદ્ધાથેખ કહેવાનાં સુધીમાં કરવા પડતા રમણપદ્યાના પુરાતત્ત્વના સોળીને અને અબ્બાસીની કોડી રસદિ કિંગવા છે આ સિદ્ધાથેખ દુદીઆવાળા દેસાંધોથી અર્ધી લાવ્યાનું કહેવાયું આ મેદિરામાં, હોલેલા અમ્મવતિની પૂરા માપની ચક્ર મંતિ છે. આપણા પ્રતાપી બાનભરતું અર્ધી પણ જોરવહાંય સાચ છે અને રત્નરેશાબિ-આબની રાત્રિ નવરત સાચ છે.

અમદાવાદથી સારાએ આવેલા મારસ નેન મિત્રો સહિત બદ્ધેશમાં જમણાં અને છેવટે ત્યાંના સમુદ્ધિનારે પહોંચ્યા. દરિયાએ મુખવાટ અને હજીનાં મોતને, વાદળોથી દિવસ અને કુદરત નાંરેલાં વાંસોનાં જેવાર ખખરધન વહાણો, એ બધાથી થી માતાવરમુની ભગપદમાં મન બિદાવતીની પુરાણી અલ્પનાનું રમ્ય અનુભવજાન્યું અને તે દિવસે તેના પદ્માવશેષોની આક્રોષ પરીમથ પણ મુખારક લાગ્યા. ફરીને વળતાં ત્યાંના પાણીજમાં તળાવકડે આગામ તળાવ વચ્ચેના આકર્ષક એ લખોટા, ધાટ અને તે ઉપરના કહોની ધરા તથા મેદિરાનાં, પાણીમાં પડતા પ્રેતિકિઓ મંથમામ રાતા રચનાં એટલો મોદાદર જાણ્યાં કે ત્યાંની પાણ પચેલાં વિના અમારોથી રહેવાય નહિ. અહીં વિચારોએ ખૂબ દેહદેહા ફરી મુઠી. અંધાર કયું ગત અને રત્નરેશાદે વાહતે અને ફરી દેહાસરનાં સુખ અને બંધિતાવાનનું વાતાવરણમાં પ્રવેશ્યા. પ્રભલજવનની શ્રદ્ધિ ફરીને અનસમુદાયના સાંસારિક છવનને જલત કરે જો બાવનાથી વધેલાં અને સમાચારમાં રહેવાનું જ્યાંથી જળ થયે જોવાં આ મેદિરા રંખેતિને બજતી રાખવા તથા છવનનાં કમળ વહેતાં રાખવા દેહત્રાં અત્યંત છે એ તે દિવસે સમાવતુ અને પવનના સુસવાદ સાથે ફરતી પવનનો નીચેની ઘેટીઓના રમકાર તથા મેદિરામાંથી મું સમાચારથી ને ધારાવધાથી સર્વાન-સ્પર્શીના સખેડો પ્રતિબલિન થતા લાખ્યા

મહા પુત્રની કર દર્શનમાં ના મહેશ્વરોંકે પતિસમાનમ્
ભરતીહ મેદેશર નાયેવે ॥ પુરેવરે ક્ષત્ર કૃતિક સોમમ્ ॥
(નાયે: મોટા પતિવારવાળી સીતાપત્નવી સીતા હાથમાંના અરીસા સરખું, પનાદાં લેખોથી સોભતું, કમ્બ દેશને સોખાવાનાં, આ પુષ્પોને વિષે બદ્ધેશ નામે હતમ પુર છે. —ન-મહેશ્વર-ત્રિતીયમ્) (આહ)
૮ કમળા હાલું પણ પહોંચવાના માણસને ‘દાહક છે’ (ધાધા અથ) એમ કહે છે અને અહીં હારના યોદ્ધાઓ પેલિજન પ્રથકે હશે તેના સચન તરીકે પ્રતિભાસાથી પૂરા પુકડેને ‘હાર માણસ છે’ (હાર માણસ લેવોએ) કહે છે; એમ જન સમાજની લેહલપામાં કહેની તરીકે હજારો પ્રતિજી વરતુથી આ વાતને અનુમેદન મળે છે

ચોતાની પાસે મું ન દોષા મટે ખિત રહેનાર માણસ કરતાં ચોતાની પાસે દોષ તે માટે પ્રસન્ન રહેનાર માણસ વધારે કાલો છે. કાજાઓ તો આત મુરદાની આંખો ફોલી ખાય છે, પણ આજાગડે તો અપનાંની આંખો ફોલી ખાય છે.

માધુકરી

આજ સંસ્કૃતિઓના નિશ્ચયો હેઠે, જનજનના જીવોનો જોડો ફુગ્યા, જિનના નયનોને મોઢે રજની, મેન-મેનથી ભરમદે મેધ ઊભા; સરિતે સરિતે જે આસ આપડે, મહાન્યાળા મુખી જન બટાઉયો, આભે અંધારના બા યા નોરખિયા પૂરતેનુ પડે છે પૂરિયો, નવલ્લી સાગર દોળાય સાવરગા, તુલતુલ મોલી તુલ દળે છે જ્યેદો તલવો પૂરે દેની પાજ પટેજજગા, મહા ન્યામના આગ સગાય નવલો, ગુનુવગ વિમાચાનુ તીર મૂજી, ભગીન હનિદાગની વિશ્વવતી, રમુજાર ચડે ધૂમતે નબગા હરિ રાજની મોખન છાટ રતી

(પ્રજ્ઞાપદ્યુનાં પદ્માબિન્દુગાથી)

—કવિ નાનાલાલ

ગોપાળશવ હરિ દેરામુખ

આ અંકમાં આપેલા મુખ્ય ઇનનચરિત્રના નાયક ગોપાળ હરિ દેરામુખનું નામ મુજરાની યાગદાને આજ સુધી જનબન અપરિચિત રહ્યું છે, પણ અમરવાદના તે બધુ મળીને બાર વર્ષ રહી ચયા અને એ સહેરની તથા તે દ્વારા મુજરાનની યોગ્યે સારી ગેવા ફરી છે સ્વ નરસિંહરાય ક્રિવેટિયાએ પાતાના 'પ્રમરમુકુર'માં એમનું પ્રાગુભવ-રમિક નિકટવર્તી ફક્ત ક્ષતિયું છે તે પણ આ અંકના ચરિત્ર સાથે વાચ-વાની અભાગમુ ફરી એમનો ચોરા આમ અનુ આપીએ છીએ—૨૦૦]

ગોપાળશવના નામથી આ જગાનાના ધનુ કોઠે અનુદયા જ દમે. માટે કોઈ એમનું આજણામુ મરાવવાની જરૂર છે. એ દરિયો દત્તા હતાં મુજરાની હતા દરિયુમાં આરામદાગમાં ઇબન મારી કતરે કાળમાં અઠાદાવાની મોઢે કોઈના જગ દરીએ ગોપાળ-શવે લાંબી અને શેઠક્રિયના અંધાદન દરની કારકિર્દી બેઠાઈ હતી. મુજરાનીબધા પણ મનુષ્યાના નેત્ર મરવતાથી મોઢાતાદના પ્રાચીન-અમાન મંદિરમાં વ્યાખ્યાન કરવાને ડેબેકા ગોપાળશવની મુર્તિ અત્યારે પ્રત્યક્ષ રહેતું હતું. દરબની પાધી, હાઈ વાંજી પહેરેલી તે નીચે આહી દેવાઈવાળું કપાળ, કાઠ-કંચી જની અગમન, વિચાર તથા વામનીને સ્વયમ રાખી રહેવાથી રમાડવાની સંકિત પ્રકટ કરતી મુખ-ચર્ચા, આ મર્દ લદ્દય મારાં નવન આનજ આકર્ષણ છે આનામંદજ તરફ લાજ જ ના હોય તેમ, પોને બીને સ્વયન જ વાંકા કચ્ચારના હોય તેમ, અધપાતો મંદિરના અંદરમાં માટેથી મુજરાનીને નેરે વાનો કરતા હોયતેમ વિચારાગળ—વાળીની કટકાટલા મોઢેલી દેરામુખ મુખા પધોનેલી માળા—કેટલું જના ગોપાળશવને નેદોની વિષયની ખેડ, નેદોની રચવાની કળાની જરૂર, નેદોની આકર્ષક વાળીની અપેક્ષા. એમના જ્ઞાનકોશમાં અત્યંતેડના ધર્મ-હિતદાસની માગમો મેટલી અરુણ દતી કેએમે તે જનવનરે તેવાની વિવાધ્યાન હતી રાં.

નરિયાદમાં પોતાના મરમની યમને અંબેજ ગોપાળશવ મરિના-માં એકવાર જતા દત્તા. એવા કે પ્રમને નરિયાદમાં પોતાને કાટે ગોપાળશવ પાલ કરવા બેઠા દના, ને વખતે થી મેળનારો આપ્યો થી નેત્રવા માંડ્યું. આવી તંબૂની થી આંધવા મરિ સગા

કાઠલા મેળનારે મુક્યા, તેમ આમુક વખતમાં કાઠવાની જોડ પડી મેળનારો આમને મકરો પકડે શોધવા માટે નાક મારવા લાગ્યો. તરત ગોપાળશવે પૂનતા દેરાગાથી સાક્ષિયાગ કપાડી ધડીનાં કાઠલા બેસા મન્યો! ગોપાળશવને મન મુર્તિ અને પથશ મર્મે સરખા જ હતો આપો વિશ્વવચ એમને મન એક રમુજ આપનાર રમકડું હોય એમ એમના મનની રનિનિયતિ લાગતી હતી મનુજમુખનું વિચાર, મેળ, પ્રયાગ, સફળતા, મુખુદ જ, મર્મે બનાનો એમના પગ ને પછી આજના જના પ્રેસાદ પ થઈ શકે, એ પ્રયાદથી પોતે અજપૂર હોય, હતા એ મર્મે તમાશામાં મન્ય માથે મગાવાનુ પણ મિશ્રમુ પોતે કરતા હોય એમ, એમના દોહના વાકા વળેલા એક ખુખામાં રમી રહેતુ જિગત બનાવી મેળુ હતુ

ગોપાળશવનો મારો મરજ પ્રવાહ, મામાન્ય જન તરફ બના-છગરે મગમ લવાળું વર્તન, વર્તન મુએનમને જનસમુદાયમાં અત્યંત પ્રિય જનાવતારા દત્તા મનાગા રોજ એક શુક્રવારની આ રહુ કપર મેરોડે અથાદાવ મદેની બદાર મેળાના મારાદેવની ધર્મકાળા વખેરે રમાનમગા નઈ માધુ, આખી, મેરાનીઆ વર્નેર જોરે અનેક પ્રકરની વાંતા કરતા નાવાળશવ; પાળા પેર આવને રહુની જોરે મારનારો હોમના મોઢે માધી બધે એકદે પોતાની પાળ રહુ કપર એને મેળાડીને પેર વાવનાર નાવાળશવ; પો દોરને નરીમા મેળન મરવા નજવા નવા ત્યારે માસમુ, મેરા, હોમનાં જ્યાં માથે રમાન જાયે વાંતાના નવા મારના ગોપાળશવ, અને મોવ કોરકોરમાં ન્યાચાનન કપર મેળા, દુકનનામું વખતે દાખમાં કીવી કદમ જનરદનીથી પડી રાખનારા, 'એ સાદેબ' આ રો તુલકા દેરાહો' એમ મોટી પાંચાટ પડે કોરેને મેરગલરે જના થી મેળાગ વળેલા તરઃ માત, અમુગધ તુલિયો જિગતની મિત્ર નવને ભંડે દેતા ગોપાળ-શવ—આ જના ગોપાળશવ અનેક દત્તા એ, ને એક જનાં એક દત્તા.

એક દિવસ મારા મિત્ર કાવનાદેખને એકદં પાર રપર મેળ દત્તા એમનું મગન અટકાવીની પથે આવેલા મેળનમાં દાહ મિત્ર રહુ છે ને મગનની સામે દર્ગ મગમદેખની મેક આરલા કપર કે બદાર પાર કપર જનુ દા નેદો. મગા મિત્રને પીખનું પાળી

પણ ભાંધવાનો પત્તુ એક વિનિય પ્રકાર ત્યા પ્રગટિત છે. કેલ્ડ
પરની બરડાના નાના હડા એવંશ એક યોગ્ય ક્રમાક્રમસમિતિ પ્રકાર-
યોગ્ય ૪૪ હજાર સુધી બીજા/શી રાખવામાં આવેલ હોય, અને ત્યાર
બાદ ૩૦ ફૂટની પહેલાઈના પર ધરાવતા એક નાળિયે દિવાલે એકેક
ફૂટની ડોળાએ તેને ફાટી દેવામાં આવેલો. બે રિપર બાદ તેમાંથી
અનેક નેચે ફૂટી નીકળી અને આરંભાસનું સમર્થું પાતામાં જલકી
લેવી થવાય માંડી. પાણીથી છ છટ્ટુ ફર દિવારા પર સળુના દોરડા
બાંધી દેવામાં આવ્યા અને આ નેચે તે પર બાંધી દેવામાં આવી.
એ દોરડાની સહાયથી બેલુજ રિપરમાં એ માથે દિવાલે પહેલાંથી
ગઈ, અને ખૂબ વિસ્તરી નહીં. એક આવાદિયામાંનો ૪ ફૂટ પહેલાંથી
એક ઝૂળના પત્તુ તૈયાર થય ગયો. દોરડાને એ વેંડો બાંધી બંધ છે
અને કેવળ પાતાને જ આધારે ડિગન રહે છે. એવનું ખૂબ સમાધાન
દોષ છે ત્યાંનથી પૂરને કરી બંધ નથી રહેતા. પૂરને નહ રહેતો
હોય તો 'એકનાઈડ' (વજનામાં) બીજાને એક તીર એ વેંડોના
મૂળમાં ખોસી દેવાથી ૨૦ મિનિટમાં સમગ્રી વેંડો સુકાઈને બરી પડે
છે. આ વેંડામાં 'સાચા' નામિ આજખાય છે.

એક વખત શ્રી અવધી બેલુજ પરતની દંડારાએ લેવા નેચા.
૧૮,૦૦૦ ફૂટ ડાંચે આવેલી એ દંડારામાં પ્રકારનું ક્યાંયે ને નામ
નહોતું પૂરતું એક દંડારા પ્રવેશમાં એમના મગીકાદે આસરે ૬
ડગની મોજાઈની એક કાસર ડાળી, જેની સાથે લાકડી ની એક
નાની મોનરી બાંધેલી હતી. કાસર તાળાની બનેલી હોય એમ કાસર
હલુ, એ ખૂબ આશ્ચર્ય દર્શી અને તેની દિવાર ચાલીના તારની
નૈચેલી હતી એ કાસર પર મોનરીના દંડારા પતાં જ એક સાથે છ
દશાને આખર હોસા જેમની રેસાની પ્રકારી હતી બીજીનીય તે કાસર
રહી, પરંતુ ખૂબી તો એકા દેકા ધ્યાને ૫૦૦ મીલુજનીએ એટલે
પ્રકાર જની હોય. તપાસ કરતા જાણ્યું કે બીજીનીય છ ફૂટ ડાંચે
નીસ નીસ ફૂટને એટલે દીવાલોમાં આવેલો લાકડાની બીજીનીય સાથે
દોળેલી કોઈ મોજાઈની એ પ્રકાર પ્રસરના હતા. એ જ રીતે ૬-૮
માર્ગમાં થઈને એક સ્ત્રોત પર પહોંચતા હતા. પત્તુ એ વાર દંડારા
મારવાની પચાસસહ રેલને પ્રકાર કડમની લેવા. એમના મુકારો
એમના કાચીકાદે એ આવેલો કે કાસર વરના આસપાસી વાણમાં એ
રેલનરેલન કપાલ થાય છે તે દંડારા એક ભગવાન મુકપકિત પત્તુ-
મા પ્રકાર પ્રસર થાય છે. રેલનરેલન ભગ અનુસાર એ પ્રકાર
આશિવત્તા રહે છે. તે ધાતુની મોજાઈથી કાસર વગર દંડારામાં આવે
તો પ્રકાર એટલી ધીમ કળણીકાદે કે આજે તેને સહન ન કરી રહે
ખીંદ સાદિતવા બજવાન મુકાઈ ચિત્રિસા કરનાર છવક ના-
મના વેલ વિષે લખાયું છે કે તેની પાછો એક આજુબ લાકડી હતી.
એ લાકડીનો શરીરને આશી થતા જ શરીરના આજુબમાં એમના બહારથી
એક શકાતો હતો. હિસાબ ૬૦૦ વર્ષ પહેલાંની આ વાતને વિદ્યા
એકસરે પછલિના વિદ્યાસના પ્રમાણ વરીકે ન લઈ સમજવું આપણા
પ્રાચીન સાદિતવામાંથી એવા બીજું પત્તુ આજના સિદ્ધાન્તને આશ્ચર્ય-
કારક પ્રમાણે હકાથ મળી આવેલ પરંતુ એની હૂમ મચેલી વરંધરા
તિખવતમાં પ્રમાણે એટલી વિદ્યાસ દહાવન પ્રેરી રહે. (પ્રવર્તન)

ચીના અને ભપાની વચ્ચેના એક

એ બંને પ્રાન એકબીજાને એટલી તે માનવી છે કે કલ્પશતા નિ-
ખૂરતો અને માનવવંશોસાક્ષીના પત્તુ એવું બાંધી બંધ છે, તો સા-
માન્ય માણસનું શું મળે? પત્તુ નીચેના થોડા નિયમો (એકે એ પત્તુ
નિહાન બેરસાખત નથી) ખપ લાગે એવા છે

ચીનાએ ક્યવિત કિયા હોય છે (સંસ્કાર: ૫ ફૂટ ૫ ઇંચ) અને

ચીનીએ દરેકમાં કીનબા (સંસ્કાર: ૫ ફૂટ ૩ ઇંચ). અને કીનબા
ચીનીએ તમા ભપાનીની વાંચના બેલ એક ભપાનીનીએ તમા વધુ
એટલા અને પહેલા નિર્ભરતા હોય છે

કુની કરનારા મહેલો ચિવાય ભ લાની માથે જ ભડા તમા
દોષા અને ધરડા થતા ભગ તેમ કુપાઈને પાતવા થતા ભગ ચીના
એ બાંધે સુખી હોય તે રમૂલ બળવા માટે. ચીનના તે ભડા
દોષનું એ સુખી થતા દોષાનું સાથ મિર્ન માનવ છે.

ચીનાએ ભપાનીનીએ એટલા વાળ લેવા નથી આરંભે તેથી
ખૂટા પત્તુ બાંધેલ હોય છે. અને ચીનાએ થતે જાને ક્યકાની
બરી કેમના થરમાં પહેરતા નથી આંગળા નો. એકે, કપડું પોષક
લાદે દોષાથી બનેલી કીનબા હોય છે; પત્તુ ભપાનીની વધારે બીડા-
બેલી જાણ્યું.

એકા એ બંને પ્રવર્તના આરા પરિવર્તમાં હોય છે તેમના તે જ-
દોષના બાવ પરથી જ તેમના એક પરથી કાદે છે. ચીની જરાતમ
મધુર, માયાળુ તે નિખાલસ લાગે; ચીની વધારે નિમિષ, મહામહે
અને અધિક લાગે.

કેટલાક કાંચા ખાનદાનના ભપાનીઓને ૧૬૮૨માં આનુવાક
નાક તે જળોળા મહેરા હોય છે ને કીનબા આંગળા મિચાવ બીડ
ખુખરેના પશ્ચિમી કોઈકાચન જેની જાણ્યું છે. વાતીવના ભપા-
નીઓ થોધવાય છે; ખડખડા અને ધાની વાર જાળને હડતી પડે છે
ભપાનીઓ અજડ ને વાળી મારતા સાથે હું ચીનાની
માલ નમો સરજ ને કેટલીક વાર રમિયા કે લથપથર હોય છે

સરોવર પર ચાલી શકાય છે-કિતુ કુલેકેક
નાઈરોબીથી રેલને ના દોડ ક્યાકા અને કિતુ કુની એક નાનું
રેલન છે. તેની ખાનુમાં એક જનીની નીચે સરોવર છે. તેન
પાની કપર બે છે ફૂટ ક્યાકા પાસ ડીવી નહું છે અને તે ધાતુ પર
માનુસ સાથે છે છતા તેના પત્તુ પાળીસાથ વાનાવી, આજકાં એક
ખૂંચી જતા પત્તુ નથી આપણું ધરના લોહના પ્રિયવાજા ખાડા
પર ચાલીએ અને આપણે એકા ખાના દોહાને તેનું છે બાંધુ મુકર
લાવે છે. મોટામોટા ભેજની પાડા અને માથે આ તરવામાં પર નહ
પત્તુ ક્યાકા વધર રહે છે. આ તરવાને કિતુ લોહકાદે છે અને ફૂટકેકે
ધાનું માનુસો તે લેવા આવે છે.

—સિદ્ધાન્ત મહત્તિ

ચીની દોષાની છતીએ

ચીનના કાચની છતીએની એટલી અસપ્રધાન ભવેતો થાય છે
કે નીજળા મરીલ વાપરો રહે તેવી આટી રેલન મરીથી માંડીને
અરોરી ખાનદાનને વાપરવા માટેની. લાસે ચીતરેથી ચિહ્ન કાચ
ની જાળુથી છતીએ ત્યાં વળે છે. તેમા વજરોતો કાચને પ્રમા-
રતો હોય છે. સરતી ભત માટે સુકાદડ ચીતરેમાંથી ભવેતો મચક,
અને મોથી છતીએ માટે મલોરી ઝડન. કાલને કાચ. તેને કીન-
બુદ દરવા માટે એક ભંતને દોષાનું તે પર મેલદવામાં આવે છે ને
સમુખાં ખીનું તેલ, કોલનું તેલ, રેલકેકિયા અને થોડા મોટા
ચિત્રજીને સાથે તેને હડાની, લાકડું થાય ત્યાં સુધી કાલને તેમાર
કરવામાં આવે છે

મહીડા કુમાર નરેન્દ્રસિંહ સાહિત્યવર્તક અને

સુરતની નૃગેદ સાદિત્ય સભાને માંડવા-આરોધવા માટે
કુમાર નરેન્દ્રસિંહજીએ એક આગેવ 'સાદિત્યવર્તક અને' નર્મક
સાદિત્ય સભાની ચોથી વાર્ષિક સાદિત્ય પરીક્ષામાં 'કુમાર'ના
ચોથી વધારે શુદ્ધ મેળવી પચાસ મનાર સુરતના શ્રી કાલિદાસ
છત્રનસાવ શાંદને મળ્યા છે

આ માસ ઇતિહાસમાં

ફેબ્રુઆરી

વર્ષના બીજા બે મહિનાઓ કરતાં ત્રિપ-સત્તી સોમ્યામાં વિવિધ રીતે જીવે ૧૮૮૦, ૫૮ સિવસનો (અને ૬૨ થાથે વર્ષે 'લીપ ઇયર'માં ૨૬ સિવસ ધરાવતો) આ મહિનો, મૂળ હોમલિયન પંચાંગમાં નહોતો. છતાં પૂર્વે ૭૧૩માં ન્યૂગ્રાના રાજ્ય અગ્રગણા જૂની વર્ષ-ગણતરી મુજબના ફક્ત મહિનામાં બે નવા મહિના ઉમેરવામાં આવ્યા : વર્ષની શરૂઆતમાં નવન્યુઆરી, બે વર્ષને છેડે ફેબ્રુઆરી પણ પછી, ઈ. પૂર્વે ૪૫૨માં ફેબ્રુઆરીને નવન્યુઆરી પછી લઇ ૪૫૪ માં આવ્યો

તા. ૩ એપ્રિલે એ પહેલવહેલા હિંદમાં કિનારે પગ મુક્યો, ૧૯૧૩

તા. ૪ જાની એસ્ટેર ન્યાપેલી બનારસની રોન્ડેલ હિંદુ કોલેજના નાના વક્ત્રી હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયના વિરાજી અધ્યક્ષના ઉપાધ્યક્ષ તરીકે મદનમોહન ગાલવિવાના ગાંધી-પ્રયાસથી આવના મધ, ૧૯૨૫

તા. ૭ એપ્રિલ સાહિત્યમાં કાયમી આદ્ય, મૂકી બનાર, વિદ્યોત્તરિયન યુનાન એક નવલ-કથાકાર માઈક્રો ટિકન્સનો જન્મ ૧૮૧૮

તા. ૧૧ અસિમિત એક્રી અને રાષ્ટ્રસેવક જગન્નાથજી બલભદ્રુ અવસાન, ૧૯૪૨

તા. ૧૪ મુજલ વિલેનાઓની હિંદમાં શરૂ-મુક્તિને હિંદના ધાવલુવડે પોથી તેને હિંદની બનાવનાર અખતર તખતમીન રાયો, ૧૫૫૬

તા. ૧૫ બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં સ્વીસપુરનું પાતન, ૧૯૪૪

તા. ૨૧ જગનામી હીંદા 'કાલીનર' હિંદની રાજકર્તાઓથી સરકી એંગેલોને હાથ ગયો, ૯ ૧૮૪૬

તા. ૨૨ એમેરિકન સ્વાતંત્ર્યના મિત્રા અને એમેરિકાના સમાજન્ય કલંથપુરુષ મર્ચાન્ડ કોર્સિસનો જન્મ, ૧૭૩૨

તા. ૨૫ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ચક્ષુની નોંધ હાજર કરવામાં આવી, ૧૮૬૨

આ મહિનાની ઐતિહાસિક વિશેષ ઐતિહાસિક

આશમની આદ્યુતતાને સૌ પહેલા વિજ્ઞાનની આખે ભેગાર, ઇસાઈનો એ નાગામિત ખગોળશાસ્ત્રી, મોધક નેતરવેલા, ૧૫૪૪ની ૧૫મી ફેબ્રુઆરીએ, ફ્લોરેન્સના એક નિર્ધન અખરને ત્યાં પીસા મુદ્દામે જન્મેલા નાનો-થી નજીને દુનિયનો તેને જોખ દતો. ૧૭ વર્ષના થતાં પીસાની ત્રિપાળીમાં હાજરી શોખના તે હાજર થયો; પણ ત્યાં યુકલિડ

અને આર્દીમીટિસના યુરેકો તેને હાથ ગ-ડયા, તેમાં એકથે રસ પડ્યો કે વેલુ પડતુ મૂકી તેના આશ્ચર્યનામાં મુક્યો અને ૨૫ વર્ષ-ની કમરે તે તેમાં નિષ્ણાત બની પીસાની વિદ્યાપીઠમાં નિયતિતો અધ્યાપક થયો.

પીસાના કેવળમાં વક્ત્રી હાંકી એક તે પરથી નેલે લેલવની શોધ કરી હાનું ગાપ લેવાનાં પહેલા પગલાં ગાંધમાં તે પછી ગરની માપવા ઇંગ્લેન્ડની શોધ કરી. પીસાના વિખ્યાત વાદ્ય મિનારા પરથી એક અધ્યાપકના ને પીસેબોરોનો એક ને પલ્લોર પડતા મૂકી, બને એક ન સાથે નીચે પડયા તે બતાવી તેલે ગુરુત્વાકર્ષણનાં વજન એ નિર્લેક વસ્તુ છે તેમ સાબિત કર્યું તેની આ નવીની શોધો, અને જૂની માન્યતાઓને તોડનારા પ્રયોગથી નવનવાનીઓમાં તે નિંદા અને તિરસ્કારને પાત્ર થવા લાગ્યો.

આથી પીસા છાકી તે પાડ્યાની વિદ્યા-પીઠમાં ગયો કોર્ડીવન-હાથે ફરબીન શોધના ના ખજરસાખગી નેલે સ્વતંત્રપણે એવું ફર-બીન રચ્યુ, જે વડે આશમની પગથોડું નિરી-ક્ષણ માં શરૂ પાડી નો તેની અગ્રગણ અત-રીક્ષતા અગ્ર રદ-મે પુલ્લતા થવા લાગ્યું; અને કોપરની રસથી આગળ નવી શોધો કરી, કે ચન્ડની સપાટી મુવાળી નથી, પખ તે પાર નો ખર્ચના છે, આશરસંધ્યા ફરિયા તે નથી નહિ પણ અખંચ તારાઓથી બરેલી છે; ગુરુને ચાર ચન્ડ છે અને સમિના મદ-સ્વ વર્તુલ છે, વચેરે એક એક અંધશ્રદ્ધાનું જૂનવાનીઓ આ માખજતા થયા તેમને તેમનો દાય બજૂલો નવો. બાઈજગમાં પુર-દીને અગ્રગણીને સૂર્યને તેનો દીવો દેવા છે એ દર્શકવતી વિરુદ્ધ આ બધા થઈ-નનો પ્રચાર કરનાર નૅલિટીઓ પર કપડાસ, નિંદા અને તિરસ્કારનો વરસાદ વરસવા

લાગ્યો. એ કસુ ગણુકાર્યાં વિના તેને પોતાનું કાર્ય આજ રાખ્યું, અને ૧૫૩૨માં પોતાની આ શોધનું પ્રતિબાદ ૧ કરતા અપાદના ઉપગા પુરેતક બાદર પાડ્યું વિજ્ઞાનામાં તેને બળ આવકાર મળ્યો, પણ ધરંગેજીનાના કોંગ હરે મા આ મૂકી પોપે તેના પ્રચારની ગના કરી અને નાનિતકતાના યુના માટે કામ ચખા-વવા પોતાની પામે દોગ આવવા કરમાન હજુ ફેરગી ઝબગામાં ન્યાયારસન પર ગિરા-નકા એ નિષ્ક્રમકાણુ ધરંગેજીએ રસને રાત્ર લાનનો પ્રદર્શ ફેલાવનાર ૭૦ વર્ષના અગ્ર-લીઓને ગુજુવાઈની કક્ષી પહેરી પ્રાયકિન કરવા લોખા રહેતુ પડ્યુ થોડી કેફ પછી, એકાદતવારમાં રહેવાની શરતે તેને મુખ ની

તેનું બાકીનું આયુ બાહુ દુઃખમાં બીત્યું પોતાના ધરમા પછુ ફરી જવા નૅલિટીઓની પાછલા ઘરોમાં આખો પછુ નહિ; અને અ-ગાપ આપનાશના આદ્યુત રહેતો પીસા ગાંધાના વાર્તા દુનિયાને સૌપ્રથમ કહેનાર તથા ન-મિલ્લિવિજ્ઞાનનો પિતા એ નૅલિટીઓ, ઇપનના છેલ્લા પાંચ વર્ષ અધાપા, કુંગ અને ગરી-બીમાં ગાળી, ઇ ૧૬૪૨ ના નવન્યુઆરીની ૮મી તારીખે ૭૮ વર્ષની વયે મરણ પામ્યો.

વિકસતું વિજ્ઞાન

કુદરતનાં બધા બગોમાંથી માત્ર નજ-શક્તિને જ માન્યુરો આજ સુધીના ઉપયો-ગમાં લીધી છે અને હાઈડ્રોઈલેક્ટ્રીક કેનરે-ટોરો બના કરી છે સૂર્ય અને પવનની શક્તિ હજી એવા ક્યા ઉપયોગમાં મોટે પાંચ નથી પોતાનું પવનથી ચાલતા પીજીલિક મશીને કે સૂર્યના તાપથી ચાલતા એનિજીનોની બાબ-તમાં અખતર ન મતા રહ્યા છે પરંતુ નેચર-ના તાપેરતમાં એક એકના નવનવાનીઓ આગ્યુ છે કે અમેરિકાના વર્ગોન્ટ પરગણામાં ૨૦૦૦ ફૂટ ઊંચા એક શિખર પર પવન દોરો વીજળી ઉત્પાન કરતુ એક સેન્ટેરલ બેનું કરવામાં આગ્યુ છે એ લેટ નેકે પ્રચાર-દશમાં છે, છતાં આ ઉપક્રમ વૈજ્ઞાનિક શક્તિ-સાધનાના હિતિદાસમાં પહેલા નર છે. દમખા તે માત્ર વરમા ૪૦૦૦ કલાક સુધી નર આ ચક્રથી પવનની શક્તિનો કયાંય ન મુદ્દાશરો. આ ચક્ર બે પાખાના ઘર્ષાઈન અને ૧૦૦૦ ફિંચાઈના આઈસરનેરનું બનેલું છે ફંક પાખની લખાઈ ૬૫ ફૂટ, પદોજાઈ ૧૧ ફૂટ અને વજન લગભગ ૬ ફેટનું છે. એ રાક્ષરી પંખો ચિનિટ ૨૮૦ માંદ્રા રે છે.

અમેરિકાની રેજિઝિસ્ટ્રેશનીએ સેર-દ-માંથી રસ કાઢી નીપંધા છોડાઈથી બગ બનાવવાની ખર્દિશો કાઢી છે

‘અનિદ્યન એ સૌથી મોટા આંધા કલકાસ’-
 ની રચાવનાને કિવને જ તુરેન્દ્રનાથ બેન-
 રજના પુત્રનું અવસાન થયું એનો આ એવો
 કસી હતો કે તે સખામાં જઈ રહે એવું જ ન
 હતું, પણ જ્યારે એમણે સાબરમતી કે પોતાની
 નરાણાઓનો લાભ લઈ પ્રવિત્તવર્તિમાં એ
 બેનની યંત્રાને નુકસાન પહોંચાડવાના છે
 ત્યારે એ સખામાં જ ન તેમણે કંઈ-કંઈ-
 એકમુદ્રિત એવું પ્રેરણાવાળી બાણ્ય હતું કે
 મરજની પ્રવિત્તતા ત્યારે પડી વધતી જાય
 અને ધર્મ શક્તિશાળી ગાયુરોએ તેમાં
 દોરણ એવા પાયા મજબૂત કરી દીધા.

એને કારણે ૧૮૬૮ વરસે મેરોડે નહારે,
 ૧૨ વરસે પર્સે કચ્છ, ચૂંટીને જાયું અવસા
 વપરાયું.

કહેવોના માર્ગે ‘નો ફિન કહા, કે ગિયાંકે
 પાઠેને બંદી?’ આપન વિનાના મહરજા-
 તરીકે ગાયુરોની નિરાવારી ગાવા માટે, કે
 સંતિ વિનાના સૌથી મોટા શાસનને કાલકા
 નેવા માટે જ્યારેની આ કહેવન પાછળ પાન
 એવી છે કે એક વરીબ ગિયાની અસાધ
 એકાન્ત મહેનત અને કરકસરીથી ધરને કાર-
 બાર અવાળાની હતા લીખનાકા ગિયાવાઈ
 વિમળ છાંયું, તે તેને વાગવાર સતાવના
 આક કિવસ અસહ્ય મતા ગિયાં-બીજી વચ્ચે
 ગોલાવાથી મઈ અને ગિયાવાઈ બચાવના
 ‘આશા બોલેની મો આવ તલકા બંદી માર
 ‘હરી ગિનાટ કા ના’ એ સાબળી બીજીકે
 કપાડબ ક્યો. ‘નો ફિન કહા કે ગિયા’ પાઠે
 મેં બંદી?’ મરજન કે પતનમાં તેને સાત તથા
 નાના મોટા ૧૨૦૦ થાંભા પાંખો એટલા પેસા
 તમે કયાંએ એકા ધન્ય દિવસ આવે તો
 નો મોઠાં જાયું કે ગિયાં એના મારે સમગ્ર
 શરમાઈ નહા. અને મળી બીજી કહેવન
 ‘નારેને મોટી મોટા કે પચાસ પાંચાં જનને’

મોસળીનું ગ્રાંડ ૩૦૦ વર્ષ થવે છે અને
 લગભગ ૧૦૦ વર્ષ સુધી ફજ આપે છે.

દુનિયામાં નાનામાં નાનું પક્ષી પાન્દેરા
 મોટા માગનું કુળમાં ગાય છે.

હજરત ‘God Save the King’ એ
 મિત્ર પહેરવેલું ઈ. ૧૭૪૧ના ઓક્ટોબર
 મહિનાના ‘નૅશનલ એસેમ્બલી’માં આપ્યું.

જાધની વખતે આપના મગીને કડકસોરી
 ચરમી એક છે.

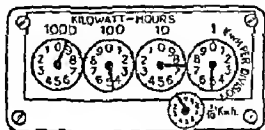
સોનું આગળ મેં એવા મન એક જ
 એલિડ ઓન્નતા રેગિયા નાહિ-તમા દા-
 હરોક્યારિક એલિડનું એ વિશ્વ છે.

આમિષ ખરોટો વિચાર જાત્ર નેક
 કરોડ ને તીસ લાખ મોરસ માલકો છે.
 પચ્ચી પચ્ચી જમીનની કલેવનાડીને કલ-
 નવ શેસા આન એ રોકે છે જ્યારે વચ્ચે
 મત્ર દવ કરોડ આસપાસની છે.

નરીમાં સોરેજા વડાબની આગસાસમાં
 થોડે દુર આ રીતનાં હાલકાનાં કે સોહાનાં
 પોલા ભોવા તરવાં એવામાં આ ને છે તે, જ
 જગ્યાએ પાણીમાં સંગર પડેનું હોય છે ને
 જગ્યા ક્યાંવચા માટે દોષ છે. સંગર આપે
 તે જગર પૂરવા દા કારકાથી બાંધેનું હો-
 વાથી ત્યા સિધર રહે છે, જ્યારે પકાપુરે
 તો પસરાતા હવામાન, કે બી વ કારણે સ-
 ગર આપે બાધેલા રોડ ને રીન નકરી પ-
 કતી હોવાથી, સંગર ખરેખર ક્યાં નાખેતુ
 છે તે કવચિત બુધાં જગ્યાને સમજ દોષ
 છે તે વખતે ઉપર જણાવેનું છે મુ આપે
 બાંધેનું હોય તો સંગરનું રચન દર્દી રી રહે છે

અરેબિયન નાટકસાળી અલાનીન અને
 તેના બદલે જનસની વાતો દુનિયાના કોરે-
 એક ગાહિયમ અનુકાં પાની છે

તે એવાં પહેલાં જાણ તો એ આપને કે નેક રંગમાને કાટા જોતાના પડોશના ચંચાત કાંધ
 કરતા કમી કિચા કરતા હોય છે. દવ દની તરફને પહેલાં કંઈ કોરોને મોધથી સ-
 કરે. તેની રીત એ, કે જે એ આકાંતની વચ્ચે કાટા હોય તેમાંથી એકા અને મોધને. હાલકા
 તરીકે, પહેલાં ચંચાનાં ઓને કે વચ્ચે કાંટા છે, તો કે મોધના. (નોનો કંઈ તે જુ, હુનિર જ
 દશાં છે, એટલે તેને અગ્નિમાં લેવાની જરૂર નાહી.) દવ આ રીતે તમે એક પછી એક
 વેરામાંના કાંધ ને આંકડા કરાવે છે તે મોડાના જરો તો કે, ૪૫૫૫૫ આંક આપશે. કવે
 ગમ્મો. કે તમે આકાંટિયે તમે મોંવેના આક ૫,૪૫૫૫ હુનિટો કવે; ને તેમો અને એ કે
 આ આકાંટિયામાં ૧૩ હુનિટ વીજળી વપરાઈ (૧ હુનિટ એટલે ૧ કિલોવૅટ કલાક)

આ મિતિને કલકાતોને મોરો તે
 નીનીન જ પ્રકારનાં ફર્મા દેશે.

હજર મરજાનિમાન છે તે બાપા બંધાર
 પત્રો સમાવેતા હતા, તેમને વચ્ચે આદા
 વાને નાનકડા મધુએ પડયું. ‘એકું કારક
 નહિ હોય કે ને ઉચરને ન આવે?’
 ‘ના.’ બાપાએ કહ્યું.

થોડી વાર વિચાર કરી મધુએ પૂછ્યું:
 ‘અમને ઘડિયાળમાં એક કરના વખતે કોઈ
 દોકો પાડના આવે? બેરો?’

મનરનું એનું માત્ર છે જ દવનું હોય છે
 પુરુષે મા તેમના પાણીનું પ્રમાણ સીમો-
 ના કરતા ફસમળું જણાયું છે.

નૂ જોઈના પ્રે. મોહર જૂં વચ્ચેના કહેવા
 પ્રમાણે ૧૮૬૪થી ગાડીને ઈ.સ. ૧૯૧૧
 નુસીમાં ગાયુરોને માત્ર ૨૨૭ વર્ષ તેમજ
 માનિમાં વીત્યા છે

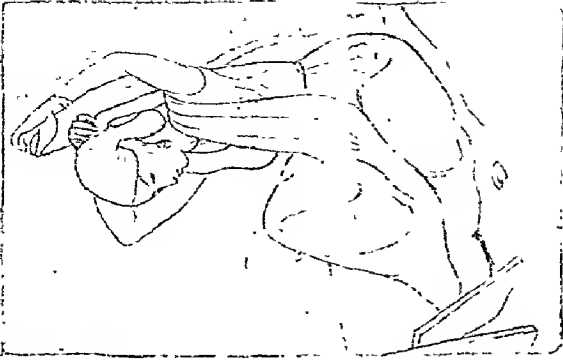
જુરની બીમી પડતી જની મનિ પચ્ચી
 એક પિત્તાનીએ અનુમાન મું છે કે ૧ અબજ
 ૬૦ કરોડ વરસે ને તદન અગળ જની જરો

કારકના કારક કે વર જરો થોડો જ માખો
 ધસવાથી તે તરન મતા રહેશે

વીજળીનું મોટર કેમ જુડું?
 ધરમાં વીજળી લીધી હોય
 છે, છતાં મેનું મોટર એકને દર
 મહિને કેટલી વીજળી વપરાઈ
 તેની નાખુડી કરાં ધાના એક
 રોડને આવે છે. આ આપે વી-
 જળીના મોટર પડના મોટકા-
 ના ચંચાની આકૃતિમાં બાપી છે.

મરખાનું (મરખાનું) ત્રિપુરા - ત્રિપુરા

મરખાનું (મરખાનું) ત્રિપુરા - ત્રિપુરા

મરખાનું (મરખાનું) ત્રિપુરા - ત્રિપુરા

ચિત્રકાર - મોખાલાલ શાહ (નાનકે મનુષ્યોના સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિ - માનવના - માનવના)
 કરતે ઉપર પણ ઉપરના હોવાથી એને 'હાથની ચામ' પણ કહે છે સિન્ધમાં રથો રથો તથા પડોના આ જાન આપને (માં માન
 શિયાળાની મોસમમાં કાંઈકાવાડમાં કાંઈકાવાડ એનામાં આવે છે એની પૃષ્ઠીમાંના નેજામાં આંધાથી એ તર મોખાલાલ છે

માર્ચ - ૧૯૪૩

રૂંધન દે!

• નિઝ •

છે હુઝનો ઝાગર જો તરી જવો
લોભાવતા કાં સુખના તારાપા ?
આશાતાણી આજ પ્રકુલ પાંદડી
નેરાફયથી પિંગલ થાય કાલે,
શેં ઝૂરવું ચાતકઝૂરણામાં ?
દયામણી આતુરતા અસહ્ય એ
કેા હુઝના ધોમમહીં ધખ્યા પછી
ભીનું બને જીવન આ જયોન્મુખી;
એ તાપ ને ઝડૂમરમાં ભભીભમી
આ પંથ શો પંકિલ કાપવાનો ?

પરાસ્ત આ કલાંત મનોદશાને
દે આખરી રૂંધન ઝોક ઝોવું
કે ઝૂંગળાઈ, લખ પાશ તોડી
વોંઝી રહે મારગ આપમેળે.

વેણીભાઈ જ. પુરોહિત

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું અદ્યતન માસિક

અર્પણા કીર્તિયાગરોને

• પૂર્વા •

પરિશદ કરો મુખે!
જીવનગાંધ્યા કુંજને જડો, રાત દીવડ,
હાથપરીપ આંખો કરી;
અનેપિવસ્યાત્મના વિરલનિબધ માણિયના
શુચિ દિરણ છારી છો સરસ કાંઠે ન્યામના.
પરિશદ કરો મુખે!
જન વિરાટને ઝપડે ભરી દુઃખદ ચાતના
અણલ દેન્ય ઝઝાનિલો,
મટો નિજ અટારીએ કલકની કમાનો રચી
જુકી શુ શ-રો! તમે મરુમગિ વસાની આવી!
પરિશદ કરો મુખે
સકલ જ્ઞાન-સામર્થ્યનો 'જનારી જનમાત્રને
મનભૂષા મહા યંત્રણા;
અને પ્રથમ દોડી દ્યો સરત સહ પાટિત્યના;
બંને પૂક પડી અદાત વનુઝાર અજ્ઞાનની '
પરિશદ કરો મુખે
સકલ વિશ્વમત્તા તણો, જનની નિજ જાદુને
પ્રલયના મહામુખમા ભરો રમરને પંદા
વહી જ ભાર ઐશ્વર્યનો
ધરેલી મનુકલને શુન-પ્રાણશની ખીખુમા
પરિશદ કરો મુખે!
જીવનના મહા રતનના જનારી દહ કોલયા,
મનુજપ્રેમને જાગવા

રતિલાલ છાયા

શું રે ગાઈ ને શું ન ગાઈ

હાંદ આજ શું રે ગાઈ ને શું ન ગાઈ

વેણે વેણે આઠનાઈ ... આજ

આકાશી નુર ને
સાગર ના સુર ને,
મૃદે એ સુરે તણાઈ, ... આજ
જોઈ ધરનીની કાપ,
તેજ-તિરિતે સુદાય,
એના કપે મોહી બઈ, ... આજ
આપે સદ્ જનુ જન્ય,
નીતા એ ફેડ વાપ,
કોના રાખું ને કોના નાઈ, ... આજ
માનવતા મોઝ-મુખે
ચનકુ આ માઝ દહે,
આસુ દળે-દમી બઈ, ... આજ

પ્રહલાદ પારેખ

મોરીદીનો શુદ્ધ આપે પ્રનામ,
કાળા કામે તોય તે જંબવાળ,
તેવે આગામ પ્રાન્તનદેન પ્રકામ
અદનામી આવર્ધાં જંબવાળ

તનમુખ ભદ

સામયિક ચિંતન

આપણે શું ગુમાવ્યું છે ?

આ મુલાકાતો જ્યાંબધા પ્રત્યેક ભારતવાસી જીવંતી મતિથી વિચારશે, કાંઈને લાગશે કે આપણે રાજકીય સ્વાધીનતા ગુમાવી છે, કાંઈને લાગશે કે આપણે આર્થિક સ્વાધીનતા ગુમાવ્યું છે, કાંઈને થશે કે આપણે પરંપરા સંસ્કૃતિ ગુમાવ્યા છે. પરંતુ બાકીના કાંઈને કંઈ જાણશે કે આપણે ભારતીય તત્ત્વો જ સમૃદ્ધતા ગુમાવ્યાં છે. છતાં એ વાત ખરી છે કે, આપણે ઇત્તરના પ્રત્યેક અંગમાં, પ્રત્યેક સ્વરૂપમાં, પારકી દોરણી અને પારકા બાળકોની છાયામાં જ જીવી રહ્યા છીએ અને એ જિંદગિની પ્રતિદિન કરવાની લેસા પાછું રાખી ગયાથી મેંડા છીએ.

રાજકીય સ્વાધીનતા તો ફર રહી, પણ આપણા પોતાના બાળકોને, ખીસાના નાણા આપતાં બે ભારતની સમૃદ્ધિનું ફરીન કરાવી રાહમાં તેમ નથી જોઈતી નિશાળો, એમના પુરોગામી, અંતરના મેળાવાડા, રમતો અને ઉપર આનંદોની યોજના અને કૃષકર્મા બધા જ બેલા છે કે તેને કલમ મંગીત, આપણે કે પ્રાચીન સાહિત્યનો પરિચય કરવાની તક થા નાહી ન જ મળી રહે; કારણ કે મૂંઝે મોટી આ નિયતિ નબળી લેનાર વિદ્યાનો, અભ્યાસ અને માનાપિતાઓની શીખ અને પરંપરા-પર જીવી ગયું છે. આવી રીતે અને મંદકાર આપવાની અને જ્ઞાન પ્રસારવાની ગમે તેટલી જાણી જાણી અને પ્રવર્તે જીવિત સિદ્ધિના દરો, છતાં એકકા પુસ્તકો પાછળ જ મર્યાદા રહેવાને પરિણમી આપણે મનુષ્યસર્જિત એક સ્વરૂપ, પ્રેરક દરજ્જા તથા કળાઓ દ્વારા સંજ્ઞતા પ્રકાશ અને આનંદ ગુમાવી મેંડા છીએ.

કેળવણીને બાપક અર્થ સંસ્કાર અને શૈક્ષણિક નિયતિ, એમ બે બે રાહો કા-રતા હશે તે આ શિક્ષક, ચિત્રકર્તા, ગદ્યકર્તા અને કુશળ હાથે રચાયેલી, વિવિધ રાજ્ય નરી ચિત્રાલોકો કે ચિત્રોને નહિ અવગણી મકે. માનવજાતિની ગદ્યપ્રેરણાથી કૃતિ-આકાશથી આરંભાભરણ તો રા, રા કે કેળા-આનાં મટોળા અને આદિતિઆના ગદ્ય-લેટારામાં કવિતા ગમી લહેટાવી પડી છે તેને અભ્યાસ, આદર કે ચિત્રન આપણી તરુમ પ્રવર્તના જીવનમાંથી સમૃદ્ધતા ફર રાખી, વર્ષો મુખી વાર્ષિક જ્ઞાનની આપણા પડી

કપર જ સંસ્કારકાળ આપનાર રાગાં છે કહ્યું છે ગુમાવ્યું નથી ?

બારમા વૈદ્યમાં પંડિતનર્મ દેવચંદ્રાચાર્યે પાઠજ્ઞના રાજધિરાજ પાસે રહી ગદ્યન રૂપસુદર મહાલયો, ઉપાશ્રયો અને મહિરો કાશ્યાં હતાં આંતરે ક્યા વિદ્યાને, પ્રિન્સિપલે કે પ્રધાને પોતાના દેવગાં અપાર અને અંતર નિર્મળ કાશ્યાં ? મહાલયના રૂઝીનામાં બાવ-નામાંનું ફરીન અજ થાય છે. આપણી કાશ્યાં હઈ રૂઝીનાનું મહાલય એકાદ બાવ-સ્વરૂપનું માન લઈ અંત અંત છે ?

જુજરાને શ્રીગતો અને શ્રીમતાઈની કદી ખોટ નથી પડી પણ પાઠજ્ઞના મરીશ્વરે આશુ-રેકવાડામાં ને સંપરક મુજિલા નમૂ-તાને વારસો આપ્યો છે. તેણે આજની શ્રીમતાઈ નહિ કરી મકે તો, કાળની પૂજા તો જનતાના સમ્રાટોને પણ જાવરી કઈ રાહે છે શ્રીગતો દેવ અપાર થાય એ શ્રીમતાઈ સતતને કે આચાર્યો આજ નથી, મટરે જ આજની શ્રીમતાઈ કેવળ બાહરી કાઠ અને તકડી સાજ કપર ઇત્તરના બેળ બેળામાં જ લીન બની છે એ સાજ અને ભાષમાં નથી પોતાની બેળિ, નથી પરંપરા કે નથી ભોલવાની જા મીઠાઈ લાગરે, અને ને કે તરુ પૂન લેવી આવે તેને આ શ્રીગતો આપકરે; એ જ તેનું ગૌરવ

હિંદુઆનના માનની જોને આનને આનને સર્જના હની, કામ કરી બતાવવાની રાખી હની મુગ્ધ અવસ્થાં બરતકામ, રાજપુત ઇતિ પત્રોની કળા, પાશ્વરીઆ, લોકો, ગરતરકાશી, લોરા, પ્રધાણ તેગર વિવિધ પાલોગાં આપની લાકણ્યમયી રેખાઓ અને રગાટની કવિતાઓ સુદીઆ તથા રાહીઆ એ બધાને આને મુદ્રિયમના નમૂના માત્ર બતાવવાનું પાપ મકે સિદ્ધિ નય છે ?

પ્રત્યેક કળામરણના મોતર કે નાન-વૈદ્યકાળ ધરધરી આજવા, અને ગામસ ગ ને મટર કદી, તનની તેગર તથા પત્રની મટર કરવામાં પરિચયને તેડરનીનું સાધન માનતો; તેને સ્થાને આને તે કેમ સંધાઈય પછી ઘટતાં મુદ્દા, મુદ્દાની આંખો અને પાપરા આરે જનતા બાહુજતા અને વિદાય લેતા જ લેતા છે ? એના જીવનમાં

નમીજ તો અંધ જ લોકડાનો, રેવય હલી કે ચલી થે રાહે ના; હલાવ તારા પગ તું સવાર થા; તને લઈ વેગથી દાડશે, હા !
રમણલાલ સોની

તાલ બેઠો નથી, એને માનની કે ગવરની સુરાવટ મેળવતાં આવી નથી; તે કુદૃષ કે સમાજમાં શી રીતે આદર અને આનંદને બતાવવા બની મકે ?

એનું જીવન-પ્રિયકર એવું છે. ગવરના આદાજનો કે અતુલ્યને તેના પાછા પુગામ માં કે સાળામાં નથી મનોરમ ચિત્રાવલિ પ્રત્યક્ષ થવી માનવકાળે કે રમો તેને મેવાને મળ્યાં નથી. પર આજ કે સાળાના આગળ તેને સુરચિત મોખાવમાન દારેશી કે સિંહપરગણીથી લેખિત રાખ્યો છે અપ-રના ચિત્રપરિચયથી ફર નમર ફકાની રાખી નેજી ગુમાવી છે અને કુદરતની પછેગળ બદલાની નવીનતામાં તે અવલોકી રાખે નથી. આજની માનની જ્ઞાન તેમજ કળામાં બંદેશાં પુસ્તકોમાં છે. તેણે તો એના કુષી-જોડે સાચવી, બોરાક, કપડા અને આસાં પૂરવું બાકુ સહ સંતોષ માન્યા છે.

તેણે શું ગુમાવ્યું ?
તેનો કોઈ ભારતીય પૂર્વજ અનન નિત-કર્મથી પરવારી કોઈ મુદ્દરે મેંદરે કે અપ્રક તરફ આટો મારી આવે છે. તેને કાળના પરિચિત જોનેના રતનામાં મેટો થાય છે. સામસામા વિવધવ્યવહારથી તે અજાણને પરિચય હક કરે છે. તેની આજનારનારીનાના વિવિધ સ્વરૂપો અને હવનચલનનું માપુરે પામે છે. કાનવારે પાસનાં ઝીતો કે વાણીની નુષિ અનુભવ છે. રૂપો અને તેરોણી, બીન ચિત્રો અને બગિચિત્રો નીરજનો એ વિષ-ઇતના જ હવાસ અનુભવે છે. એમ કાલા-ની સુદિષ્ટી કદાચિત પ્રિતિ. પીર મુદ્દિ-વાળો એના પ્રિતિ પોતાના ધધાન કામ કરવા સાથે જગમગ કરનાં-નવા કે હવા, કાન ને પદાર્થકારના કામ પણ કરના જ નવ છે કુદૃષ અને વ્યવહારથી વિમુજ બનેલી નથી. પોતાનાં મુખનું-બના હવા પાછું તે કીર્તિના રમી બેલવે છે. તેનું અપર આસપાસના

સમાજસંબંધી અને વ્યવહારમાં બહોલું જીવન એટલી રહે છે તદ્દનપરતી, રૂપધારિણી, આપત્તિઓ કે જીવનમાં તેને મન જીવનસામ- રની વહેરી સામે છે દુઃખિયાપાર ક્રાંતિ કર- કરવાનો લોભ તેને હોય તે કરતા કુલિયા- પાર વફવાર બાધવાનો તે વધુ ઇતેન્નર નભાય છે તેની મહત્વાકાંક્ષા સાત, અરસ મરુ મેળવવાની હોય છે.

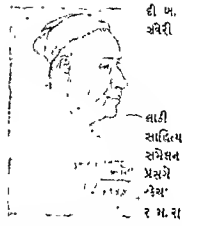
મનુષ્યની પ્રકૃતિ ઉપર આવી અસર કર- નારા એકાગ્રતા વ્યવહારો કે બળેનો વિચાર કરીશું તો હાથરો કે જીવનને એક ક્ષયમાં ઉતારવા માટે, તાલબદ્ધ રતિ આપવા માટે, સુતિ મુતિ અને ફરીત દ્વારા સૌશ્યલુદ્ધિ જગતનાંય વર્તણૂંનો આદર એ કાળે વચા- જના પ્રત્યેક કાર્ય અને પ્રવૃત્તિમાં આવક ધરે, એ આપણે સ્વીકારીએ તો આપણે જાણે શું શુભાચ્ય છે તે સંજ્ઞા વાર નહિ આવે આપણે હિંમત, સુતિતા અને વાણીનો મૌલ્યપ્રદેશ ગ્રામીણો છે. રૂપસાગરની લી- લાઓ, વજરજાતના ખનિકાઓ અને અનેક- વિધ કર્મોનો વચર આપણી શિક્ષા જીવનને શુ આપી સમીરો જીવનનો અર્થ ક્યાંથી પ્રકટશે? ર.મ.રા.

રવ. જયકૃષ્ણનું નામ રજાએ વર્મા

● રમુજીવરામ સુવના ગુજરાતની આદિમ- તાના પૂર્વ હાસક, અને ગુજરાતના શ્રો- જીવનના ઉત્કર્ષ તથા સામાજિક ઉત્કાન્તિ માટે સતત ચિંતન કરનાર સદ્ગુણ શ્રી જયકૃષ્ણપાદ એક મારા યૌવિરર હતા, સ- ન્નિગત હતા અને ઉલ્લા વર્ષેના હજીવાડા મેટરના હીવાનપરે હતા એ પદની જવાબ- દારીએ તે ચિંતાઓએ એમના આરોગ્ય પર અગર ફરી હોય એ સમર્થિત છે દમણી થોડા દેશ પર એમનું અવમાન થયું નજીનુદ્દી મમિએ પોતાને એમને ચવાની, આદ્ય રા- બીનેલોક પ્રિયજનાવવાના પ્રવલ્નને વસા એ- પ્રો છે અમત આપુધય સંખ્યા હોત તો ગુ- જરાતને તેમના જ્ઞાનને પદવીના વિરોધ લાભ મળત એમના આત્માને સાતિ છે. —ર. રી.અ. કૃષ્ણસાહ મે. જયેરીને એમના જીવનની પેણી શતાબ્દી નિમિત્તે અભિનંદન

● તરૂનવરે વાચનનો શોખ પાઠવાને અને ગુજરાતી સાહિત્યને તેમના ઉત્તિવિદ્યુત વિધે ભાવવાની અસાસા અજર થઈ, તે એ વસ્તુ- જોએ સંતોષાવી શક્યાવર્તા, એક આદિત્ય- મગદની રવ. રમુજીવરામે જીવેશી મનાતી પ્રત્યાવવાનું અને પછી, ખરી તો, 'માદર- રી-અ-અ હન સુન્દરી વિદર-રવે' ત્યારથી એના લેખક દી. જ કૃષ્ણનાથ મોહનલાલ રેડીનું નામ મનમાં આદર સાથે એકઠું થયું તે પછી થોડા કાળે જ્ઞાન પુનઃકા વેચ- નારને ત્યાંથી એમનું જીવેશ 'દયાસમ અને કાદુકે' દાશ કાઢ્યું અને એમના દરબારીના કિશાનવ્યાસ અને તુલનાભાઈ વિવેચના- રાજિની વિશેષ લખ્યું કરાવી પછી નો જીતે દરદી 'કૃષ્ણચરિત', 'મીરાંને આદમી' વંદરે પદ્ય દાવમાં આવી મગદ અને ઉક

દી. ખ. અવરી

કમણા પાલખામાં મળેલા 'હૈમસારવત- સન' પ્રશ્નોએ એમના વચસવ સૌમન્યની મીઠી છાયાનો સાલ પખ મળ્યો.

K M J ની શહીદી માત્ર ૩૫-૩૬ વર્ષથી 'મારને રિયુ' દ્વારા બીનગુજરાતી જગતને ગુજરાતી પુસ્તકોની રચય રેલીની પરિચયરેખા આપનાર એ પીક ને ગૌરવ- મીય વિદ્યાર્જનને પોમોમિા વર્ષે પ્રસ થ- યાનો ઉત્સવ મુખાઈએ દમણા લોગવેશ (ઈ ૧૯૯૦ના ડિસેમ્બરની ૩૦ મીએ, મંવન ૧૯૨૫ના પોપ વડે ૧ના રોજ એમનો જન્મ) આ પ્રમને એમના શુભારોમ્ય અને ચિસમુ માટે 'કુમારનું દાર્ફિં લખિતન છે

ગુજરાતી સાહિત્યની ક્ષતિદાસરેખા આ- ક્તા 'માદર' મેટરનું દીન ગુજરાતી સિદ્ધે- ચર'ના એમનાં એ બિષયક અંધેષ પુ- ન્યેશ પ્રશંત ત્રીસેકે દેહલા પુસ્તકોને ગુજ- રાતી સાહિત્યમાં અમણે કર્યો પૂર્ણ છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના એ પ્રખર દિ- ગમથી તેને લારીમાં ભરાવેલી ૧૦૦૧ ગુ- જરાતી સાહિત્ય પરિષદનું પ્રમુખપદ એમને અપરિચ્છે. મુંબઈના વરિષ્ઠ ન્યાયાવધના ન્યાયાધીશ તરીકે એ બદ્ધ ગુજરાતીમાં લાગા કાળ મુખી આપેલી મેત્રાપાંચાં તો ત્વંતી જનતામાં આદર અને પ્રેમ પ્રાપ્ત કર્યા છે; અને આજે પણ સાહિત્ય અને સારકારની તેમજ નવદેર હિંમતી અને વિષયક કરમકારનાં સુકાન એમને હાથ મેતાવા છે મુખાઈ મુનિ- વસિરીના કેશ દેવા ક પરાતરેની અખ્યાય- કમ સમિતિ જેવી અનેક મરવાઈમાંના તેરેા. અજાની છે આજે જીવનની બે બી સનાબ્દીએ પદ્ય એમનાં અરોગ્ય અને અંત પૂર્ણપણે પ્રગત અને નવ્ય છે કે કશી પાકા માટે ઘન્યદાદ મદ બગ ની પ્રામના છે કે તેમના પોતાના મગાવરેનો કાળ ગુજરાતને આ- પવા દીધોય થાએ —અ.

અર એકનું મુખચિત્રને એમના કલાકાર ● કલાકાર આઈ મોગાલાસ મહાદેવ ખરો પરિચય હજી ગુજરાત પામી રાહુ નથી એક સાથા કલાકારની પેરે તેણે લાક્ષિક પ્ર- ચારકારની શીર્ષની લેશમાન વચરાત કરવા પોતાના એમતામાં રન અને રેખાની શુદ્ધ કલામતા દ્વારા ને સિદ્ધિ મેળવી છે, તેના ખરા નખતા તેણે આવનનરના નામહા- લગા માટે ફરેલાં પક્ષીમનુષ્યાનાં ચિત્રો છે આ અનુનું મુખચિત્ર તેમણે એક નખરે છે. પક્ષીનું સૌંદર્ય ને કદરન સાથેએ તેને સંજ્ઞ મરજના તેમણે શ્રી પદ્મલાલ જેવા પક્ષી- વિદ્યારને નિહ સમાયમ સાધીને, સુરુષ અયોકા પર્ક, પક્ષીઓનાં અગરેશિય, અલેવેવે અને તેમના પૃથગાતી ફરત ને મોવટ બને આરુકી નુપરેશી આવેલ્યા છે તે ન્યારે નિગમિઓને ન જનતા કલામર મંદળી નેમી ત્યારે શ્રી મોગાલ હું સાચું મહાસંન થશે અને તેને જગતનાથી ક્રાંતિ વરશે. આવનનરના મુલ કવપ્રેમી તરેશ અને તેમના રામની બંધુઓએ આ રીતે એક કલાકારને અપનાવી ભાવનામર રાજ્યની પક્ષીસમૃદ્ધિને ચિત્રસુદિમાં અગર ફરી છે અને કલા નેમજ પ્રકૃતિવિજ્ઞાનને અમુક્ય કાળે અખે છે —ર.

સુ

કલકત્તા છતાં રાજાભર દેવદાસ, વિશાળ બાણપ્રદેશ, જોડી છતાં ચમકદાર આંખો અને માદા છતાં સકાઈબધ પોશાકથી સજ્જ થયેલા, કોઈ પાતળિયા, અને દર વર્ષની વધે પણ એકદમ તરુણ મનો, તરવરાટ લાખતના વૃદ્ધને, ગઈલે અને મોટા, પુસ્તકો અને ગદ્યવાચોના જેમ વચ્ચે ઇલાજો રહીને ચિત્તનમ્ર બની ગયેલા બેવાનું અદ્ભુત ક્યારેક પણ તમને મળે તો માન્યો કે હિંદની એક મહાન વિચિત્રતા તમે સાક્ષાત્કાર કરી રહ્યા છો.

એ સુકવક્ટી દેહમાં વસના જેના ભેળની અમેરિકાએ માનવી મૂકી છે તે સર મોક્ષગાંડમ વિશ્વેશ્વરયા હિંદની માત્ર ઈંગ્લેન્ડની જ નહિ પણ આશ્વાસથી પીડીને રાજકારણ સુધીના કોષોની એક વ્યાપક અને બંધોળાન્યવ પ્રતિભા છે પ્રબળી દરિદ્રતાના નિવારણનું પ્રત લઈ એરેશી એવી વિખૂંટિંગે મઈપણ રેસામાં વિરલ દોષ છે, તો પછી દરિદ્રતાના જ આ દેશમાં તો તેને વિરલતા જ નથી સદાચ.

મહેસુર રાજ્યમાં આવેલા એકબહુર નાગના મામડામાં ૯ ૧૮૬૧ના સપ્ટેમ્બરની ૧૫મી તારીખે સામાન્ય નિયંત્રણ એક કુટુંબમાં એમનો જન્મ થયેલો. અનેક મુશ્કેલીઓથી ભરેલું કુટુંબનું આર્થિક ઇત્થન ક્યારેક તો નિરાશાને પણ રેપાર્ટી જતુ પરતુ વિશ્વેશ્વરયાનો રવબાવ પ્રગાથી જ દુઢાંમટી રહેલો, અને એમને સપ્તેમ્બે વિકાસ એમના એ દૃઢ આશ્રય અને ખંતને આભારી છે માતાનો રવબાવ ખૂબ ધોરિણ હતો અને એમની એ નિષ્ઠા તથા વાતસલ્યે વિશ્વેશ્વરયાને કોણે સાંચન નહોતુ આપ્યું, તમા એમનું બુદ્ધિવાદી માનસ કરી એવી ધર્મેશ્વરી અપનાવી નથી રાક્યું. પ્રાર્થનાઓ તથા માન્ય ધાર્મિક ક્રિયાકારો પ્રત્યે નાનપણથી જ એમને જે આભાવ

ઔદ્યોગિક અર્થશાસ્ત્રી અને પ્રતિભાવાન ઇંગ્લેન્ડ

સર મોક્ષગાંડમ વિશ્વેશ્વરયા

હતો તે આજે થે રહ્યો છે, અને ધર્મ વિશેની એમની અઢા સમર્પ્ત નિરેધાતક (negative) રહી છે. છતાં માતાની ધર્મશ્રદ્ધા ખુદ એમના નાગમાં જ અંતર્લિપ્ત રહેલી છે કુટુંબની કાશ્ત્રીની યાત્રા પછી એ જન્મેલા, એટલે માતાએ ગંગાકાંધા પોતાના દીકરે વિશ્વેશ્વર પછરથી જ તેમનું એ નામ રાખેલું છે.

પ્રારંભિક શિક્ષણ કોલર મુકામે પૂર કર્યા પછી ઝેનલોરની રોન્ડલ કૉલેજમાં એ પ્રવેશ્યા. પાંચી ૧૮૮૧માં બી.એ. થઈને ફરી તે ઇંગ્લેન્ડ ગયા પૂનાની એન્જનીયરિંગ કૉલેજમાં જોડાયા તે સંજ્ઞ એલ.સી.ઈ. ઉમેદવારોમાં સી પહેલા આબ્યા.

એમની ન્યક્ષત કારકીર્દિને લઈને તરતમાં જ એમને મુંબાઈના નવદેશ બાધકામખાતામાં ગવર્નનીશ ઇંગ્લેન્ડની જન્મ્યા ગયા અર્થે, ન્યાય નહેરકામ તથા પાણીના પુરવઠાની બાબતમાં પોતાની પ્રવિણ એમણે પુરવાર કરી આપી આગળ જતાં પૂનાના લેઈફ કમિશ્નર રવવાલનું પેટન્ટ એમણે મેળવ્યું અને ખત, સોનિતયા રાખરીપૂર્વક પોતાનું કામ કરતા રહીને ૪૩મી વયે વરિષ્ઠજીવનમાં રહેલું સુધી એ પહેલેનું સર બેન મૂર મેન્ડેન્સી.એ.ઈ. ૧૯૦૮માં એમને પી.ટબ્લુ.વી. બાબતમાં હિંદી અને સુરેશ્વર નિવાસ અધિકારીમાં રાજકેશ નાનુડેલા, એ એમની કાર્યદક્ષતાને કબજાતેલો પુરાવા ન ગણાય. પોતાની સકલતાને ગર્વે એમણે પોતે જન્મપ્રત કરેલો છે કે 'સકલતાને આધાર તમારી રાક્ષિ,

સ્ત્રી અને કાર્યદક્ષતા પર રહ્યો છે.'

મુંબાઈમાંથી ૪૩ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થતા જ નિશામ સમક્ષે એમને પોતાને ત્યાં ખાસ સવાહકાર ઇંગ્લેન્ડ નીમી લીધા. એમની ક્રિતિસુવાસથી મહેસુર રાજ્ય પણ હવે પોતાના એ સુપુત્રની નિર્માણ-બુદ્ધિને લાભ લેતા આંધીર બની ડાહ્યુ હવે ઈ. ૧૯૦૬માં રાજ્ય એમને માનપૂર્વક પોતાને ત્યાં ખેંચી લીધા. ત્યાં એમની સંવેદનશીલ પ્રતિભા એકથી જગ્યા બીકી કે રાજ્યે રીવાજપદની પોતાની મૂળી પ્રખ્યાતિસોડીને રાજ્યના મુખ્ય ઇંગ્લેન્ડ શ્રી વિશ્વેશ્વરયાને ઈ. ૧૯૧૨ માં રીવાજપદે મૂકી લીધા.

આ ઇંગ્લેન્ડ રીવાજે એક કુશળ રાજનીતિજ્ઞ તરીકે પણ પોતાની બતાવે પુરવાર કરી, અને એક માત્ર એમના જ પ્રવાસે રીવાજે મદમુર રાજ્ય એવારી સ્થિતિમાં એક હરીવગાન તારક સમુદિવાન બોલો નિક મળે અષાકના માડયું. મહેસુરના પાટનગર બેંગલોરને કદાચો ને કુવાસો વડે એકદમ એધર્વનગરી સમું એમણે બનાવી લીધુ કાચેરી પરનો કુશળરાજસાગર બંધ એ તે વખતના હિંદના સીપી મોટો જગાગાર હતો. એના નિર્માણમાંથી પછી ત્યાં અર્ધ પેટુ રાક્ષિ સર્વોવધાને વિવાદવિશ્વેશ્વરયાને રહ્યો, અને પરિણામે પ્રાથમી વીજળીનો લાભ પોતાના બધા હાઈગેમમાં આજે મહેસુર રાજ્ય લઈ રહ્યું છે.

રાજ્યની એવી કટોકટીથી પળે એમણે દીવાનપદ ત્યાજીએલું કે નીચ કોઈ પણ વ્યક્તિ એ કટોકટીમાંથી રાજ્યનું આર્થિક પરિણામ ન સારી રાકે. એ બંધાર આર્થિકતંત્રી હપ્તર પાછો ગયા મહા-સુક્રનો કાળે પડતો એણે પણ રાજ્યની તીવ્રેતી પર સવાર થઈએ. હવેના પદનું ગમે તેવી આપત્તિ સામે ઈશબદ જ રહેવાની આદરે લઈને વિશેષરચ્યા જગે એ હિમત ન હોય. રાજ્યને તાણું હોય નો તેને મુશ્કેલીઓમાં પાયા પર મૂકી દેવું હોય, એ એમણે જોઈ લીધું અને એ નિર્ણયના કનનિષ્ઠ બન્યા. રાજ્યની કેળવણી, એની અને ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિ અને એમણે મહેસુલ આર્થિક પરિવર્તન પણ યોગ્ય અને એમના આ બધા પરિવર્તને પરિણામે જાદાવાની આપત્તિ મેન્ટ ઈશબદ વચ્ચેનું વિખ્યાત જગી કારખાનું, આજનું કારખાનું, કાન્યાદી પુરતો, મહેસુલ બેંક, ઈંગ્લેન્ડ કોલેજ અને મહેસુલ સુનિ-ચિત્રી કાલી કાલ્યા આગમસુધાર યોજના તથા ગ્રાહાવિકાસ યોજના પણ એમણે પડી કાઢીને અમલમાં મૂકી, એવાની ગ્રાહાવિકાસ યોજના હિંદના કોઈ પણ ભાગનું પહેલી જ હતી.

અને જ રાજ્યની જરૂરમતથી કામગીરીને અંતે એમણે, આર્થિક ઈશબદને તન રહેલા મહેસુલ માત્રને મમુક બનાવી મમુક આજનું નહિ, પણ પોતાની ઈંગ્લેન્ડ પ્રતિભા વડે મુશ્કેલ પણ બનાવી મમુક છે. ૧૯૩૩ના જાણે હાઈવે સાથે સંધિ કરીને સ્વાયત્ત દેશી રાજ્ય તરીકેની પ્રવૃત્તિ મહેસુલ રાજ્યને આપવાનાર જાણ હતા મહેસુલને નવંબર નાં એ પોતે જોઈ હોય નો એક બેંગલોરમાત્ર ઈંગ્લેન્ડનું ઈન્ડિયન સાયન્સ અને બીજા સાર વિશેષરચ્યા જ ૧૯૧૯ માં એમના નિષ્ઠ તથા સમયે મહેસુલ મેજેસ્ટ્રેટની પ્રવૃત્તિ અને પોતાની પ્રવૃત્તિ કરીને રાજ્યે એમના કારણ જ સમુદાયને પ્રવૃત્તિથી બાધ સાપડ્ય હોવાને અંતર કહેલા છે. એ અંતર જ એમની જોડી બનિશ છે; કારણ કે મહેસુલ રાજ્યના ઈંગ્લેન્ડની સંસ્કૃતિ મમુક તેમણે કહેવું ને મુશ્કેલ, કાર્યની તક જ એમને હમેશા હોય છે, કાર્ય વધુ કોઈ બનિશ નહિ.

મહેસુલ રાજ્યની નોકરીમાંથી નિરત થયા પછીનું એક વર્ષ દાગલે દુનિયાની સુસાની પાછળ નાણું અને પોતાની જગ્યાનત પ્રવૃત્તિને વિશેષ અવકાશની વિચારણા ત્યારથી શ્રિદિશ હિંદની જીવનશૈલી પ્રવૃત્તિ મમુક છે કે જીવનશૈલી દેશી રાજ્યે એમની એવા ગાનતા જ રહ્યા છે. ૧૯૧૨માં હિંદી આર્થિક લખાણ સમિતિના એ પ્રમુખ નીગમિત્વા; ૧૯૨૯માં સફર બેંગલુ નીરીણુ કરવા સુધારે નીમેશા કે ઈંગ્લેન્ડમાં 'મીનિયર મેગેઝીન' તરીકે એ રહેલા, ૧૯૨૪માં મુલાઈ મુનિશિપલ કોર્પોરેશનના ડિરેક્ટરનેટ બેન્ક-વૈજય (સામુદાય સહાયકાર) નિમાએલા. ૧૯૨૮માં કરાવી મુનિશિપલિટીએ પણ એમને સહાય માટે આમંત્રેલા; ૧૯૩૦માં મુલાઈની નહેરુનાસ સમિતિના એ ચેરમેન રહેલા બેંગલોરની ઈંગ્લેન્ડનું ઈન્ડિયન સાયન્સ સાથે તો લાંબા સમય ગયા તે જોડાયા છે અને હાલ તેની કોઈના પ્રમુખ છે.

મહેસુલ રાજ્યથી નિરત થયા પછી પણ બટાવનીના કારખાનાના નિયમના માટે રાજ્યે જોઈ ગયા જેને બેન્ક-વૈજય પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી ત્યાર વર્ષે જીવેને તેમના પર જ નાખેલી, એ એમણે સાચક વર્ષ મુશી સમાજી કરી પાછા આર્થિક હવાલ વચ્ચે માટે રાજ્યે એમને જોડાવેલા, અને તેટલી આમા થકેને જમીન નીચેના પોણા બે ગાર્દન લાંબા જમીન એમણે બાધી આપેલા, જેવો જમીન હિંદનું પહેલો જ હતો. ૧૯૨૩માં જમીની મુકામે એમણે હિંદી વિજ્ઞાન પરિવર્તના પ્રમુખ તરીકે, ૧૯૨૪માં મુલાઈમાં મહેસુલ હિંદી

આર્થિક પરિવર્તના પ્રમુખ તરીકે અને ૧૯૨૪માં વિવેન્દ્રમ મુકામે મહેસુલ મુકાલ હિંદ રાજ્યનાથી પરિવર્તના પ્રમુખ તરીકે પણ તેમની જ વચ્ચે મહેસુલ હવાલ મુકાલ સમય પર વડોદરામાં મહેસુલ આર્થિક હિંદ રાજ્યનામાત્ર પરિવર્તના પ્રમુખરચ્યાને પણ જાણ વરાયા છે.

મુલાઈની આજની ઔદ્યોગિક ને પ્રાથમિક કેળવણી એમના જ સુચનાને આભારી છે, પૂનાના કોલેજ ઓફ એડમીનિસ્ટ્રેશન ને ટાઈ કોલેજ બતા નહેરે પાછી પૂર પાડવાના આવે છે તેના રવચનસાક્ષિત કારણે (Automatic) ના કલ્પક, નિર્માતા અને પેટન્ટનાધારકે પણ એ જ છે. ઈંગ્લેન્ડની વિવચના અણાતોને એમના એ પેટન્ટની મહાન-તો ખ્યાલ કદાચ નહિ આવે, પણ એટલું જ કહેવું બસ થશે કે પનામાની નહેરુના એવા જ કારણોના કલ્પના પાછળથી સર્વો છે નહેરુનામાત્રા 'પ્રોફાસર' પણ એમણે જ આ દેશમાં પાછલ કરી

જિંદગીના આઠ દાયકા વીતાવી મુકામે એ આદર્શના સલાહ-સચવાને મેળવવા અને પછી હિંદની અનેક મુનિશિપલિટીઓ, ઔદ્યોગિક મર્યાદા અને પ્રવૃત્તિ સરકારી મુકાલે સા માટે હનેબર રહે છે તેના ગમે એમની કલ્પના કામગીરી પરથી સમજાવ મકરો એ કામ-ગીરી જેને આભારી છે એવું મેળવતું સમું વિવિધરચી એમણે જેનું એમના અવસાન પછી પુણ્ય નાણાના બલકામાં મેળવવા એક અમે-રિકન કપની મા માટે તૈયાર થઈ છે તેના પણ ખ્યાલ એ પરથી મળી રહેશે. એમની પ્રવૃત્તિને અનુરૂપ એવા માનવમાત્રા પણ એમના પર જોડા નથી વચ્ચે. ૧૯૨૧માં સી આઈ જી તથા ૧૯૨૧માં કે સી આઈ જીના સરકારે જાણેલા ખિતાબો તથા ૧૯૨૩ માં કલકત્તાની, ૧૯૩૨માં મુલાઈની ને ૧૯૩૭માં બનારસની યુનિ-વર્સિટી આમે આપેલી ડોન્ટેરની માનવ કલાધિત્ત એમા મુખ્ય છે.

૧૯૨૩માં એમના જ પ્રસિદ્ધ મહાકથ 'Planned Economy for India' બહાર પડ્યા. કોઈ એક જ પુસ્તકે તેના લેખકને લો-ગાંધી બનાવી દીવાના દાખલાઓમાં સર વિશેષરચ્યાના એ ક્રમ અમલકથ કદાચરણ છે આજના હિંદના મહાન પ્રશ્નોને જે કુશળતા-પૂર્વક એ મણે હમ્મત હઈ છે એ એમની વિશિષ્ટતા તેમજ જાણી આવે છે. એમણે કદાચરણ તરીકે હિંદમાંથી આજે એક જ એમની બાગે બેંગલોરની કરી રહે તેમ છે, ને ઈંગ્લેન્ડના તે એમણે મેળવેલી પ્રવૃત્તિના કોઈ હિંદનું હજી જમીન નથી. હિંદની પુન રચના માટે એ પહેલી આપત્તિ એમના એ પુરતને તથા ત્યાર બાદ જાણેલા 'Reconstructing India' ને જ લેવો પડે તેમ છે.

એ નિવાસ પણ હિંદના શિક્ષણવિષયક અને આર્થિક વિમાન પર, ઈંગ્લેન્ડની યોજના અને કાર્ય પર, કદામાં હિંદી પ્રવૃત્તિ બોલક અને નેતિક વિમાન પર એમના પ્રધાનતા બહાર પડતા રહ્યા છે. જુરોષ, અમેરિકા અને જાપાનની એમની સર્વે હિંદની અનહદ વેલ-કારી જનમાત્રાને પ્રત્યક્ષ ખ્યાલ એમને આપેલા છે અને જે વ્યય અલ્પવાસના સાત બે જ માર્ગો હોવાનું એમને જણાય છે: (૧) સામુદાયિક સિસ્ટમ, અને (૨) શીખ કોઈની નજી, 'શુ કરવા યોગ્ય છે નું જ્ઞાન, તે ન કાર્ય માટેનું પ્રથમ પગથિયું છે.' એ એમના સમજના હિંદને વિશ્વાસ હોય તો મું કરવા યોગ્ય છે એ એમણે કદાચરણે બાધી આપ્યું છે કે. 'કોઈની કદાચરણ યા તો વિનાસ.'

૧૯૩૮માં ઔદ્યોગિકી હમણે અખિત હિંદ બાધી અને મરેશી પ્રશ્નના કારણે જણાયેલું 'કાર્યોની અપતિ જમીન' ને નયે, કાર્યની સાક્ષિ, કાર્ય પાહુકથ, કાર્યને લેવેલી જુદી અને યોગ્યતા જ કોઈ પણ પ્રશ્નનાં હવાલક અને કલ્પવિતિમાં થઈ રહે તેને સમજાવ કરી રહે છે. રવાનકથ ને જનના અંતેલા અંતે કાર્ય એ એક માનસિક

આવશ્યકતા છે કાર્ય વિના માણસ નિર્બળ અને રોગી બની જાય. પુનાની પરશુરામ ભાડ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને એમણે આપેલી શિખાણ પછી એકેએક હિંદી વિદ્યાર્થીએ હેથે કોલની રાખવા જેવી જ 'હેમેશા પ્રગતિશીલ વિચારો અને કાર્યો કરતા રહો તમારે દિલ. તમારે ચિત્ત અને તમારા હાથ કાર્યમાં પડેલી રહે. કાર્યોના સુખ છે, સાહસ છે કાર્ય નર્મને કોસિવારને ને કોસિવારને પ્રતિબાધન બનાવે છે.'

એકે હિંદની આજની પરાધીનતા એ જગમાન્ય પ્રતિજ્ઞાને પણ એક અનિહત ગાયનારૂપ બની રહી છે વિનીતો સખા નિરાસવાદી એ નથી, અને રાષ્ટ્રીય નિષેધાત્મકતામાં મહાસાધાને પણ સહિષ આપ એમણે આપ્યો છે, છતાં એવંતેય હિંદને એ એટલો લાભ આપી શકત એ લાક્ષણી આજનુ પરાધીન હિંદ વચિત્તે રાજ્ય છે દેશને એથી નેહરું ફર થાય છે એથી વધુ કદાચ એમને પોતાને થઇ હોય એમ એમના આ રાષ્ટ્રો પરથી જણાય છે: 'હિંદ જ્યાં સુધી રાષ્ટ્રીય નજરે રવત નથી, હિંદી પ્રબળ દેશનુ શાસન નથી સુધી આદર્યક મેળવુ નથી, ત્યાં સુધી આપણી હમ્મશ મુશ્કેલી અને દેશને સાવરૂપ એવી યોગ્યતા પૂર્વકનું કંઈની કરણુ અસંભવિત છે.'

હતા પહેલે જુલો તેમ એ નિરાસવાદી નથી એમને દૃઢ વિશ્વાસ રહેલો છે કે 'નિષ્પ્રજાતાઓ આપણા પ્રયાસ રૂઢિત બનાવી દીધા છે, પણ અતિમા વિજય આપણી જ છે'

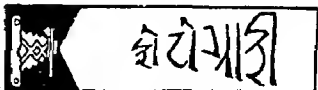
એકે બ્યક્તિ તરીકે, શિસ્ત અને સમજાવણુ જીવન જીવતા સર વિશ્વેશ્વરયા એક આજનુ બ્યક્તિ છે. સાદાર્તા આત્મા સમુ કોમનુ જીવન હોવા છતાં જીવનશીલુ ક્રિયામાં શીલુ લાવવાની એમની સમર્થ મશાગમો રહી છે. સ્વભાવે એ બૂળ એકાંતપ્રિય છે. યશોની ધમાલમાં એ માને છે અને હિંદને મોટરશી આજનુ ને વિમાનેથી મુંજીત બનાવી દેવાની એમને કમેલ છે, છતાં પોતે તે સર્વજ્ઞ સાગિના આહુ છે શિષ્ટને આત્મલિકે હરે અપનાવી દીધા છતાં આ એકાંતિક, શાન અને નિષ્પ્રતિય સ્વભાવને હદને એમના હૈયાની કમારા હલુ એવી ને તેની તાજ રહી શકી છે

તક મળે તો એક જ કાચકામ હિંદના બનેલા મોટરો ને વિમાનો બનાવવા. મુકવાની આને આટલી વધે પણ ને હાથ તેઓ બીર છે તે માટે એકાદ તરણુ સમાં તેમનાં ચાપલોત્સાહ જ જવાળાવ છે. એમની ધોનુકણુજિયાં આપીએને પણ એણુ આશ્ચર્યની કપલનું એમને વિચારવા એમનાં અદેશ પર પ્રગતિ થયા વિના નથી રહેતો, છતાં માનસિક સ્વચ્છતા એમણે સંપૂર્ણપણે બળવી રાખે છે એનું કારણુ, શારીરિક સ્વાસ્થ્ય પાછળ પણ એટલે જ અંશે રહેલી એમની કાળજી છે દેશના સમયપત્ર એટલું જ એમનું જીવન નિયમિત છે અને એની જ નિયમિતતાની અપેક્ષા તેઓ બીજા પાસે રાખે છે સુખાદર્શ એ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ હજનેર હતા ત્યારે એક એકાંતીકુલિત હજનેર એમને મળવા આવેલા. નિમત્ત સમયથી માન ચોડી જ ગિનીટ એ મોડા પટેલા, પણ સર વિશ્વેશ્વરયાએ તેમને મુલાકાત આપવાની ચોકબની ના પાડી દીધી પેલા હજનેરની કાઈ દલીલ એમન પીઝગાની શકી નહોતી.

હિંદના એ મહાન નિષેધાત્મકે નિહનીમા આજ સુધી નાદસ્ત તબિયત એટલે જુ એ બહુવું નથી પોતે સર્વજ્ઞ નવરત્નપ્રાદારી અને કોઈપણ પ્રકારના બ્યસનથી મુક્ત છે એમનું એકેએક કાર્ય, એમની એકેએક રેષ સુજ્ઞ નિષેધાત્મક હોય છે સવારના પહેલા ચારવાન્યે બેઠીને કામ પર લાવી જાય છે તે ઠેક સાજ સુધી સાહે એ ફરવા

નીકે છે, પણ એમની માથે ફરવા જતારાઓ કહે છે તેમ, 'સર વિશ્વેશ્વરયાને ચાકતા તો આપણું જ નથી, ફજ દોડી બંધુ છે.'

એટલે કાર્ય દોરા એટલો જ પ્રત્યક્ષ જીવન દોરા હિંદના નવ-પ્રાણને એ કુદીગણિત કરી રહ્યા છે. હિંદના આર્થિક નવનિર્માણના એ મતદ્રશ્યોનાં રાત્ર છે 'શક્તિ, પ્રગતિ, સમૃદ્ધિ. અશોક હર્ષ

હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલું દિનામ મોટક, બીજું દિનામ. 'અમજીવ' - શુક્રેવ બચેય (અમજીવકાઈ); ત્રીજું દિનામ: 'ઊડતી મોળી' - રજનીકાન્ત પટેલ (આણુ); ચોથામ: (૧) 'નવરાટના પટેલમો' - દિલ્લદર બચેય, આગાહાર, (૨) 'પદ્મવન્દક' - વિનોદ કોડારી, ભવનવર, (૩) 'સાચ જીવન' - શુક્રેવ બચેય, આગાહાર.

આ વખતનાં ક્રિયા ખાસ વખાણને પાત્ર નથી વળી પરી સખ્યાનો પણ આખા છે એટલે બીજું અને ત્રીજું દિનામ જીતનારના ચિત્રોની પસંદની ક્ષતિ કહીપવાના એક જુલુ કપર જ ફરવામાં આવી છે. 'અમજીવ'ના વિચરને બાદ શુક્રેવ બચેય ધારત તો પૂરતો હજનાકુ આપી નેગાથી કલમ ચિત્ર સર્જ શકત બીજા ચિત્રને મુશળને આ ચિત્રના પ્રિન્સિપલ ટેકનીક એ છે પણ કમેરા, એક્સ અને ફેક્સિય આખીબદેલા છે. પાત્રના સરીના વર્ણાંની દેખા એકાંતકાંમાંના આડગાજી બચ છે, તેના લીધે ફરની વજન નજીક જણાય છે અને તેનાં વાસા પર કાઢ વળુ હોય તેમ આખને ખુલે છે ચિત્રોમાં આપતી બીજી ચામકાનેની વજનુંગા તાસી આવે એ તો ચિત્ર લેનારની મોટી ખામી બતાવે છે, એ આખા પજુ છે. 'હો એન્ગલ'થી ને આ ચિત્ર લેવાયુ હોત તો આકાશની એકાંતકાં ચિત્રને સારો કલાવ આપત કાઈ જમીનત પટેલના 'ઊડતી મોળી'ના ચિત્રમાં મોળી કડાડવાની ક્રિયા કીક કસપાછ છે ધાળ વાળી એક માકડની ખામી સિવાય ફેક્સિય અને તેજાયા સારા છે. પણ પ્રિન્સિપલ ટેકનીક ખામીબદેલી હોવાથી પૂરતો કલાવ જણાવે નથી વળી ચિત્રની કાપણી પણ બરાબર નથી બોચેથી ધાળા એ હજ, જમજી બાહુથી અરથો હજ અને ડાબી બાહુથી જે દોરા કાપી લાવજાણી ચિત્ર સુચરો

'નવરાટના પટેલમો'ના દિલ્લદર બચેયના ચિત્રની ફાર-કાઢ-કાંમાં પડછાયાનો કપથાન સારો કર્યો છે, પણ વટેમર્મ એ ચિત્ર લેવાવા માટે સજાન યજને કમેરા તરફ જુલો છે એ ખામી છે વળાકાં રત્નોને દુરનો દેખાવ આવે એનો ખૂણ પકડી એ ચિત્ર લેવાયુ હોત તો પાદારે સાચ જાનત 'પદલવન્દક'ના કાચકાચ વિષયમાં કાંઈવાળા આડની દેખા એટલું સીધું પદલવની બાહુ લાવી શકાય નથી 'સાચ જીવન'નો આકર્ષક વિષય આખા, ખામીબદેલા પ્રિન્સિપલ લીધે માર્ગે ગયો છે પોતપોતાના કાર્યમાં મશયક વિ-વિષ પાત્રોની રચના સાથે જોતારના આખને ફરવા માટે ચિત્રમાં એક કેન્દ્ર એજીએ તે નથી દેશ પાત્રનું મો છાયામાં છે અને દેખા ખુદસી જણાવી નથી. આવાં ચિત્રો પાછળ વારવારના પ્રયત્નો કરી તેને અનુકૂળ પાત્રે તથા તેજાયાની પસંદની વટે સારાં બનાવી શકાય.

બી. બી. ફનીબંદા

નરભક્ષી સિમ્બા!

આ વાર્તામાં આપના અને સિંહના અવરોધો મિકાઓ મુજબનમાં મદદને મોકલવા છે, તેના ફોટોગ્રાફ ઉપરથી ઉતારેલુ આલેખન
હોરેન-નંદ કનૈયા જે એચ. પેટરસનના અંગ્રેજી પુસ્તક 'કે મેન-ઈટર્સ ઓફ ટસાવો' ઉપરથી રૂપાંતર કરનાર

હરિનારાયણુ આચાર્ય

[The Man-Eaters of Tsavo] ગોરા કાળા ધડવાળું ફોટોગ્રાફ ઉપરથી સામુએને ત્રણ ખાનાર, ત્યાંના એ મનુષ્યભક્ષી સિંહોને જાણી
સે કનૈયા પેટરસનની આ પરાક્રમકથા, જાતના સાદમ-સાદિત્વમાં વિશિષ્ટ ગ્રામ વસાવે છે ફુનિયાના અનેક સમયે તદ્દિહોએ એના નિર્બેક
મુશુનાન કથા છે. પેટરસન, ફોટરસન રૂપેના જાણના માટે ડરહામી આફ્રિકા ગયેલા એક સામાન્ય ફોટરસન હતા એ જામનીથી ફોટરસન
અચાનક એને અત્યંત બુદ્ધિશાળી, આકાશ, અવકાશ માનુષ્યનાં વિકરાળ સિંહોના સાગરો કરતાં પડ્યા અને હાલમાં જાણવા મળેલા
પ્રાણસરક્ષણની જવાબદારી અણધારી એને માથે આવી પડી એ પ્રસંગે એણે એકલે હાથે એ પુરવારે ન્યા, સિંહોના વચ કરી નિર્દોષ
માનવોના અકાશરૂપ હાથાકાર થતા અટકાવે, એ આખી તથા અત્યંત રોમાંચક છે. રજા પણ અતિશયોગી, આત્મ-સાધના કે મર્વની માત્રા
સિવાય એ બધા બનાવો, આપણા દેશના ટપલની સામાન્ય વાતો પેટ, પેટરસને વળેલા છે એટલે જ એ વધુ હૃદયવશ બની શક્યા છે
મનના પ્રકરણોમાં, આફ્રિકામાં આવીને કામે થઈ ગયા પછી થોડા જ દિવસમાં સિંહ દેખાવાની અને બેત્રણ મનુષ્યોના અજાણીને અકસ્માત
ભ્રમ થઈ જવાની વાતો પેટરસને કામે આવી તેનું વર્ણન છે શરૂઆતમાં તે તેના માનવામાં તે વાત ન આવી, પણ ત્રણેક અકાશરૂપોમાં
તે એના જ શીખ-જોડાર અંતરસિંહોના કાકામાંથી બંધો બધા મિલકે કંપા, અને પેટરસને તેને ફોટરસનના જાણના સામુએને ત્રણ ખાનાર
મથાગણો પ્રથમે અને સાવધાનીથી છતાં નિહાળે હાથ લાગ્યા ન તેમના ઉત્પાતકારમાં, કહોડો થયેલા જ ન્યા હાથ આજળ વાગ્યા]

૩. દવાખાના પર હુમલો

આ તમામ વખત ફરમાન મારે પોતાનો તબીબી વાડ-
ના કાંઈ પણ વ્યવસ્થા સંસ્કારો વિના કનાકા મેડન
વચ્ચે બેસે હરેશ હતા એક વખત ફોટરસન સોડ રાત નાજીમાં મારે
ત્યાં આજે હતા ત્યાં જ બહાર તબીબા ફોટરસનના કાંઈના અવકાશ-
ફોટરસનના અવાજ સાંભળી અમે અરથી રાતે બની બહાર કાનસ
ત્રમને બહાર બેસા જતા મારે નમરે પડ્યું નહિ, પણ બીજે દિવસે
ફોટરસનના પ્રકારમાં ત્યાં આજળ સિંહનો પનારો જોવામાં
આવ્યા, ત્યાં જ મારે કાન આવ્યું કે એ પ્રસંગે અમારામાંને એકાદ
જનું સિંહના મોનો કોળિયા થતા સહેજમાં બની ગયા છે. આ અ-
નુભવથી એનીને મોમાં મુકામતરતજ ત્યાંથી કપાડી લેવાની નાદવળ
હી અને મારે ધરવાળે કાકાની, એ પ્રદેશના આજે-અજે-અજે-અજે
જવાબદારી લેવા ત્યાંના તાન-જા આવેલા ફોટરસન કાંઈની સાથે
રહેવા હુ ગયા તાડના પાડના અને રાખા-રાખાથી બનાવેલા આ-
જે-અજેમાં અમે બંને રહેતા હતા એ અંતરે મુનાન્ડા બની જતા થોડી
માર્ગને પડ્યે, નદીથી પૂર્વ તરફ ગાયેલું હતું અને એના કરી છો-
વાર નેટલા બ્યાસની કાકાની બંધી બની તે મનુષ્ય કાંઈ એની વાડ
'જોગા' બનાવી લીધી હતી. અમારા અગ્રત બિદમતમારે પણ આ

'મારો પોતાનો તોજ હોરાડ મેરાન વચ્ચે હતો'

કાકાની જાણુ લેખક (કનૈયા પેટરસન), જનરૂ જાણુ મિ. સી. પેટરસન

નિક પકડવા માટે એલુ પાલક

એ રાત્રે હું અને ડામર ઓફ મિલની વાર એવા બારબાવાના ટળામાં એકા ત્યારની એ બને મિલને એકલી તો બીકે પોતી નએલી કે બારકે ને કિચકીથી એ તમારેને કુપી જ નામનર નવા લાગ્યા અને માથું પડે તો, ઓફ મારાથી પ્રેમ પડ્યા અને યુવાનની મુલાકાતીને વર્ષા ન્યાર વડી વાળા મગચ મુપી એમને બધાં વચ મુખ્યુરે લીધું નહિ. એવાના નરકથી આમ આમ મેળવવાનો વખત મળ્યા એ કચકીના મને વિચાર આવતો કે મિલ દરીથી કુપી ને ને એમને વાહવા મરવા માટે અરકમાં અરક આપન તો 'નજ' મળી પડે તો હું એવી 'નજ' ને નેવાર પડી શકું કે જ્યાં બનના રજ પાનુ દેખામ મિલચ એકથે મલકેતો 'ઓડા' તરીકે કપંચામ દરી મગચ, તો પડી એમને પડવા મિલ એ વાળરાગા પેચમી દિગમ ને એમને જ રજ પડાઈ નથ આતો નિયમ પના જ વડેલ એવી વાળજ મરકા અને હવ વળનામ લાડતાના મરવાના, કેસના પાણ, વારના ફેરડા અને લોખંડની બારે સારંગો જ્યાં આપન વડે મિલ નથિયે એવું પાલક નેવાર ની માથુ મેલા પ્રવડાના આનરના આ પાલકમાં એ બાના રાજવામાં આલ્યા હતા એક જિર માટે, બીલુ માથુસ મારે, પાલકના પાલકના બાના માથુરોને બારે પેચવાનો સરકના મારવાનો ફરવાઈ હતા એમથી એકર પેચા મગી માથુરો નદન સવાગત વહેના, શરખ એમના અને મિલના બાના ની વચે ત્રણ ત્રણ વાળજ નેમકા અંગે અરક લેવા નેવારની બારી રીવાસ હતી આ નેવાના કટા કપર નીચે લાડતાના સંચેવાગાઈ કટાના વના પાલકની રેમના રીકરિયાને વચેલી હતી. માત્ર ફેર મરકા કે ફરવાઈ એવ મરવા માટે આગા મિલને છુદ બરચ (ચિરક) ને વડેવાની જરૂર ન હતી ફરવાલની મોકલમુ આ રીતે મરવામાં આ રી હતી મિલને પેચવાના મગાથાના બાર એક ન્હી બારે માથુ દારણ નાથે આડી જડી નેવાના આડી હતી એના ને કટા ને નરક લાડતા કે જ નેમને મુધી લખાવવા હતા આ લાડવા કટાના માથ વચે વડેવા આડી રેવા કમ આ વળના અને નારથી બાધી નેવાના આવી હતી. આને બીરે, લેકેલી એવા કરી કપાથી લેવાય નમ રી નામિને નેવાના વારમા કરતાં જાનનો વારમા આપવા ન્હા, શરખુ આડીની મેલન કરતાં સુએની આસર એ દમેમાં બદેનર દોય છે ફરને માથુસને છમ એક અને નાથ ને આપ્યા છે તે એરલા જ પાલક કે માથુસ પોતે એવે નેપી બમણું બીનકોઈ તો આજો.

તમારી આગવાસ દમેશર રાનાપરો કુન રજી સમો, શરખુ એ સોપી વડુમાં વડુ કુબેર દોય છે.

જ્યાં રીનિતે આપુ બને છે ત્યાંથી બીન બની નય છે

એવા ફરવાઈ જાની નવા હતા. જ્યારે જરૂર ન દોય ત્યારે આ ફરવાલના લોખંડની બાધી વડી, પાલકના કપવા માથમાં જરેલા લોખંડના આડા નાના કુડા પડે અને એવા મુપી દેવામાં આવતો. એ કુડાના બીન છે તે તાર બારે દો હતા અને એ તારનો બીને નેવા પાલકના આડરના બાના આગવા સુતારેની એક આન મરથે બાધી રવામાં આલ્યા હતા એકથી એવા મિલ પાલકમાં પેને કે તરન એના વચ પેલી પૂજાના લોખંડી આન કપર પડે અને આન ફળાતા રેવ પેલા તાર એવાય કે લામગી એના છેડે જાંબેલી લોખંડનો કુડો કચકીના વના કટાના કે ફરવાઈ બવ મળી નથ 'નમે નેરકો મલેતો પાનુ જરૂર દિગામ મિલ અને એકલોને લેવાથી મરે તેમ પાનુ ન હજી, શરખુ એ અરકમુ બારમુ જમીનમાં મરકી એ મલકત લેવા લેવાના આવા વચે નેવાર બેપેસેસ કમકાઈ જતુ દેવ.

આ માથુસ નેવાર નવામાં આગને બારે મલેન પડી ફરવાલની રેલોમા સાનુ આપવાનાં કામ પાડવાનુ કામ, પૂરના દલિ-વરના આગને અગકથ થઈ પડતુ હતું પણ વિચાર કરના મને યત્રમું કે મારી શરકલની કામુ આપીવાળી મળાથી કાચ આમાં નમ્યા મારી શકાય. એવા કે પ્રયોગ કરતા મને સતેપ થઈ કે અંકકી મારકી નેવા જ બેભર જોય કામમાં મારી શકાતા હતાં પડી તો કામ રેલકા માટે કુબેર કારખુ મુક નહિ

પાલક નેવાર આ ન સિલ્લે વધુ છેતરવાના દેશમાં મેમને તમુ એના કચકા કપર જ બાધાની રીવા અને રાજકાને રેલી મળ-ળ ના વડે રોપી લીધી. પાલકા આગના નાનું કીડું રમ્પેતુ હક, એન એકર પેલા માથ એક કાખમાંથી બંધ કરી મારકા વડુ. આ વળના બાનામાં, પાલકની બેભર સામે, મિલને માટે બીનું કીડું કપાઈ રાજવામાં આગું હતું મારી આ કારીની કોરેને નેવારો એ બધા દવાખમુ દવાળી મેં અચકાતા કે સિલ્લે મરકા આવાક અને કાચે વડે મારા આ દેશમાં ફરવાલના ન નહિ. પણ આન જમુસી નેમ એમની બની આગા દીધી બોડી વડી, અચકાતા રેલી રતો તો મે ન્હા ને પાલકમાં સિલ્લે લકવાવાનર 'બોડ' (અથ) જુ રવાન લીધુ, પાનુ કોપી કુ વચુ નહિ. માત્ર એ મારી બે પ અને આશર મુશબવા તમા અચકાને એવા બના એ નહાના

વડુલવા તો આ વખતે સિલ્લે આમરી મુશબન લીધી તે પે કેટલાક મલકા લીની ગયા એકે બીન રજવામાં એમના નવકની વાતો તો અવારનવાર અમારા કાને આવતી રહેત. બારે માનાવા ટળવામાં શન પડી રૂક વળમાં એ કે વેવેના આરલા નાપી ને માથુરોને લઈ ગયા હતા તસાચેથી રેસેક માથક છેડે એનામાંની નામના રેયોપી પાનુ એક માથુસને કપારેવા વળા થોડા રજ-વમાં જ પાણ એ રેલકની મુશબત લીધી અને બીન ને માથુસને મપાકમાં લીધા. એમાંના એકને તો કાચી આવા અને બીનને પાનુ એવા બવકાં અને કચકા મરકા હતા કે એ પાનુ મારકા રિવમાં રાજમામુ થઈ ગયા માત્ર તમારેવા અને માતા અનુસવા હતા અને અમારા એ વડેવા દુરગનો હવે કાચમગે આ પ્રથમેના ત્યાન મરી ગયા છે એવા વિશ્વાસથી મલકા પાનુ દેવાની રીતે કામ વ-લવી ગયા હતા અને કાચમગી પ્રથમના એવા તિયમિત બવવાર આજ થઈ ગયા હતા.

[કમલ]

તમે રી નામિને નેવાના વારમા કરતાં જાનનો વારમા આપવા ન્હા, શરખુ આડીની મેલન કરતાં સુએની આસર એ દમેમાં બદેનર દોય છે ફરને માથુસને છમ એક અને નાથ ને આપ્યા છે તે એરલા જ પાલક કે માથુસ પોતે એવે નેપી બમણું બીનકોઈ તો આજો.

ગુજરાતના ભીલ લોકો આર્ય છે?

ભીલ સુવત્રી

ખાલીસ લાખની જે પ્રજાને 'અનાર્ય' કહીને આપણે તરછોડી છે તેનું વૈજ્ઞાનિક પરીક્ષણ આજે આપણી એ બ્લની માન્યતાઓને ઉત્થાપે છે, અને કહે છે કે એ લોકો આપણામાના આર્યોજ છે, આપણા જ લોકો-ખાંધવો છે.

પરંતુ ભવિષ્ય, જેના અન્યથ જેવાં વન અને પર્વતોમાં વસી ગઈ છે. એ સર્વમા ભીલોની સંખ્યા મોટી મોટી દોઢ ૨૨ લાખ જેટલી છે. ગુજરાતમાં પર્વતો અને ગંભીરો છવાયેલા પંચમહાલ જિલ્લો એમનો મુખ્ય નિવાસપ્રદેશ છે, ને ત્યાંથી આસપાસના વાનર, મેવાડ માળવા, નીમાડ અને ખાનદેગ મુઘી થોડાપણુ પ્રમાણમાં એ લોકો પ્રસરેલા છે આ આદિવાસી ભીલો ગુજરાતમાં એક સ્વયં વિગે-પતા ધરાવે છે, તે એ કે એમની જોડી ગુજરાતી છે ને ભીલોડીના નામથી જોળાય છે. જ્યાં ભાષાકાંઈક નામ આને ગુજરાતીનું એ અંત મૂકી છે, બીજા પ્રદેશના આદિવાસીઓ વિષે તેમ નથી, તેમની ચોતાની એક જુદી ભાષા છે ને તેની જુદીજુદી રાજાનિક જોડીઓ એ લોકો જોડે છે એ ભાષા 'મુન્ડા' કે 'મુન્ડારી' કહેવાય છે એક માત્ર ગુજરાતમાં જ મુઘીયોગી આર્ય વસ્તુશાળિયા ફર રહેતા આ આદિ-વાસીઓએ એક આર્ય ભાષા (ગુજરાતી) ને શી રીતે અપનાવી લીધી છે એ પ્રશ્ન માનવશાસ્ત્રીઓને મૂકી રહ્યા છે, કામ્પ બીલ લોકો આર્યોના સંપર્કમાં નો ફરી રહ્યા નથી, તે પછી તેમની ભાષા એ કેમ અપ-નાવી શક્યા હશે?

ભીલોની પ્રાચીનતા

માનવશાસ્ત્ર (Anthropology) ની જુદીજુદી સંગ્રાહન પદ્ધતિઓ પ્રમાણે આવાર સુધીમાં ગુજરાતી ભીલોની જે વ્યવસ્થા તપાસ થઈ છે, તે પ્રમાણે એમી કેટલીક રીતે અન્ય પ્રાણેના આદિ-વાસીઓ સાથે સંજલ ધરાવતા બનીયા છે. હિંદી સંસ્કારના માનવ-શાસ્ત્રી ડૉ. બી. એસ. ગુડા 'માનવવિજ્ઞાન' (Anthropometry) દ્વારા એ-જુ લોખ અને ભીલો વચ્ચે નડકનો સમજ દોઢાવાનુ માને છે. મેક્કેન્ડેન, તેમનો આનુવંશિક સંજલ કસાવ અને મરીના મોટા સાથે સ્થાપિત કરે છે ગુજરાતમાં તેમની કુપચિતિ સંજોથે સી એસ. વેંકટસ્વામી એક અત્યંત રસપ્રદ માન્યતા રજૂ કરે છે કે 'દ્રવિડોની પણુ પહેલાના સમયે હિંદમાં વસતી મહાન 'મુન્ડા' પ્રજાનું એક અવર છે આ ભીલ લોકો છે. આ પ્રશ્ને વિન્નમાયજન પર્વતની તળેડીઓમાં ચોતાના વસવાડો સ્થાપ્યા હતા અને ત્યાંથી જરા બહાર ગુજરાતમાં જઈ વસતા તેઓ દ્રવિડ પ્રજાના સંપર્કમાં આવેલા અને એથી તેઓ 'બીલ' (બા નામનો જુલારો આજળ આવરો) કહેવાતા થયા. ભીલોની હવત્પિત સંજોથે આ વિદ્વાન ગણજન જણાવે છે કે 'એ બનવાનેજ છે કે આ લોકો પ્રેટી-મેડીકેનિયન નામના પ્રાચીન વર્ણના હોય. આદિ-કાળે સદગ્રા પ્રદેશ ન્યારે રખડું પહાડવા લાગ્યા ત્યારે એ લોકો તેને છોડી જ્યાંયા વેરવિખેર થઈ ગયા હતા અને એમના જેવા જ સાર્વજનિક અવશેષો હિંદમાં પણુ મળી આવ્યા છે તે તેમના આજ મનનું સૂચન છે કે વિન્નમાયજના પ્રદેશોમાં આ અવશેષો ખૂબ ફેલાયા છે' વેંકટસ્વામીના આ માન્યતા પછી પડેના નવાડ નહિ. વિન્નવ પ્રદેશની જેમ આખા ગુજરાતમાં પણુ આ સમૃતિ (કે જે Caprian રહેવાય છે તે)ના અવશેષો પુરંજ પ્રમાણમાં મળી આવ્યા

વૈજ્ઞાનિક ગણના પ્રારંભ, ન્યારે આપો કતાર હિંદમાં આવેલા તે વેળા (ઈ.પૂ. ૨૦૦૦ની લગભર), અહીં દ્રવિડ લોકો વસેલા હતા. એઓ પણુ આર્યોના આગમનથી અડી-ગણુ દબાર વર્ષ પૂર્વે ફેલાઈ અનુભવ્ય પ્રદેશથી હિંદમાં આવ્યા હતા. આ દ્રવિડોની પહેલા, અહીં અનેક જનકી પ્રજાઓ વસતી હતી જેમાંના જરા નામો-નો હજી પત્તો લાગ્યા નથી. એટલે વિદ્વાનો નિષાદ, Pre-Drap-idiar (દ્રવિડોની પૂર્વે વસના), Proto-Australoid (એન્ડ્રો-લોઈડ કહેવાતા માનવવર્ગના મૂળ પુરોષ), Veddo (મિલિનવા આદિવાસી વેડોઓના સજનીય) વગેરે કાષ્ઠનિક નામો દાગ એમને જોળખાવે છે હિંદની આ આદિવાસી પ્રજાઓના વસાવે આજે પણુ હિંદના ઘાટા જંગલો અને અજમ્બ ફુંસાજ પ્રદેશોમાં લાખોની સંખ્યા-માં વસેલા મળી આવે છે. આ લોકો અનેક ભવિષ્યમાં વહેવારોએલા છે: મુન્ડા, સાન્થાલ, ઈરાંવ, ગોડ, ભીલ, બેગા, કાલ, કાન્નિર, કાન્નિ, ચિચુ, પોલ્યન, મુકુવત વગેરે વગેરે. આ લોકોની ખાસ જોળખ એ છે કે તેમના કદ ઊંચાણ, રંગ મલો, નાક ચીણુ ને પહોણુ, મો કપસેકુ અને દોઢ બહા દોષ છે એમના છવનની સામૃતિક બાજુ તપામતા તેઓ આર્યો અને દ્રવિડો કરતા જુદી ધાર્મિક માનવા, જુડ સમાજજંબંધારણ, જુદા પ્રકારની જોડીઓ વગેરે ધરાવે છે.

ગુજરાતના ભીલો

મુઘીયોગી હિંદના આ અત્યંત આદિવાસીઓને આજળ આપી રાખનાર ગવવાગાકયા પ્રદેશોમાં ગુજરાતની પણુ ગણુ સી થાય છે ભીલ, કોખી, ફળગા, ચોવરા વગેરે કેટલીયે રાત્રીપરજ અને ગાંધી-

૧. આર્યો અને દ્રવિડોના આગમન સંજોથે સામાન્ય માન્યતા અહીં દર્શાવવામાં આવી છે. ખરૂં જોતા મોદે-જે-રેડોની સોધ પછી એ આજો પ્રશ્ન વિવાદાસ્પદ બની નહિ પુત તપાસને પાત્ર બની છે. આર્યો બહારથી આવ્યાના પ્રમાણે તેમના સાહિત્યમાં મળતા નથી અને દ્રવિડો ઉત્તર હિંદનું આદિપત્ય ભોગવતા દોવાની સામીઓ તેમનું પ્રાચીન સાહિત્ય, ભાષા, સંસ્કૃતિ કે પુરાવોથી આજતા નથી

૨. શારીરિક લક્ષણોની દૃષ્ટિએ આધુનિક માનવજાતનાર મોટા વર્ગોમાં પહેલાંએડી કે એન્ડ્રોલોઈડ, મેડોઈડ, મેમિલોઈડ અને કોકેશીયન એન્ડ્રોલોઈડનાં લક્ષણો આ છે ખૂબ પહોણુ નાક જે ઉપરથી ઘણુ ચીણુ, લાંચ મણુ, કાળો રંગ, કાળા અને મેઝાં વાડીયા વાળુ એન્ડ્રોલોઈડના આધુનિક જનકી લોકો અને હિંદના કેટલાક આદિ વનનીઓ એ વર્ગમાં આવે છે

છે આગાખાદ મહેરની બહાર મનમાં બનવન વનુવદન જાણ્યું અવન-
શેષા આવેલા છે એમાંના યોદ્ધાને જોદાની અંદરથી હાડપિંચી
કાઢીને માપવામાં આવે છે એ માપને બોલોના મારીકિક માપેા સાથે
મરખાવવામાં આવે તેા આ પ્રક્રમ કહેલાઈ નય આ પુરાતન અવ-
શેષો દસખાર હંદાર વપે એટલા નૂના અરા

‘બીવ’ એ કંદરે કૃત્તનિનું નામ દેવાનું જણાય છે તામિવમાં
ધનુષ્ય (કામકું) માટે ‘ગિવ’ રાજ છે કામકું તે અગાધ બીજનું
પ્રતીક લંખાય છે હજુ પાણુ એ લોકો તેને વાપરે છે. આમ ‘ગિવ’
ધારણુ કરનાર લોકો તે બિંદવ, એ રાજ અવજમ સ્વા બિંદવ ‘બીવ’
કહેવાયા લાગે છે મહાભારતમાં સુભરાતના બીજોની નોધ મળે છે.
ધ્યાનરિત્તનારમાં મળે છે નુભરાતની પાટણની વહેલાના મળની
રાજાની શ્રીમાળનું અસર નામ ‘બિંદવમાળ’ હવ. પછી સુમલમાની
મળના માહિત્યમાં તેા બાકી અંધથી યુધ્ધને મેલિા મૂળી આવે છે
બીજ યુવનની ઝાંખી

આખી બીજ પ્રલ સંસ્કૃતિના એકસરખા તળકામાં હવે રહી
નથી ને વિસ્તારોના બીજા કમળ છતાંપિ આઈ રહેલા હોહ આધુ-
નિક વિસ્તારોથી થયે ફર મ’ ઢિંકના સધન થશે અને અગત્ય પડે-
તોમાં વરે છે તેમની અસ્તિત્વ, અને પચમહાલના સુધરેલા લગા કળ-
કુષ વિસ્તારોવાળા બીજોની અસ્તિત્વ વચ્ચે ગ્થાનિક અતર નેવામાં
આવે છે. બીજી બીજ કોમોની સામુદ્રિક નવાસ હજુ થઈ નહિ હોવાથી
એમની સ્થાનિક અસ્તિત્વની વિવત હાલ પ્રાપ્ત નથી, પણ બીજોનાં
લોકો આગળજેવતાં તરફે આ પ્રગામિ છે

(૧) બીજો ગોનાં વસાવોને વસતા નથી, ન્યા એ લોકો કદમળ
ખાય છે ત્યાં દેહાશ્વો પર અને ન્યા જીનીવારી કરે છે ત્યાં પોત-
પોતાના એકરમાં ફરે બીજ અલગ જુદી બાધીને રહે છે લગ પતા
હાકારમાં પોતપોતાના માટે એવી સ્વતંત્ર ખુદી બાધીને રહેવા લાગે
છે એવા છૂટા જુદાકામોના નૂલ ‘બીજપાટ’ અગર ‘પાટ’ કહેવાય
છે એવા કહે ‘બીવપાટ’ નો આવેલાન ‘આમોની’ કહેવાય છે

(૨) બીજીની કરનાર બીજોનો મુખ્ય યોગાક ‘રાબરી’ (હાસમાં
કાલેજેથી મહાઈ) હોય છે. મુખ્ય ધ્યાન્ય મહાઈ વારનહેવાર પડ અવાય.
માસાહાર પણ કરે છે વાફરા અને માવનુ માસ અમુક અમુક વિગત-
રેમાં ખાતા નથી કાઝ છટથી પીવાય છે.

(૩) અવન નરીઓને લગ મે લોખ વસોઝોઝા વાપરી રહે છે.
માથે ચીંચરા થઈ અંધરી પાછી, કીલ તદ્દન કપાડું, કપડામાં ગાન
નાના ચીંચરાની લેગોડી, કે જેના આગળા હાથમાં સર્ધાંશ માટે સહેજ
પહેલો કકરો ઝોમી લેવામાં આવે છે જેટલા વાપરી રાક્ષા નથી

(૪) ખૂબ મધથી રહે છે કટોકટીને વખતે એક ખાસ પકારની જુથ
પાટના બધા ક્રૂપકાકામાંના બીજો લેવતેલોતામાં એકા યથ નય છે.

(૫) માતિય-સહારમાં એ લોકો એકા હોય છે. થેતે બખ્યા
પેટ રહીને પણ અલખ્યા અલિયને ન્યામટશે. અને રાજે આવે-
લા માટે જ્ય તો વાર નથી લગાડતા. જોડું બોલવાને એ લોકો
મોઢામાં મોડું પાપ જણે છે. મેઠેમાં તુરત બુને કમઢી લે છે. કુત-
રાના માથે હાથ મૂકીને સમ ખાય છે.

(૬) ચેરી કે કાઢને (ખાસ કરી દોરની ચેરીને) પોતાના હક
મેળે છે ધાર પાડના રાજજીરાથી પનુ મેહ બીડને લકને માલમત્તા
આપે નોપણુ લેતા નથી જેની ચેરી કરે તેને ઈવ પહેલાઈને ન
નય છે એના દરવાથી ઈ રી હ-ની મજેલી મળે છે

(૭) એમની ધાર્મિક ક્રિયાઓના કરાવનાર પુરોહિત ‘વડેશ’
અગર ‘એપો’ કહેવાય છે. એ ધૂણે છે અને એ રિયતિમાં દરેકના

કુખર્જના કપાયો બતાવે છે મગ્ગોત્તર ક્રિયા કરાવનાર પુરોહિત
બુરો હોય છે. એ ‘રાવળો’ કે ‘રાવળીઓ’ કહેવાય છે

(૮) આજ્ઞાજી પ્રતે એમને ખાસ ધનુર હોય છે. અડકેટ ચી નય
તો તેઓ આપરો મેથાં વગર પછુ નથી રહેતા મરજૂની ખગર નથી

(૯) લત મોડી હંમરે નય છે. વર-કન્યા પોતાની મેલે પર-
સ્પરની પમદની કરી લે છે. યુવક પરાકમી હોય, અગર તુલ્ય કતાં
સાફ જાણુના હોય તો તેને સહેજે કન્યા મળી રહે છે. સાધુકાચીકીને
પણ એ કાર્ય થાય છે. એના માટે ‘ગોળમરેડો’ નામનો હતવ
યોન્ય છે એક રક્ષની (અગર તો તેની હાંતી ટાળ કાપીને ખોડી
કાવ તેની) ટોચે નાળિયેર અને ગોળ પાથે છે. પછી કુંચારા યુવક
અને યુવકીઓ ત્યાં એમાં થાય છે અને એ વર્તુળમાં ગોઠવાય છે.
યુવની યોડું વર્તુળ થાંભલાની આસપાસ અંદર, અને યુવકોનું બહાર
હોય છે. પછી જૂર જોડેમાં નંતનંતના વૃત્તો આયત અને વાદન
સાથે થવા લાગે છે. એમાં તક સાધી યુવકે સ્ત્રી-વર્તુળને વાંધી રક્ષ
ક થાળવા ઉપર થઈ નહ નાળિયેર ને ગોળ ઉપાડી લેવાના હોય છે
પોતાના વર્તુળને કાઢ યુધ્ધ ન થાય છે. રાતે તેની જીવન ખાસ યો-
સાઈ રાજે છે. એમ છતાં અધળ યુવકો પોતાનું ક્યેય સાથે છે ને
એવા મજા યુવકને પોતાની મનનમની યુવનીને હાથ લાડી વર્તુળ-
માંથી પોતાની બાવી પત્ની તરીકે ચૂંટી કાઢવાનો હક હોય છે. બને
જુથ પહેલેથી પરસ્પરના પરિચયમાં તો આવીજ ખબેલાં હોય છે
આ નાજ-એટરી પણ લત થાય છે.

(૧૦) ફરેક યુવકે, ને આજુસની ડાહીને કાચી પત્ની તરીકે
ચૂટે છે તેને, ડાહીના બહારમાં ક્ષક રોહક રક્ષ અથવા દોરનાર
વગેરે બીજ વર્તુળો આપવી પડે છે. ને યુવક એ આપવા સમર્થ
ન હોય તે તેના સસરાના પક્ષમાં આવીને રહે છે (પરજગાઈની
પેર) ને તે પછી લગ થાય છે. એમાં, ઝંડપની અંદર રાખી રક્ષની રાજ
ખેટલી હોય તેને ખાર ફેરા ફરવાના હોય છે. બમ, એટલેથી લગ
પતી નય છે. અલખાત, એ પછી જમણ વગેરે ખર

(૧૧) માલુસ મરી જતા રાખને હળદરના પાનુ અને હાસથી
નવડાને છે, પછી તેની કાઢી કાઢી ખાળવામાં આવે છે શીતળાના
રોષી અગર બાળકને કાઢે છે તેમને
દિવસે તેરમાંનું જમણ થાય છે. અ-
વનને મરવાનેના પાળેલાં રોપાય છે

(૧૨) બીજોમાં ગોત્ર હોય છે
લગસંબંધમાં સમાન લોકોના સંબંધ
ખથાવાય છે. કેટલાક વિગતોમાં
મામા ને કુંડીના દીકરા-દીકરીઓ વચ્ચે
લગસંબંધ (cross cousin marriage)
હય છે એકપત્નીવ્રત પળાય છે.
સીનાનુ વધારે પડત માન જળવાય છે

(૧૩) સામાન્ય રીતે વિધવાનેા
દિવરની પત્ની થઈ નય છે—ને તેને
દિવેર પસર હોય નેા નહિતર બીકે
નઈ રહે છે. પતિના તેરમાના દિવરે
દિવેર કોઢાળી મોડલે છે. ને વિધવા
બાબી એ રાખી લેતો પત્ની થવા રાજ
છે એમ સ્થાનય છે, ને ને ન રાખે તેા
બીકે નજી એમ લેખી લેવાય છે. પછી
ને યુવકને ત્યા તેને નઈ હોય તે યુવકે

ગુજરાતનો બીજ

વિષયના દિવસને બરા હકાર તરીકે કહેવામાં આવે છે (૧૪) બીહીમાં છુટાછેડાના રિવાજ છે. આ પ્રસંગે પુરુષ સ્ત્રીની એકબીજાને છોડા ફાંફી જે એટલે છુટાછેડા થયા લેખાય

(૧૫) બીહી ત્રણ પ્રકારની દેવારાધના રહે છે મેટ્રિક આર્યોની જેમ એમના મુખ્ય દેવા તે નિર્સર્ગદેવો અનરદેવ, ઉપરાજ, જલ-દેવ અને પવનદેવ. એમની આરાધના થાય છે મૃતિ રૂપે માત્ર સિવ, હનુમાન, હનુવર અને ગાતા પૂલય છે. વળી દરેક બીહીમાં એક 'આમદેવ' હોય અત્યંત મધ્યે પવનરાઓના દગલો કરી દે તેને 'આમ દેવ' માની લેવામાં આવે છે. દરેક પાલનો જુદો આમદેવ હોય તેનું નામ એ પાલવાળાઓ પિતા કોઈ ભણ્ણુવ હાઉ નથી આ ઉપરાત પારાન્ને (પાડા રાત્ને), વાધાને (વાધરાત્ને) વગેરે પ્રાણીઓ આથી અનતથના દેવો તરીકે પૂજાય છે ભતપ્રેતોની માન્યતા ખૂબ પ્રચલિત છે

બાણાસુરની પુત્રી હપા છે જે અનિરુદ્ધની વધુ અને શ્રીકૃષ્ણની પૌત્ર-વધુ હતી તે બીહીમાં ફેરી તરીકે પૂજાય છે એ વાત ખાસ અજ્ઞાતની છે. દારણુ એ ફેરી તરીકે પૂજાતી હોવાનું બીહીમાં હાલદરજ રાજવું નથી

(૧૬) બીહીમાં કપા વિધે ખાસ ચાલિતી હતી મેળવાઈ નથી (૧૭) નીરકામણ વગર એ લોકો ધરની બહારની કપવા નથી. નીર મારવામાં એવા પાવરધા હોય છે કે અવારી રાત્રે ખૂબ છેડે કોઈ બીહી ફૂટે અને એથી જે જરા ચગકારો થાય એ દિશામાં બીલ તીર ફેરે તો પળુ વાળ્યા વગર રહે નહિ.

બીહીને ઇતિહાસ લખવાને હજી પ્રયામ થયો નથી તેમના સંબંધે ખાસ સંગ્રહાધન થયું ગુજરાતમાં થયું નથી. અલગન અંગના સુધારે અને ઉદ્ધાર માટે ગુજરાતે આદ્ય કાર્ય કર્યું છે એ કાર્યમાંથી યુરોપિયન વિજ્ઞાનશીલો જેમ અભ્યાસીઓ બન્યા નથી ને સોય-નીચ છે એ દિશામાં શ્રી પોપરદાસ ગો સાહનની આજેવાની નીચે દાલમાં ગુજરાત સંશોધન મંડળે કાર્ય કરવા માંડ્યું છે અને માત્ર એક જ વારના સંગ્રહાધનથી બીહી વિષે જે માહિતી એકઠી થઈ છે તે સાકાવતારી કહેવાય, કારણ એનાથી જેવું મિલક થવું જાય છે કે ગુજરાતના આદિવાસી બીહી તે મઈ અત્યારે ભલિ નથી

બીહી સંબંધે નવું સંશોધન

બીહીની આ રેતુલ્ય માનવશાસ્ત્રીય તપાસ ૧૯૪૨ના શિયાળામાં કપાડવામાં આવી હતી. જુદાજુદા પ્રકારની તપાસ માટે જુદાજુદા અનુભવી વિદ્વાનોએ કાર્ય કર્યું હતું બીહીના લોકજીવનનું સંશોધન એ મંડળના એક આગેવાન અને ઉપપ્રમુખ શ્રી પોપરદાસ ગો સાહેબે કપાડી લીધું હતું ૧૯૫૫ની આસપાસ વસપરપરાનિર્ભરજી (Blood group test) ના કાર્ય માટે લખતી યુનિવર્સિટીવાળા હિંદના એક પ્રખર માનવશાસ્ત્રી ડૉ. ડી. એન. મજુમદાર આપ્યા હતા માનવ-શિત્તિનું દામ મુબાઈના મુખ્યસિદ્ધ માનવશાસ્ત્રી ડૉ. ઇ. એમ. કુલકરે દાખા કર્યું હતું. આ મર્ચ માટે બીલ વિજ્ઞાનમાં મધ્યમી ગોડવળો બીલ સેવામંડળ તરફથી તેના એક આગેવાન શ્રી વાળીકરે ભલે સાચે રહીને ફરી આપી હતી. આ સંશોધન પર્ષ થઈ રહેતાં તે નીચેના સાહિત્ય દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે

૪ બીલ જીવનની આ વિનત મુખ્ય અરો પાછળ ઉદ્દેશ્યાભિલાશ શ્રી પોપરદાસ ગો સાહનના લેખ ઉપરથી લેવામાં આવી છે. મુદા ન. ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૧૨, ૧૪. અને ૧૭ની વિષયો મારી પોતાની લોક પંથમહાદા પ્રજામાં થોડાક માસના વસવાટના સમયે થયેલા બીહીના અનુભવ ને બિરીજીખના આધારે અહીં આપે છે.

(૧) P. G. Shah — "Non-Hindu Element in the cultures of the Bhils" in Essays in Anthropology presented to S. C. Roy (1942) (૨) D. N. Majumdar — "The Bhils of Gujarat" in the Journal of the Gujarat Research Society, October, 1942 (૩) G. M. Karmakar — "A Preliminary Note on Anthropometric Investigation of Bhils" (૩ વર્ષા વૈભાસિકમાં) બીહી સંબંધે ગુજરાત સંશોધન મંડળે કરાવેલી આ નવી મહત્વપૂર્ણ શોધખોળની સંખ્યા વિનંતો માટે આ ઉપકૃત માહિત્ય વાચવું જોઈએ.

આ સંશોધનનું જે પરિણામ આવ્યું છે તેના સાર એ છે કે બીહી એ અનાર્ય તેમજ આર્યોના વસાવટા છે કે કેમ તે ચોક્કસ કરવા માટે થોડાક વિશેષ સંશોધનની જરૂર છે. જે મુદ્દાઓના આધારે તેઓ અનાર્ય નથી એવું સિદ્ધ થાય છે તે સાર રૂપે આ પ્રમાણે છે

(૧) ડૉ. મજુમદાર જણાવે છે કે અમલો જ્યારે પર્વવર્ષેથી ચાર બીહીને ત્રેયા ત્યારે તેમના શારીરિક લક્ષણો તેમને આદિવાસી-ઓના જેવા જણાયા નહિ. અનાર્ય એમી કાર્યપદ્ધતિ અને નિર્ણયના આધારે તેમને આ વર્ગના માની લેવામાં આવ્યા હતા. એ દિશામાં ડૉ. મજુમદારે વિશેષ તપાસ કરીને કહ્યું છે કે શારીરિક લક્ષણો એવા બીહી આર્યવર્ગમાં બળી ભય તેવા છે, અનાર્ય આદિવાસી ભલિઓને તેઓ મળતા આવતા નથી

(૨) હિંદના બીલ આદિવાસીઓને તેમની રવતર બાપા છે, જે 'મુરડા' કહેવાય છે એ પ્રાથમિક તબક્કાની બાપા છે અને તેની જુનીજુરી બોલીઓ એ લોકોની જુનીજુરી ભલિઓમાં પ્રચલિત છે એથી ઉલટ, બીલ લોકોની માતૃભાષા ગુજ્ઞ આર્ય વર્ગની (ગુજરાતી) છે અને તેમાં જરાયે મુદા તત્ત્વો માફક પડતા નથી

(૩) બીહીમાં તેમની ઉત્પત્તિ સંબંધેની કથાઓ હિંદુ દેવા-જેવા દે શિવપાર્વતી વગેરે સાથે સજ્જાઓથી છે

(૪) લોહી-પરીક્ષણ જે ભલિનિર્ણય માટે મોટી વધુ પ્રમાણુઅન સાક્ષી મનાય છે તે પ્રમાણે બીહીનું લોહી તપાસતા તેમાં અનાર્ય તત્વનું અતિત્વ જણાયું નથી

બીહીઓ આપણા નથી, તેઓ અનાર્ય ને જેમની છે એ માન્યતા આપણમાં ૧૬ થઈ ગયેલી છે, ને એ માન્યતાએ જ બીહીને સંશોધનથી આપણથી દૂર અને તરછોડાલેવા સમજાવે છે. વિજ્ઞાન હવે આ બોરી માન્યતાઓને ઉઠાવે છે ને કહે છે કે લોકો આપણામાંના જ છે સમૃદ્ધિના માર્ગે આપણા મહાપ્રમથનમાંથીને આપણથી છુટા પડી પ્રગલ્ભ અને પછવાડે રહી ન જાય એ આપણા ન બાધક છે સાધીછના ગુજરાતે, માનવ સમાનતાની નમરે, વર્ષે પહેલાં એ વાત અનુભવી અને પથમહાદા તથા બીલ પ્રદેશોમાં સેવાઓની સર્વસ્ત્રાંતિના થાણા નખાઈ ગયા. એ લોકો આપણા એ બાધકોને આપણી વચ્ચે લાવવા આજે મોટી રહ્યા છે ને તેમાં ખૂબ સજ્જતા મેળવી રહ્યા છે હવે બીહી અનાર્ય નથી પાનું આતુરશિક દક્ષિણે આપણા જ છે એ વાત વિજ્ઞાને જણાવી છે, એટલે આપણી અને તેમની વચ્ચે કે થોડુંક અંતર રહ્યું છે તે પળું તારા પાંગરો ને એક દિવસ એકજે આપરો કે બીહી અને આપણી વચ્ચે એક બેંક રહેશે નહિ

બીહીની ક્રેંટકાઓ તેમને મત્રિયભણ્ણાશી બોલીને આપેવા મળે છે. એ વાત ખરી હોઈ સારું બીહીની મરુદ્ધિમાં રહેવાં જ આદિ પ્રામિત્ત તત્ત્વો દેખાય છે, પળું એવા તત્ત્વો બધા દિશામાં આદિમજાણના સુખ દોતા નથી અત્યંત અંગેઓની હવામાં મરુદ્ધિ એમ અમેકદમ માટે છે, નેમ પ્રતિજ્ઞા સંગેઓના વાતાવરણમાં તે

મૉગોલિયાનો લડાયક સાધુ જન-લાભા

એ ગિયાનું વિશાળ અંત અથગ આપણે મારે આજ મુખી એ અપૂર્વજી ને મહાન પ્રવેશ રહ્યો છે અને ત્યાંની મૉગોલ પ્રતિભા સ્વભાવ, સંસ્કૃતિ અને તવારીખની આપણને નહિવત્ માહિતી છે એવા એ અગોચર પ્રવેશમાં, અહીં એ ત્રીશી દરમ્યાન મૉગોલ જનતા પર પોતાની વિદ્વતા અને કરતા, ક્ષિત્રી અને દરખીમ પ્રગટ, રાષ્ટ્ર-પ્રેમ અને ખૂનતરસી ચાલિયાનીરી એવા પરમ્પર વિરોધી ગુણો વડ અદ્ભુત ધાકભરી છાપ પાડનાર એક અજબ વ્યક્તિનો આ જ્ઞાત છે આદરમાં સેકામાં મહા અભિલાષપુરસ્કાનોનો એ અવતાર અણાતા, અદ્ભુત વિદ્વતા ધરાવનાર એ ધર્મપુરુષ લાભા લેખાતા, ૧૬૧૧ની મૉગોલ રાષ્ટ્રક્રાન્તિમાં આજ પડતી વ્યક્તિ બની એ પૂર્યો હતો, અને પેસા ખાતર નિર્દોષ કેરીઆની ટ્વચી ચામરી છિતારનાર નાસ-નનક હુસાર તરીકે એણે ચાલીવાલી પાંચાની હતી મૉગોલિયા, ચીન, તિબેટ અને ચિનાઈ ઉદ્દેશાનનું સયોજન કરીને, મૉગોલિયાના તેનું એક મહારાજ્ય રચવાના મયરો મેલનાર એ અજબ વ્યક્તિ આજ પોતાનાં દૂર બહારવસના કર્મીમુ લુલ્લેખોની નામકથા મૉગોલિયાના માગરેમારે મૂકી ગયા છે

એક સ્વપ્રસેવી મત્તાકાંક્ષીમાંથી બલિમ લુથારે બનીને જે પોતાનાં ગજબનાક કામોની દરખીમ નાસ-કથાઓ મૉગોલિયાને મામરેમામરે મૂકતા ગયા છે.

મા ગોરી નાચાન વિદ્યાધીપમાં આવ્યો ને ત્યાં વર્ષો મુખી રહ્યો ધમા-ખસ મૉગોલિયન લાખા આવી નર અલશમાં મારે આવતા, તિબેટના બધા મેસા ત્યાર પછી તે પૂરી વળેણે અને ત્યાંના છવનનો પાકો અનુભવ મેળવેલો અને નવાર તેનું ગોશીકમ્પતિના હુદાર માથે બેઠો દેરેલો ત્યાંથી તેણે દિલ્હી પ્રવાસ પણ ખેરેલો અને સુદ અખવાનના ગોશીનો યાત્રા દેરેલો

તરખુપરશાધી ને તે ગદલપાકાંક્ષી, આવેશમય અને દોહરદિલ હતો. એવુ હોવાતે કે જરા નેટમાં વાધા મારે તેણે મકયાના પા-તાના સાધીને મારી નાખેલો, અને મકાના હાક કાનૂનીથી બચવા દ્વાસા નાસી ગયેલો. એ ખૂનના બનાવથી તેની નિંદગીને પાટો બદલાઈ ગયો અને ત્યાર બાદ તેણે શરૂઆતી સાધુ તરીકે કામદી ગટ કરી એ દરમ્યાન તેણે અજબ સાદમો ક્યો, પચનખંડી ફર-માને કાઢવા અને ચળવના કમો કયો

તેના નિઠર પરિચયમાં આવેલાઓ કહે છે કે બીજ તાવજ્ઞાન નવા લોકો અને આગેનાનું નેનુ જ્ઞાન અવાધ દગ મૉગોલિયાના મોઝ મેસા મદન લાખાઓ બંજારની તેની ખર્ચતિ થઈ હતી. તેના દેશના પ્રચલિ તેણે ચેમિનના મકાના અધિષ્ઠાતાનુ પદ પણ સોમન્યું દગ. એ મકાની ગમ્યા મેટલી આધારખૂન ચાનુય છે કે મદાન વિદ્યાધરી અને રંગરંગ નાળ બીજ પ્રધાનો નિરાકરને બહેર કરેલી. અમ-ન મૉગોલિયા ઉપરાન ચીન તિબેટ અને દિલ્હી ધરની પચપાળા પ્રવાસોથી તે ખૂરી વળ્યો હતો અને બધા દેશોની આખાએ ને લ-મ્મતો કંદેરૂત અને રમિયન પણ તેને આવડું

પૂરેવરવેલુ તેનું નામ ઇ. ૧૮૯૦ની માઘમા બદિર-મૉગોલિયાના પ્રવેગમાં બહેરમાં આવ્યું ગ્રેડેનર પોત-નીવ (Poz direct), આ-

જે બચમાર સાધુ પોદા અને દેશપ્રેની હુદારના છવનનો પૂરે-કમા અજ્ઞાત ને અજબ છે. આ કથા જનરેલો હતો અને કથા અબિલ-પોથી એણે છવન ગર મ્યું તે કોઈ પોથી રાચ્ય નથી અને તેના પાછ-બના છવનનાં ને દુલક જ્ઞાન ગાી આવે છે તે પણ મૉગોલ અને તિબેટ લાસાંગ નવા પચચુરજી માણસો પાસેથી. અના એ રદ-ચ-ગય છવનનો વિજાર મેટલી બધી પ્રવિત્તિઓ, પ્રવાસો ને પલટાઆથી બરચક છે કે એ બધાને કડીબંધ સાકળવાં પ્રવેશ છે.

આરદ્રાખાનથી પકિમ અને વર્ગથી દિલ્હી કુખી સમગ્ર એક-સારો વિશાળ અનરાજ એ બેનું કાર્યકેવ દગ પાંચોમ મુખી એ અદ્ભુત અવધર્મી પોતાના બધ અને આકર્ષપ્રેરક કૃત્યોથી આખા મૉગોલિયાને મનવગ બતાવી મૂક્યો હતો અને આજ આટલા વર્ષ પીરી નવા છતાં મૉગોલિયાથી તેના ધાક લેગમાન જોડા થયા પિના, તેમના એક પ્રાચીન રાષ્ટ્રવીરના અવતાર તરીકે એ ત્યાં ખૂબય છે મૉગોલ પ્રલ તેનામાં અનેક દેવતાઈ સક્તિગાનુ અવરખનુ કહે છે; પણ એટલુ ખર કે નેની સક્તિઓ અજબ ને અપરપાર હતી અનેક લામસારાઓમાં રહીતેણે બીજ તવજ્ઞાનના અટકા મયરો અલવાસ ગો; મધ્ય એ ગિયાની કિનારે આવેલા બધા દેશો તે ખૂરી વળ્યો; દક્ષિણ મૉગોલિયાના ગોખીના રણમાં તેણે કિરેબધોએ કરી, આધુનિક દળની સિપ્તબદ્ધ લરસી તાકીય આપી તેણે લર-કો લિમાં ક્યો, મૉગોલિયન વલિઓના નવવિધાન અને વિજયોના નેણે અખ્યા એલ્યા, અને એક પ્રાચીનક બહારવલિયા તરીકે તેનો અંગમ આળ્યા પણ અના છવનની આ વિવિધરની સેના-આપણને મેટલી તે પાનની કરાવી આપે છે કે તેનામાં મેગો દરખનામકિ દબી ને પ્રવેશવડનની દિશામાં કાઈ કરી બતાવવાનો પ્રચલ તેણે ક્યો છે

જન-લાભાના બધ અને આરપ્રેરક નામે લોહકરવશા અઝાઈ અઝેસી એ અજબ વ્યક્તિનું ખર નામ 'ગાઢ-ન' દગ દિમ્પુ સિ-યાના આશ્વર્યાપાન પરચખાઓ બાકાદરેલો અતિથો ને જનરેલો. બદ્ધ નામો હતો ત્યારે નેને મૉગોલિયા લાવવામાં આવ્યો અને જોનાઈ અરદ્ર પરની કુલો-મોરની લામાસમરેલો વિદ્યાર્થી તરીકે મુક્યો ત્યાંથી પ્રવાસ કરને-મોરને તે તિબેટના દ્વાસા નવરની મેસા-

હોય છે, એટલે નત-લામાના પોવાર પર એમ સંક એવું નથી. કોબરો જમને તેણે હવે જમાવ કરવા માંડી પહાડી અને પ્રવાસી (બટકી) ભતિઓના લોકો તેના નેજ નીચે નેડાયા અને જુલમ-ગાર નીન સામે ધાર્મિક શુદ્ધ જમાવવાનો મંત્ર આ સરકારે તેમનામાં નેરશોરથી પ્રચારના માંડ્યો. ચોડા જ વખતમાં આશરે મંગોલિયા માટે લોકો એવું લશ્કરી દળ તૈયાર થયું

નત-લામાએ તરત જમાં વગેરે એકમે દિલ્લા હાથ કર્યા અને કોબરોના મેયુ ગવર્નરને સંદેશો મોકલ્યા કે કિલ્લી અને કુનીઓ સોપાની રે 'પણ કિલ્લામાં હલનકે નેટકા ચીની સિનિકા હતા, એટલે ગવર્નરે સામગ્રી કરવાની તૈયારી બતાવી. આથી નત-લામાએ પણ સામી ચડાઈ જલદે કરી ૬ સ ૧૬૧૨નો એ મે મહિનો હતો.

તરત નત-લામાએ મંગોલો, દેરખનો, તોરખતો અને ઉરિયાથી પોટિસવારેનું પાયાદનરતુ પ્રચાર દબાવેનું કહ્યું અને કોબરોની દિશામાં તેના ડાબકા નાનવા લાગ્યા, બાતબાતની બટકો યશવત્તા અને રત્ન બેરંગી પણ બવાનક રીપાકવાળાએ કેનિકાની સરગરી અખીર સુરત જુને લીધી હતી. પણ પાછળથી ચોમાના બધો નત-લામાની હતી

૧૬૧૨ના ઔગષ્ટમાં કોબરો પડયું. આખા સરકાર પર આનર્ક પાડ અર્ધ અને ચીની વસતિની કતવ્ય થઈ રશિયન કૉન્સલ અને તેના કેનિકા આ કૂર વિજેતાના કંપાયાથી ને ચોડા ચીનોએને બચાવી સક્યા નેમને સુપળથી રશિયન આલતાઈને માને તેમણે ચીન ભેવા કરી હોધા કોબરોની ચીની વસતિનો નામ ચર્ચ પછી નત-લામાએ કોઈ ખાનગી મેન્ટિધિમાં ફરકે ચીની અને મુસ્લિમ આગળીઓની કતવ્ય કરી. એ ફરે જમુની છાતી ચીરી નત-લામાએ તેનાં કલેન કાપીને તેના લોકો મંગોલ શુદ્ધનિશાનો અને લશ્કરો પર હાટ્યાં

આ લશ્કરી મામુ અને તેના મૈન્યના કુટીયાના આ અજેવાલો સામળી હીન-રયામ કિલ્લાના ચીની અગ્રસારે ખળખળી ડાલ્યા અને લશ્કરો ભેગા કરી તેની સામે મોકલ્યા. પણ એ ચીની લશ્કરો કોબરોથી ૨૦૦ માર્દલ ફર હાવળીમાં નાખી પડ્યાં જ રહ્યાં આ બાજુ નત-લામા અને તેનું મૈન્ય પણ ૧૬૧૩ મુધી કિલ્લેબંધીઓના જ પછી રહ્યું. અને ચીની લશ્કર પાછું મધુ કોરેલે સી વેરાઇ ગયા એક જમને નત-લામાની હાવળીનું વર્ણન લખ્યું છે તેમાં જણાવે છે કે મંગોલિયામાં બાથે જ દેશ એવી રચવતતા ને વ્યવસ્થા મેં એ હાવ-હીમા જોઈ હતી. એ વ્યવસ્થાની તકદારી નત-લામા ભતે જ રાખતો આમ મંગોલ આમ પ્રવલ્તનું સંગઠન હતીને તેમનું પ્રાચીન રાજ્ય ફરી રચાવવાને હંકા વગાડનાર અને તેના પરિવારનાં એ પ્રવલ્તના મનાતા એ પુરુષનું મંગોલ સત્તાએ બદલામ હતું અને તેની કદર-કષે તેને તુપીશુભુને ખિતાબ આપ્યા અને તેને તેમનામખન ફુતુખ્તુ બનાવ્યો. તેને કોબરો નદી પાસે એક જગીર મળી. નેના વિજેતાએ તેને ઘોડા, દોર અને માખુસોની ફેટ આપી અને ને રીસતર કાંચ-રોનો લશ્કરી ગવર્નર બની ગયો તથા મંગોલિયાના એક બજવાન સરદાર નખાવા લાખ્યો.

અને પોતાની જગીર પર તેમજ લશ્કરી પ્રદેશમાં તેણે જે સુમારસાધારા કર્યા, જે નિયમન ફેલાવ્યું તથા પ્રલજ્જવને યદવાના ચરનો કર્યા તે પરથી તેની અતગની આકાશમાં, શુદ્ધિની વિવિધતા અને ગમતી તકાલતો ખ્યાલ આવે છે પોતાના આશિતોમાં તેણે ખેતીપાકી કાખજ કરી બટકી ભતોને રિયર વરી; રગિયાથી ખી-વાસીના જાલતરો અને કંચો મગાવ્યાં, આખુસોને પાકાં મસાનો બનાવવા ફરમાનો કાદ્યાં અને ગિયાળા માટે યાત્ર સુધરી રાખવાનું રુગિયાત કર્યું; મંગોલ પોડા અને દોરની આવાજ સુધારવા રશિ-

યાથી મારા પોડાં ને દોર મંગાવ્યાં; રશિયન જટ પહેરવાનું માખજ કર્યું; શિક્ષણ માટે સાળાઓ રચાવી અને લાખાઓ માટે સખન કાચકાવાળો એક મકે (સિનામટરી) બનાવ્યો; વળી લાખાઓને લશ્કરી બરતીમા કરિયાત માખજ કરી તેમની સખ્યાને વધવી અટકાવીને મર્ચાંત કરી હોધી; અને લશ્કરી હુકડીઓને યુગેરિયન રિયર તથા કયાચતની કંચે રેખવા માંડી આમ, તેણે દેગધડા વિનાની બની ગએલી મંગોલ પ્રજાના બધાં બંગોને ઉપસાવવા માંડ્યાં

પણ તેનું કાપટીપણું બેઠકનું હતું દુકનન હવે તેને ક્યા જ નહિ, અને સેવક પર લેગમાન વિશાસ નહિ તેને હાથે કેપ પરેલાના બરડામાંથી તે પોતે ચામડીનો હુકડો બિતરડી લેતો અને ત્યાં લોખંડના સળિયાના ડાગ દેતો! હજનડોમ મકના લાખાઓ એ વાર તેની સામે થએલા તેમના જે ચામડા તેણે બિતરડી નાખેલાં, બધા મંગોલ અખોદો તો તેનાથી ધરધર કાંપતા અને નેના લસની જેમ રહેલા, — એટલે તેણે કે નેમો તેના પોડા પર જન (પવાય) મુક્યાં નાખી આપતા અને તેના પોડાની લગામ પકડી દોરીને આગળ ચાલતા!

પોતાની જગીરમાં રહેવા અધિકાર નેણે ૧૬૧૪ મુધી લેનાવ્યો. પણ તેના દોર કરતુકેને વ્યદેવાલ રશિયન સત્તાધારીઓને પહોંચ્યો હતો એવામાં રશિયન કૉન્સુલર માર્ડ (અંધકાના રકક મૈન્ય) સામે તેને કાઈક જમી પડી, એટલે સાહબીરિયન કોસકોનું મળજત લશ્કર લેઇ કૉન્ટ્રા બુકાટાં પે કોબરો પ્રાત પર ચડાઈ કરી અને નત-લામાની પ્રતિજ્ઞાઓના નામ આરંભ્યો. ઘણે રથણે તેમની વચ્ચે ખેડાકીપણી થઈ. પણ દેશક લશ્કર આગળ નત-લામાનું નાં માર્યું નહિ તે પકડાઇ ગયો ને તેને રશિયામાં ફેરિનકાલી નેજ મળ્યો.

એ મારક લશ્કરને, નત લામાના હુકમથી બિતરડવામાં આવેલી જે આખી માનવ-ખોળો મળી હતી. તેની વાત હેયુ કંપાયનારી છે ખીરનીક લોકો જેને દોર ચરાવવાની બાળતમ કલકાલ વખતથી નત-લામાને તકરાર થતી. છેવટે તેના ખીરનીક મુખીને પકડીને નત-લામાએ ફેરમા નાખ્યો. નેના કુટુંબીઓએ તેને છોડાવવા માટે પોડી રકમો અને લોકોસામદા આપવાનું કખજ કર્યું તેણે તે ગવર્નર પાછું અને ફેલીનો માતા પોતે પોતાના ધરેલું માનીના, વાસણુ કુસમ, મોનુકુ, આમદાં વગેરે જે કાકા હોત તે બઈ તેની પાસે આવી જ કૂર મંગોલિ તેને આવકાર આપી પોડીવાર બેસ્યા હયું પોતે તેની માથે વાનો કરતો ગયો અને નેણે આલિયો સાલ તપાસતો ગયો તે દરખાસ તેને સાલુએ તો બીજાં તેમના પેલાકોની જાગવાનારી રહ્યા હતા! આમથી બિતરડવાના આરંભ પત્રથી કરીને પછી ધીર-ધીરે ઉપર જતા જઈ આખા સારીસી બાલ ઉતારવાનો તેના ખાસ હુકમ હતા, જેથી કેડી વધુ વેદના લોગને! પણ એ દરમિયાન તો તે બીચારો મરી ગયો. પછી તેની સામગ્રી એક પારિયા ઉપર પાકારીને તેની અજાગળી માતાને તેણે સોંપી! એ જઈ માતાનું મગજ એ જ વખતે ખસી રહ્યું, અને આ લવેકર બલિમ તેથી લેતાં પાખી ખડ-ખટાટ દસી પડ્યાં

રેગિયામાં તેને તોમારકની જેઠમાં એક વર્ષ ગખ્યા બાદ આગ્રા-ખાનની જેઠમાં ખસેડવામાં આવ્યો. પમ્પ. ૧૬૧૭-૧૮ના રશિયા-મા વિજય થયો તે વેળા તે છુડી થયો અને ફરી પાછી તેણે મંગોલિયામાં દેશી પોડી તેના જ્ઞાતિ માગિદો અને ગિપાદીઓએ તરત તેના નેજ નીચે આવી મળી તેની સરકારી સ્વીકારી લીધી અને પોતાના એક જ્ઞાત મગરનીસની હાવળીમાં તેણે મુકામ નાખ્યો. આમ, ફરી પાછી ફરી નીજેલીતેની દાલગીરી કરીવાળી મનાને અક્ષામણુ બીપડી અને તેને પકડવાના હુકમે પ્રદયા આપી તે

મૅંગોલિયાનો મધ્યપ્રદેશ હોય જાણીને મૅંગોલિયન યોગીના અંત-રાજાના જઈ ભગ્યો અને ત્યાં મધ્યક નાખ્યું અર્થે તેના બાળાં ધાડે તેને આવી મર્યા અને તેની આંતુબાળુ ૫૦૦ તબ દેહકથા.

અને ફરી એ મર્યાનાક હુદાસા અને બલિમ બહારપરિવરની કરપીલ કામનરી ચાલ યદ. તેની આગલી આકાશ અને ચોખ્ખા-આંતે આસગાત બલિયે તેનામાં ન રહ્યો, અને મૅંગોલિયાનો એ રાષ્ટ્ર-ધારક લાખા એક ફર હુદાસ મરદાર જ બની ગયાં ધાર, ઠાકુ, ખની ને બાગેડ મૅંગોલિયને એકા કરી તેણે એક બજવાન સેન્ય ક્રિષ્ ક્રિષ્ બહાનવોસા, યોડાના ઉડાકમી, રખડુ શિશરીના અને એવાએ વા હોસા તેમા આવી બલ્યા. અને યદી તે તેણે મૅંગોલિયાની વ્યાખી ફરિલ-પશ્ચિમ બાળુનો આગમ બીખી નાખ્યાં મૅંગોલિય મર્યા કે મરદારી યાખુઆ ઉપર તેની પાછી નબર રહેતી. યુગેસરી અને આંદ મીના માને દોઈ સલામત પાર નીકળી રાકુ જ નહિ. ચારે તરફની ખોલો અને ગાળુઆના નાકાં ધરાગે ચોખીના યાળાં મજબુત કરવામા આવ્યાં દના, છતાંપણ બ-લાખાની ધારે વેપારોનવાર દીવા પડી ગયાં દના.

એવામા, ૧૯૧૨મા ચીનના બનરવ યની સરદારી નીચે આ-કુ દુરકીઆએ મૅંગોલિયા ઉપર આક્રમણ કર્યું તેમણે રશિયન અને મૅંગોલ પ્રદેશોમાના કેટલાક યાખુઆ પર હાથ નાખ્યા અને કેટલી સાના વચ્ચેની કનવ ફરી આ નવું આક્રમણ ચોનાલોથી સાખી રાકાય નહિ અને તેમની છુટીછુટી કરતે ચીન સામે લડવા નીકળ્યા આ તક એઈ તેમની કમરે બન-ગામ પલ વચ્ચે ફરી પડ્યો ૧૯૨૦મા તેમ ધચરશી હરકર ચીનામાં પર દુરી પડ્યું અને ચીનામાંને જા-મના એ બારે ફરી મુખી. રશિયન લરકરને પાળું તેમજ ચીનામાં સામે ચારી માર્દ આપી હતી.

પણ ૧૯૨૧મા મૅંગોલિયાનો રાષ્ટ્રોદ્ધેર હમથાઓ અને મૅંગોલ રાષ્ટ્રીય હરારે રશિયા માંમે મોરચા માડયા. તેમણે રશિયનોને હામી મૅંગોલિયામા નવી વચરયા રચાવી, તેમા બ-ગામ વન-વાળી પ્રખાલિને ટેકા આપનાર મુખ્ય વ્યક્તિ જામેશ અને તેણે વિ-રોધપદ્ધતિ એકે કર્યો એણે દને ખુલ્લી રીતે, મૅંગોલ સ્વાનંત્ર્યની દુરમન ચીની મરદાર સામે બચદાર કરવા માડયાં અને બીબ વિરોધી અધારોને ફરકા લીધા. કેટલીક પદારી બલિમને એકી કરી અને વચરી રાષ્ટ્રીય મૅંગોલ સરદાર સામે મોરચા બાંધ્યા. અને વખતે વખતે તે પોતાના પેડા બહુના રચનને-મધ્યક શિવમા મૅંગોલિયા, ચીન તિબેટ અને ચિનાઈ ઉર્મીનાનું મદારાન્ય રચાવવાની મદ-પાકાસાને-મૂને કરવાના મનચુલા થઈ રહ્યો દને.

એ ચોખ્ખાને પાર પાડવા સાર પોતાનું ગ્યાન મજબુત કરવા તેણે ચોખીના એ જ રખી વચ્ચેવચ્ચે ત્યાં અને તિબેટી દને એક પાકો અલગ કિલો લેવા કર્યો. તેમાં આમવાસના પ્રદેશ પર બનર રહે એવા હાયા ચોખીના મિનારા બાંધ્યા. જેટલા કેરીએ પકડતો તે જપા પાકે તેણે આ કામમાં વેક ફાળી ઝાળી એવા બચેકર વેચાન રખુના અતરાગમા હેમુ યમ્કુ આ કામ એક વચ્ચાર જેનુ લાગે છે. તેની આસપાસમે મુકક કેટલી મોવાળે દોવાથી તેમની વચ્ચે એ કિલો લેવાઈ રહેતો. કેટલીની તમેડીમાં વહેતાં નાનાં કરણાં અને કિલોનું ધામ તેના પોડા ને દોર મટિ પરુ થઈ રહે એટલુ દન. કિલોમાં તેણે ૫૦૦ મુદરા લાકીમવાળેને રાખ્યા દના. યુરોપિયન બેંકો, રાફેલો ને જપાની દલિયારો જે તેણે તેમને મુશ્કિલ બનાવવા દના અને રાખોરો સારો દેના બધા તેણે ત્યાં સંપર્કો દેના ઉર્મોમાં મૅંગોલિયાના નવા રાષ્ટ્રવાદી લોકાસન સામે અતમેક ધરાવનારા

ગોળીના રખુની મધ્યમાં બ-લાખાએ બાંધેલો કિલો

પણ બહુ મનવદારી આ તેને અર્ધો આવીને મર્યા દના દને એ જપા સરકે મૅંગોલો તરીકે આજખાવા લાગ્યા.

અને ફરી પાકો એનો રોજ પાનવા માંડ્યાં. તેના નામમા પછી બલિયે શિશરીએ કપતી અનીર અને બાના ઓ તેનાથી ઉસા રહેતા. એ મધ્યક સાધુ તરીકે આજખાતો. હરકી મરદાર દના અને બલિમ હુદારો પાળુ દને. તે દાન લેતો, આગીર્વાદ આપેના, હરકી એક કન કરેના. ને તેના માખુરો વાર પાડના તમા નિરંધપોરો ચોખીની કનવ ચલાવતો દલિયારો, સામાન, માર, દોર, એ દાન મરે ને જાડુ અને લઈ મુખ્ય માખુરોની કલક કરવામાં આવતી. અને મરે દવવા રાખવામાં આવતા તેમને યુલામ બનાવી ચેતરે નેડેકામા આવતા માર હામામોને જ બના રેવામા આવતા—પાળુ તે પર પાળા જ. અને પરિજીમે તે બિચારો માર તથા બધથી રચામા જ મરી જતા. યુલામ થતા તેમના પાળુ દાન તો હાથી જ નાખવામાં આવતા.

તિબેટના અમવદારો, હામાઓ, વેપારીઓ, મૅંગોલ વાગિમ જેમા પદારથા દના તે જપાએ તેમો પેડો આશુત કિલો જામ-વામાં ખરે તરકે વેનરા કર્યો દના મેક તેમાથી બધવા નહો. બીએ પુકો પાળુ ન દને. કેટલાકે ત્યાં વર્ષો કડકયા અને હવે મારીને તેના હુદા મેનવમાં મેડાવા કેટલાક નેનાં માખુરોના વાસ ખખીન સામ તો જાણી છટયા. પાળુ તે તો બહુ જાણીના મરી ખુદયા.

૧૯૨૨માં નુન મૅંગોલના રાષ્ટ્રમધ્યક ઉર્મીમાં એક અવકર મજ-તો બહાર પડ્યું. તેમાં કેટલાક માખુરો ખાનની રીને બ-લાખાના મજ તિવા દોવાનું જપાનું અને તેમાં એક ચીનાઈ લરકરની ચર્કા લાવવાની ચોખ્ખા પાળુ બહાર આવી એટલે દને એ નુન રાષ્ટ્રીય સરદારે બ-લાખાનો નાશ કરવાનો જ નિરંધર કર્યો.

૧૯૨૩માં ઉર્મીની સરકારે પાલન રોજ નામના બહારુ હરકી અમવદારની સરદારી નીચે યુરોપી લરકી દુકીઆને બ-લાખાને

નેર કપા મોકસી આસે. સામને યાની નો ખાતરી ન હતી, એટલે સો બહુ માવચી અને ચુપકીટીથી આવજ વચ્ચા દોનૈએ ફિલ્મો યુનિયન દ્વારા તરખાની યોજના વડીને યોતાના લઈને બલ-લામાના ટિકિટથી બે વિવસના યુવાન પર થોભાવ્યું, અને થોતે તથા એક સેનિક લામાઓના પેશમાં થોડે ચડી બલ-લામાની કાવખીમાં ગયા ત્યા ધાર્મિક બેરો આપવાને બહાને તેમણે મરદારની મુલાકાત માની, અને એ તે આમય હશે, પણ તેમને રૂબ મળી ખરી ફિલ્મની પામે, મોનાલ સામિયાનામાં તેમની મુલાકાત મોલ્લઈ પાદન દોનૈ દાખમાં ધાર્મિક થન લઈ પામે ગયો, અને તેની અંદર યુવાનેલી પિતોલાથી તેણે બલ-લામાને દાર માર્યો !

બલ-લામા પડ્યો એટલે નેના માથોએ સ્કો સામનેા ફરી ગત્યા નહિ. બધા દુધિયાસે અને દાડગોળો બલ-લામા પોતાને કમળ ન રાખતો અને જરૂર પડે ત્યાં જ માણસોને આપતો, તેની દેખેને બહુ હતી એટલે બલ-લામા પુટતો જ દોનૈએ એક સમયે દાડગોળાના પ્લાનનેા કમળે કીલો, આથી ગમરાટમાં પડેલા માણસો તરત મરજ

થઈ ગયા; અને પાછળ વોરોવાસ ધમ્મે આવના હરે એક પણ મોજીબાર ક્યાં વગર કિલ્લો હાથ કર્યો અને તેને આના લગાડી કીધી માણસોમાંથી ફેરલાને ફેલોત સલ થઈ; કેટલાકે મરદારી સલ્લ લીધું, દુધિયાસે ને દાડગોળાને લઈને કમળે લીધા; ૨૦૦૦ જેટલા પેદો હલો તે બલ-લામાના કંબાળ મુલાકાતે આપી કીધા; અને બલ-લામાનું માથું કાપી એક બાલા કપર ચટાવી મામેનામ કેવેલી લેધાને પરપત આપવામાં આવ્યો કે તેમના બચેનો હલે અંત આપી ગયો કે પછી ને માઈ દોર્મકિનના બાટલામાં કટારી કાઢી પાતે રાખવામાં આવ્યું, અને ત્યાથી કેટલેક કેમળે મથું પણ ખરૂં પરતુ છેવટે તે મુમ થયું છે

વિક્રમ લામાના માલ સામુજીવનમાંથી પડેલા ખાઈ લાયક મરદાર બનેલો, અને રાષ્ટ્રપદતરનો મ્વખાંમાંથી ફર લુડાગના મા-પિતજીવનમાં સરી પડેલો એવા, અનુભવાનસને એકલ મુત આપ્તો તો ગયો, પણ તેની તાસત્યા આજ મોઝોવિયાના નામરે ખાગરે જતી છે.

ર. સ. રા.

બુ

હિમાન અને અરકયાળી રમૂજ કસવામાં મિ ગિમ્મી આગામી હોંટેવમાં એકાં હતા, જેમ ને ડેમ એમનું મકન નહું અરકયાળું જનમુજ જ હોય. રમજમ કપરથી યોરાન આલો કનાક વ વગાળા એ દરિલાક એ બંને ગિમ્મીના કમરેઈતયતન-નંદ વાસી હતા એક દિવસ અરથી રાતે ભયરે પેલા બને ચોરતા હવા ત્યાં ગિમ્મીએ હાડીને બનેના કપાળમાં મોરા અસરે I M N S (હું બનેડા છું) લખ્યું પછી ચારેક વાએ ગિમ્મીએ પ્રથમ હરિલાકને હજારથી જનારયા અને નુ, 'દરિલાક, જુઓ, મેં વચનજવા કપાળમાં I M N S લખ્યું છે તમે મને કહેના નહિ, સવાને જણાવતુ નાસય થશે હોસ્ટેલમાં બીબને પછી આ વાત ફી આવશે અને જવાને ફોલેને કે હમરું હોય તો બાહુ લેઈને દસતુ, પણ વચનજને ખબર પડવા ન જેવી આટલું કહવા માટે તમને જનારયા હવે સુઈ તબો; સવારે વહેલા બનજો' દરિલાક તો ખુદાખુદ થતા મુઠ ગયા. યોદી વાગ પછી ગિમ્મીએ વચનજને હામિરથી જનારયા અને જેટુ દરિલાકને મગલબ્લુ હટુ નેરું જ તેમને મગલબ્લુ

મચાવ મટયું અને બંને સામમાંથી ખૂબ રંગેની કંબાના બળ-વાર્ધી ગિમ્મન કપર કાપરયા. વચનજ કમળે જાને દરિલાકના તપાળ ચિંચ વાત રે અને પેલા હમે ત્યારે મચન રે તેના વાત મચાળીને જ હમે છે દરિલાક પણ એવા મુખના મ્વખમાં ચિહ્નાર કે-ળવા બેના થયા અને ખૂબ દસવા લાગ્યા પણ વચનજને લાગે કે બધા દરિલાકને હમે છે, અને દરિલાકને લાગે કે જવા વચનજને હમે છે એટલે રાઈને રંધ અંદોગો આવે નહિ

ભયરે હસીકમીને બધાના પેટ હા, ખચા આવ્યા ત્યારે ગિમ્મીએ કહ્યું, 'કારમ ને કહ્યાવુ ધાલું હોય ? અંદાર જામું ને બચ્ચિના કપર હમે છે અને મે બચ્ચિના અંબીબ કપર હમે છે, બચ્ચિના બધા હમે છે કાઈકાં બચ્ચિના બોમે આ આનંદ લેરાંતો નથી હું નો' અને પ્રેષ રાસ કહ્યું, 'મેરે બંડા જ આ બધાથી મુમ થાય છે' આ માવખીને બનેને મના આપી અને રાઈને અનીઓના નિ-

હોસ્ટેલ-જીવનનાં હાસ્યો

હાજવા લાગ્યા, બ્રમ આપ્યા એટલે પાખી લઈ કપાળ યોયા. મ્મારી હોંટેવમાં ગિમ્મીથી સાર જુદી જ રિમાના એક અરથી દવા: મુઠ, ચીગુમ અને અનુનના અપૂરા માથે મિદી પણ એવા જ. નેપોલિયનના મગ્દેમોમાં લેલા 'આસબલે' મગ્દ નહોતો તેમ વડનીના મગ્દેમમાં 'દામ્ય' મગ્દ નહોતો.

એક દિવસ કપળમાં ગિમ્મીએ દરખાસ્ત મૂકી, 'આ પિતળની પાળીમાં જમવાથી પિતળનો રંગ પેશમાં બધ છે માટે આપણે રૂપે મોનાની યાળીમાં જમીએ' આ દરખાસ્તમાં તો રંધ એવા હોયા દાખરસ નહોતો, પણ એ બીજામાંથી સરમ દાખરમ એવી નીત્યે એ આમને અને એ બીજાને રોપવા રંધે મોલવા લગા હતા, ત્યાં નો અચાનક વડનીને મુલાકાટમાં થતા હેવા 'હા' મોનાની યાળીમાં જમવું છે 'આવ્યા આ આઈ બવા બાપના પેશ બનાડવા' તમાને તેમ ફરવું હોય તો ફરને, માટે તો આ યાળી આવડે 'આપણે રંધે એવા માદમર નથી' રે જાણ મોનાની યાળીમાં જમવા હશે

અમાગ પોપખુ વિના જ અમને દાખરમનું કાઠ લેની નીત્યે મેરું જમણું બેઠે પછી નો એ કાઠ તાપુફરું ને બદલ જ આવવા હમેમાં ગિમ્મી એવી રંધેક વિચિર મરલાત મે અને મરની રાના પાળીના થાય અમે હમીએ તેમ જમણા બિનવ અને એ જમણા બિનવ તેમ અમે ચારમ્મા દસીન

એક દિવસ ગિમ્મીએ યાળી કાપી માંડી, અને અમને હમાને ક્યાં, એટલે અમે નેમ રું. પછી ગિમ્મી વડનીને રંધે 'વડની, મેકેરરી કમળે છે કે આ, બધાને કાપી યાળી મૂળીને જમવું જુઓ, અમે બધાને તો એ હકમનું પાવન કહું છે તમાને પણ નેમ મ્મુ પડશે' ત્યા નો ફેટમારનના એવી મુઠાવાથા વડનીના ચોં પર લેખાઓ પણ દેટમારનની જ આવવી વડી વડનીની મુખમુઠાએ અમને દાખરમની પહેલી મીઠ આપી 'મેકેરરી રંધે કલબના ઓલેર મિઝ (આપજુગ મલ) નથી કે આપી ચાલિયાત વાના રંધે છે ? બનરક મારિન ત્યાં બોલાવી અને મેરું રીતમર ત્યાં રું ?' (અનુરુ પુર હમને)

અનિદાન પાના આપી, એટલે વિચાર કરીને પડીત કહે:

‘દીર્ઘસુત્રીતણા મરે!’

અંગ કરીને ભોજન છોડીને એ ગયો બીજાને મોઝા ખાખરા દીધા; તેનું પશુ કહ્યું:

‘અતિવિરતાવિરતીર્થ ન તે ધાય ચિરાધુરી’

એ નવું ભોજન તણીને ગયો. ત્રીજાને વડા દીધા, તે પંડિત પણ કહે:

‘ઉદ્ધે અનર્થો બહુલા અને છે’

આમ ત્રણ પંડિત બ્રૂએ મરતા, ને કોઈપણ વડાકસપાત્ર બનતા ત્યાંથી રવંદેશ નાલા.

હવે સુવર્ણસિદ્ધિ એ, ‘૬ લોકવ્યવહાર તબુતો નહિ છતાં મેં ચાર્યો તો ૪ રહ્યા નહિ અને તારી આવી આવરયાં થઈ એટલે છુ કહું છું: ‘વિદ્યાનિષ્ઠાત ન છતા’ કવિ.

(પાંચ)

દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

+ એવ

હોસ્ટેલ-જીવનનાં હારથો

(અનુસંધાન પાઠપતા પાન છપી) ‘જનરલ મોટિન તો થઈ મઈ’ મિત્રીએ કહ્યું, ‘પણ તમે આમગા નજા કરો, તેથી મેરહાબર રહ્યા અને બધાએ સંપાત્રમતે આ દરાષ પસાર કર્યા છે. અને તમે હાબર મોનતો બહુ તો એક વિષેક આનનીસ મને વસાર થાત. માટે તમારે તો શાળી અવળી મૂકવી ન પડે’

ગદવી તો અમને બધાને ખ્યાલે ને ‘નવેરા’ ને ભાગેલું કહેવા વાળા અને પછી: ‘તમારી બહુમતિ તેથી શુ થયું? અતી મૂરખ બહુમતિ મામે કુ મારા આત્મબળથી એકલો મૂકીશ કુ કાણી સવળી નથી મૂકવાનો, હે...’

પણ એટલામાં તો મહારાજ પીરસવા બહાર નીકળ્યા, એટલે બામે જગમરી થાળીઆ સવળી મૂકી. ગદવીન યુગે તે પોતાનો વિજય થયા ‘એટલે આ- વરસને વચ્ચે દહાડે તેના દરો પડયા. પણ એ દરયા તે માત્ર દેખી ન શકાયુ; બાકી તો અમારા મહાન ખટખટાટમાં મેમનો ઝીંઝો ખજાડાં ફૂંચી ગયો.

ઈન્દુરાષ કૂંઠાંચના રોષબીન હતા આના પણ તેવા ન.

‘મિત્રી, ચાબનાશ ચા.’ એક દિવસ ઇન્દુરાષે આમંત્રણ માગ્યું. ‘ના ફલાક પછી આવજો, આપણે જાગર પીયું’ મિત્રીએ કહ્યું. ‘હન્દુરાષ પોતાની રમે ગયા. પછી મિત્રી એક સારો મોખમટાળ

ગંજપાનો નદુ

ગંજિની રગના-ની એક રતરી યુગ્મિતી તમે આ નીચીની રમત કરે તમારા કુટુંબ તથા મિત્રોવા ખૂબ રસ જગાવતી મરેલો ગંજપાનાથી કોઈપણ રંગ (નવત્રના ૧ (એકા)થી ૧૦ (દસ) સુધીના પાના હાથને તેને નીચના કમગા મોઝાને ,

૬ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧ ૨

હવે તમારા મિત્રોને તે પાનાંની ડાખી તરફથી, તેની છબજોદાય નેરલા પાનાં અનુક્રમે ફેરવીને જગમગા હાથ તરફ મૂકવાનું કહી બહાર પાડવા બંધા, તે ફેરવી રહે એટલે પાના આવીતે તમારે જમણા હાથ પરનું ત્રીજું પાનું કપાડી છેવું તેમજ નેરલા પાના ફેરવ્યા દરો તેટલામાં બંધ તે પાનાને દરો ! (એ દસનો અંક આવે તો તો સમજવું કે તેનું પાના ફેરવ્યા ન નથી, કેમકે કપર ફરશિવેલી તરફથી મજ મોડવા પાનાં જગમગી તરફનો ત્રીજો બંધ ૧૦નો ન છે) પણ

પરનો રોશી આવ્યા, અને પોતાની દમ વચ્ચે મૂકી કપર ને- નવી ઝંઝરી કેષ દારી દીડી.

ચોટી વાર તરીને મિત્રીએ પ્રાર્થના સચવાવ્યો. અવાજ સામગીને ઇન્દુરાષ આવી પહોંચેલા કમ વચ્ચેવચ દોપી દેખીને તેમનો રવ ખાખવા લાગ્યો: ‘આ કૂંઠાંચ જેવું અહીં શું પંડયું છે?’

મિત્રી બોલ્યા, ‘તમારા જેવા કૂંઠાંચના રોષબીનને ના શાથી ન દીઠ તરાય? આ તોવાર થતા વાર લાને એટલી થતી તમે ને ડાખી વતી કૂંઠાંચ રમે!’

‘ઓહ’ ત્યાર તો ‘કિ’ કમગતું ને? જોલે હોર: સામેના મંદિરને દેશાં દડ છે’

‘કોઠ કાળે બને નહિ’

‘એ... મ? હંયા, ત્યારે જુએ’ મેરતાં ને ઇન્દુરાષે મેર મેરથી કિક લગાવી. પણ ત્યા તો બંધો કાળિયા કપરે કદમવા હોય નહિ, એમ ‘આ બાપ દે’ મરી ગયો! એમ યોગ પાત્રે નેનું મેર મેર ત્રિવાનન પીધા જેવું થઈ ગયું પછી તો ચાવી ને વાટ લેવા વનર ખોટમવા ખોટમવા તે પોતાની કમ ભેગા થઈ ગયા

એક અમુક મિત્રીનીના પૂર્વ પિતાશી પોતાના કાઠકા પુત્રની બાજ કાઠવા એક દિવસ હોન્ટેકમાં આવી પહોંચ્યા. હોન્ટેકની પછવટે મોડું જિતર હવ, તેમા બળ્યે હાથ કાનું શાસ મે મરા બળ્યે હાથ કાનું કૂંઠાંચના કાઠ હવા તે નેકને બાપને બી-લાખી કે રમીને આમાં સાપ વસના હોય તો! અને તે પોતાના કુળીયાને કોઈ દહાડા કરડી ખાય તો! મનનું સમાધાન કરવા તેમણે મિત્રીને પ્રકટ, ‘બાહ, હોન્ટેકમાં કરી સાપલાપ આવે ખા?’

મિત્રી ‘સાપ બાપ? સા પ તો અહીં કરી નીકળેને નથી, પણ આપ જેવા બાપ વધારેક ક્યારેક આવી પહોંચે છે!’

એક દિવસ એક થોડા કપર ચડીને કોઈ ભાગેલા માનસ નીખ્યો તેને મિત્રીએ કહ્યું, ‘એ બાહ’ પછડું પડી ગયું ‘પેલાએ સ્વાભાવિક રીતે હેબતાઈને પગલાંકે લેયુ. ચોટી વાર તો કંઈ સમજા ન થયે પણ પછી અમને બધાને હલતા એક સમજના કે મારી મરકી થઈ.

પણ થોડા દિવસ પછી કોઈ અનુભવી પોરસવાર નીખ્યાને રાવા રોર નીવડ્યા મિત્રીએ પ્રકટ પડી જવાની તેની મરકી બી. એટલે તેણે કહ્યું, ‘એ તો હીકન થયુ છે બાહ’ તમારે કી નડોને પૂછડની બહી છે; માટે એ ‘જક હાહ હંયા, અને કોટના મીડા પડી બંધ ત્યારે બાન વાળો’

છ. છ. ચા.

દાખવા તરીકે જોએ અંક આને તો સમજાવું કે નેનો જાપાનો ફેરવાયે.

આ પછી પણ તમે આ રમત ચોડા ત્યા સુધી ચાલુ રાખી શકો! આજ ફેર એટલા કરનામે કે પછીની વળનાને અક કંદેતા પહેલાં તમારે કમી અંદર બનાઈ ફેરવેલા પાનાનો અંક કમેરીને તેટલાયું પાનું કપાટવાનું. દાખવા તરીકે પહેલાં અંક વળતે તો હંમે ત્રીજું પાનું કપાટવું હોય. કંદે તેમા ને એક ના-અન્યાસોય તો બીજાં એક વળતે પહેલાંના કમાએ જમરેરીને હમુ પાનું કપાટવાનું તેમા ને પાંચ ફેરવેલા નીખી તે તો પછીની રમત વળતે અકાગના ઉ અને આ પાંચ મળીને ૧૨નું પાનું કપાટવાનું આવે, પણ આ વાની રમતના પાના તો ૧૦ ન છે; એટલે ૧૨માંથી ૧૦ બાદ કરીને બીજું પાનું કપાટવું. આમ, આ રમત તમે ચોઠો તેમજ વર ચાલુ રાખી શકો.

— દ્વાર મહાસ બારાણ

Our Friends Abroad

—આ પત્ર મેળવનાર રમણ દોશી, દેરા શેરી, રાજકોટ—

134, Oak Street
Weehawken, N J (U.S.A.)
June 3, 1938

મિત્ર તરુણ મિત્ર,

મારા પુત્ર રિચાર્ડ ઉપરનો તમારો સુંદર પત્ર અમે સૌએ ખૂબ આનંદ પૂર્વક વાંચ્યો છે.

હું કોઈ મોટા કૃત્રિવિજ્ઞાનગ્રંથને લખી તેમનું સાહિત્ય તમને મોકલી આપવા જાણીશો માટે બીજો પુત્ર પૌત્ર પણ વનસ્પતિ-વિદ્યા અને કૃત્રિવિજ્ઞાનમાં ઊંચો રસ ધરાવે છે. એનો વિચાર તો એ વિષયનો અભ્યાસ કરવાનો હતો, પણ હું કેલ્કાંક વર્ષોથી બેકાર છું તેથી તેને રૂસા બસી પડે તેવી (વિદ્યાર્થીઓની ક્ષી પરવારતા) કોઈ કૌલેજમાં મોકલે કરી શકાય નથી એટલે હમણા તો તે મિશનરી કોલેજમાં કમ્પ્યુટરની શરૂઆત માંખત થશે એ કૌલેજ સરખી સરમા હોવાથી તેની ક્ષી ખાનગી કૌલેજને કરતાં ઘણી ઓછી છે. વળી અરસાર તરફથી તેમાં એવી કઠલીક રકમની જોડવાઈ રાખી છે કે જેમાંથી વિદ્યાર્થીઓ ક્ષી ન બરતા સત્ર દરમ્યાન અભ્યાસના સમય ઘણી કૌલેજનું કેટલુંક નાગકાળ કરીને તેનું વખતર વાળી શકે. અલગપણ, કૌલેજે જવા આવવાનો પ્રવાસખર્ચ, ચાપરીઓ, કૌલેજની અરજાસોતર પ્રશ્નનિઓ, પ્રયેમશાળાનું અર્થે ખર્ચેરનો નાનતો વઢે જેવાં ખર્ચો વિદ્યાર્થીઓ પાતે વેરી કઠિનાં હોય છે, પાલ, લેની કમર ૧૦૫ વર્ષની છે, તેણે હમણા જ કૌલેજનું પહેલું વર્ષ પુરું કર્યું છે તમે જેના ઉપર વત્ર હજોલો તેનું નામ રીચાર્ડ. તે ૧૧ વર્ષનો છે અને આ મહિને માધ્યમિક શાળાના ત્રીજા વર્ષનો અભ્યાસ ને પૂરો કરશે. આવની સાલ ૧૭ વર્ષની હમરે તે યુદ્ધેશ્વરક અને કૌલેજીયેટ થશે બંને કૌલેજીયો વિજ્ઞાનનો અભ્યાસક્રમ લીધેલો છે. અમારે ત્યાં હાઈસ્કૂલમાં નીચેના વિવિધ વિષયોમાંથી પસંદગી કરવાની હોય છે એનિલજીયા, (બીઓલજી) (બુઝિનિ) સાંલિડ જ્યોમેટ્રી (નવબુઝિનિ) પ્લેનિ ડિજોનેટીરી (ત્રિગોનમિતિ), રીઝિક્સ (પર્ફર્મ વિજ્ઞાન) કેમિસ્ટ્રી, (રસાયન), યાંચલૉલ, ઓઈલની એન્ટ અલૉલ (વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને પ્રાણીવિજ્ઞાન અંગેલ સાહિત્ય, જર્મન અને ફ્રેંચ ભાષા, મિકેનિકલ ડ્રોઇંગ (ચત્ર આલેખન), હન્ટકલાઓ કારખાનાઓમાં ભવવહાર તાલીમ, વ્યાયામ અને બાઈરોમ્યવિલો. આ વિષયો બાર વર્ષના કરવાના હોય છે, પછુ ચાર વર્ષો માટે આટલા વિષયો જાસ નથી આ ઉપરાંત બીન વિદ્યાવિષય અને વાલિ-ન્ય શિક્ષણને લગતા અભ્યાસક્રમો પણ છે, જેમાં લુક-કીપિંગ (નાચુ) ટાઇપગ્રાફિંગ અને રટ્ટેનોગ્રાફી (સફલિપિતો) ગમાવેલ છે. આમ, તમે જેશે કે અહીં માધ્યમિક શિક્ષણ કીકડી- અપાય છે. પ્રાય-મિક અભ્યાસ પૂરો કરનારા બધા જ કાઠ હાઈસ્કૂલનો આ અભ્યાસ પૂર્ગ કરી શકતા નથી અને કૌલેજનો અભ્યાસક્રમ તો માત્ર ચોડા જ પૂરો કરી શકે છે. માટલુ અહીંની કેળવણી વિષયે.

અહીંની આર્થિક સ્થિતિ તો ઘણી જ ઘણી બગાડ છે. અમારે ત્યાં મોટ કપોડ જેટલાં માણસો બેકાર છે, વારંવાર હડતાલો પડ્યા કરે છે. વીજળીક પાવરના પડાકેલા ફરો અને ચૂનોના ઉત્પાદનને લીધે માલ્ટરીના દરમાં કસો વધારો થયો નથી અને અમારી ભતને દુનિયાના મોથી ધનાઢય દેશ તરીકે ઓળખાવીએ છીએ, પણ અમારી ગરીબી અખળાઈમાં દર્શાવાય છે તેથી ઘણી વધારે છે પ્રિસિડેન્ટ રૂઝવેલ્ટની-ચોખ્ખાઓ ધણી આરી છે, પણ રાજતંત્ર

પરદેશી
મિત્રોના
પત્રો

(એટલેકે કશુ કામકાજ નહિ કરવા બાદમાં મોટા પધારો લેતા માણસો) ચોતાના કાજતાવળગતાઓની જ સભાળ લે. છે અને બવિધ્યની ખાખતમાં એને કસો રસ નથી આના પરિજ્ઞાનો ઘણા વિનાશક છે.

મેનીવાકીની ખાખતમાં તો અમારે ત્યાં એવું છે કે અમારા વિ-શાળ દેશની બુઝિને ઝગડુપ રાખવાની જોખવાઈનો કાઠ પણ વિચાર કરી નિતા, તે જેટલું આપી શકે તેટલું બુઝુ ને તેની પાસેથી ઉપચર કરી લેવામાં આવે છે આ સાથે એક પાક કાઢાડતો અને ત્રીજા માલ તેમાં ફેરફાર કરી કોઈ લીલોતરી કાઢાડી, એમ આવરે વર્ષ જમીનના કસ વધવા દેવાની યોજના કરવાને બદલે, બોયમથી તે ઉત્તર-ઘડ ઘડ ભય ત્યાં સુધી એક ને એક પાસ લેવામાં આવે છે, અને બામ કસ ખચી વધન જેરેતો જમીન છોડી દે છે, ત્યાર પાસ વર્ષો અને વાચુનો અવચાલ વેરની જઈ લાણો હેરેર જમીન (૧ ફેક્ટરી-વન-બન તા એફર) ખાલી પડી રહે છે પણ આજકાલ હવે અમે આ પ્રકારનું નુકસાન ઓછું કરવાના ઉપાયો યોજવા માગ્યા છીએ અને બુઝિનુ નવસ્પતિકરણ કરતા જમીન, નવા જંગલો કાઢાડવાનું, નાની નરીએ ઉપર બંને બાધવાનું ને પુષ્કળ પ્રમાણમાં લીલોતરી કમ-ડવાનું શરૂ કર્યું છે. એકે આના પરિજ્ઞાનો આવતા તો વર્ષો લાગશે.

વળી, એ યાચરીતે ઉપધામગા લેવામાં આવે તો અમારા દે-સમાં વાળીનો તો એટલો મોટો જથ્થો છે કે તે વરે હાઈડ્રો છલેક-ફ્રિકે ટરખાઈના ચલાવીને આખા દેશને કપાકે ૦૦૫ રીન્ટે યુનિટ પ્રેમકે નીચળી પૂરી પાડી શકાય અને અમે ૦૦૫ રીન્ટે યુનિટ લેણે આ લીએ છીએ અને અમારી સરેરાશ ૦૪ રીન્ટે લેણે આવે છે, આથી નીચળીને લગની અજુલત નવીન શોધાના તેમજ જીવન નિ-બાવનું ખર્ચે હમી કરનારી પદ્ધતિઓના સાલ દેશની પ્રત્ન કઠાઈ શકતી નથી આનું પરિજ્ઞાન એ આવે છે કે આશુતિને હળવા ચૂનોનું ઉત્પાદન મોટા પ્રમાણમાં થાય છે, પણ તેને ખરીદનાર કોઈ હોડ નથી. નત વર્ષમાં એટલી બધી મોટર ગાડીઓનું ઉત્પાદન કરવામાં આવ્યું કે તે બધીનું નેચાલું થઈ શક્યું નહિ, તેથી આ વર્ષે મોટર ઉત્પાદનમાં મોટાં કારખાના બંધ કરવામાં આવ્યાં, અને પરિજ્ઞાને મન્ય પ્રદેશના ઘણા મોટા શહેરોમાં આવે હબરો માણસો બંધે મર્યા નબરે પરે છે.

અહીં ઘણા માણસો મહાત્મા નાધીના પ્રજ્ઞસંધે છે. તેમનાં ક્યેયો અમે બનાવીને ને સમજીએ છીએ અમારે પણ આવી જ ભ-તની નેતાનીરી ની જરૂર છે, પણ અમારો દેશ તો જુદા જ પ્રકારનો છે.

આ પરિસ્થિતિઓ દુનિયાભરમાં અફરેસરખી છે અને બનાવીએ છીએ કે રશિયામાં આ ખાખત સાચી દિશાના પ્રચરનો ચલેલા છે, પણ હાપા મેની ખખરો પૂરી પાડતા નથી માત્ર એનજીનીયરિંગના ધંધામાં અગરને ઘણી બજાવે નભવા મળે છે, ફારણ કે એ ધંધાના લોકોએ રશિયાને તેના ચત્રોકરખાના કાર્યમાં મદદ આપવામાં કે-લોક સમય માગેલો છે; અને એ તો નિરસક છે કે દેશ ખૂબખૂબ પ્રગતિ કરી રહ્યો છે.

આ બધુ કદાચ તમને નવાઈ ઉપબવે તેવું લાગશે. તમને આવું જાણવાનું પસંદ પડે છે કે નહિ તે જાણવશે.

અમે આશા રાખીએ છીએ કે તમાનું વંદનન સુખરૂપ જશે અને તમને રસોપમરક કામ મળી રહેશે.

શુભેચ્છાઓ સાથે, હૃદયથી તમારો
Rene A Wurgel

માધુકરી

અમે પણ બહુવા, બહુવા, ધરતી પે દબ્યા, આબહુવા,
યથા વિવશ, બાગી હાથ, દિલગા દની દે અથા !
પરંતુ તમ્મુ ફર કામ, દમ ફેરવે કું પળે ૨
હવે ધણું એ જ નેય, ન તમા ન આશા ફળે !

ન યાય થય જાણું ને અધવે તું તાલો,
અથુ ખતમ તે કિ' આંખી હાથ પાસને આંતરે,
બિલાત તનની ધરી, અરીઠ ફેરી વા ફેલેરો
બનાવી, બની કો'ક કાજ પગથોંબળા પાથરો !

(અર્પિ)

—પ્રેમગદર બટ

મહાભારત-ત્રીપદ હોડકર સુકથનકર

નર્દિર મીન્નપુત્રાગીએ પુતાના સુવિખ્યાત પ્રાચ્યવિદ્યાપ્રતીભુ
દોડકર વિષ્ણુ સીતારામ સુકથનકર (ગ્રામ, એ, પીએમ. ડી.) પદ્મા-
ધાતની બીવારીથી આજીવન ચર્ચની રંગે વરણકલામી થયા. એ-
ગના જવાબી આત્મબિના એ સગર્વ પુરાતત્ત્વજ્ઞ, ઇતિહાસજ્ઞ,
સંસ્કૃત સાહિત્ય વિગત, પુરુષાર્થ સંગ્રામક અને દિવ્ય બિદાનનુ
આન આવી થઇ મળ્યું છે.

આજથી ત્રે રીસેક વર્ષ કાલની વાત છે પુતાની વિશુભ મંત્રો-
ધક સુગા/આકારક પ્રાચ્ય વિદ્યા મરોધન મંદિરે સંસ્કૃત 'મહાભારત'
જેવા ગૌરવવતા બુદ્ધિધંમનુ એક શુદ્ધ, પ્રામાણિક અને રેવચ્છ મુક-
ભુવાળું સુસાધિત સંસ્કરણ પ્રકટ કરવાનું ગદાલ કાર્ય હાથમા લીધું.
એ ગાંઠે સમસ્ત ભારતવર્ષમાથી મહાભારતની બહુ વિવિધ હરત-
પ્રતે એકન કરીને પછી તે પરથી તેના જુદાજુદા પાઠભેદોની પરીક્ષા
કરી, વધારે શુદ્ધ જણાતા પાઠને પ્રામાણિક ગણી, અન્ય સર્વ પાઠ-
ભેદોને પાલટીપણિયા અર્કિત કરી, તે સર્વનુ એક સુદર ને સુખદિત
સંસ્કરણ તૈયાર કરવાનું હવે પળ આ બગીચે કાર્ય હાથમા હાથ
થોડા સમયમા તેના સંપાદકમાના આગળી પ્રી કૃત્યનીરના અવ-
મતથી એ કામ અટકી પડ્યું હતું. એવામા દોડકર વિષ્ણુ સીતા-
રામ સુકથનકર ઇ. ૧૯૨૪મા એ સંપાદકમા જોડાયા અને તેગની એ
નર્વ માટે સર્વથા યોગ્ય મંત્રિ હોઈ તેગને તે સુપ્રત કરવામા આનુષ.

આ વિષુદ્ધ કાર્યની શિદ્ધિ મારે દો. સુકથનકરે રાત અને દિવસ
એક કરી રીધા અને આજે, એગની જનબન ૧૭-૧૮ વર્ષની અ-
શ્રાન્ત સાધના તથા મરોધનપરાયણતાના કૃપ રૂપ મહાભારતના
અપ્રતિગા સંસ્કરણના ગાર પર્વે પશ્ચિદ થયા છે અને તેમની
વાળના પ્રમાણે અન્ય પર્વોનુ સંપાદન પળ આજે જ મહાભારતના
પ્રકાશનને દોડકર સુકથનકરે પાતાનું જીવનકાર્ય બનાવ્યું હતું, અને
તમા મહેવામાં ભેગમાત્ર આગિશોભિ નથી કે એ મહા અનુષ્ઠાન
પાઠગ એમણે પાતાના કોહીનું પાળી મરી નાખ્યું હતું દો વિન-
નિદ્રક જેવા વિદ્વાને એમતા એ કાર્ય વિશે થયું તે કે 'ભારતવર્ષ કે
પુરુષ સમસ્તમા એવે માટે વિદ્વાન નહિ મળે કે જે દો. સુકથનકર
કરના અદિયાત કામ કરી મકન'

દોડકર સુકથનકરને જન્મ ઇ. ૧૮૮૭ના મેની થાથી તારીખે
પુનામા થયો હતો. ત્યાંની મરાઠા હાઈસ્કૂલમાં પ્રારંભિક કેળવણી
હઈ તેના મુંબઈની મેડલેવિયર કોલેજમાં હાઈસ્કૂલ થયા અને ત્યાંથી
વિવાચન નવા વિદેગમા એગણે કમ્પાસ કોટિનબરો અને ફિલોસો-
ફીમાં રીઠો ઇતિહાસ, પુરાતત્ત્વ, રીઠોહાઈ અને પ્રાકૃતભાષા-
ઓનું જાનુબીજન કહ્યું ફિલોસોફી પ્રતિષ્ઠા સાથે એમ એ ની
પરથી મેળવી તેજો પીગેય એ માટે જર્મની ગયા. ત્યાં સંસ્કૃત બદ-
કરણા એક પ્રાચીન આચાર્ય શાસ્ત્રાનુ વિષે સરોધનપૂર્વક મદા-
નિબધ (થેસીસ) લખીએ પીએચ. ડી થયા. એ નિબધ પુસ્તકપે
હાઈ પાત્રિમથી પ્રસિદ્ધ થયા છે. સંસ્કૃતના મદાલિ મુખ્યત્વે
'વાચવદતા' ને નાટ્યકાર આસ કપિની કૃતિઓ વિષે એમણે મારો
અભ્યાસ ને અવલોકન કરી હતો એમણે અપારિક કહેલું 'વાચવદતા'
નું સંસ્કરણ ઓક્સફોર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયે બહાર પાડ્યું છે

લોળા વખત સુધી એગણે રાજ્ય એગિયારિક શાસકોની
મુંબઈ શાખાની સાચયિક પત્રિકાનું સંપાદન કહ્યું હતું પશ્ચિમી
ભારતના પુરાતત્ત્વ
ખાતાના કપાલયસ
તરીકે એમની વર-
ખી કરવામા આપી
લી વિશ્વમખત-
ના પુરાતત્ત્વચર્ચા-
મા એગની ગારી
શીર્ષિ અને પ્રતિષ્ઠા
હની. અને જ્યારી
એન્ડ ઇન્ટરવ્યુ-
પ્રાય (ગેસેટ) વા-
દિયા) તમા અમે-
રિકન આર્કીએલો-
ગીસાગેરી જેવી
અનેક પ્રાચ્યવિદ્યા
સંગ્રામક સંસ્થાઓ-

એ એમને પોતાના સમય તરીકે મનીષ્યા હતા. ધર્મનાં વર્ણો મુની એમણે બાંધારક એરીએન્સ નીસરે ઈસ્ટરન પૂર્વાના પ્રધાન મનીષ્યનું કાર્ય કુળજતા સાથે સંપત્તિ કર્યું હતું તે કપાત સુખાઈ વિશ્વવિદ્યાલયના પોસ્ટ ગ્રેજ્યુએટ વિદ્યાભગા તેઓ સ્મૃત્ત સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વવિજ્ઞાના વ્યાખ્યાતા હતા. સુખાઈ વિશ્વવિદ્યાલયના તત્ત્વપ્રધાનના એમણે મહાભારત વિષે આ આયોજનાત્મક વ્યાખ્યાન માળા (Three-dimensional view of the Mahabharata) શરૂ કરી હતી જેમાં એ વ્યાખ્યાનમાં આપ્યું ચૂક્યા છે. જેમના વિષય છે કે એ વ્યાખ્યાનમાં આપ્યું રહી નહીં એ વ્યાખ્યાનોનું સમાપ્તિ તેઓ માર્ગ કરતા હતા તે સમયે જ પ્રસાધાતે એમના ૧૨ આકાશ્ય કર્યું અને યોદ્ધા સમયવાચકેમને સમયે પુરાતત્ત્વમય.

એમની અખર ડિઝાઇનના, પ્રકાશ પાટિય, કાર્તિકા, અને સંગ્રહાત્તિપ્રથાતે હીમ વિદ્યાનોએ એમને 'મહાભારતરીપક' અને 'વિદ્યાલક્ષ્મી' નવાની આપી સ્તમ્ભની હતા.

આવા સમયસરસુષ્ણ અલ્પકાને ચલેદીને જન્મ કરી એમણે બારતપ્રાચીનને સાથે જ કપાત કર્યા છે. ટા. સુકનનર સ્મૃત, અમેષ, નગેન, પ્રાકૃત, મરડી વનરે આપ્યાના સારે જ્ઞાન ધરાવતા હતા. માળા ઈન્ડિયન મનીષી અને સ્મૃતોધમ્મ આ પાળી વચ્ચેથી અપાતક કપડી જન્મ એ આપ્યા. દેશી સારેવત પ્રસિદ્ધિ મહાન અને ન પુરાત્ત્વ નેથી છે. એમના નિધનથી માતા બારારકે સમાપનમરિતેના તેા નગેન સ્મૃતિ દાહ જ કપાત નયે છે. કપાત સંસ્થાતા સજાસર એ જ્ઞાનોપાસક મનીષીની સ્મૃતિરેસા અને સમારક માટે એક 'આચાર્ય સુકનનર સ્મૃતિ ધર્મ' પ્રસિદ્ધ કરવાની તેવારી કરી રહ્યા છે. જેમા આચાર્ય સુકનનરના અપ્પાસા જન્મે દેખે અને નિજાના સમાધિસ મથે અને જનતાના અપ્પ પુરાતત્ત્વના વિજ્ઞાનના જન્મે સેખા પાળ્ય હયાથે. એ જ્ઞાતરેષીપ્રતા આત્માને અર્થે શ્રદ્ધાનરિ નાપર્થો હોય.

રવીડન

આજના મહાધુદ્ધા તરફ રહેતા મધ્યાનાઠયા દેશોમાંના આ દેશ તારીઆને બદલ પ્રિય હાંડ છે, અને પરાતર્યાને સંલબ આપી હાંડે તેા કેરે એમ હોસેડને પોતાનું આપ્રયત્નના બનાવેતુ તેમ હિંદુશ અને તેના સમીપના કાપા રવીડને આપ્રયત્નના બનાવે તેમ છે. ધર્મી હોસા નેન્ડીતેથીઆના હી વકલને એક જ દેશમાંની હે છે, પરંતુ સાચુ તેના આધાની એક માત્ર સુપાનલ મિત્રાથ એકીપકલના બને દેશીન્ડીડન અને નોવેન્ડીડન એકીપકલના વકલ રહેલા છે.

મોલેની કિનારેઆ ખુલ વહેડી ને તેની બાજુ ખુલ જળચર છે. રવીડને પહેરા માટે જ્ઞાને સવાહ અને તેની કિનારેઆ આંધી અંદર છે. મોલે મોલેની માકલ તેની આસપાસ ખુલ અસંખ્ય ટાપુએ આવેલા છે. નીડને એ મોલેવડે, વડો અને જરવોના દેશ છે. કિંચિ આકાશમાંથી અનુ દિરીસુત કરતા હો એમ જ સ્થાને જ નીડને પાણીના મિશ્રણની જ નહીં બાજુ છે, કાંચકે સરોવર કપાત સુપાના-ધર્મ નહીં અને એ નહીંએને તેડીની નહેડે ત્યા આવેલી છે.

નમીના અરેડી બાજુ છે. વેલેરાનને જનવોથી જ હયાથેલા છે. બાજીના બાજમા જેની વાવ છે અને સરવ સુપાનલ નમુલ છે. નીડ હોસા પોને ખુલ અનુપર દોય છે-પોતાની દેશમાં જ નહીં ખુલ પોતાના વિગેરેમાં પણ. જેની એ ત્યાને સોમપાનેડી કપાન છે અને દેશની અમદા કપાનની વલેસિ એ પાળ્ય રોમાંથી છે. રવેડેના તેા કુપ વલેસિના વાવ કડ હા જર છે, નવાડે બાજીને આજ પોતાના બેવડેમાં હાવ કે સફેદ બાપરીઓના રહે છે. શહ એ

ત્યાનું મુખ્ય અનાજ છે અને બમદા નમુ આસા પાકે છે, કિનારાના આમેમાં માહજ્ઞાને કપાન માટે માથે ક

નીડને એકે કાપા દન વચનના વલેસિને વેવારી કાકેલા પાળ્ય છે. ત્યાને વાર્દનવ્યવહાર ખુલ મુલ્યવરિપત છે કેરે બધી પીરમીથી જ માથે છે, કારણ કે કપરમાં આવેલા પાંચાની જન-સકિને લડને સીમી ત્યાએવેથી મની વડે છે કે સ્થલ દોરા તેની રેનગારીમાં નિકાસ મુદ્દા કરવામાં આવે છે!

નીડ કપાત કૈલાક કિન અને વાવ કાંમ પણ નીડનેમા વમે છે ત્યાને કાર્મકવિનકિલક ક્ષેત્રેન છે. પ્રવ ખલતર, પ્રામા-મિન ને પરિશ્રમી છે સ્મૃતિતા પાળ્ય મોનું પોતાનો કાંમેા મોપાનંદા છે. મધાન વિજ્ઞાની વિગીબલ, વિનક નીડનેએ, સંગ્રામ-એન દેડિન વનરે એની નીવજ છે. —પ્રકાર

નારગી અને લીંબુ

કૈલાકલોપા મોહાની નારગી રંગા વ સંતે મરવતના નોનું છે, પાળ્ય એ બરાબર નથી મોહાની, નાકની રંગા વધારે મરયા હોય તેા પાળ્ય નારગીમાં વેદકમ્પાજની રક્ષિત વનારે મુખ્ય છે, બાર્ડીઓમાં નારગી રિવાજ બીલ દોહ નમુ રંગા પિરામીન 'મી' નથી દોહ આ વિદ્યામીનને લીધે મરીનેનું પાંચાન અને રામનું નિંવારનું માથ છે નારગીની આગ્રતા પંચમા મના વધી આમની અમ રહેવાને બદલે એનું સારક્રમમાં દેવાનર માથ છે નારગીમાં મેન્ટે દવ દસા નેવડા પ્રમાણમાં રિસીન દોય છે

જીંજી, નારગી, સનરા, વનનર, મેષ દુ વગેરે એક જ બનના નાકાનીકા રમવાજોનળે છે. વનનરને એકેકમા Pompelemous કહે છે. લીંબુમાં હરલિસન લીંબુ નાગની વળ્ય એક બન આવે ન આ બધા રજી બાજુ. નજયા છે ખાગીકા દોય છે, કૃષ્ણાવ બદલા છે નારગીની છાત કપાન સાનની નથી દોહી, નજાર વનનર, લીંબુની ને લીંબુની છાત રજન નોરેડી દોય છે. આ બધા પંચમા વિદ્યા-મીન્સ, બનીજ અને બીલ મરવતના વલેસિ દોય છે, પાળ્ય બધા વલેસિ રેતા એના 'મી' વિદ્યાનાન રધારે દોય છે. કપાત આપા રેખાતિપરક એક મેનપ્રલિરક દ્રવ્યા જ નુ દોય છે. નારગીમાં વિદ્યામીન બી વધારે દોય છે એ બની વિશેષતા છે અને અંધિવા રેખા રેરરજા એ રામજોનળ નમુલ છે. આવાની દુવાલો, દામવનામ વસમ આવવા, વેદામાંથી લોટી નીકળતુ વનરે કરેડામાં પાળ્ય એનાથી ફાવેરા માથ છે, નારગીમાં બનીજ ફાવેરા સોમી વધારે દોય ક. બનીજ સારને રટે આપણા મેરીસી આગ્રતા આપી માથ છે

નારગીમાં સંકેતે સનનર દવ દસા જરવુ પાળી દોય છે જે બદલ મેડેલાઈથી પાળી બધ છે. સનનર એક કપાકમાં મેનો રમ સરીરમાં રોવાલ બધ છે. વાકેવા ને મારા પાળ્યોને નારગીને રમ આવવાથી પાળ્ય ફાવેરા માથ છે. રમે સુતી વખને અને મવારે ક્રમમાં વધી એ ને નારગી આવાની ફલજવાન મની નથી

નારગીની સાથે રોમોની જ નુ કલેકા રેરડા રેરડા. નારગી ન મળી મે ત્યાં કેને જલેસ હોસા વાપરી મામલ, એકે કાકેડોની મન છે. પાળ્ય નારગી કરતા એમાં જસ વધારે ખર્ચાં પડે છે, રોમોમાં નારગી કરતા 'એ' વિગમીન પાળ્ય વનારે દોય છે, પાળ્ય 'મી' વિદ્યામીન નારગીના રવતા અમુક દોય છે

આદા રોમોમાં 'મી' વિગમીન વધારે દોય છે. 'મી' વિદ્યામીનના આગ્રતને લીધે રમફાય, મુદ્દેકો વનરે કરેડા માથ છે. કેરેડે આ રેકેલ કર્મકા દરમોએ આદાનીકા રમે અપવાની ફાવેરા માથ છે. લીંબુ આવાથી તુરુરની સમવાઈ રહે છે અને મેનપ્રલિરક પાળ્ય

હું સહિના અતલ સિંધુનું માત્ર બિંદુ બિંદુ વિષે પણ પ્રચુપ્ત વિરાટ સિંધુ

રમણ શાસ્ત્રી

‘એક વખત બોધો દત્તો કે મારા પંચમા ભેદ નહોતો; તે બાળત કું ખ પામતો હું રત્ને જતો હતો, બોધામાં જ એક માણુચ જોયો તો તેને યજ્ઞ નહોતો! તે ભેદ હું ખુદનો અહેસાસ માનવા સાચો કે મારી હાલત તો વધુ સારી છે.’ (શીખ સાંદી)

અનેકાર્થી શબ્દ: કોઈ=પદ્મ, બાહ્ય; સાંદીનો શાબ્દ કાલવામાં વપરાતો મો આ- બળનો ભાગ; વાસ ભગવા બિા.

કહેવતોના અર્થ: ‘પાંચમી ફેરથી બાધ.’- કેલ કલાવળા કાર્ય કે વેળથી કાણું કપાઈ નહું હોય તો તેને કુધારી લેવાનો ઉશારક કાયા માટે વપરાતા આ અર્થવચન પાછળ વાત છે કે કોઈ વાર કસકટર અહેબનો પોરો નામીને નામ તરફ ગયા. તેને કોપવા ની- ક્યેકા સિપાઈ બોલે બાનરમા બેકેકા વા- બિયાને પૂછવા તેણે જવાબ કીધો કે ત્યાંને રત્ને ધોડો જતો ધોતે જોઈયો. કોરકો સિપાઈએ તો વાલિયાને જ તે જતાવવા માટે પોતાની સાથે ધસડવા માંડ્યા. આથી અમરાકોલા વાલિયાને પોરોના કુકનદારે જ્યુ: ‘પાંચમી ફેરથી બાધ’ તેનો ગર્મ પામી નઈ વાલિયાએ કહ્યું કે ‘જમાનાર સાહેબ, વધુ મેં જે જતાવર જોયું, તેને બે સોનડાં હતા; તમારા ધોડાને કેટલા ગાંધડાં હતા?’ આથી ચીડાઈ જમાદારે કહ્યું, ‘હેવાન, ધોડાને ચીનડા કેના’એ તો બળદ હશે. ‘કહી સિપાઈ ચાલતો થયો. આપેલું વચન રફ કરવા કે ફરી ભેસવા માટે પણ આ કહેવત વપરાય છે

ઔરો-સેકસન કાંધકામાં બધા જ માણુ- તની ક્રીયતનાજામા ગણુના’ એકતમી જિ- ફની ક્રીયત ૨૦૦ શિલિન, ઉમરાવની જિ- ફની ક્રીયત ૧૨૦૦ શિલિન અને સમની જિ- ફની ક્રીયત ૭૨૦૦ શિલિન ગણુની

ઔરો-સેકસન એ વાદળી રંગનો ઝેસ છે અને બીજામાં વપરાય છે બેની વાસ લસાણુ અથવા ક્ષોરીન બેની આવે છે. નરમ થતાં એનું કપાંતર ઔરોસનમાં થઈ નય છે.

જયતમાં આજે રબરના નીસ દબર કપ- રાત વિવિધ ઉપયોગો થાય છે.

કુનિયામાં કડગીમાં કડગી બોલાવી બાપા રેન્ચ છે.

ચીનની ખાશી કરનાર અશીજુ થયાં સો પહેલું દાખત હતું અરેન્જો, ૧૨૮૦-૮૫મા. ચીનની નેકલને આપેલા રવેન્ચાન, કુનાન અને કપાઈ ચાડ પ્રતિભામાં તે પાકે છે. પણ તેનું બંધાણુ દિંદી અશીજુ નજીક આકર નથી હોવ, હોડવા ધારીએ તો છૂટી રહે છે

એકડિયા શીખડાં નાનાં બાળકો વારંવાર રહેલોને છે પણ પચાઈ વડને કાચકાચળી ધસી, કાળી શાદીથી રંગીને રહેલોને કેમમાં ભેસાડી દેવાથી તે બાનશે નહિ, એટલું જ નહિ પણ તેના પર ચાક વર લપેલા મોઠા હાવવાદાર આંકડા બાળકના વાના મગજમાં નક્કી બેઠી જશે.

ક્રિકેટની વૃદ્ધી મળેલી વિદેશી કુરડી પોલનંપ કરવાના વાંસમાં કામ લાગશે

પદેતવલેલું ‘ટાઇમપીસ’ ધડીચાળ નુરેન- બર્જના પીટર હેનલિને રોધા કાઢ્યું હતુ. હલ તે ફિચરેલિફિયાના ફેરમાડેટ પાર્કના મ્યુઝિયમમાં છે. ક્રધર ફેરફરિફિટારિયરો એ ઘડિયાળ માર્કિન હથ્થરને બેર આવેલું જેના રેપીકાર કરતાં તેણે વલેલું ‘સમય સચવનારી આવી ઉત્તમ વસ્તુની રચના સમજવા માટેઆપણા વિજ્ઞાનીઓના સિધ્ધ બનવાની મને હિંચા થાય છે.’

કુનિયામાં સૌથી કડગીમાં કડગી બળની વનરખતિ કોઈ હોય તો તે દક્ષિણમાં થવી ‘Dictyophora Indusata’ નામની છે જે કલાકમાં તો ચાર ઈંચને એનો પુખ્ત હાડ બની નીકળે છે

‘આ હાડાંને અંત ક્યારે આવશે ?’
‘જ્યારે કંકોની વિધવા, મરણપધારીએ પડેલા ટોળેને, કુસંગિનીની રમણાવવાના વખતે થયેલા હિંદુરના ખૂનના સમાચાર પહોંચાડશે ત્યારે.’

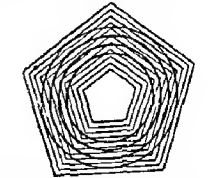

પોતાનાં પાપનાં પ્રાયશ્ચિત્ત અર્થે બપાનના તીર્થસ્થાન નારાના બોલધર્મમાં આવરીતે મોં દંકાય તેવી ટોપડીઓ માથે બોડી વાં- રણી વગાડતા ફરે છે તે જિજ્ઞાસામાં છે.

કુનાક્રિડેટ ફેટસમા દેલેલું પ્રથમ જિ- ટનથી દસતળું, કોંસથી જતલું, સંગિવાથી પાંચતળું, બપાનથી સાડાપાંચતળું, જર્મે- નીથી દોઢતળું, છઠ્ઠીથી એકવીસતળું અને ચીનથી સઘડીસઘડી છે

કુનિયાના કલકડા લોકો કપાસનો કપ- યોન કરે છે.

ઇ. ૧૯૨૫માં બધા દેશો વચ્ચે કમ્મોડ કરાર મુજબ આંતરરાષ્ટ્રીય ‘રેડ ક્રોસ’ના સભ્યો બધા જ સુધરેલીઓની કાવળીઓની મુશ્કાકાત લઈ શકે છે અને તેમની ખોરાકો, વેષધો તમાસ, મહેનતાણુ વગેરેની તપાસ કરી શકે છે.

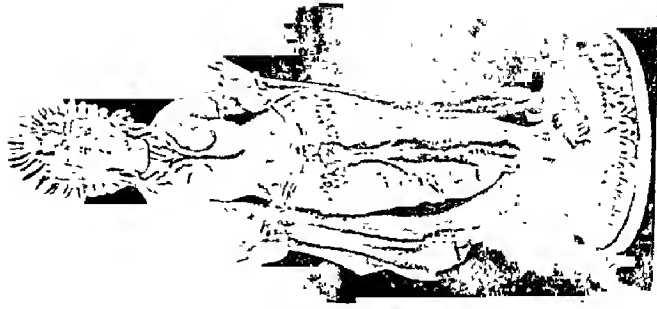
આ ષટ્કોણમાત્ર એકેએક વર્તુલ સંપૂર્ણતિ સુરોગ છે. પણ ષટ્કોણોની રેખાઓથી છલકાયે લીધે ઉપજેલા દૃષ્યપ્રભને કારણે તે બધા બેરોગ લાગે છે.

ના હસમુખા મિત્રને હજારોને જોશે તો ભવં યજ્ઞવેલું દીવેલિયુ ડાહું કેપારો.

ઉચ્ચનદીલા
વિવધર - એમુલ કમળિયા

ગિરનાર મુમુક્ષુમણી ગાંધી-૨
પ્રાચીન

અંકિત - ૧૨૪૩

ઉલ્લાસને

અંકિત

ઉલ્લાસ હો! આવ હવે તું આવ.
પળે પળે વાદળની ઘટાને
વિદારની વીજ પ્રકાશધારે
આવત: તું એમ હવે પધાર.

લુવાળ વા જેમ અંત સાગરે,
વટોળિયો જેમ વને વને ફરે,
વા ભાંગતું જેમ નદીકિનારા
ધમી રહે પૂર પ્રચંડ ધારા,
અપાઠનાં નીર સ્વેચ આવે
વા આભમાંથી અવિરાગ, તેમ
તું આવ, ઉલ્લાસ! હવે તું આવ.

ભાનું નિશાશ અહીં ચોત: છાયા
વ્યાપી ગઈ વાદળ શી વિદાર
એ વીજ ચો તું: યાદુ યે કિનારા
દાકી ઊભાં વહેલુ-ળપોય વેગ;
એ તોડ તું પૂર પ્રચંડ લાવી
ને દે ફરી જીવનને વહાવી.
ઉડે ઉડે એ અહીં શુષ્કતા પરી
આપાદ ચો તું વરસાવ ત્યાં અરી.
ઉલ્લાસ હો! આવ મદાન આવ,
ને દટની પામરતા જળાવ.

પ્રદત્તાદ પારેખ

ભેરુને

સિખારી

ઉવરા રોળેથી ધમ્મિકરૂંચે ને પુવવને,
મદાતાકાની ને નદન વગળે કુબધ ધસને,
પાવડામાંથી પથ્થરની જવવા વ્યર્થ ગાળે,
તમે ભેલાન્યેરગરી રત્ન મદાધોમ વદને
વયોની કુલેની કુમુદિત વતાના પરિમયે,
તરંગી મેશને, અમર મધશને કુટિરમાં
અંધો વીખાના કુમુદપુરા કપિત અંદે
હથ્થુ ધીમે ઝાંતે તુભાઈ વરુંડિતર મંદે
તુભાની સિંધુના અધધિત તુભાના સ્વપ્નમાં
સામાની, તે ધારી નિરવજારના મર્મનળાની.
નમે દેવું તારું જલમિ રામ માત્રા મુદવડ
જલ્દી મેરે રત્નો સમ પ્રવટ માનવ્ય પ્રમુખ.

મંજે! કુરુકુરે અંતકુવદ્યે સાંપ્રતભ્યું
વિવાહોનું ખીને વિધ, વદવરે જીવનમુધા

વેળીભાઈ ન. પુરોહિત

નાનું સિમત

વમનસાચા

તારે દગ સ્વયં ભવ્ય વિરાટ માન
ને માહરુ મંદલ રોક દગ પ્રમાણ,
ચિત્તુ ધયા રે કશા તુભા કોડ મિયા
મારે કંદે કુદવ તારું મગાઈ દેખાં
મારું ન્યારી સુદવ મગાઈ નંદ સાવ
ત્યાંથી સમીર પ્રતિપદ તપ્તીય આવે
ને માહરુ વિરવ તારવ નૃત્ય મેધ
તે, નોય ના દૈવ્ય માહરુ મુદદાએ
મંજી મં, વચ્ચે નૃત્ય નય, પચ્ચ
ના આશા હોડી મુખ ભંજનમાંનાની;
ને આખરે મધુરના નિશા વાદન્યા
વદા રી રી સવલત મરીનદેર જીતી
ત્યાં જા માટે હાથે કે
સુદવ મગાનું મંદ પ્રકાર આ આર
ધીને ખીર ઉડના

આંધ્ર મુદ્દા રે મંદ તળમા મી નાં
જશભાઈ કા. પટેલ

માનું

મહાકાવ્ય

તારા પુત્રે તાર, ૩૫૫૫, નિર્મલ રંગવ્યાંકે
ભાગ્યુરે નદન નિર્મલ રંગવ્યાંકે
મધુદાનું મધુ પથિયા ચિત્તુ એકાં વાદ,
અંધારામાં જવન રેવડયા તારા પથિયાને
ને નીચેના હાથે ની નેત્રાચરણ વાજ
નિર્મલમાં નમ્મલ દુહીના પાવવનોદેશ
માનું મારાચરણ પદે મંજી ને મંજી ને
રંગે માનું મંજી નમ્મલ રંગે નીચેના પદાચરે

વનમુખ બદ

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું અદ્યતન માસિક

તંત્રસાક્ષીમા એ પ્રકારની દીક્ષાઓની અર્થાત્ ઠેઠ સ્પર્શદીક્ષા અને દીપ-દીપ-દીક્ષા. પારમગણિના સ્પર્શથી હોતું સુવર્ણ બની જાય છે, પરંતુ તે સ્વયં પારસ બની શકતું નથી. તે બીજાને સ્પર્શ કરી તેને મોતુ બનાવી નથી શકતું. એટલે તે બધું કાચી વાત ન ગણાય. પરંતુ સળગતો દીવો બીજા નહિ સળગેલા દીવાને સ્પર્શ કરતા તે જ્વલણથી ઊઠે છે અને તેને પ્રકાશ પ્રથમ દીપના એટલે જ હોય છે. એટલે જ નહિ પણ બીજા અનેક રીતોથી પ્રકાશવાની શક્તિ પણ તેનામાં આવી જાય છે. આ દીપ-દીક્ષા થઈ પછાનિર્ગિષ્ણ સાધકે આવી દીક્ષા લેવી પડે છે.

હું આશા રાખું છું કે આ વિદ્યાપીઠમાં તમે શ્રી શ્રી દીપ દીપ-દીક્ષા લેવા આવ્યા છો. એવી દીક્ષાથી જેઓ રીક્ષિત થયા હોય તેઓ ન બહારના દીપની સાતની તપ-આ કોઈ વ્યક્તિનું સુખસમૃદ્ધિ માટે નથી; એ તો સર્વના અબુદ્ધય માટે છે, અને આવા જ હોયથી પ્રાચીન કાળમાં ક્ષત્રચારીની તપ-આની જરૂરિયાતો સમાજે પૂરી પાડવી પડતી હતી અને ક્ષત્રચારી પશુ આતક થયા બાદ પોતાની વિદ્યા પોતાના સ્વાર્થ માટે લેવી શકતો નહિ તેની એ વિદ્યા સમગ્ર સમાજની સપત્તિ બની રહેતી. આ વિષયમાં પશ્ચિમી જ્ઞાનસાધનાથી ભારતીય જ્ઞાનસાધના એકદમ નિરાણી પડે છે. ત્યાં વિદ્યા વ્યક્તિગત સંપત્તિ ગણાય છે અને તે પર ધ્યાન થઈ શકે છે, ભારતવર્ષમાં એવું નથી.

મહાત્મા ગાંધીએ જણાવેલા પારાવાર હાથ મૂકેલા વધારાનું ધન પોતાનો મહિમા વધારવાને જોઈએ છે. ભારતવર્ષમાં એ ગદ્ગદમાં આપોઆપ ગુસ્સાને મળ્યા કરતો હોતો, એટલે તેઓ ધનની બધું આકર્ષણ પણ ન કરતા. યુરોપ અને અમેરિકાના યુરંગાતુ બેનું સમાનમાંથી, એટલે તેની બોટ પૂરેલા ડ્રિયા બરવામાં આવે છે આથી જ યુરોપ-અમેરિકા મોટા પથારીના બળ પર ગુસ્સા મોઢે છે, ને ભારતવર્ષ સંખ્યાન બંને બંધિના બળ પર. પણ આપણી બચકર હુંદરા તો એ છે કે ન તો આપણે આપણી પૂર્વપર-પરા અનુમાર ગુસ્સાને બંધી કે સંખ્યાન

[આચાર્ય શ્રી ક્ષિતિભોદન સેન]

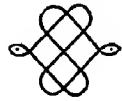
જે મુજબ છે, ન તમને યુરોપની જેમ પુષ્પ થન આનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આપણા સમાજના જે સર્વોત્તમ મનુષ્યો છે તેઓ આ જ્ઞાનજાનના કાર્યમાં જોડાતા નથી, કારણકે તેમાં ધનની આગ્રા થે નથી, તેમ નથી માન કે અતોષ, તેથી એમને કોઈ શ્રેય-માં કામ નથી મળતું એવામાં આપણા દેશમાં આને શિક્ષણકાર્યમાં જોડાવા લાગ્યા છે. એવાં વગરિ ગતિભોક્ષિતે તેમાં ગ્રામણી મનિ:

આમ, આપણી બિની પેટીને આધ-કાસ ફેરોમાં આપણા મનોભાવ મનુષ્યોના કાલ મળતો નહિ હોવાથી રિવેન્જિવસ સમાજનું ચિન્તન જીવન કીલ્મ થતું જાય છે. કોઈ પોતાના મતાનના કુધમાં મેલું જળ બેળે તે એથી વિશેષ મૂલના બીજા કોઈ પણ આપણે એવું જ કરી રહ્યા છીએ આવી દુર્નિતિથી બચવાને સમાજને મારે એટલું ખાતર હોવાનું છે કે જે તમે અર્થ આપી ન રાંધો તો પોતાના હુલ્લની સર્વોત્તમ બંધિ આ કાર્યના પ્રત્યક્ષી હોવાને જરૂર હો. નહિ તો આપણા સંતાનોને માટે ઉત્તમ પદ-પ્રદ-રોક મેળવવાની આગ્રા હમેશા માટે છોડી કેવી અને એ લોકોને જ્ઞાનની દીક્ષા મળેલી છે તેમને આસ કરેલાનું એટલું કે મારિદૂ-પાલન કરીને પણ તમે તમારા દેશના પ્રાચીન ગુરુ-જ્ઞાના મહાન આદર્શોને અવિચલિત વિચિત્રી અપનાવી રહ્યા તમારું કાર્ય તપ-ધાનું છે, તમારો માર્ગદર્શનો છે, તમારું જ્ઞાન આ સધાર-તુ સૌથી અલભ્ય પવિત્ર અને જોડાર વત છે. એક તો આપણે મરિદૂ છીએ, અને વળી આજ પવિત્ર. એ સમાજમાં આચર્યના બંધિ આજ, જે બાવી શિક્ષક મારી આ દરગરની પ્રાર્થના નહિ સાથે તો સમાજના માલિક બનવાનું જ છે.

દીસ-દીપ દીક્ષાની મોઢામાં મોઢી વિશેષ-તા છે કે આ દરિદ્ર દેશને માટે એથી અ-દિવાની ગીર કોઈ જ નથી; કારણકે આ દીક્ષામાં એ દીક્ષિત થયા તે પોતે એકેક વિશ્વવિદ્યાલય છે તેમની આસપાસ સદ-ચાંચી કે કામ કરનારાનું જ્ઞાન હોય કે ન હોય, મોટા મહાનો કે ઈમારતો હોય ના ન હોય, પણ એ પોતે જ કોઈ બાહ્ય સાધન વિના અવેસાધારણ હોઈને પ્રતીક કરતા રહેશે.

નાનો શો ને કોમળો ને બિલકો કે પીંખી નામે કોપતા કાળસર્પ તેવી નિષ્ઠા પૌરુષે પ્રાણવંત પીંખી નામે કાળસંયોગ કાપ્યા.

તનુગુપ બદ

તે એક જગ્યાએ હોય તો ફરીકરોને પ્રવાસ કરીને સર્વેવ એક વિશ્વવિદ્યાલયના રૂપમાં વર્તમાન બનશે. વેદિક યુગની વસિષ્ઠ, બલક ને વાલ્મીકીય જેવા મોટામોટા ગુરુમુનુ કુ ઉપદેશ માટે કોઈ મોઢી લાંબી-પહેલો બા-લીસા ઈમારતોની અપેક્ષા રાખતા હતા. શ્રીકૃષ્ણનું વિશ્વવિદ્યાલય તો સુદક્ષિણમાં બચ્ચુ હતું. વર્તમાન ધરમાં નીચે બેસીને પુણ્ય અને મહાવીરે કેટલા જે ઉપદેશો આપ્યા હતા. જરૂરિયાત, પ્રિયત, મહામુદ, બધાની બા-બતમાં એક જ વાત છે. મોટાના મુકાત (કોલેકિસ) વગેરે આવાર્યો પણ એવી જ મામુલી જગ્યા પર કાર્યો આરંભ કરના. ભારતના રાકર, રામાનુજ, નાનાનું બાદિ પેટિત, યા કબીર, રેહાસ, હાડ આદિ નિરંજન જ્ઞાની સંતજનો કોઈ ઈમારત કે વિશાળ બચનની પરવા નહિ કરતા. તમે જોકે જુઓ એવા 'ચવના-ચરતો' વિશ્વવિદ્યાલય બની જશે. ઉડિસા (ગોરિસા)માં મહાત્મા લોકોને 'ચલનત વિષ્ણુ' હો છે, એ વાત મને બાહુ બાવણું લાગી છે. જેમ પ્રલેચ જગમ સાધુ સિવને ધારણ કરીને ફરે છે, તેમ મિત્રારામની પ્રલેચ બંધિ સંપૂર્ણ વિશ્વ-વિદ્યાલયના વાહક થાશે.

દીસ-દીપના ઉપદારણથી મેં તમને જ્ઞાનિગત સાધનાની વાત કહી છે. પણ જે એક સામુદિક સાધના પણ છે પૃથ્વીની દીપાવલિમાં એક દીપને બીજા દીપ સાથે યોગલેય થા ન હોય, પણ આપણા શિવકર જે ન્યાયિતિમિતિ દીપાવલિ આકાશમાં જ્ય-લેત છે તેના પર પર-પૂજનિગિદ્યાય છે.

ચંદનમૂર્તિ

પોતાના જીવનવ્યાપી કથેધને પાર પાડવાના માનવીના વ્યાકુળ ભાવો-આદર્શની વાર્તા

બૌ

જીવિષ્ણુ' બોલતા એ વિષ આપણી મામે ખડુ સાથે છે તે આજના સામાન્ય બંગાળીના ચહેરાને જરાયે મજબૂત નથી. અને આજે જેની વાત લખવા બેઠો છું એ જીવિષ્ણુ અજિરામ માત્ર ભવિષ્યે જ બંગાળી હશે એટલું જ નહિ, પણ ચહેરાગદોરે પણ એ પૂરેપૂરો બંગાળી હશે.

વાર્તાના પ્રારંભમાં જ જણાવી દેવું જરૂરી છે કે હું અહીં જીવિષ્ણુ અજિરામનું અઘણી ઇતિ મુખીનું ઇતિવચરિત્ર લખવા નથી દબાવતો, અને ઇચ્છતો છું કે તે સરકથ પણ નથી. એનો કુટુંબ કે ભવિષ્ય પરિચય હું કહી શકું નથી. એ બંગાળીમાંથી ક્યાંકે અને કેમ બીજી બન્યો એની શે મને ખબર નથી. માત્ર એક વર્ષની આજખાતે એનો જે પરિચય હું પામ્યો છું, એનું બધન એક વિચર અનુચિતભરી પરિસ્થિતિમાં પછી કઈ રીતે સફળે માટે વૃદ્ધી ગયું, એ જ જણાવું ક્યાં વિના હકામત તમારી પાસે રખ કરીશ.

આપણે કેશ ધર્મેન્ગતતાને આપણે છે. ધર્મને નામે માયા આપણા-કપાયાની વાત બાંધીને મારે લૂંટી છે. પરંતુ જીવિષ્ણુ અજિરામના હૃદયમાં આ ધર્મ-પ્રેમ કે વિચિત્ર રૂપે જન્મ્યા દબો તે મુખે કદી-ક્યારેય ને હોયો નથી, અને ભવિષ્યમાં કદી જોવાશે એવો સંભવ પણ નામોને જ છે.

જીવિષ્ણુ અજિરામ સાથે મારી પહેલી મુલાકાત મારી દત્તી હાથી-રિવલ સાયબેરીમાં-આદર્શ વર્ષ પરની વાત છે ત્યારે મેં બીજી યુવના ઇતિહાસના અભ્યાસ તાત્કાલ જ શરૂ કરેલો. એક કુપ્રાપ્ય બીજા અથ રોયવાળા જતા જોયું તે તે પહેલેથી જ હાથે મેળો દબા.

ધીરે ધીરે એમની મામે આજખાતે યદી લાખા, પાતળા ને મુદિત મનકલાજા એ પુરુષના વસ્ત્રો આછા પીળા હતા. ઉમર ચાળીસની આજ અઢર જ લાગતી હતી એમની વાતચિત ને જોતરત ખૂબ જ નીકું હતું. હારેય તે એ જીવજા શુધ્ધ, ચહેરા પર સદા યેં હોય જ; ને સાથે આપણા દેશના સાધારણ હાથી સપ્રદાયવાળાં-આનાં જેવો એ નિર્મિત આસરજી ભાવ એમ છતાં એમને સાધારણ કદી અવગણી નહતું. મહાય એમની આખોશ બરાબર મ્યાન દબને જોઈએ તે વાત અજર પડી નય કે એના એક પ્રબળ દુર્દેશનીય આકારો જેનું કંઈક સદા યે ચમક્યા જે છે.

બંગાળી બીજા જીવિષ્ણુ વર્તમાનમણમાં પણ હોઈ શકે છે એ કલ્પના યે આજકાલ કદી મનમાં નહોતી જન્મી. એથી પ્રથમ દબોને જ એમના તરફ આકર્ષાયો. ધીરે ધીરે આજખાતે શરૂ થઈ. એ અચાર-નવાર, વેળા-કરોળો મારે મારે આપવા લાગ્યા. બીજા સાથે વિષે એમનું જ્ઞાન જેટલું જાણુ હતું તેટલું બીજા ઇતિહાસ વિષે નહોતું. તેથી જીવિષ્ણુના ઇતિવચરિત્રની વાત જાણનાં તુરત મને આવીને એ વાત જાણવાના. મારી એતિહાસિક રોયજોગ વિષેની એમની અજરબદોશ પણ અત્યંત નહોતી. કલાકોના કલાકો મિથરપણે એમી માર આપણું કે સાંજગતા રહેતા અને એમની આખોશ એ જ અજીત-પ્રમથ રમીના રહેતો.

જોશ કે વિષે એમનો કંઈ જિજ્ઞાસુ નહોતો. મારે મારે અજબ ત્યારે શબ્દોની સ્પષ્ટતા દેકે વેળા અજીત-પ્રમથ એમને જગાડતી, અને એ

કંઈ જ વાકા-વિરોધ વિના માહત્તા-માસ બધું જ જાગતા. એક વિચર મેં પછું ત્યારે આખું દબો એમી કહેવું, 'હું જીવિષ્ણુ છું. મિત્રાપાત્રમાં એ આવે તે મારે મારું જ રહ્યું; આમાંથી કંઈ જીવિષ્ણુ તારવવાનો મને દબ નથી. તથાગતના પાત્રમાં એક વિચર એમના મિત્રો સુવચન મારા નાખેવું પણ એમી ખાવિતું', ને મેં જોવતાં જીવિષ્ણુની બને આખા અજીત બરાઈ આવી.

લગભગ છસાત મહિના પછી એક વિચર એના હૃદયની અત્યંત મ વાત હું બાની રાક્યો. મારે મારે એકાએક અને બીજા મિત્રની વાતો કરતા હતા જીવિષ્ણુ અજિરામ કહેતા હતા, 'હિન્દુ અને હિન્દુ બદાર જીવિષ્ણુ કાઠિ કાઠિ મૂર્તિમાં છે પણ એ બધી શે એમની બાવ-મૂર્તિ છે. બધા મિત્રોએ ને ભાવે બલવાન તથાનતની કલ્પના કરી છે, એ રીતે પત્થર કાનરી તેની મૂર્તિ પડી છે. જીવિષ્ણુ સાંચેસાંચી આકૃતિનો મેમને કાંઈને જ્યાં જ નહોતો.'

મેં કહ્યું 'મને તો લાગે છે કે હવે, તમે જોયું તો નની દબો જ કે જીવિષ્ણુની મૂર્તિમાં જીવનન બધી જ એક જ પ્રકારની છે. અજબત રહેજો-માન-કેરાર એવા હોય છે, પણ બધામાં એક આકારના જ દેખાય છે, મોડામોડા કાન, મામે વાકડિયા વાળ, હજુજી રાંધે આંધળું તો બધી શે મૂર્તિમાં માન-પ્રાપ્ય છે. આનું શું કારણ? એમના પ્રાકૃતિક ચહેરા વિષે નહીં સિદ્ધિઓ જાણતા જ હતા. એમ ન હોત મેં માન કાંઈક નિકે મૂર્તિ દોત તો આકારી સાદૃશ્યતા ન આવી શકત એ વાસ્તવિક જ્યાં તો એમને દબો જ!

પૂરેપૂર મન દબને મારી વાત સાંભળ્યા પછી જીવિષ્ણુ અજિરામ થાંકીવાર શાન્ત રેલા, અને પછી ધીરે ધીરે એમના, 'માનુ જોયે જીવિષ્ણુ જીવન દબા ત્યારે તેમની મૂર્તિ નહોતી પડાઈ, ત્યારે મિત્ર-પ્રાપ્ય નહોત જન્મ્યું. જીવિષ્ણુની બહોળો પ્રચાર થયા તુરત જીવિષ્ણુ, હાથી રાનના જોયા સેકાથી, મળીત જીવિષ્ણુની પડી જીવન માત્રો વર્ષ પછી આ સાતરો વર્ષ દરમ્યાન એમની આકૃતિ માનુજ કદી રીતે વાદ રાખી રાખી. બીજા સાંચોના પણ એમના ચહેરાનું એનું કોઈ વર્ણન નથી કે જે પછી તેમનું એક રપ્થ વિચર આકાર થાય તમે એ સાંચોનાની વાત મારી છે. એ તો અજબ છે કે મિત્રોની ને માન-પ્રાપ્ય હોય પ્રથમ એક કાંઈક પ્રતિભાસાત્ મિત્રોની એની જાવ-મૂર્તિ મારી દબો ત્યાર બાદ જીવનપરપરાથી એ મૂર્તિનું અનુકરણ થયા છે' જીવિષ્ણુએ એક કહી નિસાસ માર્યા, 'માન-પ્રાપ્ય વાત-વિષયે એમના માનની બધી જોય છે તુરત આમને ને આમને-દોનેપની સિદ્ધાન્તિમાં છે, પણ જોયિષ્ણુના દિવ્ય દેદની પ્રતિભા નથી.'

હું બોલ્યો, 'દા, માનનીની મૂર્તિ કપર દબો કાંઈ દબ નથી તેમજ જ પછરમાં પોતાની પ્રતિભાના કાલરાણી રાખી શકા છે, પણ ને મહાપુરુષ છે તે તો માત્ર માનનીના કુદરતના જ અજર અજર શબ્દે રહે છે. જો જીવિષ્ણુ એમી દિવ્યો વાસ્તવિક ચહેરા જેવા દબો તેની કાંઈને ખબર જ નથી.'

એ નિસાસ, અજબ છે આથી જ કેટલાં દબોના દબોના માનની એમને જોયો. એવા વચોવાચ મને જ છે કે મેં માને એ વાસ્તવિક પ્રતિભા-પ્રતિભાની ખબર પડત તો મેં-તો છું કમ?

વાંચે છે તે તેઓ આનંદથી પાઠ્યજ્ઞ બની ગયા હોત.”

આ વખતે એની આંખ તરફ મારી નજર નહીં અથવા એને ‘ફોટિક’ કહે છે એવી જ એની દૃષ્ટિ હતી. એ ઉપર આમત્રતા મહત્ત્વની મારી જ બનાવી છે કે એની જ અર્થસામી નબળાવાની આજ એની આંખમાં જણી દેતી એની એક આંખો મારા તરફ જ એક રહી હતી ખરી, પરંતુ એનું મન તો અહીં દબાર વારોનો કાદ પડેલો હતો એક દિવસ પુણ્યની તેજસ્વી નૃત્તિ શોધીને પાછું ફરતું હતું.

એ એમનાં ભાણવા લાગ્યા, ‘અજવાન બુદ્ધતા દાન, વાળ ને નખ જેવા છે; થોડા દિવસ માટે એક અપાપ આનંદના યોદ્ધામાં યેરાએકા દનો, પશુલતા એથી ગત ન જાય તુ કેવલ દમે એજનો પરિભ્રમ દેવારેની દમે આગની આખની ન્યેપતિરે એગના દેની વાળી-એ આમળા એકદિવસ સિદ્ધામન ઠાણી રામ શદ્ધમાં આવી બેઠો રહેલો, શુદ્ધ વધુ, પતિ-પુત્ર ત્વજને બિષ્ણુની બનેલી-કે એ દેની અમૃત-મન વાળી એ અકાર સામળવા મળી દોલ-”

દુરુષ આગને એનો કહ્યવર કંધાઈ એના દનો. એવું તો એના મરીતકાકે-જવા બેઠા થઈ ગયાં હતા, એ કાઠી એકેલી આંખોમાંથી આંસાવળે આંસુની મારા વહેતી હતી વિચારવાથી હું મંદી એનાં આવા અરુપ કાર્યે આદેશ બધા બ્યારણે સ્વારે પૂં અબલિત નહેનો લાનનો. અર્થતત્ત્વ દુરુષ કે હાનુ તામ સામળવા જ ક્યા ક્યા વેળાવની કે તો કેવી નિપતિ થએલી, માનનો નહેનોતો; પણ બિષ્ણુનો આ અપૂર્વે બાળાદા એક દમે વધુ વળત તેને અવધાની ન ગયેના ધરેની આ બાળુ કાઈ દિવસ પ્રવચન નહેની હતી, આને એને આંખની આખ કપડી ગઈ.

આશ્વાસદાન્ય બાલે બિષ્ણુ ભાણવા લાગ્યા, ‘ઝીનય’ તમાજન’ આદેશ માટે નથી એટલું, નિર્વાનની ય અને દયા નથી એવારે દર્શન છે મને નારા સ્વરૂપ, સાવધ, ગિરજા સુન્દરમનું, જે દેવે તમે આ પૃથ્વી પર વિચરેલા અદેવી દેવના અંકવાર મને દર્શન આપે. બુદ્ધ’ તમાજન-”

મને સમજ પડી કે મારા બોલ ધરે નહિ, પણ બુદ્ધ એ કાળ-જીવી શદ્ધાપુરે જ બિષ્ણુ અભિરામને જગાદિત કર્યાં દનો.

જિહ્વીપત્રે હું ધરલદાર નીકળ્યો. આવી આત્મ-ચિરમૃતિ બ્યાકુળના એક હું એકી રહી ન શક્યાં. હું દેહક અપરાધ કરતો હોઉં એમ મને લાગ્યું.

ધૈર્યોનાગતા એ વરુજ અકામક છે મારામા પછી એ અજ્ઞાનપણે જન્મથી દેશ એમ મને લાગ્યું. તેથી, કપરના બનાવ પણ થોડે દહાડે એક દિવસ આદિવાનની પ્રવાસકથાના પાના ફેરતા ફેરવતા અપાનક એક જન્મદિન પૂં આછી ગ્રંથો મારી નજર નહીં ત્યાં કાઠી જ ગઈ; આંદ અને ઉગેજાનું આંદ નાંચી રહ્યો. ‘ફા-દિવાન’ એનાડ પણ વાંચ્યો હતો, પણ આ વરુજ એ વખત મેં આંખે નહિ ચડી દેશ?

એજ દિવસે અપેરે પછી બિષ્ણુ અભિરામ આવી થઈયા, એને જ્ઞાને માડ માંડે દાંખી ફા-દિવાનની પ્રવાસકથા કપાડીને ન્યાં મારી નજર અપી બેઠેલી તે પાનું બેઠી પુસ્તક તેમના દાવમાં આપ્યું. નમ્રએ આનુરૂપાપર્વક પાડ્યું, ‘શું છે આમાં?’

‘વાની જુઓ’ કહી એ પેલી કાઠી ના આમળા વળી એમને દર્શાવી. એમણે એ વાચવા માંડી તે હું એમના થોડે તરફ નિદાળવા લાગ્યો. મારીવાગીને જેવા લાગ્યો.

‘દેશાલીધી બારગો પગલાં ફર દક્ષિણમાં વૈષ્ય ધિપતિ મુદને દક્ષિણ બાનુએ એક વિદારે તેવારે દશમ્યા દનો વિદારની ડાઘી-જમળી બાનુ નિર્મળ જળથી બરપૂર પુષ્કરિણી, અનેક રક્ષે અને

વિનિષ્કર્ષની મુગ્ધની પુષ્પા અપૂર્વે શોભા અર્પાં બિખાં દનાં. આ જ દનો એવન-વિદાર.

બુદ્ધરે જવામે તેઓસા મને જઈ તેમની માતાના દિવાલે નેવું દિવસ ધર્મપ્રચાર કર્યો દનો, ત્યારે પ્રસન્નચિત્તે એમના દર્મના બિજાથી થઈ ગેરશીરું ચંદન-દાદ એમની એક મૂર્તિ તેવારે ક્યા ધી, એ ગ્યાને સામાન્યરીતે એ એમના ત્યાં સ્થાપિત કરાયેલી બુદ્ધરે અપેરે પાના કર્યાં આ મૂર્તિને બુદ્ધરે આ બેઠી સરખામણી કરવા થોડાં મનમાં ઠાડ્યું. બુદ્ધરે ત્યારે મને એની કંઈક છે” જા, જે તારા સ્વરૂપને પાછી ફર; મને નિર્વાણપ્રાપ્ત થયે તું મારા સર્વશિષ્યા માટે આદર્શ જ ‘દા’ આટલું સાંભળતા જ મૂર્તિ પાછી કરી એ મૂર્તિ જ બુદ્ધરે પછી ઓછી પડેલી પ્રથમ મૂર્તિ હતી અને એને એકદને જ તે પછી બીજી મૂર્તિ આ ધરાએકી.

બુદ્ધ-નિર્વાણ પછી એક વખત આજ કાળમાં એતવન-વિદાર, બામ્બીબુત બેઠેલા, રામ અને પ્રભ ચંદન-મૂર્તિનો નાશ થએલો જાણી અવન દુઃખી થએલો. પણ માર-પાપ દિવસે પછી પૂર્વ બાનુનાં શુદ્ધ વિદારનાં દર્શન જોવામાં ચંદન-મૂર્તિવાન નજરે પડી, તો જ આનંદિત થયે એના મળી વિદાર ફરીથી તેવારે કરવા પણ હાથુ અને એમાં એ માન બધાયે એમણે બુદ્ધરે પછી એ પ્રતિમૃતિને સ્વચ્છતાને ફરીથી સ્થાપી ..”

તન્દામૂર્તિ જેમ આંખો પુષ્પા પરથી કપાડી બિષ્ણુને મારા તરફ એવું તે જન્મ-પદ દેખાવિત દેવે પૂછ્યું, ‘ક્યાં છે એ મૂર્તિ?’

મેં કહ્યું, ‘અજર નથી એવંદન-મૂર્તિનો કલેશ બીજો ક્યા જે એથી-આમળા એક એવું શાંત નથી’

એ પછી કાંઈ વખત એમ બંને પૂજાનુંના એમી રવા. આવા આમાન્ય અજરે બિષ્ણુના અનારના અનન્યક મુખી અનદક દર્શન મધ્યથી મૂકેલું કો હું અનુમાને કળી શક્યાં. અને થાણુ દરીને હું એ મોમન આનંદના એક પ્રયત્ન કલ્પકાસની એમની પામેથી આસા રાખતો હતો, અને એથી આ રીતે અકલ્પનીય વાત એમ અવગા નેનાં શું દેહેરો, શું દરમે જે એવાનન્યમાનું અને કલ્પકલ દર્શન પરંતુ એમણે દેહ જ નહીં જન્મજન્મકાં દર્શક એમ ને એમ સાન્ન બેઠા રવા પછી એકદમ બેઠા થઈ ગયા. એમની આંખોમાં તરતના જળથી-એ જાગેલા એવી વિદવત દૃષ્ટિ હતી, કાઈ બાનુએ એમણે એવું નહિ, મને સ્વપ્નમાં કાંદનો સાદ એજાતામાં થઈને માણસ જેમ પથારી ઉપર એકેલેએકેલો બેઠાર નીકળી નય, તે જ રીતે પછરકાં એ સાંધવા થયા ત્યાર બાદ તમુ મદિના મુધી એ દેખાયા નહિ.

એમિતો પોષ મદિનાની અવધાર એક દિવસ મૂર્તિમેત ધમી-કપની એમ આંખોને એમણે મારી વિચરતાની પાછી દિવાલને એવી નો દરબલવારી રીધી કે એ પહેલા એવી કલ્પના હતી પણ મૂકેલ હતી. એજાતામાં નોપું આજે દુઃસાદસિંક કામ કરવા હું મંદિ જે તેવાર થઈને એનો તો અને સ્વપ્નને પણ જવાલ નહેનો.

એ એકલા, ‘પનો લાગ્યો છે.’

મેં જાનરૂચકે એમને આવધાર આપ્યો, ‘આવો, અવરો; જેમો.’

એ બેઠા નહિ. કેનેમિત આજે જોવાવા લાગ્યા, ‘મળી છે, વિષ્ણુ બાણુ; એ મૂર્તિ જોવાવા નથી, આને-દુણુ જે છે’

‘એ મું? ક્યાથી મળી?’

‘દુણુ મળી પછી, પ્રાચીન વેશાક્ષીના બનાવરોપ ન્યાં પડ્યા છે એ અંદરો તરફ એના દનો. એતવન-વિદારનું દેહ જ બન્યું નથી માર દેહ અને પથરોમાં બેઠા બાનુ ત્યાં પડ્યા છે હમાં એમથી જ અને પનો લાગ્યો કે એ મૂર્તિ દુણુ છે.’

‘કઈ રીતે જાણ્યું?’

અ

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૧]

જાઓ વર્ષ પહેલાં આ પૃથ્વી એક સંજોગતો તારો હતી. તે ઠંડીને ધીમેધીમે તેનું બધારણ ઘટ્ટ થઇ ગયું અને તે પછી તેના પર વાતાવરણ સરળતા માંડ્યું. એ વાતાવરણની વચાળે ઠરતા તે પર પાણી ઉત્પન્ન થયું, ને પછી એ પાણીમાં પહેલવહેલી જીવસૃષ્ટિ આજથી આશરે ત્રણેક કરોડ વર્ષ પર અસ્તિત્વમાં આવી એના ધીમેધીમે જેકમવિકાસ થતો ગયો તેના, એ જીવસૃષ્ટિના પ્રકાર કપરથી, વૈજ્ઞાનિકોએ જુદાજુદા યુગ પાટયા છે એ જીવસૃષ્ટિ સૌપ્રથમ ઊંચારા પાણીમાં એક કોષવાળા છેડાં ને જીવ-જીવ રૂપે પ્રક્ટી વખત પીતોતો ગયો તેમ વાજળી બનાવનારા જીવડા, જેહી ફિશ નામની પાચી માછલી, પરવાળાના જીવડાં અને ડ્રાઇલાખાઉ તથા જેન્ટ્રીપોડ નામના સારી જાદાર હાડકાનાં કદળ કોટલાવાળા જીવ તેમાં સરભના આ જીવ-સૃષ્ટિની સાથે વનસ્પતિ-સૃષ્ટિ પણ પાગરી દરિયાઈ ધાસ, હૈયા વગેરે પાણીમાં થયા અને થોડાપુચ્છ જેની વનસ્પતિ તથા રોવાળ વગેરે જમીનકિનારા આગળ પ્રગટવા લાગ્યા આ યુગને વૈજ્ઞાનિકોએ ફિશ્રયન અને ઓર્ગેનીઝમન યુગ કહ્યો છે.

તે પછી આખો સિલુરિયન યુગ, જે આગરે ૧૮,૦૦૦,૦૦૦ વરસ ૬૫૧ રાત્ર યુગને ૩,૦૦૦,૦૦૦ વર્ષ સુધી ચાલ્યો હોવાનું ટેવાય છે એ યુગમાં, કપલા યુગવાળી જીવસૃષ્ટિ વધારે મોટું અને વધારે મજબૂત રૂપ લેતી ગઈ. કરચવા, દરિયાઈ વીંછોની ભંતના માછલા અને શાંદાનાં કપલા માર્સેયા પ્રકટતા થયા અને વનસ્પતિમાં પણ ડાં જેવા છેડાં ઊભા થયા

આ પટખેત્ર ચિત્ર એ, તે પછીના, આશરે ૧૫,૦૦૦,૦૦૦ (પંદર કરોડ) વરસ વરતા ડેવોનિયન યુગનું છે હવે સિલુરિયન યુગના માછલા ૬૬ અને વિવિધતામાં વધવા લાગ્યા અને તેમના પરના ભીંડા તથા તેમના પૂછડાના ધાટ બધાવા લાગ્યા. એ કુપરાત બખ્તર જેવા કોટલાવાળા અને હાતાળા જડલાવાળા માર્સેયા પણ પ્રકટવા માંડ્યા પાચાળાના ને વાજળીના જીવડાં, ટ્રાઇનકિશ, સીનલિટી (દરિયાઈ કમળ) નામની માછલી, મેક્સ્યુનિક્સ, સી-અર્થિન વગેરે તેા હતા જ, ને કન્ટ્રોસર વધતા જતા હતા દરિયાઈ વનસ્પતિ પણ પ્રકટ અને પ્રમાણમાં હવે વધવા લાગી હતી અને કિનારાની વનસ્પતિએ પણ ફાવતી હતી એ બધાના ધાટ-રૂપ કેવા હતા તે સાથેના ચિત્રમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કરોડો વરસ પહેલાં ખડકો ને કોટલાના ધરોમાં 'ફોસિલ' રૂપે ફાટાઉ-ફાટાઇને તેમના જે આકાર છપાએલા મળી આવે છે તેના આધારે આ (ને હવે પછીના હપતાઓમાં આવનારી) આકૃતિએ બાંધેલાઈ છે

(COURTESY WORLD OF WONDER)

એક શિલાલેખ પરથી એક ભગ-મંદિરમાંથી એક પથર ખસી પડેલા એની પાછલી બાજુએ આ લખાણ કોતરેલું હતું 'હી જિગલે કાગળની એક ચલરખી મને આપતા હોતેજના-અવરુદ્ધ ચરે જોલવુ રાત્ર કહ્યું' જેતવનવિદારનો 'વસ થયા બાદ ધણુકરીને એના જ પથરો દારા આ મંદિર બધાયુ હતુ આ મંદિર પણ પાચરો-જરો વર્ષનું જ્યનું હતો. અત્યારે એમાં કોઈ મૂર્તિ નથી. એક વિરાટ પીપળો અને અજનારની જેમ વીંટાઇને એના હાટપીરનો ભીંસીને બૂલો કરી રહ્યો છે -પથરોમાં ખસી-ધસી પડે છે. એવા જ એક પથર પર આ લખાણ કોતરેલું હતું'

કાગળ એમની પાસેથી લઈ હું જેવા લાગ્યો. લગભગ ફસથી અગિયારમી સદીની પ્રાકૃત બાધામાં એ લખાણ લખેલું હતુ. ગિરખુ તેની આમેલુબ નકલ કરીને લાવ્યા હતા. શિલાલેખની પ્રતિલિપિ વાચીને તેને અર્થ એસાડતા મહેનત ન પડી એને અર્થ આમ હશે

"હાય તમામત! સદ્ધર્મમાં માટે આજ મદાબકર દુહિદો આવ્યા છે જેનેતવન-વિદારમાં તે તારી યુવાવધાનાં પચીસ વર્ષ પીતાવેલા, તેની આજે કેવી-કેટલી રોચનીય દુરંદા થઈ છે! જીવંતજનને આજે તારા શ્રમોને બિંદા નથી આપતા. રાજકુળો તારાવિદારે પ્રત્યે શ્રદ્ધાવિદીન બન્યા છે. પૃથ્વીના પટેલમાંથી પહેલાની રમ વનસ્-દાગમ-સુતના અધ્યયનને માટે ગિજ્ઞાસુ પિધાર્યાંએ હવે આદી નથી આપતા. તથાઅતના ધર્મને ઔરવ-પદિદામ લખત અસ્ત થયો છે.

કુપરાવ અત્યારે દાઝણ બપ હશે થયો છે છેલ્લા થોડાક દિ-વરોથી ચારે દિશાઓમાંથી લોકો માંસંબળાય છે કે તુરક નામે એક અતિ જમણી ભતિએ આ દેશ પર આક્રમણ રાત્ર કહ્યું છે. એ લોકો વિધર્મી અને અતિશય નિષ્ઠુર છે બિરખુ કાગળને જેનાં જ નુકસં-ભાવે હાળી નાખે છે અને વિદાર સધાઈ લૂંટી લે છે.

"આ બધી લોકોનિ સામળોને, અને તુરક લોકો દારા દેરાન યજ્ઞને કાગેલા કેટલાક યુધ્ધુ શ્રમોને જેકજેતવન વિદારના મદા ચેર* જુદરસિત અતિશય વિચલિત થયા. તુરક લોકો આ બાજુએ જ આવે છે નહીં એ લોકો વિદાર પર હુમલો કરવાના જ વિદાર-વાસીઓ અદિસાધર્મી હોવાથી રાત્ર થવાવવામાં કુરાગ નહોતા. વિદારમાં અતિ અનુક્ય રાત-રતાહિ અર્થા દનાં ને સદુષી અનુક્ય રત્ન હતા, આશીરે અદનકાષ્ટે નિમિત્ત જુદમર્તિ, ને-અનચાન, તથા-અત હપતા હતા ત્યારે પ્રશ્નજનિતે તેવાર કરાવી હતી તુરક લોકોના આક્રમણથી આ બધાને કાળુ બચાવશે?

મદાચેર જુદરસિતે ત્રણ દિવસ દિવા-રાગી વિચારીને આખરે એક કપાય વિચાર્યો-ચોર્યાં. આવી અપાધાઓની મન-વ રાચિએ દસ શ્રમજોએ વિદારમાંના અનુક્ય શ્રેયો, રત્ન-રતાહિ સાથે બગ-વાન જુદમર્તિ અદનમૂર્તિ કપાડી પરવાન કરી રેડું. વિદારથી ટીસ

* ચેર-વચ, વડજ, સંપવનિ

જેમન ઉત્તરમાં, દિશાલયના ઉપરના ભાગમાંથી વહેતી ઉપલા નદીના મૂળ પાસે એક દેવતાનિર્મિત પાષાણનુસ્તંભ છે એ ગગનચુંબી સ્તંભના ઉપરના બાજનાં એક શુભ લોકપ્રિય છે—દેવવાય છે કે અગ્નિ-દેશના દેવગણોએ દેવપ્રિય ધર્મી અરોહના સમયમાં દિશાલયના અપરની પાસે જાણપ્રદેશ પાટા નામ બેસી કંઈકો શ્રમણોએ અનુભવિત અને બીજા અનુભવ વસ્તુઓ લાવી એ ગુપ્ત રથાને માયલવાની હતી અને તુરંત આક્રમકોના આક્રમક ગયા બાદ કરી એને મૂળ રથાને મૂકી દેવાની હતી.

તે તુરકોના આક્રમણે વિહાર નામ પામે, તે વિહારવાસીઓ મુત્યુના ચોમાં હોદ્દામાં થઈ નબ. એ આશંકાએ, મહાદેવની આજ્ઞા મુજબ, બીજાઓની નજીક માટે, આને કૃષ્ણ તથા રૂપીને કિને આ શિવિ મેટરવાળા આવી છે. ભવવાન પુણ્યની ક્રમમાં પૂજા પામે. ”

આરોહણી ને એ શિલાલેખ ગ્રંથ થતો હતો એ વાચતાવાચતા માર મન પણ ભતકાગયા ભવવા લાગ્યું. આકરો વર્ષ પૂર્વના જ્ઞેતવન-વિહારના જ્ઞાતા સોમ્ય બિષ્ણુઓની આક્રમક ભવથી તરત વિલુપ્તતા અનુક્રમણે હું તમને સમજાવે તોફાની રાક્ષસ હોને. વિષ્ણુ પ્રવીણ મહાગાયત્રિ પુણ્યવિભિન્ન નવીર દુઃખપૂર્ણ મો, આજો સામે તરવરતુ હવે હિન્દુસ્તાનના ભાગ્યપદની એક જોતિહસિક પણ એ લેખની મદદથી પુ થોડીક વાર માટે ચત્ર-ચિત્રની જેમ નવજનનને નિહાળી મરે. દેશભાષી ભયકર ભયવિલુપ્તતા, માનિત્રેમી નિર્ભય નતિ ઉપરમુ અલ્પતા હુંગમનીય વિદેશીઓનું આચિન્ત્ય આક્રમણ “તુરક” તુરક” એ તુરક આવે છે” ભયભીત હૈ કમીસાઈકેન્ડરોને એવો આનંદનાં મારા કાનનાં ગુજવા લાગ્યો.

ત્યાર બાદ મનની-કલ્પનાની આંખો પારોથી એ દરેક દર થયું. મે સામે જોયું, જોયું તો બિષ્ણુ અભિરામની આજ્ઞામાં દત્તાક્રમિત ક્રમમાં” એક ક્રિયા નિષ્કાસ મૂકી મેં હું, “મહાઅધિર પુણ્યવિભિન્નને જેતુ સત્ત્વ થયો, પણ કંઈકો મોટો.”

એ એ પ્રતીક વરે થોડી ક્રમમાં, “અહીંને મોટો, છતા હવે મે વખત પીતી નથી થયો. હું જઈશ, વિષ્ણુતિલાણ, આસુરનિર્મિત એ પાષાણનુસ્તંભ હું શોધી કાઢીશ. થોડીક માલિતી મેળવી પણ રાક્ષસ છુ ઉપરના મનનું આધુનિક નામ નવીની રાક્ષસો છું. વિષ્ણુતિલાણ, મોટા હવે વધે પૂર્વે બીની ચાત્રાણમાં કેડ કારિયાથી રખડતા રજા-ગતા, રત્નો શોધતા, મોખીનું રણ વરાવી, આગવે આકરો એવો દિશાલય ભાગની, આઈ હિન્દુસ્તાન આવતા હતા. તો માટે? માન તમારો પુણ્યની જન્મભાગિ એવા આતર. એવો અદર્શી દેશ-જેમની અદર ને અનવાન પુણ્યની વેશ-મુતિ છે, એજ નજીવા છતા આપણે એ શોધી નહિ શકીએ મુ?”

‘તમો શોધી સંપાદ્ય,’ મેં હું

મે બિષ્ણુ એમની વિજ મી ચમકની—સજગની આજો મારી સામે કેરવી એક પ્રચંદ પ્રશ્ન પૂછી મેં. ‘વિષ્ણુતિલાણ, તમે મારી સાથે આવશોને?’

પગવાર માટે પુ અવાક થઈ ગયો. હું જઈશ કાગમન મૂકીને ઝડપીને પહોંચીને જંગલમાં આ માયા-મુગની શોધમાં હું આજીવન બિષ્ણુ ધરદર આવશે મોહક, ‘આકરો વર્ષ દરમિયાન એ ક્રિય મુતિ કોઈએ જોઈ નથી. ભવવાન શાસ્ત્રનિર્મલ આને આક રાખ-બી મયર એ સ્તંભશીર્ષમાં આપણી ન રાહ મેળવી રહ્યા છે. તમે નહિ આવશે મુ?’

બિષ્ણુની વાતોમાંથી હશે તેની ખબર નથી, પણ એની મન-ગત અધિર વિમુખતા અને બંગાળીસુલભ ‘પર પ્રત્યેત આક્રમણ

શિલારના ક્રમ સમક્તા તારની જેમ ધરના અસહ્ય ધનકારે ભણે તરી ગયા. મેં બોલો થઈ એમને. હાથ જાળીને પકડતા હું, ‘હું આવીશ.’

આ આખ્યાયિકા જે અમારી દિશાલય પરની ચરહની રોમાં-ચક વર્તા હોત તો અનેક વિચિત્ર બનાવો વર્ણવી વાચકને ગમકારી હઈ શકત પણ આ વાર્તાની નાનકડી મહાદામાં બીજા વાતો માટે રથાન નથી દેવ-નિર્મિત સ્તંભની શોધનું જ વર્ણન કરી હું નિર્ણય લઈશ, અહીં માટે અહીં પડશે

કલકત્તાથી પ્રવાસ રાજ ક્યાં આઈ બે આપવારિયા પછીના એક દિવસે જ્યારે પછી અમે જે નાનકડા નામમાં પહોંચ્યા એ માનવ-લોકાલયથી એકેકોએ અને એથી વિચિત્રની તે વરે પડે હવે દિશાલયની મોટામાં ભાવેલા નકર પંખીના માળા જેવું એ દેખાતુ હતું. તેમ છતા હવે અમે અરકવાળા પ્રદેશોમાં નહોતા પહોંચ્યા પણ સામે જ તુષારશુષ્ક દિશાલય આસમાન અને દિશાઓ આવરતો પડ્યો હતો. આજીવાનને પાછળ ચારે તરફ ઘણા પડ્યા. ને પગ તલે પહોંચી કાઢ્યા અને મિલાવેલાના દુકાડા, આ શિશુ છાએથી કાઢ્યા બિન્દુઓને પાતળી પરમાર શી ઉપલા નદી વેગથી નીચાણ તરફ ધસી જતી હતી આકાશમાં—પવનમાં એક માટ પ્રદારની શીતળતા હતી

અમે ત્રણ જણ હતા ‘હું, બિષ્ણુ અભિરામ અને એક બુદ્ધિયો લોમિયો. આમની નજીક આવતા જ ગામનાં લોકો રીડીપડી ને બાળભાગ્યો અમને ઘેરી વળ્યા. બદારની દુનિયાનાં માણસો ત્યાં કરી ન આવતા તેઓ એમની મુશોળ આંખો કાઢીકાઢીને અમારે નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા.

મે પડ્યો લાગ્યું કે તેઓ લેખ્યા થાને જુનાની હશે. અર્થે લોકોનું સમિશ્રણ પણ સામાન્ય હશે એકાંએક તપવારની ધાર જેવા તીણા અધિશાળા નાંક પણ રખાયા.

આ નવના અધિશાળા નાકાળો એક પ્રોડ પુરુષ અમારી પાસે આવી એની ભાષામાં કંઈક બોલ્યો. અમે એ સમજી વ શાપ, પણ અમારા જુનાની ભાષિયાઓ અમને સમજાવ્યું કે તે આ ગામનો મુખી હતો. ને અમે શા માટે અહીં આપણા હીમે તે નજીવા મારવાને હતો. અમે સરળ બાબે અમારો ઉદ્દેશ એમને જણાવ્યો. એ સાંભળી એની અપમા પ્રશ્ન વિરમય અને પછી પ્રમળકુટુહલ તરવરી કીધું ને એ અમને આગમણ આપી ગામમાં લઈ ગયો

સરથમ કાઢી અમે આગળ આક્રમક. આગળ મુખી, એની પાછળ અમે ત્રણજણ અને અમારી પાછળ ગામના આજીવન કલ્પનારો.

એક ગુરુકીમાં લઈ જઈ મુખીએ અમને બેસાડ્યા, ને અમને લાકડા-પાકડા ને બખ્તર જેવું કુલ-કુલ વરેરે જે ભવનસામગ્રી પીરસી અમારો આતિથ્યસ્તરાર કર્યો. એ પછી તમ થઈને અમે આગમ લઈને અને અમારા બુદ્ધિયા મારફત વાતો રાજ કરી રાજ ત્યારે પહોંચી પાછળ જઈને સત્તરો હતો ને દિશાલયની લાંબી સં-વાયે નિર્મળ પવનની હલેરથી સાથે અજાનજીવે ભણે હવે કુમારકલિ આરોહી થી મુખીએ કહ્યું, ‘અહીંથી વાર કોશ ફર કમરે કલના નહીને

ધોષ છે એ ધિષ્ણાથી ન આ નરી રાજ કાય છે. એ સ્વળ અતિથય દુર્ગમ અને દુરોચાર છે. ઉપલાને સામે પાર, બરાબર ધોધના મુખની ઉપર નેતબ જેતુ એક નિરિશિયર છે. પુણ્ય-સ્તંભને નામે એ વિષ્ણુ છે. આમજનો દર પૂર્ણિમા એ રાત્રે એ પુણ્ય-સ્તંભને હશેની પલ કરે છે. પણ એ ગળ્યને દુરધીગમન ગાંડી કાઢે ત્યાં જઈ નથી. અમ પાસે એને વહેતી કલના નવીના ધોધમાં પૂન-મેળવી પડવા છે કે છે.’

બિષ્ણુ અભિરામે પૂછ્યું, ‘કલના પાર કરી તેમની પાસે જ વાતો રજો કયા છે?’ મુખીએ માથુ ઢવાયી કહ્યું, ‘રતો તો છે, પણ

બિપ્રજી અભિશમે અમારી ના સામગ્રી નદિ એ એકલા પેલા છલું-જનરિત પૂવ પર થઇ આમે પાર ગયા.

એ એટલો તો બચાનક છે કે એ રત્નો જવાની કાઢ દિમત કરી રાકત નથી. ડપકાના ધોધની નીચે જ એક અતિશય ભૂંડો લોડાની સામ-ળનો હૂંડો ચાને કુકરો. પૂવ ભેડ પારને એટલો બેસા છે; પણ તે કાળે કરીને એટલો છલું બની ગયો છે કે એની ઉપર થઈને માણસ જઈ શકે તેમ નથી. છતાં એ જ એકમાત્ર રસ્તો છે.

અમે અમારા ધારેલા મળે પહોંચ્યા હતા તેમા મઝા નદોતી છતાં વધુ ખાલી કરવા મુખીને પૂછ્યું, 'એ સ્તંભમા શું છે એ કોઈ નવું છે ખરું?' મુખીએ જવાબ આપ્યો, 'એમા શું છે એ તો કાઠજી નેપું નથી, પણ અમરખાનીત કાળથી એમ મનાવુ આવ્યું છે કે મ્મવ બુદ્ધિય એમા મશરીફ વિરાટ રહ્યા છે, તે એમના મશરીફથી નિર-નર સ્વનની સોરમ વધ્યા છે' પાચ હબર વર્ષ પછી તેઓ ફરીથી મનેય રૂપ ધરી આવીથી જ પ્રગટ થશે.

ચળકની ને ચમકતી, આતુર ને અધિદ આજે માસ તરફ નેહ બિપ્રજી બોલી બહ્યા, 'બુ-ધદેય મશરીફ એ સ્તંભમાં વિરાટ છે, એમના મશરીફથી સ્વનની સોરમ વધે છે. માન્યતાનું કારણ સમજ શકે છે ને? એ અમરખા બુદ્ધિમતિ અર્ધો લાંબા હતા તેઓ, સબર છે કે, અર્ધથી પાંચ નદિ ફરી રાક્યા હોય—આ જાગમાં જ રહી વસી ગયા હોય.' .....

પણ બિપ્રજીને બોલ પૂરા ન થઈ શક્યો એ જ વખતે અમારી ફેંપડી આંચિની એક જગ્યા પર મેઠા પ્રચટ ધસી ખાઈ મૂકી હતી. અમે નીચે બોલ પર બેસા હતા. અમારી નીચેની ધરતી અને એની અંદરની ધરતી પણ મૂક બીડી. ને અમે પહુ ઝટપટ બહીને ડહા રહી ગયા— 'ધરતીકંપ!'

અમે બેઠીને બેસા થઈ ગયા હતા મુખી નિર્મિતપણે ફેંપડીમા નીચે બેઠો રહ્યો હતો. અમને મજાસેલા નેહ એજે હમતાદમતા જણાવ્યું કે 'હવે એવું કંઈ જ નથી આવો ધરતીકંપ તો અર્ધો રોજ પાચ-છ વાર થાય છે, આ દેશનું નામ જ ધરતીકંપની જનમલોગ છે.'

અમે અવાજ થઈ એની સામે જોઈ રહ્યા. ધરતીકંપની જનમ-લોગ 'આની વાત તો ક્યારેય નથી સામગ્રી તેમ છતાં ભારિયે ન-ખુને નહોતો કે કેવા મઠા તેજસ્વી સત્તાનને જનમ આપવાની એ તૈયારી હતી

પરંતુ બિપ્રજી અભિશમ કનેન્નિત અંદરે બોલી બહ્યા, 'બરાબર : બરાબર' શિલાલેખમા આ વાતનો પહુ કહેવે છે, મળને યાદ નથી?' શિલાલેખમા ધરતીકંપનો કહેવે છે કે કોણે દુનૌ તે યાદ ન આવ્યું, એટલે બિપ્રજી એળામતથી શિલાલેખની અનુલિપિ બનાવ કાઢી કલ્પવૃક્ષિત કહે બોલ્યા, 'દલે રાક્ષા નથી, વિભાનિખાણ; આપણે બરાબર જણાવે આવી પહોંચ્યા છીએ. આ આજે' આમ કહી એમણે મજા પ્રાપ્ત બાધામા શિલાલેખનો એ બાજુ વાંચી સમજાવ્યા: "એ કહેવાય છે તે—મુરદેશીય દેવગણે એ દેવપ્રિય ધર્મગ્રંથોના સમયમા, દિગ્માલયના મ્પન્દનગીલ ન્યાપ્રદેશ પર આ સ્તંભ બેસા કરેલા."

યાદ આવી ગયું 'મ્પન્દનગીલ ન્યા પ્રદેશ'ની વાતને મેં નિર-પંક્તો વાંચ્યા હબર માનેલા. એની અંદર ધરતીકંપ તરફ લક્ષ્ય એવ-વામા આવેલું તે મેં વિચાર્યું જ નહોતું. મેં કહ્યું, 'હા, તમે બરાબર કહ્યો છો આ વાત હું બરાબર સમજ્યો જ નહોતો અર્ધો પણ શિલો-બની એમ ધરતીકંપનું શબ્દ—

એ જ પળે મુખી તરફ મારી નજર ગઈ એ ઓચિંતો ગજન-
નો ઉત્તેજિત અંગેડો દેખાયો. એની નાનકડી રિશર આખો જળદળાટ
કરી નહોતો જલતી હતી, એક હોઠ નહોતો કંઈક યોગ્ય તથાથી રહ્યા
હોય તેમ ઉપાડ-બીડ થઈ રહ્યા હતા. ત્યાર બાદ એ અમને આંજી
નામે એવી શુદ્ધ પ્રાકૃત ભાષામાં બોલી લોકોને : 'અવધુ ક્ષેત્ર, સૂર્ય
અપારે ઉત્તરપાદા નક્ષત્રના બીજ પગમાં પડાઈ પડી કરશે ત્યારે
જુદ્ધસ્ત્રોતની તડગાળી સૂર્યપ્રકાશને તેમાં પ્રવેશી કી તથાગતના ક્ષિંબ
દેહને પ્રકાશિત કરશે, ને મંત્રબળે સ્વેતબંધુ દ્વાર જુદી જશે. ઉપરાંત પરી
ત્રણ દિવસ આમ થશે ત્યાર બાદ એક વરસને માટે એ દ્વાર ફરીને
દેખાઈ જશે. માટે હે બંધન અગ્રણ્ય, મે જુદ્ધના અલૌકિક દિવ્ય દેહનાં,
એની મુતિના ક્ષેત્રને ફરી તારે નિર્વાણપથ સુગમ કરવો હોય તો આટલી
વાત યાદ રાખજે.' એક જ જાણે આટલું બોલી મુખી હાંસવા લાગ્યા.
અત્યંત વિમ્બમથી બિખુર્યો પૂર્યો. તમે-તમે પ્રાકૃત બોલ્યો છો ?
મુખી એ સમજ ન રાક્યો હોય તેમ મારું હકાર્યું.

અમે જુદાની ભોમિયાની મદદ લીધી. એ દુઃખપિયા દ્વારા
મુખીએ અમને કહ્યું કે આ એમનો કુળ-મત કે અમે વરાપરંપરાથી
એમને સહુને આ મત ગોખવો પડે છે, છતાં મંત્રનો અર્થ શો છે એ
એમને ખબર નથી આને બિખુર્યો એ બાષામાં બોલેલા નેહ ઉત્તે-
જત બની તે એ બોલી ગયા છે.

અમે પરકપર એકબીબના મો તરફ ભેંટી રહ્યા.
બિખુર્યોએ મુખીને કહ્યું, 'તમારો મત ફરીવાર બોલો નેહએ ?'

મુખી ફરીથી ખીરેખીરે એ મત બોલી ગયા બધી વાત સમ-
જાઈ ગઈ. એ મત નહોતો, પણ હુદ્ધસ્ત્રબળા પ્રવેશ કરવાનું સૂચન
હવે વર્ષમાં ત્રણ દિવસ સૂર્યપ્રકાશનો ઉત્તર પાદમાં થઈને સ્વેતબળા
પ્રવેશી, સવન છે કે, કાંઈ થતને તથાવતો હોય, ને પરિણામે બંધ દ્વાર
જુદી જવું હોય પ્રાચીન મિસર અને આસીરિયામાં આ રીતે ચંચળી
સહાયકથી મંદિરદ્વાર ઉધારી એના અતુર પુનરીઓ અનેક બહુ દેખા-
ડતા એવું પુસ્તકોમાં વાંચ્યું તે યાદ આવ્યું આ સ્તંભના નિર્માતા
અસર-અર્થાત આસીરિયાના શિક્ષી એટલે અતુરપ ચંચેદ્વારા એવી
ગોઠવણ ચારાસ્ય નહોતી કે અમણે બુદ્ધ મુર્તિ હઈ અહીં આવેલા
તેઓ નહીં આ રહસ્ય નહોતા હોવા નેહએ, અને પાછળથી ભવિષ્યના
વસ આ બૂઝી ન જાય એ માટે જ તેઓ આ મંત્ર રચી ગયા હશે.

પણ મુખીએ આ મંત્ર કયાથી નહોતો ?
એનો અર્થ એ નહોતો બિખુર્યો નિર્ધારીતો ને જોયો અહોરાત્ર મુખ્યત્વે મો-
લિયન એવો હોવા છતાં નાક, ભ્રમર ને હડપ્પીમાં આર્ચ લક્ષણ પણ
દેખાતાં હતાં. અમણ-અણ પ્રજા નહોતો ફર્મ હોય, પણ તેમને કોઈ
પદ્ધતિ થયો હશે. આ મુખી તે એ પદ્ધતિ અમણનાં વંશનો આધુ-
નિક પુરુષ હશે વડવાએનો કલિતદાસ બને બૂઝી ગયા છે, ગાત્ર ખાલી-
ખમ માદળિયાની જેમ આ કુલમંત્ર એણે મોટી કરીને રાખ્યો છે.

આમર્થ એણે થતાં યાદ આપ્યું. 'ફર વર્ષ ત્રણ દિવસ માટે જ
મંત્રબંધુ દાર ઉધાર રહે છે, એ ખાલી આંધુ થઈ નહય છે. એ ત્રણ
દિવસ કયા ?' આ મુખી દ્વાર જુદવાની રાહ ભેતા બેઠા રહેવું પડશે ?

'ઉત્તર-આપાદ નક્ષત્રના બીજ પગમાં સૂર્ય અપારે પડાઈ પડી કરશે'

મેં બિખુર્યો પૂર્યું

બિખુર્યોએ આભાષી પંચાંગ બહાર કાઢ્યું લખખપંદર મિનિટ
મુખી જોડી તમચલાપરંક પચાંગ નેહ એમણે જોયે નેહુ. નેહુ તો
તમાના હોઠ કપતા હતા, ને આખા આંધુએ બરી હતી એ બોલ્યા,
'કાંતે મહા શુદ્ધ દેહના, સૂર્ય ઉત્તરપાદા નક્ષત્રના બીજ પગમાં પડા-
ઈ પડી કરશે. કેવો અલૌકિક અકસ્માત ! ને ત્રણ જ દિવસ મોડા પડત

તો—' એમનો સાદ મુજવા લાગ્યો : ક્યાંએ અનુકૂળ સારે એ બોલ્યા,
'તથાગત !'

કેવી સર્વશક્તી આકાંક્ષા પરિપૂર્ણતાને ઉદ્દેશ્ય થયીએ આવી સદ
નેવી હતી તે વિચારી મારા રાત્રીમાં પણ અજુકારી ભરી. મુખો-
મન બોલ્યો, 'બચવાન તથાગત ! તમારા બિખુર્યો મનોમથલ
અકળ ન કરતે.'

૪

બીરો દિવસે સવારે અમે સ્તંભ તરફ આગ્રેકદમ કર્યાં મુખી પણ
આપમેલે અમારી સાથે જ ચાલ્યો.

આમની સીંગા ઓડી પદ્ધતિ પરકેટીએ કેટલીએ અમે ચડવા લાગ્યા.
કેડકેડકે ચડાણ એટલું આકર્ષ આપવું કે મોખમાની જેમ ઢાંચપત્રો
ઉપયોગ કરી માંડમાં ઉપર ચડી રાકાડ ટપકે ને પગલે પગ લપડી
જઈ નીચે બચી જવાનો ભય હતો.

બિખુર્યો મોમાં વાતો નહોતી. એના કુળગા-પાતળા સ્તંભ
માં શક્તિની નહોતી સીંગા નહોતી. સીધી આગળ એ ચાલતા હતા, અં
સો એમની પાછળ જેમતેમ ચાલતા હતા અમમ હંસાદ શી
દેરાડાથી એ નહોતો અમને બેની જતા હતા.

છતાં રસ્તામાં બે વાર યાક ખાતો પડ્યો અમારી સાથે એક
ખાંદને કાચુર હવું એની મદદથી અમે ચારે તરફ નજર નાખી નિહા-
ળવા લાગ્યા બહુ નીચે મુલું ગામ બાગેનો રમતનાથ ને જુ દેખાડ
હવું અને ચારે બાજુ દેખાતા હતા નિર્જન અને એકાકી પડાડો

આખરે પાસ કલાકથી વધુ સમય મુખી ઢાંડકા-પાસના મોખા
કરી નામે એવું આકર્ષ ચડાણ ચડી અમે અમારા હિંમત રથને
પહેચાયા. એ પહેલાં થોડી વારથી જ અમારા કાનમાં એક દબાવેલો
ધમ્મ - ધમ્મ. . અવાજ અધડોટો હતો. એ જુર નહોતો મોઢ
ફુંડેલી વગાડવું હવું મુખીએ કહ્યું, 'આ સંજ્ઞાએ એ જ ઉપચાર
નદીનો ધોધ-માઠ.'

ધોધને કિનારે અમને ઊભા રહ્યા ત્યારે સામેના એક અપરંપ-
અજળ એવા મુન્દર દરથે પળવાર મટિ અમને સતબ્ધ કરી કીધા.
અમે ન્યાં અવાજને લેતા રહ્યા હતા ત્યાંથી લગભગ પચાસ ઘંટ થયે
એક અતિ સાકડા એવા મુખમાંથી ઉપલાનાં મુખમાં કસતો કીણા
નોર હમ આવેલો નીચે ધસતો હતાં, ને પછી રામધનુની જેમ વણી
દેખામાં બસો હાથ નીચે પડી ઉઘાળ લગભર મોટી-મોટી પુન-
રીઓ સર્જ વડી જતાં હતાં કડકની કડાઈમાંથી જેમ વરાળ નીકળે
છે તે રીતે જ સિલાઓ સાથે અધડાડને એના નળ-સેરીકો અમારા
મો સાથે બેઠકાતા હતા.

અહીં બને કાડા વચ્ચેની ખાઈ લગભગ પચાસ વાર પહોંચી હતી
એમ લાગતું હવું, બને આ સમયે કાંટીને પહોંચે અવેશાભિવ ઉપ-
લાને બહાર જવાનો માર્ગ સાંકડોથી કરી આપ્યો છે પાર કરવી મુશ્કેલ
એવી એ ખાંદને પેલે પાર જમા, ઘણા મુગ પહેલા નિર્ભય આનંદને
ને ફીણ પુલ બાંધેલો તે ભેતા તો બધ જ હાને લોડાની બે માથ-
એક ઉપર અને એક નીચે-સમાન્તર ભાવે આ કાંડાથી પેલા કાડા
મુખી ચાલી જતી હતી. આ હતો પુત્ર, ગર્જના કરતા વિરાટ મોખની
સાથે મો પાતળી, કાંટથી ખવાઈ અલેલા એવી એ રાકાડ નેહ એક
લાગતું, બને કાંડામાંથી નળ કરતા થે એ વધુ નળની છે, નાક
એરથી ઢવા ફૂંકતાં પણ દૂરીને કુકડે થઈ જશે.

પરંતુ સાગા કાંડાની વાત બહુ નથી કહી. સાગા કાંડાનું પ્રકૃતિક
દરજ અહીંથી સાવ બહુ જ હતું. એ મૂળગત વિચિત્રતાને અંતે જ

કદાચ પ્રકૃતિદેવીએ એને જીવે કરી દીધો હશે. સામે કાંઠે નજર પડતાં જ ઓચિન્ત મનમાં થતું કે તબીબ આરસપહાણના અગણિત ગુળમળે એ રક્ષણ ભરૂંબરૂં હવે નાના, મોટા ને મધ્યમ ન્હાના વર્તુળાકાર થેત પત્થરની ટેકરીઓ જેટલે દુઃક દષ્ટિ પહોંચે ત્યાં સુધી ચારે બાજુ વેસા-એકી હોવાની હતી જેમણે સારનામના ધામેક રૂપોએ જોયા હશે તેઓ આથી થોડી કલ્પના કરી શકશે. પ્રકૃતિ સર્જ્યો આ રૂપોએ પાછળ મૂકી, જોડી ખાઈના બેરોબર કાંઠે ઉપર ન, એક સુરંગ મુન્દર સ્તંભ મિનારાની જેમ સીધો જાયો જાયો હતો. બીજી પહોંચના સૂર્ય-કિરણો વડે એનાં પાયાણી ગાય ઝગમગાં હતા. એકેને રાકા ઉપ-જવી મયમનવની જેમ કોઈ માચા-શિશી ન જાણે ચતો આઆજ અડતો દેવ-ગાય નિર્માણ કરી ત્યાં સુધી ગયો હશે એમ લાગતું હતું. પૃથ્વીના શૈશવકાળે પ્રકૃતિ ન્યારે પોતાના મન મુજબનું કીટા-ગણુ મર્જતી, એ સમયે જ કદાચ આનું સર્જન થયું હશે. કદાચ માનવ-શિશીનો. જે આમાં થોડોક હાથ હોય ખાઈનોક્યુલર આપે માડી બરાબર જોયું, પણ એના બાલ દેખાવ પરથી તો કદાચ માનવ શિશીનો હાથ દેખાયો નહિ. સ્તંભ નકર છે કે પોલી એ પણ બહા-રથી કોઈ રીતે સમભવ એવું નહોતું. કેમ એના ઉપરના ભાગમાં એક નાનકડી તડ દેખાઈ તડ ચોરસ હતી, લગાઈ-પહોળાઈ એક એક હાથથી વધુ નહિ હોય. સૂર્યકિરણો એમાં ચલને જ કદાચ અંદર પ્રવેશતાં હશે. મનમાં જણાવેલું દાર કદાચ એ જ હશે.

હુ હીન બની એ હરય નિહાળી રહ્યો હતો, તેવામાં પાસે નજર પડતાં નજીક તો બિખ્ખુ ધરતી પર સપાંચાં લગી છુઠક-સ્તંભને પ્રધાન કરી રહ્યા હતા.

બિખ્ખુ અભિરામે અમારી ના સાતળી નહિ. એ એકલા જ પેલા જીલ્લો-જર્જરિત પૂજ પર થઈ સામે પાર ગયા અમે તણુ આ બાજુ-આ કાંઠે રહ્યા. ટગડે ટગડે ભય લાગતો હતો કે હમણા પેલી જરા-છણું સાતળ દૂરી પડશે, પરંતુ બિખ્ખુનું સારી પૂજ ફળજી-પાતળુ ને હળવું હતું. સાંકળ દૂરી નહિ.

સામે પાર પહોંચી હાથ હલાવી બિખ્ખુએ અમને પોતાની સન્ના-મતી જણાવી, ને પછી એ સ્તંભ તરફ ચાલ્યા. સ્તંભને એ વાર પ્ર-ક્રિયા કરી, ફરીથી હાથ જાયો ની મોટીથી એ કઈક બોલ્યા, પણ ધોધનની ગર્જનામાં કંઈ સમજાયું નહિ. પણ અમને લાગ્યું કે તેઓ સ્તંભનું દાર હંધેલું જોઈ શક્યા હશે.

ત્યાર બાદ તેઓ સ્તંભની અંદર ચાલ્યા ગયા પછી અમે તેમને જોઈ ન શક્યા. આપે બાઈનોક્યુલર માડીને જોડા રહ્યા. ને મનની આપે કલ્પનાની પાખે ચડી અમે જોવા લાગ્યા બિખ્ખુ અંધારામાં ગોળ દાંડાના પગથિયાં ચડતા ઉપર આવતા હતા અને કાલો અગ્રપદ સાથે બોલતા હતા—તથાગત, તમસો મા ન્યોતિર્ગેય . .

પેલી ગોશીર્ષ ચંદનકાષ્ઠની મૂર્તિ શું હોઈ ચે હશે ? બિખ્ખુએ જોઈ શકશે ? હુ એ જોઈ ન શક્યો, પણ એ માટે મને ક્ષાલ નથી ને એ મૂર્તિ હશે તો ભવિષ્યમાં બીજાઓ આવી એને હાથાર કરી શકશે ને દેશ આપે મહા-ગ્વાનદના એક અજબ ગુંભરવે શું બેસશે.

આમ હવમમ દસેક મિનિટ વીની ત્યાર બાદ બધું પવલઈ ગયું હિમાલય બોલે ઓચિન્તો પાગલ બની બેઠ્યો ધરતી મુજબ લાની, પડોડા કંપના લાગ્યા અને ટેકરીઓ ને

બેખોડા પરથી પત્થરો અને માડી નીચે ઢળવા લાગ્યા ધરતીમાંથી એક કથાએકી ટોટોટી મરણાહન દેવતા આર્તાનાદની જેમ બહાર આવતી સચળાવા લાગી. છણું સાંકળને સૂવતો પૂજ દૂરીને ચાખ-ની જેમ એક કાંઠે લીંઝાઈ રહ્યો.

પ્રથમ માધના એ ધરતીકંપન વર્ણન વધુ નહિ કરે ફક્ત એટલું જ જણાવીશ કે હિન્દુસ્તાનની આ સપાટ ધરતી પર જેમણે ધરતી-કથો જોયા છે તેઓ 'ધરતીકંપની જનભોમ'ના એ ધરતીકંપની કલ્પના પણ નહિ કરી શકે.

અમે કેમ ન મર્યાં એની ખબર નથી. પણ લાંબુ આયુષ્ય હશે એટલે જ બચી ગયા હોઈશું એમ લાગે છે પત્થરો, માડી ને ત્યાં વાતાવરણ આપું તુરંતો-માનિત બન્યું હતું, ત્યારે અમે ત્યાં માડી ઉપર જ દૃષ્ટિયા વાળીને પડયા હતા. અમારી સામેનો ભુલ્લ-સ્તંભ હવાઈતોફાનમાં સપાટોએ જાડાજતા ભૂગળાની જેમ ડાલતો હતો ને અમે વિચાર વિનંતા, નહવત્ જેવા એની સામે જોઈ રહ્યા હતા.

મન ઉપર ઓચિન્ત ચિન્તાનું એક વાદળ આવી ગયું—બિખ્ખુ ! બિખ્ખુનું શું થયું ?

ધરતીકંપનો વેગ જરા ઓછો થયો; એ અટકી ગયો હોય એમ લાગ્યું બાઈનોક્યુલર મારા હાથમાં ન હતું કપાડીને આપે મૂક્યું પલાયન કરવાની મહેનત નકામી હતી, એથી એ મહેનત ન ન કરી. ફરીથી બમણા વેગે ધરતીકંપ શરૂ થયો. તબીબ અધિકશિયલતા મારે અતુલત થયું એ મો ગણી ભયંકર બન્યા હતાં લાગ્યું કે આ વખતે પૃથ્વીનો નારા ક્યાં વિના નહિ જ રહે.

પણ બિખ્ખુ ?

અત્યાર સુધી સ્તંભ જાડાજતા ભૂગળાની જેમ ડાલતો હતો, તે હવે વધુ સહન ન કરી શક્યો. નૂજ પાસેથી જ ભાંગીને એ ભાગમાં વહેવાઈ ગયો. અતલ કાંઈ બાઈ ઉપર પળવાર માટે દાલક-ડાલક થયો, ને પછી મરણો-મનની જેમ ખાઈમાં ઝીંકાયો. ને ઉઠી જોડીથી એક પ્રચ્ઠ બાષ્પોશ્ણમાં બેપકી સ્તંભને અમારી આખી અંગેનો, અદરય ફરી દીધો.

સ્તંભ ન્યારે ખાઈને કિનારે દાલક-ડાલક થતો હતો એ જ સમયે ચમદલાની જેમ અમે બિખ્ખુને જોયા. ! બાઈનોક્યુલર અનલુપખે આંખ સામે જ ધરતી રાખેલું જોયું તો બિખ્ખુ દાર-સારંગે બેભા હતા. એમનાં મોં પર હેલાસિત હાસ્ય હતું ચારે બાજુ કે પ્રસવકરિયનિ પ્રવર્તી રહી હતી એ તરફ એમનું નજીક વ્યાન જ નહોતું.

એ પછી એમને જોયા નથી મરણો-મનત સ્તંભ ખાઈમાં, અતલ લાકી ખાઈમાં ઝીંકાઈ ગયો હતો.

જેકશે જ રેર પાછો ર્યો હુ

આજે એને કેટલા યે વર્ષો વીતી ગયા છે, પણ આ વાત કદાચ યે કહી શક્યો નથી બિખ્ખુની વાત વાઈ આવતા ન અપરિસીમ વેદના.

એ હૃદય ભરાઈ આવે છે.

હતા આજી વિચારીને મન સાન્તવન મેળવે છે કે એના જીવનની ચરમ પરમ ક્ષિપ્તા અધૂરી ન રહી. એ અંતઃશાંતિ એમણે જીવનના તથાગતની કેવી નવનાભિરામ મૂર્તિ દીઠી તેની ખબર નથી, પણ એમની જીવનભ્યાષી શોધમાં એ સફળ થયા હતા એ વિષે મને શક નથી મુલ્ય વેળાનો એમના વરન પડેના અનિર્વચનીય આનંદ આજે પણ મારી નજર સામે તરવરી વહે છે. રમણિક મેઘાણી (શરદીનું વધીવા-આયનની બંગાળી વર્તા પરથી)

‘તમારી આજળ એક જ ગ્રામ છે?’
 ‘મારી આજળ બોહો, મારી આજળ સુદ્ધ નથી. એ તો મારી પ્રયોગશાળા છે.’

‘પેટે ઉપર તમે રોષકદી કા નથી લેતા?’
 ‘કોઇને ધનાદય બનાવવા સારુ રેડિયમ નથી રેડિયમ તો જનતનુ એક સ્વતંત્ર છે તે બધા લોકોનું સહિયારું છે.’
 ‘આખા જનતામાંથી તમારે કોઇ ચીજ પસંદ કરવાની હોય તો તમે શું કહો?’

‘મારી શોધબોજ આપુ રાખવા મારે ગ્રામબાર રેડિયમ લેઈએ છે, પણ તે મારાથી વેચાણ કર્ણ શકાય એમ નથી; મને એ બહુ મોંઘું પડે.’
 ‘મિસિસ મેલોની એ અમેરિકા જઈને મેરી ક્યુરી રેડિયમ કંઈ તર કરીને લાખ ઝાલર લેવા કર્યા, અને એને અમેરિકા ગોઠાવ્યોને અમેરિકા પ્રતનતના પ્રમુખને હાથે ગ્રામબાર રેડિયમની લેટઆપી. તે વિષયે સાહે મિસિસ મેલોનીએ માદામ ક્યુરીને રેડિયમનુ ધનતર બતાવ્યું, તે સંબળાવર્ક વંચોને માદામ કહે. ‘આ લેખગા ફેરમાર કરવો પડશે. અમેરિકાએ મને આપેલું રેડિયમ વિદ્યાનની માધ્યમીનું હોવું જોઈએ. હું છુ છુ ત્યાં લગી તો હું તે વિજ્ઞાનકાર્યમાં જ લાપરીશ પણ આજ સ્થિતિ રહે તો મારા મુલુ પછી એ રેડિયમ મારી ફોટીઓના ડાણગા બધ એ ન બને મારે એ મારી પ્રયોગશાળાને કોઈ ક્ષપણું છે કોઈ વધીએ જોવાની શક્યો?’
 ‘અવશ્ય’, મિસિસ મેલોની કહે ‘પણ તમને એમ ગમે તો આ બિધિ આવતે આવારિયે કરિએ.’
 ‘ના, આપને આજનારિયે નહિ, આવની કાક પણ નહિ; આજ રાતે. હાનકર્મે તત્ત પાકુ થઈ જાય, અને હું, કોને ખબર છે, થોડા કલાકમાં મરી જાઉં.’

એટલે મોડી રાતે વધીએ તેરી આગા, એમું લેખ તૈયાર કર્યો મોગા માદામ ક્યુરીએ તરત સહી કરી
 પોતેડમા માદામ ક્યુરીએ રેડિયમ ઇન્સ્ટિટ્યુટ રાખાવવાના પત્ર-રજુ કર્યા અને પણ અમેરિકાએ ૧૯૧૨મા ગ્રામબાર રેડિયમ આપ્યું.

૧. ૧૯૨૩મા રેડિયમની શોધની રજતજયની ડિનારી, અને રજ સરકારે માદામ ક્યુરીને ૪૦,૦૦૦ કાકનુ વર્ષાસન બાપી આપ્યું.

૧૯૧૮ થી ૧૯૩૪ સુધીમાં માદામ ક્યુરીના રેડિયમ ઇન્સ્ટિટ્યુટના વિદ્યાનીકાએ ૪૦૮ વિજ્ઞાનનિબંધ તૈયાર કર્યા, અને ત્યાના કાકકોએ ૮,૦૦૦ ઉપર કોન્સેરના કહીના સારવાર કરી.
 ૧૯૩૪ના જુલાઈની ૬ઠ્ઠી લારોએ માદામ ક્યુરીને હોલ્ડન મયો, ને એના પતિની ઉપર એની સવમબધ પેદરશો આજીસી માડીની અગ્નિ સહિત મુકવામાં આવી. રેસાઈ વાલેશ ગોવિન્દજી

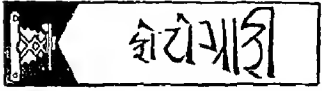
[૫]

લગ્નચન્નમદાવાદ
 આ વખતના ચિત્રોની સંખ્યા કંઈક ઠીક છે અને નમૂના પણ વધારે સાસ જણાયા છે. પહેલું ઇનામ જીતનાર ચિત્ર ‘મસીહ-દાર’ એકાદ એકાદિચિત્રાન માટે ટેકનીકમાં કંઈ પડિનુ ચિત્ર એકએ તેનો ઠીક નમૂનો પૂરો પાડે છે. ૧૯૨૨ પૂરતું જ એકપ્રમાણ અને ચોક્કસ વખતમરતું જ ક્રિકમ તથા પ્રિન્ટ ઉપર લખેનું એ પરિભ્રમ છે એક સાધારણ વસ્તુનું આકર્ષકચિત્ર બનાવવામાં ખરી કસોડી છે. ચિત્રા-ભાની જતુમાં કાંઈ કહાડવાની આગળ તકકામાં ગોઠેલા જુદાંને અજોડા ચિતાર રજ કરતા એ ચિત્રને જાણીમાંથી પડતા તકકા અને તેની હાયાની આકૃતિ મુખ્ય કહાય આપે છે. કમાનની અંદરની કોમી આડી રેખાઓ વડે ચિત્રને ચિતાર મળે છે. પાતની પસંદગી અને રચણ પણ કચિત છે. ચિત્રના કોઈ પણ ભાગમાં નજર નાખ્યાં તેની હાયામાં જળી ઝીળી ચિતોતો જણાયો, ને તેની ટેકનીકની કળાવ્ય કહાય છે. નીચેને ડાળે ખૂબે દિનિરિયા કર્યું છે તે રેખાક આવર્જ ન જોઈએ બીનું ઇનામ જીતનાર બાઈ ચુદાઈ મહંતું ‘બેતમા’ કારે પ્રકારે લેવાએયુ ચિત્ર ટોપ એન્ગવધી અને પાલું નજકપી લેવાયું હોઈ મસ કાકનારના પત્રોને બાજ બેટાળ જણાય છે. અવારના ‘નાનીએવર’ કોમેરાનાં લેન્સની કાક લેન્સ એવો દેવાને હોયે વધારે નજક જઈ ચિત્ર લેતાં ઢમેશા આની ઝોલા પરરેડિનની આખીએ તે હેખાડે છે. પ્રિન્ટમાં દિનિરિયાની પણ ખામી છે. ત્રીજુ ઇનામ જીતનાર બાઈ હિલ્લદરદાર ભરેચનુ ‘માકસુરી’ ચિત્ર પણ સામે પ્રકારે લેવાએયુ છે. તેની એકકાન્ડમાં ઘોળા જુડાવામાં માલુસો ફૂટતાં જણાય છે તે ભાગ આરતે મોં ઉચ્ચ જેઠડા કમી કરવામાં આવે તે કુખ્ય વસ્તુ તરફ પ્થાન રોકાય અને ચિત્ર વધારે આકર્ષક બને. પાત ચિત્રની ફિનાર પર હોવા છતાં પમુ એના શરીરના સાંપની બાહુના કુકાને લીધે ચિત્ર-સંચોગન સચવાય છે અને ડાળી બાજુ ફરના નાના પત્રોને ચિત્રને સમતોલ બનાવી રહે છે.

સાઈ ચુદાઈના પટેલનુ બીજુ ચિત્ર ‘વળની લેળા’ પણ સામે પ્રકારે લેવાએલા ચિત્રનો સાથે નમૂનો છે તેમાં મયેડાનું રોણી આવવ હેખાય છે તે કંઈક નજક આવવા દઈ ચાંપે દેખાવી હોત નો ચિત્રની સજવાન વધારે અતરકારક બનત. આકાશનો ભાગ પણ વધારે પડતું પ્થાન એવે છે તે વચમાંના નાના કાકના લગમગ મથાળા સુધે સહી નાખ્યો હોય તો ચિત્ર મુંદર હેખાય.

સાઈ ચુદેવ ભવેચના ‘નિલકર્મ’ પ્રિન્ટ જાડાતરની મેડાન ચેપર ઉપર કાકમાં હોત તો માયાના ભાગની સાડીની રેખામાં તથા ચોપડીના બાજમાં વધારે ઝીખતકમરી ચિતોતો આવી ગત અને હાયાના કોન્ટ્રોપ કરીને કાકના પ્રિન્ટમાં એમને કં મુકકો નથી છે તે કંઈક ચોખી શાત. નાના કોમેરાના લેન્સની કળાવ્યને હોપના નિર્દેશ ઉપર કર્યા છે તે આ ચિત્રમાં પણ આપ્યો છે અને પત્રોને ભાગ વધુ પ્થાન એવેતો હોઈ ચિત્રસંચોગનમાં બાધા કળત કરે છે.

સાઈ રાવજીભાઈ બારેડે ‘દરથ જડપતો કોમેરા’ના એક જ વિષ-વાના જળ્યે પ્રિન્ટ લરીકામાં મોકલ્યા છે એ બજસરેલ છે ચિત્રમાં વાકા ચિત્રાય મહંતનું કંઈ પણ ખાસ જણાવું નથી એક પાતને પ્રકાર સામે રેડરી ઉપર પડેલા પગ કરી જેલુ રાખી કાચા હાથે ઢમેશ પડકી રખાવતો તેના કરતા ચિત્ર લેવા માટે કોમેરા પડી લેવા રહેવાની સાધાવણુ હાડાથી તેને ડાબું રાખ્યુ હોત તો વધારે સારૂ દેખાત. વાલેળાની પસંદગી પણ મારી નથી વાલેળામાં ચિત્રો તો મારામાં સારાં પાડી મળાય, ગત પરંદની આગવત જોઈએ બી. બી. કુનીબાઈ

હરીશ્ચંદ્રનું પરિચયમ

પહેલું ઇનામ ‘મસીહ-દાર’ એન્ડાન પટેલ (અમદાવાદ), બીજું ઇનામ ‘બેતમા’ ચુદાઈ બક્ (અમદાવાદ); ત્રીજુ ઇનામ ‘માકસુરી’-હિલ્લદરદાર ભવેચ (અમદાવાદ), ચોથામ (૧૧) ‘વળની લેળા’ ચુદાઈના પટેલ-અમદાવાદ; (૨) ‘નિલકર્મ’ ચુદેવ

નરભક્ષી સિમ્બા!

લોકેટનન્ટ કૌનલ જે. એચ. પેટર્સનના અમેલ પુસ્તક
'ધ મેન-ઈટર્સ ઓવ ત્સાવો' ઉપરથી રૂપાંતર કરનાર

હરિનારાયણ આચાર્ય

આ વાર્તા આવાત બેસાડના અવસેયો સિકાએ પ્રાણપ્રશ્નમાં મરીને ઓઢેલા છે, તેના દેા માફ ઉપરથી ઉતારેલુ આલેખન

ગોરા કાળા થઈવાળાં દોઢરો ઉપરાત માણસોને ફાંટી ખાનાર, ત્સાવેના જે ચતુર્યબક્ષી સિંહોને લગતી છે, કૌનલ પેટર્સનની આ પરાક્રમ કથા, જગતના સાહસ-સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે. આફ્રિકામાં રહેલેના ઈંગ્લેન્ડની બાપકામ દરમ્યાન અવાનક એને અત્યંત પ્રવિ-
શળી, આશાક, બચકર માણસખાઉ વિકરાળ સિંહોના આમનો કરતા પડ્યો એ પ્રસંગે એણે એકસે હાથે જે પુસ્તકાર્થ કર્યો, સિંહોના વધ કરી નિર્દોષ માનવોના અકારણ હત્યાકાંડ થતો અટકાવ્યો, એ આખી કથા અત્યંત રોમાંચક છે. રજા પણ અતિશયોક્તિ, આત્મ-લાક્ષા કે ગર્વની માત્રા સિવાય એ બધા બનાવો, આપણા રોજના જીવનની સામાન્ય વાતો પેટે, પેટર્સને વર્ણવ્યા છે, એટલે જ એ વધુ હૃદયનગ બની રાક્યા છે. આફ્રિકામાં આવીને કાંમે થી અથા પછી થોડા જ દિવસમાં મિહુ દેખાયા અને જેત્રણ મનદેરો અજળીરિતે અકસ્માત ગુમ થયા. સાચાતમાં તો તેના માનવાળા તે વાત ન આવી, પણ ત્રણેક અઠવારિયામાં તો એના જ રીખ જગાહાર અજનસિદ્ધનો ત્રાકાસાદી-
લર્થો બદલ સિંહોએ કર્યો, અને પેટર્સને તેને જે રજા અમર કરી પણ અનેક પ્રકારની મથામણો પ્રયત્નો અને સાવચેતીઓ છતા ન સિદ્ધ હાથ લાગ્યા, ન તેમનો ઉત્પાત સમયો, —કેટલા વધતો જ ગયો. હવે આગળ વાંચો.]

૧. ત્રાસનું સામ્રાજ્ય

પણ એક દિવસ અવાનક અમારી આ અગ્રમ મોજશાળાથી અમને આગ્રમ લાગ્યો. એક અધકારમરી રાત્રે પહેલાના પરિચિત બગરાણ, ચીરો અને કળાણથી છાવળીઓ અજળખી બીડી ને અમને બજાર પહોંચે રોતાનો પાછા આવી લાગ્યા છે અને એમનો ભોગ થઈ પડનારની યાદીનો નવો ખરેડો કરનારો આગમ દરી થી થોડો આ દિવસોમાં કડક મેળવવા માટે થોડાં કોઈ મનદેરો કયાદમાં તબ્બની બહાર સૂઈ રહેતા હતા, કારણ એમને ખાતરી પડી હતી કે સિંહ કાચમને માટે આ રમણ હવે છોડી ગયા છે. પરંતુ એક રાત્રે એક સિંહ વાડમાં રસેતો કરતો અકસ્માત કોઈકની નજરે પડ્યો તરત જ સાવધાન રહેવાના પોકાર થવા લાગ્યા ને સિંહ ઉપર લાકડો, પથરા, બેળારિયાં એમ જે હાથમાં આપ્યું તે ડેકવા માર્યા પણ આથી કાંઈ અર્થ સંધ્યો નહિ. સિંહ તો એ બચત્રત ટોળા ઉપર ધસી આવ્યો અને એના સાથીઓ કળાણ અને ચીરો પાડતા રહ્યા અને એક કગનશીળ માણસને પકડી વાડમાં ધસી લઈ ગયો. હવે તો એ બંને પ્રાણીઓ એટલા નર્કિસ બની ગયા હતા કે શિકારને પકડીને આપે બેસી લઈ જવાની માયાકૃતમાં ન પડતા, ત્યા ને ત્યા જ, જ્યાંથી ઉપાડ્યો હતો એ તંબૂની લાગે જ પચાસ રગલા છેડે, આરાગથી ફાંટી ખાઈ ગયા. એની ટોળાવાળાઓએ એમના ઉપર ગોળીબાર પણ કર્યો, છતાં એની કશી અસર થઈ નહિ અને એમનું ધુતેત્પાદક બોજન પૂર થયું નહિ ત્યાં સુધી એ જ્યાંએથી અન-
વાની જે રજા પણ રજારકાર ન કરી વચ્ચે દિવસે કલાચ મિહુ દરીથી એ રમણે આપે એવી આશામાં મેં એ કગનશીળ માણસના અવ-

સેયોને બહારના દીધા નહિ, અને રાત્રે પડતા પાસેના જાડમાં હું બસાઈ બેઠો. પણ કલાણાંદેકા મારા એ જગરણમાં બધા પાડનાર કઈ જ નહ્યું નહિ, મિવાય કે એક ઝરખ આવી મળેલું સવારે મને સમજાયર મળ્યા કે સિંહો તો ત્સાવેશી જે સાઈલ છેડે ગાવેલી બીછ જ એક છાવળી પર હુકમો કર્યો હતો (આ વખતે કશીયો પાછો બધી છાવળીઓ છૂટીછવાઈ પથરાઈ ગઈ હતી) અને ત્યાંથી એક જણને ઉપાડી જવામાં સફળ થયા હતા એને પણ એમની ટેવ મુજબ ત્યા ને ત્યા છાવળીની અંદાઅટ ફાંટી ખાધો હતો. રજા પાનુ આવજ કર્યા સિવાય એવડી મોટી જગી વાડમાંથી એ ગી રીતે અજર પેકા હતો એ મારા મનથી હતું જે કોઈકે જ રહ્યો છે; કારણ એમાંથી કાંઈ અજર પેસી શકે એ મારા મનથી અનુભવ હતું, જ્યારે સિંહ તો પ્રત્યે-
પ્રસવે રજા પણ ખજાડા સિવાય સહેલાઈથી અંદરપેસી જતા હતા. આ બનાવ પછી એક અઠવારિયા સુધી દરરોજ રાત્રે જ્યાં સિંહ ના આક્રમણનો સંભવ જણાતો એવી પ્રત્યેક છાવળી નજીક હું સ-
તાઈ બેસતો, પણ બધુયે નિરર્થક. કા તો સિંહ મને જોઈ જતા દોષ અને એથી બીજે આલ્પા જતા દોષ, અગર તો મારા દુર્ભાગ્ય આટલે આવતુ હોય, પણ એકાદ બહારો કરવાની જે તક આપ્યા સિવાય એ તો એક પછી એક રોજ જુડીજુડી જ્યાંએથી માણસ કલાવતા જ રહ્યા. રોજ રાત્રે આ રીતે ઉત્તરો કરવાનું પણ અત્યંત કંટાળા-
રેલુ અને થકવનાર હતું; છતાં મને લાગતું કે મારી એ કંટા દની અને મારે એ બનવની જ નહોતી કાણુ મનદેરો એમના રક્ષણ માટે મારા ઉપર જ આધાર રાખે એ અનાત્રિક હતું. હું સાચું કહું છું કે

ત્યાં રહ્યા, જેના દોષાવગી આટું હું એમને એઈ શકતો ન હતો. ત્યાં જ એમને નીચેને એમનું બોજન પતાવી દીધું.

ખાનું દિવસ પહેલેનું થતાં જ હું પાંચરાગીની બદાર નીકળ્યો અને જ રમણેથી સિંદના અજગરને કોનો સમજાવ્યો હતો ત્યાં એવા મળ્યા. ત્યાં રમણમાં જ ખીનું કોણ મળે; સિવાય કે મારા અતિથિ તો. વ્હાઈટેડે જ એના મો પડે તો ન લઈ અને એ બેદાલ થઈ બેઠો હતો. એને એમાં જ એ બધા પાકી-બકે, અત્યારે તમે ક્યારેથી ફરી નીકળ્યા? કહ્યે પાણુ વખતે કેમ આવ્યા નહિ? એને તમામ આધ્યા: 'વાહાં આ જ તમારી રીત ને? કોઈને નોતરે છે ત્યારે જાણે જ સુદર આરમર આગે છે ને?' 'પણુ થયું શું?' એ પાણુ એને કહ્યું: 'શું કંઈ, મારું કંઈયું અજાતે તો તમારા પેલા મારા મિત્રે મારા મારાથી જ લગ્નજનખાસ કરી નાખ્યો હતો.' હું અજબજ મ્હાં એની બોધમાં 'કેટલી વધિવધાત પાતાં કહ્યું રખતું તેર આવ્યું તરી ને?' તમામમાં એણે મારી તરફ પંક ફેરવી ને પોતાની પાસે દેવામાં એકલા: 'આને નો તમે જખનું નહિ કહો ને?' એક છુતો એના કપરામાં અરદભી કેટ મુધી મોટો મોટો પડેલા હતો અને પીક પર પેંડા બ્રહ્મરાની આર નિમાનીએ લાલગુપ્ત એવી મ્હાં દેવાની હતી આ એના જ વધારે વિચારના લેલથી સિવાય હું કંઈયું જાણે એને મારા તખતમાં કહ્યું નહોતું અને પાને સાફ કરી પાકા-પકી કરી હતી. પણ એને સારી પેરે સ્વરૂપ કરીને આવડી રાને બનેલા બનાવની દરકાર થીવેમીએ એની પાસેથી કહાવી

એણે અને કહ્યું કે મુઈ કાઠે આટી ખુબ નોકી, લગ્નજનખાસ થયા પછી જ ત્યાંથી નેટીને પહોંચી હતી. નેટીનગી મારા તખતને રમ્તો એક નાની નેજાના થઈને આવતો હતો. એની માથે એના જ મારામાં અજગરના હતો અને એ દાલમાં પાકાસ કહીને એની આંત્ર-અંદ પાણુ પાણુ આવતો આવતો હતો. થોડેક મુધી તો બને શાંતિથી શાંતના નવા, પણ નેજાના આવના જ એક તરફની એજા કપરથી આવનાનક એક સિંદે તારા મારી અને વ્હાઈટેડેને પૂછ થા-હતો કરી દીધાં, સદામાયે એના હાથમાં બેસી બેંકડે તૈયાર હતી એટલે એ એણે પડતાપડતા કહ્યું પર ફરી. એના અંતરમાંના થગ-કાટી કે આવાનક થઈલા બટાકાથી થીબર સિદ ત્રગથી નયોદોલો-એઈએ, કાણુ પોતાના પગમાંથી વ્હાઈટેડેને એણે સરકી જવા દીધાં પણ ખીન જ ફાળે બાન આવના વ્હાઈટેડેને પડતો મુધી એ અજગરના કપર ફાળે અને એને કપાડીને ચાલતો થયો 'એ વખતે એ બીજાને એટલું જ એવી શંકા કે ખાલિકાં સિદાં જેવા સિદ અને એમને એજા કપર થઈતો હતો તેવા જ વ્હાઈટેડે ફરીથી આંખ-આર વ્યો, પણ એ એને લાગી નહિ અને બેંકડે તૈયારે અંધકારમાં અરૂચ થઈ નહોતી પાંચરાગી એજાએક સિદને મેં ખાતા સંજનવા હતા તે કમનસીબ અજગરના જ. વ્હાઈટેડે પોતે અજગરને બચી ગયાં હતો અને પહેલાં થા પણ સદામાયે જોડા ન હતા, એટલે જ જાતા એને થોડો વખત જ ફેરાનગતિ લોગવડી પડી.

૬. સિદ સાથે બેઠા

એ જ (ડિસેમ્બર તા. ૩ તા.) દિવસે નેજાની સામે એજા એકલા અગાસા કંઈવાર થયા વધારી થયો. સિંદની કીર્તિ હતે આજના દેશમાં એપાસા કેવળ નેજાની હતી તે સિદને મારવામાં સાધ્ય આવવાના કદરથી તોતપત્તીસ મસજ સિપાલીઓનું નાનકડું જલજલને જિજ્ઞાસો પાવેલાં સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ મિ. કોર્ટે ત્સાવોમાં આવી પહોંચ્યો. એટલે એના માણુએને ફેરકે છાવની પાસે અનુકૂળ ઝોડમાં નોકરી

હઈને હતી પરી સાવધની લેવામાં આવી વળી સિદના સિદાસની આકાંક્ષાથી ખીન પણ કેટલાક સરકારી અમલદારો રખ હઈને આવી પહેંચ્યા હતા, અને જેવાના દરેકને થામ્ય એવાને સંજાન રખતાને મોટી દેવામાં આવ્યા હતા. વ્હાઈટેડે મારી સાથે જ પાંચરાગી બેસતો. કહ્યુંમકરી તો બંદે થઈ, છતાં મારા પેલા લેખાથી પાંચરાગી પુન તૈયાર કરી લેવામાં આવ્યું અને પોંડા તરીકે એક રાતે જ સિ-પાલીઓને એમાં જરવામાં આવ્યા

રાત પડતાંપડતામાં તો અમારી લગામ તૈયારીએ થઈ ચૂકી અને એ બધાવ પાતપોતાની નિશિત જગ્યાએ બેઠાપડ્યા. અ-ક્યાનમાં તો કુર્ચુ જ બન્યું નહિ, પણ નવ વાળવાના અરજીમાં થઈને પડેને પાન/રાતો બાદે દરવાજો બંધ થતો અંખળીયા બને મારા દેવામાં ડાકક વળી: 'હાહાં આખરે... મેં રાતેપરતે થાસ એટલા-જે-વરે એમણે કોઠાડ સિદને મામદે તો ખલાસ થયો, પૂણુ વસ્તુ તવા તો આ થતાનો અંત આવત સરમાવનારી નીવડ્યાં

પાંચરાગી 'એડા' તરીકે પૂરેલા સિપાલીઓવાળા લાગમાં એક ફાનસ બળત રાખવામાં આવ્યું હતું. ફેરકે સિપાલી પાને મારીની સાર્દફ હતી અને એ મટ પુરુષ કારવુસ પણ આપવામાં આવ્યા હતાં. વળી એમને એવી રમક રમનાં આપવામાં આવી હતી કે તેના સિદ પાનમાં પેસે કે તરન ગાળી થવાવડી. પૂણુ જામ કંચરને બંદે, સિંદે પાંચરાગી ધસી આગીને બદાર નીકળવા માટે મારો-તર થઈને ધગપડા કરવા માંડ્યા. ત્યારે એ બેઠા જી મયા કે પોતાના સમજ કપરો કાન વડન મુઠારી દીધાં અને બંધું ફેર-વાને બંધે શુભન બની થવા પાંચરાગી પડ્યે છપાક બેઠેલાકાંદે એમને સાવધન કરી દિંમત આપી, ત્યાં મુઠી તો એમને લાન પખુ આવ્યું નહિ, અને બાન આવ્યું ત્યારે નિશાન લાંબાનું બચી જઈ ફેરકે થાઈસ બંધું ફેરવા માંડી: હું અને વ્હાઈટેડે પાંચરાગી કાંઈ બંધે હતા છતાં એમની ગાળીએ સનઅના કરી અમારી થો-તરફ વેરાવા થયો. બધા મળીને એમણે કોરોઝે માર થઈ હમે, એના પરિભ્રમે પાન/રાના દરવાજામાંના એક લાંબના સંજનવા એમણે કડાકી દીધી અને એ રમ્તે થઈને અગાસી મેળો (૧) દેશાન સજાવા બહાર બહાર પોષામર કરી જઈ સાંકે, એને બનવડી મારવામાં સિપાલીએ શી રીતે નિષ્ફળ થવા એ વાત એ વખતે તેમ આરે પણ મારા ગતથી મોટો કાંચડો જ રહ્યો જ, કાણુ બંધુમાંની નદીએ એના સરીરમાં જોડી સાધ્ય કોટલા તો એ નિરક હતા પાંચરાગી લો-તોનાં રીવા પણ પેરેલા હતા પણ એ સિદને પકડવાનું તેજમ હતું-વાનું વડન ચોક્કસ હતું. તે સહેજ થવાથી જ એ કાન થોડું જ સ-તોપાજે નીવડવાનું હતું?

એ એવી એવે દાન દિમત તો હારી ન જ ગયા મવાર થતાં જ સિદ પાણુ જવાની તમામ તૈયારી કરી નાખી અને આજો દિવસ કંઈવાળાં સંજોમાં બાંજબીએ ફરતા ફરતા સિદની પાડળ જ પાશમાં આવ્યાં એમના પુષપાદા અચારનવાર વચ્ચેવચ્ચે સજામાં હતા, પણ એમની લગાવગ થવામાં અમને સંજોમાં મળી નહિ અ-મારાથીનાં માર ફાંકેને જ એક સિદનાં, એ એક અંજા પેરેડી જતો હતો તે વખતે, હાઈને રમણાં ખીન બે દિવસ પણ આ જ જવમા-યામાં એમે ગાળવા અને નિષ્ફળતા પણ બંદોબસ્ત એવી જ મળી. એટલે ફેરકે અને ખીન અમલદારો ફેરકાંમને એમને મામ જતા રહ્યા. વ્હા-ઈટેડે પણ નિજામાં જતો થઈને નરમથીએના સામનો કરવા માટે પાણુ કોઈ રમુ દોવ તો દરીથી એક વખત હતું કોરોઝો (૧) (કમસ)

સંસારનાં શહેરો

૪૧-કાંચી-કાંછવર

મૂળનામ કાંચીપુરમ (સુવર્ણનગર) માથી જનતાએ કેન્દ્રવેલુ 'કાંચી' અને અચ્છેદેવે જાગ્રાડેલુ 'કાંછવરમ' નામ ધરાવતુ, એક કાળે સદીઓ સુધી બહોળાસાલ રહેલુ આ શહેર આજે તો, મદ્રાસ પ્રજાકામો ચિગલ-પટથી માત્ર ૨૨ માઇલ દૂર નાના નામ તથે રહ્યું છે, પણ એના ભૂતકાળ એટલેકાભવ્ય હતો, અને આજે જે એ ભૂતકાળના અવશેષો તથા લોકહૃદયમાં તેને માટે વગી રહેલો ધાર્મિક આદર એટલા સમૃદ્ધ ને સજીવ છે કે સંસારના નોંધપાત્ર શહેરોમાં તેની ગણના થાય.

મદ્રાસની નેજાએ ૪૫ માઇલે, વેંગવની નદીને તટે આવેલુ અને આજે માદ્ર સિતેરેક હાનરની વમતિ ધરાવતુ આ નાનુ નગર કારનીય સપ્તકૃતિના ઇતિહાસમાં ગૌરવગાળી છાપ મૂકી ગયું છે. ફક્કિલુદેગના મહાગણત્વ ને સાર્વભૌમ પલ્લવ રાજવંશનું એ પાટનગર હતુ; શકસાચાર્ય ને રામાનુજ સમા હિંદુ ધર્મને પુનઃજીવનની અંજલિ હાટનાર મહાન આચાર્યોની એ હમૈયુગી હતુ; દિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનની મહાશાખાઓ અહીં પાગરી હતી; નેજરની મેઘાવાન ઈતિહાસ-ચાલુક્યની જન્મભૂમિ પણ આ જ નગર. હરપીસનનીયે પૂર્વેથી તે છેક અનિયારમી મઢી સુધી એ ફક્કિલુ હિન્દની રાજસત્તાનું કેન્દ્ર તથા ધર્મ અને સૌમ્યતાની ધણકતી નાટ કપ બનીને સત્તા ને સમૃદ્ધિની છોલો લટાટતુ મહિમાવાન મહાનગર રહ્યું હતુ આખા ફક્કિલુમાં એના જેટલુ પુરાતન ગૌરવ બીજુ કોઈ શહેર ધરાવી શકે તમ નથી. બમ્મકર્ણા એ ભૂત-કાળનું અનેકવિધપણે મહાન એ ગૌરવ આજે તે એ રીતે નજીવી રહ્યું છે: એ બૃતકાળના આબીશુદ્ધ અવશેષો જેવા સમૃદ્ધ શિલ્પ-રથાત્મથી ભરચક મંદિરા વડેન લોકહૃદયમાં હલચલે જીવત રહેલી ધાર્મિક મહત્તાથી. 'ફક્કિલુ-કાંચી'ના નામથી હિંદવરમાં વિખ્યાત થયેલુ કાંચી ભારતની માત્ર મોક્ષ-પ્રાપ્તિ નગરીઓમાંના એક યાત્રાધામ તરીકે જનતાના હૃદયમાં જેટલુ જીવત નગર છે, તેટલું જ પોતાનાં સૌંદર્યસભર મંદિરોને લીધે એ સેરકૃતિ, રજા તથા ઇતિહાસના અભ્યાસીને માટે પણ યાત્રા-ધામ સમુ છે.

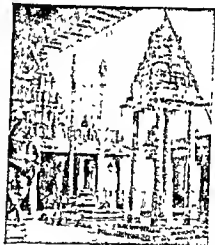
આ નગરનો ફગમ ઇતિહાસની પૂઢધી પુગસમાં હ્રમ થઈ ગયો છે. પુરાતન શિલા-

લેખો ને નોંધો અહીંથી અસ્પષ્ટ થઈ આવવા છતા તેનુ રથાપનાચર્ય હજી જાણ્યુ નથી પણ ઇ.સ પૂર્વેના ધમ્મા સેક્રેટોપી થીની મહત્તા જાણી આવેલી જાણાય છે. ઇ.સ પૂર્વે ૪૨૫માં અહીં આવી ગંગેશો થીની પ્રવાસી હાદિયાન અને હતર દિરને મહાન ન્યાતિપાચાર્ય હસાદગિદિર પોતાના લખા-લેખોમાં તેની મહત્તા નોંધે છે.

ઈ.સ પૂર્વે પાચની સદીમાં મગધના બુદ્ધ અહીં આવી ગંગેશ, અશોકનું ધર્મચક્ર પણ અહીં ફેરવ હતુ, તેલે અહીં અનેક ગુપ્તો બાથેલા. સાતમી સદીમાં હિંદ આથેલો વિખ્યાત થીની વિદ્વાન અને ધર્મચારી હુએન સન ઇ. ૬૪૨માં પલ્લવ રાજ નરસિંહવર્મા ના રાજ્યઅમલગા અહીં આવીને રહેલો. તેલે એ કાળનુ આ નગરનુ બબ ચિત્ર આ-લેખ્યુ છે. ફક્કિલુ હિંદમાબોદ સપ્તકૃતિનુ સૂચી જ કેન્દ્ર રહેલુ આ નગર તત્ત્વજ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓના અભ્યાસ માટે પહાડ છે. કાંચી સિખ્યુઓ અહીં અભ્યાસ માટે આવના નાહેકની વિખ્યાત વિદ્યા પીઠના આ-ચાર્ય ગીલભદ્રની પૂર્વે થઈ મંગલા વિદ્વાન તત્ત્વચાર્ય ધર્મપાલની આ જન્મભૂમિ હતુ છ કોસનારેશવાનુ આનગરબોદ ધમેની મહા-યાન શાખાની પ્રબળ અમર નીચે ધમધમતુ હતુ અને સેક્રેટો વિદારો તથા સધારાઓ અહીં હતા. અને ફસેક હાનર જેટલા સિખ્યુઓ અહીં કાચથી નિવાસ કરતા, એમ તે લખે

છ આનાના બહુ લોકો... ની દક્ષિણે હયાત છે.

તે પછી અહીં જન ધર્મની અસર આવી ગઈ. જોકે હુએનસંગે બોલ કાળમાં પણ અહીં ધણા જનો હોવાની નોંધ કરી છે ફરી પાછો બોલ ધર્મને કાકેતો બ્રાહ્મણ ધર્મ બચત થયો પલ્લવ રાજવંશનો સર્થ તેના મન્યાલે તપવા પ્રાપ્યો, અને એમના પાટ-નગર તરીકે કાંચી તેમની બહોળાસાલીનો કળગ બની રહ્યું પલ્લવો પછી રાષ્ટ્રકૂટો આવ્યા ને તેમની પછી ચોલાએ અનિયારની સદીમાં વિજય મેળવી સમસ્ત પ્રદેગ કળને ક્યો. ત્યારથી કાંચી ફક્કિલુનું પારનગર મટ્યું ચોલાએ પલ્લવોના પ્રતાપને પણ પોતાના પરાક્રમેથી આખા તરી દીલો વારાફરતી ચિત્રી, મદ્રાસ, મેલેસુર ને વિજય-નગર આ પ્રદેગની ભિન્નભિન્ન સત્તાના કેન્દ્રો બનવા લાગ્યા પણ કાંચીની ધાર્મિક મહત્તા તો કાયમ જ રહી અને બ્રાહ્મણ ધર્મ તેના (અનુસંધાન આગળ પાન ૧૦૫મે)

કાંછવરમાં વરદરાજનું મંદિર અને (કાંચી) એ મંદિરના રો. યાંમલાપાળ મટપનો આદ

પાશ્વેમદેશનો પ્રવાસ

જ્યોતિષાચાર્ય
પરિત
મુવેનરાયણ
આસ
‘વિવારત’

જ્યોતિષના શ્રી સુર્યનારાયણ આસ મુવેનરાયણ શિરોમણિ સાહિત્યકાર છે, અને જ્યોતિષ વિદ્યાના પ્રખર વિદ્વાન હોવા સ્થાયે હિંદી સાહિત્યના અઢય અભ્યારીને તે ‘મધ્યમારણ સાહિત્ય પરિષદ’ના પ્રથમ પ્રમુખ છે. ઉપરાંત, હમણાં એકાદ વર્ષથી તેઓ ‘વિક્રમ’ નામનું એક શિષ્ટ હિંદી માસિક પણ ચક્ર કંચે છે. શુદ્ધ હિંદી ભાષાના પ્રચાર માટે તેમની ધારા એટલી બધી છે કે તેમનું મધ્ય ભારતમાં એક હિંદી વિદ્યાપીઠનું સ્થાપન કરવા માટે પાતળા પ્રધાનપુરોહિત એકમદા આહવાન કરી તેના શ્રી મણિમા માસી સીધાં રાજ્યના ગીરવથી ધનતા તેમજની મુદ્રાવાલા એ પડિતજની લોખનીનો પ્રસાદ તેમના નિમ્નેશ પુસ્તકમાંથી શોધી અને કંઠાર્થે છે પ્રસ્થાન

“જોતજોતામાં આર સાહિત્યાર વાચ્યા હવે તો ચલવાનું જ હતુ. ક્યાલુથી મોઢ રાખતો? જુન્ય માતાની પાસે જે વખતે રાં લેવાને મેંથી ત્યારે મારા પગનીચે જાણે જમીન નથી એમ લાગુ. એમ થયું જાણે હું બહુ હવડો બની ગયો છું; અને હમણાં હવાના કપાળથી હારી જવાનો એમ માની વારંવારે જોરથી જમીન પર મેં પગ દબાવી રાખ્યા. હૃદયનું તોહાન હવે ફોપી રાહાનું નહિ તે શબ્દ જ જોઈ રહ્યું હતુ. છતાં ઉપર ઢાંચું પડી ગયું. કેટલું ધે હોવાનું વિચારીને મળ્યા નથી હતો, પણ કેને ખબર કે શબ્દોની નહિ પણ સીમાબદ છે! ત્યાં તો આજો પહેલેથી પોતાનું કામ કરવા લાગી માટુનયન રાજ્ય બની ગયા. હૃદયઝરખીના પુનિત જલથી માટુનયને પાઈ હૃદયે કડક બનાવી આજે એ પેલા

જાડામાં આમરો એક નોનોશો સંસાર આ કાનસાર પર તરી રહ્યો હતો, મોઢેઆને ટકરો દેતો પોતાની ધીર ગતિથી લહેરેને ચીરેતો આગળ વધી રહ્યો હતો

લાલ સમુદ્રની અસહ ઇચ્છાએ મારો પણ ગિલાન જાડો નાખ્યો. પાલુનમાં યતા પસીનાનાંરેશા મારાથી સઢન થઈ નકામ્યા. ને સઢસપૂર્વક આજ ધોવી ધારણ કરી આજ જાડાનમાં શું એકલો જ ધોવીધારી બારનીય હતો. ધોવીથી બહુ સાનુંકળતા હતું. હાંકે એજેને મારી આ વેળાપા વિરિમય મુદ્રાપી જેતા દલતા મારા એક મિત્ર જે મને પૂરે અજેજ બનેલા જેલા ચાલતા હતા તેને એ મનઝ નહોતો. મુખાઈના સઢમંથ પીકર મુશવાચર જેની બઝકિને અ-

ચકન મુરનાલ અને એક સાદી કોપીમાં હું જેતો ત્યારે માઝ હૃદય જેવેન બની હતું કે મેં મારી આજાનતાથી જ નાકક કાઢેવેન-કાઢેન બંધન રેનીકારી લીધું છે જ્યારે અજેજ બીપુરેશ આ મારનીની અ-સહાયેવેનાથી કાથર બની આઈકેકાટા રહેતા દેખાયા ત્યારે એમની સભ્યતા ઉપર કોઈએ આંગળી પણ ન કરી. એટલે મને મારા પ્રાની-પતેરવે કરી આકર્ષણ કર્યું. મદાપરાણે રાતનું શુભામન થઈ. હવા તો બંધ હતી, પણ રવિદિરણમાલાની તીક્ષ્ણતા મેં અને ચેટના કાન ફિરિયા નયનાનન હઈ રહ્યા. પ્રસાદ રેનબધ મદાસામરના વડે રવજ ઉપર કેટલા ધ ખેડોમાં વિરજા બની કોડાકલેવ કરી રહ્યા વાચો-બાળ આ મોઢકે દરજેને જેતો આતમસેના પાખી રહ્યા હતો

ભૂમધ્ય સાગરમાં

લાનમય રાતના નવ સાગરનવ વાગ્યા હશે, તેવામાં પુનાના મિ મદયુન ઉતાવળ આવી પહોંચ્યા ને હોવા લાગ્યા: ‘પડિતજ’ના ઉપર ચલિયે આજ તો આપ હી કુલ બતા સફેન કિયા હોવાલા હે’.

મેં ‘જુન્યુ’ કોઈ આઈત આઈ હે કયા?’

તેણે હતુ ‘આપ ઉપર તો આઈયે’

નાઈટગાઈન પહેરી તેની સાથે ઉપરના તુલ પર જતા મેલે આકાત તરફ દેશો. કરતો મેં લતાબુ તો નિર્મજ આનશમાં ચક્ર રજા જેની લાલિયા ધારણ કરી રહેલા દેખાયા. બીનું મિત્રમંદળ પણ બહુ રત્નુકતાથી એ દરજ નિહાળી રહ્યું હતુ હું પણ તે જોઈ રહ્યો. ખંદેર, આસપાસના કોઈ પણ કાણુ વાગેના આ રજમય ચક્ર વિરોધ વિરમયજનક બની રહ્યો હતો. મેં તો તેમને રજમ છું કે આ કોઈ મદા ઉત્પાતનું સૂચન છે, રજા પાવનું ચિહ્ન છે. વડે હારા આવી અનેક ધરનામોની સૂચના મળે છે. પણ બાણુનું જોરવે કે આનું આઈ ને હોવાનું છે કે બીજે બધે પણ? આવ બીજે ક્યાંયં હોવાનું તે ને જાણ્ય ને જેના પ્રમાવ ક્યા દેશોમાં પડશે તે સમજ શકાય નિ:સંદેહ આ બધેતપાક છે, શુદ્ધસત્ય છે, પણ ક્યા ક્યા?

ચીઠ દિરેશોથી નિવરર મલિએ આગળ અમરું જાડાં આજ રાને માસદય પહોંચી જશે. રમ્પતિપક પર અનેક કલપનાચિત્ત રચાં રહ્યાં હતાં ઉત્સાદ, વિચોગ, આનંદ અને બિજતાનાં ચિચિત્ત સંચિ-ક્ષેત્રે જાણે યઈ રહ્યાં સો પેતપોતાનો સાગરન સમેટી લેટ હજ. આજ રાતમરમાં ખાંકી થઈ જવાનું હતુ જાડાનના કઠેવાતેરે પણ પોતાના આ કાણુતપાથી પ્રવાસી મિત્રો જોડે એક મોઢક નાનો બંધેરી લે છે જેમના ચહેરા પર આજ કોઢ અત્યથ કહાનતા હતી.

મનકેનનું કંરદસ

સંસાર નવ વાગ્યે અમે જાડાનને મોઢ છોડી, નવી નવનીના નિ-રીસાલુના રસાદયો જ્યાં, કોંસરી બરિ પર જાતથી પણ જે હતમદ કરી ગયા ૨૨ વાગ્યા મુકો અમારી પેઠીના કટખના ચોખના મો કપાટાં કરી સટપણ બાવે પડી રહ્યો. પણ કટખ આટુંકો નામ ને કટખ વાસ્તવમાં ‘કટખ’ જ હતુ. એ હાંક ‘મુખમ’ કેમ બને! હું તો બનતો ને મનમાં આ પ્રમાવ ‘પરખેવના સપને પડેપાનીથી અમરાઈ રહ્યો હતો. અહીંના અનુભવ ધરાવનાર મારા સાથી પણ કાણુ જાણે કંઈવાઈ જમા દતા અને ખીલ, તરફ બાળની સૂતામબી વળી જુદી આ તો અહીં રોજનો કાર્યક્રમ છે. .... આજે ૨૨ા વાગ્યે ‘કટખ’નો એક બોલો આદમી મળી ગયા, તેને મેં મારી રામ-

કલાણી મુજાવી.એણે કસ્ટમ અધિકારીને સમજાવી પટાની સામગ્રીની તપાસ ૧૫-૨૦ મિનિટમાં કરાવી એ દંડામાથી મને છૂટા કર્યો.

હૉટેલમાં

અમે અહીં એક નવી પ્રથા જોઈ ત્યાં પીઆ, ફળ આગો અથવા ખાણું દ્યા; તમારે પૈસાનું બિલ માનવું ન પડે, તેમ કોઈને પૂછવું થે ન પડે જે રિશ કે પ્યાસાગા તમે ખાણ કે પીણુ હોય તેને ઉઠાવતી બુઓ, એટલે તમે તમિયે કેટલા પૈસા ચુકવવા તેની ઓપ નમરે પડે. જેની વસ્તુ તેથી કિંમત આંધેરી રિશ કે પાત તમાને આપવામાં આવે. ઉપાહાર લઈ કિંમત વાચી ચૂકતી જેવું.કોઈને કહ કહેવા સાબજવાનુ જ નહિ. લોકોને બ્યવહાર પછુ નાનુ પ્રાગામિક અને સબ્યતાવાળો.

એન્ડિયાનું એક નમર

બરગેટાઇન નામના ગામે મારી યાત્રા પરી થઈ ત્યાં મારે મારા રોયનું નિશાન કરાવવાનું હત અને વિશ્રાંતિ લેવાની હતી રાદેરની બાધી હોટેલો વિકાર હતી તપાસ કરતાં મહામુશીએ 'ઇન્ડિયનિયન' હોટેલમાં જવ્યા મળી નાનકડાં બધા ભાગે એક નિર-તર પ્રવાહિત રહેતા મોટા ઝરણુ પાસે તેનું બંધ મંગલ હળ.

આ નમર પર્વતના એક અન્તઃભાગ ઉપર વમેણુ છે બહુ જાણી જવાથી મુખી રહેવે અને મોટા સાંનિધેને પહોંચારે છે અમારી બારી આગળના માર્ગમાથી અનેક નાનામોટા શેઠરાજ દિગમથવ એાદી ઊમેસા જેખાતા હતા પછુ અહીં બાપાની અવવડને પાર નહોતા. રાદેરની બાધી રેલ્વેસન અમછએ નહિ; હોટેલમાં કોઈ અથેછ ભલે નહિ અને કોલનની પછુ ચિંતા હતી. કોઈને હોટેલ અન્તઃવાળો નિશ્ચય કર્યો સામે જ એક બહુ મોટી હોટેલ હતી. ત્યાં લગભગ ૩૦૦ રૂમ હતી. ત્યાં તદ્દાસ કરતા ખબર પડી કે ૧૦ વાંચે એ કમરા બાહી થવાના હતા. અમે તુરત તે વીઝવે કરાવી લીધા

૧૦ વાંચે અમે અગારો સાગાન સમેરી એ મુસલિમન બંધ પ્રાસાદમાં પાયા નાખ્યા. ફરક રૂમમાંજ જવા-આવવાના માર્ગ પર મખમલની બિલાટ હતી રૂમને અરમ રાખવાના હોટેલો હતા, કીમતી કોચ-પુરરીઓ, ટેબલ ને આરામપુરરી હતા શુદ્ધ વાયુ-પ્રવેશની પછુ મરફત મુગવડ હતી. નાચેકલત શેઠશિખરથી જીતતી પાતાળ મુખી હરેસ કઈ જગુ ઝરણુ ઝરણુ વેગથી વહી રહુ હળ પ્ર-કૃતિની અભિરામતાથી મુગ્ય બની આ બોરરાને અમારા પ્રવાસનુ વિશ્રાન્તિસ્થાન બનાવી લીધુ

હોટેલના એક કમરાનું દોરનું ભાનુ કપ-૪૦ સિંગિટ (૨૫-૩૦ ફુટલા) હર્ડ; પછુ અહીંની બેચર્યા મુખપ્રદ હતી હોટેલનો તૈયાર (ગેને-૨૨) અમેજી બજાતો હતો. કોનન અને પ્રેક્ષાગટ માટે આ હો-ટેલ રાદેરમાં જળ નાબૂતી હતી અને બીજી પછુ પ્રવાસીઓ અહીં હવ-ડિનર લેવા આવતા. સાપાહારની મનમાનની મોડાવણુ પછુ અમારા રાદેર ગઈ અહીં.

રવાસ્થ-મુધાર

હવે મને સર્વ પ્રથમ મારા વ્યવસ્થામુધારને માટે રેલિયમ-બાથ લેવાની ચિંતા હતી એટલા માટે તેનું છેક દિશ્વે અહીં આપ્યાં હતો. રેનાનની મોડાવણુ તો હરે હોટેલમાં હોય છે. પછુ તે માટે પ્રથમ ઘાટરી પરીસા તે પ્રમાણુપત જેઠેનો; નહિ ને આન દુર્લભ થાય છે. મેનેજરને બીજી ત્યાંના વિખ્યાત ડૉ. એટા નિકીને મળવા ગયો. કહામજર લોકો તેને મળવાની રાહ જોએકા દલા. રા. દલા. પત્રી મારે રેલવે અગ્યા. ડૉ.કોટે મને દૂર દેશથી આવેલો જોખમી સાતિ, નમ્રતા અને કલ્પનાથી સવાદ આપી તેણે મનુ, 'તમે અન્ધ છ; પછી રેનાન કરવનું કેમ કહેજો છો?' મને નવાજ લાગી હૉ

વર્ધો એનીમિયાની વાત બીમારીથી નિરાશ થઈ મંગેસો માણુમ એકદમ મ્વચ્ચ કેમ થઈ ગયો?'

પછુ ડૉક્ટર મને સમજાવ્યું કે રાગર-લહેરોના પતને મને ડીપીક મ્વચ્ચ બતાવી કીધી હતો. વામ્વતમાં મારા શરીરમાં એનીમિયાનો વિકાર જ નહોતો કે મને રેલિયમ બાથની જરૂર હોય પછુ રેલિયમ-બાથથી મને વિશેષ લાભ મળે એમ હોય તો મને અનુમતિ આપવા મેં એમને વિનિત કરી, અને એમણે મારી વાત રવીકારીને મ્નેડર્થક ૧૫ મિનિટ સુધીના રેલિયમ-બાથ માટે સાર્થિકકે લખી આપ્યું. ને પછી હુ આમાર માની બાથ જતો હતો ત્યાં એમણે પૂછ્યું, 'પછુ તમે મને કહુ નહિ કે તમે ક્યા દેશમાં રહો છો અને શો ધર્મે કરો છો?'

'હુ ભારતવાસી છુ અને આપના જવા જ એક ધર્મ કર છુ' એમ મેં સંકોચથી કહ્યું પછુ મારા સાથીએ મારો પૂરો પરિચય આપી દીધો એટલે તે ડૉક્ટર મને બહુ આદર અને પ્રેમથી બેમારી એદર થયા અને થોડી વારે કેટલાક કાનૂનો લઈ આપ્યા.

'તમે લેવે મારો ઇલાજ કરો. કામી નિર્મીતો અદેવાલ સુખાણે' મેં જોયું કે ડૉક્ટરની પાસેના કામીઓના પાયાત પડિતોએ બનાવેલી પત્રિકા હતી ને પછી જ જગ્યા સમય, તિથિ, માસ, વર્ષ આદિ લખી એ વિદાય લીધી અને વચન આપ્યું કે તેમનું 'લાઇ-રીડિંગ' કરી આપીશ

રેલિયમ-બાથ

આ બહુ અગત્યનું કામ પતાવી હુ આવાસ-અનનમ આબેા મેનેજરને પ્રમાણુપત બતાવ્યું અને રેનાનની રાન લીધી રૂમમાં જઈ રેનાનથી વેરા (બાથ-માઉન) ધારણુ કરી સિદ્ધ આગળ ગયા, ન્યાયો વણુ માળ નીચે રેનાનનુદના એક સુદર ખંડમાં હું પડેલિયો. ત્યાં મહાવામાંજ ટેમ્પેરેચર (કંપા) પ્રમાણુ ગરમ અને હંડા પાળીને દોઝ બરી આપવામાં આબેા. સામે જ એક શેઠ હતો, ઉપર ગરમ વરસ હળુ વીજળીથી વસ્ત્રો ગરમ રાખવાનો એક ઓખ હતો. નહા-વાના સમય બેજામર સાયથી રાકાય તે માટે લીલાલ હૃષ્ટ પડિવાળ હતી. પદર મિનિટ રેનાન કરવાની મુથના સાથે ત્યાના રેજેવણે મને નિયમો સમજાવી દીધા અને બારણુ બંધ કરીને ચાલ્યો ગયો હું બહુ દરતો દરતો દોઝમાં જીત્યો કદાચ અદરેવો નબીને પ્રવાહક હોય તો! પછુ એનું કઈ ન વાગ્યું રાદેર દીઠુ બની આખા યે અગમા દોઝાચ થઈ ગયો કીળી ચૂરીના બળાની દોઝ અંત આપા દેહમાં જળાપુ લાગ્યું અને 'સુત-સી' 'સુત-સી' આવાજ થવા લાગ્યો. પાળીયો એક દોરી તરતી પટેલી હતી તે મેં સદસા પકડી લીધી પછુ આ મું? એ જકડતા વેન હરવાન બદામની ઘંટરી વાનવા લાગી અને દોઝમાં શીતેમણુ જગ ધૂધધ હરાવા લાગ્યું. તરત હુ સમજ્યો કે પાની કમી થઈ અથ ત્યારે એ દોરી બેંચતા કરી જવ-પ્રતિ થાય છે આ રીતે નવો અનુભવ હઈ ૧૫ મિનિટ થઈ હુ બદાર નીકળ્યો. ડૉક્ટરે બતાવતા મને બાળુણુ હળ કે રેનાન લીધો આદરમાં દલાક વિ-શ્રાન્તિ લેવી લાગપ્રદ છે પછુ હું જમ્યાથી બદાર આવતાં જ નિડા-નિમન થઈ નયો અને એ કેમ ઉપર જ વિશ્રાંતિ લીધી થોડી વારે તો નબી મૂલિનો અનુભવ કર્યો હુ મારા કમરામાં પાછો ગયો.

રેલિયમ બાથ'ની દૈનિક કેપચાર લેવાથી મારા શરીરમાં નવ-છવન સવાર હરી રહ્યું અને કૃતિની લહેરો દોડવા લાગી. અન-પચન ખૂબ ખૂબ થવા લાગ્યું નિયમિત ને અપરિવરક વોમ ૫૦ થઈ અને વચન-જોડા સેવનથી કમગ હું નિર્મલકાય થતો જમ્યા, અને પછી તો પ્રનિદન નવ-નિડાતાનુ અને અખનુ કરવાનું વાડુ થયું ડૉક્ટરો સહાદશી નહીં બહુ નવાનાર્મિયા અને છે આખા

નવરમાં પાંચસાત યુવક યુવતી માંડ લેવામાં આવે ત્રણ અને આઠેકે પુરુષોની જ ભરતી અહીં છે અને સાતને વખતે ઘણે બાજે બાધા કરતા નવર પડે છે. વૈયાજી અને રાગસિંધવ ગાવવાળા લોકો એક વાર અહીં આવી રવરસ અને બહારના ઘઉં પાકા બંધ છે બાંહે-ગળના ખીતે કાંઈ ધમો નથી, હોટિયો જ છે, જે સીઝન પૂરતી સુધી રહે છે અને થી બધ ઘઉં બંધ છે.

ભારતીય મિલાષો

અહીં રસ્તામાં ટેકાકા બારનીય લોકો લેવામાં આવ્યા એક વાર સર પુરુષોત્તમદાસ કાકુરદાસ ફરતાફરતા સડક પર ગયા. મને ટોપી પહેરેલો જેઠો તેમની ડ્રાઇ રૈકાઇ ગઈ. તેઓ પાસે આવી લગા અને સહસ્રા અનેક પ્રશ્ન કર્યા એમની અગત્ય અને સીઝનવધી હું બહુ પ્રભાવિત બની. આમે ઘણી વાર સુધી સડકના એક ખૂણા પર વાતો કર્યા કરી. તેઓ પછુ અહીં 'રેડિયમ નેચર કૉલર બાય' લેવાને આવ્યા હતા અને એક એ સ્વિચસમા ઇન્કબેટ જતા રહેવાના હતા.

ઘોડે દૂર નથી ગયો એક હિંદુસ્તાની સમજાવવામાં. કપુરચલા મહારાજના તે મેંત્રી હતા અને મહારાજ સાથે આવેલા હતા. સર તુમ્હારાવ હોળકર પણ અહીં હતા.

મહારાજા ગાયકવાડ

એક વખત સવારે હું બાય રૂમમાં જવાને કિટ્ટની પાસે પહોંચ્યો. એ બેઠન બનાવ્યું. એવામાં જેઠું છું તે મહારાજા સર સચાઇરાવ જે ન કિટ્ટે ઉપર ચડી રહ્યા છે. હરવાને પુછી હોનો, એટલે તે બહાર ગયા. હું એક ખાલુ ખરી ગયો અને નમસ્કાર કર્યો તેમણે પછુ ક્રેફ રિમોન્ડપ્રાધી નમસ્કાર કીધ્યા હું રવાનીય વેરામા હતા એટલે કિટ્ટના પેસી ગયો તેઓએ તર્કવિત્કે કરતો મનાયદ્યકા ગયો.

ખીતે વિચસે આઠ-સારાગાંઠના ગુમારે મારા કમરાનું બારણું ખખરાવીએક સમજાવ મારે આવ્યા તે હિંદી હતા. મારો પરિચય પૂછી થોડી વારમાં આવવાનું કહી ચાલ્યા ગયા. એણે માત્ર એટલું કહ્યું કે મોતે વડોદરાના છે હું સમજી ગયો કે કાલની ઘટનાથી આ પ્રેમજ બન્યો છે. મારધા કલાક ધીમે ને સમજાવ પાછા આવ્યા અને મને કહ્યું 'આપને મહારાજા મળવા આવે છે' એ સાંભળી મારા આશ્ચર્ય અને આનંદનો પાર ન રહ્યો કે મારા દેરાના એક મહાન નરેશનું દેશન કરવાની તક આટલા દુર દેશમાં મળી. હું થોડી વારમાં તૈયાર થઈ તેમની સાથે ગયો. એ જ હોટિયોના એક બંધ હોલમાં મહારાજા બેઠાઈ હતા. સાથે આવેલા સમજાવે ચંદરજી મારી સૂચના આપી.

થોડી વારે હું બચેર દાખલ થયો મહારાજા સાહેબ મને બેઠા જ લગા થયા ને ઘણું સારું હસતા હસતા હાથ મિલાવી મને પાસેની ખુરશી પર બેસવાનું કહ્યું લગભગ વાંસ મિનિટ સુધી તેમની સાથે મીડી વાતો ચાલી. મહારાજા બહુ ઉતાવળે બોલતા હતા. એમની વાણીમાં તેજ અને વેગ હતા. એમને યુરોપની ઘણી માહિતી હતી મરે ઝુંડું, કેમ કરવું, કેવી રીતે બેઠું નહ્યું તેના સબખર્ચા અસ્ખલિત વાણીથી તેમણે પેતાના અતુલ્ય અને ખૂણું વિચારો વ્યક્ત કર્યા. હરેક વાતમાં એમનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ જણાત હતું.

એ વખતે તેઓ લગભગ છત્રવર્ષની વયના થઈ હતા. છતાં યુવકોને શક્તિજનક કરે તેવી રફૂતી, તેજસ્વિતા અને કાર્યશક્તિ ધરાવતા એમની સામેના દેખવ કેપર કાગોળોના ઘમઘેા હોતો ખીલ નરેશોની જેમ તેઓ યુરોપમાં જઈ આવ્યા ન કરતા, બલકે એ નિર્મલ વાતાવરણમાં એકાંત ચિંત્નથી રાત્રનો મહાવરો બાર વઢન કરતા હતા અને યુરોપના રવામકપ્રદ પાતાવજીમાં અત્યંત શ્રમ સાથે કમર્શીય રહેતા કાજીખર પણ તેઓ નવરા ન રહેતા; કાચ કરવા જ રહેતા.

એમની પાસે ગણીગણી ૩-૪ વ્યક્તિઓ રહેતી. બધાં કામ પોતે જ કરતા. બહુ જ નિયમિત અને વ્યવસ્થિત રહેવાને કારણે એ થઈ વચમાં પણ તેઓ યુવકો જેવા તેજ રહેતા ભારતવર્ષના સમજા નરેશોમાં તે અંદર અંદર એક મહાન વ્યક્તિ હતા.

કેટલાક સગાય તેઓ પોતે જ પ્રવાહમાં બોલે ચલા, અને હું તો એમની તરફ એક ચિત્ર જેવો જેઠો રહ્યો. એમનું વકતવ્ય પર અત્યંત ને વધારાપૂર્વક નિર્વેન હતું: 'શ્રીમંતો મારા દેશીથી બહુ દુર, મારી માતૃભૂમિના એક આદર્શ મહાપુરુષ નમનંદના દર્શનનું સીધા ગય પામી હું આજ કેટલાં મુખી અને આનંદિત થયો છું એ રાજદોમાં બચકત કરી શકતો નથી મારો આજનો દિવસ મહાપૂર્વ સંધો—' પણ વચમાં જ મને દેશનો મહારાજા એ મદ રિમત કરી કહ્યું, 'મહિ; હું મહાપુરુષ નથી હું તો મારી માતૃભૂમિના એક છાટો રો સેવક છું.'

એ મહાન રાત્રપુરુષની આ સરગત્ય અને સાહસ પર હું મુગ્ધ બની ગયો. બહુ વખત થવાથી મેં રત્ન માગી મને વિદામ કર્યાં તેઓ બોલ્યા કે તમને મળવાથી બહુ આનંદ થયો કેહવા વરોધા આવ્યો. એ કાગોળની અશ્વસ રમુતિ હઈ હું મારા ચોરદામાં ગયો.

મહારાજા સર તુમ્હારાવ હોળકરના દર્શનનું સીધા ગય પણ મને અહીં મજબુ હવ

એક્સબર્ગ

એક્સબર્ગ એ ઓસ્ટ્રિયાનું મનોદર નગર અને સુષ્ટિત દુર્ગ નિકેતન છે. એ પર્વતશ્રીમાં પર વસ્યું નથી, પણ ગિરિમાળાઓની હરિવાળીયો વેરાચિલા સમયક ભૂખાગ પર બંધ પ્રાસાદો અને વિશ્વનીકે રોસનીયી યગચગાટ કરતું રોનાપ્રાદામ છે. સમીપ, દત્ત ને નાટ્યને માટે એ ખાસ વિખ્યાત છે. સપ્ટેમ્બર ત્યાં જાસમાઓની સીટ્ઝ છે અને સમગ્રત યુરોપમાંથી હંબરો નરનારી એની રોહિનીથી આકૃષ્ટ થઈ ત્યાં દોડી આવે છે. આખા ઓસ્ટ્રિયામાં એક આ જગ્યા પર રોગન, જોગન અને રવાજ જનતા એકલેદય બની અહીંની રૂંચરણીમાં સોનું-મુગંધ બની વસી છે. કહેવાય છે કે અહીંનાં જેવાં નાટકો સમગ્રત યુરોપમાં બજવાતા નથી અહીંની નાટકશાળા એક મહાન અદ્યક્ષિકા છે, જેમાં હંબરો નરનારીઓનો સમાવેશ થઈ બંધ છે.

મારી દોષી

મારી ભારતીય દોષીએ હંબરો નેત્રોને મારી તરફ આકૃષ્ટ કર્યાં મારી રાખી-નમણી, સામી-પાળખની ખાલુઓની નરનેત્રું તે નિશાન બની ગઈ, એટલું જ નહિ પણ કેટલાંયે કેમિસ બહુકની જેમ મારે નિગાન લાગી રવા હતા. કોના કોના કેમિસમાં હું કેદ થયો છું તે તો હું નહીં શક્યો નહિ, પણ એક દેશ રમણી મારી નિકટ આવી અને પાસેની ખુરશી પર બેસી કહેવા લાગી: 'આહા! આપની પાસેની આ સુન્દર દોષીએ કેટલાનું ખેંચાણું કર્યું છે?' મેં કહ્યું, 'ધન્યવાદ. મારી અજબ મારી દોષીના આકર્ષણની વધારે બીજી શી સામગ્રી જેઠંએ કે આપના જેવા શ્રીમંતો મારી નિકટ નિ સંકોચ આવી બેઠા.'

'નિસંદેહ, આપ ભારતીય છો એટલે આકર્ષણનો વિષય થાઓ. પણ તુમ્હો; લોકો તો માત્ર આકૃષ્ટ બન્યા અને અને તો આપના પરિચયનો લાભ મળ્યો.'

ભારતવાસીઓ તો ત્યાં ઘણા હતા, પણ ભારતીય વેપારમાં તો હું એકલો જ હતો એથી જ એ કુતહૃત બન્યું."

ઓસ્ટ્રિયાનું નગર વોબેના, નિર્વેશવંતના રોસનચેરો અને ખીલે રમણીય મ્થોળોનાં વર્ણોનો, વ્યક્તિપરિચયો અને પોતાનાં ચરલોખનો વડે એ બાળ્યે વે પુરતક પરિવેશની તત્કાલીન મનોહરોત્તેજ સુદર દર્શક બન્યું છે.

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તાન્ત્ર - અપરીક્ષિતકારિતા

તે માલખાને ચક્રધર કહે, 'મારી દુર્નિશાનું એ કાચુ નથી બહુ-
બળા બુદ્ધિશાળી પણ દુહા દેવને હાથે માર્યા ભય છે, અને
અલ્પબુદ્ધિ મોજ કરે છે તથા કહ્યું છે'

શતબુદ્ધિ રહ્યો આંધો, ઈંગાડયો આ સહસ્ત્રધી।
એકબુદ્ધિ જ હું ભદ્રે ખેલું છું વિમળે જળે॥'
સુખપ્રતિદ્ધિ કહે 'એ કેમ?' તે બોલ્યો'

કથા ૫

એક જલાશયમાં શતબુદ્ધિ ને સહસ્ત્રબુદ્ધિ બે માછલા રહેતા
હતા. એના એકબુદ્ધિ નામે દેડકો મિત્ર હતો. ત્રણે બાઈબંધ જલ-
તરિને ચોકડી કરી પાછા પાછાંખા પ્રવેશ કરે આમ એકવાર વાતો કરે
છે ત્યાં હાથમાં ભય લઈને માછી ત્યાંથી નિકળ્યા, અને જલાશય
જોઈને બોલ્યા 'આલો, આ ધરામા માછલા બહુ છે ને પાણી થોડું
છે, કોઈએ પ્રજાતંત્ર આદિ આવડું' એમ કહીને એ ઘેર ગયા. આ
સાલખાને કુદાસ થઈલા માછલા અનજાણી કરવા મડયા દેડકો કહે,
'શતબુદ્ધિ, માછી બોલ્યા તે તમે સાચાજુ? હવે શું કરવું? બામતું કે
રહેવું?' સહસ્ત્રબુદ્ધિ હસીને કહે, 'મિત્ર, વચન સાંભળના વેળા જ
બચવીત બનવું એ હીક તકિ કોણ ભલે માછી આવે કે નયે આવે.
ને આલ્યા તે પશુ મારા બુદ્ધિપ્રકાશથી હું તારી ને મારી રક્ષા

કરીશ, કારણ મને ચાલ ધણી આવડે છે' શતબુદ્ધિએ શપથી પૂરી
'તમે હીક કહો છો બુદ્ધિથી અગત્ય કાંઈ નથી. નન્દ અગ્નિધારી
હતા, પણ ચાલુએ બુદ્ધિબળથી એને હણ્યા હતા. વાલુ કે રવિ નર્મ
ન પહેલે ત્યાં પણ બુદ્ધિ પહેલેથી ભય છે કોઈ હાથક યોધી રમુ
એટલે બાપદાદાથી આવેલુ જન્મરયાન છોટલું તે અશન્ય છે. બંધ
જવાનુ કાંઈ કારણ નથી' દેડકો કહે, 'બાઈઓ, મારે તો એક જ
બુદ્ધિ છે ને તે પલાયનપરશયલુ છે. હું નો આજ જ પત્ની સાથે બંધ
જલાસયે આ હાલ્યો.' એમ કહીને દેડકો રાતે જ આગી ગયો.

સવારે માછી આલ્યા, અને શતબુદ્ધિ-સહસ્ત્રબુદ્ધિએ બચવા સારુ
કાંઈ યુક્તિપ્રયત્ન કરી જોઈ, તો પણ બંધમાં પકડાઈને માર્યા ગયા
દેડે હરખેલા માછી ટેર બળા નિકળ્યા એનું શરીર મારે લવું, એટલે
એક જણે શતબુદ્ધિને બાંધે નાખ્યો હતો, અને સહસ્ત્રબુદ્ધિને લટકતો
લઇ બંધા હતા. એની આ દશા જોઈને વાવને કાંઈ આવેલા દેડખાને
પત્નીને કહ્યું, 'મિત્રે, જો, જો.

શતબુદ્ધિ રહ્યો આંધો, ઈંગાડયો આ સહસ્ત્રધી।
એકબુદ્ધિ જ હું ભદ્રે ખેલું છું વિમળે જળે॥'
એટલે હું કહું છું 'શતબુદ્ધિ' ઇતિ બુદ્ધિ પશુ સહાંશળ મમ જ
આવે એમ નથી.' (ચાહુ) દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી

એક જણે શતબુદ્ધિને બાંધે નાખ્યો હતો અને બીજો સહસ્ત્રબુદ્ધિને લટકતો લઈ જતો હતો. એમની આ દશા દેડકાએ યેતાની પત્નીને બતાવી

માધુર્ય

મધ્યાને

ખસી ન આ સંધ્યા ' સિતિલ પશ્ચી સ્વપ્નર દને,
મને આજ તારા તિમિર-અનુવાગો નવ યમે;
જ્યે કાળા નાકા જલન પડે મંદીરે રમે,
હવાની આ આવે મુર જલક આદિત્યની કમે.—શમિકા અસલવાળા

મહામહોપાધ્યાય શ્રી વામુદેવશાસ્ત્રી અભ્યંકર

પ્રાચીન દિનુ ગાસાના પ્રદાદ પંડિત, મદારાષ્ટ્રની વિદ્યમંદ-
લીના ભૂમંચ, પુલકવતન (પુના)-નિવાસી મહામહોપાધ્યાય શ્રી
વામુદેવશાસ્ત્રી અભ્યંકર જ ૧૯૪૨ની ૧૪મી ઓગસ્ટએ અક્ષરમાગ-
વાની બન્યા. એમના નિબંધો આજ મદારાષ્ટ્રની નદિ, ધરતુ અગ્રમ
બારત રાષ્ટ્રની રશ્મિર પેટીને એક મર્વતપ્તવત, ઘણિવાન વિદ્વાન
આમમી ગયા. અવસાન વખતે એમનું વય એકેથી વધુનું હતું.

એમના જન્મ તા. ૬-૮-૧૮૬૩ના રોજ સાતમ પામે ન્યાયેલા
માદુલી ગામમાં થયો હતો. એમણે સંસ્કૃત બાષા, સંસ્કૃત સાહિત્ય
અને આર્યશાસ્ત્રોનું અભ્યાસ પેટાતા મુકવર શ્રી રામશાસ્ત્રી નોડ-
નોએ પાઠ્યે હતું હતું. મિસ્ટ્ર પૂર થતા એમો મુકવર પામેથી અનુસ
હઈ ૧૮૮૭ના પુને આઠવાન્યાએમની વિદ્વતાનું લોધી પદેલા નુકયા-
મ્ન કરવાનું થયે એ. ન્યાયનું સનદેને છે ત્યારની પશ્ચિમિતિ
પ્રતિષ્ઠલ દોષા છતા શ્રી રામદાના જ અનુપ્રવચનોથી અત્યેષ્ટ કેસન
સંતુષ્ટેસન મોટાએમી તરફથી ગણની દરમદન હોઈવતા મો-
સાના અધ્યાપક તરીકે નિયુક્ત થયા. એ પાઠ ઉપર રાષ્ટ્રીયને લા-
મર તરની વર્ષ મુખી થઈને હકયા અને લોમપ્રિયતા સાથે અધ્યા-
પનનું કાર્ય હતું. તેઓ બી. એ. ક્લાસના વિદ્યાર્થીને હઈવતા ઓ-
ગિર-વિશેષ તરીકે નેતાન્યાએ ૧૫૨-વાણવાને અપના અને
ન્યાય વર્ગીના છાત્રોને માહિત્યગ્રામ, લંગમ્, જ્વાલમ્, કાંગે
આદિ અનુપના, સંસ્કૃત નદિ પદ્ય માનાનીનીના સંસ્કૃતના પ્રોફે-
સરને પદ્ય નેતા અમ્લેન સિંહુ ભાગન માર્દન કરાવતા તેથી
તેમના પ્રાધ્યાપકોના પદ્ય પ્રાધ્યાપક તરીકે વિખાત થઈ ગયા હતા
એમના પદેલા નેતાન્યા સંસ્કૃત સાહિત્યના પ્રોફેસર પદ ઉપર મુક-
વિત રોજવાર શ્રી વામન મિતરામ અપદેલના થી. અપદેલના અવ-
સાન પછી તેમની જોડ પદનામાં શ્રી વામુદેવશાસ્ત્રીને આમદિગમે
છે. નેતાન્યાવાર ને જોડમ્ નેતા રાષ્ટ્રીયના અનુપ્રિય વિરપદેલના.
રાષ્ટ્રીય પ્રોફેસરો આવાપા ૬૫૫ દલા સ્પષ્ટે કરાવના નેતા. શ્રીમદ
મહાપ્રિય ન્યાયવાદે એમને પ્રમુખ ૧૫૨ નવામી મંગલનારે
હોલા 'રાષ્ટ્રીય આપ્ત'નું માર્ગી આપનાર માર્ગી વિદ્યાર્થી હોય

અને રાષ્ટ્રીયને આ વિષય માર્ગે થાળી નિપુળતા સાથે થઈ હતું
રાષ્ટ્રીય સનદેમે તેા રાષ્ટ્રીયને મુદિગ્રામી મુદિ થોવાના
અવાદનાર બનાવેલા મુદિ મુદારજાવારી અને પ્રાચીનામગાળના
વિષયોને આનદારા દના, તેથી ન્યાયીન સમાજે એમને ન્યાય
બદાર છો દના. તેપમ્ શ્રી વામુદેવશાસ્ત્રી એમને ત્રા પોના-
દિવ્યનું મર્વ બનવા દના તેથી જાણવા છે કે રાષ્ટ્રીયની વિચાર-
મર્વની પ્રાચીન અને મુદારાધિવ દની.

૧૯૪૨નું હોઈવતા પ્રાધ્યાપકોથી નિરત થયા પછી પદ
નેતાન્યાવિદ્યાર્થીસન, રાષ્ટ્રીયન અને મુદારજાવારી મર્વ પદવન્યાદ
રમ્ હનિદામાવારે શ્રી રામમ્ દોષાલ માર્દાર ૧૫૨ રાષ્ટ્રીય
બાળોમા એમની જ પામેથી બૂલ પરામર્થ લેતા પુનાની મુકિ-
આત રાષ્ટ્રીય વાઘમ-પ્રકાશક એના કાલદામને પ્રમતાતેમે,
રાષ્ટ્રીયને લેવાર છેલા 'સંસ્કૃતવિદિ' 'વાંચકવિદિ' 'વોલ્ક-
માર્ગ' વગેરે નુકલ્પ થો પ્રમણિત કર્યા છે. રાષ્ટ્રીયની સર્વ દુનિ-
યાની વિદ્યાર્થીમાળા માની પ્રતિષ્ઠા દની. આસ તરીકે 'મર્-
દર્મનમ્'ની અનુપ્રવચનવાદના એમના મુદાર પાદિત્યને પરિ-
વર મને છે મદર્મિ પતંજલિના જ્વાલમ્ 'મદારમાર્ગ' નું માર્ગી
અવાનરના એમના જનની એક મદારનિધિ છે. બાળની રોજ
પદ્યપ્રાદિવતપાયાઆ વિષય મેમનુ દાનુ મુખી આપનાર થઈ નાતો.
"નેતા સંસ્કૃતના આવા મદારનિધાન દના છતાં, એ આવાના
એક વિદ્યાર્થીના અને માર્ગીઆર્થી રવરમા ૧૫૨ સંસ્કૃતને અધ્યાને
આમમ્ કરતા રવાને મોટા પદેલ છે તે નેતાના મુદલ ન દનો.
એક માર્ગી વિદ્વાન જાણે છે તે પ્રમાણે તેમનું 'માર્ગી અનુપ્રવ-
ચન પદવનુ આદુ દોષને મુદાર' છે.

૧૯૪૨ માં એવામાંથી નિરત થયા છતાં તેમનું ન્યાયપદનું
કાર્ય અને લેખનપ્રતિ સંસ્કારનુ મુખી થાદુ થયાં. નેતાના જનના
મુદારમા પતંજલિના મદારાવનાર અનુવર ૧૫૨ સંસ્કાર કરાવનાર
આમનારે અને મોટાનેર અવાની રવાવ. નેતાના પુત્ર થો. ર.
વી. અનુવર અને છે કે વામુદેવશાસ્ત્રીને તોવાના મુદારવિવર-
મા થોવાના જાણ અનુવર થઈને 'અમાર' સંજાથી સંજા રવાને

આ કનાગાની રબબેમાં મહુવાની સાવણ તરીના ઠેઠ મૂળ મુધી બઈ આળ્યા હતા. એ પ્રવાસનુ આ નીચે કનારેનું વર્ણન આનંદ ભગીચ બહુવારને જ પધારે રસ આપનાર છે; છતાં આટલી એ કનાગાનો વિશિષ્ટ ઉદ્દેશ તે એ છે કે આ હાહાકારનું ઉપરથી ગુલવાતના નામેઆમના તરફથી, કુમારો, કિરોનિ જે જ્ઞાનપિયાસુઓને પોતપોતાના પ્રેરણાના આવા ભૌગોલિક પ્રવાસો કરવાની પ્રેરણાઓ. કુમારો ને ધારોની ટાંચો આંબળી, આવી નાની નટીઓના પશુ મૂળ પોષવા, ધારા નંચેલો નીંધવા, વગેરે કેટલા સાદરોત્સાહ પધારનારાં તથા રસવાસક છે તે તે આનુભવે જ લખી શકાય.

તેઓ માટરબસમાં બેઠાવડા થઈ ગાડા રનતે સરેરા પહોંચ્યા ત્યાંથી ભોમિયા સાથે તેઓ ભોક્ષવા ધધને ત્યાંના કુમરમાં ભોક્ષવાની બદ (ખડખીલ) નામે ભોજનખાની નગ્યાઓ પહોંચ્યા, ન્યાં આસપાસમાં શાળાધાર અને કોઠરાના કુમરો આવેલા છે અને ન્યાંથી સાવણના જરવા રસ થાય છે. તે કુમર ઉપર એક ત્રાજા પલ્લવ નીચેથી આ પાણી સોતવ વહા કરે છે. તે કુમરની બાજુ બાજુની બે બીણા (કેમાંની એક મૂશી છે અને બીજી લીલી છે તે)માંની બીજમાં ધધને તરીનું અણું આગળ વધે છે. રાધી બડમાં પાણી બીજકુલ વહેતું નથી ત્યાંથી આગળ વધીને કરવા માગ પામે થઈ તે અણું સાવણનેલાની બેખ પાસે નીકળે છે આ બેખ આગળ ઉઠવાનું નહોતે તેને મળે છે આ બેખ સજખન દોરસો ફીટજીએ છે અને તેનું ચડાણ મળું કપર છે તેઓ ન્યારે આ બેખ ઉપર થકયા ત્યારે આજીવાનુંનો જેવાય પહોંચે રજ હાગતો હતો એક બાજુ કરતા પાસેથી વહેતી સાવણ અને ઉઠવાના નહેરોનો સવચ જોતો હતો. એ બીજી બાજુ ફરતું મુધી પધાર્યો મહુવા ગાંધાજન નીશાજનુ વિશાળ બીજ દેખાવડું. મધી નહી બીજા પાસે થઈ મેરધાર અને ચિત્રાધારના કુમરો વીંધીને રીંધી મુલવડા પહોંચે છે ત્યાંથી આગળ આલતા ગોરસ પાસે રેનગી અને હોડિયાના નહેરો તેને મળે છે અને તે 'વિવેખી સંગમ' આગળ એક મુદર શિખાલ છે જે મધી સાંઘાલિયા, લુપ્તપટ્ટ, બંદરા, લાંબા, ઉમણિયાવર એ જાગીને પાણી પાતીઓને તે નદી મહુવાની ત્રણ બાજુને વીંડી બાંધે આખી મહુદને મળે છે.

આ ત્રણે શિલકોને રેરામાં કાઢ મુદરેલી તરી નહોતી, પરંતુ તેઓને એવુ સુચન છે કે જ્યાં જુદાજુદા ગામોના રવા રહ્યા હોય ત્યાં એ યાજમાઓ બેઠા કરવામાં આવે તે સુ રેતે જતા અનુવા મુસાફરો તેનો સામ હઈ શકે અને જાનવર સરવાનાં વળતે ખરો આબોધના નામથી પરિચિત થાય (જાનવર સરવાળર)

નીરો : એક સરેનું ને સ્વાસ્થ્યપ્રદ પીણું

દરિયાકાંઠાનાં નામોના, ખાસ કરીને કનાગાની મૈસમમાં, આનુ સારંગેનું વેચાણ થાય છે. લાડમાંથી એકેથી લાગેને લાગેરસ એ નીરો એ વાસી થતા ખડાપડની તારી બની બચ છે, જાનક અને કેરી હોવાથી નરહ વરીકે ગુણાય છે. લાડીના પૂરંદ્રવ તરીકે જ નીરોને માનવામાં આવે ત્યાં હળુ થણા લોહા છે, અને તેથી જાનિયોથી કરપૂર આ સરવામાં સરતા અને સ્વાસ્થ્યપ્રદ પીણુંના ઉપયોગ આપેલું છે ત્યાં ગાંધીવંદિત રણ છે એકે જે નેતા લાડી તો મું ખલુ દ્રાક્ષાસવ કરતાં પશુ આ પીણું અનેકગળું નિર્દોષ છે. વરસાદ શરૂ ન થયો હોય ત્યાં મુધી જ ગરમીની યોગ્યમાં નીરો સારવવામાં આવે છે એ સારવવાને ઉપચય જળ વહેલી સ્વાર અને થોડી સાજા છે. એ સારવવા માટેના ધડાના અંદરના સાજામાં ચૂનાને હાથ મારવામાં આવે છે, જે દીપ્તિપે જતા થતા

કુમાર નંચે રેરમે (એપ્રિલ ૧૯૪૩)

રસને કંઈક ફાદપથના આપે છે. એમ ન કરવામાં આવે, તેમાં રાજ્યથી સમૃદ્ધ એના એના આત્મચર્ચા રસમાના 'શીર'ના રેણું તારીમાં કપાર થઈ બચ

ખર જોતાં નીરામાં આ 'શીર-કોષા' જ મહત્વના હોય છે. કારણકે લીડાની 'બી'થી તે ભરપૂર હોય છે. આ ભવનુ વિશ્વેશ શરીરના બંધારણ તથા વૃદ્ધિમાં જ માત્ર નહિ, પરંતુ મગજ તથા પેડાના વ્યાપ્તિઓને પણ ગુણકાર છે. આરોગ્ય પશુ લીડામળ 'બી' પૂરતા પ્રમાણમાં હોય ત્યારે તે સખૂળ પચી જાયને રંગ સાફલાવે છે

કુમરની સાવણમોશોધન પ્રયોગગાળાના ડિરેક્ટર ડૉ એલ્ફર્ડ નીચનુ પૃથક્કરણ આ મુજબ આપે છે કે : પાણી ૯૫ ર ટકા, પ્રોટીન ૦.૪, બનીન ૫.૦, કાર્બોહાઇડ્રેટ ૩.૫, ચૂનો ૦.૪, રેન્ટ્રેસ ૦.૦૧, લોડ ૧.૦ (મિલિગ્રામ), દર સે. મામે રંગાગ્રનકતા ૧૪, લીડામળ 'બી' < ૫ (દર સે. મામે આંતરરાષ્ટ્રીય સુનિર્ધારિત) 'પ્રક'.

બંધખાર બંધવાઓ

વિધિની વિચિત્રતાના આથી વધુ અભયબીમર્ષે દાખલો તેમને જવલે જ જરૂરી.

ઈ. ૧૮૮૮માં આયર્લેન્ડની આઠાઈ માટેની કાલિને મુજબ મહત્તમ બન્યા મહારાષ્ટ્રી વિદ્યાર્થિ સામે રાજદ્રોહનું કેવલ થયા-વવાના આરોપસર નવ આપરિશા જ્યાનિયાઓને ખાસ ન્યાય મંત્રિઓના મહત્તમ આમે ખડા કરવામાં આવ્યો. સોને ફાંખી દરખાઈ અને વડા ન્યાયમંત્રી કામરોને સુચવતા એ રી સહામથી મોક્ષા 'બંધવાઓ, તમારી સભ સામે તમારે કહ કહેવાનું છે'

વડે વડે થતા પૈરથી તેગોના એક ટામસ મીધર મોક્ષા 'સાહેબ, આ તો હવેનું પહેલું મુનો છે, એટલે કે હવેલો આંધોળ બનવાનો હતો રમો છે શરૂદેધના મોક્ષે આપસહેબને ખાતી આપીએ છીએ કે અમને જે છોડવામાં આવશે તો હવેનો રી ચિત્તું તે કામ પાર પાડીશું કે પકડાઈ જવાની મુજબ કે ક્યાસ જરાય નહિ વર્તાય.'

આવા આંતરોને જલ્લત રો રખાય ન્યાયમંત્રિઓએ બળીને સભ ફરકારી દીધી. પશુ રેરામરમાં એવી તો બુંદેગ લપડી અને તેમને મુદ્દમાંથી કનારવા એવા તો આંધોળો બેઠાથા કે ઉલ્ટે મહારાષ્ટ્રીને તેમની દેવોંતની સભ રૂ કરી તેમને એટ્ટ્રેક્શિયા દેશીનેકાસ કરવા પડ્યા.

એ વાદ વિરરે પડયા પછી ખાતરી વરે, ઈ. ૧૮૭૩માં મહારાષ્ટ્રીને કાને એટ્ટ્રેક્શિયાના એક પ્રાજ વિદ્યાર્થિના અંદાએલ નવા વડા પ્રધાન સર આલેસ્ટેર ડીનુ નામ અપડાયુ આ ડીનુ? અને જે પરિચિત કેમ સમજતું હતું? તપાસને અંતે બંધાર આલુકે આયર્લેન્ડની મુનિમરમાં રાજદ્રોહ માટે દેશીનેકાસની સભ મામેલા પેશ નવ બંધવાઓના આ એક હતો. ત્યારે આખીના આડનું શું થયું? મહારાષ્ટ્રીની વિજ્ઞાપના ઉત્તેજક.

જડાતોડ જવાબ આપનારો પેલો મીધર તો એનાતાનો મન-નેર થઈ બેઠો હતો. તે એકર્નનસ તથા ડેનાલુ અમેરિકાના સેન્યમ સેનાપતિને 'હોંદે વિરાજતા હતાં આ ગૌરમાન ન્યૂ શેક-કેવેન્ડીશ વડે હાકેમ બની બેઠો હતો. એટલે સીએન એન્ટ્રેપિયાની સરકાર નો વડો ખાસાસી નિગાંધા હતો અને તેના પછી તેનો બંધખાર એટીકાર આદર આયર્લેન્ડમાં હતો. એક ની ક્રેડાની ધારામાંને મુખ્ય મુદ્દા હતો. મિશર ન્યૂ યૉર્કનો જ્વળીતો મુસદ્દો મધ પડયા હતો. તેનો જ પુત્ર પાલજી ન્યૂ યૉર્કનો મેયર નિમોયો (અનબંધુ)

આ માસ ઇતિહાસમાં

એપ્રિલ

વૃત્તા રોમન કૅલેન્ડરના બીજા, અને આ-ધુનિક પશ્ચિમી વર્ષગણનાના આ ત્રીજા મા-સનું નામ લેટિન 'એપ્રિલિયર' (એપ્રિલરું) શબ્દ હપરથી પરચું હોવાનું મનાય છે, કેમકે આ માસથી યેસરી વસંતઋતુમાં પુષ્પો અને પલ્લવો બહારવા-બીડવા માંડે છે વસંતો-ત્સવના આનંદમાં આપણે ત્યાં બેળવાની ફોળીના દિવસની જેમ પશ્ચિમમાં પણ આ માસનો પહેલો દિવસ 'એપ્રિલ-ફૂલ્સ-ડે' તરીકે બેળવોને ને દહાડે ચિત્રોને મૂળે બના-વની હંકારમકરીઓ યાજવામાં આવે છે.

તા. ૬ અમેરિકન નેપોલ્યોનના પિતા ન્યૉન-પૉશિયનની અમેરિકાના પ્રથમ પ્રમુખ તરીકે ચૂંટણી થઈ, ઈ. ૧૭૮૬.

તા. ૭ હિંદુસ્તાનના ગુલગતના નામને બે-જણ કરનાર પ્રતિભાવાન શુભશાની, સમર અને શિક્ષક મુકાર, વિવેચક અને ચિંતક, ચિકિત્સા તત્ત્વજ્ઞો આચાર્ય શ્રી આનંદમકર બાપુબાઈ હુવડ આવસાન, ઈ. ૧૯૪૭

તા. ૧૧ 'ક્રૅમ્લિન' ઍન્ડ ધ હાઈ'ની લોક-પ્રિય તથા અનેક તરુણોને પ્રેરક કથાના આ-લેખક, બહુતા અમેજન નવજનવેશ વ્યાસેની રીડન આવસાન, ઈ. ૧૮૮૪

તા. ૧૬ ચારપૃથવીની સત્યાશ્રદની લડતનો મહાત્મા માધીછની આંધવાની નીચે પ્રા-રેજ થયો, ઈ. ૧૬૧૭

તા. ૨૦ અમેરિકાના ન્યૂ યૉર્ક પરબણાનું સત્ત્વજબારણ ધડાઈને દેવતર પરબણા તરીકે તેની રચાપના થઈ, ઈ. ૧૭૭૭

તા. ૨૪ પોતાની પ્રોધપ્રવલેધી દુનિયા-ભરના વાચકયુગને એક કાળે વશ કરનાર અયેજન નવલકથાકાર થેરી હૉર્લીવુડ આવ-સાન, ઈ. ૧૯૪૪.

તા. ૨૯ 'ઝાલ્ડો'આની કુમારી' તરીકે ઇતિ-હાસમાં વિખ્યાત રેન્ય વીરાગના જ્યા 'આર્ક (જેન ઝાલ્ડો) નો, (વિજેતા તરીકે ઝાલ્ડો) (ઝાલ્ડો-આન્સ) મા પવેશ ઈ. ૧૪૨૬.

આ માસની ઐતિહાસિક ઘટનાઓ

પેટિટો કેશવ કવે

આર્ત ને અસહાય હિંદુ વિધવા તત્તિની બાંહા શ્રદીને એની સેવા તથા શિક્ષણ ગઈ જીવન સમર્પિત કરનાર, મહારાષ્ટ્રની વિધ-વોત્તિ તથા સ્ત્રી-શિક્ષણ પ્રવૃત્તિઓના પિતા, પાક અને કુલરમાંથી શ્રી વેરો કેશવ કવેનું જીવન મહારાષ્ટ્રના સામાજિક ઇતિહાસનું મૂળું મહાદાવ્ય છે. એમને જન્મ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રના સમુદ્રકાંઠાના કુરુડ ગામમાં ઈ.

૧૮૫૭ના એપ્રિલની ૧૮મીએ થયો હતો.

ગરીબ શાળાવિના એકાદ પહેાવ્યો ત્યા-સુધી રહેવું કરીને, અથેજ વણધોરણ સુધી અભ્યાસી તે વિદ્યા આગળે ખંત ને કુશળતાથી મેળવી અને વધુ અભ્યાસ માટે મુંબાઈ ગયા. ત્યાં જેમને મનજાત કરી ઈ. ૧૮૮૪ મા અભિજ્ઞાના વિષય સાથે તે બી એ થયા. હરનિવૈદ્ય અર્થે મુંબાઈની જીવી જીવી હાઈસ્કૂલમાંથી શુદ્ધ મરમ્ય એમણે કામ કર્યું, એવામાં ૧૮૯૧માં ફર્મરસન હોસેલમાંથી તિલક મહારાજે આ પાપકનું પદ છોડી તેમનું એ કાર્ય સમાજતા મોખલેએ પોતાના સહાધ્યાયી કર્વેને એ જગ્યાએ જોડાવી લીધા. એ વખતે પુનામાં મહાસુધારક અને ત્રિજનપંડિત વિદ્વાન ડૉ. રાગદુષ્ણ બાહારકરમાં શુદ્ધવાનીના નિષ્ણે હતા અને તિલક મહારાજના તેજસ્વી યોવનની ફાર-મો બેઠતી એવા સુખ્ય વાતાવરણમાં કર્વેની નજર નુવાનીએ પ્રવેશ કર્યો.

કૌશલ્ય કાળમાસાજગેવા રે રે રે મેવા-નાં સેવેલાં નવખોને આ વાતાવરણે વેગ આપ્યો, અને સુધારાની જે હુદ્મલેક દા-હોલા મહતી તેથી કૃતનિશ્ચય બનીને તરુણને વિધુર બનેલા કેવેએ, એમિતિચિત્ત જમા-નામાં ભવજવા હિમતવાન સુધારકો પણ બરતા ટરે એવું પગલુ મૂક્યું. પોતાના ગિય નરવર બાલકદુષ્ણ જેની ની વિધવા બહેન આ-નંદીબાઈ સાથે પુનર્નૈવન કર્યું એ લગ્ને મહા શપ્તીય સામાજિક જીવનમાં અજમલદા મચાવ્યો, વૃત્તા નિચારના પ્રેમાળ શાળા-ધિવાના ધર્મપ્રિય હૃદયોને કારને ધા નીધો, અને સમાજની ગાળો તથા બાંધકારને તેમના પર નરસાદ વરસાવે પળુ આ બધા અવસરોને દુ એ સાથે અદ્ભુત સમ-તાપી, કમળ હૃદયે અને અવિશ્રાત અગ્રથી એમણે 'વિધવા વિવાહના પ્રચાર મટજનું' કામ જાનજ ને આનંદ ધધાવ્યું, અને એક હસકા બાદ, ઈ. ૧૯૦૦માં તે, સતત પ્રચાર, સંગીત આચાર, નિષ્કલક નાણા-વ્યવસ્થા તથા સહકર્મ કાર્યક્ષેત્રો વડે એ સંસ્થાને સફળ બનાવી નિમ્મરકરી હોને, પોતે વિધવા-નિશ્કલ નાના થાયે તરફ પોતાની ગર્કિત વાળી.

જેણે આજે એમને કીર્તિવજ્ર રાખે છે તે સ્ત્રીશિક્ષણના એ કાર્યની મર્યાદા પળુ એટલી જ કપરી હતી ઈ. સ. ૧૮૬૬ના બન્યુઆરીના પહેલી તારીએ કવે કંપનીએ પુનાના સદાશિવપેઠમાં એકનાના મનમમાં એક વિધવાથી 'આનાથ બાલિકાશ્રમ'ની પાયા નાખ્યા ત્યારથી માંડીને તે આજ સમગ્ર પશ્ચિમ હિંદમાં પોતાની અનેક શાખાઓ વડે ફાલી રહેવા 'મહિલા વિદ્યા-પીઠ'ની નામચીન યુનિવર્સિટીના મહાદક્ષ-ના કપમાં એમની એ પ્રવૃત્તિ પાગરીને નવ-પલ્લવિત થઈ ત્યાં સુધીના પિરતાબીસ વર્ષોને એ ગાળો એમના અવિશ્રાત શ્રમ ને સેવાથી ભરપુર જીવનની મહાકથા છે. દિવસ અને રાત જેવા વિના, ભત નીચોવીને અને લોહીનું ખાદર પૂરીને, રડકાળા માટે આગ-ગામઠે રખાઈને અને સાથે સત્વિવસ મિલ્કાનું તથા સંસ્થાસંચાલનનું કાર્ય ચાલુ રાખીને એમણે 'આનાથ બાલિકાશ્રમ'ને જોવા પાયા પર મહત્વ કે કર્વેની તપશ્ચર્યાનું એ મૂર્ત સ્વ-રૂપ પુનાનું તીર્થધામ થઈ પરચું ગાળીછ, લાજપતરાય, માલતીચંદ અને રેશબજી જેવા નેતાઓ તથા હોર્ડ સિદ્ધનંદામ અને સુર અચાલજી જેવા સત્તાધીશોની એણે આજ કારી હવે, એકલા શિષ્યવાસિકાણ પર ન રહેતા સમગ્ર મહિલા વિશ્વજી પર આજ માડી એમણે 'મહિલા વિદ્યાશ્રમ'ની રચાપના કરી નારીકથાઓના પ્રતધારી એ સાધુ-મર્તિ કર્વેનું કામ હવે જાળીડ થયુ ટવ. માનવતાના કથાણુ અર્થે પેસાવેરડ 'બારિમા દેરિટી ટ્રસ્ટ ફંડ' એમની લદારે આબુ ને મહિલા શિક્ષણની પ્રતિષ્ઠાને પ્રકાશ મહા-રાષ્ટ્રની પળુ બહાર પહેાવી ગયા.

૧૯૧૫ના ડિસેમ્બરમાં મુંબાઈમાં મળેલી અંગ્રેજ હિંદ સામાજિક પરિવર્તમાંથી કર્વેએ હવે 'મહિલા વિદ્યાપીઠ' રચાપનાને બન્ય સુર સંસ્થાઓ. અને અવિશ્રાતપણે લોકકી-ભરતીને વાતાવરણ કેળવ્યા બાદ, ૬૪ વર્ષ ૧૯૧૬ના રોજ એ રવજન પળુ મૂર્ત કર્યું ૧૯૧૭માં આદિકાવસારી વિશ્વ રાધાઓએ ૪૦,૦૦૦૦ ટ્રસ્ટફંડ એ મરયાને અર્પણ કર્યું. ઈ. ૧૯૧૮માં સર વિલ્ફ્રામ ઠાકરસી જગત-પ્રવાસેની કથાએ જેવા લેરી ઠાકરસી સાથે કર્વે વિદ્યાવધની એકતેજની બાઈસદવાની તરીકે મળેલી એ સોને ભખાનમાં એક સ્ત્રી-વિદ્યાપીઠ જેમને પ્રેરણા થઈ ને તેને પરિ-ણમે શેઠે રેજા સેકંડપનું મૂર્ત રૂપ એ આબુને કે ૧૯૨૦ના ભતમાં પદર લાજ રિપયાની કફાર સ્થાવતથી એ વિદ્યાપીઠના પાયા પાયા થઈ ગયા આજે તે એ વરજનની વરજાઓ રેશબાપી થઈ નઈ છે.

જીવનની રોચક એક્ટેમીના પ્રદર્શનમાં નવા કલાકાર ખરડું એક ચિત્ર આપ્યું. ચિત્ર સારું હતું, પણ બધાં ચિત્રોની જગ્યા નહીં થઈ ગઈ હતી, અને એ ચિત્ર માટે પ્રદર્શનમાં જગ્યા નહીં હતી. ગાહન કલાકાર ઠંરે એ પ્રદર્શનની હોજી કહીને (ચિત્ર પત્ર કહીને તેને ઉચિત નમાન આપવાના સન્માનિત)માં હતો તેણે વરત થોવાનું એક અતિ પ્રિય ચિત્ર ઉતારીને તેની જગ્યાએ ખરડું ચિત્ર લટકાવી દીધું.

અને હાથોં શબ્દ, હેઠે=પ્રેમમારનો પગ જઈ તેને કે રાખવા માટે થોડુંક કાળાવાણુ બારે લાકડું; સગામાં સ્ત્રીને નિયમિત થતી અમુક શારીરિક હાજર-અગેજ બેઠકની હેડ, તોડાની નાથએસના ગળામાં, બંદીગર પન વચ્ચે રહે અને અથડાયા કરીને તેને નમસવા ન દે એવું બાધાનુ લાલું લાકડું કે રેરે; વેશવાતા બગદારો કાંડોળાં જેલ અથવા કંઈ

મહેવતોના અર્થ 'રજિયા ગઢવી' થવા ઘેર, બરકડાં બેર-લામ બારીને ફેરલા કામમાં પાણી સાથે તુલકાન જ આવીને લાલું રહે અને હતા ત્યાંના ત્યાં આવી રહીએ, એ નિયતિ માટે નિરાશાને હજીઆર કાંઈતી આ કહેવત વિષે પાત્ર એવી છે કે રજિયા ગઢવી નાગમે એક ચાણુ એટલે બીજી બની ગયો કે ભરના બરકડાં સિવાય કશી જોરાઈ જ તેને ગળી સકતો નહીં રોજ બરકડું ખાવાની આ નિયતિથી કઠાણી તેણે વિચાર કર્યો કે દસબાર દિવસ બહારગમ જઈ આવું તે એટલું આનંદ બન્યો, ને તેના હલકામાં અમે કામીધારીઆવી જોદાં જે દિવસ તો કસાર જેટલું ગળપણું કે શાકપાઈડું પામીશું પણ આ યોગના અંધક્રમા મુજી, તે બારેક દિવસ બહારગમ માણી, બાવતા મોજનનાં વ્યવસ્થાને જેવા પોતાના ગામમાં પગ મૂકે છે તેવા પાદરમાં જ દસબાર મહેમાન આવી મર્યા, અને તેમને પોતાને થેર કાઢે ના પડ્યા. આમ, બાર દિવસનું બધાંવેક આનાજ એક જ દિવસમાં ખાનમ થઈ ગયું ને પાણુ બરકડું ખાવાનો પારો આપ્યો 1 ખીજે દિવસે ગામમાં નીકળતા કોઈએ તેને પૂછ્યું, 'કેમ રજિયા ગઢવી, કયાં નયા હતા?' ગઢવીએ નિરાશ અને થીડી જવાબ દીધો: 'ચેરના ઘેર, બરકડાં બેર 1'

ન પાનમાં મહિનાનાં નામને બદલે સંખ્યાનાં કેમ દોષ છે

મણિવગમત: પારોપસોના કોષપણુ એ અંક તમારા મિત્રને ખાંરનાના કહો અને પછી તેનો ગુણાકાર કરાવો. કારણ કે તેમને ૫ અને ૮ લીધા અને તેનો ગુણાકાર ૫૬ થયો અને તેને કહો કે એ બેને બેને નાણુ ત્રણ વખત ગુણીરીતે એની તરેદાથી મૂકો કે બનેનો જવાબ ૫૬ આવે. તેને ન કહેવો તે તમે આ રીતે એકથી બતાવો ૫૫=૫×૫+૫; ૮×૮=૬૪. આ રીતે પારોપસોના કોષપણુ એ અંક લઈને તમે એકસરખા જવાબ બાવી શકશો. એમાં કયો ચાત્ર એટલી જ છે કે ગાના અંકના એ આંકનો ગુણાકાર કરીને રીતે ઉમેરવો, ને પોતા અંકના એ આંકના ના ગુણાકારમાંથી રીતે બાદ કરવો. (સિરાઈ પ્રાદીગ ભીની-સિદ્ધિપુર)

કેંદ્ર સિદ્ધિ નગરના ન્યૂ હોર્સ એક ફેલાના વેપારીએ 'ન્યૂ હોર્સ યાજ્ઞ'માં રોઈ-હૅન્ડ (લુધિવિ)ની બાધાગમ એક નહે-સત છપાચી મોટામોટા રોડિયાઓ અને ઉ-સાંખતિઓ, તેમાં શું કરો એવા દુનુદ-લથી તેની કાપડીએ કાપને પોતાની રોઈ-હૅન્ડ કાપીપર સેકેટરીને તેનો અનુવાદ કરી લાવવા આવી તેમાં જેકેટરી રાખીએને કહે શીને એવું જાણુવું હતું કે તમારા રોડને ન્યારેન્યારે રોડાણીના ઉપયોગ માટે ફૂલ જોઈએ ત્યારે અગાડી કુકાનની બધામાં પડે 1 પોતાની બહેરબખાર વિષે કુટલ ટ્રેરીને તેમાં વધુમાં વધુ પ્રચાર કરવાની એક નવતર યુક્તિ 1

લાપહેન્ડનિવાસીએ ન્યારે એકબીબને નહે છે ત્યારે 'તમારા પગ કેમ છે?' એ રીતે તળિયતને સવાચ પૂછે છે

૯૨. પહેલપમાં બીનમાં લીન-મિનામને એક સુખે થઈ ગયા તેની બને આંખમાં બળે ડોળા હતા.

સોનાગઢોરોના આવડો મોરો દલદો હોય ત્યારે તેના બંધામાં જાણુએ બતાવું છે તેકડું જ દેદિયમ મળે 1 (વિશેષ માહિતી માટે જુઓ, આ અંકમાંનું ચરિત્ર)

મીની સ્ત્રીએ એટલી વિનયશીલ હોય છે કે પોતાને કશું કહેવાય કે એ, સાથે લાવેશી ડીંગથીના તે અજ દારી દાકરને બતાવે છે 1

બંને છેડેથી ગાદો વડે બંધ હોય એવી પહોળાવાસની આંકકાતળી સરસરીતે કાપીને તેની કપર એક રજિયા જઈ શકે તેટલો લોખી કાપ પાડવાથી તે પેસા કંપરવાની પેદી (મની-બેકસ)નું કામ આપશે

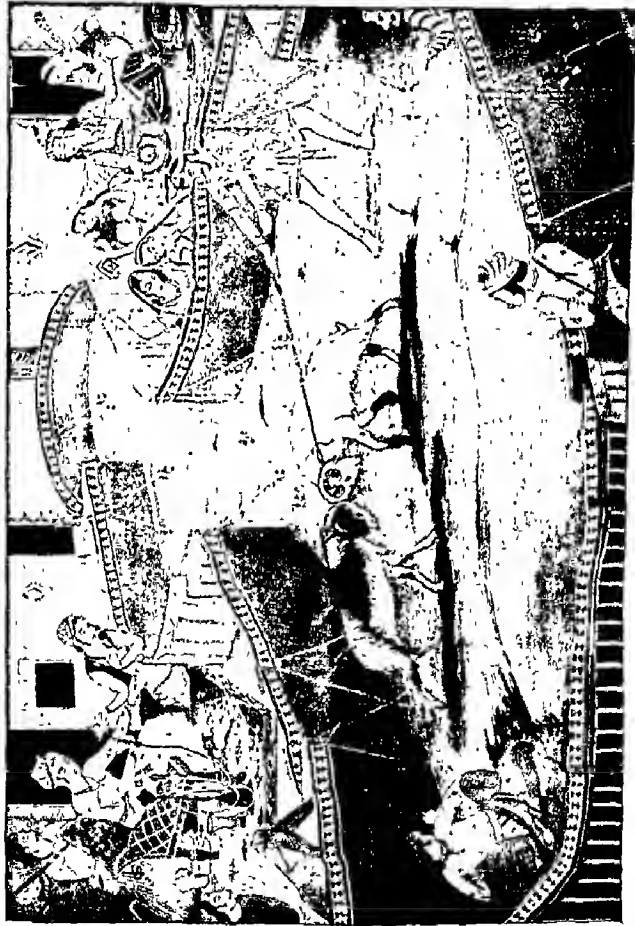
અગાળામાં રહેટ (પુ. રે. ને)ના તંત્રની આગમે ફેરલા સમીધન મુજબ, બામકની નિર્મમીનો સીધો સત્તાગત માણે પછી કની વચનો હોય છે.

દેશને બાહનની પાણુએ થયી વાર આ રીતના આંકા લખેવા પત્રોના મોરો નહોતે પડે છે, તેમાં દર ના માહલને અતરે એક એક પત્રજ અટકેને કે, કે જે અને થાળી સપાળું આંક, એમ દર્શાવતો હોય છે તમે ધારી તે એ પત્રોરોની માર્ગ વડે ટ્રેનમાં એકા બેઠાં તેની રખીડ (વેગ) માપી શકો. એ બે પત્રોરોની વચ્ચે એટલી રોડ નોતે તે વડે ૧૦૦ ને બાવી નાળો અને એ જવાબ આવે તે તમારી નાળીને વેગ. દાખલા વરીકે તમ રી મુજીમાં બે પત્રજ વચ્ચે ૨૫ સેકેન્ડ થઈ, તો ૧૦૦=૨૫=૪ ગાંઠ તમારી ટ્રેનનો વેગ. દરેક રમણે દર ના માહલને બંધે દર ફેરોને એક પત્રજ મૂકેના હોય છે. ત્યાં ૧૦૦ ને બાવી કપાને તમારી સેકેન્ડ વડે બાળવા.

જીવનના પોષાટ હોરીએટ (રાજકવિ) ૫૬ ગણુ લિબોને નકારેયુ: એ, સર મોહર રોડાં ને વડે અમને એમાંથી વડે અમે પાછળથી એનો મીકાર ફેરો. બના જ રાજકવિએ સુખદ જીવન પ્રાપ્ત નહોતું થયું મેંમાંથી ૭ પદ્યકથાઓ, ૨ નેવામાં કોષાળી ૭ 'રાજકવિ' તે હવાને કારણે જેલમાં પડેલા તે ત્યાં જ મરી ગયો 1

કુટુંબીક વિવસાર : સી. શીમરી નિર્મળાભરેન રવાઈ (આપનાં શીલ ચિત્રો તથા આગેલાં પરિચય હરે પડીના અપ્રમા)

મે. ૧૯૪૩

દવ લાગ્યો

દવ લાગ્યો ને ખંડો સળગિયા,
સળગે સાગર ને આલસ;
ખાળ્યાં રે શે'રો ને ખાળિયાં ગામડાં
સારે મેસારે લાઘવ . . . દવ રે
જાતી રે ઈમારત ખાંધી બુદ્ધિએ,
એના મોલે થે આળ,
મથીને હૈયે રચિયા ખાગ જે,
લાગી તેમાં થે આગ . . . દવ રે
લોહી રે પડે ને બપટ્ટી ઊઠતી,
આંખે જોઈએ એ આળ;
ફરે રે જળમાં, જાતી આલમાં,
તેને શાની રે પાળ ? . . . દવ રે
ખાળે રે મહેલો, ખાળતાં ઝૂંપડાં,
સળગે મોટા ને ખાળ;
જાલા રે સળગાવી ફરે જે ખાલા
થાતી સહુનો એ કાળ . . . દવ રે
ખુઝાવી શકે ન એને રાજવી,
કોઈ નહિ વા કુમેર;
એક રે સૌ થાયે અદના આદમી
ત્યારે અટકે એ હેર . . . દવ રે

પ્રદલાદ પારેખ

નાખુદાને

પૃથ્વી.

જનમન તમામ લીરુ તળી ભાઈબધી તડ,
રહી સતત સાત સાયર અઢાનો મોખતી,
પ્રસન્નમન ખેલતા, કિતિજબાલ ચુરમે જતા
ધણે દવણુ આરઝૂથી વદ જો જરા નાખુદા !

કદી તડિતની જળાન ચતુરત ચાકી વળે,
અને કંઈક હંદ્ર વજ્ર સહ રન્ધ વે બરે,
કદે પિશુન રે પ્રવાત સદ ચીથરે ચીથરાં,
અને ધનદય થે થે અપ્ય આલ અધારતા;
છતાં અનત ગરહી, કિતિજ માંલ દષ્ટિ કરી
સદા નિમર, જાણે બધાંય બિચસાવ બેકાગની
ખડે વચણુ આરઝૂથી ચિરવાચિ અભોભના ?

અરે, નહિ ચિરોપ; ત્રિફલ જરાદ તો દહેરથી
કહે મંકરની મુધીર આહ દોઝા ! હું થે પછી
ખનુ અચિન આસમાન નજરાવતો નાખને

અશોક હર્ષ

(અભોભના=જળમય જેનું ચિત રહ્યું છે તે)

જયથી મહાન

• મિશ્ર •

વાર્યકથનુ જીથણુ હાન્ય સામગી
વર્ષોત્તણુ ભારથી દેહ વા નમી ?
ધાવે ઝીલી જીવનકેમગા ફે
ધવાયલા વીર, મથે ગુ દોઝવા
નિ શબ્દ નિશ્વાસ, છતાંય અંકિત
કાકરપરેરા મુખ થે સહુ ય.

ઉનામ તો ચિજનનો ન માવયો,
પરપરા માત્ર પરાજયોની
પ્રેરી રતી નતન જગ કાજ.
જેતા તળી માફક પ્રેમલુ મપી
એ પ્રેરણા સૌર્યભરેલ આહુત.

તારા રસી હૃદય પ્રગ્લિનગીત
ના અપેક્ષા અજલિ થે તને કો,
કિન્તુ અવિરામ અગિત તારે
શી શુદ્ર રખેલો તાળી છે અગત્ય ?
આનેલ તું મુદ્ય પ્રયત્ન રે
અશ્રમવાતુ, હસતા બધાને
રહેવા તણું, એ જયથી મહાન.

હેર જીવાણી

આત્મા કેરી ભક્તિ છે જ્ઞાનીઓની,
જાપા પ્રેરી ભક્તિ છે પડિતોની;
કાળા વર્ણો કૂંટતા સત પાઠ્યા
જેની મહેર પાઠ્યે થે તરેલા

તનમુખ બદ

હેવામા દવ લાગ્યો છે, મુખે રેનેડમુખા અરે,
સતી, સતજનો, એલી, ઘેર એ મત આચરે
રામપ્રસાદ શુક્લ

નથી ઉઠતું તે દ્વારા તેની લાગણીને સ્પષ્ટ કરે અને કદાચ એ દીતે જ આવી રાણી છે. એ જ નીતિ સાચા બાવે દેરાજેલા તમામ ચિત્રો (અમે તે યુગમાં તે હશે તે પછી) આબાહરૂદ્ધ સ્ત્રીને તેની ભક્તિ, પ્રેમ કે સીધી લાગણીઓથી પ્રેરિત હશે વિના નહિ રહે.

વિવિધ જ્ઞાન આપવાની બાબતથી કરતા ચિત્રોમાં પણ કદપના અને બાવગ્રિહિત ચિત્રોથી જ આદરભરતો પડશે. વૈજ્ઞાનિક વિભાગીકરણ કે નિરાકરણ કેઈ પણ બાવ-માનસને પ્રેરણા ઉચિત્તર સ્વતંત્ર નથી, પણ પોતાના પરિચય, સ્વભવ કે લાગણીના સ્ત્રાયા એવા વારો પ્રાપ્તિઓ અને પળીઓ કે પદ્યો-યો પદ્યો જ તે પ્રથમ સહેલાઈથી આનંદાય છે. તમે કોને વરાળપત્રની રચના મગલવવા માંડો. તો જરા થું નહિ અમે; પણ એક પ્રચલ શક્તિવાળા રાક્ષસની વાત કહો, મનુષ્ય તેને કબજે કરે છે એવું કહે, તો તે એકાગ્રતાથી સામગ્રી અને મનુષ્યતાગિતોને વિકાસ કરવાની ઉચ્છા કરશે.

અરિયત્ત નાહરૂદ્ધ જેવી ચત્રાકારપૂર્ણ વાતો દ્વારા તે સાદમ, ધૈર્ય, વિશ્વાસ, આનંદનિષ્ઠા મગજોને તે સાથે જ પ્રેરણા, કૃતિવતા અને દુરાચારને તિરસ્કાર પડે એ આપણે મેટિસંગથી એવા અનુભવોમાંથી પક્ષાર્થ ચૂક્યા છીએ. વાર્તાના અવરો ઝીંટી ગયા છે, પણ તેનું રસદર્શ આપણા ઇવનગા ઉતારી વ્યવહાર કરી શકા છીએ.

રવ. ચિત્રબાહરે આ દીકરીને સ્ત્રીકાર કરી પોતાના બાવગ્રિહિત્યમાં તેને આદર કર્યો છે અને સહુપ્રેમીન કરી બતાવ્યા છે, એટલે સેખિત્તર આદિત્યમાં આપણે દીકરી સ્વયં કર્યો છે પરંતુ ચિત્રિત સાદિત્યમાં પણ એ મોટું છે—પ્રાપ્તિ છે, અનુભવ છે તે મોટું છે. આ દિશામાં શ્રી દસાનુદેવના પ્રચારો અર્ધઅભિનંદનીય છે તેમણે ચિત્રો સારા અને સચેત કરવા ખાસ કાળજી રાખી અર્થ કર્યો છે, અને સમગ્ર સફળતા મેળવી છે. પદ્ય હિતર ચિત્રિત સાદિત્યમાં ચિત્રોની પાકજતા, નિર્ભયતા, ચિત્રારની સ્વેદાત્મતાને અદ્યપ અને નિર્ભય કમળગમિત્તે લેવામાં આવશે.

આ આખીયે દોષ તેના પ્રકાશો અને ચિત્રમાર કોનેને ફાળે સરજો બધું છે પ્રકાશો. ચિત્રોના અનુદેવને બધાં કરી રાજા નથી, ચિત્રકો દાઢું નિરીક્ષણ અને અનુભાસ કરતા નથી.

જાન રાખીને રમત અને પ્રકરનો પ્રક

ચિત્રપદ્યો આ કાંઈવાર કદેક જાતુ થોડો જોન આપવા તેવાર થાય અને ઉચિત્તર કાર્ય માટે ઉચિત્તર પદ્યોને કામ સોપાય તો એક વાત દેશીપત્રર કામ કરી સમય. ચિત્રો સારા અને કલાનિષ્ઠ ચિત્રમરને દાખલ થવા નેહરૂદ્ધ, મારા રૂપમાં છપાવા નેહરૂદ્ધ અને પ્રામાણિક બાપારથી વેચાવા નેહરૂદ્ધ, જેથી દરેક સાધારણ આલેખકના આત્મપતા તે હઈ રહે. આ માટે બાળકોની ચિત્રપ્રેમીઓથી મોટી સમજામાં અને અનેક ભાષાઓમાં છપાવવા-

ની નેપાટી કરી નેહરૂદ્ધ, જેથી બધાં અને ચિત્રોનો અર્થ મોટા ભાગે ઉપર વહેવા જતા પદ્યોમાં તે સ્પષ્ટ પડે.

આને તો કાંગર અને છાપકામ ધનું મોટા મદદ ગયાં છે, પણ તેનો રૂબ ન્યાન આવી બધું તે વખતે નવેસરથી વિચાર કરવો નેહરૂદ્ધ, અને બાળકોની પ્રવૃત્તિમાં દીકરા થાય એ કરતા તે દિશામાં મોજાવા પદ્ય કાંગરો આરંભ કરી દેવો નેહરૂદ્ધ. ર. મ. રા. (‘મિસાનુપનિષદ’ માટે મૂળ વર્ણવો લેખ)

‘હસ્તે બાઈ હીર’

મારા એક મિત્રની પડોઅળા હીરબાઈ કરીને આદિત્તર કારની એક વિધવા રહેતી હતી તેનો જુવાન નીકરો વરેસ કાવા વરો ત્યારે એક કોળખીલા દુનનદાને બળાવી નયો કે માની માને જે કાઈ પરચુરણ સીદ નેહરૂદ્ધ તે માટે ખાતે લગીને આપને દીવાળી ઉપર દુ ઘેર આપીસ ત્યારે દિસાળ ચૂકવી આપીસ. જાની વખતે કાલાલુડાં તો ધરમા બરી મંચા દત્તે, એટલે બેરાકીપાતાકીની ચિતા હીરબાઈને નહોતી માત્ર કીળીતાની પરચુર ન સીદ નેહરૂદ્ધ તે પેલા વેપારીને ત્યાંથી તે લઈ આવવી બાર મહિને દીકરી ઘેર આવીને વેપારીને ત્યાં દિસાળ ચૂકવવા થયો ત્યારે પોતાને નામ બચ્ચો રખિયોને આદરો નીકરો નેહરૂદ્ધ તે આકા જ બની નયો; દિસાળ વપાસતા ચાપડામાં રકમે ચિત્તવાર લગી હતી.

એ પેસાની દીવાળી—હસ્તે બાઈ હીર

જે પાટની કીળી—હસ્તે બાઈ હીર

પેમાનું કુપેલ—હસ્તે બાઈ હીર

એક આનાનું પામતેલ—હસ્તે બાઈ હીર

જણ પેસાનો માણ—હસ્તે બાઈ હીર

આજ બધી રકમે ચિત્તવાર ‘હસ્તે બાઈ હીર’ કરીને માટી હતી, અને નીકર બાચ્ચો બચ્ચો રખિયો વચ્ચત્તરો સરચાવો દત્તે; દીકરા અરૂને મોટે રૂપિયા મળી આવ્યા.

ઉક નાનપણમાં સામયેકી આ બરી બનેલી વાને ઇવનગા મને નેક મોપો માઠ બનાવ્યો છે કે ‘નાની ચીલેનો સરચાવો દત્તેગા મોટો દોષ છે.’ હીરબાઈના દિસાળમાં વેપારીનો વિશ્વાસપાત દત્તે કે નહિ એ વાત બાનુદેવ મૂકીએ; પણ એ વાત જ બાઈ હીર ન કરી કાઢી તે તો ઇવનગા ખાસ મદત્તરની છે: ‘પાણ વાળીને લેવાની’

અને એ કિંતવની માત્ર અર્થ કરવા પૂરી જ ઉપયોગી નથી ઇવનગા દત્તેને પનદે આપણે પાણ વાળીને એવા વિતા સાચીએ છીએ ખાની વખતે આપણે જેમ પાણ વાળીને લેતા નથી ને માતા પરીએ છીએ, તેમ ખરચી વખતે આપણે બાપણું જનુ વિચરી જાએ છીએ, બાઈની વખતે આપણે આપણું સોરવ વિચરી મદદે છીએ, મારાપેસા મદ કેઈ અનુદત્ત કામ કરતાં આપણી આદરતા—ખાનદાની વિચરી મદદે છીએ.

પણ એનજવા તમામ માનવી ખર્ચો, બેરકારીથી બોલી નાંખવા દગાં વેપ, વિસાત વિનાના વાગતા નાનાંનાના આગમનો મરવાનો, બાઈ હીરના દિસાળની માદક, એટલી ધીમી ને અદ્ય વીતે વખતો જતા દોષ છે કે કાંઈ દિવસ કોયિતો ને આપણને પાવમાટી કે પડવાના કારજવા વરદત્તા કરી ચૂકે છે.

જામી કીડીએ આપને દત્તેગા દત્તેએ વાત ઇવનગા બર્બા જ કહેવામાં અને દમિગને માટે સાચી છે નાના ને નજવા હોવાના પ્રદર્શને આપણે માત્ર જરાક જ ખમચીને વિચાર કરીએ, કોટીક જ વાર આપણીસા કરી દઈએ, અને વખતે મરિને પાણ વાળી નેહરૂદ્ધ હઈએ, તો—

તો ‘હસ્તે બાઈ હીર’ની માદક આપણે ‘હસ્તે’ ઇવનગા અરવ કાપડામાં આપણે ખાતે લગાવ દિસાળને સરચાવો એને પડવાનો વખત કરી નહિ આવે.

‘શાલિયામ’

રામના પહેલો રખાખાનું
એરિસ્ટોટલનું પૂતકું

સિ

તમમરે સિદ્ધરે માદાના બળે જગત છતવા વિજય-
ગ્રસ્થાન આદ્યે, ત્યારે ઓસગા એક એવી પ્રતિભા
કલીયમાન ઈશ્વરી હતી, જેણે પાતાના હુકિવિખવરે સિદ્ધરથી થે
મદાન આશ્રાન્ય બેજુ હણે સિક્કરના તો અવસાન સાથે એનું
સામ્રાજ્ય પણ અવસાન પામ્યું, પરંતુ આ હુકિસમ્રાટની ક્રાંતિવેચને
દરમાવવા કાળના અનેક ચક્રો થે અશક્તિમાન નીવડયા છે.

એનું નામ એરિસ્ટોટલ હરસાગની શેઠ અરથી આશ્રમ ધેરી
વળેલી ત્યારે કોટોવા ને અલહમ્બાની વિદ્યાપીઠમાં તકણ વિદ્યાધી-
ઓ તેના મંથે ડોસેધોમે પડતા. એના નાગનું અરણ અખત્રંશ
'અરસ્ટ' નિરસરીયા તેની એકછત આણું વર્તેલી. પણ એ સિવાય
એ ગાનસગાઓ હતો, તકસાજ નાવિશાજ ને રાજનીતિયા પાવરધો
હતો, ને સૌથી જ્ઞાનો ને એ હવસાસી હતો. સાહિત્યવિષયક સગા-

પાશ્ચાત્ય જગતનો પહેલો જ્યોતિર્ધર

લેઆના ને પાશ્ચાત્ય અધ્યંશર શાસ્ત્રનો આદ્યસર્ગ પણ એ જ અજાયબો.
એની પૂર્વે થઈ અમેલર સોફિસ્ટ ને પ્લેટો (અરગોના 'સુક્રાંત'
ને 'અધ્યાદાન') મળીને જની ઓમની 'અગર ત્રિપુટી' નો એ છેલ્લો
એડિટો. પણ એનું જ્ઞાનસામ્રાજ્ય પહેલાં બે કરતા અનેકગણું ચિન્હરું
હય. ને આજે તો એરથે સુધી હલેવાય છે કે કોઈ પણ હુકિમાન
કામચ બંધાયે અનવર્યે તેનો અનુગામી જ છે.

પ્લેટો (અધ્યાદાન)ના ચિંતનાત્મક સાથે એ રિસ્ટોટલ (અરસ્ટ)
નાં પ્રયોજાત્મક ગંધનો અરથો. પારોથી દિગ્ગમનિયા (રંગે)ના ચક્ર-
રીઓએ અપનાવ્યાં, ને પાશ્ચાત્ય જગતગા જ્ઞાનની કીણપ્રાણ બનેલી
એ જ્ઞાત પુનઃ પ્રકાશી બેરી સિક્કરિયાનાં કિતાબખાનાંએ એ
જ્ઞાતમા નહું તેજ પૂરું ને એ અરસામાં એનું સોદ ગિમિત હલેય ન
થયુ જોયે એ પુરુષજ્ઞયાતિની આસાતા ન અનુભવી કાય.

સિ હરના દાદા આમિન્ટાસના રાજવેષે ઇંડુવેપિયસના પુત્ર
નિરોમેકસનો તે પુત્ર. હઈજ્ઞાન સમુદ્રના વાયવ્ય દિનાશના અખત
પર આવેલા ટેગિરા નગરમાં ઈ. પૂ. ૩૮૪માં તે જન્મેલો, અતિશ
ને આદિમયન દત્તા નિસર્ગના પહેલાં અન્વેષકો તરીકે આશોનિયન
ઓંઠા પહેલેથી જ પદાના આવેલા.

એરિસ્ટોટલના બાળપણ કે જુવાનીની કશી વિગતો બદાર નથી
આવી. તેના કાય આવેલા અન્થેમાં પણ એ બાળતનો ક્યાં થે
હલેલ નથી. તેના બાપ પારોથી તે વેટુ શીપેલા ને પછી ઈસે-
પાયડગની સંસ્થાનો સભ્ય બનેલા એટલી માહિતી મળી શકે છે.

અનરની વયે ઓસના ત્યારના મવેલિસ ફિલસૂફ પ્લેટોની શાળા-
શા ને માખવ થયા. રાશિગિનિસ ક્રેમ્પટિયોના કહેવા મુજબ, બેરા નેવેા
અવાજ, નાની છતા ધ્યાનરક્ષ આપે ને પાતા પત્રવાણ છતાં તર-
વરિયા એ તકમૂની જ્ઞાનપિપાસા એટલી બધી હતી કે અલ્પકામ ખાતર
તે ધળીવાર રાતે ઝવેનો પણ ત્યાગ કરતો નિદ્રાનો સમય બને તેટલો
આછો કરવા પધારી પાસે પિતૃજનું એક ચાસણ રાખી તેના પર
વાળા કહેલા હાથમાં સીસાનું વજન મૂકી તે વાચવા પડતો. વાંચવા
વાચતાં એકું આવી જતુ કે તરત નિદ્રાથી જડ થઈલા તેના હાથમાથી
પેટું વળન પડી જતુ, ચાસણ ખમરી બહાર ને એ જમી પડતો !

પ્લેટો પારોથી અનેક વિષયો તે શીખવા લાગ્યા ને એ જધામા
એનું અન્વેષણ એટલુ જીંકું હતુ કે તેણે સૌ વિદ્યાધર્મિયા મનનતી
નગર પેદા કરી હતી કહેવાય છે કે, ધળીવાર તો વિદ્યાધર્મિઓ પ્લેટો-
ના ગતલ્ય કરતાં એ એરિસ્ટોટલના ખાનની અભિપ્રાયને વિશેષ પ-
ગંડગી આપતા. પ્લેટો તેની પ્રગલ્ભ હુકિમતાથી અણબધનું નહોતો.
એરિસ્ટોટલને તે 'શાળાની પ્રતિભા' તરીકે સમીધતો.

ચોડા વખતગા તે આ તરવરિયા જુવાન એડોમીમાં પોતાના
સુક્રના મદનનીસ તરીકે મારા કરતો સઈં બેસા. જ્ઞાન્યાંયો પ્લેટોથી તેનો
મનવિષ્કલ્પ લ્ય લ્યા તેની હોરેકોલ બહેશત કરતા તે સહેલ પણ
ન અવસાનો તે કહેતો, 'પ્લેટો ગમેપ્રિય છે, પણ સત્યપ્રિયતર છે'

ઈ. પૂ. ૩૮૪માં પ્લેટોનું અવમાન થયુ તે સાથે એણે આથેન્સ
પણુ છોડયું. એ સાથે ઈ. પૂ. ૩૮૪થી ૩૪૮ સુધીનો તેના જીવનનો
એક આલો સમજી શકા લેઆવ. બીલે બોલો ઈ. પૂ. ૩૪૪થી ૩૩૫નો.
એ આજો થે જાણો રબડપાદનો છે. હમિયાસ, અતિલોન, લેસ્તેસ,
એસસ, પેકા એ જધા જાળીતાં રથળો એ અરસામાં ને રબડી ચૂકીયા.
તેની વખતના આ ઉડથી ૪૬ સુધીના એખાર વર્ષો પછી ઉદકા બોલો
આથે છે તે પણ બાર વર્ષનો, ઈ. પૂ. ૩૩૫થી ૩૨૨ સુધીનો કેમિસ-

અને માનવજાતનો મહાન સંસ્કારક એરિસ્ટોટલ

માં દેશનિકાલ જાન્યા બાદ યથેચ્છા અવસાનથી નેનો અંત આવે છે આ ત્રણ ગાળા માત્ર સમયના બાધ ગાળા ન નથી, પણ, અરજના સર્વોત્તમ ચરિત્રનવેશ અરના મત પ્રમાણે, તેના વિચાર-શરીરના વિકાસના તબક્કા છે પહેલા તબક્કાનો અરજી બીજા તબક્કાથી જુદો પડે છે ને બીજા તબક્કાનો છેડકા તબક્કાથી

આધારમાં છેડકા બાદ અરજી અંતર આપ્યા. અર્થે તેણે પોતાની સાળા કાઠી ત્રણ વર્ષ ચલાવી. આનામાં સના નવરસાળ્યનો રાત દર્શિયાસ તેનો સદાપાથી દનો. અરજીની ક્રિતપ્રતિભા પ્રભાવિત થઈ જઈ પ્રતિભાથી તે આશ્ચર્યા, તેને પોતાને ત્યાં આશાઓ ને પોતાની દત્તક તરીકે લીધેલી બનો છપિયાસના કલ્પનેની સામે કરી આપ્યા મધુરાગ્રિ ગાળવા ત્યાંથી તે લેખ્યોસના યજ્ઞ પર ગયા. ત્યાં જ વર્ષ રહ્યાં, પણ કલ્પજ ધણેખરો સમય તેણે પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન અને સામુદ્રિક અસરોના અભ્યાસ પાછળ જ નીતાવ્યાં પોતાના શૈક્ષણિક જ્ઞાનને અર્થે પ્રયોગોની શ્રેણી ચલાવવાનો તેને સંકલ્પ રેખે મોઢા ગયો

આમ અવનવા પ્રયોગોમાં એ રત રહેતો એવામાં મહુનિયાના રાત દર્શિયે પોતાના તેર વર્ષના પુત્ર સિદ્ધરને કેળવવા માટે તેને શબ્દકાળી પંજારમાં બોલાવ્યાં. કોનો બાપ ને કાંરો મહુનિયાના દરબારમાં કામ કરી આવેલા, અરેથે અરજીને તે આમંત્રણ સદર્પે સ્વીકાર્યું. પણ જેણે પહેલાયના જે તે ખજાર પડી કે મગનીઆએ દર્શિયાએ પકડી જઈ મુસામાં કાઠીએ હલમ રી રીયા છે 'મારા મિત્રોને કહેલે કે કિલ્લશીને ન છાન્ની કશી વતેલુક મેં પરી નદોવી,' એ દર્શિયાસના છેડકા શબ્દો અરજીને સામગ્રતા જ નેની આજમાથી આંખુ વલી નીકળ્યા અને ઈરાન માટેના હાથ દબેગ માટે તેના કિલ્લા પર ફરી ગયા. આજથી જ પોતાના કિલ્લ પાછાં સિદ્ધરમાં કીધી પ્રથમ તેણે એ જ આકાશ જગામાં કાંઈ પણ પ્રકારે ઈરાનના મહાશાળ્યનો નારો કર્યો. એકીસમ જેવા જની આરા કોસુ સુ-પુત્ર મહારાજ્ય ચલાવના વિચારે પણ સિદ્ધરમાં નેણે જગ્યાઓ.

માત્ર વર્ષ અરજી મહુનિયા (એસીડનિયા)માં રહ્યાં. એ આન વર્ષમાં તેણે સિદ્ધરને શુ શિષ્ય પણ આપ્યું દરે એ સરાજ આજ ને દબર વર્ષ ગયાં દલિલાસને એ કોયટી જ રહ્યાં છે બમિ પિરતા ને એકાદના બલિય ખાસ સિદ્ધરને દેવપુત્ર દોવાનું કોના જેવાનું શીખવું ન જ દોય. ને સિદ્ધરને તેની કિલ્લશીરમ પણ પુખ્તથી રાણી ન દોય કાં બુદ્ધા વિજ્ઞાનનું શિષ્યતેને મળ્યું દોય એ અંદજિત છે

પોતાના પિતા કિલ્લશીનું ખૂન કાચી કિલ્લ શાંતિ આપ્યા કે તરત અરજી મહુનિયા ઊભી ચાલ્યા ગયાં. એ વેળા તેનું વય ૫૦ વર્ષનું હતું. છતાં તે વખતે તેનું ટવન શ્રેયશું હોત તો કાચા અટકો ખ્યાલ તે ન બળત 'તેની કામ કરવાની વય જ બલિ વેળા સુધી નહીં હતી.

આધેન આપીને દરે અરજીને પોતાની સાળા આણી. એ સાળામાં જગત પુત્રગણક હતું. નરશ દના ને મિંકાશાસન જેવા બાપકાલ દના. આજની દોષલ જેવી જ તેની એ સાળા હતી નેના પ્રતેષા કલ્પામાં આ ગાળામાં આખાંસ બ્યાખવાદોની જ ધણા ખરો બાક છે, છતાં ને પરીયે તેની હિંમત અર્થે દોવાની પ્રતિભા ધાય છે. સિદ્ધરનું ચિત્રવચન ન ત્યાં મર જ નું હતું. તે ને અરે અરજીના મિત્રોને પણ તેણે પાણીય આપી રીપુ હતું. અરજીના બચેલે દેશિય નેસ મેં પ્રમાણના સાધે નવા દેના. પણ સિદ્ધર રેવપુત્ર દોવાનો તેણે કાંઈક રંગે એકલે સિદ્ધરે મેનું ખૂન કર્યું ને એ

ખૂન સાથે જ અરજીને મગની યાદીપથી મદદ પણ તેણે જણ કરાડી. આધેનમાંની એ સાળા મારના કામ કરતાં આવતાં અરજીને વિજ્ઞાનના આશુ મરની નિરીક્ષણ આદરી વિજ્ઞાનના દરે દરે ક્રેત્રને તેણે અભ્યાસનો પ્રકાર બનાવ્યાં નેની ગાળાના બધા સંકલ્પો 'પેરિપેટલિક' એકલે 'આલતા કિલ્લ' તરીકે ગણાવાના મદ વળાના દરેક પ્રકારના અભ્યાસ એ અરજીનો ખાસ મોખ દનો ને પૂરતા અભ્યાસ બાદ વિજ્ઞાનની દરેક ગાળા પર તેણે પોતાના આખરો શબ્દો લખ્યા છે.

તેની રૂપિ પહેલથી જ આકાશવાદ ન હતી. તે કરેને કે આખા ને બલિથી જ્ઞાન મેળવવાને બદલે પ્રત્યક્ષ અનુભવ અને નિરીક્ષણ ને મેળવવું હિંમત. દરેકલે બાબત પર વિચાર કરવા પહેલા, ચાલના આવેલા કાંઈ પણ ઉપસિદ્ધાંતોને તે વેળા મૂલો નવરસથી જ જણા કમ પાંજો અને એ રીતે જ તેણે તરંગાસની ન દિશા બોલી. એ સ્વયં લાને તે કદી નાખવામાં પણ ને એકલે જ નીકળે દોડો દેશિયનિમિત્રના થપ બાદ તેણે સિદ્ધરને કાળી મોસલે કે 'માનુષ્ય કદી રેવ થઈ શકે નહિ.' પણ તેથી તો સિદ્ધર કહેતા કાંઈ ખરા નહોતો ને એ નારાન મરદાર પોતાના રેવલને લેઈ પાટનાર મુકોને વધ કરવા પણ લેવાર મદ નેમણી

આ વર્ષ મુકી આપા કમથી તેણે પોતાની સાળા ચલાવી નિમંત્રતાસની પોતાની સાથે સજનું કરવા કુનિયાના ખૂન ખૂલેથી તે બનવો એકા કરે. પુત્રોનાં તો કોને પહેલથી જ એકલે બધા શોખ દોડો, કે પહેલા તેના ધરને 'વાચનાવ' કરેને. તેનું પંજુ અભ્યાસ કર્યું ને ધણુ બધુ લખ્યું બના લેખો તો જમણે છે કે તેનું પૂરા દબર પ્રેમ કલ્પકાં

પણ આધેનને જનનનું કદી સામુદ્રિક કેન્દ્ર બનાવવા નીકળેલા એ એરિસ્ટોટલની મર તેની ગાળા બદાર કાળી જ ન હતી ને સિદ્ધર ને વિજ્ઞાનક દોવાથી આધેનમાં કદી માં તેને કોઈ નાખવા જેટલો તેના પર કાંચે રેલો. જેટલો કોઈ સાનિ કે માનને નીકળેમાં કરાં ન દનાં આધેન દબર મહુનિયાને નાચે દડ એકા પરી જ નેની સજાગની રણી રહી હતી

ઈ.પૂ. ૩૨૩માં સિદ્ધર મેં ને આધેનના રાજપ્રકરનમાં બજો. દબરો દબર દીની કલ્પા નવા રાત એરિસ્ટોટલ આધેનમાંથી મુકમાં કલ્પા દામિલન મુક બાદ માનુનિયાની મલા રાણી હતી.

કોડી જ વખત નીચા બાદ આધેનને એ ખૂન મોં જામ રે જગા અરજી પર આડિયોની રી વચલા કાની પ્રાણીને તે દર્બક નેણે છે કોનું તેણે બદલે કાંઈ દોવાનો તેના પર આધેન મુખાં ને જ એ આધેનના પાંચમુકેના દના. કોમનું કોઈક રીતે કોના પલાલ પાંચો કિલ્લશી આધેન તેમના દામે એવા જ નીકળે પુત્ર બનવા ન પામી એ માટે આજનું એ ને પેરિયોની સદાવ વાણી, પણ કોડી રેવે આધેન મુકો તે પોતાના મોસલ શ્રેયશું નાંચે એવા

કાલિસ્રમાં તેને આજના અખાસ પણ દના, પણ નેના કરે-મા રેલ હેનાર કો ને દના. નેના મિત્રો બધા આધેનમાં રહ્યાં તેના અખાસ નીચેના છેડકા પ્રાણી, નેના પુત્રો, જાણ વધા રહ્યાં. તેને પોતાના પ્રેમના પિત્રનું ટવન આજ રે મુકે નેલિયોડ, નેક સમયે લેવા દી. ૩૨૩માં જ પીત્રે પે દના ટવનને ને

આપણે આદ્યેન્સના એ નાનું, પણ એ બનાવમાં કારણદેવતા તો આદ્યેન્સ એકજુલ હશે. કદાચ પણ બહાનું આદ્યેન્સની એ કુળી યીજી પાંદે શરૂ નેમ નથી.

જિહ્વાની યજ્ઞની પડની ક્ષયિયાનું પણ અરરરની મહાઅવધિત કરી એકાદશ ન હતી સગાંના ઉપરાત હરકેઈ અરરરરને તે વિન્નવાઈ સદાય હરતે રહેશે. ગુલામીની છૂટ માટે પહેલવહેલા પ્રયાસ કરનાર પણ એ જ હતો.

એ મૂંઝેલા ત્યારે થોડાંબધ કષ્ટાણુ પાછળ જૂલોતે ગળેશે. ભૌતિક-શાસ્ત્ર, આધિભૌતિકશાસ્ત્ર, તત્ત્વશાસ્ત્ર, ખગોળ, પ્રાકૃતિક દલિદાસ, કાવ્ય અને અન્ય-શાસ્ત્ર તથા રાજનીતિ એ બધા બિષયો પર તેણે પોતાની કલ્પના ચલાવી છે. આજે એ વડા બહોળા ક્ષેત્રમાં ચાલે ચાલેવાની પણ કોણુ દિગત કરી રહે? અને છતા તેની પાસે હાજનાં સાધનોમાંનું તો એક ન હતું. નહોતું હવાનાં વગર કે સુરક્ષાકર્ષણનું ત્યારે જ્ઞાન, કે નહોતા વગર કે હવા માંથી પરિભ્રમણે મેળવવાનાં સાધનો; નહોતું મશ્કદારશર વગર, કે નહોતા ઘડિયાળ ને થર્મોમીટર.

આ મહાન આરન્નુએ આત્મના કલ્પિત બલ કદી હોય નો એટલી જ કે તેણે પુરનીને વિશ્વનું કેન્દ્ર મનાવ્યું. દેવોની દેવતા આધ્યાત્મિક સિદ્ધાંતને અને પાઠશાળાશાસ્ત્રના અમુક કન્દ્ર આગવપાસ પુરની ફરતી દોવાના સિદ્ધાંતને તેણે ખોલે. હરવ્યો હતો, પણ એટલા ખાતર તેણે જિહ્વા નીચાવી હતી હાથે હાથે ઉપેક્ષાને પાત્ર નથી બનતું. એના સાથે જ શાગની તુલના કરીને દેવાએ પણ કહ્યું છે કે 'જગતને પહેલવહેતું વિજ્ઞાન આપનાર તે આરન્નુ જ હતો.' નવશાસ્ત્રની નાટ્યક વિદ્યામાં કલા સાધનો વિના તેણે એટલી તો પ્રગતિ કરી કે સર્વાત્મમ બલશાસ્ત્રી જ્ઞાન બેધરે બહાર ફેરફાર મહાન સિદ્ધાંત પણ તેના અગ્રમાં રાખી આપે છે અને તે એકે, નવશા પહેલાં તો બધા એમ સંપ્રદાય સ્વસ્થો જાણાય છે, પછી ભલિતો ને સૌથી ઉચ્ચે વ્યક્તિત્વના

વચાનુચિત્કાને. વિકાસ તો થેતર મેટરે હાલમાં જ છે. પદ્યોને પહેલા અરરરરરરર તેવા પર અન્યેયનુ આદરેલું એક વિચિત્ર બાબતે તેને એમાં પ્રેરે છે એક ગોરી સીએ એક સીડી માથે લગાવ્યા. તેથી થયેલા પુત્રપુત્રીઓ તો બધા ગોરા થયા, પણ ત્રીજી વેલી પાછી સીડી જ ન હતી. 'ગોરા શરીરમાં ત્યારે કાળાર કયા સતા-એકી હતો? અરરરરર તે પર અનુભાનો દર્શા, તેની પછીએ હબર વરે મેટરેલે તેનો પાંચોએ જવાબ આપેલો.

પ્રાણીઓનું તેણે કદેક વર્ગીકરણ તો લિનિયમે કરેલા ઘોરા મુદ્ધારાવધાન શ્રદ્ધાન આજ વિવસ મુખી હતું જે ન્વીકરણ આવે છે. જીવશાસ્ત્રના અવ્યસા માટે તે પ્રાણીને વીરતો ને કાપેલા ને ધરે છે મના ન કરત તો તે ગાનુઓને પણ શોરત પણ એ સુખાન્ય ન મળતાં અનુચની ભતિ ઉપરના તેના ધણા નિર્ભયો ખોડા પુરે છે. સંગતિનિયમનને જગતને પહેલો ખ્યાલ આપનાર પણ એ જ. તે કહેતો કે અબાદી માટે વસ્તીનું પ્રમાણ નિયમિત જ રહેવું જોઈએ. લગ માટે પુરુષની વય ૩૫ની અને સ્ત્રીની ૨૦ની તેણે જણાવેલી છે.

ગુજરાત સાહિત્ય સભા અમદાવાદ તરફથી ચીત્તી વાર્ષિક હાફ-સમીક્ષા

જગજાત સાહિત્ય સભા તરફથી દર વર્ષે કલ્પનામાં આવતી, વર્ષભરના વાંચની સમીક્ષાનું કાલ્પ, માફ વર્ષના પુસ્તકો માટે નીચેના ત્રણ વિભાગોનાર તેમની માથે જણાવેલા સમાજીકરે મેળવવામાં આવ્યું છે: (૧) કવિતા, નાટક, નવલિહા, નવકલ્પ વગેરે લલિત વાર્ત્ત્ય માટે-પ્રો. કલતુમકર આ વ્યસ, 'પ્રભુભવન', મી. યી. ડેન્ડ, મુલાઈ જ; (૨) નિબંધ, વિવેચન, જીવનચરિત્ર, ધર્મ-તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ-પુરાતત્ત્વ, ભાષાશાસ્ત્ર, કૌટલ્યશાસ્ત્ર, પ્રવાસ, બાળસાહિત્ય વગેરે લલિતેતર વાર્ત્ત્ય માટે-પ્રો. હસમુખશાહ મ. કાછ, સિંધિલ ન્વીકરણ, રાજકોટ; (૩) રસાયણશાસ્ત્ર, ભૌતિક વિજ્ઞાન, જીવવિજ્ઞાન, પ્રાણીવિજ્ઞાન, સરીરવિજ્ઞાન, સામીય સાહિત્ય આદિ વૈજ્ઞાનિક વાર્ત્ત્ય માટે-પ્રો. ડો. રમણિક કે ત્રિવેદી, 'પંક્ત', પ્રતાપગંજ, વડોદરા. સો લેખને તથા પ્રકાશકને પોતાના પુસ્તકો સમીક્ષા માટે ઉપર જણાવેલા સમીક્ષકોને તેમને સરનામે મોકલવા ગુજરાત સાહિત્ય સભા અમદાવાદની આગ્રહાવસી વિનંતિ છે.

પણ સૌથી મહાન પ્રથ તો તેણે વિકાસવાદનો ઉલ્લેખો, દાર્શનિકા ઉત્કાન્તિવાદને તો હબર રેપેમેન્ટે આત્મજીસની સમીક્ષા વિન્નવાઈ, પણ અરરરરર તો જિહ્વાથી જે ત્રણેયો વર્ષ પહેલાં જાણુ-સધી લઈને તે લાકડા મુખી, તથા પત્રવચી માટીને ને ટપની રિન્નવાઈ મુદ્ધાને એ લાકડા પડતો હોવાનો-ઉલ્લેખ કરેલો; અને નેગરોઈ ભલિતો માનસકલ્પ વધુ ને વધુ મતો ભય છે તેમ નેની સતતિની પેલાસ ધટી જવાનું પણ તેણે જણાવ્યું છે.

માનવતાના આ મહાન સંપ્રદાયને જિહ્વા ધરને મુદ્ધારવાની-કલેલા ત્યારે વિશ્વાજીવ્યાનાના શરૂ વડીકે વખોડી કાઢેલા છે, પણ અરરરર મેટ ટોમસ આજીનાસ જેવા ઓલી લેકે છે કે 'Aristotle was the master of those who know' ત્યારે આ અભિપ્રાયની કલેલી કીમલ કલેલી નથી યતે જેવા મહાકવિ પણ તેને 'અન્ય નિવસ' જણાવે છે. તેનું 'નિર્માસેલિયન નીતિશાસ્ત્ર' તો આજ પણ ફુનિયાના મહાન અગ્રમાં જાણાય છે. મુદ્ધારના પુનર્વિધાન-યુગ (રેનામાં) મુખી તો મુદ્ધારની સમય વિચારસૂત્રિને એ એકલા શાસ્ત્ર હતો. ઝંડ સરીનો દાર્શિન પણ તેના માટે લખેના નથી છે કે 'Linnaeus and Currier have been my two Gods, though in very different ways; but they were mere school-boy's to old Aristotle.'

તેણે હાથે માટે કીધેલું પનલિષ્ટ કદાચ નાનું હતો, કદાચ તેની પાસે કદાચ બુદ્ધિગતે ત્યાર ન હતી કે અનુકરણ કરવા યાગ્ય નહોતો. કલેલી નહોતો, પણ એ પનલિષ્ટે તેને વૈજ્ઞાનિકીના મુગ મુખી વિજ્ઞાનના શેનશાહક તરીકેની પદવી જાપાની એ પનલિષ્ટ નાનું મેગ કલેલાય.

ખોવના ગુણભયી લઈને અરરર થતા કાકાશિમુક મુખીના, સ-જવાના યતા નીતત પુનર્વાર્ત્તના નિરીક્ષણથી એ પોતાની આખી કિવચરી રવી અંધા છે. ટપરબર તરારે જ શાન, સદાય કે સનવર પાગમાં વિનાનો એ કિવસરો આશી દિવાલે એક જ હતો. ચિત્તનું

'નિર્વાનો' આશી દિવાલો મને તત્ત્વના ચિત્તનમાં જણાય છે એમ એમ મારી લતને મું એકલી નેટ પુતે મેતેમ ચિત્તનમાં રત થઈ છું' એ મનદોશા પોતાના કોના એક આશાસનનો ઉલ્લેખ કરતા આ દિવસનું પત્રણે આજ પણ રેશમાં પેન્ડેસ રેપેટમાં લેલું છે બધી આશા, મધ્યા આદરો વડી થયા હશે તેવા કદા માનવીની એ આદરો પ્રત્યક્તિ શાયરો તેના હાથે અને આખે પણ નિરાશાન જ રાવન કરતા જણારો છતા પણ હુ-અની સતત સત્તાવળીમાં પરતર અરરરર અરરર પત્ર કિવત ની કે રેપાઓ આપમેળે આદર ભય છે એવો એ રેપાઓનું નિરીક્ષણ જ એના વ્યક્તિત્વને સાચી ખ્યાલ આપી રાકેલો.

એ મુગજાતી તરરરરની કોઈએ સાચી જ વિજ્ઞાન આપી છે કે, 'Amongst gods, he was a man mortal, Amongst men, like God that can do all' અરોક હર્ષ

દરદારકાકા

હૂની ચેટીને બનાવવા નીકળેલી નવી ચેટીને બોધપાઠ

જી

નેયાઓ લનીવાસમાં આબ્યા-ત્યાએ સૌને, હાથ મારતું પડે એવી આકરી તરસ લાગી હતી, છતાં, પહેલું કામ પાણી પીવાનું ન હતું, પણ પામરણ ભર્યાં હતાં ત્યાં જોરથી પર જ દબાવે લઈ ગયા

કાગળ દહુ ચોપ મહિતો હતો રીંગણી જાણી નામે એવા હિંગ પરતાં હતાં, તેમાં વળી, જોખનથી ભરેલા કાંદાં પણ બાદરના મધ-પડેલું કપર અણુ જી રહેલા દરશાનમદમાં મળ્યાં. પછી તેા ઢાંની કાંતિય આસરતું ધબધબ શુ ?

હજી તેા સમી માન હતી ભનના સામેયા પણ નહોતા થયા. ત્યાર પછી જમી કારની ચૂપા જવાને તેા હજી બપોરની વાર હતી પણ તરસ લાગે ત્યાં કોને જોવાના ભેસા છે ? અને આ પચ્ચામ ગામનું વચ્ચે સાવ પાપડ જેવી પાનળી ત્રીસ ગોડી વેવાઈગે આપેલી એ કેને પૂની થાય ?

મીઠો જળો ગોડા બગવવા મારીને હતાસના ચાનમને ખૂબે સંધરી લીધા 'ખાવાનું ન જરૂર તેા કાઠ નહિ, પણ જોડવાનું નહિ જરૂર તેા આખી રાત ફડવાય પડશે.' આ સુચને નવર આગળ શામીને જ આ ગોડાનું જોડાણી.

'જિલા એય, જોડાણે દેખાકાકો, મારો લીકો, વરને જાણ દોષ એટલે કમળા કરે છે, તેા જીને આને ગોડા વિનાના રખડાવીએ તેા જ ખરા.'

'હા, હો ! હંવાન સરસ સુખી, મારા જીને ગોડા વચરને રાખીએ તેા જીનેય ખબર પડે કે જરૂર'તા ખરા ભનેયા'

'જે જી લાગે છે, જેતલસરને જીએને ચાનાં જીકે મેપમા પણ મારે લીકે આડી ટામ વાળી. કહે કે, હે તેા વેવાઈને ગોડને જીને જ આ પીયું આડી ટંગનમા તેા થા મોડી દાઢ જેવી દોષ એક તેા પેસા વધારે હોય, ને પાછી આવ બુ જેવી આ આપે. આમ કહીને આખી ભનને આ વિનાની જ રાખી.'

'તેા તેા આને જીના પર રીગી કરીએ વર-રાત ફેરા કરી લેશે ત્યાં સુધી હંમે વેવાઈને માડવે હશે, જીએ મોડે મોડે આડી આવશે. . . ને આપણે તેા જીએની ગોડ તાળી. . ને પરડ . . . પરડ . . .'

પછી સામેયા થયાં વચ્ચેદિયુ આબ્યા અને વેવાઈને વેર જીને વચ્ચે રાત તોરણ જમી આપ્યા.

પણ જો તેા વચ્ચે ભને કયાનો લોખ હતો. ભનેયાએ તેા જમ્યા સિવાય બીજે કયા લોખ હતો ? પણ ના, આને તેા ભનેયાએ જમવાનાં પણ જીએ લોખ નહોતો, જેટલે આદલ-ગોડાં સંભાળવાનો લોખ હતો.

ખાનું ન ખાનું કરીને ભનેયાએ તેા હતાં આનીને પાનપોતાના ડબા આદલાર્ક ! કપર પડ્યા. દીપ્તિ હવે આવેલા, જેટલે જોડકાર પણ આદલાર્ક કપર સુઝે ને જ આપા

પછી વેવાઈને હજી હજીને આની, એમનાં મોા જોવા મળે પણ મારા ચાડીડાંને કેમ જોવા

ન થયા. રજીને કીટની ટુંડ આપીને કંતાળું બનાવેલું માદતુ બીડે કાઈ પચાળી પાડે !

છાપ લઈને જવા માટે વગના મામાએ ભનેયાને વડવામાં ત્યાં જ પડકારથી જ કેટલાકનાં નાક ધરધર મોહવા લાગ્યા.

'એલાય, લાપગી માં બહુ દાણ છે, તી અદામમાં સોનું યાગ મુ વળી મળું ?'

પણ જવાબ આપવા જેવી મૂળાઈ કોઈ કરે ખર ?

છાપ લઈને પણ વરસાતના અનન પાચ મામડો જ ગયા.

ત્યાં તેા, પાકજળી ખમ પડી 'પામરણ એણે છે, જેટલે વેવાઈને હોજે, જરૂર મોકલો ગમે નહિતર ભનેયાએ રાટે હશે'

વેવાઈને આતરિયાળ આંતરથી પાડીસી જોના પડમા કિપડાવ્યા વાજર આપીને ગોડા-ગોડાને દમદો કરી ગયા

'એલા એલા ! વેવાઈને જે જોગીકા જોરથી છે કે પછી એમ ને એમ જ સો સૂચ છે !'

વાજરે કહ્યું 'જાહમા'બ, આગીકા ન દોષ એનું બને ? પણ આ-ટલા મામડા માનવને કયાથી પૂરા પડે ?'

'પૂરા ન પડે કેને ભાગે કાઈ વાણી નથી, જોગીકાની જમ્યાએ એકું ગોડું મફતું પડશે, બીજું મું ?'

સીમે મોડેનમદમાં લીકાંજીની જેમ જ જલાવ્યું

વેવાઈને ત્યાં જી ભન બહુ મોડે જમીને કીડી, એટલે પામરણી માડવિયાએ અને એમના પાચી પીગમળિયાને જમના બહુ મગમ લાગ્યા.

પછી જ મુપડયુ માગમળિયાની માને આપવામાં અને કોકા સાકું કરવામાં ગાતના બારે વાળી ગયા.

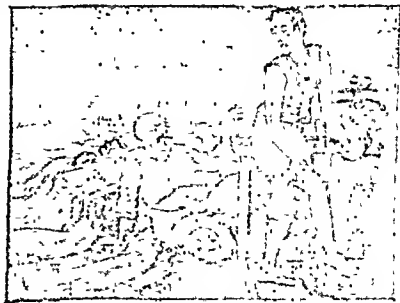
વેવાઈને વરસાદની તેવાની કરવાનું કહેવાયું.

વરસાતને રાખનાર મનવા માડ્યા

ધોળિયાની પાટલી ચીપવામાં જેટલો વખત લાગ્યો તેથી ગમુ-મળો વખત નો સામંતી લીધો. આને મોડા બેયુ મોડું કમાવતું દોષ

એમ મામડે પણ ભને કમળા લીધા કેમ કહ્યું વરસાતના માયા કપર ફીટતુ મરણું જેમજ નહિ. એક વખત બોલાવે પીકાઈ મળ્યું,

પણ, અગીસામાં જોવા લાગ્યું કે કપાળ કપર વાજના વાકડિયા જમીક

જ્યાં જવા દયાકાર એક દેરકાં હતી જ્યાં આજ ની નાવ્યું

રેખાના રહેવા એક એ એ તપી રહી ગઈ. બીજી વખત માંડમાંડ એ વાળનું પતાવ્યું. ત્યાં ઊંઘા મરેડે ઊંઘા પડ્યો.

એવું, જેનેમ કંઈક ખૂબી, માથે પાંજી એમીને વરસાબ તેમજ મથા ત્યારે રાતના એકનો મુમાર મથા એ તે એમી કાંચ પળ એમી કાદી દત્તી આવી, ત્રણત્રણ ગોઈડાં અને બળે આવેલાં કંઈ એમી મળે ?

વરસાદે યદ્યપે ત્યારે બહુ આશા અને આશા નવના નવના-વર, મળવર, વરના બાપ, ઉંઘાકાકા, અને વળુ કાતારનાર એકે છા-ફરીએ, માટ મથુ, કે માટવિયા એમીકર્યાં મોટી સજવાઈ નાવી પડેલાઓ દતાં.

દહેવાળે મથા પળ બહુ વાર કામી, એ કાદાએ મોપારીના બાન વડે વધવાના વડી પડયા, તે ને વરસાદે તેમની વચ્ચે સમાધાન મથુ. પછી ફનાવાના રેવાયુ. દહેવાળો પચો એરડે મારીના વાનસા બોસવા મરે થયા

રાતના અઢી વાગ્યા દત્તા યદ્યે કે માટે ન કામ, વરસાબ એ તે કાળા કાળાની નીચે એક વરસા બની મરડાની લીધી દત્તી, એટલે બીકે બંધું નહોતુ, પળ કંવાને દત્ત દરખા ન નવડાવી દત્તી, તેથી આ કારને લીધે ધરધર કુતમી દત્તી નેના વાસાની કુતમીને લીધે તે પૂર એટલીને પડેલ તેની બહેનનો દાઢ નવારે ધરધર, ત્યારે એકે માથ લાગીને કંવાને કાપી લીધી

આ કાળે લનીવામાના અને વાંચીએ એક પડખુ બંધું મથાથી ગો-દમાં દળવેલી બીજી પડખું ફેરવતા દત્તા.

દરખાકા પાને મોપારીની લેલી દોવાથી ધાડવિવાયો નેમનો દુખ ખાતા દત્તા, કેટલીક આકાશ બાપડીએ એ તે બીટમા પળ દરખાકાને કહયા

મેથુ મેથુ કે દરખા ! તારું મોટાપણું કે, તે તે મોપારીના દરખા સાથે દેખું મેથુ કે.

દરખા ઉંઘાકાકા કુતમી દત્તા, છતાં આ લીધે આજકાલ પચવાત અનુભવી રહ્યા

વરસાદિયાં ફેરા કરી રવાં એટલે બી લનીવામા તરફ નવા બપડયા. કોથી મોખને વાળક કિંકરનકાઈ છાને થાકેના દત્તા. વાળક વરસાદિયાં, એની વાળક અનુવર, ઉંઘાકાકા, અને બીડા લેવા માટે વેવાઈ પડેના એમને થાકેના દત્તા.

ઉવાસમાં ત્યારે નસકાંઠાને અવાજ ન ગળીએ તે સાચ કાળિત દત્તી.

ગોર મહારાજે ગોવેળના ચાંદલા આગળ દીવો રૂપે અને એ માટીની ઝોળાની વરસાદિયા કાઢી રમવા બેઠા દરખાકાએ પોતાને સોંપાએકા સોપારીના દવાકો દત્ત એટલે નહોતો

કોનીની રમત રમાઈ રહી એટલે વેવાળેએ બીડા માથાં ઉંઘાકાકા સિવાય બીજે કાંઈ પળ માનુસ એવા સક્રિઆ નહોતો ધરાવતો, એને વાળુવિવચક નવળદારી કોથી મકાસ.

દહે બન્યું એટલું કે બીડા લેવારી વેવાળીની સંજવા ધાયાં કરતાં કમી મોટી નીકળી પડી. આ મીને જુદીજુદી રકમના બીડા નવળુ કાળની મહીસાથી દાખી દહેઓમાં બેસાવ, જે વજત બળીને આ-પવા કરતાં પછે સ્થાય તીવી નયા

વરસાબને તે આપા દિવસની નકીરો કપવાસ દત્તા અને કેક મોટીની રાજ મરડુ દોવાથી એમાં કાંઈ મોટાની વળી નહોતી એ તે વાંચીને લીધે કદકડુ પોતિયુ અને બેસાંકાના પહેરખું સેવા, કા-

ચલી પડવાની પળ બીડા રાખ્યા વિના ખાટલામાં પડયા.

અનુવરે પળ આપા દિવસની મોનરડી-માનાદ-માનડી દત્તી દોવાથી કાળીને કે મરડા દત્તા નેમને પળ મથા દત્તીને સંભાળ્યું.

વરસાદા પાને તે આગલી રાતે કપિયાની કેરવળી આ નમુકા આ કાળી નહોતો કાકા તેમાં વળી આગલી પળ પોળી રાત બાંતી આગલા અરધનો દિસાળ આવી સવારે લખવાનું નકી દત્તી, તેમજ પળ કાળે મોટીકા નીચે મુક્યો.

બળદત્તી ઊકરિએ તે આને ન કાળી ન દત્તી, એ તે બીજાની આજવાન ન દત્તી પડી.

દરખાકાને વેવાળેએ બીડાં માટે બહુ દોષી રાખ્યા. એ કે વ. પાદે માથુ તે આ રહેવાય કે દરખાકાએ ન વેવાળેને મેરડું નુપી તેથી રાખી.

વરસાદે ત્રણને દરેકે દરખાકા કાપલ મથા ત્યારે મોરદામાં ત્રણને ફેરવ માવરની કુંકાડ નાખતી કિંકરન કાઈ સિવાય બીજું કાંઈ બનતું નહોતુ. બનેવાળે બધુ ય પાસપળ પીળીપીળીને દવાની સુવા દત્તા. અને આવારે કેવી મીઠી કાળ મળી રહ્યા દત્તા ! બેઠાકા-મોએ દત્તી કે એ કાંઈ

દરે પાંખામાં લીધી નાખે એવી રાકમાં કાંઈ શું ? સુવાની તે ક્ષાય મથા ન દત્તીની દીક પળ પાતળ નહોતુ, દરિયારે આરે-મેકાએ પળ કાંઈને બળીની વચ્ચે સમાસ દત્તી મમત પળ દરે કાળા વિના કાંઈ દરખો ?... ને સુવાની મથા તે કાંઈ કે કાંચ મચી દોત, નોપળ કોઠવાનું શું ? નાવળનાર્યાએ મોરદો પળ માટે ન મુક્યાં કે !

અને આવી મોટી રાતે પાસપળ લેવા વેવાલ નેત્યાં પળ કાળુ બધા વાળ ફેરુ દરખાં ન વીકળે કાંઈને માટે લેવો એવા પચવાંને ન ફેર પડયો.

દરખાકા મુક્યા અને એને તેાડ ન આને એવુ બને ?

ખાળની ચાંચી પાસે બેને નળ સુવા દતાનેમની વચ્ચે મહેન પોસાતુ રહી નવા પાસે કુ મિથા દરખે... ક રહીને ઉંઘાકાકાએ પડખાએ કાળક નેની રિયતિમા સંભાળ્યું

પળ અથ ને આખી રાત પડેલી રહી, તે રાતે દરખાકાના માથા ન રહી ને ને એકેમાં નમિયાંવાળા અપેડામાંથી મીધા વર-અના દરખા ફેરવાઈ નહોતું કે બીજું કાંઈ થાય ?

એવે દરખાકાએ એક દુલો અનમાળ્યા.

પડખામાં એ નળ સુતો દત્તા એના વાસા કપરથી પહેરખુ કાંચ દત્તીને દરખે કે રહીને ત્યા કાળે પોતાની દુખ ફેરવી !

કેવલ આંધ નાખતો દત્તા. પાછળ વાંસાના ફેર દુખ ફેરવી મથુ કોચ એક બીજીબીજું કાચ દત્તું પળ ફેરવે તે અઢી, અત્યારે દવાથી આવે ? ત્યારે કાંઈ માનુસે... ?

‘કાં ઉંઘાકાકા !...’

ઉંઘાકાકાને ફેરવી દત્તી એના પગની પૂંદી ઉપર દુખ ફેરવી !

‘આ શું, દરખાકા ? શું થયું કે ?’

દરખાકાના મોંમાંથી લાળ ચાલી નીકળી કોચ એક પેલો કાપ-બરી આવે પળ દત્તી રાખે.

‘શું થયું કે ઉંઘાકાકા ?’

ઉંઘાકાકાને ફેરવી કપડી કોચ એક તેમણે કહ્યું... ક... ક... ક... ફેરવી રવા દત્તા. તેમાં વચ્ચેવચ્ચે નેમણે વૂઠક રાખે મોઢવા

‘તમ કાંઈ, ક... ક... નવાય ગમરાતા નહિ હો ! ક... ક... ક...’

હુ આજ સવાર દેહ-
વાડામાં દોહીને
બરવા ઘોંતો,
દ...ક, ત્યાંથી,
દ...ક, ઓહ્યું
ફૂટર...ક, સહેજ
દાંડ બેસારી...ક, ક
...તમે કોઈ જરા ય
ખેલો માલ ક...
પીવાને સગવડતા
વાર ન લાગી કે
ઇન્દ્રાકાકાને દહ-
કાયુ ફૂટર આબડ્યું
છે ને લબરકી ગર
મઈ છે તુરત બેભે
લેતા મઠને ગોળા-
'માથી પાળીને કા-
ગો બચે અને જ્યાં
જ્યાં ઇન્દ્રાકાકાએ
અમ ફેરવી હતી ત્યા
ત્યાં સાક ફગી
નાખ્યુ, 'પાટ માનું
બગવાનનો કે બટકુ
ન બહુ, નહિતર
જેમણેની અને ય
લબરકીને જોમાથી
દટકવા જ પાટ કે
ખીનું કાંઈ ?'

દને ઇન્દ્રાકાકા-
ની પડખે ચૂપાવ
ખર ? કોહીને બહુ બરી છે નો પછી એનો દાટિયા વાડંકા મારે ?
પેસા અગમખખા જ બહાર નીકળી નથા ત્યા નેક રહિય
ખંચુ પડ્યું દડુ તેના અધાંબા પડ લવાયી, બાજીનું અધુ માથે
કોટી કીધુ અને લબરકા ન ચાય નો ધેર જઈને મનિવારે દગમાનને
નાનિયેર વચેરવાની બાધા કોપી.
આજે ઇન્દ્રાકાકા ઉપર જી રવાના આસપાસી, અને અમરી
નીનકી થાય છે એ લેવાની મલ માણવા સાક ધણખશા બેરવાનો
કેવા જ નહોતા અને નાદાકા મો મતાકીને મગા દણતા દળ-
ઇન્દ્રાકાકાની દેડખીને દ...ક, દ...ક અવાજ સાબડીને તેમના
જમણે પડખે સુતેલા ખીને જાનુ પખુ દળરકી કાંઈ ખરીકીને
કેલો મથા.
ઇન્દ્રાકાકાએ કહ્યું: 'દ...ક, કા બેસા કીરવા, દ...ક, કાંઈ કા
ચી?... દ...ક, કાં વેસા ખીતે મા દો... દ...ક, કા...'
એ બાથ પડે કચા તે તેમના પાન ખાંચે મોમાંથી લાગે
કેમનો નીમળ પડયો
કીરવા કો, 'માસ, આંડી મારો કા.લો પામ બહુ થાય છે હું
જાને દોસરીમા બડ પુ.'

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું[૨]

પૃથ્વી કમી નથા પગી ઓપરમા નેના પર જીવન કેમ પાંગર્યું
તેની પ્રાથમિક દરજીએ આપણે જ્યાં આપણે જોઈ જ્યાં, જે
નીતે જીવન વિદ્યમનું નહું તેના ઉર્જાના કમતા નુકાનુકા યુગ
વેસાનિએથી પાડયા છે નેમાના પહેલા પખુ યુગે વિષે પખુ નં
વખને વધપતે જલયુ તેમનાને એકો દેવલિયન યુગ જે આજથી
૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ (કોટીકોટી) વરસ પરમ્ જ્યાં ને અમયની પ્રાચી-
સુધિ (કમિયાદ અથો ને માન્યો) તમા પન-કતિનું વિષ નથા અંકમા
આપ્યુ દળુ તે પગી કામ લાખ વરસે, એમને કે આજથી એક કોટ
ને ત્રીસ લાખ વરસ પછીની પૃથ્વીને આપણા પડખેનું વિષ-ત્રાપ છે.
વેસાનિએને એને 'કાર્બોનિફરસ યુગ' કહ્યો છે. પીમ લાખ વરસના
અ માગલા પૃથ્વી પર ધગીનું બધારનું વર્ષાને દહતર મળ નયુ,
અને, આજે જે આજનું મેલમા વેચરમા ખાલોમાં મળે છે તે
નબવર કોટીના નવકો સળતા નથા, મળે કમીને એ જમકો નામ
પામી જમીનકાનુકામા અને ધરતીના થર પર મરુદતા નથા નેની
વચે દહાઈને મેલચાનુકા પાડયા એક પસાન જગી જાં-દમસાજ,
ધોડાપુર જેવા રકો અને મોટામોટા જાડના આમાનુકા દેતી પડે
મેલાયો વા જે વનપાત આ કામમા પામી અને મળજખપતે
વિનગી અવસુશિમા જગી કાનખલુસા ને કાંજસ જેવા અંત્રા, પપ્પડ
ચીંકો અને મદામય કોગિયા કોમરે પ્રકી નીમળા અને ફરિ-
સામા આજની એક કોટી નેમા મલેયા પ્રક્ટવા કામમા, પ કા
ચમે કરવા ય નેવા લાય દરખિ તે એક કમમા જાન-ચખ-ચર
(પામી નેમજ જમીન અને પર વની રીડામો) પ્રાચીનતાની થઈ,
ને આજની આપણી નીમળ ને કાકીકાને મળના દતા અને તેમાંની
'દેવિડિયાન' નામની એક જાન નો આજના આપણા મદા
જેવકી મોટી નેતાકાવવાન દગી (જુલો બાલનુકા વિષ) આ પગીના
યુગની અવસુશિન વિષ આપણે જાણે (GEOLOGICAL RECORDS OF INDIA)

કીરવા બહાર નથા બપાએ બહાર જાને કામની કમજી વિષે
બોતાબોના પુખ્તપુખ કચા માતી, નેમનામના કોઈ બાનુનકા કમ
કે દટકવામા કમીને માથે બેરકા નાખાના એ જેવા છે જાણ એને
માથે મળેનું કાઈ બાજે વચન નાખી રાખ્યું જેવન, જેવે કોનો
ન થઈ એને પેલીમા માથે એક નંદિ.
ઓવા પેરમા રક કકે મળ દડુ, કે આપણે નો મજા મુખી
જમતા જ બેસતુ છે જેવે વોતા નહિ, પખુ ન કો નાસાવખુ ને આ
બીજ કમમામાથી કોઈને કમમામા કાદ બેસાકી રીકે નેના
મામદાની જ જાય ને ?
તુરત એજ પાંડવાના એ દેહો, અને એ વિષાવ દોહો, કે
પાંડવે બેરકા બેસાવ ને દડા પેડીયુ હીને કમમામાને કોટકી
કીધા, અને બહાર બેસાકીમા, જ કમી પાટમાથી ચીક ન દિમ
જેવા સુમવાડામા અને માથે ખપેડામાથી વરસાદ કામમા બેસાકી
જેમ ક કામમા નેની થયા.
કમમામાને કકે વચો કે રકે નેમની દોહા જેવો જ ?
એ વિષમના કમમામા જેવે કાકાને કાકાને વિષને કાકાને કાકા ?
ચુનીલાલ મડિયા

પણ ના આ વખતે તો આખી પરિસ્થિતિ અણધારીરીતે ફેરવાઈ ગઈ. હવે તો 'શિકારી' બને જ 'શિકાર' બની બેઠો અને ત્યાંથી નાસી જવાને બદલે કે એના માટે બાધી રાખેલા તૈયાર ભોજનને ઝડપવાને બદલે, સિદ્ધે તો આ વખતે મને જ ઝડપવાનો નિશ્ચય કર્યો. ચોરપણે હવે એણે મારી આસપાસ બમવા માંડ્યું અને મારા ખટખટાવંચે જવા માણા ફરતા ચક્રર લગાવતાં લગાવતા, કાંઠાના ખાખરા વચ્ચેથી રત્નો દરીને આવતાં, એણે મારી અને એની વચ્ચેનું અંતર ધીમેધીમે ઝાંચું કરવા માંડ્યું આ રમત એ બરાબર એ કલાક સુધી રમ્યો. અને હું પણ, પ્રત્યેક ક્ષણે એ મારા પર ધસી આવશે એવી ખાતરીથી વાટ જોતો બેઠો હતો. આવું બને, એ સમય પ્યાનમાં રાખીને હું માંગો બાંધવામાં આવ્યો ન હતો. એના ધક્કાથી પાડળા ઘબઘગામીને આંકડ બાંધ્યો તો... ? અથવા મારી અને જમીનની વચ્ચેનું ફસાવે ફૂટતું અંતર સિદ્ધ માંથી રક્ષાય તો... ? આ વિચાર બાંધે જ પ્રેતરાહક હતો. મને રૂબેરૂ જ અણુચ્છાદી સ્ત્રી હતી અને આજે કદાચ રક્ષિતમાં મારી હતને મહકાની બની જોઈને મુખેતા કરવા માટે મને બારે પાંચાણપ થવા લાગ્યો. આની મનોવશમાં પણ હું હાલવાનાઈયા સિવાય કશુંય મળે જોઈ હતો. ખરૂં જણાતો આખનું એક મરતુ મારવા નેહડી પણ મારામાં હિંગત ન હતી.

પણ આખરે લાંબો વખત પછેલા પરિવ્રમનની અંતર મારા જ્ઞાન-તંતુએ કંપર થવા મારી અને જ્યારે મધરાતે અચાનક પાંચળથી હટકે આવીને મારા માથાના પાછલા ભાગમાં 'પટા' ફેરવે અને અથડાય તે વખતની મારી લાગણીએની પરિસ્થિતિ વણેલી સહાય દેશ નથી. એનો તો કેવળ ખ્યાલ કરવો જ બંદે ધીરજ તો હું એટલો મુશ્કેલી ગયા કે પાંચલા ઉપરથી ઊઠી પડતા સ્વદેશમાં ફેરી ગયા મને તો લાગ્યું કે મિલે પાંચળથી તરાપ મારી છે પણ થોડીન વારમાં મન કપર કાંચ આવતા જે જોડે કે મને અણકેલી બચકર (!) નવું તો બીજાં એક ધુવડ હતું મને વિચર બેઠેલા જોઈને એણે આટલું કે હું જ માની લીધું હતું 'સાધારણ પ્રસંગમાં આ જનાવ હઈ જોડકાવાનર ન બળાય, એની મને ના તથી પણ એ પ્રસંગે મને લગભગ પચાસવાત જ થઈ ગયા !' અજાણતા મને ધુવડની આવી મળે કે એનો પ્રત્યાધાત ગણા હેઠળથી માત્ર રિશિલ કરી નાખતા બચકર ધુવડાઈ કર્યા.

આ પાંચી મારાથી બની એટલી ગિરજતા મેં રાખી જો કે આપેરને લીધે હું મળતો હતો થોડી વારમાં સિદ્ધને જ્યારે પચ્ચે મારી નજીક ફરીથી આવતો મેં સાંજના બજારા આખરા વચ્ચે એ બરાઈ મળે હતો, એટલે મળરમળેરત મેં એ તું-ફરીર નજરે વડાંકડ રંગે મારા એ ધરીના કાર્ય માટે તો એટલું જ બચ હતું. એ દેવે એ અંગ્રા-અટ આવી પહોંચે તે પહેલાં તો મરડતે દેવે રણ આવધાનીથી નિશાન લઈ મેં થોડો જ્યાંબે, બરાડાના જવાબ એણે જ બચકર ગળનાનો અવાજ આંધે. મેં થોડાક તરકાટ કરતો ફરતા મારનો ધમપછારા કરતો હું એને સાંભળવા લાગ્યો. કારણ હવે એને હું જોઈ સકતો ન હતો. ગોળી વાગતા જ એ ફેર ફેરકે એ માટે ઝાડીમાં થેસી ગયા હતા. એને ધાયલ કર્યાની વધુ વાકઅણ કરવા, જે ફિસામાં એની ફરફટ સંભળાવી હતી તે તરફ મેં ગોળીઓ છોડે જ રાખી ધીમે ધીમે ફરની ચોરોની એ પરંપરા નિઃસાચના રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ અને આખરે તદ્દન રાખી પછું ગઈ અને મારી ખાતરી થઈ કે તાની બેડીમાંનો એક, જેણે આટલા ગદિન અમને ત્રાણ ત્રાણ લકાવે હતી તે, હવે અમને વધુ ત્રાસ આપશે નહિ.

જેવા મારા બડાક બધ થયા કે આ મવાસની છાવણીએમાંથી હોસારાના અને પુધવાના અવાજે ઉપર આવ્યાને જવાબ બેરીને આવવા

લાગ્યા, મેં પણ વળતો જવાબ વાળ્યો કે 'અમરાતા નહિ. હું ભલામત છું અને બેગાનો એક મિલ્લ માર્યા નથો છે' એ સાંજગતવંતે તમામ આવળીએમાંથી આનંદના પોકારનો એટલો બધો ચોરબકાર થઈ બેઠ્યો કે એ આવળીને મહાદેવ સુધી રહેતા આદિવાસીએને ખરખર આશ્ચર્ય થયું હતું. ધરીવારગા તો જંગલની આડમાંથી દીવાલિની દારમાળા ચગાકની દેખાવા લાગી. ઇવળીમાંથી એકેએક માણસ બીજી સૂર્યો હતો, મેં દેશ નગરો વખાડતા, પીપડો વૃક્ષો અને બજની નગરો માથે ચાંચડા બળી આવી રહ્યા હતા. આવતાવેત એમણે માળાને ઘેરી લીધા અને 'મુખારક' 'મુખારક' (એનો અર્થ 'નરહંબાર માણસ' 'અગારા ઉછાર કરનાર' એવો થાય, નહિ?) બોલતા એમણે મારી અમસ-અમીન ઉપર પડીને મને સાધાર દંડવ નમસ્કર કર્યા હું તો દમ જ વળગ્યો એ રતો તે મેં એમને સિદ્ધને મૂત કેદને લેવા જવાની રમ ન આપી, કારણક વખતે એને સાથી આસપાસમાં નંદકાં જ બમતો દોષ્ય, વળી, પેલા ધાયલ થવા છતાં જવતો તેમ ઉછેડા કદાચ મારવા જેવી ચેતનવાળી ગિરિતાના પણ હોય, ધરી અને બધા વિવચનમ્થાન કરતા ઇવળીએ પાછા ફર્યા, બાજીની રત આવન-પ્રવાનમાં આવી. રવાહિરી અને આક્રિયાની બીજ નતોના મલ્લને એ તો અનેક પ્રકારની જગડી અને વિવિધ નાચવાનોથી એ પ્રમનમાં વળી ચોર મળ આણી.

મારી પોતાની વાત કર તો, મેં તો એ રાત અરોહાનમાં ચિને જ આળી અને પોતાંદિય જતાંમાં તો એ વાદ-રૂથને જવાની કર્યો. કારણ હવળ મારી જતને હું પૂરેપૂરીરીતે મનાથી રાક્યા ન હતો કે એ રોતાન કોઈ અન્યને મેં હેરતબરી રીતે મારા હાથમાંથી છડી જઈ રાક્યા નથી. રાહમાં મારી બીક નિર્મૂળ નીચી, આજ પવેત એક બેડીને હાથમાં આવી જનારે નરીબ આખરે આ વખતે યારી આપી ચકુ હવે થોડીની ધારે ધારે થોડાક ઇલાખ નથો હોઈરા ત્યાં એક ઝાડીની આથેથી ચકરાવે ખાઈ નીકળ્યાં જ, મારી છાતી સામે જ, ફરકે મારવા માટે જમીન મરમી છાતી ચોંપીને દેવાર બેઠેલા પ્રવડકાવ સિદ્ધને જોતા જ હું છળી ગયા ! પણ થોડી વારબાન રતા, પારો જળને જોતા મારી ખાતરી થઈ કે ખરેખર એ મજબુરાણ થઈ ગયા છે. એ જોઈને મારા સાથીએ હવેથી કનમળ બની ગયા અને એની આસપાસ ચીરજોઈને નાચવા, ફરવા, મારા અને નાના ડાકરા જેટલા અનંદમાં બરાડવા લાગ્યા કેલવા કે તો મને ખમત પર બેસી હવેને સિદ્ધ ફરી પ્રક્રિયા પણ કરી લીધી.

પહેલાં સિદ્ધ

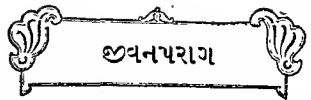
આભાર માનવાને આ બધા ક્રિયાવિધિ મગાસ થતા, તે સિદ્ધતા મુતરેદને તપાસી જોયો તો જાણાય કે જેને મારી એ ગળાએ બસાવે વાળી હતી એકંમતા રાખા ખબા હપર થઈ, હાથને વધીને ગઈ હતી, જ્યાં બીજી એને રાખે પગ જાગી ગયો હતો અને એકંમત(૧) પલ્લુ ખરેખર ગમડા થવા જેણે હાથ નાંદની આગળથી પૂછીતા છેડા મુઠીની ઈની હાથની નવ કૂંડ આઠ આગળ, અને ખબા આગળથી કોચાઈ 'પણ કૂંડ અને નવ આગળ હતી' છાવળીમાં હતી જતા, આઠ માળસોએ તે એને લપાડવા પડ્યો હતો. બેપૂપ માત્ર એટલી જ હતી કે, એના બહિર્મુખને હપાડી કાઢે જતી વખતે, વાતવાર કાંટાળી વાટમાં રહેતા હરવાથી એની મામડીયા અગણિત હિરણ અને ચીરા પડતા હતા અને એને કોઈ એ તદન નિરુપયોગી બની નહોતી.

નરબક્ષીકામાના એકના નિકળના આ સમાચાર વીજળીવેગે ફેલાયા ચારે તરફ ફેલાઈ ગયા સુખારણાદીના તારોને નો મારા કુપર વરસાદ જ વરસ્યો અને જેવેજે હાલને કાગળી માણસોના ટોળે ટોળા સિદ્ધતા બાકને સની આપે નીહાળવા પડતી પડતા કમકા

નવા પુસ્તકો

હલાન્ત કવિ: 'મગત કવિ' ના નાગથી શુભરાત્રી સાહિત્ય-મા જાણીતા કવિ જાણકાંઈ કલામકાંઈ ક્યારિયાના, શુભરાત્રી હિન્દી-કૃત-કારસી બધાં જ કાવ્યોને શ્રી કલામકર જેથીએ સખા-સ્તિ કરેલા નિ શેપ સમ્રાટ, એવાના ૪૦ પાનાના ઉપોદ્યાના ૧૬૦ પાનાની 'બાલનકિની' નાગથી કીત સ્થિત પ્રકાશક શુભરાત્રી સાહિત્ય સમા, બાલેન્દ્રાઈનની હવેથી, ત્રણ ફરવાન અગાધવાઈ કુલ પૂઠ ૫૦૦ તથા જવિ બાલના નવા જ તૈયાર કરેલા વિરમી મુખવિય અને પૂઠા માથે; કિગત સવા એ કવિયા. ચન્દ્રકનકનાં કાંઠોએ: સંપાદક-ડૉ, ગનિતસાહ છનનસાહ પંડ્યા; એમણે લખેલા સાળા અને માહિતીપૂર્ણ પરિચય-લેખ 'ચન્દ્રકનક' તમા શ્રી વિષ્ણુ-પ્રસાદ તિલેગીએ લખેલા 'કવિતાગ્રા મન્દીર' નાગના વિવેચન લેખ સાથેના હજાર અમદા; પ્રકાશક એન. એમ. ત્રિપાઠી કિંગિરેડ, મુબાઈ, ર, કિંગી કવિયા. વિરામિત્રની છાયામંડ (વિરામનું પ્રાચીન સાહિત્ય)-શુભરાત્રી સાહિત્ય પરિષદ તરફથી પ્રકટ જની 'વિશ્વસાહિત્ય માળા'નું પહેલું પુસ્તક: લેખક-ચન્દ્રકનક પ્રામુખકર સુશંક, પ્રમાગક, યુ સા, પરિચય તરફથી ભારતીય વિદ્યા ભવન, વારનેંગેડ, આગરેની, મુંબાઈ-૭, કિગત એ: રૂપિયા

શુભરાત્રી વર્નાક્યુલર સોસાયેટીનાં પ્રકાશનો દિગ્દશરોન નવાચાર્ શ્રી આતરકર પ્રવના લખાણોમાથી શ્રી રાગ-નારાયણ પાઠક તથા શ્રી કલામકર જેથીએ ચૂકીને અપાસ્તિ દેસા દનિદાસ, રેગવળી અને અગાધકાનના લેખો (દાસ્યત્વ વિચાર) અને 'આદિત્યવિચાર' એ એ પ્રગટ પછાને એના જ સુદર ત્રીજે સમ્રાટ, અવા પાનગો પાના, છપા કિ માત્ર એક રૂપિયા વિજ્ઞાનની વાટે: શ્રી વેપારકર એ તો મુદ્રિત; વિજ્ઞાનના લેખકનાં આપદયક ગુણે તથા તેનાં રૂપેયસિદ્ધિને વરવાળા જરગી મનોભજ, ગદેનત અને અદ્યને ખાસ આપત ઉગતા વિતાનીએને માર્ગદર્શક પુસ્તક. કિ બાર આના; આપુર્વદેને ઇનિદાસ: કેપક દુર્ગમકર કેવળગમ ગમ્મી, કિ. એક રૂપિયા, શ્રી રામદાસેની: શ્રી રામદાસ પરામ-દસના પત્ની મારદાસેનીનું રવિત લેખક-જ્યોતિષકાલ આપાર્થ, કિ એક રૂપિયા, એતીની જમીન: લેખક: માર્કેટ કિગતકર પંડ્યા, અને મદારેવપ્રસાદ દ. દેસાઈ, કિ બાર આના.

૧૮૯૩માં સત્તાવીસમે વર્ષે ચીમનભાઈ (સર સોતજવાડ) શુભ-રાત્રીની ગુનિસિપાલિકાએ તરફથી ધારાસભામાં ગયા તે વખતની ધારાસભાના પ્રમુખ ગવર્નર, ને ઘણા સભ્યો મોટા અગ્રે અધિકારી-ના આ ત્યા પછુ એમની તેજગિવાતે માન મુકાવ્યો. એમણે ધારા-સભામાં પ્રશ્નપરપરા વર્ણવવા માંડી તે વખતની ન્યાધિકાર-કચેરાત-અધિકારીઓની સરકાર આ જુવાન વધીવના પ્રશંસના જવાબો આપતા થાકી ફરે છેડકા ગીસરીસ સવાયે પૂછનાર આ સભ્યને અવનરે હોઈ હરિંગે બોલાવ્યા તે મગના ગયા હોઈ હરિંગે તાપથી આજ્ઞામણુકા હતુ. 'જુઓ, મિ સેતકવાડ, તમે અગ્રેને એટલા બધા અવાસો પૂછો છો કે મેં કેટલેયેથી પહેલાં વજાત નથી રોકેટરિયેટને બીજુ ધણુ અનયનુ કામ કરવાનુ છે'

સત્તાવીસ વર્ષના આ જુવાનના કોબ નહોતો, આત્મવિશ્વાસ ને મગમાન લેઈએ તેટલા હતા તેમણે જ જવાબ આપ્યો: 'હુ ફિલ્મીર છુ, પણ તમે બહી લખો છો કે આ સવાસોના જવાબો આપવા એ તમારે જોઈએ છે; ને તે મારે તમને બહુ સાક મહેનતાણુ મળે છે તમને સવાસો પૂછવામાં હું તો લોભપરોગી કંઈયે કઈ છું અને તે પછુ વજર મહેનતાણુ' હોઈ હરિસને તાપે જ નેજા બેતરી ગયા તેણે તરમ મદને મારી માની

(સ્તીધા થડાણુમાં કંઈયાસાહ શુભરાત્રી)

મર એકજાટર જાંઘે નેજા પુત્રકેના સોળીન હતા એ વખત એક બાટ તોયને એક જુનુ પુત્રકે લેઈ થરી થોક્યો, 'માહેજા, એક વાર નાચવાડને અગરા જુદે એક સરસ પુરાણુ પુત્રક આપુ હોઈ બજામાં તેમણે એક માગ બસિસ આપુ છે તો અગ્રે તો મોટા રાબ છે, તેથી અગ્રેને વધારે આસા છે.'

માહેજા મગમાનમાંથી પુત્રકની કિગતજેનું આપતા તેમને આ માનણી સાંજળી મજૂ કરતપ થઈ એટલે કવિ દસપતરામ ત્યાં હોમરે હતા તેમને હતુ કે 'હનુમાન નાટક'માંની પેલી વાર્તા આ બોલારેને કહો તે આગ હતી: એક વાર હનુમાનને એ માણસે હતુ કે 'હે હનુમાન દાદા, તમે મને બેરી મેળવી આપસો તો હુ તમને તેલ ને સિદુર ચટાવીશ.' હનુમાને કપર આપ્યો કે 'તને પરમાવવા ને મારી વાગે એ દોષ નો હુ જ મા મારે કુવાળે મુંડુ' સાહેબ પેલા બાગરને હતુ કે 'બાઈ, તમને આપવા મારી પાસે માગ દોષ તો હુ જ સા માટે સરકારી નોકરી હા?'

પોતાના રોડે જ-છવનગા ગોખને ગમરમરકિસા મિનદરીર હતા તેમની યાદશન એટલો તીવ્ર હતી - મોટામોટા ગયા પછુ તે મોટા કી ગયતા અને 'કિ:કાર-અન્યારેન્યે રેવેરેલાઈડ' નેમલે આપુ મોટે ક્રેન્ક અને અર્ચાસાહવા પછુ બાપજ આપતાં તેમાંથી અવતરણો બોલતા. એક દિવસ નેગની મગમુગમિની મોટી કરવા એક મિને તેમની પાસેથી પેલુ પુત્રક લઈ લદને કી રડત હતી કે એ પુત્રકમાંનું લખાણ મોટેથી બોલી વખતે ને બલ પડે તો એક બલ રીઠ એક આનો મોખડેએ પેલાને બાપનો. પછી દસાકો મુખી પેલા આપકી કપાકી રાખી મોખડેને સ્વાગતને બેસી દયા, પછુ નેતા નમીળમાં એક પછુ આનો લખાણ નહોતો!

સંસારનાં શહેરો

૪૨-ગોધાનગર

સ્વીડનને પૂર્વકિનારે જેટલું તેનું પાટનગર
સ્ટોકહોલમ એખાનરું બંધર છે, તેવું જ એ
દેશના પશ્ચિમ કિનારે, ડુનિયાબરની સાથે
બંધવદાર જેટલું આ બંધર આવેલું છે, અને
દરિયાથી ત્રણ કુચની જેટલું પૂર્વપશ્ચિમ આવેલા
આ બંધરને એ દેશની વ્યાપારી ગતિના અને
સાંસ્કૃતિક સજ્જતાના ધરીદેન્દ્ર છે.

સ્ટોકહોલમથી થે દોઢી વસતિ ધરાવતુ આ
નગર સ્વીડનનુ કલ્પમીમા કલ્પીત બંધર અને
વિસ્તાર તથા વિપુલતામા બીજા નગરનું
શહેર છે. ગોશા નદીને કિનારે, તેના મુખથી
પાંચ માથલ અતરાજમા આવેલું તેનું બંધર
ડુનિયાના બંધરમા આઠમું મ્થાન ધરાવે છે

દેશને સામે કિનારે આવેલા સ્ટોકહોલમ
થી ૨૫૫ માઈલને દેશરતને આવેલું એ નગર
ઈ. ૧૬૧૬મા સ્વીડનના મહાન રાજા ગસ્ટાવ-
વસ એટાલ્ફસે પાછી નિબેલથી સાથે રથા-
પેલું એનું સ્વીડિશ નામ ગોટ્ટેમોર્ન. આઠ-
મી સહીના અત્ર લાગમાં માછલાને ધર્યા
ત્યાં વિઝમ્બો તેની સાથે વેપારના ધામ ત-
રીકે તેની નામ ચડીની થઈ, અને બાહ્યક
સમુદ્રની બાકાર જુ લા સમુદ્ર પર આવેલું
હોવા કપરાત શુરોગી હોશા જેટલું પણ સંપર્ક
રહે એવું વિગિલ લીગેલિક મ્થાન હોવાથી

શુરોવાના દેશાવર સાથેના વેપારનું તે મ્થાનક
બની રહ્યું છે. સ્વીડનનું પશ્ચ તેના સંરથાના સાથે-
ના વે વારનું તે મુખ્ય થાણું હતું; અને તેની
બ્નીની ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીની કોઠી હજુ પણ
ત્યાં છે, જેમા આજે મુખ્યત્રિયમ અને વિના-
લય રાખવામાં આવેલાં છે.

સ્વીડન દેશની સરહદે ચોટા ભાગે સમુદ્ર-
રેખા આપવી હોવાથી સન મટેશવસે પો-
તાની પ્રભને સારવેજનમાં દસ બનાવવા
આઈલે કેટલા થે રૂબ ખલાસીઆ ખાસ બે-
લાવેલા; અને આજે મેલ્ડેડનમા રૂબ પ્રજા
માટે મ્થાનની લાગભવી છે. સ્વીડનના વ-
દાણ બાંધવાના કલ્પાનનુ દેન્દ્ર અર્દા જ છે
નીકતાથી મની ખાસ શાશા થે આઈલે છે અને
નો-વાન વિધાને લવતુ મુખ્યત્રિયમ પણ છે.

દેશનું પહેલા નગરનું બંધર, દર્યાનુ ધામ
ને ખુશ્કા સમુદ્ર પર આવેલું દેઈ જોયન-
બર્ન સ્વીડનનું કલ્પ્ય જેવું છે. ત્યાથી ધોરી
નદીની જેટલું હરેલેવેમાર્ગે કુટીને આખા સ્વી-
ડનમા ફેલાયા છે સ્વીડનમા પથરાઈલા
નાનાખોટા સરોવરોના પ્રદેશાજે તે નહેરો-
થી પણ જોડાઈયું છે, અને તે બેટલી વિપુલ છે
કે રેલવેની સુસાડરી નાપસદ હોય તે નહેરો
વટિ પણ દેશસરમા સર કરી ગઈ છે.

સ્વીડનનાં જમશેમાથી નીકળતાં મખ-
લખ લાડડા વહેરવાની મીઠી, અને લાક-
ડાના મામાથી બનતાં કમળનાં કારખાના
એ તેના અમળી કલોગે છે લોડા અને પોતો-
દના કારખાના, કાગ માળવાની લાકીઆ,
કાપડસુતરની મીઠી તથા રૂબા-નિખાર-
વાના કારખાનાં, ગામડા, રૂનિયર, ખાડ,
કાચ, દિવાગળી-જેવા વિવિધ તેના કલ્પોગી

જમતાનાં સૌથી આબાદ શહેરો

આપની ડુનિયામા દસ લાખથી વધુ વ-
સતિ ધરાવનારાં શહેરો વધુમા વધુ મોઈ
દેશમા હોય તેા તે અમેરિકાના યુનાઈટેડ
સ્ટેટસમા એવા પાંચ શહેરો એ હેસ ધરાવે
છે ન્યૂયૉર્ક, સિંકાગો, રિચાર્ડેલ્ફિયા, રૅપીડ્સ
અને હોસ એન્જેલિસ મીને નગરો નીચેનાં
ચાર શહેરો સાથે ચીન આવે: રાંધાઈ, પેકિંગ,
ડીન્ડસિન ને કંતાન. સિટન માત્ર પણ જ
એવા શહેરો ધરાવે છે હૅડન, ગ્લાસગો અને
બર્મિંગહામ; અને બપાન પણ એટલા જ

ધરાવે છે: ટોકિયો, નાગોયા અને કિયોટો.
એ સિવાય નીચેના ફ્રેંક દેશ એવા બન્ને
શહેરો ધરાવે છે: બર્મિંગહામ બર્લિન અને
હામ્બુર્ગ, હંડાલીમા રોમ અને ગિત્તાન; રસિ-
કામાં મોડેસ અને લેનિનગ્રાડ, રૅપેનમા બા-
સિલોના અને થાઈલંડ; બાલિસામા શયે દ
બનેરો અને સાએ પાકિસ્ટા અને દિલ્હા
કલકત્તા અને મુંબાઈ. એ સિવાય માત્ર એક
જ શહેર એવુ આબાદ રહ્યું, અને તે બ્રાઝી-
લિયાનુ સિડની

છે. મુરિયબ અને સમૃદ્ધ શહેરની બધી વિશે-
પતાઓ આ નગર ધરાવે છે. ત્યાં યુનિવર્સિટી
છે, આઈ જેવેરી છે, મુખ્યત્રિયો છે, સ્વીડન
આખામાં પક્ષની મેટી લાયકેરી છે, અને
શુરોવાનમાં પ્રસિદ્ધ બનીયા છે. શુરોવાના
સૌથી સુગમિત અને નિખાલસ મનાતા દેગ
સ્વીડનને આશહેર ને મંક ગીરવ આપાવે છે.

વિકસતું વિજ્ઞાન

રૈની વગરના કાચ બનાવવામા વિજ્ઞાને
હવે સફળતા મેળવી છે રૈનીનુ રથાન રેન્ડે-
લમ, ટમરેટન, લેનચેમ વગેરે બારે મૂળ
તત્વોના અંશુક દ્રવ્યોએ લીધુ છે, રૈની વિના
કાચ બનાવવાની શક્યતા આજથી આટલે
વર્ષ પૂરે યુનાઈટેડ સ્ટેટસની ઇન્જેનીરીંગ
લેબોરેટરીના ડૉ. જી રબ્બુ મોડીએ સાબી
બની, પરંતુ તેની સિદ્ધિ ડૉ. ડૉ. મોરીના
મકકાઈકર ઈસ્ટમનને જ ફાળે આવી છે એ
કે લબ્બુ તે પ્રાથમિક દશામાં છે, પરંતુ રૈનીના
કાચ કરતા આ નવા કાચની પ્રતિન્યતાનુ
મેન અનેકગણું વિશાળ જગ્યા છે.

કાચ, કાચ, રનવરે હલોગેનાં સોડિ-
યમ સફેદની ખાસ વજર પડે છે. લિલ્હા
એ કલ્પોગને ટકવુ હોય તેા કોઈ દેશનુ શ્રોત
હાય કલ્પોગે રહે છે, કારણકે અરથારે પર-
દેશમાથી તેની આપાતવાની મુશ્કેલ છે એવ-
પુર રાજ્યમાં કીડવાના રથાને મીઠું બના-
વવામાં આવે છે, એ મીઠાના કલાકારનાં
અવશિષ્ટ રહે છે તેમાં એ સોડિયમ સફેદનુ
વિપુલ પ્રમાણુ રહેતુ હોવાનું જાણ્યું છે. કાર-
ણકે પાણીમાથી મીઠું ને મોડિયમ સફેદ
એને મળી આવે છે કમ એ વિશુદ્ધ રૂપે મેળ-
વવા શરમીયુ જુલુજુડ પ્રમાણુ આપવાની
ગરે રહે છે. એવપુર રાજ્યમાં મીઠું બના-
વવાનું કામ હિંદી સરકારે પટે લીધુ હોઁને
હાલ સોડિયમ સફેદ વધુ પ્રમાણમા મેળ-
વવાના તેના પ્રયાસ આરુ છે.

કાંતવા કે વજુવાની કમી કલારૂટ વિના
સીધેરીધુ કાપડ જ નિપાલવવા નરે હવે
વિજ્ઞાનીઆનું કલ્પ દેશાયું છે અને રથા તાર
તથા એન પ્રકારના પ્થારિક વડે તે પર અખ-
તરા થવા લાગ્યા છે. જોકે સખણું કાપડનીરીકે
નહિ, પણ સરતા કાપડ વતરીકે તેને કપરોય
થઈ શકે તેમ છે. વરદરમાં દેસલેક મથળે એ
વપરાવા પણ લાગ્યું છે અને એને માસસીન
(મસસિન નહિ, Massassin) નામ અપાયું
છે તેજલ્લઃકોમથી ગાડીને ચોપકીએ બાધવા
સુધીના મામળા તે આવી શકે છે. ભીંભતા
તે મીળાઈ જઈ નથી, અને તેનું કલ્પાદ્ય અર્થ
માત્ર કાચજ જેટલુ જ આવે છે

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

—પાંચમું તંત્ર - અપરીક્ષિતકારિતા—

સુ વર્ણસિદ્ધિ કહે, 'એમ હોય તો પશુ મિત્રતુ વચનન કથાપણ
ઘટે પણ સાચું શું? મેં વાર્થો પણ અતિશય તથા અનુ-
દારને લીધે વાંચ્યો નહિ અથવા આ લીકું છું છે
સારું' માતુલ તે આયું વાર્થો પણ રહ્યો નહિ।
અપૂર્વમશ્નિ આ બાંધ્યો પાચ્યો ગીતચુલકાણી॥'
ચક્રપર કહે 'એ કેમ?' તે બોલ્યો:

કથા ૬

એક ટેકાણે કહ્ન નામે ગધેરા વસતો હતો તે ધોળીને પેર
બારવડન કરી રાત્રે ગેચ્છાએ પચેન કર્યો, અને મવારે પકડાઈ
નય એવી બીડ પેર આવતો તે આગ રાત્રે જોતરમા કમો દશે
ત્યાં એને એક ગિયાળની મેની મળી, એટલે વાડ તોડી ગિયાળ અલિન
કાકડીના જોતરમા લય; ત્યાં પેર બરીને ચીમડા કડાવી સવારે
ત્વરમાને આવે.

એકવાર મહોદ્ધત ગધેરાએ જોતર વચ્ચે ગિયાળને કહ્યું. 'બાલેજ,
જે, જે કેવી નિર્મળ મળી છે' એટલે હું નીત આડશ કહે કયા
રાત્રે લયકારું?' તે બોલ્યો, 'મસતમાગા, આ અનર્ગ વળી તમાને
ન્યાયી સુત્રમાં? આપણે ચોર રહ્યા, ને ચોરનકે દાના રહેવું નેહ્યો
અને કહ્યું છે

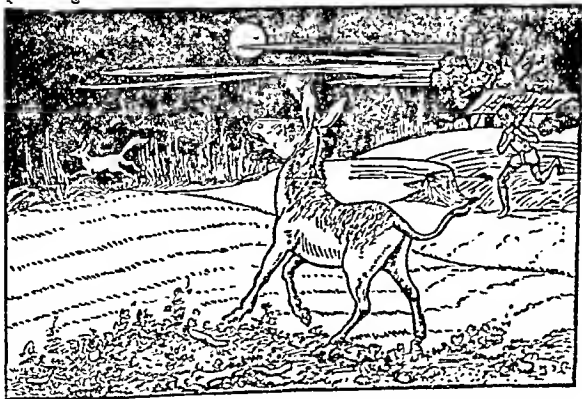
કાઠીચુકન તલે ચોરી, નિદ્રાહુ પણ તે તલે।
નિષ્વાલોલ્ય રુલકાનત લે ઇચ્છા હોય છવચા॥

બીજું તોડે ત્વર મધુર નથી, ઝંખનાદ જેવો ફરથી પશુ મંત્રનાય.
તે સાંમજીને જોતરના ચૂનેલા રમેલિયા ડોડે ને આપણને યાને કે
મારી નામે એટલે આપ્રતમય મેલીબડા ખા ને જીત ગાવા રહેવા કે'
મધેરા કહે, 'તું અને તેમ તોય વનવાસી થયો, એટલે નીત-
રસનો અભણ છે, અને આમ બોલે છે અને કહ્યું છે'

સારપૂતમની રાત્રે હોય રવનન મંત્રિધે।
વહે ધન્ય તલે કાને ગીતલેકારની મુધા॥'

ગિયાળ કહે, 'મામા, સાચું, પણ તમે માતા નહિ પણ આરડનામ
આવે છે. એટલે આપણે પગે તારા ચીતને કુદરો મારવો મદેવા
કે' ગધેરા કહે 'ધિક્ મૂખ, હું નીત નથી લખ્યો એમ કે? એનો
બેદ તને મુખજાનું ઉત્તર, કે આમ, ૨૧ મુદના, ૪૬ તાવ, કે મામા
ને કે લય હોય છે ચમિયાન કે, રંગ કે, રામ કે ને આપ ૪૦ હોય
છે આમ નીતના ૧૮૫ અપ છે દેવોને પણ નીતથી પ્રિય એવું કાંઈ
નથી. અને કહ્યું છે'

શુક્રેસનાધુતેવરાલસારે તોપ્યા શકર રાવળે।
તો બાલેજ અને અનર્ગ કહીને વાંચે રહે છે?' ગિયાળ
કહે, 'મામા, જે એમ હોય તે હું વાડના ઝાંપા આમળ બીધા ડીધા
ફેવપાળની ચોરી મુકુ હું વાંચી નાચન કર' ગિયાળ આમ
અમી મયો ને ગધેરાએ માન આરંભ્યું એવું બુંદાન મામળીને રમેલ-
લિયા રાંત કચરનો ધોડાં, અને ગધેરાને એ લીલાકાંઠો કમપરી
કે તે લોય કપર પડી ગયો પછી એને ઉલ્લાસ આંશિમિયામાં

ગિયાળ આમ અમી મયો લીટલે ગધેરાએ અને આરંભ્યું એવું બુંદાન મામળીને રમેલિયા રાંત કચરનો રોડપો

બાધીને રખવાળ પાછો ચૂઈ રહ્યો. ગરેડાને પશુ ભતિયમ્ભાવને થીએ તરત કળ વળી એટલે બ્રહ્મા, અને ખાડકિયાને બીધારી, વાઃ તોડી ભાનવા મેરઠ્યો એને આથેથી જોઈને શિયાળાદિગત કરીને ભાંધ્યા

સાડુ" માત્ર તે ગાયું વાઘો પશુ રહ્યો નહિ।
અપૂર્વમણિ આ ખાંધે પાંચે ગીતમુલદાણી।
(ચાકુ) દેસાઇ વાલક શોવિનક

૩, બીન તથા દેશમને પદ્મપ્ર કરનારો માણસે શોધેલો પહેલો જ તંતુપદાર્થ

રેયોન

માણસે પોતાની નમ્રતા દાકવા આંત્રી છાલને પહેલપહેલો પ્રયોગ નથી ત્યારથી માંડીને ચઈ કાલ સુધી તેના બધા વસ્ત્રોની ઉત્પત્તિ પ્રકૃતિસ્વ-કુદરતી પદાર્થો પર જ અવલંબી હતી દેશમ એ કીડાઓની પેદાશ છે બીન યેઠાંઓની પેદાશ છે, ૩ ને શયુ જમીનની પેદાશ છે. માણસને એનો બાળુલ ઉપયોગ છે પણ એ ત્રણેને ટપી ભય એવા, ને આવવી કાઠે એ ત્રણેને પદ્મપ્ર કંઈ એવા તતુપદાર્થ આ યુગના વિજ્ઞાનીઓએ પોતાની પ્રયોજનાશાળા નીપ-ભવેલો છે એ કૃત્રિમ પદાર્થને રેયોન ન મ આપવામાં આવ્યું છે.

દેશમની વૈજ્ઞાનિક તપાસ કરતા ઈ ૧૭૪૨માં ફ્રેન્ચ વિજ્ઞાની રોસુરે ભઠ્ઠેરે હતું કે દેશમ એ અંક ભતલો. સુકાએલો ગુદર જ છે. આપણે બન પર લઈએ તો? કુ જાણ્યા ગુદર કે રાખમાંથી એવા પદાર્થ ન બનાવી શકીએ?

વર્ષો બાદ મદાન પાકેતરના શિષ્ય કાટન્ટ દિવે કે રાઈનેએ એ વિચાર ઝીંકી લીધો. દેશમના કીડાના દોશોને અજ્ઞાન કરતા કરતા ચીતરના પાકડાના પૈપક ઢબનું ફેરોડામાં કંઈ રીને રિંખાંતર થાય છે તે એના જોવામાં આવ્યું, અને એ મુખ બન્યા. તે પરથી એણે એ કીડાની સજીવ ક્રિયાની યાત્રિક નકલ કરવા માંડી. છ વર-સ પહેલત પછી ૧૮૮૪માં એણે પહેલા કૃત્રિમ તંતુપદાર્થ ઉત્પન્ન કર્યો અને ૧૮૮૮ના ખારીસના પ્રદર્શનમાં સૌ પહેલા ભઠ્ઠેરમાં મૂક્યા એ ઉપરિતે ઈ. ૧૯૩૬માં પચાસ વરસ પૂરા થયા ને નિમિત્તે અમે-રિકામાં એની જગ્યા ઉભાઈ

ઇ. ૧૮૯૧માં રાઈનેએ બેસાઈમાં રેયોનનું પહેલું કારખાનું ખોલ્યું, જે હજી ચાલુ છે. ત્યાર બાદ આજ સુધીમાં બધાં જમીને હુનિયામાં એવા બેસાં જેટલા કારખાનાં બીધા થયાં છે. રાઈનેની નાકાકો-સેક્યુલોસની પદ્ધતિએ તે માન બેજ કારખાના કામ કરે છે; આખીનાં બધા તે પછી શોધાંચેલી જુદીજુદી ત્રણ પદ્ધતિઓમાંથી કોઈ એકની મદદે કામ કરે છે. એ ત્રણ પદ્ધતિઓ તે રિંકોસ, એસિ-ટેટ ને એફોનિયમ પણ સૌમાં હરબળી વિરોધક પદ્ધતિ વધુ આપ્તર પામી છે, કારણ એ સરની પટવા સાથે એનાથી કાટન(જાડ)ને વિનિર્મિત (કુદી) પણ હાતમ થાય છે.

આ ચારે પદ્ધતિઓની શરૂઆત પો-સેક્યુલોસના પ્રાથમિક પદાર્થો જ થાય છે કોઈ એ કાટનના માવામાંથી તૈયાર કરે છે તે કોઈ કપાસને લોઢ્યા પછી કપાસિયને ચોટલા દંડા કાઢા રેસા (cotton linters)માંથી. એ સેક્યુલોસને જેઠાં રાક્ષાશક્તિ પુટા આપ્યા પછી, આપણે સોનીયા નાના મોઠા તાર ખેંચવા મટે એવા આપ-તીકો (નતરડા) રમ્પે છે એવી ધૃતિરતની બારીક કાણુંવાળી નશ્વરી-કે રિપનરેટ હેઠવાય છે તે-આપી તેના ચાલિદરીતે તારો કાઢી કાંતવામાં આવે છે.

ધીમે ધીમે આ રેયોને એના હરીફોની કિલ્લેબંદી તોડવા માગી છે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં તેા અરધા કુમારોની રેમ્પાર્વિ મિશોએ રેયોનની જ વજાટ અપનાવ્યા છે ઈ ૧૯૩૩માં મગમ ઉત્પન્નમાં રેયોનના ફાળો પડતા આવડેનાં હનેા તે હા ૮ ટકા ૩૫૨ પદાર્થો છે.

રેયોનનો ગુણ એ છે કે તેના તંતુઓ દેશમ જેવા જ ગુણમયર્થો, હકાવદાર ને મુંડર દોવા છતાં દેશમના ઝીન બાજ જેટલા જ અજ-આળ હોય છે અને પાકા દેશમ કરતા વધુ ટનકા। જોકે એ એકાદ ગિતિદેશપદ્ધતિવાથી દોઝીબરીની બનાવટમાં તે સફળ નહોતુ થયું, પણ હવે તેના પરના અજાનરા ચક્ર થયા હોઈ, વિરોધક પદ્ધતિથી એ સપાળ ગિતિદેશપદ્ધતિ ને આપના કરતાં ૪૦ ટકા વિશેષ મજબૂત બનાવી શકાયું છે. મજબૂત ને જિબાળ વગેરેની બનાવટોમાં તેા દેશમને એણે પદ્મપ્ર જ હતું છે

એકવા કાપડની બાળતમા જ નહિ, પણ બીજી યે અનેક રંગો આમાં રેયોનનો ઉપયોગ વિરતયો છે બનાવટો વાળ, ફેટાઈમશીની ફિરો ને જાડાજુદા પ્લાસ્ટિકમાં તેનું નાટક-સેલ્યુલોસ ફેન સર કર્યું જાય છે. બીન અને ક-પાક કરીને મશિનાઈઝેશન વજાટમાં તેને એજવવામાં આવે છે, ને હવે તેા કાણુના વજાટમાં યે તેના ઉપ-યોગ શરૂ થયો છે હજી તેા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ એની રિમિતિર્યાપકતા ને ટકાપણું વધારવા તથા દેશમ જેવી હલિત ચમક બીધા આપણા અનેક પ્રયોગો કરી જ રહ્યા છે, જેને પરિણામે, સેખ જ છે, આ માનવકલ્પ તંતુ સર્વોપરિવ્રત પ્રાપ્ત કરે

પ્રયત્નસાક્ષ્યમાંથી રેયોન બહાર પડ્યા પછી એની પ્રવૃતિ ક્રિડિત નથી બળી ચઈ એના એક પટો એક સોગાંત્રીઓના નામ તેમાં કેમે-રાવા જ રહ્યા છે એમાંતુ એકે તેા કુર્બેટ રેયોન કપનીએ શોધી કાઢ્યું છે, હવે તેણે "નીલોન"નું નામ આપ્યું છે

રેશમની દરીફાઈમાં એમેરિકાએ જાજા પ્રશાસુમાં રેયોન બહાર પાડતાં બપાનના રેશમના હજીબને જાજરા ધકો દાગ્યો; પણ ચળ-રાક બપાન એની ચક્ર ને દેશમને ઊડી એમેરિકની જ ફોર્મ્યુલા પર એ પણ રેશમના જ હજીમ પાછળ પડ્યું ૧૯૩૭માં એણે ૧૭૦ લાખ રવત જેટલા જરથો બહાર પાડ્યો ને ૧૯૩૭માં ૫૦૦૦ લાખ રવત જેટલા એજવર જરથો બહાર પાડી, ત્યારથી આજ સુધી જગ-તણે બન્યો એકદમ્પર કરી લીધો છે—એ એ યે કાટનના માવાથી માંડી રસાયણો સુધીના તથ્યા પદાર્થો બહારથી ખરીદીને!

એમેરિકાને હવે ગુમાયેલુ બનર સર કપવાની ચટપટી થઈ છે અને એ માટે એણે સૌ પહેલી માગ્ય પોતાના રસાયણશાસ્ત્રીઓને સતત અજાનરા કરવા દેવાની ખેતીકરી છે આ વસ્તુરિમિતિ બાજ-પણે પણ સોધપાડ આપનારી છે કારણ આપણે ત્યાંની આટલો બધો વજાટ વિશેષાધી કલકતાની નહિ મિલો સિવાય કેમિકલ એનિની-અરિયની કીમત કોને સમજઈ છે?

મહીગળતેશ્વર

એક આકરેા સાધકલ પ્રવાસ,
એક નાનકડું સાહસ, અને...

૬૮

મારે! સાચવતે, આ બાનું કોનર છે."

બાબુભાઈએ થયે માદી.

કાકેરભાઈના એક કપરના આગળ સાવચેત બન્યા. તેમની એક કીચી હતી તેથી બાબુભાઈને મેને વારવાર સૂચના આપતા.

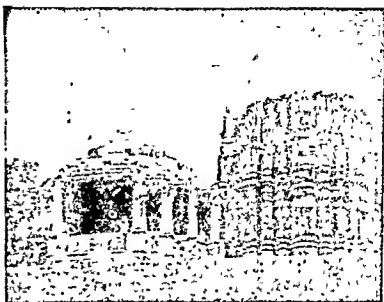
અમારી ત્રણે સાઈકલો, મહી નદીના આરપટા કુંડર-કેનદોમાં સ્વાક્રમી રમી પચ્ચડી કપર દોડી જતી હતી કિયસો નો હતા રીવાજોની ગરબાતના, પરંતુ તોય સખત હતો. અમારા મરીર પસેવે નીતરતાં હતા. વારંવાર સાઈકલની ડંડપ કપર એક માદી આસપાસ બેઠી, ક્રીરગત ને પીળાગ મારતી કુંડોની જગાત તરફ જતા ક્યાંયે અજને જરના મરિરનું સિખર દિશિગાયર થયુન હતુ

આખ નિરાશ થતી; ધડીમર હુલ્લ વિચાર કરત-કલ્પના ઘડતુ: "આ કુંડર પારદેશક દોત તો ? કેવી મારા આવત " મરિરને મોઢતા વાર જ ન લાગત બેખડોની સાથે સ્તાઇને સરી જતી સરિતાઓ કેવી તરન જ દેખાઇ આવત " કેટલીક વાર મનુષ્યહુલ્લ અપ્રાપ્ય અને અસ્મરિનની પ્રાપ્તિ માટેની આલ્પાશુ કલ્પનાઓ જ મનાઈને કુર કું છે ને મનને મરન બતાવે છે એમે વાનુ પારદેશક કુંડોની કલ્પનાની પામે સદેશ કરતા બેખડોના ચકાવા લેતા હતા.

આ તરફ મહીકાંડાની કુંડર-લીલન તાવનુ કરે તેવી છે જોઈ ધર્મના મંન્યાસીઓ જોવા હુરેકા, આસપાસ ફરી નીકળેલ બૂખર ધાસ, કાટા, મીસાં વકરેને પટેલા કાળેકા, અઘો લીલા અને કિકા પીળા રંગના કાખરા, આ બધી મહીકાંડાની તરસમુદિ, અર્દો આખને અદશારે તેની વનશ્રીને બંદકહુલ્લને મનર જતાવે તેવી વિહરતા છે તેગા જે વાધનો વચવાટ અર્દોની વિહરતાને વધારે છે

"અર્દો તો પુષ્કળ કાટા છે, સાઈકલ નહિ માટે " ફરીથી બાબુ-બાઈનો સાવચેતીનો અવાજ માલ લેલ્યા. કાકેરભાઈની સાઈકલના કાપરમાં એકાદ નહિ પણ સાગરા આકલસ કાટા બસવા હતા, તેમને ત્યા જ રહેવા રીથેલા. વિનસને પીચીને લવળને જોડી નાખવા જતાં ક્યાંય વધારે વિપતિગા મુકાનું પડે, એ ત્યાં સાઈકલ-પ્રવાસના અર્થે રમે કાયરના બેકાએકા કાટાને ત્યા જ રહેવા દેવામાં સલામતી છે.

અમે સાહકલ પરથી નીચે લેતયા. કુચકદમ મર મહી કુંડરની પ્રદક્ષિણા ફરી અને ધડીયા તેના જ એકરની આરપાર પસાર થવી પચરેકીનો છેકેકો ચકાવે પૂરો મયો તરત જ મહીસાગરનો જગ-નિવાદ કાને પડ્યો અને સખવારમાં નો અસખ્ય પત્થર-એકાંકા આલ્પના. અને સકળતા પૂર્વક મારું કરતો નેનો બળ્ય દેવનજી પડ્યો. તમરને સદેશ ફેરવવા અપ્રાપ્યથી થોડા કદમ કુર વળને જરનું પ્રાપ્તીન આદર દેખાયું. આ જ અજને જર : હુરવગા કલ્પાદ અને થાક એક સાથે લગમથા. કેડું વિચિત્ર દેલન લાન છે " કલ્પાદ અને થાક એક સાથે પડા. રખડ પ્રવાસમેનીઆ મરે જ આ દળન છે. પેલ કપર પદોનવાનો કલ્પાદ અને કલ્પાદ નીને આલ્પાદ વળેને થાક. છેડુ રિસાગરનું દેખાડ બનેને સાથે જ આવે છે.

... એક પુરાતન કલાકામના, આપણી સંસ્કૃતિનું પ્રતિબિંબ પાડતા પથ્થરોમાંથી મળતા જીવનભોધનું કથાનક .....

બપોરના તનુ વાની મયા હતા. અને મંદિર પાછેની નાની ધરો-માથામાં નયા બે મિત્રો પાણી પી આગમ લેવા આડા પડ્યા મનેનો મહીસાગર અને નળને જરના પુરાના મરિરના કુંડરમાંથી આરામ મળ્યો હતો. કેટલીકવાર કપરથી મળેલી આખની કંડક હુલ્લને આરામ નથી આવતી ? અને હુલ્લને આરામ બેરેકે સાહીરિક મરિર ખસે કુવાલ અને દામગા લેટી લઇ કુલપદથી મહીસાગરને જોયે

અગદાવાદ ને મુંબાઈ વચ્ચે મુસાફરી કરવી વળને અને વાર મહી નદીના દરેક દેનમાં બેકાએકા જ દેશ. ત્યાં વિચાર આવતો કે આ સરિતાને સાનરનું કપનામ ક્યા બનેગલેવામાં અથવા આપ-અપ્રેમીઓ આપુ હશે ? નદી જોવી નરી, ને કહેવાય નો કે "મહી-સાગર " તે સમયે ખ્યાલ નહિ આવેલો કે આ મુલ દેખાતી સરિતા આરહી પ્રળજ ને વેગવત દરો આરહી મનોદર અને હુલ્લવજ દરો. આ મ્યાને મહી નદી અદેખર પોતાના "મહીસાગર" નામને સાઈકલ દરે છે. અલબત્ત, સાનર બેરેકી વિચાળતા તેનામાં નથી, માનર બેરેકા તરનો પખ નથી; પરંતુ તરમર્યાદામાં બધાએકી દોવા છતા તેનું મર્મન સમુદ્રમર્મનનો ખ્યાલ આપે તેટલુ રમયું છે. અર્દો અને કલ્પાદ પત્થરો તેનો માર્ગ કપીને પડ્યા છે, પખ તેઓ તો દારીને રેશાઈ નેકા થોડા જોવા નિરાશ લાને છે; અને મહી તો બળે અને કલાકની માતા, કોઇને કાપલી મારતી, કોઇને ચૂંકી બરતી નો કોઇને બંદાલથી માટે સુંળન કરવી પોતાના કાગ વર ચાલી બલતેમ, કોઈ થોડા પાવરને જોગ રીને, કોઇના માથા કાપર થઇને નો કોઇને ધકેલી ખસેડવાનો મળજ પ્રચલન કરી-કોઈ માથે અલ્પાની દસવી મરન હુલ્લે ચાલી બલ છે

આ નદીને ઊંચી પ્રથમ પ્રવાદ આ પેંચ કપર નીકળ્યો દરો ત્યાં કાળબજ સાથે ધમાઇને લીસા મર નેવેલા આ મિલખડોને દેવા પ્રમત બની આ સરિતાને માર્ગ રખેલો દરો, અને ત્યાં આ પ્રમખેદા સરિતાને મુ મયુ દરો ? અને મયુ દરો કે અર્દો જ કોઈ બડ ? અથવા રંગે બડલીને ચાલું ? ના. એ અમરે પોતાની આલ્પ-અલ્પમાં જીને પૂરે પૂરો વિશ્વાસ દરો. પ્રતિજ્ઞા અને અવેશિને કલાવસા મરે આલ્પઅલ્પ જ એક અપ્રોપ દેશ છે સરિતા જેવું હુલ્લવજ મનુષ્યમાં દોત નો ? બાવળે બંદાગા આ નદીમાં

નામ ગોપે છે, મોટાંઓ તેના ઉગમ અને મુખને યાદ રાખે છે, બન્ધરશાસ્ત્રીઓ તેનાં તલ, સપાટી અને વારિવહનનામની નોંધ રાખે છે, બ્રહ્મા-પૂજકો તેની આસની ઉપરે છે અને લાલિંગ કરાડોની સખાઓ તેમાં મના કરે છે, જગત-પિતાજી જગત-જળ-જેની સખા ધસાતી માનવજન આ જગતજનની માતાઓને એક યા યીજી રીતે મોળાયે છે, પશુ કદિ એ, કેમકે તેમનો જીવનક્રમ-જીવનધર્મ વેપારથી હશે ? અરે, ફાન નદીમાં રહેલી આડગ આગ-શ્રદ્ધાને જ આ બધાને ખ્યાલ આવતો નથી ? પૃથ્વી પર કોઈ પ્રજાવ રહે ?

એની ધૈર્યવાને ખ્યાલ આવતો હતું જગત પરતર કપરથી હઠકાં અને વિચારને વાગેજવાનું હોડી દઈ કર્તવ્યમાર્ગી બન્યો. દુષાવ ને હોડા પત્થર પર ચોકબાને ને કહોડા બીડાઓ - ફાવ આઠલા વર્ણ-નથી નજર કાઢને લાગે કે હું નદીમાં ફરી પડ્યો હોઉં છું અને તરવાની સિમરવ કડાની હશે ! પશુ ના હું પડી ન ગયો મહી નદીના પ્રજાત અમરો યાદ આપ્યા, તેમનો ટ્રાસ યાદ આપ્યો, એટલે આદર દર્શક ચારવને બધે બધાર રહી પાળીને જીંદગી માપવા લેરો ચોળિયાને છે એક પત્થર બાધી તેને પાણીમાં નાખ્યું, પરત તાગ કેખાએ નહિ આવી વીસ ફૂટથી વધારે બેઠું હતું છેવટે પ્રવાહની વચ્ચે એક મોટા પત્થર ઉપર બેસીને જ મનાવ કર્યું.

મહાદેવના મંદિર પાસે થઈને નાની બળી નદી વહે છે અને આ રમ્બે તે મહીસાચરને મળે છે બળીના સામે દિનારે, કુપર ઉપર, એક બરવાડ હતું જે પોતાનાં વેશબદ્ધાચરાવવા પડાવ નાખ્યા હતાં. ત્યારે સાબના અધારામાં પેશા હેવા થયું.

નાનું એવું તાપણ સમજવું હતું. તેની સામે ચોકકુડોસો બેઠો હતો તેણે અમને આપકાયાં અમે પણ તેની પાસે જમાવ્યું પેટા હાથ થરીને આવ્યાં ન હતા, અને તેમને આવતા સમય લાગે તેમ લોપાથી બાણચાઈ અને કાકોરબાઈ પાછા ધમકાયાવતા ગયા. થોડીવારે થેલાનું દોણ આવ્યું, રોમવાં છોકરા આવી તારણ પાસે બેઠાં. બે જવાન સેઠીઓ આગરે માટે દૂધ દોલવા લાગી.

આવરફ કમ્પપસની તિમિર-આંધર પથરાઈ હતી, મહી નદીનો અર્જનજ્વલિ આકાશ બરી રહ્યો હતો. હું વિચારતો હતો કેવા મરતાન છે આ નિપ્તરી જીવન માળનાર જરવારે ? હરહમેશ જમજની અનુપગાતા રાજ્યનું, આને આ કુમર ઉપર, તે બાળવની કાંતે બીન હુમર ઉપર કોઈ દિવસ કોઈ ચરિતાકિનારે તે કોઈ દિવસ સરોવરવતે; સંગ ય કરતા, નદીઓનાં મૂળ તરફ જમજના જીંદગીમાં સંતાલન કૃષ્ય કરતા. એમની બલિને અને તોણીને છલિદાસે કાઢ જણે તેની વધારે વિચારે ચકુ ત્યાં બકરાની બ્રાજબ્રમ ને રોરબકાર શવ થયો સ્ત્રીઓએ એકદમ 'હો હો'ની નીકિયારી મચાવી તાપણ પાસે બેઠેલા બરવાડ યુવકો ફાંજ બેરતા કૂદ્યા હું પણ અનકથો અને 'આ શું ?' કરતો હાથમાં સાર્કલેલુ ફાંસ ચઈ પેલા યુવકની પાછળ દોડ્યો ત્યાં તે પાછળથી પેલા ડોસાને અવાજ સમજાયો: 'મહારાજ, રેવા થી, હં તમારે કામ નંધ વાધ હતો.'

એનો અવાજ હોકારામાં હતો નયો ને હું નોટતો પાછળ ગયો, નજર સામે એક તો જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચે તુમકુ યુગ વામવું હતું. એક વાધ, બકરીનો પગ પોતાના જડબામાં ફળવી તેને ધસગ બવાની જીવનોટ મહેનત કરતો હતો. બકરી ધસડાની હતી આ બેવાન મારી દિમત ધીજ ગઈ પગ જમીન સાથે પેાડી ગયા. કાષામાં રીવા નિર થઈ ગયો, છાતીમાં કદિ ન જનુબનેલો એવો ન-મકાર શવ થયો, આ મારી ધિતિ

પણ મેલા જવાંમંદે બરવાડો મારી નેમ અટક્યા નહિ ! તેમને

પોતાના પ્રાણ કરતાં, પોતે ઉછરીને મોટા કરવા પ્રાણોના પ્રાણવધે વહાલો હતો. તેમાંના એક જણના હાથમાં કસ્ટ જ ન હતું તેણે પગ દોકાસે કપાં અને સાથે જ બીનના હાથની ડાય દવામાં વીઝાં વાધ ઉપર તેનો એક મરણાનુ સખત ફરમા પડ્યો કે ન પડ્યાં તે દેખાણું નહિ, પશુ વાધ ત્યાંથી પડાયન દરી અંધારામાં ગ્રંથરાની આંધે છુપાઈ ગયો. બકરી એકલી જયની મારી અર્ધે જોતા બની તરફથી હતી. તેનાં પગનાથી લોહી નીતરતું હતું એક જણ ધાવ બકરીને અમે થકાવી તાપણી પાસે ગઈ ગયો હતું ને બીને બરવાડ હીવના અજવાલે વાધનાં પગડા તપાસવા નીકળ્યા હવે માસમાં પુરી દિમત આવી ગઈ હતી. પણ થોડું આજીવ વનતા સલામતી એજમમાં લાની એકલે તરત પાછા થયાં. કુદરતને પોણે વસનારના જીવનમાં એકલી પ્રકૃતિની મોળાને જ નહિ, પણ મોતની દોમીને મોવા પણ દોતો જ.

તથેથી વાધ રોર કૂધ લીધું. એક હાથમાં તથેથી અને બીજા હાથમાં નાનું ફાંસ રાખી મારે હવે મારે કિનારે જવાનું હતું એકલા જતાં જન બસતરું હતું. એમ પણ જણ કે આવાંશો એકાદને હતું કે સાથે આવી મંદિર સુધી પહોંચી બધ, પશુ જીવન ભેષી થી પહેલાં વાધનાં પગડાની તપાસ કરનાર આજા મેલકો જતાં ઉરે જ આગમને નાચીક જનાવતા દિવ ન આડ્યું બીજા બાનુ ખુનનો નવાદ ચાપી, સિદ્ધરછોડી, કાજરામાં મેલાઓનાં વાધ પણ કેમ બવાય ? હવેવા બી અને અનપત્રું સુદનચ્છું નહિ ? ન જાઉં ? કહું ? ન કહું ? એકલામાં જીતોને એક મગ હાથે ધાધો 'નિન છિરેતિતારાગિતેન દલિપાવક.' તો હવે છે ? તારો આત્મા નિત્ય ને સર્વગત છે એ હવે જાહ, ચાક્યો ના અને અરેખર એ મને ચાસમાં બળ પ્રેર્યું અને હું બીજકુવ નિબંધ બની સામે દિનારે ધમેગાળતા પહેાંચી ગયો.

નિત્રોએ બકરાં બાકી રાખેલા તે ખાધા. ઉપર તારું કુધ પીધું ને ધસપસાટ છોડી ગયા.

સવારે રનાન મહારિવની પૂન મદિ ગયો મંદિરની આસપાસનો મેટ ફરી નયો છે. ગિરનાર હાથગ્રા પત્થરો વિચારાને મંદિરના પાછળના કામમાં પડ્યાં છે માર્યુ મુગનુ આ મંદિરના વેરાગેલા ધામ અખેતરવતે દશામાં છેલ્લા શ્વાસ થઈ રહ્યું છે.

અમદાવાદથી કાકોર, લાંબી ચાર માઈલ કામરા, ત્યાંથી જણ માણજ અળવ અને અંબાવધી રા માણજ ચાનકોને દેતીમાં વસડતા, હુંચેમાં બેસતા, તાપ સદન કરતા, શુ અમે આ મંદિરના વેરાગેલા પત્થરોને બેસાં આત્મા હતા ? એવી શબ્દમરે મનમાં રેકા લગી.

પણ એ પત્થરો શુ નિર્દય વિંદાઓ હતી ? એ પત્થરનાં હૃદય તે કારાગેલાં હતાં. કલાના કલિદોસના રક્ષણ માટે જેણે પોતાના દેહ ઉપર સવત લોખંડનો ઢાંકણનો ધા ગ્રીધા એને પત્થરો જ રી રીતે કહેવાય ? એ હતો કલાખેડો, એતા એક એક હુકદાન ફરંગ કરતાં જીવ અલેથી હીઠાને હતાં. એના દરીન માટે ગમડારો દેરો વચ્ચે ગયો કેમ કહી શકાય ?

આ પત્થરો પાથે શુ નયી ? આવી સખાવાં છે, સૈકાએ સુધી જમ તની સીમા અવવતા પ્રતાપી વિભામોહીની સંકેતિનાં પ્રતિભાજ, કારતના મશરની ધમે-ઈલિદાસનું અમરવ અને પોતાના ટાંકણના બળે ફુલિયાની ચિલપક્ષાને મોખરે રહેલા દિલી સિલ્કીએને જાન-દેહ જા અમ મંદિર પાથે શું નયી ? આવી જ પાથાણ પર્વતની સર્વોત્તમ દશાએ પહેાંચેલી જીવન-વિચારણા અને હાસામંતની રમ્બિ-મૈત્રેમ એ જીવનધારની સાથે આપણા કુદર જીવનધારની સરજામણીને વિચાર કરતાં પણ ઉપારી મૂટે. બારે પહેાર મંદીને

પ્રધાને જાની આ મહી અને કુમારિશ નેત્રી લાગતી આ ગજાનીના મગમ-
રયાને, નયાં ગાન્ન દુંગેરાની કતાર ખડી છે, હાતી ભેખડા નાકાં ને
કેનરો કુરતનું સોમ્ય ને વિષક ૩૫ બતાવાત પીત્તા છે, રૂપર અનન
આનકાગ ને નીચે અખડ મતબદતા વ્યાપી રલાં છે, જેણા આ રમણ
અગ્રાજ હાંમની કાનિત્ત પ્રતીક આ મહિર બંધાવનારના જીવનમા
કેટલું આગમ્ય હશે! પ્રકૃતિને અગ્રેણ પ્રાણપૂરક જ માની હશે ને ર

અને ભારતના અન્ય મંદિર-દેહલ તરફ નજર નાખીએ તો 'હિમાલયના કુતુબ મુનો' પરચે સમપ્રિય અને સ્વા અદ્વિતેશ્વરથી માંડી 'સ્તિષ્ઠુ' દિવના પ્રદેગના કપડીએ કે કાંઈકેના નજતમંદિરથી લઈ છેક જગન્નાથ પુરી સુધી નજર નાખીએ તો 'ભારત-સમગ્ર ભારત' બની મંદિરોના ઢેગ, કોઠા નિરંજન અને નિરાશરણી વિષ્ણુએ અદિત્યલ કપર આશ્રિતપ્રતિષ્ઠી જ્ય સ્થાનના સાધમાનો ઢેગ લાગે છે સરિતાના કગગ, સગગ અને અન્ત પાસે, સંસારને કિનારે, બગિરે અને બૂ સીમાન્તે, પદ્માદને ચરણે અને શિખરે, કે ઉડા જગલ અન્તરે, નિગહારને શોધતા સાધકોને પથ બતાવતા, વિશ્વ-પૂજનના આ પ્રતીક ખડા છે, એરેજ જ ગગને પુનિત તરે ભેડેલા કાશીવિશ્વનાથ અને મઠી કિનારે ભેડેલા જળનેશ્વર કાંક જ છે એક 'દિવ્ય વિચારભાગાથી સાપડેલી સાકળના અંકડા' છે.

કુદરત-આપણે કલાધાગિના અવકાશનવાર અપાર દ્રશ્યોના ન હોત
તો ? અંદિગેની આ રચના, ઠાણે ઠાણે આપના હીચોળા ઉપલબ્ધતા
રચાપત્યો, કદમે કદમે પ્રભુત્વ પામરતી પ્રકૃતિ, અધુ સ્પર્શી જોવા
અગત ? દ્વિમાસ્યમાં પેલા બાદીનાય ને કદારતાયની કેશળે ધ્યાનના
ન કરી દોલતો, અવગણ્યો પદોચેસી દમિયુ રેશની ગઈ જઈ આતા
મૃત્યુને પટમારતી દિગ્માલયની સફર કરવા કહી ચે નીકળી દોલ ?
પ્રકૃતિનો સૌમ્ય શાન્તિએ અંદિગેનુ આદારત્વ વધાર્યું, અંદિરેએ
પ્રકૃતિની અમૃતા વધારી માનવેએ અંદિર-મૃતિના અન્તિતવગાથી
જીવનાનંદ પીધો.

જનતા આયોજ્ય હતિદાસખંડોમા નજર નાખીએ તો જાણાય છે કે આપણી આ સિંધુ-મધ્યપત્ય-કલા દિર્ઘની પ્રતિષ્ઠાને માનુનગ અને અપરાધિતપણે સાચવી આવી છે આ પત્યરો તો આપણા અદીઆની ગૌરવસાત છે આ મિલાવણ ન દોત તો પમાર મની શુભામીની અંધારપેરી રાજિગા તારા બની આપણને આપણી બન-કલિન ચમત્તેની સંસ્કૃતિની આખી દરોની કૅણ દટાર રાખી રાકત ?

आ पापघटा अयेवे सधवतीं काशीय गडाहायानां अरिष
आपापे। मोल्ला विद्यावां मर्हक वार आ पापघटा पापे सधवती-
ने हातिदास साभलवा आवे ने। ते हास्य भजनने प्रसन्न पण
आने गणी गये। हेक दूरीही नवल्लुवाती प्राप्ति
साहे नयने अने प्रभाव ही अये ने किन्ना अने गने मुसाद्री
करीता जीव सवादे अगदावाह आल्या।

* ચિત્રની ઝોમેર એક્સરખી કિનારી રાખવા માટે ચિત્રના કદ કરતાં અને તે, એ-વાર્મિંગન્ટ પરત એ-પોસર આપી રહ્યા પછી, ઝોમેર ઝોડવર પછી તે પર સાધારણ વાનન મૂકી તેને પ્રિન્ટિંગ પેપર સમીપ દબાડવાની મીઠી પ્રતિષ્ઠા તોના પર આપવા રહ્યા. રમ્મ થોડી જેટલી છાંયો પછી પ્રિન્ટ લેવાય મતા આગરે છે કેમ બાજર એટલી

હરીદાઈનું પગિણામ

પહેલું દનામ- લાયક ચિત્રને આપાને મેલું; બીજું દનામ- 'જોઈલ વાથી' ચતુર્થાઈ ભટ્ટ (અમદાવાદ); ત્રીજું દનામ- 'ચિરાંતરી ડોળી' મનુ પટેલ (નમનગર); ચોથામ- 'ગોરીડો' નારાયણભાઈ વાગા (નમનગર); 'કુદરતને જોળે' -શુકદેવ ભવેચ (અમદાવાદ)

વિગેનાની સુખધાના પ્રજાભાગમાં સુખની સંધિએ આવેલ વખતનાં ચિત્રો
 ઊતરની કક્ષાનાં જગ્યાયાં છે. માથ સંદુભાથ બદલુ ચિત્ર "એકલ-
 વાથી" થાય. દરિયાકાંઠાથી લેવાંકિલુ દોહંનીનુ હંનામ છની ગમ્મુ છે,
 આનુભાવુ ગ્વાની બે ઝોટોની કાના વચ્ચે હોટી મદાઈ જની હોય
 તે રીતની થોજના વિચારીને આ ચિત્ર લેવાયુ છે તેને લીધે જ ચિ
 આરોહણની સાચુ છે. નાનજના બામગા દુષ્ટ આરોહ હય જગ્યા
 વધારે ભેદઈ ચિત્રની નીચે ડાબે ખુલિ થોણુ કાણુ દેખાય છે તે તથા
 કોનાજોનંદ કરની વખતે આવેલી ધોણુ-કાણુ કિનારીને નકામે
 માય તથા ડોહં ચિત્રના નિશાન વચેરે આઈની ગોખુ મૂલય છે.*

ત્રીજી ઇનામ જીતનાર બાઈઝનેસ પટેલના ચિત્ર 'ગિનાની રાણી' ની દેખીને કનમ છે અને તેજાણાયા પ્રમાણસર છે પણ તેના નામ પ્રમાણે રાણીને મરખું ખ્યાલ આપી પાસડું નથી આગેનું પાત્ર કી-કનર સુવને છે અને પગથિયાંની ગાંડીને પદાટના મળાળા મુધી નફર દેવાચા છે તે સાથે કપર જવાનો દુરનો આનળનો રંગો જણાવે દોત ને ચિત્ર સર્પર્થ બનત

માઇ નામયજુમાઇ વારા પોતાના ચિત્રગા, નેગેટિવના સપ્રમાણ
એમ્પોસાઇને કીધે છે. વાજની દેખા દેખાય કો રીતના નેજાયાથી
પછી સપ્ત રીતે 'ગોરીલા'ને દેખાડી શકાય છે. બેકગ્રાઉન્ડ અનુપ
દેખાડી છે તે પછી વાજની છે ગાંઠ ડાબા ઢાંચે મથાળાને અગ્રકાને
માત્ર આખે ને પછે છે તે બેકગ્રાઉન્ડે ફરી વખને દર્શાવી શકી
દેવાની જરૂર હતી જનકી પ્રાણીના ચિત્રો સેષા સહેલ નથી અને
કે નહોતાં. માઈ નામયજુમાઈએ રહેલું છે છે તે ગાંઠ ખુદખર સેગને
ધન-વાજા પડે છે.

આઈ શુકદેવ ભવેશ્વર 'કુશરતને બોલે' ચિત્ર કણગતા પાખીને
 લીને આપલે. બની છે વાણી કિયા બે બ્રામના વૈદ્યના જઈ મંદ
 અર્થે અગત્ય નથી દેવાઈ છે આરા ક્રેશર સામે નુબે છે તે પશુ
 ખાખી રૂપ છે. આઈ શુકદેવે એક અરસ ચિત્ર લખાવના માટે આપેલી
 વક્તુ શ્રાખી છે. પ્રિન્ટ પશુ નેરેન્સે છે કરતા શ્રાખો છે

બી. બી. કુનીયંદા

• ચિત્રની ઝામેર એક્સરખી દિનારી રાખવા માટે ચિત્રના કદ કરતાં બે ટક જેટલી કરની નોખી સાધનનું એક કાંતેબોંદ કાટખુલે કાપવું, અને તે, એ-વા-નિમ્ન પડત એ-પોષકર આપી રહ્યા પછી, ઝામેર બે ટક દિનારી ખુલ્લી રહે તે ગતે ચિત્રની કપર બસાવેર ચમગા નોહાવવું. પછી તે પર સાધારખુ વચન મૂકી તેને પ્રિન્ટિંગ પેપર સાથે દબાવેલુ રાખવું. હવે એન્ડા-નરખાની નેમેટિવ કાટી કદ એન્ડા-નરખાની દબ-સમાપી મીઠી પ્રકાર તેના પર આવવા દે. કદ-સેઠી એક-દબા આ એક્સરખી કાટીનાં નીં આનુભાવુ એક્સરખી કાટી દિનારી બસાવે. પછી પ્રેસ દેવાર મતા આગરે દે ટક યા જર જેટલી પાતાળી કિનારી ઝામેર ગાખી બાકીનો આગ ટિગ કાટી નાખવો.

અંધશ્રદ્ધા અને અજ્ઞાન એ અનખના ડુંગર છે; અને અશ્રદ્ધા ને અંધજ્ઞાન એ ભણેવાનાં દુશ્મન છે.

માનવી યંત્રનો કપયોગ દરે છે ને મર્જન થાય છે, સંત્ર માનવીનો કપયોગ દરે છે ને વિભાગ થાય છે.

પણ માણસો કબાટ ખરીદે છે—પુસ્તકને માટે પણ માણસો પુસ્તક ખરીદે છે—કબાટને માટે.

સ્નેહ ક્યાં પણ નાનો નોડનાર નિર્જન છે નાનો દુષ્ટ પણ સ્નેહ કરનાર મદાન છે

માધુકરો

ચાગર બપુલુ રવગથા,
ચાગિન બપુલુ તારકા,
લકુચલુ બપુલુ અવગતા,
માનવી બપુલુ સંતાનન,
કંચિનું બપુલુ કલ્પના,
વાણી બપુલુ મનુતા,
સર્જન બપુલુ પૃથ્વીતા,
દાંબડું બપુલુ વ્યંગના,
પ્રલયિની બપુલુ રાધિકા,
કપતી બપુલુ જગતમાં

બંધામનું બપુલુ મોમ,
ચોવન બપુલુ જોમ,
ધરણી બપુલુ ધીર,
નારી બપુલુ શોવ
ગાયક બપુલુ ગૂર,
નયનનું બપુલુ નૂર
નાટ્યનું બપુલુ મર્મ,
જીવન બપુલુ ધર્મ
પ્રેમ બપુલુ ધનરથા,

—નિગિઢાલ હાથ

મિતર રીઝ હવિસન

આ નામ વાંચીને તમને કશો ખ્યાલ આવે છે? બાગ્યે જ આવે.
અને છતાં એ નામ ધરાવનાર વ્યક્તિના સીધી કે આડકતરી રીતે તમે
જાણી ન રહો એવા બાગ્યે જ કોઈ દિવસ પીતતો દરો. એનું કારણ ?
કારણ બહુવા શાંતિ તમારે પચાસ વર્ષ પહેલાના સમય પર
જન્મ લેશે, જ્યારે અમેરિકાના એક કપડી પોતાના યત્ન-ચેલા પુત્રને
સુપ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાની એડીસનની પ્રધાનદાતાની મુલાકાતે લઈ ગયેલાં.
બાર વર્ષના એ ઝોકારતા કુમાર સામે હાથ મિલાવી એડીસને
એને સવાલ કરેલો, ‘‘હું મેટ્રી થઈને શું બનવા ધારે છે, દીકરા ?’’
‘‘તમારો મુખ્ય હિતનેર, મિ. એડીસન’’ કુમાર હવિસને નિર્ણુ-
યાત્મક ખાતરીથી તેને જવાબ આપેલો એડીસન માત્ર એ સાબળી-
ને સહેજ મરડેલો, પરંતુ એ કુમારનો જાણી એને સુખ કર્યા વિના
નહોતો રહ્યો.

અને તમે નહિ માનો, પણ ખરેખર, ત્રણ જ વર્ષ રહીને કુમાર
મિતર હવિસન એ પહેને યોગ્ય બની ગયો હતો મહાન વિજ્ઞાની-
ઓને પણ હલેક્ટ્રિસિટી જ્યારે એક આદ્યુત રહેણ સમી હાથની
ત્યારે પેંડર જ વર્ષના આ કુમારે બરાબર કામ આપતી એક વીજળીક
યુક્તિ રોપી કાઢી હતી!

માત્ર એમણીસ વર્ષના હતા અને હેલેક્ટ્રિકલ એન્જિનીયરિંગની
પોતાની ડિગ્રી માટે અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો ત્યારે એકાએક તેને
એવો ખ્યાલ આવેલો કે બહેરા માધુસોને સાંભળતા કરવાના કામમાં
વીજળીને થોડું શકાય. જેમજેમ વધુ અભ્યાસ કરતો ગયો તેમતેમ
પોતાનો ખ્યાલ વાજળી હોવાની ખાતરી તેને થતી ગઈ. પરંતુ કેક
બાબતના પોતાના જ્ઞાનની પાંચ એને એટલી જ ખાતરી હતી, અને
તે મનુષ્યના કાનની રચનાની. પોતાનું એ જ્ઞાન એ ન દાખી રહે
ત્યાં સુધી તેનો ખ્યાલ કદી મતિગત ન થઈ શકે

બહુ થોડાં તકલુઆમાં હોય છે એવી હિમત અને ધીરજપૂર્વક પો-
તાનો હેલેક્ટ્રિસિટીનો કોર્સ પૂરો કરી નાખીને તરતજ તે અજ્ઞાતામા-
ની મેડિકલ કૌશલના દાખલ થયાં ‘ નિઃશ્વાસક બહેરાનો એ
તકલુ, કાકાર થવા સિવાય બીજા કોઈ ઉદ્દેશ એમાં પ્રવેશ્યા હશે

એવો બાગ્યે જ કોઈને ખ્યાલ આવે પરંતુ મિતર હવિસને તે પો-
તાને જરૂરી લાગ્યો એટલે જ અભ્યાસ કરીને કૌશલને પડતી મૂકી.
અને ત્યાર બાદ થોડા જ મહિના રહીને બહેરાઓને સાંભળવામાં
સહાય રૂપ એવો એક વીજળીક રચનાનું એણે પેટ લીધું!

એની આ રોશ એટલી અપૂર્વ હતી કે જ્યારે તરફથી તેના એ
‘‘એકાકરડીકોન’’ (Acousticon) ની તાકાલિક વિનતિ થતાં તેનું
એક સુધારેલું મૃદુલ ક્યુરેલ ચરાવતી રાખી એકેકાનું પાર મો-
ટરી આપું બરવામાં રાખી અને રાત્રે એટલું (એ સમયે દુલ્લ
તેણે આટીરણી નહોતાં થયાં) પોતાના રાખ્યાલેખમાં બાંધ લેવા
માટે આ તકલુ કદી રોપકને ખાસ નિમગ્ન થોડકું.

આઠ વર્ષ રહીને હવિસને પોતાની કુમાર વયની પ્રબળ મહત્વ-
કાંક્ષા સિદ્ધ કરી. એડીસને બંને હવિસન પાસે જામળી મૂકી કે એ-
ડીસન લેમેરિટરીકના મુખ્ય હિતનેર અને સજ્ઞાદકારના પદોને એ એ
રેડીકાર કરશે તો પોતે ખૂબ આભારી બનશે! અને એ જામળીનો
જો દિવસે રેડીકાર કર્યો એ દિવસ મિતર હવિસનની નિંદ્રાઓને કાગ
સીધી ઝીરવતો દિવસ હતો.

જનતાની કદી પણ જે રોષાક પ્રતિજ્ઞાઓ આટલા અતલજનના
સહકારપૂર્વક કામ નથી કરી મઝી પ્રયોગશાળામાં અદ્યાર કલાક કામ
કરતા એડીસનથી હવિસન પણ એટલો જીવંત તેવો નહોતો. ક્યારેક
તો બંને મળીને ચોવીસે ચોવીસ કલાક મદત્યા રહેતા. દાખલા તરીકે
એક શકવર્તી રોશની સજ્જતાની આગી પર તેઓ હતા ત્યારે તો
હવિસન ચોવીસે કલાક પ્રયોગશાળામાં જ પડતો રહેલો, જેકે એનું
ગુંદર ઘર ત્યાંથી માત્ર ૪૦૦ વારના જ અંતર પર હતું.

એક દિવસ નજીકના એક બીજા કારખાના તરફથી ટેલીફોનની
ઘડતી વણ્ણી. ખોટકાઈ પેટેલું કોઈ એવ માલુમ કરવાને હવિસનની જ
જરૂર પડેલી હવિસન ત્યાં ગયો. એવ પર એક વેષક નજર નાખી
અને બોલેલો, ‘‘હંમેશી લાલો લેઈએ.’’

હંમેશી આવી સંજના એક ભાગ પર એ હોપી અને ત્યાં કાન
દીધો બીજાવાર કાન દીધો. ત્રીજવાર, અને તેણે રિવથ માલુમ કર્યો.
એવ પૂર્વવત્ત માલુમ થઈ ગયું હતું!

કારખાનાને માસિક પ્રસાદપાપો વરસાવી રહ્યો હતો ત્યાં વચ્ચે જ માતિપૂર્વક હથિયાર બોલી બેઠો. "મારી ફી ૨૦૦ ડૉલર છે."

'બસો ડૉલર અને તે હથોડીના માત્ર ત્રણ હપકારા માટે?' અહિં થઈને પેલા કારખાનાના મલિકે પ્રશ્ન કર્યો.

'ના,' હથિસને જ્યારે તે તેવી માતિથી જવાબ આપ્યો, 'એક ડૉલર એ હપકારા માટે અને ૧૬૬ ડૉલર એ હપકારા ક્યા દેવા બાંધવાના માત્ર હું જ એક હોવા માટે.'

પરંતુ પોતાના કાર્યનું પોતાને લાગત વાળી મૂક્ય લેવાને આગ્રહ ધરાવવા છતાં હથિસન સૌથી ઉંચક અને આત્મચાલી પુરૂષ પણ બની શકે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ન્યારે ૧૯૪૧-૧૯૪૨ લડાઈમાં બેતરફી ત્યારે બ્રેઝિલિયન વિદ્યસને તેને જોતાપેલા.

'ડો હથિસન' એના આવતાવેત વિદ્યસન બોલ્યો, 'મારા નિષ્ણતો કહે છે કે નોકમત્રણા ખાતાના ધરા સમયના સત્તાહકાર તમને નીચવા આવગ્યક છે માત્ર તમારા દરમ્યાનું નામ પડીતો.' 'આજવા વળી,' હથિસને તકાળ ઉતર આપ્યો, 'સુધ્ધ શાંતિ ત્યાં સુધી થશે ૧ ડૉલર' અને એક ડૉલર ઉપરાંત એક સેન્ટ પણ લેવાનો એણે જોડાઈ ના પાડી દીધેલી!

આને આ મિલકત રીક્ટ હથિસન ખુબ પોતાની જ એવી દબાવે શોધોના પેટનુંના દાંતો ફરી શકે એમ છે, અને એ શોધોએ બાબરમાં ૧૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પૌંડી વિશેષ પોતાનું મૂક્ય ઉપલબ્ધ છે એમાંની એકે શોધ એવી નથી જેમાં કોઈ હરીફના પેટનું સફેદ પણ અતિક્રમણ થયું હોય. બેલક, એને ખચર પડે છે પોતે કંઈવા ધારિશી ગોધ પર અચ્છક દરીયાના પ્રેયોગો આસે છે તેો એ શોધમાં પડવાનું જ એ માની વાળે. એક નહિ પણ અનેક માખલામાં પોતાના કરના આઠા સદ્બાજી હરીફને તેમની શોધો પૂર્ણતાએ પહોંચાડવામાં એણે સહાય કરેલી છે

૧૯૪૨... હથિસને આખી જિંમીમાં માત્ર ત્રણ જ રતઓ પાટેલી છે, અને એમાંની છેલ્લી આજની વીસ વર્ષ પહેલાં 'એ રતના વિશેષે એ ૧૦૦૦ પૌંડના ખરચમાં બેતરી પડેલા એક પૌંડના બોટ એ લાવેલી, અને પછી એની અતિ વધારે ઝડપી બનાવવા પાછળ જ એના બધા સમય ગમ્યેલા. કહેવાની જરૂર નથી કે એ સમર્થિતરનાઈ નહોતો નબ્બેલો, અને એણે કંઈવા સુધારા જુદાજુદા પેટનું કે પે બહાર પડીને તેને માટે દબાવે ડૉલરની આપડનું સાધન બની રવા! આજે ૬૫ વર્ષની વયે પણ હથિસન ધરા અદાર કલાક લામ કરે છે શતાયુ બનવાની અને છેલ્લી ધડી સુધી પ્રયોગો કરતા રહેવાની તેની કલે છે.

—આરોહ હંપે

તમારાં પુસ્તકો

પોતાનો વિકાસ સાધવાઈ અતાર કોઈ પણ અભિ માઈ પોતાના ગમ મુજબ થોડાપણું થે પુસ્તકો વસાવ્યા વિના કોણે રહેતી દરો ખજે તોતા એવા પુસ્તકો એ જાનની એક નતની પરબ છે અને જાનના તુષાતોની તરત એથી હોય છે માણસના સ્વભાવની પછી એ એક નેસર્મિક ટેવ જાય કદી ગમ્યા છે પોતે નબ્બેલું બીનઓને જમાવવા તે કલેમાં ઉતરત રહે છે, અને એ ઉતરતીમાં પોતાને ત્યાના પુસ્તકો પણ જિજ્ઞાસુ વર્ગમાં ફેલાવના રહે છે

પેસાની માફક પુસ્તકનું મફત્સ પણ તેમના કુપચેરનામ રહેલું છે પરંતુ ધણીવાર પેસાની મફત્સ પુસ્તકોના પણ નેરકપચેર કરનારા ગણી આવે છે. એ ગેરકપચેર કરનારાઓ સામે આજના વિકાસની સ્ત્રી ઉપજવા પામે છે તેઓ એક એક સમય પ્રકાર વિદ્યાઈ અવમાયા પછી પાંદપ પુસ્તકો પર અંતઃસિંચા એકમણે જોવાતા આવનાં

'શબ ફૂલ ચલાવતું, લીલું જંગલ ધાસ, આ પુસ્તક છે માફક, ન્યા લખી આસો અવાસ'

આપણે ત્યાં વિદ્યાર્થીવર્ગમાં, અથવા શૈક્ષિક, પત્રકારત્વ વગેરે જેવા અધ્યાપિકોના રોજાએવાઓ વિષયક પુસ્તકો કાલપનો આગ્રહ ભંગ્યે લેવામાં આવે છે પરંતુ પશ્ચિમમાં એ પ્રદિન ખૂબ વિકસી હોઈને થે ચોપડીઓના ચોરો માટે ત્યાં પણ આવી કલિતાઓ પુસ્તક પર લખાય છે કે:

"Steal not this book for fear of shame,
For here you see the owner's name,
And when you die, the Lord will say
Where is that book you stole away?
And if you say you do not know,
He'll send you into the hell below"

આજકાલ માનસશાસ્ત્રીઓ ચોપડી પાછી વાળવામાં નિષ્ફળ નીવડનારાઓના ત્રણ વર્ગ પાડે છે: (૧) પોતે ચોપડી કછીની લાવેલા એ જ છે અમૂલ્ય બુકી જનારા (૨) પોતે કોની પામેથી ચોપડી કછીની લાવ્યા છે એ બુકી જનારા, (૩) વાચવા લાગ્યા પછી પામે લાગો સમય પીની જવાને કારણે એ પાછી વાળવાની જરૂર ન લેનારા, આ ત્રણે વર્ગો સામે સંપૂર્ણ કાર્યસાધક પગલા કહી રીતે કહી ગમ્યા તેની શોધ દબલ કોઈ માનસશાસ્ત્રીએ બહાર પાડી નથી; એટલે પુસ્તકો વગાવનારે નતે જ ને પ્રવૃત્તિમાં ગોધી કાઢવાની રહી

એક વાત સત્ય છે કે માણસ પુસ્તક વસાવે છે તે પ્રાયશઃકિણે તે પોતાના જ લામ માટે અને પુસ્તકને માત્ર આપડનું નહિ પણ કવનપરતરનું સાધન એ સગર્જતો હોય તે તેમની યોગ્ય જાળવણી પછી એણે સારું જેનું લક્ષ આપડનું જોઈએ બધા જ શોખીનો રજાર નંદેખ વસાવી શકે એવી મંડલા આપણે ત્યાં નથી એટલે અમુક અંતે મંદોરદાર અમર, પુસ્તકના પાનાને બેટાળ ન બનાવે એ રીતે, ગમ્ય ગયાને ફરે પોત નામ લખી દેવું જોઈએ. નામ માટે બનતાં મુધી પુસ્તકનું ઉપદર જ કો પાનું નહીં ફરડું એના તેના પર પોતાનું પુરૂ નામ, સરનામું, બરીયાની તારીખ તથા રીયાત લખવી તથા પુસ્તક પૂર થાય હોય ત્યાં લખાવું અને પોતાના નામની મદી સાથે પુસ્તક સારું કર્યાની અને પૂર કર્યાની તારીખી લખી રાખવી.

પોતાને ત્યાંના દરેક પુસ્તકમાં મધ્યમાં કદનું જોમદ નડે રાખવાનું પણ સુધાર થઈ પડે. કોઈ ગિર કે પરિચિત પુસ્તક વાચવા કહી જવા માને ત્યારે તેમાંનું કોઈ સર્લ, તે પર પુસ્તકનું તથા જેને વાચવા આવવાનું હોય તેનું નામ અને તારીખ તથા તે પાંદુ વાળવાની આપણે આતરીની તારીખ લખી રાખવી, અને આપડમાં અથવા છાજડી પર પુસ્તકની ખાશી પેડેલી જગ્યામાં એ કોઈ રાખી મૂકવું ન્યારે પણ નજર નહાય ત્યારે ખાશી પેડેલી જગ્યા વગાવા ગમેલી ચોપડીની શાદ આપી રહેશે. યજ્ઞા લોમ ચોપડી જરૂરી પાછી વાળવાની પોતાની અર્મનિ દર્શાવવામાં શીરવ ગાને છે, અને બદના વરિલે વાચવાની પોતાની ધોમી અતિ આમળ ધરે છે એવાઓને માત્ર નસલાપૂર્વક એટલું જ જણાવી દેવું કે તેઓ પોતાના વાચનની ઝડપ વધારે એ જ મજબૂનીય છે.

કેટલાક જણી પોતાને ત્યાના પુસ્તકો મળેને પણ વાંચવા દેવાની બાજતમાં અત્યંત કૃપણ હોય છે. તેમણે કા તો પોતાના આરંભિસાર પુસ્તકો આપારે વિશ્વાસ મૂક્યાં ગુમાવ્યા હોય છે, અથવા તો બીન-એને ત્યાંથી લા રીતે પાસ ન વાગેલાં પુસ્તકોનું પોતાનું પુસ્તકલય બનાવ્યું હોય છે અમાના પહેલા વર્તેના વિશ્વાસ જેળવવાનો પ્રયાસ

માધુકરી

આમર બપુલુ સ્વરગતા,
ચાગિન બપુલુ તારકા,
ઉડ્ડમલુ બપુલુ અચલતા,
માનવી બપુલુ સ્વદાન,
કવિનુ બપુલુ કલ્પના,
વાણી બપુલુ અનુતા,
સર્જન બપુલુ જુગુતા,
કાવ્યનુ બપુલુ વ્યવના,
પ્રજ્વલિતી બપુલુ સાધિસ,
કપતી બપુલુ જગતમાં

વ્યોમનુ બપુલુ ગોમ,
ચોવન બપુલુ જોમ,
ધરણી બપુલુ ધીર,
નારી બપુલુ સીવ,
ગાયક બપુલુ સૂર,
નયનનુ બપુલુ નૂર,
નાટ્યનુ બપુલુ મર્મ,
જ્વલન બપુલુ ધર્મ,
પ્રેમ બપુલુ ધનરમાર,
એક જઃ જનની-શામ

—શતિલાલ દાસ

મિશર શીઝ હચિસન

આ નામ વાંચીને તમને કશો ખ્યાલ આવે છે? બાપે જ આવે.
અને છતાં એ નામ ધરાવનાર વ્યક્તિના સીધા કે આડકતરી રીતે તમે
જાણી ન રહો એવા બાપે જ કોઈ દિવસ વીતતો હતો એનું કારણ ?
કારણ જાણવા માટે તમારે પચાસ વર્ષ પહેલાના સમય પર
જવું જોઈશે, જ્યારે અમેરિકાના એક કપતી પોતાના ચંચ-રેડા પુત્રને
સુપ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાની એડીસનની પ્રયોગશાળાની મુલાકાતે લઈ આવેલા
બાર વર્ષના એ મોટારતા કુમાર સાથે હાથ મિલાવી એડીસને
એને સવાલ કરેલો, “હું મોટા થઈને શું બનવા ધારે છે, દોકર ?”
“તમારો મુખ્ય હિતનેર, મિ. એડીસન !” કુમાર હચિસને નિર્ણ-
યાત્મક ખાતરીથી તેને જવાબ આપેલો એડીસન માત્ર એ સામયી-
ને સહેજ જરૂરેલો, પરંતુ એ કુમારનો જીવડો એને મુખ્ય કર્યા વિના
નહોતો રહ્યો

અને તમે નહિ માનો, પણ જરૂરેર, ત્રણ જ વર્ષ રહીને કુમાર
મિશર હચિસન એ પદને યોગ્ય બની ગયો હતો મહાન વિજ્ઞાની-
ઓને જણ્યું હશેકેટ્રીસીટી જ્યારે એક આદ્યુત રહસ્ય સમી લાગતી
ત્યારે પંદર જ વર્ષના આ કુમારે બરાબર કામ આપતી એક વીજળીક
યુક્તિ શોધી કાઢી હતી !

માત્ર એામણીસ વર્ષનો હતો અને હંમેશાકેટ્રીક એન્જિનીયરિંગની
પોતાની ઉંચી માટે અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો ત્યારે એકાએક તેને
એવો ખ્યાલ આવેલો કે બહેરા માણસોને સાંભળતા કરવાના કામમાં
વીજળીને યોગ્ય સહાય. જેમજેમ વધુ અભ્યાસ કરતો ગયા તેમતેમ
પોતાનો અભ્યાસ વાજળી હોવાની ખાતરી તેને થતી ગઈ પરંતુ એક
બાબતના પોતાના અજ્ઞાનની પણ એને એટલી જ ખાતરી હતી, એને
તે મનુષ્યના કનની રચનાતી. થોડાંત્ર એ અજ્ઞાન એ ન ટાળી શકે
ત્યાં મુશ્કેલી તેનો ખ્યાલ કરી મૂર્તિગત ન થઈ શકે.

અત્યુ થોડા તરણોમાં હોય છે એવી હિંમત અને ધીરજ્યુવેક પો-
તાનો હલેકેટ્રીસીટીને કોર્સ પરો કરી નાખીને તરતજ તે અભ્યાસમાં
મેડિકલ કોલેજમાં દાખલ થયો ! નિઃશ્વાસક અહેસાસ એ
વરણ, કામાર થવા સિવાય બીજા કોઈ ઉદ્દેશો એમાં પ્રવેશ્યો હતો

એવો બાપે જ કોઈને ખ્યાલ આવે પશુ મિશર હચિસને તો પો-
તાને જરૂરી લાગ્યો એટલો જ અભ્યાસ કરીને કોલેજને પડતી મૂકી.
અને ત્યાર બાદ થોડા જ મહિના રહીને બહેરાઓને સાંભળવામાં
સહાય રૂપ એવી એક વીજળીક રચનાનું એણે પેટા લીધું !

એની આ શોધ એટલી અપૂર્વ હતી કે ઈંગ્લેંડ તરફથી તેના એ
“એકાકરટીફોન” (Acousticon) ની તાત્કાલિક વિનંતિ થતાં તેનું
એક મુધાદેલું બ્રિટિશ કમ્પોઝ ધરાવતી રાખી ગ્રંથેકજન્યું. પરંતુ
કની અપ્રજ્ઞ. બદલામાં રાણી અને રાજા એટવર્ડ (એ સમયે ઉલ્ક
તેઓ આટીનશીન નહોતાં થયા) પોતાના શામ્યબિષેકમાં બામ લેવા
માટે આ તરણી કોઈ શોધકને ખાસ નિમંત્રણ મોકલ્યું

આઠ વર્ષ રહીને હચિસને પોતાની કુમાર વયની પ્રબળ મહત્વા-
કાંક્ષા સિદ્ધ કરી એડીસને જતે હચિસન પાસે માગતી મૂકી કે એ-
ડીસન લેમેરિટરીટના મુખ્ય હિતનેર અને સલાહકારના પદોના જે એ
સ્વીકાર કરશે તો પોતે ખૂબ આભારી બનશે ! અને એ માગણીને
જે દિવસે સ્વીકાર કર્યો એ દિવસ મિશર હચિસનની જિંદગીનો કદાચ
સૌથી ચોરવરતો દિવસ હતો.

જનમની કોઈ પણ બે શોધક પ્રતિભાઓ આટલા અવલગના
સહકારજ્યુવેક કામ નથી કરી શકી. પ્રયોગશાળામાં આદાર કલાક કામ
કરતા એડીસનથી હચિસન પણ એાછો ભિતરે તેવો નહોતો. ક્યારેક
તો બંને મળીને ચોવીસે ચોવીસ કલાક અઢયા રહેતા. જાણવા તરીકે
એક શકવર્તી શોધની સફળતાની આખી પર તેઓ હતા ત્યારે તો
હચિસન ચોવીસે કલાક પ્રયોગશાળામાં જ પડખો રહેલો, જેકે એનું
મુંદર ધર ત્યાંથી માત્ર ૪૦૦ ચારના જ અંતર પર હતું.

એક દિવસ નજીકના એક બીજા કારખાના તરફથી ટેલીફોનની
ઘંટડી રણ્ણી. એટલાકે પહેલું કોઈ ચંચ માણ કરવાને હચિસનની જ
જરૂર પડેલી. હચિસન ત્યાં ગયો. ચંચ પર એક વેધક નજર નાખી
અને બોલ્યો, “હચેડી લાવો લેલેએ”

હચેડી આવી એનના એક બામ પર એ ટોકી અને ત્યાં કાન
દીધો બીજી વારસમાં દીધો. ત્રીજી વાર, અને તેણે રિવચ માણ કરાવી.
ચંચ પૂર્વવન્ આણ્યું થઈ ગયું હતું !

આ માસ ઈતિહાસમાં

એ

રોમનોમાં વામિન્યના કેવા-ધનુષેર તરીકે ગણાતા મર્ક્યુરી (બુધ)ની માતા માઈઆના નામ પરથી આ માસનું નામ પડ્યું, કેમકે તે દેવીને આ માસમાં નેપેથ ધરાતા.

ઈગ્ઝટમાં આ માસ વસત કાળમાં આવતો હોય તેની પહેલી તારીખે બહુ ધામધુમથી 'મે ૨' નો વસંતોત્સવ ઊજવાતો, જ્યાં નામ બદારથી કૃષ્ણભગી આઠની મોટી તારી લાવીને શહેર વચ્ચેનાવચ્ચ 'મે-૨'નાં તરીકે દોપવામાં આવતી, અને તેની આસપાસ ઉત્સવરેલી પ્રભનાયવાન કરી ગમ્યયુગનો એ રિવાજ આજે તો ત્યાં નરમ પડી ગયો છે અને માત્ર બાળક જ ઊગે ૨.

તા. ૧ સમાજવાદ અને ગામચત્રાદ શિક્ષાંતોષીકારની પ્રભાગા કામનારોના 'મોડાન્ન' તરીકે ઊજવાતો 'મે ૨'. ૧૮૯૬ની આતરરાષ્ટ્રીય સમાજવાદી દોષેએ એ દિશ્વમ બંધપવાનો દરાર પહેલવહેલો કરેલો તા. ૭ એમેરિકાની કેલિફોર્નિયા નદી પહેલવહેલી કેપ્ન થેએ રોપી કાઢી, ઈ. ૧૮૬૭.

તા. ૮ કાન્સના છેલ્લા રથઘોંચુના નાશી નવસહાર ગરવત ક્ષોળાઈનું અવસાન, ૧૮૮૦ તા. ૧૧ ૧૮૫૭ના બળવામાં બળવાખોરોએ ફિદ્દીનો કળાએ લઇ મુઘલ સમ્રાટ બાદશાહ શાહ શકરને હિંદના ગાહાનગાહ બંદરે કંપો. તા. ૧૬ હોળ:રના અમીરના નામના સગદારે ફૂરી જઈને કરેલી સહાયથી અમેરન્યેનાના જનરલ લેઇકે હોળ:રના રામપુર અને ટોંકના વિલ્લા છતી લીધા, ઈ ૧૮૦૪ એ રોવાના બંદરમાં અમીરખાને ટોંકની રથાગત બસિંગ આપવામાં આવી

તા. ૨૨ શ્રાક્ષાંસમાજની પ્રવૃત્તિના આઠ રથાપક, બંગાળમાં નવા યુગની ચેતના પહેલવહેલી 'મનાર પ્રેમર સમાજસંસ્થા'કર, બંગાળી ગદ્યના જનપ્રતા રામ રામચોહન રાયનો જન્મ, ઈ ૧૭૭૨

તા. ૨૭ રંગિયામાં નવખાણપૂરના પીરદધ ચેઇટ 'સેન્ટ પીટરસબર્ગ' નવની રથાપના કરી, ઈ ૧૭૦૩

તા. ૩૧ ફિસીય આફ્રિકાના નાતાલ પ્રજાબુનો કેપ ટાઉનની પ્રગણા સાથે બેડી દેવામાં આવ્યું, ઈ. ૧૮૪૪.

આ માસની વ્યક્તિચરોપ નેપોલિયન બોનાપાર્ટ

કાન્સ તાબાના ડોસિકા યાપુનાં આવી વરેલા એકે છટાક્રિયન કુળમાં જન્મેલો, નાના કદનો એક અપનાકરકરી જીવાન, પો-

તાના વ્યક્તિત્વની નેભવિત્તા, લશ્કરી બુદ્ધિ, આર્થિકકારક આતુરી, ગ્રામ્ય અને સંચોટ વિચારશક્તિ અને સર્વશાલી મહત્ત્વાકાંક્ષા વડે કાન્સનો સરમુખત્યાર ગાહાનગાહ બન્યો અને સમગ્રત યુરોપની ત્ર્યુક્ત રાજસત્તાઓને હતાનનો ચોક્કિમ હાક જમાવી રહ્યો અગ્રહણાટમરી એ નરકોર્થિની જગતને એણે એવું તો આજ દોષુ કે બોના જ છપનકાળમાં એની તેછરી કારકીર્મિનો વ્યા એણે રથાપેલા કેન્દ્ર મહારાજ્યનો કરણુ અત આબ્યા છતાં આજ મુશી જનના યુરુષપુંગવોની નામાવસિમાં બોના નામકાર અગર રહ્યા છે

ઈ. ૧૭૬૯ના જોનન્ટની પાચમીએ એનો જન્મ તરમુ વધે તોપજાનાની અમલકારી તાલીમ લેતો હતો ત્યારનો જ એકછમી પશુ અનંડો ને માની નણ્ણતો. પોતાની લશ્કરી પ્રતિભા વડે રપની વધે તો એ બિરોડિયર જનરલ થયો અને ૨૧ વરસની ઉમરે પારીસમાં થયેલો બળવા ફાળી દઇ ત્યાંની રાજસત્તાના મામૂલી માણસોની વચ્ચે પોતાનું વિસિદ્ધ રથાન જમાવી દીધું તેની તેજસ્વી રક્તિઓ એઈ કેન્દ્ર પ્રબંધસત્તાએ તેને ઈલાકમાં આવતા આપ્ટીઓનો સામેના મદ પડતા યુદ્ધનું મુરુલ સુતાન સોંપ્યું. તેમ તેણે એવા તો ઝડપી અને નિર્ણયાત્મક વિન્યો મેળવ્યા કે તે જ થયેથી કાન્સનો તો રાષ્ટ્રનીર યદ્ધ ઝંથો, અને સર્જકારણમાં તેને પડયો બેઠા અણવા દાખ્યો

એ કાળે ઈગ્ઝટ કાન્સનું મુખ્ય રાતુ હવ, રાજપુરુષોએ તેને ઈગ્ઝટ પર હુમલો કરવાનું કહ્યું, પણ નેપોલિયનની ચોજના ક્ષતડને બાદલે પૂર્વમાં વધતા જતા તેના વેપાર અને સરકારોના પાયા પર હલકી કરી, હિંદ કળને કરીને તેની સનાને પાખી સંચિતતા મૂળ જ કાપી નાખવાની હવી તેથી તે લશ્કરે લઈને, ૨૦૦૦ વર્ષ પર નીકળેલા મિટ્ટરની માફક, પૂર્વમાં હિંગિવજ્ય કરવા નીકળ્યો કિલ્લો એમાં તે નિષ્ફળ ગયો છજિત્તના કિનારા પર નાઇલના યુદ્ધમાં નેલ્સનને હાથે તે હથોળે એવામાં કાન્સના રાજકરણમાં નેની ગેર-

હાજરીમાં બચડેલા મામલાને કારણે તેને પાછા ગ્રવેગે જવું પડ્યું

કાન્સ આથી તેણે પરીવરી મરળને રાત આપી, મુકાન હાથ લીધું ને ગ્રીસ કાળ્ય મેતે કાન્સનો એકદમ સર્વસંપાદીશ નીમાયેતો

પછી તે એની નરકોર્થિના અપાણ્ણતપવા લાગ્યો અરાક્ય ગણાતા અપાક્ય પરંતો એાળની એણે છટાક્રિયનોન પરાસ્ત કર્યા, બિટોને ૧૮૦૨માં તેની સાથે એપોએન્સની સંધિ કરી તે જ સાલમાં કાન્સે એને છવનભરની મરમુખત્યારી આપી અને ૧૮૦૪ની ૪થી મેને રિચેએ તેને ગાહાનગાહ બનાવ્યો

૧૮૦૫ અને ૧૮૧૫ વચ્ચેને તેને ફસડો યુદ્ધમાં જ તીવ્રો ફેક કળને કરી, હલકામાં ઔન્દ્રિયનોને હરાવી તેણે બીજોના છટ્યુ, છતાં અને ઔરરલિટસના વિખ્યાત વિજયો મેળવી પ્રક્રિયનોને જમીનદોષ્ટ કર્યા, બુર્જોઆથી ગ્ઝઝટ પર હલકો લઇ જવાની ચોજનાથી બ્રિટિશોને થથરાવી મૂક્યા; આઈલો અને કીડકેનના યુદ્ધમાં રશિયનોને મિલરત આપી, નેપેન પર હલકો લઈ જઈ તેની તથા પોર્ટુગલની મદદ લડતા ગ્ઝટડના સેનાપતિ નેપોલોનને હલકાવ્યો અને સમગ્રત અવ્ય અને પશિમ યુરોપમાં એનો રામ વામવા લાગ્યો.

પણ પછી મહત્ત્વાકાંક્ષાના માર્યા એણે એ આબળિયાં સાદસો આઈસમાં તેના હાથ હેલા પડયા અને તેની બેતારી દળા બેડી, ૧૮૧૨માં તે રશિયા પર હલકો લઈ ગયો, પણ ત્યાંના મિયાળામાં તેનું કૈન્ય નાશ પામ્યું અને તેને નિરાશાકરી પીછેહઠ કરવી પડી એન છતવાની તેની ત્રિદનિષ્ઠગ્રમ, અને આ દરમ્યાન પ્રશિયા ને ઔન્દ્રિયાએ માથુ કાપ્યું કરેલા હલકામાં લાઈપ્ઝિકના યુદ્ધમાં કપરી હાર ખાઈ તેને નાસીને કાન્સ બેગા યુધ્ પડ્યું. ત્યાં દક્ષિણેથી વેલિંગ્ટને ને પૂર્વેથી પ્રશિયા-ઔન્દ્રિયાએ કદેલા કાન્સ પરના આક્રમણથી અકળાઈ કેન્દ્ર સરકારોએ કેન્દ્ર પાડવાથી તેને આતિયાગ કરી એલ્બાના યાપુમાં જતા રહેવું પડ્યું

૧૮૧૫ના ફેબ્રુઆરીની ૬લીએ એલ્બાથી પાછા આવી તેણે કરી છેલ્લો મરણિયો પ્રયત્ન કર્યો, પણ એ જ વર્ષની ૧૫મી જૂને વોટરુદ્ધમાં મે નેલ્સનાત્મક હાર ખાઈ બ્રિટિશોને હાથે તે સિવલેશીના યાપુમાં કેંગ-સોડેલી પામ્યો, જ્યાં ૧૮૨૨ના મેનીવાચની તારીખે તેનું અવસાન થયું

એસેડાઈન ગ્રેડે થયેલા તેને પહેલા કલના ૧૮૦૬માં છુટાછેડા લઈને તે ઔન્દ્રિયાની કુમારી મેરી લૂઈઝીને પરણેલો, જેનાથી તેને એક પુત્ર થયેલો, પણ તે કદિ રાજગાદી પર જીવે નહિ રહેલો.

કેમ આપણાં હેમ હેમાં માધુ સંતનાં,
અગન લાગે એમ ગણરી પણ બળરી નહિ.

આંસુરૂની આંધ મોક્ષ દોલેજમાં બ-
હીને જે તેમરની વિદ્યાધામિત્રે કાંઈસાથે
તેના કેલે પણ થયા કેમખાં એક ગરીબ
દત્તો તે કેળવણી ખાતામાં અપ્રાપ્ત બનીને
દિદ આપ્યો, એ પ્રો. બેર્ડન; બીને કીમન
કમરાન દત્તો તે જતે દહાડે વાઈસરોય બ-
નાને દિદ આપ્યો, એ હોર્ડે ક્રેન્ન. વાઈસ-
રોયની દરમ્યાન ક્રેન્ન પુનાની મુલાકાતે
અંચો રવાને થયાની કહિયોની મુલાકાતનેલા
વનેવર્ષે કદી વળાકાતા તેની આંખ બેર્ડન
ન ચડયા. પ્રિન્સિપાલ મેક્લીને પછતા કમર
મળ્યા કે તે આબના દિવસની રમપર દત્તરો
છે. તેના તાપે સજા ચપરબધોને પણ દગ-
ડયા દત્તા એ હોર્ડે ક્રેન્નની ગાદી તરત એ
મામૂલી પ્રેક્ટિસરના બજા તરફ વળી, અને
એ નાના બજાના પચરિયાં જડતા ચડતા
એ ગદાન વાઈસરોયે જમ પાડી 'દેક્ટર
બેર્ડન' 'દત્તરના ધીમુ મક્કલો' મિત્ર બહાર
આપ્યો તેને કુની દેશદા પૂરેલી શેરદા બરી-
તું કારણ પૂજતા ચીરવપૂર્ણ નીડરે જવાબ
મળ્યા 'દેક્ટર મિત્ર વાઈસરે વ થયા પછી
મને કેવાક યાદ કરે છે તે જેવા ખાતર જ'.

અનેકામાં શબ્દ દરિનરવળુ અથવા
કૂપ્પ; પેટિ, મિદ, વાઈસ, વડ, એ કપરાન
સંગ્રહ સાદિત્યમાં તેનાં જીવનવિધા પળા
અર્થોમાં તે વચરથ છે: દંડ, ચમ, શિવ,
વકળ અને બહાનાં બીલ નામ; દંડના
પાડાનું નામ; ચર્ચ; રેડકો; પાપક; રાંધ, ચીર,
કાચક; બર્ન દરિનું નામ, મામુલ, પ્રકારન
કિરણ; અંજી; પવન; પાપરી રંજનું; પીત-
તલું લીનું દરિ-દરિ-નાનામના કપાન
પાળી પાળને લેવામાં આવતા પાક.

ક્રાસ્ટિક (રિનિરિયાપક) નાદીવાળ
ચીન્તે કે એવા બીલે કપડા ધાકા પછી
તેનો એ કામ જડ સુકનો નથી ને પકિ-
નામે તે જલ્દી સરી જાય છે. તે રાંધની
વખતે તેની નાદીને તાળીને વચ્ચે કુપડી કે
એનું બીનું રેક સાપન બરાબરી રેવાથી તેમાં
સજ નહિ રહે ને વહેતું મુખડ જશે.

પચારાદિ એમેડમાં વપરાનો 'સેલેરી'
સલ્ફેટ 'Salsum' માધી બિનરીઆઓ
છે. રોમન પ્રલમાં મીઠું મેટુ મેપું દડ કે
ત્યા પચાર માંથી આ જુવનને L ને સેલે-
રિયોને અર્થ એ જ થાય છે.

કેવેનોના અર્થ: 'કાલો લામ વિના લેટે
નહિ' 'આર્ય દોલે રવારે મામુલ નવારેલા
ને અજ્ઞતાં અજ્ઞતાં કામ પણ કરે છે તે
કર્ણીથી આ કેવત પાછળ કાલો નામના
આર ચોદ વરસના એક વામુવાના કોલો-
ની વાત છે. તેના આપે તેને ધી સેવા શા-
લેસ, તે રમતામાં અચાનક એક દેકાએ દા-
ધાની ધી એકી તપેલી ફૂંકી કહ લોટા
કાઠી રેવા' આ અચરજ બેઈ કોઇ પો-
રીએ તેના બાપને બળરે ક્યાં રવારે બાપે
રાટે જવે જવાબ દીધો કે 'મારો વાલો કાલ
વિના લેટે નહિ' અને કીકો પેર આપ્યો
રવારે પછતા ખેરખેરકામની જ વાતની રવી.
કીકામે પ્રકારો: ક્યાં કે ધી લડને આપતાં
રતે જે જમુ વાત કરના દત્તા તેમની પામે
જમીન પર મોનામદાર પડી દત્તો. એ એમ
ને રેતા કપા; તે તેલો બેઈ જાય, ને
મારી લે તેથી આ સુખિ કરી.' આરુ કહી
કાકાએ આગેલના આગેલતાં કાઠીલી પીકી
મોનામદાર જવાના દાખમાં મૂખી.

મિત્રમગનન અને ઉંડે 'પ' પાંચેલા આ-
વનો દોલ તેની કાંઈ પણ રકમને વર્ન કાવે
દોલ તે સી પ્રથમ તેના રેકકા અંક પાંચને
વર્ન રપ જમળી બાલ્ય મૂકેતો તે પછી એ
રકમમાં બાજી એ અંક વર્ન તેનો તાથ તેની
પછી અખૂરીમાં તરત આવતા અંકોને ગુણા-
કાર કરીને પેકા પછીસની પહેલાં મૂકી રેતો.
એ આવે તે જવાબ દાખકાતરીકે ૩૫૦૩૫
કરવા દોલ તે '૩૫'માંના '૫'નો વર્ન રપ
જમળા દાખ પર મૂકીને, પછી બાજી વર્ધકા
'૩' અને તેની પછીના અંક '૪'નો ગુણાકાર
કરી દાખી બાલ્ય મૂકેતો. (૩૫૦)૩૫ અને
૨૫=૧૨૫ જમળા, એ જ રીતે બીલ દાખકા:
૮૫૪૮૫=(૮૫૪) અને ૨૫; એરલે ૩૨૨૫,
૧૬૫૪૨૫=(૧૨+૧૩) અને ૨૫, કોલે કે
૧૫૨૨૫ ૧૨૦૫+૧૦૫=(૧૨૦૫+૧૧)
અને ૨૫; અરલે કે ૧૨૨૧૦૨૫ (રિતાર
ક્રાસ્ટીક બી-બી-સિદ્ધપુર)

કુરદીથી વાઈસની સોરેશ કાચાઈ
માલકની દોલ છે.

એકરલ કેમ્બી
૨,૧૦૩ મળતાનાં
તાર નીકળ રાંધે
ગીળામાં કીકો રેતો વાર કાદવા એવે
કપર કરવેલો મળી નીકળે છે.

ખોટી વાત: સામાન્યરીતે નિશમ છે કે
મદા કાઠી જ હતાં મૂકે; નર કુકો કાંઈ દગા
ન મૂકે પણ એ વાત ખોટી છે. દગા મુખા
કુકો પણ પકિતમાં જમળા છે.

ફિનિયામાં સોથી સાકી ગરીબી મંજુ
મારમાં છે

સીરીના જમળા બામના અરવેલા રવા
દાખાબામના અરવેલા સહેજ મોટા દોલ છે

આરિહમાં આવેલી કાલોડીની બરીરવા
એ શાલકા રહે છે એક દિવસનો અને નેક
શાલોડ

સરાસાનાં પ્રાણીબીના અનુમરીમાં એ
છે નર કરવા માલને કાદવા લેવી સહેલી છે

મેથી કિરા નામે બાળખાની મામળીને
રેક ૨૦ રકા પાળીને બનેલો દોલ છે.

અમેરિકામાં પહેલવહેલી વપરાયેલી ભરી
છ. ૧૭૭૨ માં દિરથી વાઈસીમીર નિમરા
કરવા આવેલી.

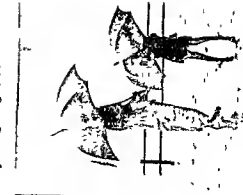
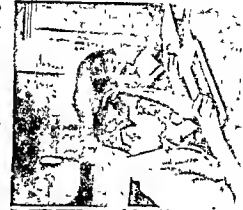
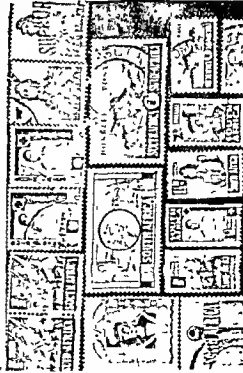
રિશિયા એક નવરે લેતા આ બધા ધનનાં
શાળો શી નીચકા રાખા જમળા તરફ મ-
કામિકા જમળી અને બીક નવરે લેતાં
બધા ધન જમળીની આંક કપડા જમળા
જમળા તરફ મકામિકા જમળી. કકરાનીને
નેવાથી પણ એ જ રીતે જમળી અને બને
પદમે ફેરવી નેવાથી પણ એ જ પ્રકારના
રિશિયા જમળા નીચકા ને કપડા રાખા
જમળા તરફ મકામિકા જમળી.

અમરેશ

કાશર મહાનિ નિમલમ રોહિત

નવિન : વાળી નાજીયી (૧) શુક પ્રવાસન-ની વિગતોમાં મુજબની કાશર-વનત ગાંધી વાંચી આ અંકની માધુરી (૨) શ્રી (૩) ફોટોગ્રાફી કરીનેનું પરિભ્રમણ : જુલાઈ ૫, ૧૯૫૫

ઉમા-મહેશ (શિવગી ; શ્રીધર મહાપત્ર) અભિશિખા-રવિચી
જ્ઞાન-પ્રદાપત્રી અને આમળા લેતી સર્પની પિવર્તિની હીલાની વચ્ચે પુરુષ-પ્રકૃતિની જોડકીશા ઉમા-મહેશનું મેલે દિગમ્ય સાશુલ્ય

તાહરે ચરણુ

• રૂલણ •

તાહરે ચરણુ આ ઉગ્રહી આવિયુ
જગત ક્ષાણધિથી એક બિન્દુ,
ક્ષાર તેનો હરી, ધાર તુજ ક્ષીરમાં,
અમૃતના અતલ ચૈતન્યસિન્ધુ!
તાહરે ચરણુ, જગત્રાડીના હુ છી
કટકિત આવિયો એક ઝુંજ,
કાંટ તેની હરી, ધાર તુજ હૃદય પર,
અમિત મૌનદર્શના દિવ્ય પુજ!

તાહરે ચરણુ ધનપ્રકૃતિ ધર્મણુ થકી
સગગતો એક આવ્યો સ્ફુલ્લિંગ,
ક્ષણિકતા તેની હરી, ધાર તવ મુકુટ પર,
શાશ્વતા તેજના બન્ધ શૃંગ!

સુન્દરમ

પરોઠ

• સ્વપના •

વીણીને વ્યોમમાંથી હલમલ કરતા તારલા મલ્લ્ય જેવા,
માછીકન્યા સમી આ! તરલ ડગ ભરી યાગિની બલ્ય આવી.
ધીરે ધીરે ઉપાડે તિમિરજવનિકા ઠોક અદૃષ્ટ હરતો,
હીલા પશ્ચાદ્ભૂમી અવનવ પ્રગટે તેજઝંધારશૂથી;
પ્રાચીને પુણ્ય ક્યારે ફિરણુટશરના કેવડા રમ્ય ફૂટે,
સૂતું ઉન્ધાન પામે સચર અચર સૌ, નિદનાં ઘેન વાગે.
માળામાં પંખી બગે, મધુર રણકતી ઘટડી ફર વાગે;
ટોકો હોડો ગળવે ગગનપટ ભરી ફૂટડી કૈંચલોડી.
લાનળુ નારીવૃન્દો શિર પર ગગડી લેઈ આવે ઉમંગે,
ભાગેળે વેણુ વાતા ધણુ લઈ નિસરે હલકા ગોપખાલો.
આત્માના મર્મરો શી મનહર મુરલી માતરિશ્વા બળવે,
પણે પણે ફરકે અભર વિલસતા સૂર્યનાં ભર્ગરરિંગ;
પાઢેલો જેમ પેલો શતહલકમલે મૂવૃંના ભૂગ ત્યાગે,
બગે શો પ્રાણુ મારો અલિનવ ઝીલતો તેજના રાશિ બન્ધ!

બાલમુકુન્દ દવે

લક્ષ્મિતિથિ

૫ તનિકા

આજે તિથિ મધુર! આપણુ લક્ષ્મી આ
-વૈશાખ પાસ અગિયારમ બિજળીના-
આવી, મહી પુત આનણુત્રીસ વેળા,
બંધિ વમતવિલકામની ગજરીઓ.
પરી થશે અવધ કે દિન રૂઝગની તો,
ફરેશે પછી અમર પ્રેમાલ સફરા લક્ષ;
સંસાર તો મુજબ ચોરબનેદબારો
આનંદ જ્યેષ્ઠિત મગ પ્રામુખસાદ મગન.
સૌભાગ્ય-કમ્પ વતી તનયા કુમારી
એ રીત અર્પણ કરી જગનનયા શી
સાતત્યની પ્રિયત વહો રસપ્રપરાશિ,
મોહી રહે વરદ લક્ષ્મિલક્ષ સિદ્ધિ
દેસળછ પરમાર

હેડો!

• પુષ્પિનામ્રા •

નલેન નમ તાળી અર્ધ ઉગ્રાધ,
ખીણુખીણુનામલક્ષ્મી હેડોડાણી!
વિચરન રમ્પ તાળી અહો સપાટી,
વનપાનની આયિ કુશલુજ ધાટી!
આયિ સગદરની તરનગાળો,
ખટક તાળી કકિનાઈ વજ્ર શી હે!
મળય પતન હે! વિહગનીતો,
મળુજગુરીરસજલ્મી પુષ્પિનાહે!
નમ વિચરત હે વિનૈશ-અદ્ર,
દગદગનાં અથ લાખાળ તારા!
પશ્ચિકપશ્ચિના પ્રવાસપરો,
મુજ મનવાવન રમ્ય હે મહાશી!
-ગસસદુભાઈયા, માહીજ આલો
બલ્ય મહો સાગ દાર છે બીટકો
દગ ફઈ દગ ડો બરે પહેરો
સજન રતીઆહો સારી રાત સતી!
નિભીસિત દનુગા બનાય આલો
નારનુ નિસરે વિરાટના પનારો.
વિષમ કરખ ને રિપાદ હોડો
મહીસાહીને ફર એ નાટક બંધે.

ચેણીભાઈ જ. પુરોહિત

રહું તો ધણે

• પૃથ્વી •

પરો વિકટ પિત્ર ને આગળુ ફેટકો, પથમા
બધાનુ તિમિરવિનુ ન બધે રાગે માથ ડો,
રહે અટન વિનુ એ મુજ આ તથ્ય ના અને
વગે ફરખપાવન હાથમા પ્રકૃતિવતતા,
રહુ સતન કરેની કકિન કકિને તો ધણે
ન નિઃસ્વદી પૂર્વતા મુજ પ્રવાસની બાનુવા

‘પ્રવાસી’

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું અદ્યતન માસિક

સામયિક ચિંતન

ધ્યાતુની પ્રતિષ્ઠા

ઈતિહાસના આફિકાળથી માંડીને આજ

[સ્વામી આનંદ]

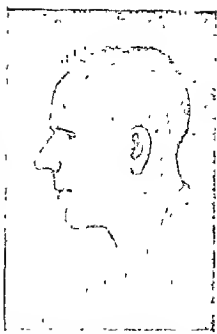
સુધી, જેમ આપણા સતમાધુ ને કવિમુનિ-
ઓના આદેશકૃષ્ટદેશનો ડોક એ ૧૨ રહ્યો
છે—સુસારની નયરના અને આત્મફરીનની
મહત્તા, તેમ આપણા તમામ સાહિત્યસર્જ-
નને સાક્ર એક ૧૨ સામગ્રી આપણે ત્યાં કાળ
કાળોતરથી અખૂટપણે પાકી આપે છે; કમ્ય
અને અધિકારી લેખના વર્ગોને હાથે અપીન
સ્ત્રી-પુરુષોદિ અનધિકારી ગદ્યપ્રેક્ષા વર્ગોની
વિશળખા, છેક શામલવણ-મહાભારત કાળના
સીતાત્યાગ અને દ્રૌપદીવિરજનથી માંડીને
આજની કાલી વિધવાઓ કે આધુનિક દુઃસંસ્ક-
ર્યાઓ સુધી, અથવા તેમ મધ્યકેશકલ્પથી
ચાડીને આજની પચ્ચમ સારિશક ઇન્દ્રપ્રસ્થ
અથવા કોનો સુધી, તમામ સૌશ્ણિકાદિને એક
કે બીજી રીતે પાકુ, પોતાના કાળના સમા-
જની, ઇત્યનીચના અધિકારવાદ ઉપર ધરા-
એલી પ્રચલિત માન્યતાઓ અને રૂઢિચાતા
દોર તથા આતંક તથે અવિરતપણે વેકડુ ૧૨
પડ્યું છે. આદિપુન્યમ થુ, મધ્યપુન્યમ થુ
દે આધુનિક યુગમ થુ, માનુસપોતાનજનીન
એવાં આશિનો પર કે પોતાથી નળજા પર
એવે. ને એવા શિરઝેર રહ્યો છે, અને અધી-
ઓની એવી નળજાઈજ પાછી એકેમના અન-
ધિકારતુ મુખ્ય લક્ષણજણાવીએ એમને તમામ
જ્ઞાન અને અધિકારથી વચિત રાખતો આજનો
છે. બીજમી સ્ત્રીની સમજન અધનાજે પક્ષો-
વેલો આજનો જમાનો પણ કુળકેમ અને
સ્ત્રી-પુરુષાદિના આવા સનાતન છાપના અ-
ધિકારોના હકવવાથી પાકી નથી. કેળવા-
એવા એને સંસ્કારી ગણતા આધુનિકો પણ
નરકપર અનરક જે એ ચાલના આજના ફરિસ-
સંસ્કારોના વિપરીત અને એની ચુનાકથી સુજ
નથી હોતા, બધું વળત આજે પોતાના સર્વ
કેળવાએકા સંસ્કારને ફેરે મેલી એ જ સના-
તન માનસના અચૂક મિહાર થઈ પડે છે,
એનું બન આજની ધરીએ પાકુ સમાજના
ફેર ખાનની નાનીમોટી ધરનાઓથી આપ-
ણને અને ક્ષેત્રના તીવપણે થઈ આજે છે.

માનવકુળના અચર એવા પ્રાચીન પ્રાકાશ
ધનિયોએ કુળકોટી અને ધાપણની પ્રતિષ્ઠા
આઈ અને અધિકારવાદની દીવાલ બેઠી હતી
આમ ફરીને તેમણે ધરતીના ખગીર મંચી
આમજનતાને તેના તમામ ઉપરમાથી વાર-
સથી વચિત બીજીને હકોને સાક્ર અર્પે ને
હકનૂત ફરી મેવી. અધિકારવાદના એકદર-

મંત્રએ જ્ઞાનને પણ એકલો બીડી ને સત્યને
કાચુ. સમકાલીન દુનિયાને માથે લઈને ફર-
નારા ને કાંઈ અભેદિયાની શોધમાં વારા
ફટા મેલનારા તે કાળના કવિવિદ્યાએ અથવા
તેા 'સાપાદિપે પ્રારંભ'ના ગિરફ બાધીને
ફરનારા પ્રાકાશિએ પોતાના યૌર્ધ, તૃષ્ટ અને
વપરમાઓને બિનહરીફ અપાવવાની બજ-
વરમા પૂર્યોને નિઃસરી ફરી મેલવાના કાલ
મેલ્યા એ અધિકારવાદના દોર અને આતંક
કેલજ પ્રેરા મેરા માનવગમતાને તરતમેરત
નિરંતર ને આત્મગીરવરીન બન્યા.

પણ કુળકેમના અભિમાનના નરકમા
ગિરફી આપી વીતનારાસ કે ત્રેવર્ણિમર્ય
અધિકારવાદના પધાં વાડાવડીએ ડાવા
ફરીને, આજમાઠવા કાળના આદેશકૃષ્ટ પછી-
આજમાઠવા કાળના અધિકારોના કળ-
બલેજવડા ક્યાંપણ, સાચુ થુ ? સસારની
નામી અનામી સો રોજબેજ એવી પ્રત્યેનો
પોલકોટરના એમણે પોતાના કુલકીજને
બેરે હઈ મરસાઈ સાળિત ફરી ?

સાચી વાત તેા એટલી જ છે કે આ અધિ-
કારવાદની ઇન્દ્રપ્રસ્થ નરી તરફ પાકડી ફરી
નૂતી છે એના પુરાવા શોધવા આજે અડું પડે
તે નથી, એ કિંદિશિલિએ બસેા વરસની
વાત પર આ ૧૨ દેશની 'લેડ' લેખાતી હકનૂત
જનતાને હાથમા લઈને જીવિવસોની ક્વા-
ચત વાટે કાચીચેસામા પગોડી લીધી અને
સિત્તજનક સજડિત પદ્ધતેઓ ફેરવી નાખીને
એની ૧૨ મદદથી હિન્દુસ્તાનને છત્યુ, એ
જનતાને આજે પણ વાળોની સમખાગ
બરફી ડરેને જન કિંદિશિલિસર અજાઓને
ધમરોણી રહ્યા છે, તે બધી બિલાડીના રોપ
ની ત્રજ અકવારિયે પળવારિયે ને ગાનિરે-
માસે ડોબી કરવામા આપતી હિંદી પદ્ધતો
થુ હાહા-સિનેગિજના ને રોજબેચેસોના
વંશમાથી વીળીવળીને ભરતી કરેલી દોલછેર
પવાસ પવસ ને એ એામજનતાના મહા-
રંકપર્વે (આમજનતા મહાનો)મા આન ટાળે
થઈ જઈને અજબની અજિરાઓ વચ્ચે ધૂગ-
નારા ને એવી કિંવાલમેથી અતીરતમા ભૂચન
માનવના નરક બિનેડના બેળવાઓએ
તેમના કુલકીજને શુગતબની હિન્દી-કિંદિશા-
ના આધાર પર ભગી કરવામા આવે છે થુ ?
હિન્દીય અને બતપોતાના અધિકારવાદ-
ની આ અટ્ટી અમને એકદાને જ દબોને

સ્વામી આનંદ બાપીસ વરે પરાને વચ્ચે (સ્વામી)

પરજે આટલીને કં લેખા રાખે ? બે માયા
લઈને દુનિયાને પાંખકાત કરવા નીકળેલી
પ્રત્યેબિને એ કેમ ક્યાંય નહીં નથી જેખાની ?
દુનિયા આખીના કાળા ગોરા કે પીળા તમામ
પ્રાકાશમણી આહેતેવવાદીચરે પળુ સત્યની
પ્રતિષ્ઠા, શીલની પ્રતિષ્ઠા, આવા આપક-
છેરિયા આચારથી કંઈ અપાવવાની નથી

અસક વાત એછે કે ત્રણ માયાતુ માનવી-
મામ કો, કોટી એકાણુ ને એકપરિવાર છે.
એમી બતરેમ, કુળકેમ, ડાંચનીય, પૂર્વપરિમ
ક્યા ૧૨ એક નથી, માણસની સામે માણુએ
કાદેલા તમામ હમવાવા ને અધિકાર તેા
છપનની જરોજકા હાંતી બેડવા હોકાએ
પૂર્વપરિમકેમના હવાલા લઈને નોંધાવેલી
છવાઈ-આરજોની આપપણછે. આમગીને
એપારે પરી વૃંદેશ વામી શોધમગત અને
ગુરુકાલેશા નરકિસામણે સાથે અપણુ
કાલી જેખાડીને કદર ભરવાના, ને કપર વચી
લાથની કરવાના ધધા મામ છે. એની એખી
ને એનાં હાગણુ આ કળુલુર્યાં હરે કાંતન
રહ્યા નથી, રંદવાના નથી. માનવીમાત્રને
જનમાગી ગમેલો એરો એક જ અધિકાર છે
પુરુષાર્થ, કામ-ગત, અવિરત, અનંદિત કર્મ;
એસારને એની તમામ અવળાંજા અને
અવળાંજામાં આમાગી બેંચી કાડીને સ્વર્ગ
બનાવવા ફરી ગાનકે કર્યો, એના વિના તમામ
સંસાર રંજન થઈને ત્રાસ પામે એવી બીલિ
બહેરે ફરીને ગીતાના નાનારકુચામને સ્વર્ગ
પોતાને (પરમેશ્વરને) પળુ તેમની આદાત
વાળાને ના પાડી એ એક માનવમાત્રને
અજાધિત જનગણિક હક છે; બાકી તમામ

ભારતના ગાયનાચાર્ય વઝે બુવા

અદત્તને અણાવે અધભૂષી અવસ્થામાં અને કષ્ટાંતે અભાવે લંગોટીભર કપરી ગરીબી અને નિરાશામાં બુવાની વિતાવી ગાયનની સાધના કરી એ ગાયનાચાર્ય ઘણા

ગ

ઈતા. પાચમી મેએ ગાયનાચાર્ય રામકૃષ્ણ વઝે બુવા આશરે સિતર વર્ષની ડગર અવસાન પામ્યા તે દિવસે બારતીય સંસ્કૃતના ઇતિહાસનું એક મહાન પર્વ પડે ચલ્યું.

ત્યારે ત્યારે હું એમને મળ્યા જતાં ત્યારે તેઓ કહેતા, 'હવે મારા થોડા જ દિવસ બાકી છે. નાગના મેળથી, પૈસા થતું સ્વામી મળ્યા, તમારા જેવા મેળધોઆ આવશેવાર મળી નથી છે, બેથી વધારે માણસને શું મેળવે? હવે મારે તો દિવસ બચવાના જ રહ્યા.

વઝેબુવાના દર્શન થતા અને એમની પાસેથી એમના મન્મથરોએ અમે સાંભળતા, ત્યારે હરકાં ૧૦-૧૦ વર્ષનું સંગીત નવિનનર આનંદ સાક્ષાત મળે જતું. ગાયનકળા શીખવા પાનર એમણે શું શું વેઠ્યું હતું એનું વધુન સાંભળી અમારા મગતક નથી પડતાં

જુનરાતના વઝેબુવાનું તામ એટલું જાણીતું નથી, એટલું તે મહારાષ્ટ્રના કે ઉત્તર હિંદના જાણીતું છે એટલે મેં એમને એક વાર કહ્યું હતું પણ અર કે 'કુમાર'ના હું તમારું ચરિત્ર આપનારો છું એ વખતે ખ્યાલ ન હતો કે એ ચરિત્ર મુશ્કેલીથી થશે

વઝેબુવા હોય ત્યાં જ્યાં ગાદિય પરિવર બારી એમને જવા પે બોલાવતા સ્વામી વિવેકનંદ જેટલે એમને ચાંદા પરિચય થયો. એમની જોડે એમણે બે-ત્રણ જાણવારિયા પ્રયાગપણ કહ્યું હતું. બારત-એવક ગાજીવળ એમને થોડાના રમકાસીન નાયકોના ઇતિહાસ જાણવા આપાદ કર્યાં હતાં. જૈનધર્મના હુવા અર મેં, બી. રામનને મળ્યા ત્યારે તેમણે પછુ બુવા આત્મચરિત્ર જાણે તો સાકે એમ કહેલું, અને શ્રી એકદે તે પોતાના 'સદાશિવ' શાસિક માટે દેવના સરચરણો મગાવ્યા પછુ હતા.

ગાયનાચાર્ય રામકૃષ્ણ નરહર વઝે, સાવતવાડી સંસ્થાનના આજે નામના નામદારના જન્મના એમના પિતા મરણ પામ્યા ત્યારે એમની ડગર ૧૨ વર્ષનાની હતી. નાના એકસને ઉછેરવાનો બધો બાર થોડાને સિર પડ્યા, કુટુંબ બહુ ગરીબ હતું, અને નાજકુ તંદન નહતું, એટલે ત્યાં જુનરાત આદિ એટલું ન હતું આશી રામકૃષ્ણ બાર વર્ષનો થયા ત્યારે એની માતા કહે એને જન્માશ્રમિતો ત્યાજ કરવો પડ્યો. માલીકે કાનજ આપ્યા અને કોઈ દેશપાટે નામના હોદ્દાએ ત્યાં મોકલી કરવા રહ્યાં થયામગ્ય રામકૃષ્ણ નિતાએ જવા પાડ્યો ને મોકલી આપી સુખી ભર્યા. પણ બાદનું બધુવચારાં જિન ન હતું. નાનપણથી એને નાચનનો મોખ હતો. નિરાશવાગે કે રગનાગા જ્યાં નથી ત્યાં રામકૃષ્ણ તાન મારતો ત્યાં જતો, અતે એ કે દિવસ અતેરે એની માને કહ્યું, 'હોકરોનું બધુવાગા થ્યાન નથી એને ગાયન શીખવાડવાનો પ્રયત્ન થઈ શકે તો સાક' ગોની પછુ એ જ દિનજા હતી, પછુ એને મદિને ત્રણ કપિયાનો પચાગ મળ્યો, એમાં એ હોકરોને ગાયન શીખવાડવા પૈસા ક્યાંથી કાઢે ? હોકરોનું નમીય સાકે એટલે કાજક દરખાસ્ત કરવા બજારવાર માર્ગ એને શીખવાડવા તૈયાર થયા રામકૃષ્ણ એ વખતે નવ વર્ષનો હતો પાંદરે પાસે એ વર્ષ રહી એ વિડોલા બાળ્યા હઈને નાગના પ્રખ્યાત અધ્યાપક શીખવા મોકલવા ગયા અને ત્યાં એક વર્ષ રહ્યો.

બાર વર્ષની ડગર રામકૃષ્ણને પરબુર્વ પડ્યું પરબવા પછી એને કાચું કે અપાળી જવાબદારી તો વધી જઈ છે, પણ હાજત પ્રતિદિન બગદારી નથી છે. ગા પછુ બીચારી મરુટી કરી આપનું કલા મુખી સાચવશે ? એટલે રેશી નાસી જઈવાને વિચાર એને આવવા પાડ્યો પણ જરૂર ક્યાં ? પાસે ફૂલી ભાગા પાનું ન મળે 'અને આજની માફક એ વખતે બધે દેશને પાનું ન હતી એટલે બાઈએનની કહ્યું કે પરબાળા મુસ્તકરી કરીશું ? તરત જ નિશ્ચય કરી પને વાંકીને આઈ અને મળ્યા અને ત્યારથી મુળાદ પદોત્થા ત્યાં થોડા દિવસ રહી એમને ગાયન રચમરહી ત્યાં મેં એ જમલદર રચિયા બજા કરી લીધા, આ વખતે એને ચોઈ વર્ષ પૂરા થવા આંખોં હતા.

મુંબાઈથી રામકૃષ્ણ કોરાર ન્યા અને ત્યાં જાણીતા મુરંદ પગા-દનાર નાનાસાહેબ પાનમેને મળ્યાં પાનમે એ મારન શીખવાડી એ તેમ ન હુગ; નરયા કે મુદન વગાડતાં શીખવાડવા ને એ તૈયાર હતા પણ આ હોકરોને તો સાચનની જ પૂત વારી હતી ગાયન તો અવિચરમાં ગીતી મારશે, કારણ કે ત્યાં થયા હમનારો દહે છે, એવી ખતાદ મગવાળી રામકૃષ્ણ ત્યાં જવાને નિશ્ચય કર્યો એની આ રાજની વાત એના જ સાહેબા સાંભળીને

"ચોઈ વર્ષની ડગરે થર હોટી તું ગાયન શીખવા બેઠાર પડ્યા થર હોટ્યું એટલે બહુ મોટો ત્યાન કર્યો એમને ન હતું ત્યાન કર્યો એમ હતું તો ત્યાજ કરવા તરુ ધરમાં કમુ મે નહતુ હા, પછુ વડીલ કતાં પ્રેમાળ એવી માતા તો હતી જ. એને હોટવા માન તૈયાર થઈ ન હતું પછુ ધરયા રહેલું મોટું મે બીચારીને એક નહિ પછુ એ સાખસ મારે ગાધુ-ની મગવા મોકલવા નેતુ હતું, એટલે મેં નીકળી

જ જવાનો નિશ્ચય થયો, અને જ્યાં કોઈ પરોપકારી ગાયનશુક મળી શકે ત્યાં જવાનો નક્કી કરી બહારડું શરૂ હતું.

ઉદાત્તથી એ બનારસ ગયા એ વખતે બહુભાના સંગીતકાર શક્તિભટ્ટા અને એમના આશ્રયધાતા છત્રે ત્યાં હતા. એમને ત્યાં થોડા ફિવસ રહી, ત્યાં સાબળી ગનય એટલું ગાયન સાંભળી, રામ કૃષ્ણ વ્યાસિયરને રસ્તે બેઠપડ્યો.

વ્યાસિયરમાં એ વખતે નિસારહુસેનનાં નામના બ્રહ્મ નાયક રહેતા હતા. એમની પાસે વિદ્યા મેળવવાનો કસોડો રાખી વજ્રેશુવા એમને મળવા ગયા. “મારા પરમ પત્ન્ય ગુરુ,” તેઓ લખે છે, “નિસારહુસેનનાં આદેશને આજુબ મહિનાના એકરોગવારે હું જાણ્યો એમને જોઈને હું તો ફિજલ થઈ ગયો.” એમનું નામ મુસલમાન જેવું. એમનો ધર્મ પણ જોઈ, પણ વેશ તો હતો હિંદુ જ્યોતી એમણે થોડાંતરે પહેર્યું હતું, આખા શરીરે ભરમ લગાવી હતી, અને ગળામાં જોડાઈ હતી. એમને જોઈ હું વિચારમાં પડ્યો. પણ તેમણે જ ખોલવાની સરખાત કરી: “તારું શું જ્ઞાન છે? શા માટે આંખો છે?” મેં હતું, “મારે આપની પાસે રહી ગાયન શીખવું છે.” એમણે તરત જ હા પાડી અને હતું કે મારા કોઈયે ઘણાંતરે હો તો કાલથી મી-ખવાડવા માડું. મેં હજી મારી ફેરોડી ગિતિતુલ્ય વર્ણન હતું ખાસાદેખ બહુ જ જણાવું હતા એમણે મને શીખવાડવા માડુંજુ ખાસાદેખ બ્રહ્મશ્રી, શિવરામ અને શ્રાવણી મોગવારે કપવાસ કરતા આગ, વ્યાસિયર આવશે તો ખેંચી, પણ મુકેરીઓ લઈ પરી થઈ ન હતી. મોટા સવાલ એ હતો કે ખાવું ક્યા? આખરે માધુકરી માગવાની મરજી આત કરી. પણ પેટ બરાબ જોઈતી માધુકરી તો કોઈ ફિવસ મળતી નહિ એમ જ અણખૂબી આપવામાં પાચ-છ વરસ લાઈમાં જો ફિવસે માધુકરી મેળવી શકાતો નહિ તે ફિવસે અલગવમાં ખાઈ લેતો મરીરે દાકવા ખૂટતા કપડાં જે મારી પાંગે ન હતાંજો એટલે પેરમર ખાવાનું જે નહિને કપડાં પણ નહિ” ક્રોડી પહેરીને જ કરેતો. જતરનો પ્રદેશ, એટલેકનાજામાતાપ અનેમિયાજામા દાદાદેડા બધા કે દેડેવાની પાત નહિ અણુસામા પૂર મારા શુક્રલતના મુસલમાન કે-સાયેફિવસે મેં રંગ્યાઈ હતું. ગનગા થયું, ક્યા બધું કરી અનેવહાલી ગાને મૂકી અહીં આજો. પણ નિશ્ચય કર્યો કે વિદ્યા મેળવતી જ મામતના લોકો હશે, “આ સોકોરે ચોક્કસ માંડો થશે કે કંઈ ફિવસ” લગોડી પહેરી આજો ફિવસ ક્યાં ફેરે છે અને ગાયન માયા ફેરે છે એક ફિવસે એક મોટા માખુસે હતું, “લગું નંગ અહીં આજો છે? આવન તને કોઈ ફિવસ આવવવાનું નથી. ઉડે પાણી છે; નાટકમાં ભય તો સાર” મેં એમને હતું: “અહીં તમે આજે પચાસેક વિદ્યાર્થીઓ જુઓ છો, પણ યાદ રાખજો કે હું જ સોથી વરસ આપરા એક ફિવસ”

આમના શુરુછ હમેશા એક દોહડો ગાતાઃ
આને કે અજ નહિ, રહેને કે જગા નહિ,
દોનથી સમજી હું જોઈ સજ્ય જાવાનો આખાઈ
એની જ મારી રિધિત હતી. કોઈને ત્યાં જઈ તે તો તરત જ કાંઠી ખૂટતા મુસલમાન લોકો મને કહેતા, “અને લો, કે દૂધ કયું આપા? તેરે કે આના નહિ આ કહેતા.” આ હીને શખેરી બંધને પણ હું મારા પેથને વગડી રહ્યો. એના પર દિયરની કૂવા દોષ છે તે કોઈથી બીને નથી જે લોકો મારી મરફી કરતા તેઓ જ આજમ જતા અને વખાણતા થયા. પણ એ નવ વરસમાં એક ફિવસે પૂરે ગિંધ્યા દોહડે એવું યાદ નથી. ફદાઈ તો જન જ પડે નહિ કેઈ પણ જોઈ સાંભળ કે તરત જ લખી નાખું. માગમાં નવો ગવેયો આવે કે લગ્ન પૂરો પક-ડવા ભઈ. એમ મારા ફિવસ જતા.

આને કે અજ નહિ, રહેને કે જગા નહિ,
દોનથી સમજી હું જોઈ સજ્ય જાવાનો આખાઈ
એની જ મારી રિધિત હતી. કોઈને ત્યાં જઈ તે તો તરત જ કાંઠી ખૂટતા મુસલમાન લોકો મને કહેતા, “અને લો, કે દૂધ કયું આપા? તેરે કે આના નહિ આ કહેતા.” આ હીને શખેરી બંધને પણ હું મારા પેથને વગડી રહ્યો. એના પર દિયરની કૂવા દોષ છે તે કોઈથી બીને નથી જે લોકો મારી મરફી કરતા તેઓ જ આજમ જતા અને વખાણતા થયા. પણ એ નવ વરસમાં એક ફિવસે પૂરે ગિંધ્યા દોહડે એવું યાદ નથી. ફદાઈ તો જન જ પડે નહિ કેઈ પણ જોઈ સાંભળ કે તરત જ લખી નાખું. માગમાં નવો ગવેયો આવે કે લગ્ન પૂરો પક-ડવા ભઈ. એમ મારા ફિવસ જતા.

વ્યાસિયરમાં મહામહેડને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી વજ્રેશુવા આજા, જ્યપુર, ઉડેપુર, દેવા વગેરે ઠેકાણે ફર્યા. જ્યાંજ્યા જતા ત્યાંત્યાં સારા ભવેશ્વરો પાસે રહેતા અને એમની પાસેથી શીખાવ તેટલું શીખી લેતા. આજે છે એવા સંગીતકારો તે વખતે ન હતા. કાપોરે કલાક શુક્ર સમયે રહેવું પડે, એની સેવા કરવી પડે અને શુક્રને શીખવવાનું મન થાય ત્યારે જ એ શીખવે! તેમ છતાં પછુ એક કાલાજુ યુવાન મુસલમાન શુક્રઓ પાસે રહી વિદ્યા કમાયો એ પ્રશરય નથી?

અધ્યયન પૂર કરી વજ્રેશુવા દેશ આવવા બેઠપડ્યા રમતામાં એમને અનુભવ થયો કે વિદ્યા મળનારી સાથે જ કાંઈ ગિવાઈનો ટપાલ બેકરી જતો નથી; અને મગીત કંઈ પર આટલિકા સવાવતા મુકેરીઓ તો ઘણી નહોતી. તેઓ આગાશવતીમાં એક પીરીમાં બેસ્યા હતા. આગમાં બધે ફાંફા માર્યા, પણ અમન કાવવા કોઈ તેમ જ મગ પડિ. એક વક્રીને હતું, “જેમ વક્રીને પર ભયો! અંજા ગાયન જાવરો ને પેમા પણ સારા આપરો” વજ્રેશુવા ત્યાં ગયા. પણ ત્યાં ખજાર પરી કે વક્રીકસાઈબંધે નાચનનો શોખ બીજકુલ ન હતો. પીરીવાળો દોન પેમા માને જુવાના જાજવા દતા માત આઠ આના પીરીવાળો હતું, મારા પેમા આજો, નહિ તો પીરીમાં પીરસવા રહી ભંગે. ધડી-બર જુવાને થયું કે જે વિદ્ય. વટે કંઈ પાડ મગી રાંધી નથી તે વિદ્યા મેળવવામાં આપણે નકામા વર્ષ ગુણાવ્યા પીરીવાળાને મગમાં સમજાવ્યો. “આ ફિવસમાં તારા પેમા આપીરા, અથવા તારે ત્યાં મેકરી કરી તાર જેવું પતાવી ફર્યા” જુવાને તે પ્રદેશ જોઈ વક્રીકને ત્યાં જવા માડુંજુ જે ફિવસ તો વક્રીકસાઈબંધે પૂરપૂરું પણ ન કરી. નીજે ફદાઈકાંઈકને કહે, “આ છાંદરે બીચારો દોન આવે છે હીના જે રૂપિયા આપી દો અને” જુવાને હતું, “હું વિદ્યાર્થી નથી, ગવેયા છું.” તો વક્રીક કહે “ગવેયા? એ શું? પેમા તાન માંડો જે એ જ આંધિયા છે? બાઈ, તારાં ગાયન નથી સાંભળ્યું મારે એમ ને એમ જ તને પાચ રૂપિયા આપીરા.” જુવાને એ જ જોઈવું હતું. કહે કે લારા, પીરીકસાઈબંધે આવવા થરો. પછી વક્રીકને શું મુશ્કોમું ભણે, કે તેઓ તેયાર થયા એમના નાના બાઈ પણ સાંભળવા બેઠા ગાયન સાંભળીને નાના બાઈએ વક્રીકને હતું, “માખુસ ગુણી છે.” નવાઈની પાત કે વક્રીકસાઈબંધે પણ ખુસ થયા એમણે જુવાને કૂધ આપ્યું અને કારકુનને ફેરું. “પીરીઓથી એમને સામાન થઈ આવે અને પીરી-વાળાના પેમા ચૂકવી દો” એ વક્રીકને ત્યાં જુવા મારે ગાદિના રવા.

ત્યાંથી જુવા ફરી વ્યાસિયર ગયા અને ત્યાંથી બેકરી બંદરીમાં એમને વગાળી વિવેકાનંદ જોઈ બેઠો થયો, જે જનુ પાંદેક ફિવસ સાથે દતા એ દરમિયાન પેમાની છતાં દોનનો દામ પેમાને બહુ મદદથી એમ તેઓ ઘણીવાર કરેતા. બંદરીથી જુવા નેપાળ નવા સાર નસીને ત્યાં મેકરી મગી મઈ પણ એ જ વર્ષ ત્યારેડી જુવા હિતમમાં આજા.

આ પછી રાત્ર ગાય છે જુવાને ભાગ્યકાળ થનાં ગિંધ્યાને તેરેમાં વિદ્યા આપે છે, પેમા કમાય છે અને આજા દેગમાં ખ્યાતિ મેળવે છે

વિદ્યા મેળવવામાં થોતાને મેકરા કંઈ પડવા દતા તે જુવા કેઈ ફિવમ બૂધવા ન હતા પેતાના શિષ્યોને તેઓ ઉદાર હૃદયથી વિદ્યા આપી દેતા. એમને શિષ્યવર્ગ ધણી મોટા છે એમા બનીનાં નવિસા કેસરબાઈ અને મોખુબાઈ, મદારાબાઈ નંદલાબાઈ પુસાવ પેડાર-કર, વિનાયકમવ કાનગેર, શુક્રમવ દેગમાટે અને બીને ધણા છે. દરિયાઈ ધામેકર એમના ગિય અજુવા કે રહાવગમાં જ્યાં જુવાને લાગ્યું કે આખજારી પડે કાને શીખવરો નહિ ત્યારે એમણે “સનીનક પ્રકાશ” નામના પુરેવાના એ અમુકવત્સાબદાર પાડ્યા.

ગાળાના ચરિત્રમાં અણવા જેવું બીનું તો શું દોઢ મંદિર શાયક તરીકે તોપણેયુવા મહાન હતા જ, પણ બ્યક્તિ તરીકે પણ તેઓ એકાદ મહાન ન હતા, જે વખતમાં નાયનકલા સાત્રા લોકમાં પ્રચાર થયો ન હતો તે વખતમાં એ દલા મુસલમાનો પાસેથી શીખી હજી મારા લોકમાં ફેલાવનારા થોડા પુરુષાર્થીઓમાં એમનું સ્થાન અવશ્ય રહેતો. એમનો સ્વભાવ ખુબ જ મીઠો હતો. પાતાના દેશી તેઓ એક શક્તિ, એટલે એમને ખાસ અધિમાન જેવું ન હતું; અને તેથી તેઓ લોકમાં બહુ પ્રિય થઈ પડતા.

શરીરે ઝીણા, જરા બડા અને વળું ચોર, એની મિત્રિ દેશી શકો તો તેઓ કેવા કેખાતા એનો ખ્યાલ આવી જશે એક વખત એમનું વખત બસો પાસે રાત્રી હતું; પણ એમનામાં પચાન એવા લેનાર વસ્તુ તો એમની આંખો હતી હોતા જ નાતા નિરાશજ બાળક વાદ આવે એટલી એનિર્મળ, મનનીમરી અને આનંદભરી કેખાતી. તેઓ એકલા પણ નેમ જ, કાકોના કાકો સુધી પાતો હોય જ નહીં વગર પાંગ પાચ મિનિટ 'હવે થરોડો ચરો છું, મારે મુશ્કેલી નબળી થઈ ગઈ છે' એમ કહી એટલી નિખાલસતાથી હસે કે આ પછુને પણ હસતુ આવી નહીં કોઈ મનાવિત્તી ચીજ કે કુમારી માતા ત્યારે તો એમની આંખો-માની મનની હવા ચે નમાની વહિ પણ વહેણવા ફરમાની કે કાકી કાનડા જેવા રાત્રી એવા કમળી માતા કે આનાં એમની કુમરીઓનું

રંગીલાપણું બહી જઈ નહીંર પાતાવરણ અનુભવતા.

નિર્મળના ઉલ્લાસ સાત-આઠ વર્ષ એમની તબિયત સારી રહેતી ન હતી. લોહીનું દળણ વધી ગયું હતું, મધુમેદ હતો જ, એમાં વળી હૃદયવ્યથા (angina pectoris) અને હૃદયનો દમ (cardiac asthma) એ વ્યાધિએ ઉમેરી હતી. અમે મળવા જતા ત્યારે એમના angina-એમના શબ્દોમાં 'અનન્યનીવાની વાત ન નીકળી દોષ અને એ ઉચ્ચાર પણ એમને ન હત્યા હોઈએ એવું બાણે જ બનત. ઇ. ૧૯૩૬ની આશરમાં કે ૧૯૩૮ના વાર્ષી પણ સફાત ન હતા. મધુ-મેદ હતો, એટલે ટોફ્ટર ખાંડ ખાવાની ના પારીકી. પણ બુવાને શીખેડ વચર તો ચાલે જ કેમ? એટલે ટોફ્ટરનું કહુ કોઈ દિવસ માનતા જ નહિ. જરાવા મોઠા દોષ ત્યારે 'વાને ડાયાબીટીસ થશે કે' એમ કહેતા નહીં અને શીખેડ કડાવતા નહીં, એટલે એનારને હસતુ આભા વચર ન રહેતું. એક વખતે મારી બહેનો એમને ત્યાં જતાના મઠ હતી ત્યારે એમને કહી, 'હું તો થરોડો છું એમાં એમાં વળી ડાયાબીટીસ તમે તો જુદાવા છો. પણ ચાલો લોકોને, તમે વધારે શીખેડ ખાઓ છો કે હું?' આનું તો ચાલુ કહી કાચા ચાલું છે. પણ આ પરિવ્રજ કાઈ મારા કેમરણે આપવા માટે લખવા મોકો નથી, એટલે આલેખી સમાધાન માનવું પડતો. (અનુસંધાન ૫ ૧૫૧)

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૩]

સજીવતા લાસના રૂપમાંથી કરીને પૃથ્વીનું બધામણુ થઈ થવા બાદ, આજથી મણુ કરોડ વર્ષકર તેના પર પહેલવહેલી જીવસૃષ્ટિ પ્રક્ટી. ત્યારથી માંનીને તેનો વિધાસ કરવાતર જે રૂપમાં મનો આબ્યા છે તેના કેમવારે હોય હોય કહુ વેદાનિકાએ પાટવા છે. અથા હપતામાં આપણે તેના 'કાર્બોનિફરસ' યુગ સુધી આવા પહેલ્યા, જે આજથી એક કરોડ ને ત્રીસ લાખ વરસ પર થઈ ગયો. તે પછી પચાસ લાખ વરસનો નાળો વીલ્યા બાદ, એટલે આજથી એકો લાખ વર્ષ પર, પૃથ્વી પરના હજી વિમસ પામતા પામતાં જે કસાયે પહેલ્યા હતાં તેનો પરિવ્રજ આ પહેલું વિવ આરે છે જેજાનિકાએ એને 'પર્મિયન યુગ' કહ્યો છે. આ યુગમાં ત્રણ રમખાંડો દેખીને બની એક તો એક કે સમરત પૃથ્વી પર પહેલવહેલી નમરે જમીનોનો કલ્પ થયો પૃથ્વીનો એ વિભાન તેઆક્રિડા અને દલિયુ અનેરિહાના પ્રદેશો એ મહાન ખડો તે કડીયામાન નરિત્રીના પ્રથમ પુત્રો આ યુગનો બીજો રમખાંડ બનાવતે એ કે આજ સુધીના હજી જે જમીન અને પાણી બંનેમાં વચી ગઈ તેવા હતા તે હવે ધીમેધીમે 'રિપ્લાઈન' નમીન ઉપર જેટ આલનારા પ્રાણીઓનુ રૂપ લેવા ગયા. પર્મિયન યુગના અરેષ્ટાદય, હતા તે માત્ર થોડાક જ ફરતા ફરતા, પણ તે જમીન પરની જીવસૃષ્ટિના આદિ વરવા હતા એ કસીકત નોધપાત્ર છે કેટલાક તો ગોળી જેવા જ હતા, પણ ટકાકાની પીઠ પર ફરતતાના જેવા હોતામાળી હતની આખી ફોટા ઉપર હતી. માછલી જે આજ સુધીના યુગમાં વધુમાં વધુ જીવતાં પ્રાણી ગણાતાં તેનો નમર હવે લોવરસ લાગ્યો. એકે તેમના રૂપબંધારણમાં ફેર થયો, અને પર્મિયન યુગની માછલી પહેલવહેલી આજના જેવી સરખા પાટની પૃથ્વી ધસવાની થઈ (જોડો, પડખેનું ચિત્ર.) આ યુગનો ત્રીજો અમરથનો બનાવતે રૂપલાખો કાઠડું પ્રાકટ્ય. કંઈ-હંસત્રાજા-આ કાઠડું તો એ વેળા સફારી કંઈના કસી જેવડાં પૂરબહારમાં ફાટતાં જ હતાં; પણ હવે એકે એવા કાઠડી નવીકરણિ થઈ કે નેના પર ગડુ આમરના ફળ એમના લાગ્યા. આમ, પર્મિયન યુગમાં પૃથ્વીના હનિહાસનું પ્રાચિન પ્રકરણ પૂર્વે થયું એને તેના જીવનનો નવો સફો શરૂ થયો. એનો પરિવ્રજ આપતા અંકેથી (COURTESY: WORLD OF WONDERS)

બાની ધર્મગ્રામી ગને અત્યંત શ્રદ્ધા હતી. ગને લાગત કે બાના લોકીગાજ એ વગેરી છે. પણ મોટાભાઈને એ ધર્મગ્રામી પ્રત્યે એક પ્રકારનો અભુખભો દબો. હરિક હુ મોટાભાઈને તેમની એ મુશ્કેલી દર આશરૂ પણ કરતો કે 'બાની આ ધર્મગ્રામી અનામ્યાના આધરૂ મુકવા એ જ મહાપાપ છે.' મોટાભાઈ પછી કશું બોલતો નહિ, એથી ગને મારા વાક્યનો વિચાર જાગ્યો.

એ દિવસ અમે બંને બાઈઓ જમવા બેઠા. બા દોટકીનો થોડો ચાખીમાં મૂકીને અમને પીરસવા રસોડાગાથી બહાર આવ્યા પણ ત્યાં તો 'રામદોડી...' કહેતો રામદોડીવાળો બાઈવાર આવીને બેઠો. રોટકીની ચાખીને જમીન પર ઘેસઘમ મુકતા બા દોટકા પાત્ર રસોડામાં, અને ત્યાંથી બાજરાનો એક દોટકો લઈ બહાર નીકળ્યા. રામદોડીવાળાને તે આખા પકોજ અમને બેઠા બેઠાને તેમણે પીરમ્યુ 'આને તુ ધર્મગ્રામી કહે છે ને? પેલજવાને પીરસવા સિવાય દોટકી રામદોડીવાળા બાઈ પીરસીને ગયા હોત તો મુબમકી જવાનું હતું.' મોટાભાઈને એ કહી જવાબ આપ્યો નહિ. કપરા મોટો રોટકા બિધરાવવા આવતો હોઈને 'રામદોડી...', અમ દેખ નાખતો અમ બધા એને રામદોડીવાળો કહેતા.

મોટાભાઈની ગેરહાજરીમાં એક દિવસ મેં બા ન દેખે એમ બહાર ચાલીમા બિધા રહેલા રામદોડીવાળાને ચાકી જવા દોષના ઈશારાથી ફરમાન હતું. પણ બાની નજર બહાર તે રહું નહિ બાઈ એ આજવા જતા રામદોડીવાળાને પાછો બોલાવ્યો, અને 'હે, બા, ધરમનું કામ છે; એમાં તે રામદોડીવાળું હોય? કે કામગા હોઈએ તો તારે અમને બોલાવીને પછું દોટકો મારી દેવો. ફરમાન મોટો રોટકો જાય છે ને? કયા કાઈ બીજાને આપી દેવો છે?' કહી તેની ટોપડીમાં દોટકો નાખ્યો.

'બા, મને પીરમીને જઈ હોત તો મુંબમકી જવાનું હતું?' મારા પ્રશ્નના જવાબમાં પ્રથમ તો બા કહ્યા, થોડીવાર પછી વધી તે મનદીર બની ગયા ને મારી પામે બેઠા. એક નાના બાજકની જેમ હું તેમની ધર્મભાવનાને સમજવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. બાઈ ધીરે સારે હતું. મારા, પહેલા ધર્મનું કામ, પછી બીજું બધું મનપાહેર દોટકીને નથી મળવાનો, એટલે જોઈએ હતું તેટલું સહ્યું પાપનો પાટોનો પોટોનો તો રોજ બાધવો જ છે ને? પુણ્યનો અવસર તો ક્યારેક જ આવે છે.

અને અમારા માતામા બાઈ એકલા જ આવ્યા નહોતા પુણ્યના બાયાં બાધવાનો કહી બાને જ દબારો નહોતો. અમારા ધરની બાજુમાં રહેતાં સાડ વર્ષનાં છત્રી ટોચી થે લાકડીના ટેકે મુજબ સારીરને રેન્કીને, આખ પર દાખની છાજલી કરી. 'હે, બા, બંટકું દોટકો પડયો છે તે લેતો ના, કદી સૂરો, ટાટો, કાચેકોરો કે બળેશો દોટકો રામદોડીવાળાને આપવા, અને' ગાંધીજી દેવો દેવો કરીને ગતવાના છે તે આવા ધરમના કામમાં દીધ કરીએ?' એમ અમુખમુખા અમુખમુખા, જમતની મોઢામાવાજરી લગભાપી મુક્તિ આપતની અને ભવત્યાને પાર કરવામાં દોડીપ બનતી આવી મુબમ તરનો પોતે પૂરેપૂરો લામ હોવો છે એવા બાનસદિત એક લાગો સાસ લેતા એ જીવો ટોચીના જેવા જ રજા ટોચી પછું ધર્મ-શ્રદ્ધા અને મોક્ષને ઈશ્વરના દત્તા છત્રી ટોચીને મોક્ષ પુણ્ય અવસરથી પોતે વંચિત નથી રહી ગયા એનું બાન તે એક સપાટમાં કરાવી દેતાં. એ જ છત્રી ટોચીને રૂંદીરોને, ઘઉં સારે—કેડ અગાધ પેર એમનાં પુણ્ય કર્માની ભદેસત સંજગાથ બેઠા સારે—ને બોલ્યા: 'છત્રી, તે' તો રાટ સૂરો દોટકો આપ્યા.' આપણને બા એવું ના આવડે; આપણે તો બા આપણા બામાપાથી જ દૂરના એક દોટકો રામદોડીવાળાને આપ્યા. ધરમનું કામ છે ના, બા'.

પછી આ બધા ધર્મશ્રદ્ધાળુઓના મુકદ્દર પો દેવામંદર ગદા-સળને જ મળી રાજ્ય. ધરમનું માણસની આધિકારધિકોનો કહી પાર હોતો નથી અને એના પ્રકારો પણ એકાનેક હોય છે. દેવા-સુંકર ધરમનું હતા એમના વચનો જ એમની મુકદ્દરીઓના ચિતાર રજૂ કરતા બાજરાનો દોટકો બાને તે આપતા, અને અત્યંત મગજમાં સારે એ આતંત્રનાદને વહેતો મૂકતા. 'બોન, હ' દત્રી ત્યારે તો એના દામથી જ એ રામદોડીવાળાને દોટકો આપતી હવે તો ભણી ઓને! આપણે રહ્યા નેહરિયાત માણસ! મુર્ય બોને જઈએ અને રાત પડયે આવીએ! એમાં કયા રામદોડીવાળાને ભેટો ચાય અને આ મામલું આપણે છે કે કૂતરાને મોલાવીને એટલે કૂતર આવીને દોઝર ચાય? તમે આ દોટકો આપી દેને બા પાપી આતમાના બાધવા ધર્મ આચરવાનો નહિ લખ્યા હોય, નહિ તો સના હાથે દોટકો નાખવાનું ન બને એવું હોય?' તેમની આખમાં આમુ ચાવી જતા, માદ મગજભો મદ જતો અને પોતાને પાપી આત્મા કહેવા છતા, અમારા બધાંથી પોતે પુણ્યવાન આત્મા છે એવો છુમાનીભર્યા ભવત્યાસાર તેમના મુખની વધતી જતી પ્રસન્નતામાં તે છુપાવી રાક્ષા નહોતા. અને એ નિશ્ચયિતપણે અમારે પેર બાજરાનો દોટકો આપી જતા. ગમે એ હોલો કુટખમ માનતા, પછું મારી કુટખમતાએ કદાપિ તેમને તેમના ધર્મ પ્રત્યે અનાદર સેવતો કદી મૂક્યા નહોતો. એની દવાસકરને ખબર હતી, અને એથી જ એ, 'બાઈને વીજ નોગી વજમના તો હો; પછી ખબર પડશે કે પાપ અને પુણ્ય મું? આત્યારે તો કુકડની રંગ કરે છે, પણ પડરવા પછી ખબર પડશે કે ધરમના પૂરતા પવિત્રા કેમ જવાય છે?' એવા વચનો ઉચ્ચારી, ભવિષ્યમાં હું પત્તાના જેવો ધર્મિષ્ઠ થવાનો છું એની આશાથી આપતા. મને પછું તેમના કલ્પના અત્યંત છુપાયેલુ લાગતું. કારણ કે મોટાભાઈની જેમ તેમના ધર્માચરણ પ્રત્યે હું દીકા કરતો નહિ-દીકા કરવાનું કશું કારણ જરૂર નહિ.

પછી એક દિવસ મને લાગ્યું કે એ મારી જમણા દત્રી હું નિહ-નીચા ધર્મિષ્ઠ થવાનો જ નથી નહિ તો તે મે પ્રસન્ન બન્યો જ નહોતો.

વાત એમ દત્રી કે સાજાના હું એકિસેથી જરા વહેણ છડી ગયો. એવામ રજામાં મારાથી થોડે દૂર આજવા જતા રામદોડીવાળા પર મારી નજર પડી અને થયું કે હરખા તે મારી સામે બેઠો અને મને 'બાજુ સા'બ' કહી તે સલામ ભર્યો પણ એમાંનું કશું જ બન્યું નહિ. ન તો તેણે મારી સામે એવું, ન તો તેણે સલામ બરી. મને એવા છતા ન જોવાનો ટોચ કરતો તે વીજુ મામું રાખી ચાલવા માડપો. અને થયું કે નેની કહી પુનર્માં તે એમ કરતો દગો. પણ ત્યાં તો મારી દષ્ટિતો મોટાભાઈ ટોપકી પર પડી; ટોપકી ખાકી દત્રી

'બાધા ધર્માગામી મું સાઈ જ મનુષ્ય પામી ગયા' મને પ્રક્રમ થયો. રોજ દોટકાથી ભરચક બનતી રામદોડીવાળાની ટોપકી આજે ખાકી કાં?

હું આવીને જ્યાં ધરમાં પત્ર મૂકું છું ત્યાં તો લાકડીના દા-ચાને વાગવાર દાથ નેટ દેવાનીયા કરી જમીન સાથે અગાડનાં છત્રી ટોચી, છોજીના દડા સાથે ચાનના રક્તની ગીચ મુંબ લેના રેશોટીની, ચરમને વાંદેધરીએ વાંદેધરા અપોદઅપોદ સાથે

દાંતોનીચાં કરીને આંખો તથા મુખ પર ગુરૂએ, તિરેદાર, ધૂણ, કોષ, નરેત એમ સાથે પ્રકરના કુશ બાંધોની નોધને પ્રકટ કરતાં નેનાકર મહારાજ, અને કંઈક ખાટું કાચું કરાઈ ગયું છે. એનું પ્રાયશ્ચિત્ત ક્યાં સિવાય છડતો નથી, એવા બાબતી બહેનનું દરતી કાળ-અરી મુખાકુળિને જમીન માથે જરી રાખતાં બા, —પરંતે મેં એક મહાન બચકરનાના ખાર તણે ચળદાવા જોયાં

જ્યાંએ મારી સામે જોયું, ગોતેગી સામે જોયું. ધરીબર માતિ ! ધરીબર ગંભીર બોલારી બહેનના 'ધરીબર વળી આંખોની અંધેશ્વર્યક હયાલવાસ' ધરીબર તાકના ટેરવનું કુશાણુ તો ધરીબર હોહનું કોષમાં કરકરું. આ બધું શું હતું, કેતા પર હતું, મને કંઈ સમજ્યું નહિ.

પણ વિચાર્યો હઈ કેને નથી હોતો ? વિચાર્યો વાન કરવી મને નથી મગતી ?

'મને તો પહેલેથી જ પહેળે આ વેલા કે કાળગા કંઈક કાણુ છે' રેવાસાંને ચૂપકાદી તોડીને બોલવાનું મન હતું

'ઈ એ છાનું કે આપણા ?' છાનડોશીને એ મૂર હોતો.

'ઠીક તો ન હોય હું કેર' રેવાસાંને ઈન્કોની તડાને કીધો

'પણ આપણે કરી તપાસ કર્યાં સિવાય જ એને દેશ રોટલા આપતા નયા' એ બાનું વાક્ય હતું.

'મને નો કાંઈ ખબર પડી રેવાસાંને આજ સવાળ્યુ, આવા નરોત્તમે મને કણુ જ લાગે, મારી મનની આંખે મેં જોયું મારી જતે ઈ બાળી નાખું જો હું ખાટું બોલતો હોઠ નો ત્વરે મને કની વાત પર વિશ્વાસ બેઠો. બાકી નરોત્તમ પર મને આગ વિશ્વાસ ન આવે

'બારી મેં, રેવાસાંને આજ, સાચું જણાવે તો, પહેલેથી ઘરા તો લાનગુ કે છપ, માન ના માન, પણ આ રાજદોશીવાળાની શિક્ષણ જ કંઈક જરી માનની છાપ છે પણ આ તો આપણે ધરમી છપ, એટલે કોઈ ઘવને વિના તપાસે કુ ખી કરવો સાઠ નહિ એમ માનતો બોલ્યા નહિ' છાનડોશીએ સાચા મજાસના મુખ-બાવ કળી જવાની પોતાની આંખોની રીતની મંદને પિછાન કરાવી.

પણ પરી વાત સંજોઈ અઈ સૌ પોતપોતાને ઘેર નયા.

જમતાં જમતાં મેં બાને જણ્યુ, બા, શુ હતું ? સાની વાત હતી ? 'રામદોશીવાળાની'

'એનું શુ છે ?'

'જનમનો જીલો' ચાર નહિ તો. 'જન રેવાસાંને બરબર કહ્યો કીધો' પાપ કરે મને જમને ય પાપના આટલા નાખે' બાને પુણ્યપ્રકાપ સળગી ઠોક્યો.

'શુ કાંઈના ધરગાથી કંઈ ચોરી કરી કે ?'

'ચોરી કરે તો સાઠ જ ને ? મનને ય મનાવવા છાપ કે ધરમા એ જોશ હાલ્યા જ નહોતાં' હાલ્યા તે પોવાઈ ગઈ

'ત્યારે તેણે કહ્યું શુ ?'

'શુ કહ્યું ? પાપનાં પોટલાં એણે ખાંધ્યાં; મેં સાં જમને ય બધા-બધાં' પાપના પોટલાના ખાર તણે બાને આટલા તો કોણુ બળે-પણ તેમને સાઠ તો ક્યાઈ નયા હોતો એવા મને સમજ રહી નહિ.

કુતરો ગાડો રોટલા મેગા કરે છે; ક્યા પ્રવાસ અઠળ તરફથી એના બદલામાં તે મહિને ફાટો તણુ રૂપિયા પચાસ છે; છતાં નત ચારની, તે લખખણુ બંધ રહ્યો તો ચારી પકડાઈ ગઈ ત્યારે ખબર પડી કે રામ-રોટીવાળો ય મેં આ અધર્મી હોવા છે.'

મને હજુ એ મહાન ચારનો મહા અધર્મ સમજાયો નહોતો.

'નરોત્તમે રેવાસાંને વાત કરી: કાકા, હું હાલેયા આવતો' તો આદિસમાંથી રસ્તામાં મનને મુંડે લાવ જરા બનીયામાં લઈને મારી આઈ જ્યાં આંકડા પર મેં સવા બઢું છું ત્યાં તો પારેના કાઠ નીચે રામદોશીવાળો બેઠો. મને જરા મુંડે જેવા તો કે શુ કહે છે, બેટરજી અહીં બનીયામાં હું બાકડા મુડ લપાઈને એવા નંદ્યો. ટોપકીયાથી કુણા માખણુ જેવા રોટલા વીણીવીણીને તેણે પોતાના બોળામાં લીધા. મને મુંડે રોટલા ટોપકીમાં આડાઅળગા છે ને ઠીક કરતો હતો; ત્યાં તો એણે માટલા બટકાવામાં હું તો જોઈ જ રહ્યો 'કાકા, કુતરોના રોટલા એ ખાઈ રહ્યો' તો મને મનમાં ખાઈ મન. મુંડે કે સલામ અહીં જ ખોખરો કરી હું ?' છાની વાત હજુ પરી નહોતી મન; પણ વચ્ચે રેવાસાંની કેમ આલ્યાં તે એવા એ બંધમાં મુક્યાં.

'આપણે તો કુતરોને રોટલા પહેલેથી છે જ એમ બંધીએ, બાની જ કાં રોટીમાં રેવા રોટીએ વાતપ્રવાદને ચાલુ કર્યાં: 'પણ વચમાં જ રેવા આઈ તો' આપણે બટડે રોટલાનું આપીને આપણે કંઈક પુણ્ય પામીએ ત્યાં તો રામદોશીવાળો જ રેવા આઈ બંધ અને આપણને પુણ્યને બદલે પાપના આટલા નાખે'

'પણ રેવાસાંને શું કીધું, મુંડે, ખબર છે ?' કહેતાં છાની રોટી આલ્યા. 'કે રોટલા ચૂડામાં બાળી નાખે બેટરજી, પણ મને આપણે દરશા !'

'મેં મુંડે ક્યાં આને આપ્યો છે ?' રેવાસાંની બોલ્યાં.

'મેં ય નથી આપ્યો ?' બાને અવાજ હતો

'તો જ એ અધર્મીમાંથી બચસો.' એ રેવાસાંને અવાજ હતો.

અને પછી તો વાળીપ્રવાહ અરબહિત વહેવા લાગ્યો પણ હું હોમો છું જ્યાં મારા પિતની રસ્તેપતા અમરચતામાં ફેરવાઈ અઈ હતો. એના કારણુ રૂપ હતો પોણે રામદોશીવાળો—એ એક બંધેર મારે દરતી સાબિત થઈ ચૂક્યો હતો, જેણે પોતાની બાજ સતોપણ મારે કરેલા રોટલામાંથી રોટલા ખાઈને એક મહાન પાતક વહોરી લીધું હતું. જેણે આ પુણ્યવાન આત્માગોના પુણ્યવાન કાર્યને પાતકના મહાન અર્જના નળાની રીધું હતું !

અને એ અનાથ હતો, ગરીબ હતો; બનીયાના બાકડા મને એના છત્રપદ્મ જતાતા, બનીયાનાં રૂણે વીળીપ્રવાહ રૂપ હતો; એ વાનની મને અને આ ક્ષણુ આત્માગોને ખબર હોવા છતાં એ ચાર હતો; અપરાધી હતો, પાપી હતો રોટલા કુતરોને ખાવાના હતા, માણુ-મને વહિ, એનું જોને કા ન હોતો એથી એ અજ્ઞાન પણ લેખાઈ ગયો.

પણ હવે એના પાપી પડછાયાથી અમારો માણો અજટ તો ન હોતો—તેની મગફર નહોતી કે અમાર મળામાં તે ય ન દેખ રહ્યો.

'સત્યર્થ'

વડોદરા સાહિત્ય સભા તરફની 'સર મતુલાઈ ઈનામી નિબંધ' હરીફાઈ

'વિષય પત્રીની આ વિંક પુનઃપટના' એ વિષય ઉપર, ગુજરાતી ભાષામાં કુલેષમાં ઉપ થી ૧૦૦ પાનાનો નિબંધ, ગુજરાતી ભાષાના કોઈ પણ અંગ્રીજી લખી મોકલી શકે મુદત ડિસેમ્બર ૧૯૪૩ સુધી; ઈનામ રોકડા રૂપિયા ૧૦૦) નિબંધ નીચે આપ તપદ્વસ કે લેખા લખી, પહેલામ સરનામુ જીવા કવરમાં મળીને લખી મોકલવું વિચલવાર કરતો મંગાવવા માટે આ નિબંધ મોકલવા અટે સરનામું: શ્રી ખૂશાર જી. બની, ગંધી, સાહિત્યસભા, જવાળામહેડો ખાંચી, પંડેસ રોડ, વડોદરા.

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

પો

પત્તીનું સાતગેરો વિવરણ છે. અમે ભચાઉથી સવારે નીકળ્યા ત્યારે કડી ન હતી પણ મેહાનનો બાન મૂકી વામકા પહોંચ્યા ત્યાં તો આંધીનું તોફાન ચડી આવ્યું અને થોડા ફોરાર પછી પડી ગયા. અને પછી તો ટાંકે પોતાનું કામ ગર કર્યું અગારી સાથેના એક છુટાને ને ગોળવાલે પેટી જીટ ઉપર બેસતું પડ્યું. પામકાથી કચ્છકોટ જાઉં આધુ તો નથી, પણ રસ્તેા હુંગરાળ અને વિકટ હોઇ અગારી ખરી ધ્યાનાભરી સુસાંદરી આંધીથી શરૂ થઈ. અને કચ્છકોટથી થોડે દુર રહ્યા ત્યારે તો શાશીને લોચ થએલા, અને બપોર પછી થવા માંડ્યા હોઈ બપ પછી કકડીને લાગેલી. હવે આકાશ રવ-ચ્છ થઈ એમાં માત્ર વાદળોની આંધી મ્વેત લહરીઓ રહી હતી એ હાશિયુ આસમાન કલ્પનામાં અનનત જોડો એવે છારાને કંઠારો જણાયેા અને ખલ્લીના એક જ લાળા વૃક્ષની પીડે પૂર્વાંશાર્ગાં જાયે આખો દેખાતો અર્ધ ચંદ્ર ગાર સાચી-ઓને આનંદના ટાંકા શૈલસાના અડધા કંઠકા કે હુળીની પાળ જેવા દેખાયા. પણ કલ્પના કાંઈ થોડું જ કલ્પદ્રુમ બની પેટની બૂખ ત્રાટકે છે? આમ, કલ્પનાસુષિમા ચિકરતા છેવટે અમે ખાખરાથી બચાવ્યા હરિત અને મનોહર રેખાતા છેતરવાવ વાળા વોડળામાં પ્રવેશ્યા. યાક અને બૂખથી વિદ્રમળ થઈ ગઈ હતી અહીંના સુષિરોચિયૈયા પ્રવૃત્ત થયું અને ખાખરાની છાયા તળે અમે પલાશપાના પ્યાલામાં વોડળાની વાવ માહેના કન્યાબાનુ શીતળ જળ પી વિશિષ્ટ પ્રકારની શાતા અનુભવી પછી તેો તરત મિત્રિનું કચ્છકોટની તળેડીને છપરીમાં આવી લાગ્યા કંથાદુર્ગ પર પહોંચવાની ઉત્સુકતાએ અમે અલ્પપાદારે જલપટ પતાવી ઉપર જવા તથાપાપટ થઈ રહ્યા.

છપરીમાં મુખ્ય વસતિ ખેડતો અને ધણારોની છે, થોડા ધર મધાર અને મણકાના છે, અને એક ધર કાઠીનું છે જે તેમના ન્દુરથી વિખુટું પડતા અહીં સંબંધે હરસામી બની હતું ચેકાકીના રવસરકાર બળવી રહ્યું છે. અમારા જીંદગીમાં નીચે છપરીમાં મૂકી ત્યાંથી સામેની કેડી પર થઈ હ. ના સામે સીધા કંચકોટ પર પડે પહોંચવાનું એ વળતે ચોગ્ય લાગ્યું એ સાક્ષી, આતિ સીધા ચડાણવાળી કેડીમાં ચઢેને, તેમાં પચગિયા જેવા થઈ રહેલા તેના ધસ પર, એક પછી એક એમ અંદેક પાન મૂકતાં વાસકરતી અંદેક જાણ જ લઈ શકે છે. કંચકોટના હુંગરનો એ ૪૬૨ ફૂટનો ચડાવ થીને ઉપર પહોંચતા ત્યાંથી જે વિલંબરથ જેવા ગરબુ તેથી લાગેલા યાકની અમરરતુ બાન ન રહુ અપાડી સાથે ભેગિયા તરીકે આવેલા બીબેને તે સીધા સપાટ મેદાનમાં ચાલતા મારાન્ય માણસને લાગે તેટલી અસર પહોં આંધી રોડીને પહોંચી આવતા નહોતી લાગી.

અહીં જામે કિંદલાની અવ્યતા અનુભવતા અગને એની રચણ પસંદગીની મહત્તા સમજાઈ. નીચેથી મેળિના મચ્ચુની પેરા, (Lower jurassic) નો બાવેલી, સમયજ ટોચવાળો કંચકોટનો હુંગર તેમજ વૃણ જળા અને ટાપરાથી વ્વાચલા આનુબાનુના ગંધાનીયા હુંગરો અને ને વચ્ચેની કેમ્બ્રિય તથા હરિયાળી ખાણો જેના, સ્વયં દુર્ગેમાં શ્રેષ્ઠ એવા રચેટની

આપણા પ્રાંતના એ ઓછા ઓળખાએલા અંગની સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિનો પરિચય આપતી લેખમાળાનો આગળ હપતો

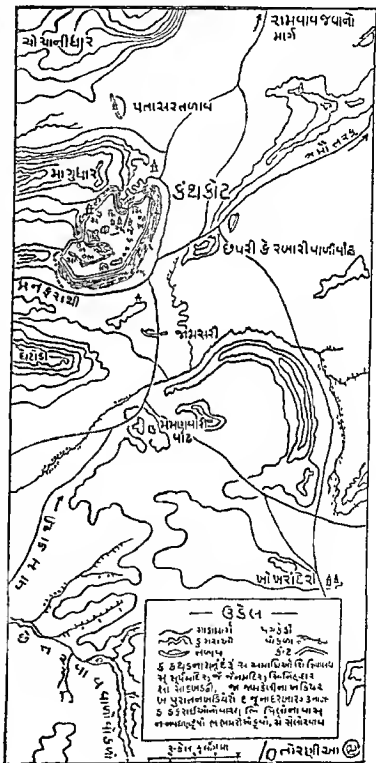
[૩] કંચકોટ

લેખક

શમસિદ્ધહ કા. રાહોડ

ડી. ડી. ગાર.

કચ્છકોટ તથા તેની આનુબાનુના પ્રદેશનો લેખકે દેવેશો નકશો

— ઉકેલ —

માથાકારો પડોડો
કાચાકાચો પડોડો
સામણ કોટ

ક કચ્છકોટના મેળેડે જે પર આપણાં જોડાં જિલ્લાં
મેળેડે મેળેડે મેળેડે મેળેડે મેળેડે
સા સાંકડો, એ અમરકોળાના કાંડો
ખ પુરાણના કાંડો ૬ જુના દેરાણો ૩ માર
ક કંચકોટના મેળેડે જે પર આપણાં જોડાં જિલ્લાં
મેળેડે મેળેડે મેળેડે મેળેડે મેળેડે

ક-કોટ, મુર્મુખા ૧૦ નેરણી આ

નરભક્ષી સિમ્બા!

હૈરેન-૮ કનેઝ ને. એચ પેટર્સનના અંગ્રેજી પુસ્તક

'ધ મેન-ઈન-ડેઝ ઓફ આરિય' ઉપરથી રૂપાંતર કરવાર

હરિનારાયણ આચાર્ય

આ ચાત્રીમાં આવના અને સિંહના અવશેષો તિલકગો ખુદિયમમા મીની શોભેલા છે, તેના ફેટાકાકા ઉપરથી હોળેજી આદિબન

જિરા રાળા પછી વર્ણા દેવેદા કુપરાન માણસોને કાઢી ખાનાર, ત્યાંસેના એ ગતુવ્યમશી મિડોને લગની છે. ફેનફ પેટર્સનની આ પરાક્રમ કલા, જગતના સાદસ-સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ ગ્રાન ધરાવે છે. આદિમા દેવેના હનરેની આધારમ દરરશન અવાનક કોને અત્યંત સુદ્ધિ-શાળી, આવાહ, બચકર માણસખાડ પંદરણ મિડોને સામનો કરવા પડ્યાં. એ પ્રશ્નને કોણે એકલે હાથે અનેક પ્રકારની મળામળે, પ્રથમે તે ગુમિયાં કરી જે પ્રથમ ને અવિશ્રાન પુરુષાર્થ કર્યાં તેની રોમાચક હકીકત પાચ્છા હપનાઓમાં આવી ગઈ છે. તેમને દુસાવવા માટે કોની કંબી તપશીએ તે નકામી કરી મૂકતા, તેમને માટે જોમા કરેલા કાસલામાંથી પે દા થતાથી આપી છટકી જતા; અને ફેટકી વાર તે સાથે મોઝે ફેલા ગોળીબારોમાંથી પણ આજાફ બંધી જતા; આમ, બધા નરભક્ષીની પણ હિંમત યોગથી નાખે જોમા એ પિપ્પાચોની કે બડ છપેટ એકલી તેા વધી પડી કે એ આપો પ્રદેશ તેમના ત્રાસથી યરણી જોઈયો, દેવનેનું કામ કરનારા બધા મનદોઢિ-રુદ્ધ કરી નાંટી નવા અને કોલા નેમને કોઈ અગત્ય અશનો અવતાર માનવા કાચ્યા 'છતા આવી જિતિમાં એકલા પડી એકલા પેટર્સને લેશમાન હિંમત ન હારતા ઉપર એમનો કેળા રીતે નારા કર્યો તેની રોમાચક હકીકત આ અંકમાં પૂરી થાય છે.]

૧૨ બીલ સિંહને સામનો

પૂરવે માની ગિરતા કે આ સિંહના મરવાથી ત્યાંસેના આ-મારી મુશીબતોના અત આભ્યા હનેા કારણહલુ એના માથી તેા જીવતાનગનેા હુદા હનેા અને ઘોટા જ દિવસમાં અમને આવુઅમનીરીને એ વાનનું બાન દસાવવા પણ કાળ્યા. પહેલા સિંહને માથાને ઘોડી જ રાતો ગઈહશે ત્યાં તેા એના આ માથીએ પી રબ્બુ હન્પેકરના ળંગવનાં યગિયા ચકીને, એકાદનીમા આટા ચારના ચારતાં, યર-ધાનીને પકડવાને પ્રયત્ન કર્યો, એના મુઝા મૂળા કરવાને અવાજ સાંજીને, ફેાફ ધાસલેટિયા ઠાટ યાને આભેા હશે એમ અમલ, હન્પેકરદે બર મારી કે 'ભાગ, નીકળજાહીથી' પણ એના સદ્બાબે બહાર આવવાની કે બારણું કપાટવાની તકવિક કીધી નહિ. આમ, ગામુસનું માસ દાઘ કરવામા નિષ્ફળ જતા સિંહ હન્પેકરના બેવજુ બધરા ઝડપી લીધાં અને ત્યાં ને ત્યાં જ ગડાવી ગયો.

આ બનાવની જાણ થતા જ, બીજા રાતે સિંહની રાહ જોઇને હન્પેકરના બેગકા નજીક જ બેસવાનો ને નિશ્ચ કર્યો, ગમીબતેરે એની ઝોડાચાટ જ, અંદરથી બહુક ફેડી રકાય એની ભીંતમાં બારેરા-વાળા યદરાની એક ઝેરકી હતી નિહને વચસાવવા એના આગળમા આશરે છમજુ વનના દેવના દુકાડા સાથે પણ મોટા બકરા બાધી મળ્યાં હતાં. પહેલિયા સુધી તેા કશું જ બન્યું નહિ, પણ આખરે સિંહ આવી પહોંચ્યો અને એક બકરા ઉપર નરાપ થયો, એ એના જ સાથીએ અને એની દેવ-ઓ બધુ વે ધરડોને લઈ ચાલેતા થયાં. એની તરફ બકરાં તેા ચે ફેટલા ચે કર્યો, પણ રગના નાદ અધકારને લીધે કશું જ દેખાતુ ન હતું. આમ, સિંહને તેા નહિ પણ એક બકરાને

મારવામા હું સફળ થયો! આને વખતે ઠોચે લાદેલી જરિયાત મને ખૂબ જાણી.

મચાર પડતાં વેળે હું સિંહની પાછળ જવા નીકળ્યો. જાવળી-માંથી બીલ ફેટવાક પણ મારી સાથે થયા. ફેવ સાથે બકરાં લઈ જતા પચેલા રસ્તે સહેલાઈથી અનુસરી ગમત પામિક માંડલ થયા હોઈયું ત્યાંસિંહ જોતજોતાં મુશાયે હતો તે રમળે બધે જઈ પહોંચ્યા. અમને આવના સાંબળીને કો, જાખરાંની આડમાંથી મેઘાવિષયજે પુરાત્ર કાળ્યા. પણ જરા વધારે નજદીક ગયા કે આવાનું યદગ બીજે કોણે જાખરાંમાંથી રમ્તો કરી ખૂબ વેગથી ઠોડતાં ઠોડતા અમારા ઉપર હુમલો કર્યો. એ જ પળમા મારી સાથેના એકેએક માલુસ જવા ફેળ્યુ ત્યાં આડ કુપર ચડી બરાહ બેઠો. અપવાદ તરીકે પાછળ રવાનું ને મારેા એક રાફનીશમિ ચિકર. પણ સિંહ ફેક કુપી પકડી આવ્યા નહિ અને ને અળા વચ્ચે એ બરાહ બેઠો હતો ત્યાં પછાક કે કલં, ત્યાંની નિગ્ગતવાકા ઉપરથી સિંહ આગ દર દેખાતોને છાનોમાંથી આવ્યો ત્યાં હોય એમ લાગ્યું અને પણ ફરીથી સારવાનપમે એની પાછળ પાછળ આવ્યા અને પેલા બકરા પામે પહોંચતાં જ અગરની ખાતરી થકે કે એ બકરાં આવાં પાછળ છોડી દીધે એ બરેબર અમારા હાથમાંથી છટકી ગયો છે.

એના હેરાસના રેવનાવ પ્રમાણે અધૂરું જોગત પૂર કરવા માટે નિહ જરૂર એ અગળેપાછા આવશે, એવી ખાતરીથી મેં, બકરાં પડતાં હતાં તેની ઝોડાચાટ એક માંચેા બધાઓ, અને અંધારૂં થતાંમાં તેા એના પર પડી બેઠો. આ વખતે પહેલાં બરવાની સતવડ સાથે હું મારી

આથે માગા બંદક કપાડનાર નોકર ગાદિનાને પળુ દેતો. આત્રો દત્તો; કામુ સિદ્ધાની વાટ તેઢે બેસવાથી આટલા દિવસના કાન-વસાના સાધ-ને લીધે હું ત્વંન નબળો પડી ગયો દત્તો.

માલદા પગ ફરી કામ થઈ લેવો હું કોઠા ખાવા માડું છું, ત્યા તો અચાનક મેઈ મારો દાઘ પડતુ લાગુ કબજાને ઢેઢું છું તો ગાદિનાને બહરીવાળી રિંગમાં આગળી કરને મેં જોયો 'સેર' એમ કીમેથી મણપરથીય બંદા, તત્તર મેં મારી નમર મોળી બંદે બેનમળી બંદક હાથમા સીધી અને ધીર-પરી રાદ લેવા લાગ્યા. થોડીવારમા એ ધીરજનો બગ્લો ગમ્ત્યા, અને ને વચ્ચે સિદ્ધ દેખાય છે, કમું હું ધારતો દત્તો. ત્યાં નનર ગળવા, ને ગળવી કાઢીમા બટબટાટ ગવા લાગ્યા અને સિદ્ધને કપાતો છુપાતો કાઢી બહાર આવતો. ત્રેયો એ અમારી બંદાબર દેહજ થકે ને નીચ્ચો એક ને એના ખજસા બને નળીઓ કમખન ગયો જેની ન દોડી, અને મોળી વાગવા ન મારી ખુસાશી વચ્ચે અને સુઘાટ ખાતા પડતો ત્રેયો. પળુ બેનાળી દેડી આસીને છ બાદની ગદકક દાઘમાં લટ છું ત્યા તો કબજ મારી એ કાઢીમા બરાઈ ગયો.

એની પાછળ કાચી તેઢકી ગોળીઓ મેં છાડી તેઢે મેં મારી નો ખાતરી હતી કે એને વાગ્યું તો છે ન, એટલે અજવાળું થતા ન અને એની પાછળ જવા નીચ્ચવા એકાદ માર્દક સુળી તો કાઢીની યાદે ધારે જવાનું અધકે ન લટ, તાસતાનાસતા એણે વચ્ચે ફેટકીક વખત શાસ આપ્યો દત્તો એ કપરથી ગમે વિચસા પડયા કે વટર એને કામો હા થયા છે છતાં એને તો મારો પ્રવત સંગ ન થયો; મારનું કાચી વાગમાં કાઢીના કીષા અદક્ષ થઈ ગયા અને પત્થરિયા એય આવી, એટલે એના પગલાને અતુસગવાનું અગમ્ય બની ગયું.

આ અપમાના દિન-નિનતાની સરકારી દેવે એના માથે સલાદ-મર મર મિલ્કોઈ મોક્ષવર્ધ પરદેશખાનાની કચેરી તરફથી દેવે એના ન તપાસીથી માટે નીકળેલા દત્તો તે સ્વાવેશમાં આવી પહોંચ્યા. અહીં સાલતાં પજના અને બીના બાધકામ તપાસીને એણે પોતાને મનોપ વ્યક્ત કર્યા (આ વખતે એણે ફેટકાક ફેટાકાક પળુ લીધા હતા, જેમાંથી એકલે અહીં પ્રસિદ્ધ કરવાની એણે કલગચિને ગળ આપી છે). નરબહી એના લીમે એ અનેક પ્રવાગની હાટમારીઓ વચ્ચે એજવળી પડી હતી તે વિધે એણે બારે દિવસોટ દસાંબી અને એના એક સિદ્ધના ગારવાથી એને કપર આનંદ થયો. પાછો ફરવાને નવડી લગ્નથી મને ખાતરી છે કે ત્રાસ, એમ એણે પગલા મેં નક્ક પાડ્યું-પડતા વિચારથી હા પાડી કે વટર હું એને અદક્ષ સમજવા ન લખવાની કમેદ રાખું છું, તે સમજાવેને એના મેં પર કબકી કહેતુ અધેવિધાસનું િગત આલે પળુ મારી નમરે તરે છે.

ત્રેયે એમ બન્યું કે આ પછીના દશ ત્રિવસ સુધી અમારા એ યતનું નામનિશાન પળુ ન જમાયું અને અગને ધીરેધીરે વિચાર્યું એવા લાગ્યો કે ગોળીના ધાને લીમે ને મેઈ કાઢીમાં ન રાખામનું થઈ ગયો છે. છતાં આપચેરી તો અમે પ્રથમ જેની ન રાખવા દત્તો અને એ કીક ન થયું; નહિ તો સિદ્ધના દોષ મેઈ પરદાસિની વાચીમા વળી એક વધુ બક્ષિદાનનો પોષેરો થયો દોલકામુ કીમે નમની નડની તારીખે, મારી છાવણીની પડળેલા અડમા મેઈ દેહલા માગે વવા-વાલાએના 'સિદ્ધ' અગને પડવા ગયી રહી છે' એવા કલ્પાનથી હ અમથી રાતે કપરમાંથી ભગી દેહલા આલે વખતે બહાર જવું એ કેવળ આટલું ન લટ, કામુ અપમાનમા ન લ વારદા પાસનું સદમા નતાઈ બેસા દત્તો અને મારી અગળ એક વાર છેડતી કે હ સીજ એવાનું અમકથ દત્તું એ દગમાં ગરમી દેરતું બન્યું - સિદ્ધને બં-

કાચી નસાટવા ખાતર મેં થોડા ખામી બદામ નાં, આની અમર પળુ જેથીનીને આરી થઈ, ત્રેયે એ રાતે એણે સીધી કોઈ અધે સતામણી ફરી નહિ. તપાસ કરતાં વડાણું કે એ ગળેથી રાતે જમો. આની દત્તી ત્યા નરબહી થોરો વખત બમી ગયા દત્તો, એ કપરાંત એકેએક નેજની અમર પળુ ફરી આંબો દત્તો. યાદના ફરથી તો એનાં પગલાની હારગાવા ન પડી દત્તી.

૧૩ થીલા સિદ્ધનો વિનાશ

વળી રાતે મેં એ નરબહીમા માલ ગાન લીધું એવી આગમાં કે નામ સિદ્ધ સીધી ત્યાં આવે કમનમી મેં રાતની કાર્યવહીને આરંભ પળુ ખસાવતીને થયો. મેં હા મારા બેમળું ચડવા બંદ છું તેવો ન જામેની ડાઘ દત્તો લીલાઈ બેઠેલા એક કદેરી માપ કપર મારો દાઘ પડયા' હું તો તત્તર ન વિચારવેને દેહજ બેનડી ગયો, પળુ માગ મામુરે એને વાસડાથી પૂકો ફરી નાખ્યો. મારા નમીએ રાત તો મોખ્ખી નિરત્ર હતી અને વડના તે નવા દિવસ પેઠે બધું વપટ દેખાતુ લટ, પહેલી રાતના મેં બનવરનું કમું અને મેં વાનવા મારિતાને ફરેનો વાગે માવવવા જગાડ્યો એકાદ ક્લાક કાડને પીક ટેન્ની હું વાનિથી કીષ્યા દોઈસ ત્યા કક બની રહુ છે, એવા જાકમ બાવને લીધું હું અચાનક ભગી વેડપો, પળુ મારિતા તો સાવધાન દત્તો અને એના એવામા કંઈ આનંદ ન લટ બારીકાદીથી કોવર નમર રેવા, કંઈ આડઅવળું મધુ દોષ એવું મને પળુ લાગ્યું નહિ છતા અરધાપરવો અતેય પામોને નવો હું ફરીથી સ્વા બંદ છું, ત્યા થોર છેટે નીચા કામરા વચ્ચે કંઈ લાલગુ દોષ એવો મને બાસ થયો નિરત્ર નમરે એ ન મળેથી થોડી વાર તેઢે દત્તો મારી પાછી ખાતરી થઈ કે મારી બજ થવી નવડી અમારી આમપાસ બમી રહેલા એ નરબહી ન દત્તો. વચ્ચે એવાર કાખમ મિવાય, અમારી આસ-પાસની વખામ નવોવા દાવ ખુસી કપાડી હતી, એટલે અમારા કીષા આમનેથી એ વિમાગકાય પ્રાપ્તીને, અમારી આસપાસ અવેત બ-માધાનું ગાનિથી, વચ્ચે મેં નેટલા આલવાની આથે પળુ સાશ-કીથી છુપાતા લપાતા બમોના એવાનું કમ્ય અવેત આલકે લટ એની દોલિવારી કપરથી ભલાઈ આવતુ લટ કે મામુરનો ગિમર કરવાની બવર રમવવા એ અવેત ખાવરથી દત્તો. આ વખતે મેં નામું દુરવા દેવાનું કોઈ પળુ ને બમ ન વહોડવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો દત્તો, કીટલે એની રાદ લેતો હું જો. આખરે બમોના બમોના એ લીમેક વાર ફેટકી પામે મારી બંદાબર માને આંબો કે મેં મારી - ૩૩૩

ખીલે સિદ્ધ

રાઇવમાંથી એની છાતી વચ્ચે વચ ગોળી છાતી ગોળી એને વાગ્યાને થકાકે મેં સાંભળ્યો. પછી ખરો, પછી કમનસીબે એ થા તરફ જવલે પીવડ્યો નહિ. એક બંધનરુદ્ધ પુષ્પવાટો કરી એણે પૂઠ ફેરવી અને મોટી છાતી સામી ફેરવી બરેની એ નાકી નજરથી એ ફરવાય ત્યાર પહેલાં મેં ખીલ વણુ બારે ફર્યા અને એના એક વધુ પુષ્પવાટો પરથી હું બળી શક્યો કે ત્રણમાની ડેડી ગોળીથી એ કરી એક વાર ધવાયો છે.

અધીરા અને અમે સવાર પડવાની રાત એના બેઠા મેં પડેડની પ્રથમ કિરણો સાથે જ એની બાજુ લેવા અને નીકળી પડવા. સાથે એક દેશી પગાને પછી લીધો હતો, નથી હું છૂટથી ચોપાસ નજર રાખી શકું મારી પાછળ માટેની બાંધુ લઈને માલિના ચાલતો હતો. રસ્તામા કેરેકેર લોહીના ખાખિયાયા બસાયાં હતાં, એટલે એની એધાળીને અને કટપથી આગળ વધી શક્યા અંતરમા ગાદલેક ગયા હોઈએ ત્યાં તે અમરે સામેની દિગામીથી સવધાન કરનાર ધુરધુરાટ સ્પર્શાયો. ઝાડવા આધાપાઈ કરીને જેણે તે અમરની તરફ તાકી રહેલો અને કોઇપની ગર્જના કરતાં જાંત હોવાડોતો સિદ્ધ નજરે પડ્યો. તરત નિશાન તાકી મેં બાર કર્યો, એટલે એ પછી ઝાડીમાંથી બહાર ફરી આવ્યો અને અત્યત પકમતાથી અમારા ઉપર હુમલો કર્યો. કરી મેં ગોળી છાતી અને એને યુવાદ ખવાડી લીધી. છતાં એક જ શણુકા એ બોલો થયો અને લગાડની દશમાં પછી અને તેટલી કટપથી એ મારા પર ફરીથી ધસી આવ્યો. ત્રીજી વખત ગોળી મારતા પછી એની કંઠ અસર દેખાઈ નહિ, એટલે એને માર્દનીથી આઠાલવાના હોઈ મેં એ બાંધુક લેવા પાછળ હાથ કર્યો. પછી બચકર નિશાસ વચ્ચે મને બાન આવ્યું કે એ તે ત્યાં હતી નહિ 'અત્યત કથમેશા હુમલાની બીક માલિના મટે અસલ થઈ પડી હતી એટલે અત્યતેતો એ અને માર્દની બંને પાસેના ઝાડની ટોચે પડેલી ચાંદાવાના આ દવામાં મારે પછી એમને પગલે જવા સિવાય અન્ય માર્ગ ન હતો, અને રજુ પછી નિશ્ચય કયાં સિવાય મેં એમ કરી પછી નાખું સિદ્ધને એક પગ મારી ગોળીથી ફરી ગયા ન હોત તે નજર એણે મને નામતા પહેલાં પૂછે કરી નાખ્યો હોત કારણ બાંધેકે પગે પછી એ, હુ ઝાડ પર પૂરો થઈ જઈ ત્યાં તે ઝાડના મૂળમાં આવીને બેસી રહ્યો હતો.

સિદ્ધને માન આવ્યું કે એ મોટો પડ્યો છે. ત્યારે બોલ્યો એ બોલ્યો ઝાડીમાં જવા લાગ્યો. પછી એવારાતો મેં માલિનાના હાથમાંથી કારબીન ખસવી લીધી હતી. એનાની પહેલી ગોળીએ જ એના રાગ રમી જતા દેખાયા. કારણ બહારો થતા જ એ યુવાદ ખાઈ હેઠા પડ્યો અને સાંતિથી ત્યાં જ પડ્યો રહ્યો બેવડું પછી હું તરત ઝાડ ઉપરથી ફેરજ બેઠો અને એ પડ્યો હતો ત્યાં જવા નીકળ્યો, પણ મારા આશ્ચર્ય અને અચનાક ઘટના વચ્ચે એના ચડપ લઈને બેસી થયો અને મારા પર ધસી આવવાનો પ્રયાન કરવા લાગ્યો. પરંતુ આ વખતે તે માર્દનીની બિગાળી એક માથામાં અને એક છાતીમાં એ એને કાચમને ગાંઠે રાંત કરી લીધો, અને હોડોતો આવાતાં મારાથી માત્ર પાંચ વરથીયે

એકે અંતરે એક પર પડેડની પડેડોને થકાકાટીથી ધરતુ પામ્યો. મરતાં મરતાંયે પારે પડેડી ઝાડની છાતીને એ બચાઈ બરેતો હતો.

આ દરમ્યાન બાંધુકના આંધળી આંધળીને ઠાવળીમાંના તમામ કાતીબદે ત્યાં આવી પહેાંત્યા હતા એમના અનેક સાથીઓને જીવ લેનાર આ બાદ તરત એમને એટલો તો તિરંકાર થયો એનાં હોતો કે એના મડાના હુકે હુકા કરી છૂટી નાખતા એમને રોક્તાં અને અપાર મહેનત પડી. આખરે અર્ચીના આંધળીઓ તેમજ કાવળીના મલ્દોના અનહદ આંદ અને બુરાકી વચ્ચે હું સિદ્ધના મુતરે હને કપડાનીને મારા વાડામાં લઈ ગયો. ઝીણવટથી ગણતો બંધાયું કે એના સરીરમાં આંધળીમાં બોલો છ ગોળીનાં કાણું દેખાતાં હતાં. એકે દિવસ ઉપર માંડવા કપરથી મારેલો નકર ગોળી પછી એની પીઠ પર માંડવા થોડે જ બેઠે બરાઈ એટલી છાતી નાકના ટેરવાથી પૂંછીની આવી વચ્ચેની એની લેબાઈ નવ ફૂટ અને છાંયગળ, અને ખજ આચળથી હાંધાય ત્રણ ફૂટ અને અનિવાર આગળ હતી એના વિદેહ સાથી પેટે એની આગળ પછી વાડના કાંધાથી અનેક રમળે બેસારાઈ નહિ હતી.

આ ખીલ નરમણીના નિધનના સમાચાર વધુ દેશમરમાં લીધી વેને ફેવાઈ અપા અને એ શોતાનેના અવરોધો અને એમને મારનારને એવા આદિવાસીઓનાં ટોળાં ટેરથી બેસવામાં લાગ્યાં વધુ આનંદની વાત તે એ હતી કે ખીલના માર્દો એ મલ્દોનાસી ગવાદાને પાંચ ત્સાનિમાં આવી ગયા અને મારા અપાર સંતોષ અને અજબ વચ્ચે રેલેવેનું બાંધકામ પુનઃ શરૂ થઈ ગયું. ફરીથી કાઠ પછી વચકાઈ પ્રાણી ન અમને હેરાન કર્યાં નહિ. બંને સિદ્ધને મારવાથી મલ્દોનાની મારા પ્રત્યેની હવેની વર્તણૂક એટલે મને ખૂબ ગમત પડતી. પહેલાની પેઠે મારે કાંડમ કાઢવાની ધારણાને બદલે હવે એનાં જ લેલો મારા મટે હું છુ કરી નાખવા લેવાર હતાં. એની નિશાની રૂપ એક સુદર ચોરીને પકાડી અને મારા આખરી વિજયને વળેવળું હિંદુસ્તાની બાલામાં લેખે એક વિસ્મૃત માત્ર પત્ર લેખેલો થને લેઈ આપ્યાં. એ પકાડાને તો હું મારા કિમતી ખનનારૂપ અને ત્યતપરિઅમે એતેકાઈવા મનને જાન્યોશ.

તેસી લેવાના નરમણી સિદ્ધની આ કથા પૂરી કરે ત્યાર પહેલાં એક વાત જણાવતા નવાઈ લાગશે કે તમામ મેડિના બેચથી પ્રાણી-જોમાં અનજ એવુ માન માપ આ બે સિદ્ધોને જ મળ્યું છે. એ માન એટલે ઉપરની ઉમરાવ સમાગા વડા પ્રધાનના મુખે એમનાં પક્ષકર્તા (ડી) વળેનું. યુવાના રેલે બાંધવામાં નડેલી મુરડેલી-

ત્યલેલ નદીનાં સંપૂર્ણ અંચોળ પૂજ

એનાં વળેનું કરતા સંજ્ઞાત હોઈ સેલિસનરીએ, આ અને સિદ્ધોના રંબડની, એથી બંધ પડી ગયેલા બાધકામની અને મારા હાથે મોરોના વિનાશ થતાં ચાલુ થયેલા કામની વિગત કહી દે-ખાતી હતી વળે 'રેપેરેટર' પત્રમાં (સને ૧૯૦૦માં) પણ 'સિદ્ધ' લેખેલે રેલે અંધકાળી' વિશે લેખ આપ્યો હતો. અટ્ટી-વીસ હિન્દીવાને અને અનેક આબેનું આ આદિવાસીઓને બંધ કરનાર ત્સાલેના આ બે સિદ્ધોને મેલેલી આ બધી પ્રસિદ્ધિ અરસાને તો નજરે પડે

(સંપૂર્ણ)

માણુસની માફક ઊભાં ચાલતાં અને પાણીમાં તરતાં વિચિત્ર પંખી

પેંગ્વિન

પાણીમાં રાજવામાં આવ્યા છે તેા તેમા પખુ તે રહ્યા છે ખરા. તરવામાં આ પક્ષી બહુ નિષ્ણુ છે અને એ બહુ દૂર નહું હોય તેા તે અતિ વેગથી તરે છે તરની વખતે તે મોટા માગે સપાટીની નીચે પાણીની અંદર નર રહે છે. માત્ર મોટા ખાતર સહેલે મરતાં હોય ત્યારે અથવા તેા સુઝું હોય ત્યારે તે સપાટી ઉપર આવે છે. સપાટી ઉપર તરની વખતે તેનું માથુ તથા પીઠ પાણીની ઉપર નર હોય છે, માત્ર પાંખો પાણીમા ડૂબેલી હોય છે. પાણીમા ઢલન-ચલન કરવી વખતે તેઓ તથા પાંખોના ઉપયોગ કરે છે, અને પગને પાંખોની બાજુએ સહેલીને ભેગા કરી રાખે છે. માત્ર એને ક્રિયા બદલવી હોય ત્યારે 'રટીઅરિંગ' તરીકે, કે વેગ ધરાવીને અટકવું હોય ત્યારે 'થ્રેક' તરીકે તે પગના ઉપયોગ કરે છે. ત્યારે પાણીમાં તર-નારાં બીજાં પંખીઓ આનાથી કહલુ કરે છે. તેઓ તરની વખતે પા-નાની પાંખો સહેલી લે છે અને પગના ઢલેસાની માફક ઉપયોગ કરે છે.

રાસુથી બચીને નામી છટ્ટી વખતે કે કોઈ શિખરની પાછળ પડવાનું હોય ત્યારે પેંગ્વિન અતિગ્રહ ઝટપથી તીરની માફક ચુસ-વળ તરે છે. તે વખતે માત્ર તેની ચાચ અને પૂંછડી નર પાણીની સપાટી ઉપર દેખાય છે તેની પાંખો એ વખતે એ વેગભર પાછળ પાછળ ધસેલની કાગ કરતી હોય છે તે નિતા તે પાણીમાં આસરમા 'હોટ' નર હોય છે એમ કહી શકાય એ વખતે માત્ર માસ લેવા ધરતુ નર તે શોતાનું માથુ બહાર રાખે છે. પખુ પેંગ્વિનની પાંખો આ રીતે ગતિ ગતિ પાળીમા નર 'હોટવા' માટે ઉપયોગી થાય છે; ને નર પાંખો થી તે હવામા હેરામાત્ર હોઈ મથતુ નથી, કેમકે હોટવા માટે જરૂરી લાગ્યા પિચ્છ તેની પાંખોમા હોતા નથી માત્ર માછલીના શીંગડાના આકારનાં નાના પીછાઓ હોય છે જમીન ઉપર એ પાંખો માત્ર લટકી વખતે દેશો મારવામા, અને ટેલીકાં ભંતો ક્ષયિત થા-લતાં ચાલતા દેશો લેવામા વાપરે છે. બધું પર ચાલવાની તેની એ રીત છે: એક તો માખુમની પેટે ટકાર રહીને, અને બીજી, પેટમા રહીને પગની લાંબા વડે જમીન પાછી ધસેલતા ધસેલતાં

સ રજનહારની આ સુધિમા પંખીની કે આસપાસ ભંતો થાય છે તેમા દેખાવે ને રહેતીકણીમા પેંગ્વિન એવી વિચિત્ર કોઈ નથી એ અદ્ભુત પંખી બાળે નર બધામાં નરકે એવું હશે; પખુ તેનું નામ તેા ધણુએ સાબળ્યું હશે, અને યોગ્યભાષે તેના ચિત્રો પણ લેયાં હશે. એ ચિત્ર પરથી નર જણાયું હશે કે આ પક્ષી લગભગ મ'ભમની માફક નર ઊભુએથ ચાલે છે સુપ્રસિદ્ધ ફ્રેંચ લેખક આના નોત કામે 'પેંગ્વિનનો યાત્રુ' નામનું પુસ્તક લખીને આ પક્ષીને અમર બનાવ્યું; અને ત્યાર પછી એકાદ લેખક નામના ઝિઝડના એક સાદસિક પેન્સ (છ આના)ની નિમત્તમા વાર્થમના લગભગ બધા નર ક્રેત્રોને લગતા પુસ્તકો આપતી, અત્યત સુરેડી પ્રપચાણ 'પેંગ્વિન છુકસ' ના નામથી કાઢીને તેા, એ પંખીના નામને ધરતુ બતાવી દીધું છે.

આ પક્ષી મોટે બાને દક્ષિણ ધ્રુવ આનજના પ્રદેસના વતની છે. એની લગભગ બાવીસ તેા ઉપમતિએ છે અને દક્ષિણ ધ્રુવથી માંડીને વિશુવજન નજીકના પ્રદેશમા આવેલા મેંચેર્ગેસ યાત્રુઓ સુધી તે નરકે પરે છે વિશુવજનની કનરે પછીતે એવામાં આવતું નથી. સામા-ન્યરીને નવા પુષ્પળ વાર્ષાનું હોય એવા ખડકાળ યાત્રુઓ જેવા કે ફ્રેન્ડ દક્ષિણ ઓસ્ટ્રેલી, દક્ષિણ ગ્રેટબ્રેટ વગેરે ઉપર તેની વસતિ હોય છે.

રહેવાને માટે તેને કંઈ આશોદવા નેહાં, આ પંખીની એમ્પ-ર નામની સોથી મોટી ભત નેા પોતાનાં ઈડાં છેક દક્ષિણ શીટલાંદિ-બરની સીમા ઉપર આવેલા બાગમા અને તેય બર સિયાણામા મેરે છે. ને વખતે ત્યાનુ કખ્તામાન-ડગ ડિમે ક્રેનલાઈટ રહે છે 'કખ્તુ પ્રદેશમાં રહેતા પેંગ્વિનો પખુ સમુદ્રોમાં ન્યાં પાણીના ઈંડા પ્રવાદો બેલતા હોય છે ત્યાં નર રહે છે. પેંગ્વિનોને મીઠા પાણી કરતા ખાર પાણી વિશેષ શ્રમે છે એકે પ્રાણી-સમદશ્યાનોમાં નેમને ગીંતિ

બીજે પંખીઓની માફક આને પખુ પીછા નર હોય છે, પરંતુ તે પીછા બેંકોને પોતાના શરીર સાથે યોડાઈ રેતા તેને આવડતુ નથી. જમીન ઉપર તે અલગ હોય છે ત્યારે પખુ તે ફેંચાએલાં નર રહે છે. પંચ, પંચ અને માથાના ફેંચાએકે લાન ઉપર તેને પીડાં દોના નથી બનતી માફક નર તેનાં પગના આંગળાઓની વચ્ચે પાતળી ચામડી હોય છે; અને પીછા ઉપર પખુ એવે નર નેવી પડાયે દોવાથી પા-વિધી તે પલ્લવાનું નથી તથા એ નેટથી વજન પાળીમાં રથા પછી બહાર નીકળે છે ત્યારે તર નર એકેકે થઈ નળ્ય છે. પખુ ને જમીન પર એ થયો! લખો સમય રહુ હોય તેા પાખીમા પાણુ જમી વખતે તે પોતાનાં પીંછાં મોટા નાખે છે અને ફેંચીક વાર તે આ પ્રપરની સફેદના કામમા ને કપાકોના કપાકો બાને છે; બીજાં પક્ષીઓ પખુ આ ભંતોને નાનનો વિધિ કરતાં હોય છે ખરો, પખુ ને પાણીની બહાર કદતા હોય છે, ત્યારે આ પક્ષી એ બધું કામ પાણીની અંદર કરતા નતાં નર કરે છે અને ત્યારે પાણીમા રાધીયની મુશરો માંડીને, યાકવાથી વાળીને, દરેકે દરેક પીછા સુધી પોતાની ચાચ લઈ

રાહદંડમાંથી એની છાતી વચ્ચેાવચ ગોળી છાતી. ગોળી એને વાજવાને થડાકા મેં સાંભળ્યો પશુ ખરો. પશુ કમનસીબે એકા તરફજ ટપચેલું નીવડ્યો નહિ. એક બંધકરુ ધુપવાટો કરી એણે પક ફેરવી અને મોટી સાંધી લાગી ફેલેજો ભરતો એ નાંકો. નજરથી એ દૂર થાય ત્યાર પહેલાં મેં ખીજ તણુ બાર ક્યાં અને એના એક વધુ ધુપવાટા પરથી હું ભળી રાક્યો કે ત્રણમાંથી છેલ્લી ગોળીથી એ ફરી એક વાર પથારી છ.

અધીરા અને સવાર પડવાની રાહ જોતા એક મેં પરીકાં પ્રથમ ફિરકદેખા સાથે જ એની બાજ લેવા અમે નીકળી પડયા. સાથે એક દેશી પગીને પણ લીધો હતો. જેથી હું કુટથી ચોપાસ નજર રાખી રહું મારી પાછળ મારાંની બેઠક લઈને માદિતા આવતો હતો. રસ્તામાં કેરેકર લોહીના પાણિયમાં બરાબા હતા, એટલે એની ઔધાળીએ અને ઝડપથી આગળ વધી રાક્યા નજવવા માટેસેક ગવા હોટલું ત્યાંતો અમારી સામેની દિશામાંથી સાવધાન કરનાર ધુરુદરકરું સંભળાયો. ઝાડવા આધાપાકા એને જેણે તેા અમારી તરફ તાણી રહેલો અને કોષ્ટની ગર્જના કરતાં ઘાંત દેખાડતો સિદ્ધ નજરે પડ્યો. તરત નિરાશ તાણી મેં બાર કર્યો, એટલે એ પણ ઝડપીમાંથી બહાર ફરી અંબેરો અને અલ્પત મકરાતોથી અમારા ઉપર હુમલો કર્યો. ફરી મેં ગોળી છાતી અને એને કુલાંક ખવડાવી દીધી છતા એક જ સાણમાં મેં ઊભો થયો અને લંડાડની દશામાં પણ બને તેટલી ઝડપથી એ મારા પર ફરીથી ધસી આવ્યો. ત્રીજી વખત ગોળી મારતા પણ એની કંઈ અસર દેખાઈ નહિ, એટલે એને મારાંનીથી અટકાવવાના હંકારે મેં એ બેઠક લેવા પાછળ દાવ કર્યો. પશુ લંકાંકર નિરાશા વચ્ચે મને જાન આપ્યું કે એ તે ત્યાં હતી નહિ! આવાનક થયેલા હુમલાની બીક માદિતા માટે અસહ્ય થઈ પડી હતી એટલે અત્યારેતો એ અને મારાંની બને પામેના ઝાડની ઠાચે પડેાંડે પ્રયાદના! આ દશામાં મારે પણ એમને પગલે જવા સિવાય અલ્પ માર્ગ ન હતો, અને જમ પણ વિશ્વ ક્યાં સિવાય મેં એમ કરી પણ નાપસુ સિદ્ધને એક પગ મારી ગોળીથી ફરી નયો ન હોત તેા નજર એણે મને નામત પહેલા પડી હતી નાખ્યો હોત કારણ અગિયે પગે પણ એ, હું ઝાડ પર પડી ચડી નહિ ત્યાં તે ઝાડના મૂળમાં આવીને ઊભો રહ્યો હતો.

સિદ્ધને બાન આપ્યું કે એ મોટો પડ્યો છે, ત્યારે બોડગનેા બોડગનેા ઝાડમાં જવા લાગ્યો. પણ એટલામાંતો મેં માદિતાના હાથમાંથી કારખીન ખૂચવી લીધી હતી એમની પડેલી ગોળીએ જ એના રાગ રાગે જડા દેખાયા. કારણ બડાકો થતા જ એણે પાંદ ખાઈ હેઠો પડ્યો અને શાંતિથી ત્યાં જ પડ્યો રહ્યો એવું કહેવાયું છુ તરત ઘાંટડ પરથી દેડળ ઊતર્યો અને એ પાંચો હતો ત્યાં જવા નીકળ્યો, પણ મારા આશ્ચર્ય અને અથવા ધમકાટ વચ્ચે એતો ચડપ લઈને ઊભો થયો અને મારા પર ધસી આવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો! પરંતુ આ વખતે તેા મારાંનીની જોનાળી-એક માથામાં અને એક છાતી-માં એને કાયમને માટે સાંત કરી દીધો, અને હોડતો આવતાં મારાથી માત્ર થાંચ વારથી એ

એણે અનરે એજ પર પડકાઈ પડ્યો ને બડાડુરીથી મગ્ન પામ્યો મરતા મરતાં એ પાસે પડેલી ઝાડની ડાળીને એ બચકાં ભરતો હતો.

આ દરમિયાન બડકના અવાજથી અટકાઈને છાવણીમાંના તમામ કરીચરો ત્યાં આવ્યા પહોંચ્યા હતા. એમના અનેક સાથીઓને છપ લેનાર આ વધાજ તરફ એમને એટલો તો તિરકાર દેખ્યો હતો કે એના મડકાના હુડે હુડકા ફરી ફરી નાખતાં એમને રોકતાં મને અપાર મહેનત પડી આખરે અડીના આદિવાસીઓ તેમજ છાવણીના ચંદ્રોના અનહુદ આનંદ અને ખુશાલી વચ્ચે હું સિદ્ધના મૂળ-હને કપડાંનીને મારા પાડમાં લઈ ગયો. ઝીણવટથી અત્યંત જાણુ કે એના શરીરમાં મોઢામાં મોઢી છ ગોળીમાં કાણુ દેખાતાં હતાં રોકે દિવસ કપર માંચડા કપરથી મારેલી નજર ગોળી પણ એની પીડ પર માંસમાં થોડે જ લેડે બરાઈ બેઠેલી હતી નાકના ટેરવાથી પકડીની અળી વચ્ચેની એની લંબાઈ નજર ફૂટ અને છ આંત્રજ, અને ખજા આપ-ગથી લીંચાઈ ગયું ફૂટ અને આંત્રવાર અંગળ છડી. અનવિદેહ સાચી પેટે એની ચામડી પણ લાડના કાપડી અનેક રમણ-જોડકાઈ મળેલી.

આ ખીજ નરમડીના નિવનના સપાટવાર પણ દેશનરમાં ચીજની વેને ફેલાઈ ગયા અને એ શોતાનેના અચરોષો અને એમને મારનારને એવા આદિવાસીઓના ટોળાં કેર રેકથી એમરાવા લાગ્યા વધુ આવનાની વાત તેા એ હતી કે ખીકના માથાં જેમ બહોરા નાસી ગયા હતા તે પાછા ત્યાંમાંમાં આવ્યા ગયા અને મારા અપાર સ્તોષ અને આનંદની વચ્ચે રેલવેનું બાંધકામ પુનઃ રાજ મળેલું. ફરીથી ફેલ પણ વધવાઈ પ્રાણીન અમને હેરાન કર્યાં નહિ. બંને સિદ્ધને મારવાથી મારાંની મારા પ્રત્યેની હવેની વર્તણૂક મેંદ મને ખૂબ ગમત પડતી. પહેલાંની પેટે માર કાસક કાડવાની ધારણાને અર્થે હવે એનાં જ લોકો મારા માટે યુ યુ ફરી નાખવા તૈયાર હતા! એની નિરાશી રૂપ એક કુદરતી દેશીને પરાયો અને મારા આખરી વિજયને વણવું હિંદુસ્તાની આધાપા કમળે મેંક વિમ્મત માનવન અગણે મને એટ આપ્યાં, એ પલાલો તેા હું મારા કિચારી ખતનાર પ અને અત્યંત પરિક્રમે છતે લાડનામાં લેવા નજરો.

‘સા’વોના નરમડી સિદ્ધ’ની આ કથા પૂરી કરે ત્યાર પડેલાં એક વાત જાણાવતા નવાઈ લાગશે કે તમામ હોડાનાં જમની પ્રાણી-ઓમાં આજળ એણે માન માન આ મેં સિદ્ધને જ માર્યું છે. એ

મન એટલે ડગલેડની કપાશવ સજામાં વડા પ્રધાનના મુખે એમનાં પરાક્રમે (૧)નું વર્ણન. યુગાન્ડા રેલ્વે બાંધવામાં પડેલી મુશ્કેલી-ઓનું વર્ણન કરતાં સદાય દોરે સેલિસબરીની, આ બંને સિદ્ધોના ચંદ્રોની, એથી બંધ પડી ગયેલા બાંધકામની અને મારા હારે જેવો નિવાસ થતાં યાદ થયેલા કામની વિગત છી રે-અડી હતી વળી ‘રેલેઈસ’ પરમાં (મને ૧૯૦૦માં) પણ ‘સિદ્ધ’ જેમણે રેલ્વે અટકાવી’ વિષે લખ આવ્યો હતો. આંદો-વોસ હિન્દીવાનો અને અનેક આખોપવા આદિવાસીઓને બંધ કરનાર ત્યાંનાં આ બે સિદ્ધોને મળેલી આ બધી પ્ર-સિદ્ધિ અરથાને તો નવ કહેવાય (રૂપરૂ)

ત્યાંના નદીના સંપૂર્ણ ચમેકો પુષ

Our Friends Abroad

આ પત્ર મેળવનાર: શ્રી વાસુદેવ લ બટ, એમ ડી બી કૌલિજ, સુરત

1847, Lincoln Ave Chicago Ill (U S A)
1૮૪૭, લિન્કોલન એવન્યુ, સિકાગો, ઇલિનોઈ, (યુ. સ્ટે. એ.)
ફેબ્રુઆરી ૧૬, ૧૯૪૧

પરદેશી
મિત્રોના
પત્રો

પ્રિય વાસુદેવ,
કેટલાય દિવસો આભ્યા અને થયા, તો જે તમારા તરફથી એક પત્ર પાન નથી એવા રોગ સામે હશે? આ કાળજી લખવા બંધી તમારી જેટલ પ્રત્યક્ષ વાતચીત કરવી દોડ્યો થોડો મને બાળ થાય છે. એક વર્ષ પસાર થઈ ગયું હોવાથી મારે તમને ધણું કહેવાનું છે. સૌથી પહેલા તો મારે તમને એ બજાવવાનું કે આ ભૂતમા માળાનું છેલ્લું વર્ષ હું પાસ કરી છુટા. ક્યારે પાનખર આખેને હયારે હું નોકિયામાં બંધ તેની બંધ આતુરવાથી રાહ જોઈ છું.

આઠમી ડિસેમ્બરે કેપારી તેણે એ કે લખવાનારે તમને રસ છે, તેથી તેને લખવી કેટલીક મુશ્કેલી પડેલી. ગિયરજીની બાળ-તમા મારે આમ હોવાથી તે વિશે પહેલું લખાણ જે મેં મને ડિસેમ્બરમાં આગળ બહુવા માટે પેસાની જરૂર હોય તો તેણે એક પરીક્ષા આપવી પડે છે, જે લખવા મારે કસાબ આજે છે સાળાના જેટલા વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થઈ પડેલા ૧૨૨ કક્ષામાં આવનાર વિદ્યાર્થી જે આ પરીક્ષામાં બેસી શકે છે, સિકાગોની બધી કોન્ટ્રીકેના હોશિયાર વિદ્યાર્થીઓને જોડે આમાં ફરીકાઈ કરવાની આવે છે આ બંધાવવાથી જે કમ પડેલા ૧૦૦ માનવાર વિદ્યાર્થીઓને જ ગિયરજી મળે છે તે લગભગ જોડેજોડી એક વર્ષની ફી જેટલી હોય છે જે મારે અમારાયુ હોશિયારી બતાવી શકે તે જોઈ એક વર્ષ પછી આવી શકે.

દોઢ માસ કૌલિજમાં ફાજલ થવા માટે હાથકરવામાં અમુક આજીવિકા થયા પડે છે. ૧૧ ન. એવર્ડ કૌલિજીકેમ (અવરિયા, ન્યૂ-યોર્ક), જે વર્ષે મારે એક બાપ, એક વર્ષે વિજાન (ફિગિટી અથવા ફીક્શન), એક વર્ષે અરેજ, અને આકાશવાણી હાલમાં તથા નવરંગ ગાસ્ટ પાસુ આવી નવ્ય છે સાળાનો અવસાન પૂર્ત કર્યા પછી બધું વિદ્યાર્થીઓને લાગે છે કે ચોને કૌલિજમાં જવા અગ્નિમાન છે, પણ કપરના જરૂરી વિષયો તેમણે હોધા ન હોવાથી તેઓને કૌલિજમાં ફાજલ થવા માટેનો આધિકાર રહેતો નથી.

તમને એ બહુવામાં કહાય રસ પડશે કે તમને એવા કાચક-લખા પછી એ જુદાજુદા અનુદેહ ધ્યાં કર્યા. મારે કાંઈ ધણું જિજ્ઞાસે આપને આપા નોકિયાકાળે અર્થ કાઢે તો પડવાનો જ છે, તો આજથી જ શરૂ કરું છું બોલું? હાથમાં સાચા પ્રત્યક્ષ પછી મારી માળાના એ-ગિસકના લાઈન ત્યાં હું કામે બંધ છું તેમજ એક છાપ-ખાનું છે, અને ત્યાં નામ બહુ સહેલું છે- જુદાજુદા થોડામાં કામ કરવાથી, મને ધણું સીખવાનું મળ્યું છે, અને મને આજે છે સાચા-માખી નીકળવા પછી હું સહેવાઈથી ધવો મેળવી શકીશ.

તમે દરોમાં બરફની વાતથી પ્રસન્ન થાઓ છો, એટલે જાહી કાગળમાં બરફનો જે તોફાનો શરૂ થયા છે એ વેળા તમે જાહી હોત તો મુંડે શોર પડતો જોડે. મને બહુ પડે છે બહુ વધવે સાવ, અને આખી કુલિયા મળે સફેદ બની શકેલા. બરફની મોટી ફરકર-ઓ કાગળમાં તરતી નીચે ધરતી હોય છે એ દરજ્જે તો કુદરત હોય છે મે-રિય (બરફ પર નરગીવાળા તોડા પડેવી રૂપમાં) માટે કલાકાલ અનુ-

દેશ દોવાથી અને તેની શરૂઆત કરી છે. મને લાગે છે કે એનુ રંગ-બણું દરજ્જે જોઈને તમને તો જરૂર આનંદ થાય. લાલ, વાદળી, લીલાં, એવાં રંગોની કપડામાં સમગ્ર આશુતિઓ આપોતે લક્ષ્યરતી દે-ખાય અને આનંદાનુભૂતી મહાનોબા પ્રકાશબર હરપર રમતો હોય? સુદેરના લગભગ દરેક બાળક આ દરજ્જે એવાનું મળે છે.

કેટલા શેડા વખતથી શોળાની બાળકોમાં હું ખૂબ જ રસ લેતી છું છુ નું અમારા પત્ર મારતપ વર્ગની સમાસક બની છું. એ અવરથી તમને એવો અચાનક અમારી માળામાંથી નીકળના પત્રમાં મારે ધણું એક બાપ પ્રવચન લખવાનું છે તે કપરાન બહેરપર વિશ્વાસ ધણુ મારે સમાજવાનો છે દગાળાં એ- પ્રમંથ એવો બન્યો કોનેથી અને જગ જોઈ થયેલ. વાતચીત બની કે થયે બળેને અમારી માળાના પત્ર 'વડો બેન્ટ બેન્ટ' એ દીકરી તારતી હરીનઈ થાય છે પણ તેમાં બાપ લીધેલો ને હું તે છતી જે અડી ધણું તે છાપી અમરો નહિ, કેમકે હું હવે વતસરત વર્ગની સમાસક બની આ વાર્તામાં પાછા મળશે કે તરત હું તમને યાદી કરીને મેડીની આખીને મે વાંચીને તમારો જે કાંઈ અભિપ્રાય થાય તે અવર લખી મોકલશે.

કૌલિજમાં તમારું કેમ થાય છે તે બહુવચની મને બહુ હવેનરી છે તમે એની બેન્ટ કૌલિજમાં બંધો છો? તમારી કૌલિજ બીજી કોલેજ જેટલ રમતોની ફરીકાઈમાં બિતર છે અડી? અમારી નોકિયામાં ફૂલોલ, બાકેટબોલ, તરવાની, મરતી મેડ વગેરે રમતો હોય છે તમારે ત્યાંના નિયમ-કાનૂની તથા તમારે ત્યાંની પ્રશ્નચિત્રો વિશે લખી મોકલશે તો મહેરબાની.

અલબત્ત, એ તો કહેવાનું જ ન હોય કે તમારા સમાચાર બંને નેહતા વહેલા બહુવા હું હવેનરી છું.

તમારી મિત્ર
લીડિયા (Liz) તો

પત્રમિત્રોને

આભના લઠાઈના સંતોષોમાં પરદેશ માર્થેના કપાલોના દોષમાં એટલે અનુભવત ને સ્પષ્ટિત થઈ અધો છે કે પરદેશના પત્રમિત્રો સાથેના બધવંદાર લગભગ અગમ્યવતુ થઈ ગયા છે આ કારણથી 'કુમાર'માં આવતા ધણું પત્રો મિત્રો જે વરસ પડેવાનો હોય છે, એવા પત્રો પત્રુ હવે મારને જુદા મળતા દોવાથી આ વિશ્વાસ નિશ્ચિત આપી નથી મકાશે. પરદેશની 'આસ વિગિજ વાતો' બહુવંદાર રસદાય પત્રો એવા 'પાવિલિય' વાળા તરફથી જે નહિ મળતા રહે તો આ વિશ્વાસ બંધ કરવો પડશે. પત્રો મોકલવામાં એકો કપરના ધોરણે બહુમાં રાખીને એક ધૂંટલા પત્રો નોકલવા, અને એને જ નેત્રો અનુષાદ કરી આજે અહીં કાળજી પણ મોકલવા.

ત્રિવેનાચાઈએ પરદેશના પત્રમિત્રોમાં મરતામાં જોડે છે કે કાઠની પાસે વિશેષ અને નવીન હોય તે તેમને મોકલે: (૧) વિનોદ-સપ્ત એકલાલક થોડી, કાગળ શો-બાળાં બોર્ડિંગ, માસના પત્ર પાસે બાળક-પત્ર-વડોમાં મરતામાં દવા તરફથી દગળા દેગ આપ્યા છે. ઠાંઠ-અમેરિકામાં તેમજ દિવસમાં પણ પત્રબધાર કરવા ઉંડે છે; (૨) અમેરિકામાં તે જ પત્રમિત્રોની મરતા, બટા બુલર પા-લખુધર; (૩) સુખન શી ગામધાર, તો કી જ. ન. નંદવા, બેસે-રિયા ઈ. જોડે, કલેલ. (૩. વધારા)

સુધારો- 'કુમાર' ના અથા એકમા અનુભવી 'શ્રી ક્રાંસ બેક બેક' ઈન્ડિયા વિ. ની નહેરુવામાં એટલે એક કોલેજમાં રાસરસેળ બેસાલાલ કેપ. રાહતી નું નામ અનુભવી રહી ગયું છે તો તે સુધારીને વાંચવું.

રાસરસેળ બેસાલાલ કેપ. રાહતી નું નામ અનુભવી રહી ગયું છે

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તંત્ર - અપદ્વીક્ષિતકારિતા

આ

સાંજીને સઠધર કહે, 'ગિત, એ સાચુ છે. અથવા આ હીક કહ્યું છે

નથી જેને સ્વયં પડ્યા ન કરે મિત્રનું કહ્યું ।

મૃત્યુને પામતો તે તો જેમ મનઘર કીલિકા'

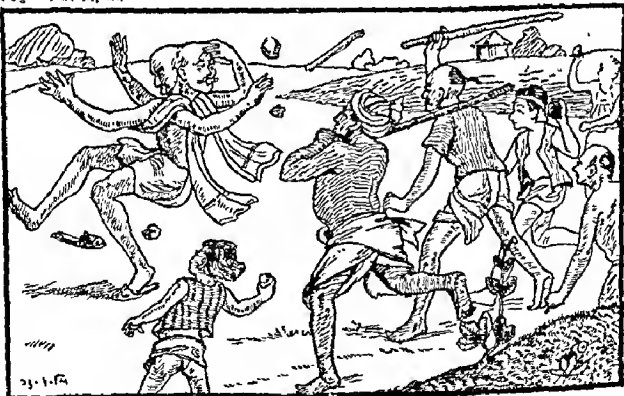
સુવર્ણસિદ્ધિ કહે, જો કેમ. તે જોલ્યો:

કુથા ૭

એક કુદાણી મનઘરક નામે વલુકર રહેતો હતો. તે કદાચિત્ વલુકો હતો ત્યાં સાજનાં જાકડા બાગી ગયા. એટલે કુદાણી ભડેને એ વનમાં જાકડા મારુ ગયો કરતો કરતો એ સાનવટ પડેવો ત્યાં, ત્યાં એણે શીશમનું આડ જેણુ, ને વિચાર કર્યો 'આ આડ મોટું છે. એને કાપવાથી મુખ્ય જાકડું થઈ પડશે.' એમ કરીને એણે કુદાણી ઉઠાવ્યો ત્યાં એ આડ ઉપર એક વ્યવસ્થા રહેતો હતો તે જોલ્યો 'અરે, આ આડ મને આશરો આપે છે એની રજા કર. કેમકે મુઝાદિ હાસ્યમાં રહું છું અને સમુદ્રકલ્પોદના અર્ગથી સીતળ બનેયો । છુ આઈ છુ' વલુકર કહે, 'હીક કહે છે, પણ મારે કરવું કેમકે ૧૧કડાની સામગ્રી વિના મારું કુટુમ્બ બુને પીડાય છે, એટલે જટ ફીજે ના. હું આને કાપીશ.' વ્યવસ્થા રહે, 'હું તારા ઉપર તુકડો છું, મેટલે તારે મોઢાં તે માથો છે, અને આ આડને રહેવા દે' વલુકર કહે, 'એમ છે તો હું ઘેર જઈ મિત્ર તથા પત્નીને પછી આવું, પછી તારે દેવું' વ્યવસ્થા રહે, બધે

વલુકર દરખાતો દરખાતો ધર કોર વળ્યો, અને શામખા પ્રવેશ કરતો હતો ત્યાં એણે ધોવાના મિત્ર વાળેને જોયો, ને કહ્યું, 'મે એક વ્યવસ્થાને સાંધો છે, એટલે કહે શું મારું. હું તને પછડા આપ્યો છું.' વાળે કહે, 'એમ હોય તો રાજ આવ, કેથી તું રાજ થા, ને હું બાંધે મનની એ યદ્દકોઈમાં મુખ બોલની પરચોડા આનંદ કરીએ. રાજ નિત્ય દાનપરાયણ રહી આદિ પ્રીતિ મેળવે છે, અને દાનના પ્રજાવધી મર્ગમાં દેવો સાથે અપાર્થ કરે છે.' વલુકર કહે, 'એમ છે, તથાપિ પત્નીને પછડા.' વાળે કહે, 'મદ, સીઓ સાથે મનઘણ કરવી તે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે, કેમકે એની મતિ અલ્પ હોય છે ભાર્યવ કહી મથો છે કે ત્યાં સ્ત્રી કે બાળકનું શાસન થાયે તે હરને સ્વયં થાય છે. સ્ત્રીનું વચન પુત્રવ્ય એકાંતમાં ન સાંભળે ત્યાં વિધી એનું મુખ પ્રસન્ન રહે છે, ને મુકુતન ઉપર ભાવ એને રહે છે.' વલુકર કહે, 'તો પણ મારે એને પછડું છે, કેમકે તે પતિવ્રતા છે બીલું એને પછડા વિના હું કાંઈ કરતો નથી.'

એમ કરીને એ ઘેર આવ્યો, ને બધી વાત કરી, તો સ્ત્રી કહે, 'નાથિતમામમા પ્રુદ્ધ કેવી ? એટલે એનું કહ્યું ન કરતુ વાળે સાથે મનઘ ન કરવો એથી રાજગ્રી આજ્ઞા છે વળી રાજ્ય એટલે કહેરા ની પરંપરા ન મોઈ થયો. રામે ને પાડવોએ વનવાસ ભોગમ્યો, ચાદવ નારા પાડવો, નળરાજ પદ્મજ શ્યા, સહસ્રાનું ને હંકાપતિ માયાં ગયા, એ એટલે કોઈએ રાજ્યની કમ્યા ન કરી. એને ક્યું

તાં અને આર હાથ મેળવી વલુકર પ્રસન્ન થઈને ઘેર આવવા નિકળ્યો, પણ લોચાએ તો એને સસસ પારીને લાકડ તથા પત્થરા મારીને મારી નાખ્યો.

નો બાઈ બાઈનો ને પુત્ર પિતાનો વધ કરે છે એ સ્થિતિથી ફર જ બાગરું. 'વખર કહે, 'સાચી વાત તો કહે, કઈ વસ્તુની પ્રાર્થના કરવી.' તે બોલી, 'તુ નિત્ય એક કષ્ટું વાળે છે, તેનાથી બેલો વેદો નિકળી જાય છે. હવે તુ તારે સારું ખીલ બે દાગ ને ખીનું માથુ માન, જેથી આગળથી ને પાછળથી એમ બે કષ્ટાં વળાય. એકના નુકસાથી ધરખરથ નિકળે, અને બીજાના ચૂકથી વિરોધ પ્રમથ કહેશે. આમ મુખમાં કાળ નય, નાનીકા આપખ્યાં વખાણ કરે, અને બે ય લોક મુઘરી જાય 'વખર કહે, 'બંધે, પતિવ્રતે, બંધે તે ધામ્ય કહ્યું; એમ જ હું કરીશ એવા મારો નિશ્ચય છે.'

એટલે એણે બ્યત્તર આગળ જઈને યાચના કરી, કે 'મને મારું છત્ર દેતો દો તો ખીલ બે દાગ ને માથું દે.' આમ બોલ્યો એવો જ એ બેગાધાળો ને ચતુર્બાહુ થઈ ગયો. પછી પ્રમથ મનથી ધર આવતો હતો ત્યાં આ રાક્ષસ છે એમ કહીને લોકોએ એને લાકડી તથા પથરા માર્યાં ને એ મરી ગયો. એટલે હું કહું છું: 'નથી એને મેવર પ્રજા' છનિ

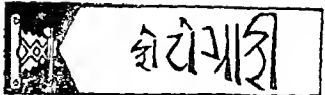
વળી વ્યકર કહે, 'કાઈ'પણ માણસ આગાપિશાચિદાનો વિશ્વાસ કરે છ તો તે હામપાત્ર થાય છે, અથવા કોઈએ આ કીક ક્યુ છે: અનામતવતી ચિન્તા અદ્ભુતભવ્ય જ છે કહે. યઈધાળો મુએ તે તો સોમશર્મપિતા યથા ॥ મુવલુંસિદ્ધિ કહે, એ કેમ તે બોધ્યા

કથા ૮

એક નગરમાં સ્વભાવપ્રભુ નામે વિદ્યાવ્યાપી શાસ્ત્રપુત્ર રહેતો હતો. તે એક વર્ષિએ ઘેર નિત્ય ધ્યાન કરતો, ને જે દી ત્યાં ન જમે તે દી એક માપ સજુ એને ગણતા આ મુઘરી એણે એક ધરો બધાં ધરાને ખીનીએ લલકરી અની નીમે ખાટલો નાખી તે મનત એકલિંગ એના સાચું લેવા જતો.

એક દિવસે સુતા સુતા એણે વિચાર કર્યો: 'આ હવરા તો મનુષી પરિણામ છે આમે યે આજ ધાન્ય મોણું છે, તેમાં વળી કુમળ પડે તો વળી વધારે મોણુ થાય. એટલે નીસ ડપિયાના સજુ છે તે વેચી બન્ને ડપિયાની દસ બકરી જઈશ અને છ માંમે પ્રસન્ને, ને એને બચ્યાં થાય એ પછુ એ જ પ્રમાણે પ્રસન્ને. આમ પાંચ પર્ષે ૪૦૦ બકરીનું વધ થાય, ચાર બકરી સારે સવસ્ત્રા બજડાખી ગાય મળે એમ કહે છે; એટલે બકરા સારે એક એ નાનુ પુત્ર મારે થાય ગયાના પાછડાના બજદ બનાવી ખેતી કરી પુષ્કળ અનાજ પકતીશ. અનાજ વેચીને મોનું કરીશ, અને સારા ભો વાણુ પર ચણાવીશ, ને તેમાં દાસદાસી તથા ધરવજરી વસાવીશ. મારી આ મંપનિ એઈ કાંઈ શાસ્ત્ર એની તરુણ તથા રૂપવતી કન્યાને મારા મેંડ પરખાવશે એને પુત્ર અવતરશે, તેનું મોગમમાં નામ પાડીશ. એ બાબેલિયાંતર ગાલતા શીખશે ત્યારે હું પુનઃક લઈને અધરમાનાના પુષ્ટરોમાં બેઠો બેઠો વાંચીશ. મને જોઈને મોગમમાં થાના પોત્રામાંથી નિકળી રીખશે નીખશે શાડાની ખરી આવજ થઈને મારી પાસે આવશે. હું કોપાયમાન થઈને શ્રાવણીને દહીય, છાકાને લઈ લે. પછુ એ પરક્રમમાં બચ દરો અને મારું વજન નહિ માંજમે. એટલે લકીને હું એને પત્નો પ્રદાર કરીશ ' આમ પ્યાનમાં ને પ્યાનમાં એણે પાટુ મારું એનાથી ધરો લાંબો મંયા, ને શોતે મનુ મનુ બરાઈ રહ્યો એટલું હું કહું છું. 'અનામતવતી ચિન્તા' છનિ

દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

હરીક્રાંતિનું પરિણામ

લાલક ચિત્રોના અગ્રણે પદેલાં મળે દીનાને મોઢક કતેજના હનામ: 'સદાય'—અંગન મેવાડ (કેદાર), નૌધાન (સુખ પ્રમાણે): (૧) 'તલ્લીન'—રજનીકાન્ત પટેલ—આમુંદ; (૨) 'વર્ધાઈન'—દાસમ મુતાર—નરિયાદ; (૩) 'ખેતર બણી'—રજનીકાન્ત પટેલ—આમુંદ; (૪) 'શમજીની' સવાર—વાલેન ધાધલ—મંદરડા, કાઠિયાવાડ

મોઢવારી અને અછતની આજની દોઢકીને લીધે કમેદવારીની સંખ્યા માત્ર મુઘરીની જ આવે છે અને હરીનાઈનું ધોરણુ હિતરનું રહે છે. છતાં આવા સરેરાશમાં પછુ જેઓ પોતાના આ શોખ પાછળ મર્યા રહ્યા છે તેઓ ધન્યવાદપાત્ર છે.

બાઈ સીમન મેવાડાના ચિત્ર 'સદાય' નો વાદળાની બેકમાકાન્ડ અગ્રણ લીધેલા વિષય આલેખ છે, પછુ તીન ફાઈસગની ખાની તેમજ પ્રિન્ડની નળીને ટેકનિને લીધે ચિત્ર બિનગી મનિનુ બની નય છે વાદળાનાં લોળા બાનસામે મુખ્ય વસ્તુ કલાય પડે છે અને બાર ઉચ્ચો માથે ચક્રવતી લેળોને શ્રમ તથા મતિ પછુ કીક લેવાયાં છે. ચિત્રના નીચેના ભાગ વધારે અપદ છે, અને ને અગ્રણ ઉચ્ચ વધારાની જરૂર છે. ગાવા વિષયના બે ત્રન્ મેંપ લુકાલુકા બેન્ડચરી લીધાં લેાય છે જરૂર જોઈદ આર ચિત્ર નીકળી આવે.

બાઈ રજનીકાન્ત પટેલના 'તલ્લીન' માં પ્રમથનુ ચોરખ મથ-વાણું નથી, તેમજ બેકમાકાન્ડ આખીકદેલી છે, ચિત્રના મથાળોને ચોખા દય જેટલા બાન નકામે છે. દરેક ચિત્રમાં કોનેરા નજીકના ભાગ તીન ફાઈસગાં લેળો જ લેઈએ, નહિ તો તે ખાખી અખાય. બાઈ દાસમ મુતારના 'વર્ધાઈન'ના ચિત્ર પાછળ કોઈ દેતુ રેખાઈ આવતો નથી ચિત્ર પાછો લેનારને મારે કીક રમડય કે મેંગનો લેળોને જેઈએ. ચિત્રના વચલા ભાગમાં આવેલો લેખેડનો દરેક કંગરીનો ચિત્રના બે ભાગ પડે છે. અને પાત્રો કેમરાથી સમાન લેખેડ આમ મોઢ-વાઈને લેખેવાં જખાય છે બારી, ફરો દેખાવ પ્રમેક્ષાપાત્ર છે. આદા-રનો ભાગ ઉપરથી હિતરના કોરો પેદા ખોલે કરવાની જરૂર છે અને નીચેના ભાગમાંથી ચવા દય મથવાથી ચિત્ર ચપુ કીક લાયે છે.

બી. બી. ફનીબંદા

પરિચય

'Camera in the Tropics' c/o The Illustrated Weekly of India, Bombay વાર્ષિક લપાળમ ૩૧. ૫; મુદ્રક ૦-૮-૦. આ માસિક દિરૂપતાના ક્રાંતીમાસિક અભ્યાસીએ મારે જ પ્રકટ થાય છે અને અનુમતિએના દાધ ઉપરથી લેણે, મથાદો, પ્રસ-અમાળાને મેંડે નેમાં આવે છે. સુદર ક્રાંતીચિત્રો અને કરી મથવ તેના નમૂનામાં પછુ ખૂબ આવે છે. રજ પાનાનું ખીયાખીય લેંડકું, મારે પેપર ઉપર છપાતુ આ પત્ર મોણુ નથી.

— 'Swan Bulletin' નેપેન્ડ બિલ્ડિંગ, બટ અમરાવાદ. એને-ર ક્રાંતીમાસેની કળા વિશ્વાવવા થી નવનીત મુદ્રક ૦ ૫ ૮ ૦. તલ્લીની ચિત્રા મથે નીકળી આ પત્રિમ તુરનમાં જ સુઝ થઈ છે. અનુમતિ ક્રાંતીમાસેની ફૂલિએ પર વિવેચન અને ફેરવી ક્રાંતીમાસે આદીનીએ આખી આ પત્રિમ દિગમાનિક વપને પ્રકટ થશે અને દેક વખતે ક્રાંતીમાસેની દરેક જ વાદ રાખશે

ભારતના મચ્છીનિર્માણ વડે ભુવા (અનુસંધાન પૃ. ૧૪૨થી)

આમેફોને કેટલાયે નાવમાની રેકોર્ડિંગવાળી એમને અમર કર્યા છે. કમનસીધે વહેજુલા સાક વર્ષના થયા ત્યાં સુધી એમની એકે રેકોર્ડ લિટરી ન હતી. જે થયે જુવાનીમાં તેઓ મેં નાતા એવેરેસો ખ્યાલ કરવો રહ્યો. આખરે આખરે પેશારરના આસપડે વસ થઈ તેને રેકોર્ડિંગ ઉતારાવા તૈયાર થયા. કોલોનિયાલ પબ્લીક એગેન્સી નવ રેકોર્ડ બહાર પાડી છે. હરેક રેકોર્ડમાંથી ગાયનના ચલચિત્રોને સ્વચ્છતાવાનું મળશે. બધીયે રેકોર્ડિંગ સારી છે, તેમજ એમને પોતાને મિત્ર મસ્દાર અને તોડીની રેકોર્ડ માટે પક્ષપાત હતો. રેકોર્ડમાં પશુ તેઓ ગાના, અને કોઈ પણ બીજા ગાયકને મળતું નહિ એટલું બેન એમને મળતું. છેલ્લાં બે વર્ષે તે વહેજુલા એક એવા એવા અવશેષ રહ્યા હતા તથિયત બચી ગઈ હોવાથી નાઈ રાક્ષા નહોતા, હતા કોઈવાર હોસીની વિનવિને માન આપી એમને દરીદ્ર દઈ અર્ધિ-એક દલાક ગાઈ જતા થાપી સમયાએ એમને ગોષ્ઠીની એમને અતાર કરી, ત્યાં એમને જતુ પડતું. પગની સદી કાશીયાત પછી કરી આ-

વેશ પુત્રમાં એમનો ધ્યોખરો વખત માગા ફેરવામાં હતો. એક રીતે ગાયકે અને નહો. બહુ કમનસીધ ચલુવ છે. એમને ન્યાંસુધી હોમો રેકોર્ડ સહે, ન્યાંસુધી એમની હયાતી, ત્યાંસુધી જ એમની કીર્તિ. એમના મુલ્ય પછી એમના એપલ્સનું ચિત્ર સરખું જે રહેતું નથી. પણ આઈવીની વાત છે કે વહેજુલાની રેકોર્ડિંગ હજુ મળી શકે છે. અને એમનું પ્રેમતો તે એમનું ચિત્રમાળીન રમાર બનશે. કુમનના બીજા બાગમાં તેના હમી છે:

‘મુઝે થલ વિશી ગાશ કરનેમ બહુત હી કલ કલાને પડે એકએક સીત શીખરેમ અન્ધ ગાયકોડી સેવા કરની પડી! પરંતુ મેં અસી નહિ વાહતા હિ કુસરેસિ હી કસી તરહ કલ કલાને પડે. ને કલા મેં બનતા હ’ વલ કુસરેસિ સિખરેમ મેં કસ કલાડી હી સેવા કર રહા હ, ઓર કુસર કાલ બી રવાર્મ દેમને નહિ!’

ગાયકો પોતાની વિશ્રામ બીજાને આપવાનો બાબતમાં બહુ કૃષ્ણ હોય છે. વહેજુલા તેવા નહોતા અને તેથી જ એમના જવાબી ભારત વર્ષની ગાયનકલાને અપવાર હાનિ થઈ છે. **વસન્ત એધી**

સંસારનાં શહેરો

૪૩-વેલિંગ્ટન

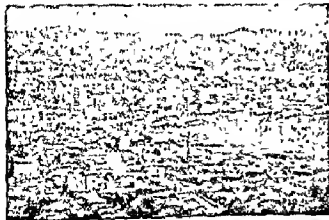
ન્યૂઝીલેન્ડને કિનારે અને ફિલિપ્સ ગેપના થી ડાબુએને બનેલ છે તેમના કિનારે ડાબુના છેક નીચલા, બહુની એકી નવાગેડા પર તેની રાજમાનીની આ નગરી આવેલી છે. ન્યૂઝીલેન્ડના કોઈ ડાબુએને ન્યૂઝી પાડની કુશની માનુક્યુનીના ફિલિપ્સ તરફના મુળ ઉપર કોઈ નિકલસન નામનું એક બંધર છે, તેને આપરી લઈને જરા બંધર થઈ, એક કુશની બંધર ન્યૂઝીલેન્ડના આખાત પર સુધી રહેલી ટેકરીઓની વચ્ચે વચેલું, ન્યૂઝીલેન્ડનું આ પાટનગર એક વિશાળ અને મુંદર બંધરનું છે. ધરાવે છે, અને આખાત પર તેનાથી વહેલી ટેકરીઓ પર પથરાયેલા તેના નિગારનું દ્રશ્ય

આખાતમાંથી એવા બચ-મનોહર કાને કે વેલિંગ્ટન આજુ એધી ટેકરીઓથી વચેલું હોવાથી તેને વિન્તારનું મુકેવ પડે છે. આ થી, ફરિયાદિયાર પર પુરાણ કરીને નવા ‘વેલિંગ્ટન’ વિન્તાર ઓઠા કરવામાં આવે છે, જેના પર આજનાં ગામવાડી વતો ધમલગી રહ્યા છે. હોમોના વગવાર આપના બધા ટેકરીઓ પર પથરાયેલા છે.

આ મહેરને કિલિસા માત્ર ૧૦૦ વર્ષનો જ છે. ૧૮૪૦માં તેની રચાઈના થઈ ન્યૂઝીલેન્ડના વસવાટના બંધારણમાંથી એક પહેલું ચાલુ હતું જેને ન્યૂઝીલેન્ડનું પાટનગર તો એક. ૧૮૬૫માં થયું, ત્યાં સુધી

રાજધાનીનું મહેર આઈલેન્ડ હતું, જે નગર એકે ૧૪ મે ૧૮૪૩ ન્યૂઝીલેન્ડના પ્રાંશમાં મોટું મહેર પ્રજાપ છે અને કોઈમધવા તથા બંધરી ને પારમાં વેલિંગ્ટનની સાથે કોઈમાર ડાબુ રહે છે. એ રહેલે વધેના વેલિંગ્ટનમાંથી ફેર છે, જેમાંથી એક કિલિસા એક આઈલેન્ડ તરફ અને બીજા, પૂર્વમાં આવેલા એક કલા જ મહેરવાને ને પોતા, બીજા બંધરી નગર ને પો-આર તરફ વધે છે.

સાલ ટેની બોલિસી ચિત્રોરિયા પુનિવ નિહી કોલેજ, ન્યૂઝીલેન્ડી આરસ અને કુશનું બોલિસી પાલિમેન્ટ મહાન, નેશનલ મ્યુઝિયમ, નેશનલ લાઈસ અવા ન્યૂઝીલેન્ડના ગવર્નર જનરલ રહે છે, અને સેપ્તેમ્બર પાર્ક ‘આર’, જે વેલિંગ્ટનના રોજનરેમાં છે. સ-ગવર્નમેન્ટ-પોલિસી બે વખતી વચેલે ધરાવતું આ નગર સાલુ, બોલુખતી, રેકોર્ડ અને ઓની જવાવડના કોઈના માટે પ્રખ્યાત છે.

ન્યૂઝીલેન્ડની રાજધાની વેલિંગ્ટનનું આજનું દ્રશ્ય

માધુકરી

૩ સન્યસાથી ૪૩ સન્યસા રહ્યો;
પરંતુ જે મા : મણી પાવેનો
ને તો નથી સન્ય સગાન બાગેનો.
આમતવા કમન આદિ સિખેનો,
ને તારી પાને પુરુષાર્થ પાષા
તરી જતા - જાનના મહાવેશ
મે અહ્યા દેવ વરઠિયાનો-
તખી, તકા ના જાનનો નિશાન

એ કહ્યા વાન આજ નો પ્રિય
૩ જુલિનો ૧ દરી કપડાગ
આગળ રીને કરી છે દળુ નિગન,
દા સન્ય નો છે જ નથી, તમને
પ્રવાસ તે 'સિન્ડુ ન માય નિષ્કળ
—નવીન મહેતા

‘ઈંદા’—હિંદને મહાન નિર્મર્શશાસ્ત્રી

મધ્યા પુસ્તકોમાં પોતાને ‘ઈંદા’ નામે ઓળખાવતા હિંદને સર્વશ્રેષ્ઠ નિર્મર્શશાસ્ત્રી કહેવડે દેખાઈતા એકન (એ મહાકવિને પદેસો અક્ષર મળીને ‘ઈંદા’-EINDA-માય છે) આજથી તેજુ વર્ષ પદવા હિંદમાં જન્મેયો અને હિંદમાં જ એની જન્મીને વિશેષ ખ્યાલોનેયો. એની જન્મસ્થલ વિદ્યાથી કારણકે પછી શિવિષ્ણુ સંપિંચતુ છવન તેને માટે મર થયું એક રીતે એ છવનને આભાર પણ માનવો જોઈએ, મરણ એને લઈને જ હિંદો જોયો સમગ્ર નિર્મર્શશાસ્ત્રી આપણને મણી સંસ્કાર પચા-વનની થયે નિહન જઈને એ કોટીનજઈવાગા ૪૪૮ વચ્ચે, પશુ તવાના હસાગાને તેમજ મોન ૪૮૫ થી બનાવ્યું

આમ કતા એ માનવો અવિશ્વશુદ્ધિય વારસો આપેના મંથા છે કપડાથી મુખ કે ખાતા એ છવનને તળિયે રજાનો જે અન પ્રવાદ પદેના રવા દેતો એ તેના અરસા દરન પુનઃમધ્યા કીવાયો છે એ પુનઃમ છે ‘Tribes on My Frontier’, ‘A Naturalist on the Prowl’, ‘The Common Birds of Bombay’, (હિંદના-દેસા પ્રમાણે મુળાદર્શ પડીએ એ જ હિંદના પશુ પ્રાણાનવ પડાના છે) ‘Behind the Bungalow’, ‘The Fine windows of the Soul’, અને ‘Concuring Animals and Matters’

દરસને એજ વિષય કપર પ્રાણાદર્શ્ય અને અન્યયુક્ત કૌશીએ વર્ણવ્યું છે, વિવરણ વાદાટી આત્મીયવને બદલાવ્યું છે, પશુ એ બેગાથી એક હિંદને પદેસી રાકે તેમ નથી વડના આટ માટે એક મળે એજે લખ્યું છે, ‘પાતાની ગાખા આગાથી એટલે જમીનમાં મજ પદેસાવગા અને પછી રજ વર્ષે એ તેના કોટીમણી બની રવા’ બસા કસાકાની માદા પ્રાણાનવ વચ્ચે વધુ મર્યાદ લનાવવા માટે પદેસાએ કચનાનો આશ્રય કીધો છે નીધવુ જાણત વચ્ચે કે જલવાનુ, પશુ હિંદની ગાય ગાય ને પગ પડેલી દશે એની નાનાગની મંથી બેસા સપવા વચ્ચેને એ જિજ્ઞાસુ નીય બની રી રહે છે

પદેસાને એના અન્યાસ તથા પ્રવિચ્છ વચ્ચેમળે દત્તા અતા નળે ને નળી કે દિલ્લા પ્રાદિન- નિશાગની બીજ વાચુદાસે એ અભાસિલ દેના એની શુદ્ધિમાથી પ્રદેન્યુ મેટ અબ કમ

નથી નવ્યું, એને કચવા પદે કચ્યું છે એને પતંગિયા પર લખ્યું છે, માદા પર લખ્યું છે અને કમળિયા પર લખ્યું છે, ન્યામ અને કીરીથી માત્રી હાંપાડે કોટિમણી કોટાદાક (હિંદિયન મળે) ‘૫૨ લખ્યું છે એની જ નવે પદેસુ એ માય કચ્યું છે મુળાદર્શ થયી ‘Cupressa Cent’ નામના પતંગિયાની પદમામણી વર્ણની સુચકદરી એની અન્યેષક પ્રિમાપવાવ આત્મકાનના પડથી મળી રહે છે કે, ‘તાનામુખા મે મેળવેવા અનુષર પડથી મે બાહુ ‘૫૩ કચ્યુ દશેમા પાદના ‘કેડા’ વાજાનું કે કે છે, ન્યામ- ન્યા તેની ‘૫૪’ માત્ર પદે છે એને એ- પ્રમાણે મધ્યાખી આખા પાદના મણી મજલ રેવનુસા મેટી પાદે ‘૫૫’ દવાડની વાન છે કે માનવ-બન (Genus Homs) ‘૫૬’ આ વિશ્વગમ નિર્મર્શશાસ્ત્રી નવરંધરી ૫૭થી ૫૮ થી પાછી.

આજે યુરને જન નામે પરદેસીના જુગીનાજુગીએ દિલ્લી આ અભવળી અને ન્યાથેવેરકે જમિ ૫૨ આ રી જાન્યા છે, ત્યાં પદેવા પાવ પુરા-સવા અનેક આપી દેસા છે પશુ દિર વિષેની અનિયમિતિમાં ગિવાય તેની પ્રદિનિના અને પ્રાદિન- મિદાસને પ્રાદિન- પચિય જમુ ગાયસાની જમુ દેસા એ તરી કીધી છે, પશુ ને સમને દાવ આપવા પદેસા આપેના પાનાનો પ્રમાદ આપા વિષંવામા કવા નોડા છે કોડગમ પડીનાની કુટીરુરી પાચવેસ બેને ગાય છે, એને દેસાની પ્રવે- વિષે- ન્યાસપર્વ વચ્ચેના મળી અને છે હિંદમાં દેસામાં મોડી એ દત્તર બનેા થાય છે, જતાં દેસાની એને પાનાનો અવરમને અન્યાસ જનાવનાર દિરી પ્રતિના કવા?

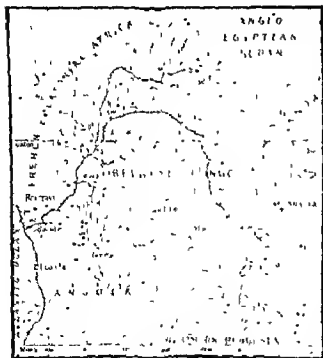
વેસાલિયન કોંગો

પુર મેટલિયામાં રવાને મારેસાની ૫૨ દેસાએ કચવેનુ ને જ ન્યાસન મળી નવ મારેસાએ એને એકે વાજ નાગમ માદેસા વિશ્વગમ પદેસાને મળે ને ન્યાસન મળે પ્રદેસ, ન્યાસનમાં નેની નેના નિ- નમલિ ૫૩ ને ન્યાસ નેના નેની નિવમ, કાવાવ દવા કીર-તવા ન ન્યાસન નેની ન્યાસન કવાવ દેસા ને ન્યાસ દવા મારેસા ન્યાસન નેની ન્યાસન કવાવ દેસા નેની ન્યાસન

દારમા બેલુ રહે છે. પામ આદિ તથા ત્રાણના ઉત્પાદનમાં તો તે જનતામાં ખીલ નખરે આવે છે. એ ઉપરાંત મેગેનીઝ, જસન, કૉબલ્ટમ, કૉકસે, કપાસ, મેપર, તંદી, કૌમ, મગ્નુ, શેરડી અને તળેલુ પળુ તેનું ઉત્પાદન જગત્ર દોહને સુખ રાખેલાં યુદ્ધપ્રયાસમાં એનો સારો સ્ત્રોત હિંસો રહેલો છે.

જેલિયન કોમોના ૨૦૫૦ લાખથી ૩૩૫૦ જાણ એકર તો માત્ર જગત્રનો ૪ પ્રદેશ છે, જેમાંથી વિવિધ પ્રકારના શાકાંશો પાળી આવે છે. ૩૫૦૦ માઇલના તેના રેલમાર્ગો છે અને નદીઓના લઘુ-અન ૨૧૦૦૦ માઇલ પર જળવહેવાર ચાલી રહે છે. બની મળતે ૪૫,૦૦૦ માઇલ એટલી પાણી સ્રોતો છે. જુદા જુદા આફ્રિકન દેશો સાથે તેનો વિમાન-વહેવાર દોહાયેલો છે અને એના આવરપ્રદેશમાં પણ ૧૦,૦૦૦ માઇલ સુધી વિમાની વહેવાર ચાલે છે. ૧૯૪૧ ની ડિસેમ્બરના તેની અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની વચ્ચે દિલ્લ પર સર્વિસ (૧૧/૬૪ વહેવાર) ૮,૪૬૦ માઇલનો-ખાલમાં આપ્યો છે. ટવી-આર અને ટવીકેન સર્વિસ ઉપરાંત રાજધાની લીઆપોલટ્રિયા મુકામે આંતરરાષ્ટ્રીય વાયરેસ સિરક્ટમાં પણ કામ કરી રહેલી છે.

જનજન એકલાખ નેટલુ સૈન્ય પળુ તે ધરાવે છે, એ જેલિયન અસર નીચે સમ નરે છે. ૧૯૪૧ માં હસિયુ ઝેબીસીનિયાનાં ઇશલિયન સરકારો પર હક્કી કરવામાં બાજ મળ્યાંને આ લશ્કરે આમોચ, ગંભીરતા તથા સાથે હાથ કરેલા અને નવ ઇશલિયન મેનાપતિઓ, ૩૩૦ આફ્રિકા તથા ૧૫૦૦૦ લેનિકો કંદ પાડેલા.

(કપર) જેલિયન કોમોનો પ્રદેશ તે એના પરથી તેનું નામ પડ્યું તે આફ્રિકાના મહાન કોમો નદી. ફક્તે આવેલા કપર હિંસિયા શ્રાતમાંથી નીકળી, કપર વરે ચૂકેને પશ્ચિમે આવેલા આટલાંટિક મહાસાગરને મળી આ નદી અને તેની સંપ્રદાયક રાજ્યો સેર લાખ ચારસ માનવના એટલા મોટા પ્રદેશને પરીભાષિત કરે છે એ બાબતમાં તે દુનિયા આખીમાં એકલા પછી બીજા નખરે આવે છે. ૩૦૦ માઇલની તેની લગાડમાંથી ૧૫૦૦ માઇલ સુધી તે તેમાં વહોલો હકારી સકાય એવી તે જગત્ર છે.

આફ્રિકાને ધોળાવ મધ્યગામે તે આવેતું હોવાથી કોમો નદીના મુખ આવજળનો માર થોડા જ માઈલનો દરિયાકિનારો તેને મળે છે. વિપુલ-વચની બને બાલુએ તે વિપ્તરેક હોવાથી તેનું ઉત્પાદન કપ્પુ છે.

પહેલાં આ પ્રદેશ કોમો કી સ્ટેટને નામે યોજાવાતો. જેલિયન-મના રાજ વિરોધોટ ધીરજો તેની છે. ૧૮૮૫માં સ્થાપના કરી અને પોતાની અંગત મિલકત તરીકે તે તેનો પલ્લીવ કરેલો. પછી ૧૯૦૮ માં તે જેલિયન પાલિમન્ટને રોશી દેવામાં આવ્યો અને ત્યારથી તેનું નામ જેલિયન હોવા પડ્યું. નવા મહાસુદ પછી કીંગ જાવ નેગમ્સના નેડેટ અનુસાર જર્મન દેરેટ આફ્રિકાના ૩૫૦૦૦ અને ૩૩૦-સિપાતો પળુ તેમાંને કી દેવમાં આવ્યા. તેની ૬,૧૦,૦૦૦ ચારસ માઈલની ધરતી ૬૫ ચારસે એક કોટ ૬૫ ચારસની વસતિ છે. —અ.

અમારી 'શરમ'!

૧૯૪૨ના ડીસેમ્બરમાં ક્વેટ્ટાના યોગગારા વખતે બંધીઓની પલુ હડતાવ હતી અને શહેરના રાજાઓ પૂર સાત આઠ હડતાના કચરાના ઢગવાઓ ખડકલ રહ્યા હતા. રોનવાળો દારૂ ની-કળવાથી ધારતી હતી મેયર કલકાના નવસુવાનો નેલેર તદુરુની ખાતર દળાવવાને કચરાના ઢગલાઓ સાફ કરવા હાકલ કરી.

અમે સોઆર રાતપુરેડા પર રહેતા હતા. તલુચાર હાડા સુધી આગારા લાતમાંથી એકી દૂર કરવાને કોઈ સુવાનો ન નીકળ્યા. કમ-લારો વધતા ચાલ્યા અગારા મહાનમાં આડ દસ સુવાને હતા, પરતુ આપ કામ કરવામાં અમને 'શરમ' લાગતી હતી.

તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બરની રાત્રે "બોલ કહીયાર" પછી અમે નીચે રસ્તાઓ પર નાનું હતી.

આશ્ચર્યાનુભવ રહેલો એની સુવાનો રસ્તાઓ પરથી કચરાના ટોપલાઓ સારી રહ્યા હતા અને ધાળીથી થોઈને રાજાઓને દુષ-અને ચક્રેકિન બનાવતા હતા. ખુદ આગારા મહાન પારીજાન-મારા પાંડોરો ચોનાઓને રાત્રીના સનનેડ મહેનત કરતા નેડેઅ-મને 'શરમ' આવી. પરંતુ આ અમારી સાચી "શરમ" હતી.

અમે પાચસાત સુવાનો કપાડાઓ નીચે બેઠાં અને સમુદ્રીમાં લાની ગયા. અમને નેડે આશ્ચર્યાનુભવી પળુ રહેલા સુવાનો આવી પહોંચ્યા. આપ કામ કરવામાં જળમ વધુ.

ગને સમનનું કે રવાતે-વધેથી બાની પ્રેન પાસેથી આ પલેલુ શોખાનુ છે. —કારકાદાસ ધાસાઈ

યુદ્ધ પ્રયાસની દિશ્કોમાં યુદ્ધકાળની કરકસર

યુદ્ધ પ્રયાસની દિશ્કોમાં યુદ્ધકાળની કરકસર દર્શાવી દિશ્કો-ટોનો જે સમુદ આ અકના મુજબિય વાગ્યા આપો છે તેમાં આગ-ધ્યાન એકે તેવી બિયિસિટતા છે, એક એકે યુદ્ધકાળને કીધે જલે ખાગ-લગા મુનામાં આવવી કરકસરને દિશ્કુ આફ્રિકાની સરકારે સ્થા-વની દિશ્કોની ધ્યાનમાં પળુ અગલમાં મૂકી છે, અને આપકોના કરતા અરથા ફક્તી દિશ્કો બદલ પાડી છે. દિશ્કોની રચનામાં એ એક નવીન, આશ્ચર્યકારક અને વિગિપ્રસંગ છે, નેથી મેરી-નાની દિશ્કો આસ સમદપાન અમુદા છે, અને ધમ્મા દિશ્કો સોખીવા તેનો સમદ છે જે આ કાંઈની વિગિપ્રસંગ કપર આવેલા સમદમાં સુનપ્રશાસની મૂળ સાત દિશ્કો, અને તે જ કાળની નાની કારકી હા દિશ્કોના નમૂના દર્શાવ્યા છે. દિશ્કુ આફ્રિકાની દિશ્કોની બીજી વિરોધતા ત્યાની દિશ્કો જે આપકોના કાંદવાની છે તે દર્શાવવા પહેલી દારમા દેરકના બખે નમૂના આપ્યા છે.

(શ્રી દરિયાઈ એકના મનદ)

આ માસ ઇતિહાસમાં

જૂન

હાત્રની વર્ષગાળુનામાં ૭૬૦ અને ૩૦ ફ્રિગ મરાવતો આ મહીનો, જીવિયસ મીઠું ફો-મન ફ્રેન્ડશીપમાં કેન્સર થોડો તે પહેલાં રૂઝ ફિયસનો હતો અને તેનો કમ ચોથો હતો. સ્ત્રીએ તેમાં એક ફિયસ કમેથો તેતુ નામના રોમન દેવરાત્રી જીતોનાના પરી તે પછે હોવાનું મનાય છે. રોમન ગ્રામ્યમાં એ દેવી સ્ત્રી-નતિ ગ્રામ્યતની અધિષ્ઠાત્રી દેવી ગાળુની અને લક્ષ, બાળક-રુચ્ચ, આદિ ઉપવના અ-નુત્વના પ્રગંગાએ સ્ત્રીઓ તેની કપામના કરતી. એના ચિહ્નરૂપે પશ્ચિમમાં આગે વખુ જૂન મહીનો 'જેન-માસ' તરીકે ગણાય છે

તા. ૪ જર્મનીના માજી વ્યસર વિલ્હેમનું હોલારના ખેત ખાતે અવસાન, ઈ. ૧૯૪૧
તા. ૧૦ 'ફેદાર' નામથી ગુજરાતી પ્રાદિ-ત્વચા-નળપત્રી વાંચકોતિજીના કવિ 'સાપી' -લાંદીના દોકરમાદેળ સરમિડાનુ અવ-માન, ઈ. ૧૯૦૦

તા. ૧૩ અહમદનગરના રાજ્યને બ્રિટિશ પ્રદેસ સાથેનોડી લેવામાં આવ્યું, ઈ. ૧૮૧૭.

તા. ૧૬ હોમરસ લીનની ચળવળ માટે ઝેની જેમ્સને કેદ કરવામાં આવ્યા, ઈ. ૧૬૧૭

તા. ૨૨ હાલિયન લેખ અને મુસ્લીમી નિકોલો મરિયાલેલીનો જન્મ, ઈ. ૧૬૬૦. (The Prince નામનો, રાજનીતિ કપરનો એનો શ્રેષ્ઠ અમુક ગ્રાંથ છે; તેમાં રાજ-નીતિના ટકાવ માટે કોઈપણ ધોરણ નીતિ-માન કે અનીતિમાન નથી એવું એણે પ્રતિ-પાદિત કર્યું છે)

તા. ૨૪ 'ન્યુકાંકોલ્ડ' (જેના નામમાં જ તેનો અર્થ આવી વ્ય છે તે) કિતર અમેરિ-વાના ઠાપુની સૌ પહેલી ગ્રોથ ઝેન કંઈકે દરી ઇ. ૧૮૬૭

તા. ૩૦ હિંદના હામતુ બિઝેટ પાચનાગ આ વખુ ૧૯૧૭ અને અગ્ર-દેશનાયક હામાયાર્દ નવકોટીનું અવસાન, ઈ. ૧૬૧૭
આ માસની વ્યક્તિ વિશેષ

નિરૂપેષ ઐતિહી

જીવનબર દીકરીની મુમિ માટે કંબનાર, અને નિષ્કળતામાં છતાં મધી હેનાર અને જગતન-ચરની નિર્મળી લેસ અને દેશપદમાં ગાળનાર આ દીકરીયન દેશપદના મુજે તે પ્રતિશ્વામાંનો લેખક એનો જન્મ છનોએ સુમો ઈ. ૧૮૦૫ના વતનની યર મીએ થયો. શરીરે એના પચ્ચથી બદલ માદેસો રહેના. મુજે સુજિએ અસાધારણ બળિયો મળ્યા, અને ધાની વાંચી વધે યુનિવર્સિટીનો અભ્યાસ પાર

કરી કાયમનો ઝેન્યુન્ટ થયો અભ્યાસ-કાળમાં પખુ પોતાના કન્ય આર્થિકશીલ્પિ-શક્તિમાં તે પ્રેમ ને આદરને પાત્ર થયેલો

એનુ ગ્વાભાવિક વસ્તુનો આદિત્ય તરફ હતું, અને તેણે લખુ પખુ પુષ્કળ છે, પખુ પોતાની માતૃભૂમિ દીકરીની ઉત્તમિત અને પરતર દશાએ તેના હૃદયને બેચેન બનાવી મુખ્ય અને આદિત્યનું મહત્ત્વાકાંક્ષાઓને બાલુએ હટાડેલી તેનું 'પોતાની કવચની બનીને અનિવરતા પ્રવરણ મુક્તિની માગણી કરતાં કલિતકારી લખાણો તરફ વાળી ૧૮૩૦ ની કેન્થ ગામ્યકાંત ની 'કામોતાની' (દીકરીઅન ગ્રુન્ડ-ન ગણ અર્થ કોલસા બાગનારો)નામના રાજીય કાલિકાનીઓના કુખા મરજમાં નેડેલા એ દરીકત કુદી જવા દરજિયન મરદને તેને પકડી કાચેનાના રિલ્લામાં કેદ રાખ્યા, તખુ તેની સામે કેમ સાબિત ન થઈ શકવાથી તેને દેશનિકાલ કર્યો, અને તે કાન્સમાં માલદર જઈને રહ્યો

ત્યાં જ્યારે તેણે સાનેનાના કારાગરમાં જિલ્લી મળેલી, અને યુધ્ધપરદમાં પ્રજવાન થઈ પકડેલી 'યજ દરીની' (તરફ કટલી)નામના મરજની ચોજના પચરજ દરી. દશા પર-તેન અને પાચા દરીનીના નવવિધાન માટે લો-નરનિ, મેશિયા આકામ્પા અને બજ-વાની અગિયારેયો જવાના કાયકમે દતા તેની આ પ્રતિપત્રી બરડીને કેન્થ ગામ-નાલે તેને ૧૮૩૨માં અપસદ આપી, જેટલે તે કિવર્જાક વેચા અને ત્યાં છનીવામાં પાત્ર વર્ષ ૧૮૬૬માં લટન થયો, જ્યાં તેને ઘણા મિત્રો મળી આવ્યા પખુ અર્ધી તેને પોતાની ચોજના ચલાવના મરજના નરીથી સામે ન્યઝ યુદ્ધ જેટલું પેડુ અને અલ્લહ માસિયામાં લખાણો અને અલ્લહ-નો લખીને વિર્ષાદ કરેલા પડેલાં તેના બધા

લખાણોમાં એક મનાતા 'વ યુદ્ધીઝ ઝોય મેન' (માનવધર્મ)ના વિજયાન નિળા તેણે આ કાળે જ લખ્યા

જેવામાં ૧૮૮૮માં દીકરીમાં બજવાની તેવાડીઓ થઈ યુદ્ધી જેટલે ને ત્યાં ગયો, પખુ બજવા નિષ્કળ ગયો મેશિયા ત્યાંથી નામી કિવર્જાક થઈ ૧૮૭૨ થયો. આ પછી ૧૮૫૨ નો માન-ટુઓનો અને ૧૮૫૩નો મિયાનોનો બને બજવાનેણે પેલ્લોનો નિષ્કળ ગયા. અને એમ છે-જીવના અત (૧૮૭૨) મુધી એની ચોજનાઓમાં જ ને મળેલા રહ્યા કાચર અને મેનીલાદીના ૧૮૫૬-૬૦ના પ્રથમનોમાં પખુ તેનો જ દોટીનું ચાર હતો અને તેને યુદ્ધતરીકે પૂજતા મેશિયાદીઓ અને દીકરીનુ મરજ ગ્રમકન કર્યું એ મનોપ અને જીવનના અત-કાળે મળ્યો.

જીવનના છેડા વર્ષોમાં તેણે જેટલો અને કામગીરના મરકનના પ્રથમો પખુ કેન્સર અને માર્કેસ તથા બાકુનિનના મરકનમાં પખુ તે અલ્લહ ૧૮૬૦ના બજવામાં બાચ લેવા માટે તેને માથે લાગો વખત જીવની મહેરી કોલાલ દરીની રાજ છેવટે પાછી મેશિ લેવાઈ અને તેને અતિમ ફિવરો માતૃબળિને આપે માજવાના ગળ્યા, ૧૯૫૪, ૧૮૭૦ના માર્ચની ૧૦મીએ પિસા મુકેલે જેનુ અવસાન થયું

વિકાસનું વિગ્ન

આજકાલ અમેરિકામાં મધ્યમાણીઓ યુજનરિયાતમાં મદતવનો કાળે આપી રહી છે, પખુ એ કાગ તેવાના મધથી નહિ પખુ મીઠુથી નીકળી રહ્યું છે, જે ચારદોથી પખુ વધારે ઓછો નિ-ચોને માવપચાય છે એ ચોનેમાં દવાઓ, મેશિયા, દાઝમાંનો અને સડાયક વિમાનો બવાનો સમાવેશ થાય છે અમેરિકાના મધ્યમાણીઓ પાજવાસાઓ નવ વર્ષ (૧૯૬૮) માં ૩૩,૮૦,૦૦૦ દવસ મીઠુના કાળે આપ્યા છે, જે અમેરિકાના હનિદારમાં એક વર્ષમાં વ્યયેટા જગત તરીકે અર્થે ગણાયો છે

યુજના વારણે એક નવીન આશ્ચર્યધરક પ્રદિયા જેને બનાવવામાં આજે, જે એટલો નાનો છે કે મહેલાની માનુષના મગમાં જે એનિંગની પીક કપર પાંધી મકાય છે, એ નેડ સરેશો મોલવવાનું નેમર પ્રવાન બને કામ કરે છે આ મેટની ખાસ વિશેષતા એ છેવરદરીઅલસા કોઈ મહેરની પાતલુએ કે માખણ છે તો તે મેટિયો થોડીને નહિ પખુ કેવળ કોઈ કંડાનીને જ સરેશો મોલવી મકે છે, તેનું વચન મહેલા નાનુંકે કે એ કેડાર મેટિયો થાવાના રૂપમાં દેડ-વાઈનેન મળવાય છે

ઉંઝે કમળ પકમાં તદપિ દેવસિદ્ધિ મરે,
નહીં દૂલથી, કિંતુ મૂલ્ય મુલ્યવાય ગુણિ વરે.

રમણવાય મેળી

અભિનવગત

$$\begin{aligned}
 1^2 + (2^2 + 1^2) - 1 &= (1) \\
 2^2 + (3^2 + 2^2) - 2 &= (4+3) + 0 \\
 3^2 + (4^2 + 3^2) - 3 &= (10+3) + 1 \\
 4^2 + (5^2 + 4^2) - 4 &= (10+4) + 3 \\
 5^2 + (6^2 + 5^2) - 5 &= (14+5) + 4 \\
 6^2 + (7^2 + 6^2) - 6 &= (14+6) + 10 \\
 7^2 + (8^2 + 7^2) - 7 &= (20+7) + 11 \\
 8^2 + (9^2 + 8^2) - 8 &= (20+8) + 21 \\
 9^2 + (10^2 + 9^2) - 9 &= (24+9) + 26 \\
 10^2 + (11^2 + 10^2) - 10 &= (24+11) + 35
 \end{aligned}$$

અરમ મસ્તુર અને નરમ ટોપી પહેરેલા આ ખુશનુમા ગિરનારને ઉવરાવે તો એક રડતી સુરતદેખા દેરો.

હો કરતાં પુકપની ધાણસાકિ તીમ હોય છે

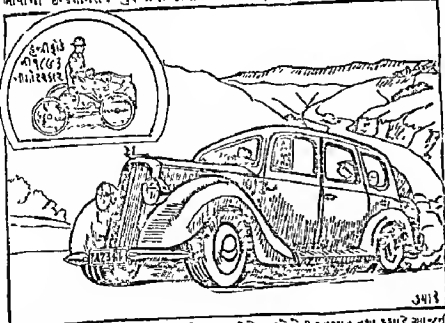
આ અકામા 'પેન્ડિંગ' વાળા લેખમાં ઉમેરવાની એક વિનંતી કેપ એવ શુદ્ધ હોય પામે 'મજા પેન્ડિંગ' (લોક એક્સ-પેન્ડિંગ) નામની એ પંખીની નવ શાય છે તે સ્નેહાની શાફક ભૂકે છે !

ગાંધી વાતર આઠાગામી પડતો બરઘોળા દેખાય છે ખરો, પણ ખરી રીતે પાળીની શાફક તેને કાઢી દેત દોળો નથી

કહેવનો કેમ પડી 'આપી નર ગિયાં-બાઈથી' અથવા 'મીઆબાઈના આધા દાખા', અને પડેલાં ફાંસીયા માટે વપરાતી, આપ વા અવિધ્યનો વિચાર કર્યા વિના દેક અને મ્મમ્મના વિનાશ લખાણ કરીને કનવળ આપવા સામે ચેતવતી, આ કહેવળ પાછળ વાત છે કે, એક વાળીએ કુદાજ માટે ખાણમાં નરબારીને, બાળુ બંધ કરતી વખતે તેમાંની નરના કિસાબનો કનવળ મૂકવા સાથે લખાણ કરતો દત્તો. તે વેળા આમનો કાંદવાળ ત્યાં થઈને નીકળ્યો, તેણે મુસંદીનીનીથી નરનો એક દાણો હાથેને ગરબો ભરીને ખાણમાં નાખ્યો ને વાળીઆને કહ્યું કે તો પછુ મી આખમાં આરખો દાણો નાખ્યા કે જોગા એ કામગીરા રખતી છે વાળીઆએ કમરક છતી કે જોગા આરખો દાણો તે ખાણમાં નાખતો હશે ? એ કામનો શો ? પણ કાંદવાળે મું કે તારી શાફક કસોની પામે કાઢી વધારે દાણો દેાય ? મને મળ્યું તે મેં નાખ્યું એ લખવામાં તારે શુ ભવ ? કોડી ફોલદરના દખા અને વરા મધ, તેનું મન થનાવવા, વાળીઆને લાગે વિચાર કર્યા વિના તેના કહેવા પ્રમાણે 'આપી નર ગિયાબાઈની' વખતે મેં વાસો બ નળીમા બસી ખાણમાં તે નાખી ખાણ ખેંદી નીધી, જતે વરગે કુદાજ માટે મેં વાળીઆને બાળુ કુદાજી ને ખજાર વડતા ને કાંદવાળે કમરક વરવાળાએ નરની શાવની કરી 'આજા વા વિચારવના થશે વર નેડાથી બાસા બનીને આનામની મ્મી, પાલ બું વજારામા કમરક વજારી ગિયાનાઈકો દકની ક્કો નેમશી બારથી નર પડાની લીધી ને વાળીઆ દાખ ધસતો રવા.

દરિયુ આદિમાં થતી 'કુલરકોલ' (dunkerkol) વાગતી દરિયાની નવ મારવ મર્યાદાં નવતી થાય છે.

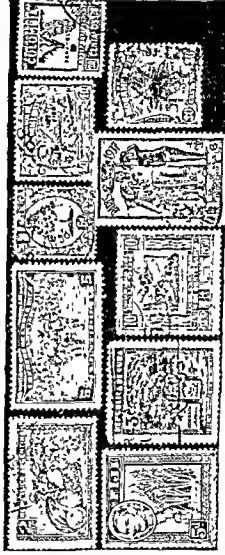

બીજ ને વૃદ્ધા વાયુવેને ફોટની કલા પેટનુ પામીયે ન દલ્યે તેની આગાન તથા કુશારે આજની મોરનામી મોનું મળ બીજ તો ઉપલે રાજે ખાણે છે તે દેવી ફોરે દ ૧૮૬૩મા બનાવેલી ખજાન-પાળમ મોર, એ પહેલી મોર ખૂળ અવાજ કરતી અને બેસનારા સાધાની પળુ કોડોડી કરતી.

મુદોચાદી હરીશર્મા ચિત્રે।

‘मोक्षमयी मोक्ष’ : गंधुबाछ अहं-आत्मदावान, श्रीलुङ्गिनाम, ‘नोक्षनी’ छिरोसँ ‘गन्धुबाछ’ छट्ठ-ऊँचा, नोक्षपात्र, ‘झानी’ . नटपक्षाल अहेला-सुरत, नोक्षपात्र, विप्लो भाइरुज्जो, पृ. १७६

દેશદેશની પ્રિક્રિયો પર ત્યાંનાં મુજોની એકાદશ દાખવતાં ચિત્રો

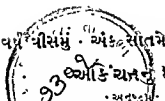
[illegible][illegible]

ભક્તિમુગ્ધ મીરાં

ચિત્રકાર - કનુ દેસાઈ

નૌલકી નહિ આવે સારી રાત, કિસ ત્રિપ હોઈ પાભાત
અમકે ઉઠી મુખને મુરિ ભૂળી, અન્ન કદા ન મુકાત.
ભગતુ દીવાની તન મુખ ભૂળી કોઈ ન બની મહારી ભાત,
મીરાં કહે બીની સોઈ ભવે, અસ્ય કવન દિન હાથ.

જોઈએ! ગયાં પછી! છતાં તુ પુષ્પિવિષ્ણુ; અગાધી વચગાતા પારી ડાહસો શાથી આજુવ ?

જોરાવત ગંગા-પુષ્પી, ઇન્દ્રના મહેલ ડાહવા; પાંચવન્ય લીધો કૃષ્ણ, કાળની વાળી યોવવા.

સૂર્યાના સારથી ફેરાં સ્ત્રીકારી મુક ઈન્દ્રને, લાડીલો આશ ખેડતો આમના નીલ કાનનો.

અગીકુળ પીધો દેવે, પીધુ કદે લક્ષાલક્ષ; વિષ્ણુની ગોર શીવાએ વિરાળ્યો ગણિ કૌટુલ્ય

ધનવન્તરી ગયા છોડી, પુરવીના દઈ ટાળવા, ચન્દ્રમાઆમના આલ્યા રોહિણી સગ મહાલવા.

કામદુગ્ધા લીધી ઇન્દ્રે એપણા કિંચ પુરવા, પારિભત ગયા મોહી સધિકા-વેળી સૂચવા.

સ્વપ્નની સુષ્ટી જેવાં રમા ઇન્દ્રપુરી વચ્ચા, વીરના બાહુએ ગેઠા, ધતુપ કાટિપ્રભાવતા

સમુદ્રિ કો ગઈ આલી, છતા નિર્ધન કા નહિ ? છે હજી એક-ગર્યાન, કાળેથી ધન એ સહી !

રતિલાસ છાયા

કૃષ્ણ

શાંતિ-લક્ષ્મી

કૃષ્ણે કઈ ધણાં કર્યાં : જનમતા કાસ વિચારી દીધી, ને હાથો જમુનાજ્યો, યશુમતીના તાર કીલ્યાં ધણ; ચૂસી રાક્ષસી પૂતના, શકતો કાળે, ગિરિપ્રાગણા ખૂ દો, ગોપની સગ પર્વત ધર્યો, કૌલી ધણુએ દધિ બાદ્યે કીટનખેલ જોગ ગયાઓ, ને વીધું કં ટાળ્યા, પહેલોને ગયુરા નવો રસ ગ્રહો, કુખન યુ પ્રીતિ કરી, નેખીસુવળી વીર્ય, હરિતલિયો, આલુરનાખેયો ચૂરી, ફેસ-પ્રાણુ હર્યાં, પસાન્ય તણુ ન્યાયો થઈ જોગળ્યા નાહો એ મથુરા તણ, હરિદને પ્રતિ વડવા, દારકા સોહાનાની નગરી કરી, નજ હરી તે રૂઢિગણી, ને વરી બીજી રોજી હનર, વસવરલે પુરની બધી આવરી, સાંત પ્રોઠ પ્રસન્ન જીવન રમ્યું, તોયે ન હોડે મુકવા.

ઇન્દ્રપ્રસ્થ પધારી કોરવકુલાગરો મુક વિચિ કરી, ભાજી ભોજી વિદુરની, રણુમડી યે સારથી પાર્શ્વને પ્રેર્યો યુદ્ધ મહાં, મહી કૃષ્ણના ત્રાશેપી રહી, અને પોદીને તર હેડ ઝીલી ગરને લીધા લીધી સકરી

ક્રોડા જોગ કરી ગયા મનમરી, બસી જનની, હરી ક્રોડની ઉરગોરસી, નટવરે નાચુ નચાળ્ય ધણુ; ખેડયાં ફગમ, હુટ હુટ દળિયાં, પુરનીતણુ આંગણુ, રંગું રાક્ષપય, કોસલ ધરી બીતા ગયા ઉચ્ચરી

... ..

સુન્દરમ

માણસંગાર

પૃથ્વી

હની હૃદયએક્ય ને જીવનએક્યની ભાવના, રાખે રુચ્ચતા હતા પ્રજા પડયા કરે કારગા.

પરંપરે અર વહા સરજ એડે વાત્સલ્યના, કર્યાં સદન ધા જરે હૃદયએકતા શલ્યના.

હજી કરીસર તે રુદ્ધ દેરી બીનો કર્યો, અહો જીવનઆશથી પ્રજાવેતર-તારી ખર્યો

નથી અમન ધ્રુવ, તિગિર ફેડડુ યે નથી, કશું નવ સમયેલુ વિરહજાન ગાવા મધી

વિલાય સહુ સ્વપ્રદર્શનકુલાસની જેમ છે, ધરી પ્રથમના ઘાસાલગી કિન્તુ પેથે હનિ.

સદા ય પ્રિય, સચ્ચે હૃદયસંજના કરીને, આડીં ગર વહા કરે હૃદય આડું કે નિર્જન.

સહી સમવંદેલુમા રમરચુંદ્રાને પ્યારથી, ભલે જીવન મોભલ વિયગ ધાવસુગારથી.

વેળીલાઈ પુરોહિત

યદિ નહું ય—

ધીઃ જરી ધીઃ કુચ ? કપાઈ દોડવુ, ઊડવુ ?

કરો લખજખાટ આગેકશી જીવનના જીવનના લગીર પણ, કાળ એક પર કાળ બીજી ભરી

જેટલા બસ જેટલાજાનુ, કપાઈ જીવનને કેટલું ? ન નેન વિરમે જરી, સ્વન છાની ના મિત્ર;

શાયા નવ શાયા જ નવા પદ તરંગ-અકારથી વટાવી જઈ કુનરો તર સરિત્તું ઝેરા નિર્જેરા

જેટલા બસ જેટલાજાનુ, નહુ કશું યદી હુ કે ? હુલાસચક્રુર યે. છપ્પી ને, જુલાઈ અને જીવન દઈ દોડવુ તુ હુકારાઈ હુ જરો ?

નહીં ઉરકુર ન મુ નહીં જી જરો શોયરો : 'નહુ નહુ નહુ નહુ' આર ! કેટલું ક્યાં લગી ?

ભયે, અળ ન થોજરો, તનવમુચ્છ જેટલાજરો, પરતુ તુ જી ગતિ યદિ નહુ ય નહુ યરો ?

ઉપેન્દ્ર પંડ્યા

નિઃશ્વાસ

તૂટી પાંખો હેવાતણી, નયનના સાગર છડી થયા ખાલી જોતાં. ત્વહીં નવ રણુ સૌકીક રણું

હને જિન્દુ એકે જરિ જીવનવાને નયનને બચાવી જિન્દુ જીવ જીવી બની બાપ, હજીયે રહી હેયુ રૂપી. અવ વહી રહી તે મુખયપ્રો.

હેદર જવાબુ

જિવતર કેસા

બધુ જેવું, છતા જેવુ

એની છે આ જિવનકલા, અજની ધારરેલું

રામપ્રસાદ મુકલ

જે શહેરમા અભિરામ જેવેલીના પટ સીવરે છે ત્યા મેઘની સાથે તેને પહેલાનું જોગબાનુ નથી સી નહિ છે કે એ પરદેશી છે, ને પટ સીવરવાનો જોગ કાચગનો પ્રધો છે.

તેને મનમા થાય છે. 'પેસા-દાર હોતો, પેસા ચાલ્યા ગયા, સાઠ થયુ ફિલ્સ ને રાત દેવતાના કપનો વિચાર કંઈ છુ, દેવતાના પ્રસાદથી ખાઈ છુ, ને ઘેરવે દેવ-તાની મ્યાપના કંઈ છુ. ગાઠ આ માન કેઈ ખુશ્તી શકે જોગ છે ?'

એવામાં દેગનો પ્રધાન મરી ગયો. રાજ વરદેશથી જોક નવા પ્રધાનને આજ સદિત લાંબા. એથી કરીને તે દિવસે શહેરમા ખૂબ ધામધૂમ હતી કેવળ અભિ-રામની પીછી તે દિવસે ન ચાલી.

નરો પ્રધાન, એ તો ક્યાકથી ગળી આવેલી ડાહરો હતો, જને અભિરામના બાપે કહેથો હતો અને જેના હપર પોતાના પુત્ર ક-રતા યે વધારે વિચારા મપથો હતો. એ વિચારા જ ગોષિસિ ધીવજો તે વડે તેણે ડાસાનુ બધુ ય જોરી લીધુ એ જ દને પ્રધાન થઈને ગયાઓ.

એ જોરડામા અભિરામ પટ સીવરતા ત્યા જ તેના કાકોરણું મ્યાનકે હટુ લી જઈ હાથ નેરીને તે જોરડા, 'આટલા વખત સુધી દેખા યે દેખામાં ને રજો રંગમા હુ તાર રંગરજુ કરતો તે શું આટલા માટે ? આટલે ફિલ્સો વરદાનમા શું આ અપમાન આપ્યું ?'

૨

એવામાં રશનો મેળો બરાવા તે દિવસે કેટલાય દેશના કેટલાય લોકો તેના પટ ખરીદવા આવ્યા. એ જ લીડની વચગા એક છોડેરા આવ્યો. તેની આગળ અને પાછળ રસાસો હતો. ને એક પટ પડદ કરીને બોલ્યા 'માટે આ લેવો છે ?' અભિરામે તેના નોકરને પૂછી નેયું 'આ છોડેરા કોણ છે ?'

[અનુસંધાન પ. ૧૧૬ ઉપર]

સામયિક ચિંતન

ધરમાં અને શાળામાં કક્ષાપ્રવૃત્તિ

એમો કલાનાં અભ્યાસી છે, કલાના શિક્ષકો અમર વિદ્યાર્થીઓ છે, તેઓ તે હમેશાં કલાની એક સાચી મુદ્દિને આનંદ ભોગવી જ રહ્યા હોય છે તેમની આત્મપાસતા સર્વ પ્રકારના બંધનહરીંગો, આચારોગો, વિચારોમાં અને વાસનામાં મુક્ત કલાવૃત્તિની અસર પ્રકટ થવા વિના રહેતી નથી, અને તેની છાપ અદ્યા જોઈ શકે છે.

કોઈ એક ઉત્સવ-પ્રસંગ હતો. કિચ્છે જી. તર્વેત રવાણાચિકરીને જ આજે કલા કપડાં પહેરીયું એ વિચાર આવી જ્યો બહેને એ જ કપડાં અચર શોરીસરખી શોભતે કે શાગ-સાચથી હશે, પણ તેમને ઉપધાગ હરવામાં કલાભિરુચિનો અપ મદવાનો જ કલા રમનો મેળ ખાશે, કઈ સીને પરસ્પર ભળશે, સરસ પસંદગી કઈ બાજુનો યત્નેનો વિચાર હરવાની તક થશે એ છે. આજ, પોતાના પોષાક ઉપર ધ્યાન આપવાની ગાણસને જીવનમાં ખાસ જરૂર જણા શાય છે એ વાન એ સ્ત્રી-કારીએ તો, તેને માટે આજની આભિરુચિ ધરવામાં શાળામાં મળે એ કહિ પશ્ચાત્તિસર યોજના ભાષણ કરી છે કે નહિ એ જોવાનું રહે છે બાળ્યે જ કોઈ સરખાએ આને વિચાર સરખે પણ કશો હશે

આપણું ધર આપણી પ્રાકૃતિજીનું હોય કે ભાટે રાષ્ટ્રીય હોય, પણ તેમાં કલાવૃત્તિ વિ-કસાવવાનો અપાર અવકાશ છે. આપણા ધર ઉપર આપણા જીવનની પ્રત્યક્ષ છાપ પડે છે, એ ત્યાં રમો અખાબ હશે, તો તે આપણને રમના શોખ નહિ હોય તે માટે નહિ એમો સામાન્ય ભક્તિમંત્ર અપાત્રી સાક્ષી કે આદિઅવળો કંઈસેલા યા હેતુરહિત વેરભ-ઉત્તરણ પડેલા દેખાય, તો કહી શકાય કે બંધ-વરમાં કે મોઢવણ માટે આપણને જરા ચે કાળજી નથી, કા તો તેનો વિચાર જ આપ-ભાગમાં નથી, કા તે આપણે કાળેજા ગા-ભુસે છીએ. આપણી વાણી કે પોસાક હરવા ચે આપણું અભિપ્રદર્શન વધુ તો આપણા ધરમાં શાય છે. આપણા વિચાર અને રહેણી તેમી પ્રકટ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ આપણા ભાવિના વિકાસ અને ધરનરમાં ચે તેની સખજ છાપ ભરે છે. ગામો કે ન માનો, પક્ષ નિષાકની અમર આપણા મનસ પરથી જતી જ નથી. માનસ મરીમ-શી અને આપણા દેશના અનુભવો પરથી જલાયું છે કે રંગ અને આકારો આપણા ધર

સંચાર અસર નામે છે અને કળાનો અભ્યાસી તે તે તરફ બાળ્યે જ ભેખરવા રહી શકે.

હવે સાવાનું, મકાન જલ્લો. જોતા જ ગનમાં શું થાય છે? કેમ આડું કુંડું બાંધું કુંડું હોય જોગ વાને છે? જોરદારો પ્રસ-પ્રતા હવનને છે? મોડીસ-જાડેથી જ શરૂ કરે ને? તે કેવું છે? સુષપરીતે ચોઢવાએ છે, કે બેપરી મંગલા તે તરફી મંગલા રંગ-વાળા ખળભળાં પાડ્યા પર છેડા વળેલા ને વાસનુક કાનળિયા ત્યાં બેઠે છે? કસાદ-પૂર્વક મેકેન્ડે એવા ચિત્રો શાળામાં છે? કે બેટા, કોકડા જલો બેસેલા ને કળા નકશા જેવાં, ન મનમન તેવાં ચિત્રોમાં મારડાં ત્યાં ચોટવા છે? કે પછી સાવ ચીતળના પાદર જેવી સંચારક ભીતો પર વળાળાડેલાં છે? જમીન ખેરદારી ભીતે, પ્રકાશમાન રંગ-વાળી છે કે મેકા યોઢેટ વા રેકેટ રમના કસોડા ત્યાં મારેલા છે? કલાના આધોજનથી કસાદ કે વિચારપૂર્વક કાંકે કરવાનો ત્યા પ્રયત્ન થશે? કે બેરો શોભાનું આનંદુરું કુંડું? કોમ્પાટ-ડગા કલા ચે કાંઈ દરજ્જાના કરી છે? વિદ્યાર્થીઓ કે શિક્ષકો કાંઈ ફૂલકાદ ઉગાડવામાં ચે પ્રયત્ન કર્યો છે?

શાળા અને ધર એ સમાનના જ ગોંઠો છે નમરમાં મોઢા બગીચાઓ, વૃક્ષકલાવાળા માર્ગો, બહેર મકાનો આદિ ઉપર કળાનો અધિકાર ગરીબારો છે; પણ પોતાનાં ધર અને શાળાને જ જે ન સખાળી શકતા હોય તે શહેરીના નમરમાં શુ કળાવવાનો હતા?

જીવનમાં ધરજી ને પળે આપણે બન-રની કે કાળનાની બનેલી ચીજો વાપરીએ છીએ. દુકાનેમાં પણ રોજિંદા વપરાશની અનેકવિધ તરાદો તથા રૂપરંગવાળી સખ્યા-બધ ચીજો ખડકાની બેઠે છે છીએ. એ-રિંગોમાં, શાળાઓમાં, દુકાનોમાં કે કોઈને ઘેર ફર્નિચર પણ સારા કે કદરૂપા જેવા હરીબ છીએ. કોઈના ઉપર નાદકિયા નકશી, તેમ કોઈ પર સાઈ મેલરથી હોય છે આ બધામાં સાક-મોહું, લાચ-નાલાચ, શો-ભાત કે બેઠું શું છે તેમો ખ્યાલ શિક્ષકો ને વિદ્યાર્થીઓ હરી સખા હોય તો તેમના જીવનમાં અરેખરી કલાવૃત્તિ ચિકરી રહી છે. એ જ કહી શકાય.

આ વિષે એ પ્રશ્નમાં સચેત હોય તે તે ઠાસ પ્રવીત થતી કલાસુધિ જીવત અને છે. એ જીવિએ જ પ્રાચીન દર્શિમની ભદો-

ટીપાય તો મુલ્યમય ઘાટ થે શકે, હટાય તો વૃક્ષ બીનું બની શકે, મુકાય તો બિટુ નમે ચડી શકે સમપણે માનવી કેવે થે શકે?

રમણભાવ સોની

જગાલી સરજ, એમાંથી જ અનંત ને હસાર પ્રવેશ, મુકવ સમુદ્ધિનો કલામાં અવતાર થયો, તાનમહેલ અને રમણતોના સમજાહેલ બન્યા, આમાં અને કારી જેવી રૂપમુદર નગરીઓ મરબઈ થીસ અને રેશ, ચેનીસ ફેરે-રેસ અને પારીસ પ્રવેશ્યા તે પણ એ સમયના સોડેરીઓની કલાવૃત્તિવાળી જ સરનવાં છે અને એ વસ્તુઓ પર એ જીવિ-ની આયુક છાપ મૂકી અથા છે.

આવળાં હસારવરથી આજની તરફ પ્રત્ન પર એ જ પ્રમાણે જીવત અસર કરી રહ્યાં છે. આજની પ્રભની રહેણી પ્રમાણે જ તેની બાત સરનય છે ને આજની પ્રભના જીવનમાં પોતાને પ્રજાવ પાડે છે. આ કાંઈ કપોળ ક-હવાને કે અધરિયા સાન્યવાની વસ્તુ નથી, પાશુ રાની એ કે ખાતો ઈ, પાશુ, કાક-કાગ, રચકાગ, વસી, વાસણ, આદિમાં તેનાં પ્રતિબિંબ અરેખરી પ્રકટ થઈ રહ્યા છે, અને તે આપણા જ યુગની નિશાનીઓ છે.

પણ તે પછી વ્યક્તિનન સર્જન અને આભિષકરણું શું? તેની તો આપણે હજી વાતજ નથી કરી. ઉપર વર્ણવેલી, જીવનના પ્રેરને બાપી રહેલી કલાપ્રવૃત્તિઓમાં એ સર્જક શક્તિઓને પોતાની લીલા બનાવવાનાં પુષ્કળ પ્રસંગો મળે એમ છે. વઠી, નવી પ-સંમ્પી, નવતર વસ્તુઓની ચૂંટણી, અભિલવ રમણોજના અને ધોતેની ધોમ્યાવ્યવ્થાનો નિરિશરોનો ખ્યાલ એ કદે જણ પોતાની રીતે કરે છે તે પણ એક પ્રકારની વ્યક્તિગત સર્જકતા જ છે, અને આવી તક જીવનમાં સોને મળે છે. સામુસ ભતે જ કાગ કે તે અર્જન, અને બીજીરીને સર્જન ન જ થાય, એમાંથી જાણી છે હોઈ અને પેન્ટિંગ કે તેમને જ સર્જનકારીને ઉભરે નથી એમજા વ્યવ-હારના પ્રસંગો પણ કલ્પી ચે વાર કયાની ચોમ્યાચોમ્યા વિચારવ, ની આવે છે અને તે વખતે ગાણસની જીવિની પરીક્ષા થાય છે.

આપણા રાજિના જીવનમાં જ કલાવૃત્તિ દર્શાવવાનાં એટલા બધા પ્રસંગો આપણને મળે છે કે નવારે સિસેરો અને શાણુંએક સાધને તથા સાગાની તપી આજળ થરી તે તરફના ફૂલેસનું બહાનું બતાવ્યા કરે છે ત્યારે નવાહ અને એ જ થાય છે. આપણે

ગાત્ર પુનઃક્રિયા સિદ્ધાંતો અર્થાત્તે દીએ અને વ્યવહારની સત્ય સૃષ્ટિને ઉવેખીએ છીએ. પ્રાચીન કાળમાં અને ગર્ભયુગમાં, ઇત્તનગા સુદરતા પ્રકાશવાની અને કલાશક્તિ પોષવાની ગાણસોને ખુબ તકા હતી અને આજે નથી, એવું કહીને આ પહેલાં નાહક આપણા ઇત્તનને ગાંઠ, ઉત્સાહશન્ય અને નિકાં પાતાતીએ છીએ અને પ્રત્યગ રહેલી સ્વાભાવિક ભૂમિની ધનકને કચડી નાખીએ છીએ.

બીની પ્રભાગા એ ભૂમિની ધનક સવિશેષ તાલુકો છે. એ વખતે ધરમાં અને કાળગા તેમને માટે સર્જેલા વાતાવરણ, તેમનાગા ઉતાવેલી સુખ, તેમને આપેલી તકા અને વાતીગ આગા સમગ્ર ઇત્તન અને ગાનનગા આપા મુલ્યવૃદ્ધિ કરી દેશે. કલાશિમા ગાત્ર પાઠ પૂરી કાળગા પાતોએ પરજ પચાસ નથી, ખુદ ઇત્તનગા તેની સત્યતા પ્રતીત કરાવતી મેઢીએ અને તેગા જ તેની સાચી સાચકતા છે.

(૨૦. રે ફોનરતા લેખ ૫૨થી) ૨ મ. સ.

વિક્રમ કિસકેટ્ટાવિદ

૧૬૬૬નું આ સંવત ૫૨ થતા ૨૦૦૦નું સંવત મેસરો અને તેની સાથે વિક્રમના ત્રાગથી અંકિત આ સંવતગણનામાં એ હવે વર્ષ પૂરો થયાનો આજ મહાસો, એ પ્રસંગ ઐતિહાસિક ગદ્યવતી ગણાશે. વિક્રમ સવત, એ ઉદ્ભવિનીના પરાક્રમી ને લોકપ્રસિદ્ધ નરાધીપ વિક્રમાદિત્યનું આગર મહારા છે. 'પર-દુર્ભાગનનું' બિઝનું એ પારમેહા એ નરેન્દ્ર ગદારાન વિક્રમાદિત્યની અનેક લોકકથાઓ પ્રચલિત છે. મેનાની મુખ્ય સિદ્ધાંતન-વ્યાખ્યા છે તે પૂરથી મેટલુ ને રાષ્ટ્ર સાથે છે કે તેણે લોકોમાં અનેક પ્રકારના દુષ્ટોને દૂર કરી મુખ અને સુરક્ષા તથા આબાદી અને સમૃદ્ધિને મુગ રચાખી હતી. હાલિકાશરોધન દીઠ તેના નામ સાથે સાચી વિગતોની કહીએ સાકળી શકાય નથી, પરંતુ જેનું નામ આજ એ હવે વર્ષથી લોકહૃદયમાં આજુઘર કરી મેટું છે એ સંવત્સરની રચાપક નવર કોઈ રમણીય નરયુગ હશે, અને તેથી જ એ સવતના ૨૦૦૦ગા વર્ષની સમાપ્તિ પ્રસંગે પ્રેમ પેતાની કૃતજ્ઞતાને કાઢ સંસ્કારિક પુરવો અંકિત કરે તો તે ધર્મતજ ગણાશે.

આલિયર નરેશ મહારાજ સિધિયાએ ઉદ્ભવિનીગા પ્રસંગે એક મહોદયકવવાની આજ્ઞા બહાર પાડી છે, અને તે માટે રાખ્ય વરસથી એક લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ મારફત કરી છે સમ્રાટ વિક્રમાદિત્યની અવન-નવની ગા વિક્રમગત્રનું નિર્માણ થશે, ને તેગા બારવ-

આવતો અંક-

એક નવા જ ત્રિસી ચિત્ર તથા બીજા અંકકાચિત્રસાગ્રમી, તેમજ યવિવ્યવસ્થી સનીન ને રસાયક વાચનસાગ્રમી સાથે, મેટા ૩૫માં

આગસ્ટ-સપ્ટેમ્બરના

સુખા અક નરેકે

દીવાળીએ બહાર પડશે

વિદ્યુત કલાકારોનો સહકાર મળશે. વિક્રમ-મહોદયવતી સાથે એક વિક્રમ-વિજયવરતબની રચાપના થશે ને તે પ્રસંગે પ્રાચ્ય વિદ્યા સંમેલન, સમીત સમેલન, સર્વધર્મ સમેલન અને પુરાતત્ત્વ, કલા, ઉદ્યોગ વર્ગેનું એક પ્રદર્શન થશે વળી તથા શ્રીગત મહારાજ માધવરાવ સિધિયાની પ્રતિગા મુકાશે. એક વિક્રમ-કીર્તિમાહિરની રચાપના થશે, તેમજ એક સમૃદ્ધ લાયકેરી, પુરાતત્ત્વ સંપ્રદાયક તેમજ ઉદ્ભવિનીના પ્રાચીન અવશેષોનો ખાસ સમ્રદ કરવાનું પણ બંધેર થયું છે આ ઉપરાંત વિક્રમ-સિધિયા ત્રિશ્રિ વિદ્યાલયની પણ વિચારણા ચાલી રહી છે. એ વિદ્યાલય રાષ્ટ્રબાધા હિંદીનું એકમાત્ર પ્રથમ વિદ્યાલય ગણાશે. આ સામૃદ્ધિક પ્રસંગ મહાભારતના ધનકુલેશ રોક બિરવા, સિર હુમીયર, રોક માણેજ્યવ આદિનું નામરકમે આપી છે.

ને ગાત્ર ઉદ્ભવિયાની જ નહિ પણ દેરાગા સવત આ સંચરસાગ્રિ ઉત્તરવાની તેવા-રીના કવવાની લોકલ વ્યવસ્થી રહી છે મુખા-ઈગા કેટલીક સમિતિ અને સંસ્થાઓએ તેને માટે જમના અને દ્રવ્યસયક કરવા મદદમાં છે એ આરોગ્ય વાર્તા આ રમાર-પ્રસંગ નરર ચિરચરણીય બનશે.

‘સંસ્કૃતિ ચન્દ્રકે’

● આરોગ્ય સંસ્કૃતિ વિષયક સાહિત્ય કે કલાના ક્ષેત્રમાં થતા ઉદ્ભવ સર્જનને વર્ષાવર્ષ મુખ્યલ્લેખક આપવાની પ્રથા મુંબઈના બાર-તીય વિદ્યાભવને સ્થ કરી છે તેની શરૂઆત આ વર્ષે ‘સમસાન્ધ્ય’ના બેલપટમાં તત્કાલીન સમૃદ્ધિના વારાવરણની કલ્પતા કલા-રવાને સંવત્ર પ્રચલ કરવા માટે ‘પ્રકાર પિક્ચર’ના બ્યબીતા દિગ્દર્શક શ્રી વિજય

બેટ તથા એ ગોલપડનો કલાનિર્માતા શ્રી હનુ દેસાઈને આપીને કરવામાં આવી છે. ‘નરસી-બગત’ અને ‘બરતનગણપ’નાં ચિત્રોમાં મ્ના-વેશી પેતાની રાત્રિઆથી ખ્યાતનામગા થ-બલા એ બંને કલાકારોનું ‘ભારતીય વિદ્યા-શવન’ એવી સંસ્થાને હાથે આપુ ઉચિત બહુ-માન થવા માટે આગાજ આમને અતિનદન છે.

૫૮ . . . . (અનુસંધાન ૫. ૧૯૧થી)

‘આ વધુ પ્રધાનતા એકનો એક દોરાર’ અભિરામે તે ૫૮ ઉપર કપડું ઢાંકીને દહુ ‘મારે એ વચ્ચે નથી.’

એ માથળીને હાકરાની ત્રિફ થઈ ગઈ થેર આપીને તે નો ખાતો નથી પીતો નથી, અને મો ચાલેકુ રાણે છે.

મગીએ અભિરામે થેલી બગીને મહોને મોહવાથી મહોરો મહેલી થેલી મગી પારો પાડી આપી, મગી મનમાગનમાં બોલ્યા: ‘આટલું બધું અભિમાન !’

જેમજેમ અભિરામની કનડનત થવા લાગી તેમતેમ તે કહેવા લાગ્યો, ‘આ જ મારી છત છે’

૩

દેશરજ સવારમાં સો પહેલા અભિરામ ઉદરેનની એક છળિ હોરે છે આ જ ને નેડી પાનુ બીજુ કોઇ પણ ને બજતો નથી.

એ દિને જુએ છે તો ચિત્ર બજાબર મનમગત થયું નથી કેકે બજી બહાઈ મગુ છે કેમે કહ્યું તેને મગત નથી આથી બજી તેને મનમાં ને મનમાં મરવા જેવું થાય છે.

દિવસે દિવસે એ કુદમ ફેર રેવું થવા લાગ્યો એક દિવસ અગાનક ચગચી બેડીને એ બોલ્યા: ‘હું, સમજ્યો’

આજ તેને માથે લાગુ કે દિવસે દિવસે તેના હેવલાનું મુખ મગીના મોજેનું થતું બજ છે’ તરત તે જમીન ‘પર ફેડીને એ બોલ્યા: ‘મગીની જ છત મધ’

તે દિવસે જ પ્રધાન પારો ૫૮ વર્ષ જનને અભિરામે દહુ, ‘આ લો પેસો ૫૮, તમારા હાકરાને આપજો.’

પ્રધાને ‘પણ, કિમત કું ?’ અભિરામે દહુ, ‘મારા હેવલાનું ધ્યાન તમે ખૂચતી લીધુ હતુ આ ૫૮ કંને તે ત્યાંનું તમે લેવા માનુ થ’

પ્રધાન કે પણ સગાઈ મગીને નહિ.

વિનાદ કોઠારી

(દેવિપાત્રના બચાવી પ્રસંગ ‘વિધિપા’માં)

ભેદી ગોળીબાર

★ ૩૩મી ઑક્ટોબર ૧૯૩૨ની રાત્રે એક ખાનગી ઘરમાં એક ભેદી ગોળીબાર થાય છે, તે ઘરફણી ધાયલ થાય છે. એ ગોળી કોણે છોડી તે કોઈ બાબતે નથી, કોઈ કળી શકતું નથી. ચોલીસ તેની શોધ કરે છે, અને એકે એક વિચારણા કરે-પેરેકર અજબ તર્ક અને વિજ્ઞાનની મદદથી આ ગુલામ દિન ખાનગીના અકલ્પ્ય બાબતે ઉકેલ શોધી કાઢે છે.

૧-અચાનક ગોળી ફટી
ખાનગી ઑક્ટોબર ૧૯૩૨ની રાત્રે 'ધ નર્થ' નામના પોતાના બંગલાના દીવાનખાનામાં છેલ્લી વેરમેકેટ હાઉસ-સપ્લી (હાઉસ) ખાસે પ્રેસીને તાપતે દોડી, એવામાં ઑલિંગી એક બંદૂકની ગોળી ફટીને બેઠા બેઠા જાગતા વાગી. સમય ૮-૪૭ નો હતો, અને એ વખતના રાખને બહુ નજીક છે; રહે ગોળી એ સમયે બંદૂકમાંથી ફેરવામાં આવી અને વેરમેકેટ હાઉસને એ માર્યે તે વાતે તે બેઠી વચ્ચે કોઈ બેઠા પ્રકારેના મળે છે, વળી, એ વાકસ મચવની મોઢ રાખવાનું બનાવાયે એમ સુધન બન્યું, કે વેરમેકેટ રાત્રિના સમયનો સ્થાનિક વાનું આદારપોતાના રૂંદિયામાં સંચળવાનો તરત જ મારી ન આવે હતું હતું તે સમયે ગિલ્ડરગ્રાસ સ્કેન દીન ચલેલી હોવાથી આવાપકાર કોળાવાયતા હતા, 'આવેરે ૮-૪૭ને સમય મુજા છે અને મને આ દીકરે માટે આપની મારી મારી આપના હાથકારમાં મીથે સીધા વાયવ ...' એ પ્રમાણે હજુ તે પ્રત્યક્ષ કરી રહ્યો હતો, ત્યાં એકદમ ગોળી વાગી અને તે તેના જમણાંથી શેરસરી બહાર નીકળી, સામે ડેબલ પર મૂકેલા રૂંદિયા પરડોનચા થઈ ને તેને મૃત્યુ કરી દીધું.

ગિલ્ડરગ્રાસ વેરમેકેટ હોતો માથા વિવસ આમ ચિંતામાં ચીસોહતો, કાલેકે તેમના બાજકે પુત્ર પ્રાયને એ આ સહેજ તો વગળાયા હતા વાળુનું અને કોઈનું કામ વનાવી દેતો તરત જ કાચ તે વાયવના કોરડામાં ખબર કાઢતા નહીં, બેઠું તે તો તો વાતો મીથે હતો અને તે નિરાતે હાથને હોતો. એવાના સહેજ વકતકાલ અને વાળની બી પ્રાસ વિલાય તો આવી રવાનું કાલ ચિદ્ર સદુલ પડ્યું ન હતું. પામેલા વેરમેકેટ ને બેઠું સુધારી મીથે કપડા અને પચારીનાં પાથરજી સમા કર્યા અને બિન મને વિનત હતું પછી મનથી વિચાર્યું, 'નોથે નરને એમને (પરિતે) આ શુભ સમાપાર આપું બરસે એમને પણ આનંદ થાય ' પણ હજુ આમ તે વિચાર કરે જ એકવામાં તે ગોળી ફેરવાતો અવાજ અને ચોરા હજુનાર સંપેરવાની ની બધી પર નહીતો 'પડવાનો અવાજ' એમણે તો આ મીથેલા આવાજો. શાહેસાથે રસોડામાં ચીની વસતી ફટીને જીકા વચતો અવાજ અને રૂંદિયાના મૃત્યુ થતા વાયવના આવાજો આઠ સાથે એકથી વચતો અવાજ પણ બેઠા કાલ ગીલ્ડરગ્રાસ પાથરજી શક્યા.

સકળાને તે દોડતી નીમરજી ઉતરી નીચે અર્ધે ને રસોડામાંથી વાનજી હોતી નોકરી પણ પોતાનું કામ પરડો મીથે દોડતી આવતી હતી તેની સાથે તે બરકાદ, નોકરી મીથે, 'શુ થયું, બાલ સાહેબ ? શુ રહે બંદૂકની ગોળી વાળી ?' પામેલાએ તેને આગળ બેઠાની વારીને વર્ધન બરકરી અને પોતે તપાસ કરવા એકથી દીવનખાનામાં ગઈ.

ત્યાં તેણે અમીન પર મીથે પોતાના પર્તિને મહા મુશ્કેલીને જીકવાને પ્રવલ કરતો અને આપતેથી અગળો બેઠો. પરાળને એવો. એના કિંકા થયેલા પછી આસુ ગરવા હતા, એની આંખો જીકે પેસી ગઈ હતી અને એના કાલ કકલતા હતા.

અમીન પર તેની પાસે મુશ્કેલી પડીને રહી તે બેઠી, 'મહેલી, મહેલા, શું થયું ?' અને પછી તેના બનાવો ત્યાં હોલીકી બીજાએ એવામાં આવતાં તેણે નોકરીને ખૂબ પાકીને હતું, 'બીલી ટો. રિપમરે અને પોલીસને ફાલ કરીને બેવાવ,

અહીં ગોલાવ. રોક થવાય છે; એમને બંદૂકની ગોળી વાળી છે ' ચોરી વારમાં દોહકર ને એ પોલીસ આવી પહોંચ્યા. પામેલાએ પ્રાથમિક મારવાના પોતાના કાલ બાનુસાર બેઠી બંધ કરીને વાગેલા રાખેથી પહેરવ કાળી કાઢતું હતું અને ધવાએલા હાથને મુંવાળા કે અને કપડાની મારીવાળી કોળામાં રવાની તેને પથારીમાં સુવાડ્યો હતો. અનિશ્ચય દુનખ થઈ હોવા છતાં તે ચેતનમાં હતો અને દબે વચ્ચે બેઠો હતો.

ટો. કિંગમર્થે દુનખ રાખત કરનારી કનેકશન આપું અને પછી મેતેપના આવ સાથે હતું, 'વાહ, જેવી સમયસુધતા વાળી તમે ! તમારા એવા થોડા મનુષ્યો આ કુલિયામાં હોતો તો અમારે કામ કેટલું સરખ થાત ?' પછી પામેલાની પૂછના કતારમાં એકવા, 'શું હતું વાર ?' પા ભરેર કે એમ પૂછ્યું ? તો, 'તેના પાથર ખખા આગળની હાંસકી ધવાઈને કાંની ગઈ છે અને હાંસકી એક કાલ નથી પડી છે, બેઠું જ. તેમાં લેવાયી મસરવાનું કાલ નથી મારી લેવાય નીચે તે દમગા હા રહ્યા; અને તમે હવે જેવા પોલીસો બહુ આંધીરા બની મથા હશે તેમજ કુલકલ સાંતે હશે, પણ તેઓ વખારે થાંપડન કરે એવી રાચતા તેમને આપતો'

૨-ચોલીસ
પોલીસને બળતા પહેલા તે પોતાના પુત્ર વાયવની ખબર હત્યા મહ. મારવાર બધા પોતામાં પણ બેઠી દિકામાં બંધ પચો ન હતો. રમનના બાબો છતી પર મુજા તે નિરાતે પ્રિયતો હતો. તેના વાળ હવે સુકાઈને કકરા બન્યા હતા.

ચોલીસે ખબર આંધીરા બની મથા હતો તેમની કવર તપાસમાં બિચારી નોકરી અટકાઈ ગઈ હતી પ્રથમ તો તે ખૂબ મુશ્કેલી હતું પણ પછી તો કતાર આપવામાં 'હું કોઈ બચતી નથી' એમ નવા બધવા કર્યા. પછી તે રસોડામાં પોતાનું કામ કરવા અર્ધ ગિલ્ડરગ્રાસ વેરમેકેટ ચોલીસને બહુ રખા અને કોઈ મુશ્કેલી બાઈ હાથે તેણે જોતે જે નાજુલી હતી તે બધુ રખવાળી હતું.

'તમે નીસરણી ઉતર્યાં ત્યારે આ ચોરડામાંથી કોલ નીકળુ ન હજુ તેની મુખે ખાતી છે ? તમારી બાલ બહાર આગળે બાલેથી કોલ જ છતી થયું નહિ હોય એમ તમે ચોક્કસપણે કહી રહો છો ?' 'કેટલી વખત બાલું (કે મારી આવતી છે ?) કોણ કહ્યોને મથ સાં એમ છે ?' તેણે કતાર આપી.

'એણે બંદૂક ખાતી તે, બીનું કોણ ?' દબેકર ઑમરખો

હજી; 'કાંઈ જાતનું હસિયાર હાથ આવવું નથી. બારીઆ સ્વચ્છ હોય કરેલી છે. બનીયામાંથી તમારા પતિ પર કોઈએ જોળી ઊઠી હોય એમ જાનવું નથી, તેમજ તેમણે પોતે પણ ભલે આપધાત માટે ગોળી બીડી નથી એ ચોક્કસ છે.' એમ કહીને તેણે ગોળી વાગેલા વાયરલેખ મશીન તરફ નેઈ માથું ધુણાવ્યું, અને પછી કમેજી, 'તેને ગોળી વાગ્યાનું સ્મણ અને ત્યારે પછી કે કિંમતમાં ગોળી નહીં તે પરથી ચોક્કસ થાય છે કે કોઈ બીજાના જ તેના પર ગોળીમાર કર્યો છે. તો પછી તે કરનાર કોણ હોય તે જાણે?'

મુક્તી ધારણ કરીને બીજે પોલીસ અધિકારી રેડિયોએટમાં સાત પંદરવાળા લક્ષ્મણગી તકરીમાં અર્ધે મુઠ્ઠી પેટેથી ગોળીની નેપથ હોવા દત્તો. ગોળી આંધ્ર વાલ્મ પરલાખી હતી અને તેનાથી તેના પાતળાઓ બચી થયાથી તેના સ્વર પકડવાના ગુણને નાશ થયો હતો.

તેણે પાછળ ફરીને વાતમાં આગ લેવા માંડ્યાં. તેની દબ પેલા કરતાં જરા કંઈક અને તોછડી હતી.

'તમે કહ્યું કે સાત પંદરવાળી આમળનું ધારણું ત્યાંની ક્ષમ ફેરવી બંધ કરવામાં આવ્યું હતું, તમારે કે તમારા પતિને ગદાર જવાનું ન હતું અને કોઈના આપવાની તમારે શાદ જોવાની ન હતી; કોઈએ તાણુ ને માનવા સૌ ચોક્કસ કરીને રવાનાં અબધા દતા.'

'હા, પણ કળન તાણુ વાસવામાં આવ્યું ન હતું; તેણે આગળો ખરાબર માથેા દત્તો. નાની પિત્તળની આગળી જે બધ કરેલી હતી.' 'ત્યારે આગે થયેલા કાંઈક કરવાને તમારે તે બંને તથાટવા પરથવા હતી, નહિ વાગે?'

'હા; મારે કેટલી વાર કહેણ કે મારે તે કથાટવા પડયા દતા?'

'તમારી નોકરીએ કેમ ન કથાટવાં અને તમે શા માટે કથાટવા ? તે કથાટું એ વધારે ચોખ્ખું ન હતું?'

'હું કથાટું જોગાં જાહેરું છું કે ? અને તે ચે આવા સમયે ? ખરુ ધુણાતો તેા જિંદગી બીચારી તદનઅનહારી મર્યા હતી.' તેણે કાંઈક ઝુરસે થવાં કહ્યું, 'હું તમારા પોતાના કમાટ હથાકુ જોગા વાધો ચોા એ જ મને તો નથી સમજાતું.'

તે પોલીસે નિરૂપદાર્થક નિરૂપકારો કર્યા પોતાની નોટણક અપ્પી મુજી તે આમળ આવ્યો ને કહ્યું, 'એમાં ઝુરસે થયાનું કાંઈ કારણ નથી તમને યાદ તો હતું કે તમે એણે જાણ્યાં છો કે તમે નીચરણી પછથી કંઈક કંઈક હોટલા આપ્યાં અને નોકરી સાથે અપઠાવા, અને તે બે વખતે જ રસોડામાંથી ફોટની આવી હતી, ખર ને?'

'હા, ખાખવા છે. ગોળી વગાડે તે વખતે જિંદગી હામગાથી જાણ્યામાં સલાણ પડી ગયું મેં હજી તપાસ કરી નથી કે તે શુ હતું.' તેણે હંડાધારા અવાજે કહ્યું, કેમકે દરેકેએ પોતાની મર્યા હતી કે તે બીની વાત સાચી માનતો ન હતો. 'પણ તે ફોટની અર્ધી આવી ને અમે બે દીવાનખાના આમળ હાજીરમાંથી જોમાં બધ અપઠાવા.'

'પરમગી કોઈ બહાર ગયું નથી.' તે બંધવતો દોષ એમ ધોધેથી જાણ્યો, 'વળી તમારા કહેવા પ્રમાણે કાંઈ તમારી સાથેથી ઉપર ગયું નથી; તેમજ કોઈ રસોડામાં ખામું આડ્યાંથી અનુજ ફરીને જાણ્યામાં જોડાયામાં અથવા નીચરણી નીચેના કમાટમાં ગયું હાજર નથી.' પછી સહેજ રિમત કરી કહેણ, 'અને કોઈપણ પ્રકારનું હસિયાર હાથ અનુજ નથી. દરેકેકર, તમે આડ્યાં તપાસ આમળ અણવે, કેમકે મને જાને છે કે મારે પેઠી નિરાકરલાલ નોકરી કર્યે થોડી વાતથીત કરવી પડશે. એ બધું માણી ને બધી જાને છે.'

આ વચનથી પાંચેલાને ભલે સર્પ ડંખ્યા દોષ એમ આપાન થયો ને તેઓ અહોરા તકતાયો પછી તે તરત ફિલી પડી ગઈ મુન્દાગા

પેલા સી.આઈ.ડી ના માણસને, આમતેમ. હરતોફરતો તે નેજ રહી. તેને વાગ્યું કે પોલીસને પોતાના પર જ વહેમ હતો.

તે એક ખુરશીમાં ઢંઢોડા થઈને પડી અને આગળી પડની કમન-મુદ્રિશ ફેરવી ફેરવી તેના સમુખ પીછીપીછીને નેજ રહી અને થોડી વાર રહીને તે હસવા લાગી....

૩-વિચિત્ર અનુભવ
સની તપાસ આમળ વાતમાં એક જાણવિચિત્ર બીજાકત બની બીજે વિષયે સી.આઈ.ડી. ખાતાની ફોટામાં ફરિ. કાંઈક વિચિત્ર દીવાનખાનામાં અને આમ કરીને ગોળીથી ચીરાએવા ફોટામાં ફોટામાં કાંઈક લેવા આવ્યો. ત્યાંની અનુકરણતાથી તે ખૂબ રાજ થયો તેને જોઈએ તેવા પ્રકાર પુષ્ટક હતો, વિરાળ જાણી હતી, અને આગ રમીન કમળોથી ધમધમી દીવાલો સામે કાનારા મારતું રાચરચીકુ સુધર કલાવ પકડીને તરી આવતુ હતું.

આનંદથી ઝીખી ઝીખી મારતો તે આખો આરોગી ખૂડી બન્યો. પછી કાંઈકેલાને તે ટોપી પિયાના પર મથાવા પોતાના ક્રેમશ ટેબલ પર ચોકળે; અને મરજીત વેલ્ડોગનીના જોખામાં પડે ફેરવી ફોટામાં પાટવાની પેટોલાવાણું કાણુ વાગાટાનું કેસ વાયરલેખ મશીનની પડખે આવેલા એક પારિશા પર ચૂક્યું પછી સીડી જાનવતો માથુ રાખી, તેણે પાંચેક કલાક આમતેમ કરીને, પોતાની કમળિને નિખળાત નજરે વજીરવાના ફોટામાં લેવાના અનુકરણમાં નમ્મી કરી લીધી. હવે તેણે ક્રેમશ લેખો કર્યા, અને રમ-આળોથી ફરી રાંધે તેવા કાચ (કલરફિલ્ટર) મુજીને ખાસજી, બારીઆ, થોડીથી ખરડાઈતી ધાળખી, બ્રીલ, સમગ્રી અને થવાની તથા વેલ્ડોગક જ ખુરશીમાં જોડા દત્તો તેના ફોટામાંક લીધા.

આ પછી તેણે તેનું શોધી વધારે આજત્યનું કામ હાથ લીધું વાયરલેખ મેટ પાસે મુકેલા પ્લેટ રમને ખમડી થઈને લેખમાં આઈ ખમડી બોળેથી બોળેમાં, અને તારા જેવા આરોગી ને ખાટામાં તે ફાઈલ હતી તેના, બારી રહેલી ચાર પ્લેટો પર ફોટામાંક લીધા.

પણ એ કાચ જ્યારે ધોવા ત્યારે તેણે જેખારી છાપ જોઈને તો તે આભોજ બની ગયો; પાછળથી લીધેથી ચારે નેનરિટામાંના પ્રત્યેક કાચમાં, ખોળાવિછાનાં વિચેરામાં દોષ છે એથી, અનિની ટચકડી આઈનિમેજ પેટીથી તેને નિખળાઈ; ચામેર વનુલના વધેયાથી પોલીસમાંથી એ મોટા આક્રિતમાં કેમકે વિચિત્ર અનુકરણ પ્રકાર તેને જાણ્યો હતા એથી લીધેનું તથા રપલ છાયાઓ તે એમકે અંધ હતી કે કોઈકિય આજર મુધીમાં જાનવમાં જાનવ દવાઓ વડે પણ એવા પ્રકારની છાપ (નેનરિટ) કહિ કપળની સકથો ન હતો.

પણ તેણી જે વિચિત્ર તો એ દરેક કે વાયરલેખની પેડીના લીધેલા જાણ ફોટામાંકે નવજા જાણ્યા. જાનવિલે પોતાની બી કારીનીતો તેને એમાં જ બતાવવાની હતી, પણ હવેકે તેણા તો પેલા મદની ટચકડી વિચિત્ર છાપ જ નહીં હતી, અને જ રમણે ગોળી દોષકે જોઈયા ત્યાં તેા ખુરશીની બમરીયા પેટેથી જાણ્યા પેડીની છાપ મોખખી પડી હતી, —એથી જ જાનવાના પડના રેસા મુકા સ્પષ્ટ જાણ્યા દત્તો અને સામેની દીવાલામાં કામળોએ અજગઠ અને તેની જાનવક પણ મુજી(નિનરિટ)ને અનિલ થયાં દત્તો માત્ર જ રમણે જાનવાની છાપ પડતી જોઈતી હતી ત્યાં જ કાંઈકે જાણ્યો થયો જાણ્યાને દત્તો.

કોઈકિયે બીજે ક્રેમશ આખીને ફરીથી તેના ફોટામાંક લીધા. તો એમાંની એકે પ્લેટમાં પેથી અનિની પ્રતિબા જાણ્યા નહિ; પછી પેડીના આજર જાણના સાત ફોટામાંક લીધા; તેમાં પણ એક જ યુધ પેલા

વિવિધ શનિના મંદની હાથ હવે અદૃશ્ય થઈ ગઈ. તેને નીરાશ ગમેલા પડી હોય તેમ, છતાં ભણે કોઈકેનાર બહુ અસર નીચે હોય તેમ, લક્ષ્મણના પ્રેમમયી ચાર પેઢીના જાણીતા ધુમરાની ધુમરાની જાણીતા પશુ ગોળીના ફેટાઆરૂં તે કોઈ પશુ ચિહ્ન દેખાય નહિ. એની તો હાથ જ ન પડી

એમણે ડાંગરિયા પાળાની આ નેગરિયા પડી જઈ નહોતી છાપી, અને તેની સાથે પોતાનું ટિપ્પણ તથા નેગરિયા સામેલ કરીને તેને પોલીસ તરફ રવાના કરી દીધી

જગુનારીધક ઇન્ફેક્ટરની તપાસ
તરત જ રોડવેડ ચાર્ટ ચાર્ટ હોમ ઓફિસના એક ખાતા તરફ ફેટાઆરૂં મોકલવામાં આવ્યા. તેમણે આ કાગળી તપાસનું કાર્ય સી.આઇ.ડી.ના નિષ્ણાત ગુનારીધક ઇન્ફેક્ટર બાર્નબક્સ હિલ્ડેન્ને મોખ્ય ફેટાઆરૂં પશુ તેને સોંપવામાં આવ્યા. તેણે તેનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કર્યું, પણ તેમાં તેને કશું ગમ પડી નહિ

પ્રથમ તે તેણે વેપરમેકોટના મુકામ પર જઈ દેવી વેપરમેકોટની મુલાકાત લઈ તેને પ્રશ્ન પૂછ્યા. કિતરમાં તેણે જણાવ્યું કે 'સાંભળું છાનું બાઈલ પર મુકી મેં વાનુઆલાય સામજીવાની રસઆત કરી હતી. પુરુશને અંદેલી, બદમા કાઢી, બંધ કરેલી આંખોને હું લૂચી રહ્યા હતાં. એટલામાં તો, ટાકળીથી ભોંકાએલા ઘરમાથી નીકળતો કોઈ એકો મોં વિવિધ પ્રકારનો સૂત્ર કરતો આવતો સામજીવામાં આવ્યાં. પછી તરત જ એક છદ્દાઈ થયો અને મારા ખખડા જલદી બળબળતો પ્રકાર થયો. તે જ ક્ષણે હું કણસતો જમીન પર ટળી પડ્યો અને મને સખત પીડા થતી લાગી.'

એના આરંભમાં કોઈ પશુ મોખ્ય કોવાની બાળતો એણે નકારી. તેની પાળીએ તેને ગોળી મારી દીધી અને પોતે તે રથેળે ગેરફાળ રહી તેવા પુરાવા તેણે જોયા. કોઈ રાખ્યા હોય, એવો પોલીસે ને તક કરેલા તેને તેણે તુચ્છકારી કાઢ્યો

ઇન્ફેક્ટર હિલ્ડેન્ને આ બધી વાતમાં તેના ચતને ગળતો થયો પોતાની પતની પરનો ચક્ર દૂર થયો એ બંધને વેપરમેકોટના છદ્દવેળા આર હજીવો થયો. તેણે હિલ્ડેન્ને આ પીવા રોકવા આજુબ કર્યો અને હિલ્ડેન્ને અમલદારીનો કડક દૂર કરી ત્યાં રોકાવો.

એ દરમિયાન વેપરમેકોટના બાળક પુત્ર આમન સાથે તેણે રોડની મી લીધી. હિલ્ડેન્ને દીવાનખાનાની તપાસ કરી હતી રહ્યો કે તરત જ ડાકડો આવ્યો તેને વળગ્યો, અને પોતે લાકડાના નાનાનાના ટુકડા-આમાંથી 'લાલનો (રાબનો) રહેલો' બતાવ્યો. હતા તે બતાવ્યા તેને લઈ ગયો. એ ટુકડા બેઠને ઇન્ફેક્ટરને જણાવ્યા હતા. એણે ટુકડાઓથી કોઈ ડાકડાને તેણે કહી રમતો ગયો ન હતા.

આમનના એ ખોખામાં શું હતું? જ્ઞની પુરસ્કાર પાયા અને કામાના વહેરવા દુકડા (શનનાગહેલવા ચાખવા) પેન્ડન્ટ, મેંકોળા, એક અને એકનાં લાકડાના પુરાણ કરીનેયોના વધેલા સધેલા દુકડા-જોમાંથી ફેરી કાઢેલી નાની કમાનો; લાકડાનાં નાના ચોરસ, પછીએ અને બુધિયાં, એવી પાર વિનાની વસ્તુઓ તેમાં હતી. તે બેનાંવેત એને પ્રતિભા થઈ કે તે લાકડાં અત્યંત પુરાણ હતા અને તે પ્રાચીન કિમ્મતી ફર્નિચરની મરામત કરનારા કોઈ મોટા કારખાનેથી આવેલાં હોવાં એમણે.

અને હવે પણ એ જ વેપરમેકોટના બાઈનું, પુરાણ ફર્નિચરને મુકારી નવું બતાવવાનું જાણવું રસપાત્ર હતું ત્યારે, આ નાનકડા બનીબની ધર બાધવાની રમત મટી, નકામો પેટના દુકડા આઈ

મોકલવામાં આવતા હતા, તેમાંથી કામમાં આવે તેવા કાપી છંદને બાકીના બાળી મુકવામાં આવતા

હિલ્ડેન્ને દીવાનખાનામાં હતો તે બંધને તેણે રેડિયો મશીનમાંથી બાળી ખેંચી કાઢી હતી. કમામથી તેનો બચાવ માપતા તે બોળી કોઈ તરંગવાની બોળી હોવાનું જણાયું.

પશુ તે આવી ક્યાંથી? વળી તે સામાન્ય તરંગવાની અરબચી બોળી ન હતી, પણ સામાન્ય જાણના બતાવવામાં આવે છે તેવી, ખાસ્સી લખેલા કંઈકે મોટી અને સફાઈદાર ગોળ બતાવતી હતી. વળી, તેના પર અમુક વિશિષ્ટ ગોળીને જ હોય તેવાં નિશાન હતાં. ઉપરાંત તે કોઈ જાણવું જાણના (કોઈ-જાણ)વાળા તરંગવાની લાગતી હતી. આ નવા મુકારી તક અને ચરોધનનું એક જાણ ક્રેવ હિલ્ડેન્નેની નજર આગળ ખંડુ થયું. પણ એમાં પ્રવેગનો માર્ગ બહુ આડો હતો.

બેંકમાંના ખાતા એ ટાઈમમાં મામૂલી બાળત નથી ચાલતી. ટાઈમમાં તેની બંનેતો દોડતી બોલાઈ કરતાં પણ વધુ કાળજીની નોંધવવામાં આવે છે. છે ૧૯૮૭ની સાલથી ત્યાં એવો કાયદો છે કે કોઈ નવા પ્રકારની કોઈ કે નળીવાળી બેંકમાં, પિરતોલો વગેરે બતાવે તેણે માત્ર બતાવના પહેલાં અને વેચતાં પહેલાં નબળાની નળી અને સરનાં ચોક્કસ માપ ટાવના અધિકારીને સોંપવા પડે છે હિલ્ડેન્ને જા બાળતથી માહિતગાર હતો, એટલે તેણે માળી પડતી છાપ અને નિશાનીએ આધારે નવાં દંડનો ફોર્મમાં. તેમાંથી તેને કોઈ કાળ-કે મળી ને તે ગોળી આજથી લગભગ બેસો વરસ પહેલાં પ્રકારના દરિયાદોને માટે બતાવવામાં આવતી હતી, કે કો કામના કાપેવાગા બાબત બંધ પડેલાં હતા. કા તો તે, ટૂંકામર્મના એટલે લ્હાજીયારે લંડનમાં ૧૯૨૬ની સાલમાં રિન્ટર કાવેરી લાગી બંકમાંથી ફોર્મ-વામાં આવી હોય, અમર તો ૧૯૦૨ અને ૧૯૫૪ની સાલની વચમાં, પોલેશોલવા દુકાન થરાલના એવરી મેનિયન નામના દરિયાદો બતાવનારો બતાવેલી કેટલુંકની પિરતોલમાંથી ફોર્મવામાં આવી હોય

મેનિયને ૧૯૦૬ની કમી ફેબ્રુઆરીએ બનારમાં એક નવી બનાવ-કની પિરતોલ મુકેલી. દંડરખાના વર્ણનાનુસાર, દંડકુબને માટે અથવા આકસચના કે રક્ષણના કાર્યમાં ચોક્કસાઈથી અને યત્નથી દુરી શેકે એવા કાર્ય માટે એ અતિસય શક્તિશાળી નાનું અક્ષર રિન્ટર કાવેરી માટે અરજ કરી હતી. થોડા આડમાં સાથે દંડે એવી પ્રથમ પિરતોલ બેંકેલી દેખાવમાં કંઈકી, પણ આમાં આપેલાં કોઈ હતી. વળી હિલ્ડેન્ને મળેલી ગોળીમાં ને જાણ કિસમનું ટિપ્પણ સીઝું માપેરુનું હતું તેણે સીઝું લાંબી મુકાપિયન બંકમાં ફોર્મવાને કહી વપરાઈ નહિ, એટલે તેની ખાતરી થઈ કે તે લ્હાજીઅરની બંકની નહિ પણ મેનિયનની દંડકુબની પિરતોલમાંથી દંડેલી હોતી એમણે.

પણ આ ગોળી સીઝું ટિપ્પણ હતું તેની ખાતરી શી રીતે થઈ? ન્હાણર મામૂલમાં માટે એ મુશ્કેલ વસ્તુ ન હતી. પ્રથમ, માત્રની તપાસથી ક્યાંથી અને પછી તેમાંથી મળેલી વિવતોનો અભ્યાસ ક્યાંથી તે સરળતાથી ભળી રાકાવ એમ હતું તેની માત્રની તપાસભીની ને નોંધ તેને પરી પાડવામાં આવી તરફસારે તે માત્ર ટર્મોઆધર પર-ભળામાંથી અત્યંત રચણેથી જ આવેતી હતી, અને વિશેષમાં એવી તો અપૂર્વ હતી કે તેના બારોબાર મેડાના કરતાં તે વધુ નુકસાન હતી!

આમ, મેડાની તપાસના પદ્ધતિએ ઉપરાંત પર થતી વિવિધ અને અન્યથાથી બતાવતો એને મળવા લાગી, હવે આમનની મેટ્રીને શા માહિતી પરી પાડી એ એમણે. (અનુસંધાન ૪. ૧૯૫૬)

ગુરુ શંકરન નામ્બુદ્રીપાદ

૭૮

૧૮૭૧ તા. ૮મી ઑગસ્ટ (૧૯૪૩)ની

સાંજે, આલ્મોડા ખાતે શ્રી હૃદયશંકરના કલાધારીઓ, મહાબારના ક્યકલિ નૃત્ય-પ્રકારના મહાન આલિષ્કારક ગુરુ શ્રીશંકરન નામ્બુદ્રીનું અવળ સન્મેશો વચ્ચે દેહાવસાન થયું. એમના જવાણી બારતીય કલાઓમાંનું એક નક્ષત્ર ખરી ગયું હોય એટલું નુકસાન બારતીય સંસ્કૃતિને થયું છે.

તેઓ વેશગાજસંપત્ત, ધર્મગ્રંથ કુલીન બ્રાહ્મણ હોવા સાથે હૃદય અને ભુક્તિના અનેક સદ્ગુણો ધરાવતા હતા. પૂર્ણ ધર્મેનિષ્ઠ હોવાથી તે કલાને પણ ઉશ્વરનિષ્ઠ કરી શક્યા હતા. કલાને તે પ્રભુપદ મેળવવાનું અચૂક સાધના મનતા, અને જીવન વ્યવહારમાં પોતાની એ શ્રદ્ધાની તથા જ્ઞાનની પ્રતીતિ આપતા જેવા તે મહાન હતા એવું જ લભ્ય અને તેજસ્વી એમનું અવસાન થયું.

તા. ૭ મી ઑગસ્ટ ૧૮૭૧ના મહારાત્રે શ્રી હૃદયશંકરના કલાધારીની મુલાકાતે મળ્યા હતા. તે વેળા શ્રી હૃદયશંકરે નૃત્યને એક પ્રયોગ ગણાવ્યો. તેમાં પ્રથમ ભાગમાં ગુરુ નામ્બુદ્રીએ 'કુન્ડાસન વધ'નો પ્રયોગ ગાતાવવાનું સ્વીકાર્યું, બીજા ભાગમાં વિશાશીએ યુરે ભૂતિનું નૃત્ય કરવાના હતા. ગુરુજી પોતે પ્રયોગમાં ભાગ લેવા એ વિરક્ત પ્રસન્ન હતા અને એમની ઉમરે એવો કહ્યું. પ્રયોગ કરવો એ તેમના માટે કુન્ડાસન હવે પણ તે દિવસે તે એમના એ માટે ઉમેગ જ હતો.

પૂર્ણ જીવન અને શૌર્યથી એ પ્રયોગમાં શીટરસની સખ્યતા ધાળવીને પ્રયોગ એમણે પૂરો કર્યો, અને પછી આશાસ લેવા સાથે વેશકન્થ-શૃંગાર જાળીને એક કન્યાનો નૃત્યપ્રયોગમાંસતે તેમને તે એવા પેઠા, એ પછી ઉન્નત નૃત્ય કરવા શ્રી હૃદયશંકરે તેમને વર્ણ રજા હતા, એવામાં ગુરુ એમણે જ લખ્યા. તરત એમને બેઠાર દવામાં લઈ જવામાં આવ્યા અને દાહાએ (શ્રી હૃદયશંકરને એમના કલાધારીમાં સો 'દાહા'ના નામથી ઓળખે છે) ઉન્નત પોશાક પહેરેલા તે સાથે ધરતી આવીને ગુરુને પાથમાં ધરી લીધા અને પોતાના ગ્રિપ મિથ્યના એ આલિંગનમાં જ પોતાનું છેલ્લું પ્રસન્ન વાક્ય 'નિમિત્ત' કરી એમણે રાત્રીને માટે આજ મીચી લીધી. હજી તે છેલ્લા પ્રયોગને પરસેવો પળું એમના એમ પરથી પૂરો સુતરો ન હતો, ત્યાં આ પ્રસન્ન બની ગયો-અકલ્પ્ય, આસાધારણ, કુન્દપ, પહું કલાસેવાનો લભ્ય પ્રસન્ન જન્મથી જ એ નૃત્ય શીખ્યા, જીવનમાં નૃત્ય જ કર્યું ને નૃત્યનું જ શિક્ષણ આપ્યું, અને ૬૩ વર્ષની વયે એવું નૃત્યની જન્મભૂમિમાં રહેજે-કલા-પરિશ્રમિત કલાકાર રહીને એ નિશ્ચય પામ્યા.

એ ગુરુ તો મળ્યા, પણ એ મુક્ત હૃદયે પોતાની કલાનો વારસો પોતાના શિષ્યસમુદાયને આપતા મળ્યા છે ને એ ડારા એ અમર છે.

કૃષ્ણકલિ નૃત્યના સર્વકલ્પ આલિષ્કારક તરીકે દિલ્હિનામાં આવતાનામાં બનેલા ગુરુ મકરન નામ્બુદ્રીપાદ મૂળ ત્રાવનકોરના વતની હતા. એવાનુક્રમ નામના સાગમાં તેમના કુટુંબીજનો ધર્મેનિષ્ઠ બનીરે-દારો છે. એ સાગથી એકાદ આકાર એમનું નામ સાકાગીઆવેલું છે. જોઈએ લીધા પછી વેદ અને ધર્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી એમણે નૃત્ય, નાટ્ય અને કલ્પકલિ પ્રયોગોમાં ધ્યાન લવાયું. એમના પિતા મહાપંડિત હતા, અને તેમને પોતાના સીધી મોટા પુત્રના આવા વામન મગના નહોતા; કારણકે નૃત્યને એ વ્યવસાય બ્રાહ્મણમાંથી કોઈએ આજ સુધી કર્યો ન હતો. જો વર્ષ પછી કલ્પકલિના એક પ્રસિદ્ધ ને તેમના પ્રયોગને પ્રયોગને એવા નિમગ્નતા, અને તેમાં પોતાની

અભ્યષી વચ્ચે એમણે પોતાના જ પુત્રને પ્રયોગોમાં ભાગ લેવાનેયો! પિતાના અભ્યષી અને એમના પાદ ન રહ્યો, પણ રમણને જ કલા-પરીક્ષક એવા પિતાનો એ કેવલ, પ્રયોગને અને કદરમાં પદલાઈ મળ્યા, અને પુત્રનું ગરુડ કામ સિદ્ધ થઈ ગયું. પિતાએ પ્રસન્ન થઈને પદ-સિત્તર નાટ્યનો અભ્યાસ કરવાનો સમય આપી પછી માર વર્ષ સુધી એક પ્રસિદ્ધ કલાકોષરમાં નામ્બુદ્રીએ અભિનયની તાલીમ લીધી, અને ત્યાર બાદ પ્રવાસ કરીને, ન્યાયના નૃત્ય અને નાટ્ય-કલાના નિખળાત વેતાઓ હતા, ન્યાયના કલ્પકલિના નિખળાતમાં એ હતા, ત્યાંના જાળીને પોતાની વિદ્યામાં વૃદ્ધિ કરી નાટ્ય-મિનયની સાથેસાથે તેમણે કલ્પકલિ વચરાત બીજા નૃત્યોના વિવિધ પ્રકારો પણ શીખી લીધા, અને પોતાનું જ્ઞાન સખ્યતા સાથેસાથે કરતા માટે સંસ્કૃત નાટ્ય-સાહિત્ય તથા નૃત્ય વિષેનું સાહિત્ય તથા તેની મીમાંસાઓ વગેરેનો અભ્યાસ કરી એ વિષયના પરમ નિખળાત તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. રાજસા, સરદાર અને મહિદે પાસેથી તેમને સત્કરકર્મક 'વીર મુખવાઓ', પારિતોષિક અને ચંદ્રકો મળ્યા લાગ્યા અને સર્વે તેમની ખ્યાતિ પ્રસરી રહી.

૧૯૩૪ માં શ્રી હૃદયશંકરે તેમને પદેતરફેવા ત્રિવન્દ્રમાં રમણેષ ઉપર નિદાલ્યા, અને એ જ પળે એમને આકર્ષ્યું થયું. પછી ત્યાંના પુરાતત્ત્વ ખાતાના વડા (ડાયરેક્ટર એવ આર્ચીઓપોલ) શ્રી હોવાવતના ધરમાં બનેની મુલાકાત થઈ અને ઉમેરે પરમરતા આત્મતાને ઓળખી રીધી. એ સમયની એમની સાદાઈ જોઈ મળેને કદનાયે નંદિ આલેશી કે તેઓ અલિપ્તમાં કલ્પકલિના મહાન પ્રેરક સદ્ગુરુ તરીકે ભારતખ્યાત થશે. એમણે ત્યાં કલ્પકલિના કેટલાક એવા અભળ અને કલ્પકલિ પ્રયોગો તથા નૃત્યમિનય બતાવ્યા કે તરત શ્રી હૃદયશંકરે બેઠા થઈ એમના અભ્યુત્થાન કર્યું કરી એમને ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા અને પોતાની સાથે કલ્પકલા આવવા વિનંતિ કરી. શ્રી હૃદયશંકરનો કાગળવાટ નિવાસ એ વખતે કલ્પકલામાં દોનો, અને તેમનું સમગ્ર મન ત્યાં રહેતું.

ગુરુએ ક્ષત્રજ્ઞા આપીને 'દાદા'ને જોઈ ગીર્જાવંશ ગાંડજી અને પાનિકેયના નૃત્યનો પ્રકાર અંગ્રહીત્વા જ નવનો સંભવો એક વાર મેટળીના સંગીતાગ્રામ્ય શિરાશ્ચીથી ચોતાના મરજ સાથે વાદ્યપ્રકારે ઝળવી રહ્યા હતા ત્યાંજુક પહોંચ્યા અને કહ્યું કે 'કાર્તિકેય'ના પ્રયોગ માટે ઉચિત છે' બની ન જ સતીની ચોરના કહે. પછી તેમણે નૃત્યનો પ્રવેશ અને માવ બંદોબસ્ત સમજાવ્યો અને સ્ત્રીતત્ત્વને વચાગ્નિત જાતે ત્યાં સુધી પોતે નૃત્ય કરી બતાવવા કહ્યું આ ધણું કષ્ટકે કામ હશે, કેમકે રાત્રિસિદ્ધ થતા તે કહેલોયે વખત લીની નય, એટલે સંગીત મેટળીને તે બધ હશે કે એટલા સમયમા જુક વાદ્યો જરો નો ? પણ શિરાશ્ચીએ, જુકએ આપેલા આવને આધારે માલકેશ રાગની પૂન પર કેટલાક વાદ્યોના પાનિ અને ડંડના પ્રકારે એવા ચોત્યા કે જુક પ્રસન્ન થઈ ગયા. (શિરાશ્ચીને મનમા વસવરો હોને કે કસિણ દેશના કથકથી નૃત્યને ઉત્તર પ્રદેશનું સંગીતરૂપકે મ થશે) પરંતુ આકાશ અલવાદિયાની રીઠકેસથી સંગીત પર સિદ્ધ થયું. જુક એક સાચા ક્ષણભક્તની મારકે અત્યંત નિખાલસ અને પ્રેમી હતા આ મિદિથી એમને આમા પુલકિત થઈ ગયો

કાર્તિકેયનું નૃત્ય સૌથીરમણીક છે તે સૌ પ્રથમ ઉત્તર હિંમમા જ બતાવવાનું બન્યું હતું ૧૯૩૫મા બનારસમા તેનું ઉદ્ઘાટન થયું. એ વખતે જુક અને દાદા અનેની લાગણીઓ એ નૃત્ય પર લીધેલું મહામિત્રી હતી પ્રધાન ગર પૂર્ણ અને જુક કેટલાક સ્વરના સાથે પ્રેક્ષકમંડળમા બિસાળ્યા. અભિનયો ઉત્તરોત્તર મરજતા પોતેએજ જુકની આખ ચમકે ગાદવા પોની અને અંતે ચોતાના માવ પર હવંતા આસુ લઈ આક્યા પ્રયોગ લાવી થતાં જ તેમો શિયને ધન્યવાદ આપવા બંદર થયા અને લાગતા જ કહેવાકે તેમને ચરણે પડી પહરજ વધ માથે ઘસારી જુકને પ્રભુત્વ કર્યાં જુકને સાથે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપ્યા. એ વખતે એમના મુખમરજ ઉપર સુખ અને નીરવની ક્ષત્રકે છવાઈ બધ હતું. જુકના એ આશીર્વાદ એ 'કાર્તિકેય' નૃત્યને પૂર્ણતા દેખ્યા છે યુરોપઅમેરિકા તેમજ પૂર્વના દેશોમા મર્ચન એ પ્રેમજા બદલ જુરેસાદાર નૃત્યાભિનય તરીકે પદ્યોને પ્રિય બની છે. એના વિધાનમાં જુક ચિરંજીવ બની નયા છે.

૯. ૧૯૩૮ માં શ્રી કલ્પદર્શકે આલેખીરામા ચોતાનું કથાધામ ઠેલું વ્યું. ત્યાં જુકનુ રશન સર્વોચ્ચ હશે સ્વર્ગમા પ્રવેગ કરેતો પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી પ્રથમ તેમના આસન આગળ જઈ આધુ નમાવી હોમા રહે, અને જુકને હાથ ડાલ્યે કરી મવ સહિત આશીર્વાદ આપે ત્યાર પછી જ વિદ્યાર્થી શ્રી કલ્પદર્શકને પ્રભુતા કરે એ ઉદ્દેશકાર પણ આવીને પ્રથમ ગુરુવંદના કરવાના જ અને જુકએ તે ચોતાનાં હાથકદાર કથા-કા જ કરી દીધા હતા. એકે અક્યાસમા તે તેમની નેષક દહિ લેગ પણ મૂલ કે અર્ધરમજાનિભાવી ન જ ગતી; પણ તેમના મુખ પરનુ વિગત સોને ધૈર્ય અને પ્રેરણાઆપતા કોઈ પણ તેમની પાસે રીધવા કે બળવા બેને, પછી જુક સમયનો વિચારાળ રાખે નહિ. એકવાર 'રાવજીવિ'ને તે પ્રયોગ જુલ મારે સુધી વાદ્યો સૌ આનંદપૂર્વકે તેમા રન હતા. સાચાસાચ જુકને 'પરિક્ષા આટ ન હતો. એવામાં માં એસુચ્યું કે 'જુકજી, સાદા અગિયાર વાગવા આવાયા છે આખી સાચી જુનનો સમય તે કયાને લીની ગયા હશે ?' જુક સમજ્યા અને હસીને બોલ્યા. 'ત્યારે આપણે અત્યાર સુધી શું કરના હતા? કલાકર માટે આત્યંતિક અવાસ અને પરિક્ષમપૂરકો કપાસના એ જ મહાન વેષપાત્ર છે'

ક્ષાત્રુદના આકાશ પતાંયા પછી જુક હમેશા સીમા ઘેર જઈ

નરસાજના મંદિરમાં દેવરોસા કરીને પ્રત્યેક પળ મંત્રભવ અને પૂજાર્થ જ લીધાવતા. ઉત્તમાદ આક્ષાદીનખાનનું સંદાઈ-સુધીત એ- અને બહુ પ્રિય હતું. અનેતે સાંમગ્યાં જુક લિપિત બની જતા. એક વખતબધે ઉત્તાદને કહે, 'ઉત્તાદજી, શ્રી નરસાજને તમારું સંતીત બહુ પ્રસન્ન કરશે' ઉત્તાદે બાપુશ્રી સંદાઈ હઈ તેમની સાથે મથા અને નરસાજના મંદિરની બહાર બેસી સંદાઈ બતાવવા હામ્યા. જુકએકહ્યું, 'અદરઆલો, અદર, ઉત્તાદ કહે, 'માર્દ કિમિયે, આપકા ધર્મકા મેં આનાદર નહિ કર સમ્મા મેંદે બંદર આને સે મંદર થત હોમા.' જુક ચોતાની રીતે હસી પથ્યા : 'અજી, બેસા બેદમજ તેા માલચોનેબતાયા હય, નહિ કિ બગવાનને. બગવાન નરસાજ અગર સતીત આદતે હયતે સતીત કે સર્વનદારકા હોયં બહિષ્કાર કરેમા?' તેમણે તેા આમહુવંકે ઉત્તાદને પકડી મંદિરની અંદર ખેંચ્યા અને એ નાકકડા દેવધરમા પછી એનુ સંગીત જુક લેક્યું કે ચોતાએના દિવમાં દિવ લાગણીઓનાં ખેસાણો અને કપાસ પ્રકડી હાથો આકે કલાકરનું હૃદય પોતાના અત્રક કાંટામુગાળી આંમજીઓ વાટે કાઢ કન્યાત રેવરાલોપ વહેરાવી રહે હશે, કરતાઈ અને જુક ઉપચ બાન બસી ગયા. અને નહિવે ઉકવા રવરો રામી થયા ત્યારે એવાસાઓએ જુ મેયું ? અને મહાન કલાકારોનાં નેત્રો આપુશ્રી ઉત્ત-સાદ થયા હતાં. જુકએ કિત્તા થઈ ઉત્તાદને બેસી લીધા અને કહ્યું, 'તમે પરમ આમયંત છે. તમારા હાથમાં એવી વિદ્યા છે કે તમે કોઈ ક્ષણવારમાં નરસાજને પ્રાપ્ત કરી શકો છો, અને હું તમેથી શ્રીની મનુ સ્વખાલે અપેના છતો નથી શકતો.' એ પ્રસંગે ત્યાં હાલર રહેલા પ્રત્યેક જળુના હૃદય ભાવતીનાં બની થયાં હતાં. મોડી પિત્ત-બની દીવીના પ્રકાશમા હસી નરસાજની પ્રતિમા આમળ, મનુ-ખ્યાને ડોમા કેશાં જનિ, સંપ્રદાય અને પ્રાતોનાં બાંધાં તોડીને એ મહાન આત્માએ સમગ્રસ લઈ ક્યાનમુદ બની થયા હતા

૧૯૩૭મા દાદાએ કલાધામ રાખી તેમને અલેમોદો તેલવથ ત્યારે મગવાનાં તેમનાં સ્વજનોએ એટલે જ નહિ જ્યા તેમને બહુ સમજવેલા. હતા; પણ એમણે તે કહી જ દીધું કે 'મે રાંદર (કલ્પદર્શક) મને મહાકાશમરની વચ્ચેબોલાવશેતો ત્યાં પણ હું જોશી'

અને એવા જ ભાવથી અતની કહી જુકી એ ત્યા રહ્યા. એમની પાછળ એ પુત્રો, દુનીઓ, વિધવા પત્ની અને સર્વાવલકાનું બંધ છે. કલ્પદર્શીની પુત્રિયામા તે એ અદિતીય હતા

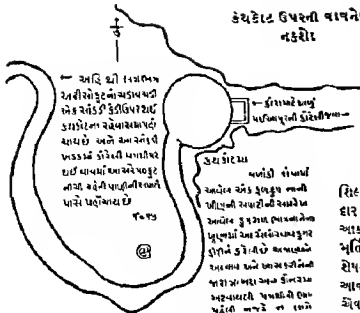
શ્રી કલ્પદર્શકે છેલ્લે કહ્યું કે 'કેટલુ શાન્ત અને પ્રસન્ન મૃત્યુ એ હતું તે આપણે જુ નાખીએ ? તેમો તેા મારા જુક અને પિતૃદયાને હતા-તેશી ચેવિરોષ હતા. મનેતેમના વિચારથી મહાસમજ થાય છે, પણ જુક અને પિતા મૃત્યુ પામતા નથી તેમો આગર છે. તેમની કબાને અજ પણ હું મારા જીવનાં પાંચેલા તથી, પણ પ્રભુ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે કે હું પણ મારા જીવનની છેલ્લી ધડી સુધી તેમની નેમજ નિરંજીની પ્રત્યેક પળ કલાની સાધનામા જ અર્પિતે એવી જ પ્રસન્ન શાન્ત વિદાય મેળવી શકે'

આથી તેનરની બારનીય વિષ્ણુતિની ખોટ અમાપ છે

૨. અ. રા.

પ્રભુ પદ્યાર્થ-રૂપા લાદે. બલદેશમાંના મુજરાની પ્રલપ્તબને, ગુર્જર બરમા પ્રબના સંપ્રદાયપરિને અને કલ્પદર્શના અર્વાર્થ તથા આદરવા નારી જીવનને આયેબની શ્રી સ્વેચ્છદે મેધાપીની કથાગની અનેબી જ નવલકથા. 'કુલબાળ' આપાદિતનું ચાહ વર્ણનું હેટ પુસ્તક જુકે અડી રૂપિયા કુલબાળ સર્વાલય, રાખુપુર, દાદિયાવાહ.

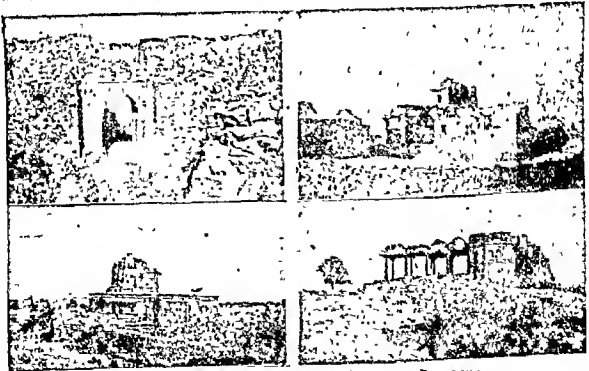
કંકરદેવી, કાંકરી કાંકરી નીકીઆ અને વાડીએતરો, સપાટ મેદાનો અને તે માટેના છાંયડાના આવાસો અર્થે અસાધારણ તળાવો આકર્ષક હોય છે. કિલ્લાના વિશેષ રક્ષણ વાળું, મુખ્ય માર્ગ પરથી આવતા કુરમનના હરફર મેદાનોની અંદર રાખતા આવાસો અર્થે, ત્યાંથી લગભગ હોઠાએ માર્ગ દૂર રખાએલી 'કાંકરીઆ' (એક પ્રકારના પુરણ)ના અવશેષો માત્ર ઉકેલી પણ દેવમંદિર તરીકે યોગ્યતા ધરાવતાં આવે છે તેથી એક જાણના હેરા નામે ભાગીડ રમણ કથકોટની દક્ષિણે એકાદ માર્ગ દૂર મેદાનમાં આવેલું છે કથકોટની આગળે કથકોટ જવાનું હોવાથી અને આગળે કો રસ્તામાં આવતું હોઈ જાણના હેરાં એવાનું

અમે ઉપર રાખેલું આસપાસની જમીન એવા કાંકરિયાન નગર હોય એવા અર્થે આજ અવશેષો ત્યાં એવા મળે છે. તેમાં જો શિવમંદિરના અડધેથી આસપાસના અર્થે એવા છે. પૂર્વ તરફના મંદિરના મેદાનોમાં અમુક ભાગ અને એવા જાણના જ આપ જાણ છે અને બધું એક ટેળા જેવું જણાય છે. તેની પાછળના મંદિરમાં અંદરેથી દીવાલ અને દ્વાર લગભગ છે અને આજના મેદાનોમાં અમુક સ્તંભો જોવા છે તેમજ બધા સાદા અને પથ્થરથી બાંધેલ છે, પથ્થર બાંધણીની નમૂને તેના બધા બાજો-કુખી, સ્તંભ, બરજી, સર અને પાટો-સુમેળથી મારેલા છે દ્વારના બારસાખ પર અને માંડણીમાં કસાદાર

સિદ્ધાંતમાં છે બારસાખની અવગણના, આજના એકી રહે એવી નિગદાર પ્રકારની એક મૂર્તિ છે અને નાચતા મણિયાની બીજી મૂર્તિ પણ આકર્ષક છે. મંદિરના ગણનામાં શિવતિ થ પાછળ શિવા મેદાનોની મૂર્તિઓ છે. તેની બાજુમાં એક જાણના, પણ અનુપમ એવી શેષસાથી વિષ્ણુની મૂર્તિ મૂકેલી છે. પાસેના કાંકરિયામાંથી મળી આવતા એને અહીં લાવી રાખેલી હોય છે, અહીંના અંદરેમાં તો એવા અનેક કાંકરિયાવાળા પથ્થરો કાંકરિયાવાળા હશે

હવે ધીરેધીરે અંધારા વિતરના હતાં ફરફરથી એકતારા પર હાથ કંપકનું આગમન હજવા મેદાને મવાઈ સમજાવા લાગ્યું : 'સાંતે સાંતે મદ મુત્યો, નવ મોપણે નાગરિયા ચોઈ અંધારા મણતા મળી મયા, તોયે કમલ કેલે ન કોઈ પુરો દે કંકરિયામાં કળા ધળી દે કંકરિયામાં ધળી.'

જાણના કો અવાજના પ્રેરણાએ મન કંકરિયાની તપાલીઅમા દાંડુ કતરવા લાગ્યું અને તેના પ્રાચીન ઇતિહાસની ધટનાઓ વિચરવાની પેટે નમર આજથી સરવા લાગી. રામસિદ્ધાંત રાહક (કંકરિયાના ઇતિહાસનો રસિક હવેતો આવતે અંશે)

ઉપર (૧) કંકરોટનું સિદ્ધાંત-અંદરથી, (૨) સર્વમોહિર અને નવજ્યો-અંદરથી. નીચે (૧) કંકરોટનું પ્રાચીન સર્વમોહિર-અંદરથી તરફથી (૨) એન મંદિરના અવશેષો-કથકોટ. (કોટા-રામસિદ્ધાંત રાહક)

[illegible]

૫૪-ની પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૪]

સૂત્રમત તારાના રૂપમાંથી ઠીને ૫-૪ની બંધારણ સદ્ થયા બાદ તેના પર પહેલવહેલી જીવસૃષ્ટિ આજની વાલ કોરડ વર્ષ ૬૫૨ પ્રસી દ્યારથી માંડીને એ જીવસૃષ્ટિ કલ્પોત્તર એ એ રૂપમાં વિકસતી ગઈ તેના જુદાજુદા યુગ વેલ્ડનિઝોએ ખાડ્યા છે. તેમાંના 'પર્મિયન' યુગ મુખી નજા હવતામાં આપણે પહોંચ્યા દેતા. એ યુગ આજની એમી લાખ વરસ પર થઈ ગયો અને તેની સાથે ૫૪-નીના હાલિદાસનું પહેલું પ્રધરણ પૂરે થયું તે પછી દસ લાખ વર્ષ-ચોટકે એ આજની સિતેર લાખ વર્ષ ૬૫૨ ટ્રિયાસિક યુગ શરૂ થયો. આ યુગમાં મુખ્ય ફેરફારો એ થયા (૧) વનરેપતિસૃષ્ટિમાં ફેરફારો બીજા નિષિખ પ્રકારના જાડ વધવા લાગ્યાં, ને (૨) આજમુખી કોરડ વિનાના પ્રાણીઓ હતાં તેમાં કરોડવાળા પ્રાણીઓના નવા જન્મ થયો. જન્મરેપમાં આજની માછલી ને આજની ગરોળીના રૂપની 'હૃસ્થાયોલોસ' નામની મરુત-ગરોળીઓ પેલા થઈ ને જમીન ઉપર રતનાવાળા પ્રાણીઓ પ્રકટમાં જેટલાં આજની જમીનના બીજાં મોટા પ્રાણીઓમાં પણ ઉમેરો થયો. આમ, આ યુગથી ૫૪-ની પરના પ્રાણીજીવનનું બીજું પ્રકરણ શરૂ થયું.

(ચાલુ)

(COURTESY, WORLD OF WONDER)

આમક આમક દિવસને યોગે એજી લારીખા અને ૩૦-૩૦ મિનિટને આલે સમયો માટે 'હાયાફલ' આપ્યાં છે. ને ૬૫૨થી, આપેલી તારીખ અને આપેલા હાયાફલ માટે સમય કાઢવાને છે.

કોરડમાં આપેલા સમયો (સુરોદ્ય અને સુરોદ્યના મુદ્દા) દરમિયાન છે. 'દરમિયાન' એટલે સુરો ૫૪થી મળીને ૬૫૨ની વખત. આ જ એક વખત છે, પણ ૫૪ની સુરોની આજુબાજુ આજીવની ગતિથી ફેર છે, તેથી આ વખત પણ એજી વતી ગતિથી વહે છે તેથી તેને ધરિયાજીવી જવાની શક્તિ નથી; કારણકે ધરિયાજીવી તે એકરૂપની ગતિથી જ માલે છે. ધરિયાજીવી જીવતા અમરને મર્યાદા કાલ કહે છે, 'મર્યાદા કાલ' એ જાતના છે. જ્યાંનાં (સાકલ) અને સ્ટાન્ડર્ડ, કોરડમાં તારીખોની નીચે જે વેલ્ડનર આપ્યું છે તે 'ન' હોય, તે દરમિયાન કાલમાં ઉમેરવાથી અને 'ન' હોય તે દરમિયાન કાલમાં બદલવાથી અવગણ કાલ આવે છે. દરમિયાનમાં સમય એ જોડો રહ્યાં હોય છે અને હજી દેખાડેલા સમય એ નવા રહ્યાં હોય છે એક દેખાડે ૪ મિનિટ થઈ છે, તેથી હજી રમવા દેવાને દરમિયાન છે હજી માંથી બાદ કરવાથી એ આવે તેને ૪ વડે ગુણવાથી જેટલા આવે તેટલી મિનિટરવાનિક કાલમાં ઉમેરવાથી જોડો કે નવો (અનુક્રમે) રહ્યાં હોય આવે છે. આવારના મુદ્દા પહેલાં ને સમય દેતા, તે જોડો રહ્યાં. યા અને આવારે તેના કરતા ૧ કલાક આમજ ને સમય રાખ્યા છે, તે નવો રહ્યાં. યા. છે, તેથી જોડો રહ્યાં. યા. મા ૧ કલાક ઉમેરવાથી પણ નવો રહ્યાં આવે છે.

ફલ ૨૦૬ છે. અને આપણે ખમી માર્યું હાયાફલ કાઢું છે ૧ તમા ૧૧ માર્યું નવો ૧૦ દિવસમાં હાયાફલ ૨૨૮-૨૦૬ = ૨૨ થયું, તે ૧ અને ૫ માર્યું નવો ૪ દિવસમાં હાયાફલ કેટલું થયું? આનો હિસાબ ત્રિશિષી કરવાથી ૪ × ૧૬ ÷ ૧૦ = ૮ આવ્યા, તેટલું હાયાફલ થયું તેથી તા ૫ સવારે ૮ વાગ્યે હાયાફલ = ૨૨૮ - ૮ = ૨૨૦

આ જ પ્રમાણે કોરડમાં સવારે તા વાગ્યે ૧ માર્યું હાયાફલ ૨૨૦ અને ૧૧ માર્યું હાયાફલ ૧૫૬ છે ૧૫૬-૨૨૦ = ૬૪ તેથી જ્યાં પ્રમાણ ૧૩૫૨-૧૦ = ૧૩૪૨ (જમન) = ૧૩૪૨ હોય તેથી તા. ૫ માર્યું તા વાગ્યું હાયાફલ = ૨૨૦ - ૫૪ = ૧૬૬

આમ ૫ માર્યું ૮ વાગ્યું હાયાફલ ૨૨૦ અને તા વાગ્યું ૧૬૬ છે તેથી ૩૦ મિનિટમાં હાયાફલ ૨૨૦-૧૬૬ = ૫૪ થયું આપણે હાયાફલ ૨૦૬ છે. તેથી ૨૨૦-૨૦૬ = ૧૪ થયું કેટલી મિનિટમાં થયું? આ હિસાબ ત્રિશિષી કરતા ૧૪ × ૩૦ = ૪૨૦ (જમન) આવ્યા, તેથી સમય = ૮ ક. ૮ મિ. દરમિયાન

૧ માર્યું વેલ્ડનર + ૧૩ મિ. અને ૧૧ માર્યું + ૧૦ મિ. છે તે પરથી ૫ માર્યું + ૧૨ મિ. આવે ૮ ક. ૮ મિ. + ૧૨ મિ. = ૮ ક. ૨૦ મિ. ગ્વાનિક કાલ આપ્યા

દેખાડો હજી-હજી = ૧૦, ૧૦૪ = ૪૦ મિનિટ ૮ ક. ૨૦ મિ. + ૪૦ મિ. = ૮ ક. ૦ મિ. જોડો રહ્યાં હોય આમાં ૧ ક. ઉમેરવાથી ૧૦ ક. ૦ મિ. નવો રહ્યાં યા

કોષકર્મા સૂર્યોદયનો સમય તા. ૧ માર્ચનો ૬ ક. ૧૧ મિ અને તા. ૧૧ માર્ચનો ૬ ક. ૫ મિ આપ્યા છે; આ પછી તા. ૫ માર્ચનો ૬ ક. ૬ મિ ફરજ કાઢ્યાને તેમાં ૬૫૨ પ્રમાણે વેલાતર + ૧૨ મિ કમેરવાથી ૬ ક. ૧૧ મિ યથાનિક કાઢ્યાને. તેમાં ૬૫૨ પ્રમાણે ૪૦ મિ કમેરવાથી ૭ ક. ૧ મિ ભૂતો રહ્યા છે અને ૮ ક. ૧ મિ. નવો રહ્યા છે. આપ્યો.

કોષકર્મા સૂર્યોદયનો સમય તા. ૧ માર્ચનો ૧૭ ક. ૪૬ મિ અને તા. ૧૧ માર્ચનો ૧૭ ક. ૫૬ મિ આપ્યા છે તે પછી ૫ માર્ચનો ૧૭ ક. ૫૨ મિ ફરજ કાઢ્યાને તેમાં + ૧૦ મિ વેલાતર કમેરવાથી ૧૮ ક. ૪ મિ. યથાનિક કાઢ્યા આમાં ૪૦ મિ કમેરવાથી ૧૮ ક. ૪૪ મિ. ભૂતો રહ્યા છે અને ૧૯ ક. ૪૪ મિ નવો રહ્યા છે. આપ્યો. ઉદાહરણ રૂ. ભૂ. કારકમાં તા. ૧૬ ઓગોસ્ટની સાહે ૪ કૂ ૪ ઘ. કાયા માણસની છાયા ૨૧ મળ્યા થઈ. તેનું દરેક પચ્છી ૧૧ ઘનું છે તેો સમય કારોગ અને તે કવિસના કારકમાં સૂર્યોદય અને સૂર્યોદયનો અગ્રણ કાટો (કારકના દેખાશ ૧૯ છે.)

છાયા=૨૬+૧૧=૨૮૬ કૂ પદાર્થ=૬૪ કૂ. છાયાફલ=૨૮૬+૧૦૦ =૬૪૬ (લગભગ)

કોષકર્મા ૧૬૧ કાયાફલ ૧૪ ઓગોસ્ટનાર નુ છાયાફલ ૩૨૪ અને ૨૫ ઓક્ટો. નુ ૩૬૫ આપ્યું છે ૩૬૫-૩૨૪=૪૧ નો વધારો ૧૧ ફિગ્નમાં થાય છે તેો પરિવરમાં ૫+૪૧+૧=૪૬ (લગભગ) વધારો થય તેથી ૧૬ ઓક્ટો. નું ૧૬૧ કલાનું છાયાફલ =૩૨૪+૪૬=૩૭૦ આ જ પ્રમાણે કોષકર્મા ૧૭ કલાનું ૧૪ ઓક્ટો. નુ છાયાફલ ૫૪૦ અને ૧૫ ઓક્ટો. નુ ૬૪૮ છે ૬૪૮-૫૪૦=૧૦૮ ૫+૧૦+૧=૧૬ (લગભગ), તેથી ૧૬ ઓક્ટો. નુ ૧૭ ક. નુ છાયા:ફલ=૫૪૦+૧૬=૫૫૬ આમાં, ૧૬ ઓક્ટો. નુ ૧૬૧ ક નુ છાયાફલ ૩૭૩ અને ૧૭ ક નુ ૫૪૬ છે. આપણું છાયાફલ ૪૪૦ છે ૫૪૬-૩૭૩=૭૩ નો વધારો ૩૦ મિનિટમાં થાય છે, તે ૪૪૩-૩૭૩=૭૦ નો વધારો ૧૦+૪૩૦=૫૩૦ મિ (લગભગ) માં થાય તેથી ૧૬૧ ક.+૧૨ મિ =૧૬ ક. ૪૨ મિ ફરજ કાઢ.

કોષકર્મા ૧૪ ઓક્ટો. નું વેલાતર-૧૪ મિ અને ૨૫ ઓક્ટો. નુ -૧૬ મિ છે તેથી ૧૬ ઓક્ટો. નુ-૧૪ મિ આપે ૧૬ ક. ૪૦ મિ -૧૫ મિ =૧ ક. ૨૫ મિ યથાનિક કાઢ્યા હવે કારકના દેખાશ ૧૯ છે. ૮૫૦-૧૬=૮૩૪ ૧૩૦+૪=૫૪ મિ ૧૬ ક. ૨૭ મિ ૫+૪ મિ. =૧૭ ક. ૨૧ મિ. ભૂતો રહ્યા છે =૧૮ ક. ૨૧ મિ. નવો રહ્યા છે.

કોષકર્મા ૧૪ ઓક્ટો. નો સૂર્યોદય ૬ ક. ૧૧ મિ. અને ૨૫ ઓક્ટો. નો ૬ ક. ૧૨ મિ છે. આ કપરથી ૧૬ ઓક્ટો. નો સૂર્યોદય ૬ ક. ૧૪ મિ ફરજ કાઢ

વેલાતર-૧૫ મિ છે. તેથી ૬ ક. ૧૪ મિ. -૧૫ મિ. =૫ ક. ૫૬ મિ યથાનિક કાઢ્યા અને કપર પ્રમાણે ૫ ક. ૫૬ મિ +૫૪ મિ =૬ ક. ૫૩ મિ. ભૂતો રહ્યા છે. ૮૫૦-૫૩ મિ. નવો રહ્યા છે. સૂર્યોદયનો સમય કોષકર્મા ૧૪ ઓક્ટો. નો સૂર્યોદય ૧૭ ક. ૪૬ મિ. અને ૨૫ ઓક્ટો. નો સૂર્યોદય ૧૭ ક. ૪૮ મિ છે તે પછી ૧૬ ઓક્ટો. નો ૧૭ ક. ૪૫ મિ ફરજ કાઢ

૧૭ ક. ૪૫ મિ. -૧૫ મિ. =૧૭ ક. ૩૦ મિ યથાનિક કાઢ ૧૭ ક. ૩૦ મિ +૫૪ મિ. =૧૭ ક. ૨૪ મિ. ભૂતો રહ્યા છે. ૮૫૦-૨૪ મિ નવો રહ્યા છે. સૂર્યોદય. હરિદર બદ

વિષ્ણાત અમેરિકન દાન્યલેખક માર્ટીન (ગેન) સાચું નામ ક્લેમેન્સ) માને દત્તો ત્યારે નિશાળમાં કાઢી તેમાં કરવા માટે તેને પાંચ હોલર ૬૮ અમર આખી નિશાળ સમગ્ર દાયકા નેવરની મોડીના પાંચ કુટુંબની દેડમાં રહેતો સ્થળ કરી વેર આપીને તેણે પોતાના પિતાને આ સંભળી વાત કરી. પોતાના હોલરને બહેરમાં સ્થળ થાય તે કરતા ૬૮ બરી દેવાનું વચ્ચેમાં પિતાએ પસંદ કર્યું. પણ સાથે સાથે જી. 'હેડ મારકને આ પગાને ૬૮ નો ૬ મી દરશ. પણ તારા આ યુવાની મળ તને તે બંધાવર થાદ રહેવી જોઈએ, એટલે તને ૬ અર્ધ પાંચ કલાક માનીગ'

પાંચ કુટુંબની વેદના તે ક્લેમેન્સને બહુ યશ; પણ બીજે દહાડે નિશાળે જતા તેને એક બુટો મળ્યો. પાંચ કલાક આવાથી ધીમર વેદના જ થાય છે; કાઢ મરી નથી જવાત માટે બીજ પાંચ કલાક દેડમાં નવરને દાંધે પણ બહેરમાં બાઈ લેવા, અને આ દહાડા પાંચ હોલર આપણે બિચારાએ માટે રાખવા આ બિચારા' . . અને તેણે નિયમથી બીટો દોઢે બીજ પાંચ કુટુંબ પણ બહેરમાં બાઈ લીધા. મોટાં થયા પછી ટૂંકે પોતાના મિત્રોને કહેતા કે એ પાંચ હોલર એ મારા જીવનની પદોરી કમાણી હતી

જિવિયાવાસી બાગમાં જનરલ દાયરે ફેરી ક્લેમની તપાસગી કરવા હાલ સંમિતિ નિર્માઈ, ત્યારે ઓમનના (સર ઓમનનાલ સોલરવાડ) તેના સ્થળ દત્તો ૬૮ કમિટીનો પ્રમુખ હોઈ હોઈ પહેલા તે અત્યંત વિચારોનો હતો, પણ હોલર જઈને એ બદલાયા. ચાર અંગે એક તાર અને ત્રણ દિલીએ બીજ તરફ અને તેમાં અમર ઓમનનાઈ આખરે રીપોર્ટ લખવા બધા આશ્ચર્યને એક બેનસામાં રક્ષા એ પછીને અંતર સંબધ પણ બમરમાં સાથે જમવાનું પડ્યું હોયત્તુ એક વખત વાત કરતાં હાલ મરમ થઈ ગયો. તેણે ઓમનના હાલને કહ્યું: 'બમરે એમને દેશ બહાર કાઢવા છે?' 'ઓમનનાઈ જવાળ આપ્યો: 'હરર, એ એમને તેના પ્રતિનિધિના તમારા નંવા દોષ તો!'

(સીધાં ચલાવું'માં કનેચાલાલ મુનરો)

સર મુકદ્દસ બેનરજ (એ પાછળથી જમર થયા) નવાંદે કલમના મા હાલકો વજીલ દત્તો ત્યારે એક વખત હો. મેમને હાંમે બહાર-માગી મટેમાં જતા ત્યાના જગે મેગની નાના કમર અને હોલર-વારી દેખાવ એક નાનાથી પ્રસ કર્યો કે 'તમે હાલકો વજીલ છે? એ હું કેમ માનું?' સર મુકદ્દસે અદાથી કહ્યું કે, આપ અદાના મગ મદદનીગ વજીલને પૂછીને ખાસી કરી મોકલો 'પણ એથી ને નવાંદે જગે સનેપા જ નતાલ્યો ત્યારે સર મુકદ્દસે કહ્યું કે 'તુ અદા હાલકો વજીલ તરીકે મારા હાલકી આપની સાથે લેતો રહેવાનો ન જુ, અને અપવા માન્યામાં તે ન આવતુ દોષ તો ખાસ અધિકારવાની હરીએ આવ મારી સામે કેસ કરી શકો છો.' દેવાની જરૂર નથી કે વાતને ત્યાં તરત અંત આપી ગયા. (સુનીલાલ મેઝા)

એ નિયમબદ્ધતા નથી માનતો તે વાતવર્ગમાં રવેતરને પણ નથી માનતો કુદરત રવેતર છે, કારણ તે નિયમબદ્ધ છે. એમો જીવનને પૂરે પૂરી રીતે વાળી રીતે જેમને મુલ્યની વ્યાખ્યાઓ રોપવાની માગણીમાં હોયત્તુ પડતુ નથી સ્વચ્છથી મેળેનું મીન જિનિનગરી છે બધથી રાજેનું મીન પતકમરી છે. યુવાની એ વેગનું અને થડપણ એ વિચેરનું પ્રતિલિલ જનનું મેડે.

સંસારનાં શહેરો

૪૪-કિંગ્ડમ

આજી મહાસુધને અને ચમકી છેલ્લી ઓરિયન્ટ-અમેરિકન રાજસામ્રાજ્યો પદ્મચંદ્રનેડાનું આ નાનકડું શહેર કેનેડાના તેમજ જગતના ઇતિહાસમાં બે મહત્વના પ્રયોગોથી અત્યંત મુખ્ય છે એક તો કેનેડા રોશબાર ફ્રેન્ચ નીકાસરી નીકસ કાર્તિયર પહેલવહેલા ત્યાં એતર્યા, ને કેનેડાનું સૌ પહેલું ગ્રામ (ફ્રેન્ચ) સમજાતું ઈન્ડિયનને ત્યાં વસાવ્યું, અને બીજું, પાણીને કિનારે લેબેલી સીધા ચણાણવાળી કાચી ટેકરી પર આલેલી કુદરતી રસાણવાળી નેની મજબૂત કિલ્લેબંદીમાં આખું પાણી જનરલ વુડફે અમેરિકને માટે કરેલા તેના વિચાર તેનીસ વરસના એ નવરવાન કિલ્લેબંદીમાં માત્ર ૮૦૦૦ સોલિડિયો મદદથી બુદ્ધિ અને આહુબળથી કરેલી કિલ્લેબંદી એ જગતની જગતના લોકોની ઇતિહાસનું એક મહાનભવ ગુહ્ય છે.

કિલ્લેબંદી કેનેડાની છત્તના પ્રીતક ૩૫ આ નમર કેનેડાનું મીથી નીનું, ઐતિહાસિક મહત્વનું અને ૩૫૫૫૬૬ શહેર છે. ૧૭૫૫થી ૧૮૪૫ સુધી તે કેનેડાનું પાટનગર હતું. આઠદાહિક મહાસાગરમાં મુખ ફાટીને પટેલા સેન્ટ હોરેન્સના અખાતમાં પડતી સેન્ટ હોરેન્સ નદીને કાઠે આવેલું હોઈ કેનેડાના ફરિયાઈ વેપારનું પણ તે અજત્યયન મયક છે.

કિંગ્ડમની એ મૂળ ઓરિયન્ટ ઇન્ડિયન આખાનો શબ્દ છે, ને તેનો અર્થ થાય છે 'સાંકડું ધુણું' મેન્ટ હોરેન્સ નદી અહીં સાંકડી મળી હોઈ તેનું એ નામ પડેલું.

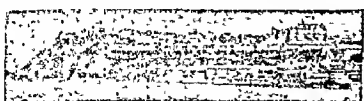
મેન્ટ હોરેન્સના અખાતમાં ૩૦૦ માઈલ અંતરામાં, નદીને કતર ફાટે, આઠ માઈલ પથસાંબેલા કાચા પ્રદેશ પર તે વગેરું છે, અને નદી પર પડતો તેનો બાગ નાકેષ ડામમક નાગની સીધા મહાસુધાળી ૩૩૩ ફૂટ જાણી ટેન્ડી પર નદી પર તેણાઈ રહી છે, એના મારવનો ફ્રેન્ચ કિલ્લો છે. ત્યાંથી નદીને કાઠે-કાઠે તમા અંતરામાં ડોળાવ પડેલું શહેર

વચનું છે અને તેને છેર તેની વિશાળ ને જાડી બંદરવાડ આલેલી છે. વરસમાં માત્ર ત્રણ-ચાર માસ જ તે બચને લીધે બધ રહે છે, અને હિનિયાબરમાં મોઝામાં મોઝી સુધી મોઝી લરીકે મચાઈ રહેતો દરો મેઝામેઝા જંગલમાં એકાએક સાગને એકાએક વિશાળ છે.

કિંગ્ડમ શહેર અને નીચલું મહેર એવા કિંગ્ડમેના બે બાગ છે. સાંકડા ને વાઘામુકા રસ્તા તથા ચીચ મહોલવાવાનું નીચલું બાગ નીચી ફ્રેન્ચ વસાહતથી મજબૂત હતું તે ને શહેરો વેપાર પણ બધે ત્યાં જ મજબૂત છે. ઉપરા શહેરમાં પડોળા રસ્તા, ઉપરિયાત વચાઈ અને બંદર મજબૂત છે તેમાં ૧૪૦૦ ફૂટ જાંબી ને ૨૦૦ ફૂટ જાંબી 'ડાઉન ટેરેસ' નામની જગ્યા બહુ વખણાય છે. લોકો દરિયે અત્યંત ગણાવેલા ફ્રેન્ચો મુખ ફાટે પછુ અહીં જ છે ત્યાંથી મેડી મેર અખાતમાં મેદાનના નામનો સપાટ પ્રદેશ છે, જ્યાં વુડફે ફ્રેન્ચ લોકોને સાગને કરેલા અને કિંગ્ડમ છતાં મોઝી નમોલો.

અહીં આસી ટંકી પટેર, પણ હવામાન તદુરતીયલું છે, એ મિયાળામાં ૧૦ ટંકી ને હવામાં ૭૦ ટંકી સુધી રહે છે વસતિનો ફૂં બાગ રોગન કૌલિક મધ્યે પાછે છે અને દોઢ લાખની વસતિમાંથી સવા લાખ ફ્રેન્ચ તે ફ્રેન્ચ કોલોનિયલ જ છે.

કિંગ્ડમ પ્રાંતની સમજાનીનું આ શહેર લાખા કાળ સુધી કેનેડાનું મુખ્ય બંદર હતું, પણ પાછળથી મોન્ટ્રીઅલનું મહત્વ વધ્યું. મેકેટગાળ પાછું તે નમગડનલ્ય છે. કિલ્લેબંદી સમયે ફ્રેન્ચની, અને નદીમાંથી મહાવેળા બરચક તેની જગતકિનારે કાચા ઉપર તેનો વેપાર આવડેલો છે સાંવિગિજનના વિચારાત જગતમાંથી તેને અજત્યયન નીચલું સાંવિગ મળે છે અને હિનિયામાં સૌથી અજત્યયન મહાવ કાનગળુ કારખાનું પણ હમણું અહીં જ મજા પાડે છે. સાંચાદામ, ચાગાઈ, કદરબી, બુદ્ધ

ધુવની સેન્ટ હોરેન્સ નદી પર તેણાઈ રહેલી દુર્બળ ટેકરી ઉપરની કિલ્લેબંદી તથા 'ડાઉન ટેરેસ' નામની ૧૪૦૦ ફૂટ જાંબી વિશાળ મનાહર નવર-અસરી દર્શાવતું કિલ્લેબંદું દર્શવ.

નેશ દાર, ટેરડાં, લોલાઈ અને વાનિગોની બનાવટ એ તેના મુખ્ય હોળો છે.

ઈ. ૧૫૩૫માં લોકસ કાર્તિયર ને રોશી કાઠે ત્યાં ત્યાં ટેરડાંના નામનું ફેરો ઇન્ડિયનોનું મેઝું ગામ હતું. ઈ. ૧૬૦૮માં જુહાદામાં મેઝુંબેદને 'ન્યુ કાન્સ'ના નામથી અહીં વસાહત મચાવીને આ શહેરની આ-પના કરી પણ તેની પ્રથમ બહુ જ ધીમી-વધી ઈ. ૧૬૨૬ સુધી માત્ર બે જ મોરો કુલેબે-એ ત્યાં કાચાની વસાહત કરી હતો; બાકી પાકીયા, વેપારીઓ ને અગવડશી આવચ કરતા. અમેરિકનો ટોળો તેના પર પહેલેથી જ હતો, કોઈ એ જ સાકામાં (૧૬૨૬માં) માર રવિદ કંઈની સરગરી નીચે તેમણે તેના પર આક્રમણ કરી હતું, પણ ૧૬૩૨માં પછુ ફ્રેન્ચને આપી દેવું પડ્યું. ૧૬૮૦માં માસા-નુરોડના મજબૂત માર વિલિયમ ફિન્ચે તેનું છત્તવા કરી હુમલો કર્યો, પણ હાથે ૧૭૧૧ માં માર હોનરબલ વોલરની સરગરી નીચે મોહલે મોટો કાલો વહાણો બાંધી જવ ને કારણે નિમ્મળ નથી પણ અમેરિકને મીરજ ન બોલ અને ૧૭૫૬ની ૧૮મી મરુટકબેદ જનરલ વુડફાના નીરવ અને લોખ વડે જનરલ આમમટ્ટે તે છત્તુ, અને ૧૭૬૩ની પારીસની મંધિથી ફ્રેન્ચને કબજે ઉઠવડું સોંપાયું.

વિકસતું વિજ્ઞાન

કપાસનો આકેરોષ ૧૮ મે ચમકતા. વિજ્ઞાનની આ એક નવી પ્રક્રિયા છે અને તે કાશ અને લો આકેરોષીય હોરો હોરો આઈ શકાય તેવા હોય છે કપાસમાં સેધુલોજન મુખ્ય પ્રમાણ રહુ હોય છે એ તો સોમઈ બલે છે. અને એ સેધુલોજન આમુલ્ય અલવા વિજ્ઞાનની પરિભાવા વાપરીએ તો 'catarrh equivoque' બૂળ શિષુ હોવાનું વિજ્ઞાન હોડા જ સમય પર રોશી કાઠે છે. 'લેટરોલોસિસ' (lateralisation) નામે ગોળખાની પ્રક્રિયા કાશ એ સેધુલોજન મુખ્ય વર્ગની સાકરમાં ગાંધાર કરવામાં આવે છે. આવી જ રીતે લુડાલુદાંધાન, બસાઈ વગેરેમાંથી પણ સાકર સાચીને તેનો સિમ્પલર આઈસીયો હવે અમેરિકામાં બનાવ મહત્વ છે.

કોડિયો-એવ (Adio scale) નામનું એક નવું શંક હાજારું બનાવવામાં આવ્યું છે, એ વડે અંધતામાં પણ નાની નાની વસ્તુ એ સાચી પદ્ધતિથી લેખી સકે છે. આ પ્રયોગ અચાલ અમેરિકાની એક અંધ બાઈ બેનીલી વોડસને આળેલા હતો એમાંથી એ છે કે એ બિન બિન વચન લીધે એક એકા-દેશ પ્રકારનો રજુકાર કરે છે — ઇ. મ. દ.

ખેડવાણું ફિનિશર નવું બનાવવાનું કારખાનું દિવસ બાદ દિલ્હીએ એના ગિર ઈન્સાગને સાથે લઈને વેરહ-ગેઠાના બાઈ રાફના કારખાને ગયો. ત્યાં પુરાણું ફિનિશર સુધારવાનું, સમું કરવાનું અગર તેને નવું કરવાનું વગેરે કામ થતા હતા. કારખાનું ધણું જગી હતું અને એમ તથા અપ્રાપ્ય ઈમિની ફરનીયરો-એવાં કે વોનરહનું ઈનિયવન ક્લૉક, અંદરની બાલુ પાના અસ્તરવાણું કંચડાનું કળાટ, અર્ધકાર પીલવાળો બાદશાહી કૅલેન્ડરે પુરાણી કળાના અમુક્ય અને દુષ્પ્રાપ્ય નમૂનાઓ પર અતિશય ઝીણવટવાળું શ્રમ-સાધ્ય સુમારકામ ચાલી રહ્યું હતું.

પણ દિલ્હીએ આ અર્ધાંશ રસ્ત નહોતો રાફ્ એ બનેને કાગ-ખાનાના આદરના ભાગના લઈ ગયો. ત્યાં ધીરાઓએ થાતરી ખલિલા ને રીયાઝ ગજેલા અથવા અનિશય ધસારાં ગયેલા બાગેને કાઢી નાખી તેની જગાએ બેરોબર બળવેસતા મય એવા બાગે ખુણીથી ખેસાડવામાં આવતા હતા એ કાગ બતાવી વેરહમેકેટ્ટે અગિયારના સાથે કહ્યું કે, 'આઈં અમે નવા આગ કક્ષગ કરીને એવી રીતે ગોળી દઈએ છીએ કે બંસા નિષ્ણાત કાઠીગરને પણ તે પારખવા મુશ્કેલ પડે.'

'ત્યારે તો તમારે એ કામ માટે વ્હા નર્નિયર ને વ્હા લાકડાના કટકાઓને જોઈ જરથો રાખવો પડતો હશે.' દિલ્હીએ પ્રશ્ન કર્યો 'જોઈ ? કેવડો જોઈ એ તો તમે આવીને જુઓ એટલે અબર પડશે.' એમ કહીને તે બનેને એ એક વિશાળ ગાળિયા પર લઈ ગયો, જેના જુદાજુદા સમયનાં ભતભતનાં વ્હા ફિનિશરના કટકાથી ભર-અક બેરેલા થોડા અને છાન્થીએ તેમની દક્ષિએ પડી દિલ્હીએ તેમને લાગમાં લઈને તપાસવા માડયા. તેમાં થોડા લાકડાના થોડી પરનાળોને ગળના આવા, અર્ધ બૂંજળા જેવા, અજીરના રખતો કટકા તરફ તેમનું આશ ધ્યાન ખેંચાયું અને તેણે કહ્યું, 'આ તો ધણા જ પુરાણા દેખાય છે.'

'હા, એમ જ છે.' રાફ્ વેરહમેકેટ્ટે જવાબ આપ્યો. 'એકલાના લાકડાની પાળીની નળીએ, ને તે પણ ઈર્ણિસાયરની ટન્નાથી ઢાથ આવેલી, નહિ વાર ? મને થોડાસાઈની ક્લી રાંસે છે કે તે ક્યાંથી આવેલી છે ?' દિલ્હીએ પૂછ્યું.

રાફ્ વેરહમેકેટ્ટે તો સાચું જવાબજોતે એના સાથે જ લેઈ ગયો. 'તમે એ જો રીતે પરખી કાઢી ?' અને પછી અચ્ચા મારે તેણે કહ્યું, 'હા, તે પુરાણી પાળીની નળીએ છે અને ઈર્ણિસાયરમાંથી આવેલી છે એકાદ ગામ પહેલાં બેરહમેકેટ્ટે ટેકરી નજીક જૅનરામ પાર્કમાંથી તે જોડી કાઢવામાં આવી હતી.'

દિલ્હીએ આ હકીકત ધ્યાનપૂર્વક લખી લીધી પણ તેની પામે-થી એનો એક કહેડો ગાગી લેતાં કહ્યું, 'મારે આનો એક પ્રયોગ કરવો છે' અને પછી ઉમેર્યું, 'આમાંના નહાગા કટકા તમે તમારા બાઈ હેનીને થોડકતા હતા તે ટપીકત પણ ખરી ને ?'

'હા, ખરી જ; પણ આ બધું છે શું ?'

'કાંઈ નહિ: પણ એમને ત્યાં પોલા કટકામાંથી આ ભતને મેં તરત એાજખી કાઢી. વાર, આપનો ઉપકાર થયો.' એમ કહીને રિગત સાથે દિલ્હીએ અને તેના ગિરે ત્યાંથી રત્ન લીધી.

ફિનિશરની ટેકરી પર આવેલી બેંક જુવની દોરેલમાંથી દિલ્હીએ પગ મૂક્યા તેમાં તેણે ઈન્સાગને ત્યાં તેડાવ્યા હતા. તે બીજે દિવસે ત્યાં જ પડોરથો, એટલે નામો

કરતાં દિલ્હીએ કહ્યું, 'હોસ્ટ, આપણે ઉલ્લા ગળ્યા ત્યાર પછી ખૂબ કામગીરી બનવી માત્ર એક અંદરો બેસાડવાનો બાકી છે; એ ગળી નબ એટલે આપણું કાર્ય પૂર થાય. . .

આ ગોળી જેમાંથી છૂટી તે ઝેનિયનની જ બનાવેલી લલકુર્ખની પિત્તોલ છતી ને તે પિરતોલ પણ બને જોઈ તે ભતની એ પિ-ત્તોલ છે, જેઈ ૧૭૦ની સાલથી એક બાલુએ મૂકી વેગમાં આવી છે તેમાંની એકમાંથી ગોળી છાડી નાંખવામાં આવેલી હતી, પણ બીજામાં નેળી હજ બેરેલી હતી, અને તે મેં તેના પાલિની રત્નથી કાઢી લીધી છે. . .

અહો ! કેવો વિચિત્ર એ અનુભવ ! વેરહમેકેટ્ટેને જે ગોળીએ ધાયલ કર્યો તેના જેવી જ આબાદ તે ગોળી છે 'જળી એ તમચામાંથી ગોળી અને કારની વચમાં કાંતેલા એક કાંટાના નાજળને ફૂંચે પણ નીકળે' જે 'મોઝમી હન્ડેલિન્ગ' નામના છાપાનો ૧૭૦૦ની સાલના ૧ લી ઓનરેટનાં આંકો દર્શાવે હતો.

ઈન્સાગ આતુરતાથી આ બધું સામગ્રી જોઈ હતો. હોડીના થોડા પૂટડા ભરી દિલ્હીએ આગળ ચલાવ્યું. 'મારી તપાસ વખતે જૅનરામ લાંબના માલિકો, હોડીનાં કુટુંબીજનો, દરેક વસ્તુ વિષે બહુ નિખા-લસ માણુ પથ્થા પ્રથમ તો તેઓ લગાર અટકા જણાયા, પણ જ્યારે કોડાંને મેં સમજી વાત જાણવી ત્યારે તે પૂરેપૂરા બલકળ થયા.

હવે મારે જે કહેવાનું છે તે ધ્યાન દઈને સામગ્રી અને વારા મનને ૨૩મી ઓક્ટોબરની રાત્રિ અને વેરહમેકેટ્ટેના રીવાજના તરફ લઈ જાવ તો વેરહમેકેટ્ટે ખુશી પડે એટલા માણુ પડશે, બંને ખાસી જ્યાંમાંથી છોડેલી એક ગોળી એના ખતમાં લખે છે અને ત્યાંથી રિગા બદલીને તે રેડિયો-સેટમાં પેચે છે હવે, પ્રથમ એ મુઠો 'ધ્યાનમાં લે કે ગોળીની ફિરા એમ બતાવે છે કે વેરહમેકેટ્ટેનાં પત્ર 'નીચેના' કોઈ અંગેથી તે ઊડવામાં આવી હોય હવે બીજો મુદ્દો એ 'વાનગા લે કે આવા થોડા કદની ગોળીની કડપ બે ધણી દોલ તો તેલે ખતમાં લાસીને કચ્છરવાણુ વાળી નાખ્યો હોત, એટલું જ નહિ પણ તે મહેન વંશકોને જોના ગળાની આરખાર પણ નીકળી ગઈ હોત. . .

પણ ના, તેમ બન્યું નહિ, કેમકે તેની કડપ થોડી હતી અને તેથી સીધા ઉપલકિયા વાળો માત્ર માખૂલી અગ્નિખત થયો અને ત્યાંથી સહેજ તિરછી રિગાના નીચળીને વાચરથેસ જેટ પર અણકાઈ.

તો પછી આ ગોળી આવી ક્યાંથી ? તે કોઈ કહી નહતું નથી. બેસા બીયારે હોંગલિલ એના કોડામાં લેવા નબ છે વાચરથેસના મેં આજખ જ એનું પ્લેકેસેસ તે મૂકે છે. પા કલાક મુખી આપોને કરવામાં મુખારે છે અને પછી જ્યારે કોડામાંકો લે છે ત્યાં જ દરેક દરેક પ્લેકેસા, તેના ચારામાંના કેસની આરખાર, થોનાની અગ્નિથી પ્રકાશિ થયેલી ગોળીને કોડામાંક પડે છે ! અને તે ખડુ તેના મોંઢાંબનીના ખોખાના ખાનામાંની કારની પાર ચકને, અગર વાખવિક કહીએ તો રેડિયોની પેડીની આસપાસ ૧૮ હથ મુખીમાં પેડી સમજી વસ્તુઓની આરખાર થકને !'

ઈન્સાગે અચ્ચંથી કાજ બરીને પૂછ્યું, 'શું તમે એમ કહેવા માગો છો કે પેડી રીગાના ક્રેડ જેવી માગા તે એ ગોળીના જ કોડામાંક હશે ?'

'હા, એ ગોળીના જ કોડામાંક ! આમાંના જિલ્સ રેનું થંત ન પ્રકારનું તે જ કે છે તેનાથી જરા કદ પણ અલત ફિરજ એ ગોળી-માથી કે કાઢવું. . .

'પણ તે કેમ બની ગયે ?'

'પિચ્ચલ્લેટ' ! દિલ્હીએ જવાબ આપ્યો; 'એ જ એનું કારણ હશે- પોલના અમુક પ્રદેશો બાદ કરતા ઈર્ણિસાયરની ટેકરીમાંવાળા પ્રેર-થોગા અને રોડાંસાવરમાં જમણજોરની આડવાસની કેટલીક કુટી-

છપાઈ ગ્રંથાગ્રાંથમાં 'પિયર્લ્ડેન્ડ'ના ધર માલુમ પડે છે. સામાન્ય રીતે તે રૂપાના મોઢા પ્રમાણ સાથે મિશ્ર થયેલા સીસામાં ભળેલું હોય છે. આ મોળાની તપાસખીમાં પણ સીસું ને રૂપુ મળવું જરૂર છે. એટલું જ નહિ પણ 'પિયર્લ્ડેન્ડ'ના આંધાઓની નિસાનીઓથી એ અસ્થિ થયેલું હોઈ તે તેની સાથે અળગેલું માલુમ પડ્યું.

હવે, ક્રોમિયમ ને ફેટાઈઆઈડ ફરીથી પામ્યા તેમાં પેલા કદની પ્રતિમા કેમ ન જણાઈ એ પ્રશ્ન થશે. 'હિસ્ટ્રોફે રાઈબર થોલેન' હતું; તેનું કારણ કદાચ એ છે કે વખતે તેણે તેનું 'પેલેસ્ટ્રા રિડિય' સમજી મૂક્યું ન હતું. તેમના સક્રિય પ્રયેષણો દ્વારા પ્રદેશની બહાર ભરી સામાન્ય નહિ.

પણ આ બંને પ્રકારના ફેટાઈઆઈડમાં મોળાના રંગને તો ધુમ્મસના આબાસ સિવાય બીજું કાંઈ જણાયું નહિ; અને તે વાસ્તવિક જ હતું. એવી ફેટાઈઆઈડના કાચ પર જલદ હાઈડ્રોજન (દવાની) મદદથી લાગુ એકપ્રકારના આપીને રેડિયમના કિરણો કેન્દ્રિત કરવાનું પરિણામ ધુમ્મસ વિના બીજું શું હોઈ શકે ?

હવે આ બધું રખડુ હતું. સીસાની મોળીના રેડિયમ કિરણોત્સર્ગી હુલિયો આ વસ્તુસ્થિત કમ્પન્ટી હતી. મોળો એના બારીબાર સુવર્ણના કરતા વધારે કિમીની હોવાની અને તેનાથી કેંદ્ર બહુ જેમદાર બનવાની વાત હવે સમજાય તેથી હતી. ન્યાયી આ મોળીનું સીસું મેળવવામા આવ્યું હતું તે રેડિયમના તત્ત્વવાળા 'પિયર્લ્ડેન્ડ'ના થયેલું રમણ કદી થઈથી પેસાદાર બનવાની વાત સ્વબંધ નહોતી. હવે ખૂટતો અકોરો કેમ મળ્યો તે જોઈએ.

૭-૧૧-૨૩મા ડોલ

ડોળાવારના એ પ્રદેશમા મળત કરતા તેઓ રેવનરમ ડોલ પાસે આવી પહોંચ્યા ત્યાં કેટલાક મહારાં સપાઈરે આવેલી એક ખાઈ બોઝતા હતા. આ બંનેને દેખીને તે કામ કરતા અટક્યા અને નડકના એક ધૂપડામાંથી એક કદ, બરોડા, ચરમા પહેરેલા માણસે તથા એક દહાડીખંચડા ચહેરાવાળા માણસે બહાર આવીને એ બંનેનું ખ્યામલ હતું. પ્રથમને માણસ એક રસાયણાસરી હતો અને તેનું નામ સોલ્વર્ બોઈ હતું બીજો એ વધારાઈ હતો તે આ જગીરનો માલિક મેન્ડર જનરલ સર આર્થર કૉર્ડાઈ હતો.

હિસ્ટ્રોફે રાઈબરને પ્રશ્ન પછ્યો, 'કેમ જાઈ આશા પડે છે? મારા પ્રયોગ કરી એમાં ?'

સોલ્વર્ બોઈએ સાથે તેમને ક્રૂપડામા હાઈ ગયા. તેઓએ ત્યાં પેટાઈના એક જલદ વાધુ-દીપ પર ચળકટ સાથે જળવું ફાયર-કેસીન બસવેચ (retort) દીધું. એમાં દહાડા ધુખી આસપાસ અતિ નીવ વાળીની નજીવની મોટી શિખા પ્રકાર ફેલાવી રહી હતી અને તેમાંથી કાઢ કૂટલ હોય એવી રીતે હળવા ધડાકાના તડતડ અવાજ નીકળતા હતા.

'જિ, હિસ્ટ્રોફે, તમારા તક ખરે છે. એ નવીઓમોનો વાધુ અરે-ખર મેયિય હાઈડ્રાઈડ જ છે.' એમ કહીને તેણે તે શાલ અગ્નિ તરફ આગળી ચાંધી. 'આમ જળવાઈ તો તદ્દન ચોખ્ખો છે.'

'ખરેખર, આ બધું જ આઈર્લેન્ડમાં થયેલ છે.' કૉર્ડાઈ થોધસ ખટખટા અવાજ સાથે કહ્યું. 'આજ પચાસ વર્ષથી આ જમીન પર વળતોવળત તેમના ચમકારા જોઈએ છીએ, પણ કદી નેના પર વિચાર કર્યો નથી કે તે શું થશે ?'

હિસ્ટ્રોફે રૂપડામાંથી બહાર નીકળીને, મહારોએ કાળી ભેન્-વાળી જમીનમાંથી બોરેલી લાકડાની નળીઓ સાથે એઈ રહ્યો હતો. પછી તેણે કહ્યું, 'શાં જનરલ જનરલ છે ! બધું મોઢા રાક્ષસો જ તો !

ખરેખર, તેમાંથી આ નળીઓ કોરી કાઢતો ધણી મહેનત પડી હતી.'

'તેની તો ખબર નથી, પણ મું એટલું તો બહુ છે કે તે યદ પાકી નાખવામાં આવ્યા ત્યારે મહારો ખૂબ ઉત્સાહથી કામ કરતા હતા. આમ મોળાથી કામ કરે તો શું ન થાય ?' જનરલે કતાર આપી.

હિસ્ટ્રોફેને પછી કાંઈ વિચાર આવતાં તેણે કૉર્ડાઈ પાસે તે પ્રદેશના નસાની ગામખી કરી. કૉર્ડાઈ એક કીનના બૃજગામાથી નકરો; કાંદીને પાથથી અને તેમાં જુલોની હાર વચ્ચેના ગાને નીકળ્યો પછી તેનાથી પાથોસ વાર દૂર આવેલા ક્યારો તરફ ગામની બીજીને કહ્યું, 'નાઈન જ કૉર્ડાઈ આ રમણે દેવડુક કદ હતું બરોબર એ જુલોની નજી હાર શરૂ થાય છે તે જ મળે.'

પછી તેઓ એ રમણે ગયા ત્યાંથી એક માણસ મુખી મગાનાં-તરે જતી ટેકરીઓની હાર નજરે પડતી હતી. કૉર્ડાઈ સમજી પાકી કે તે ટેકરીઓ પર એકમનાં જુલોની બંધે કુલ જમીન રહી હતી. ૧૮૦૩ માં એ બધાં આડ પાકી નાખવામાં આવ્યાં. એ પાટિવા ય ટના કિચ્ચોની કોરી એક ટેકરીની ટેકરી થયેલા ગરામાથી પાળી લાવવામાં નિનળાં બનાવવામા આવી હતી, અને તેને આ મહારો ખોરી કાંદતા હતા.

ઈ ૧૮૦૧ની સાલના એપ્રિલ માસની બીજી તારીખની સવારે ને રમણે નાઈન જ કૉર્ડાઈ દેવડુક કરવા ઉભો રહ્યો. કદો તે જ રમણે હિસ્ટ્રોફે ઉભો રહ્યો. ત્યાં બીમા રહીને તેણે પોતાની ફાઈનલ પેનને એક પછી એક ટેકરી સામે પિરતોલની માફક તાકીને પોતાના વિત્ત દેખાડેને સમજાવવા માંડ્યું.

પછી હિસ્ટ્રોફે કૉર્ડાઈને કહ્યું, 'સર આર્થર, માલો આપણે એ સમયની થટના વિચારી જોઈએ. બંધે તમારા પૂર્વજે જેના પિવાઈ બાકીને દેવડુકનું આજ્ઞાન આપ્યું.' કૉર્ડાઈ હસ્યા. માલુમ છુપાયું.

'તે યુદ્ધ તો બહુ, તમારાં તે પૂર્વજની બેન પ્રત્યે તમારા પિ-ત્રાદો ને દરારો હતો તેને કારણે થયેલું, પણ અપાર્થે આપણને તેની સામે કંઈ લેવાદેવા નથી.'

કૉર્ડાઈ નિશ્ચયાત્મકીતે માલુમ છુપાયું.

'અહીંએ મામલો પહોંચ્યા ત્યારે કૉર્ડાઈ પોતાના પિવાઈને મોળાથી કાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પણ પેલા બહાદુર કાક-રને પોતાની ઈજ્જત અને નિર્દોષતામાં ખાનગી હોવાથી તેણે તે પોતાની પિરતોલ જાળી વે કરી નહિ. તેણે પોતાનો બચાવ કરવા આપણે ના પાડી.'

'બરોબર છે, બરોબર છે.' જનરલ કૉર્ડાઈ પ્રશંસાથી બોલી હોવા : 'ખરેખર, તે કૉર્ડાઈ પાળીઓમાં હતો. તે તો ત્યાં રિગર હોવા જ રહ્યો બીજાને નાઈન જ નહિનમત થઈ ગયો.'

'એ પછી પછી નાઈન જને એ વસ્તુસ્થિત પર ક્રૂપડાથી વિચાર આવી ગયો, અને પોતે પેલા વિંડ ઉતાવળથી બોડે વિચારે આ ગે હતો. એમ તેને માલુમ અને.' હિસ્ટ્રોફે આગળ ચલાવ્યું. 'એ વળના તીર લડવેયાઓની આસિથત અવસર, પોતાનો પચાસ પ જતાવવા અને ફરી મુલેહ રવાના માટે, તેણે પાકા રીતે સીધી નડકના જે કમ જુલોમાં પોતાની પિરતોલ છાડી.' એમ કહીને પોતાનાથી અસર પામ કૂંડરની એક ટેકરી તરફ હિસ્ટ્રોફે ફાઈનલ પેનને ચીંધી અને પછી તેને ટેકાએ બૂધી રીધી.

'પણ તે એ જુલોનાં યોગે કમતપૂન હતું. અને પેલા પિવાઈને નાઈન જની કુરૂર પેન સાથે પચાસની રમ મળી પેલી મેનિયનની બે પિરતોલ, જેમાંથી કાર પર મોતી હાઈવાળા આવી હતી તે, અને બીજા બેથી મોળી સાથે એક મેગેને એક રહી હતી તે, બેને તેનાં પાખાંમાં પૂરી હતી આ ધડાના એક કૌટુંબિક રગારક તરીકે સાચવીને મૂકી

દેવાળા આવી, અને ત્યાર પછી એમે મુખસાતિમાં 'લિવન લીનાલ્લા' 'બંદોળા અંદરશઃ એમ જ બન્યું હતું' જનરલ કોર્ટા કહ્યું, 'તમે આજેજીવ વર્ણન કર્યું છે !'

'ને તેમ હોય તો પેલા તમારા અમુક નકસા માટે તમને એમે તરીકે તસ્દી આપીશું. પેકું 'ફેક્ટર પોર્ટ' નામનું રથજ, ન્યાયી ગોળીનું મીશું તે વેળા મેળવવામાં આવ્યું હતું તે જોવાની અમારી ઇચ્છા છે' તેજો ત્યાંથી એક ચઢવા પર એક ચાલવાના અંતર ગયા અને આખરે ત્યાં ખાસ ખોદેલા લાકડાશાખોએ ખતીજમય રસકિરો પર તેમની નજરે પડ્યો.

'આજે જે રીતુ પધારાય છે તે આગાથી મેળવવામાં આવે છે' સુર ગાઈને કોર્ટા કહ્યું, 'આ આંરકાના હાપરમાં પણ એ વાપરવામાં આવ્યું છે પેલી પિત્તેસાની ગોળીઓ આખાથી જ લાજવામાં આવી હતી. પળુ લાજવા તે કામગા કાંઈ લાજ નહીં જણાવતી નથી' હિંદૂએ અજનાગાથી એક નાની હલેલી કાઢીને આ અર્ધાં પાર-દાંડક સંકેતગાથી એક હુકડો તોડી પાડ્યો. એમાં આખા બૂરા ટાપા જળાવા હતા અને વિચિત્ર લીટી નમોની જળ પધારાઈ હતી. તેજી તે નમોને દેખાણે મક્કા કહ્યું, 'હું ઇચ્છું છું કે હું તમારા આ ટાપરનો સાલિક બનું થોડાવા થોડી કિમત મુકત છે તમારા મકાન અને જમીન બનેલા કરતા પળુ તે વધારે મુલ્યવત્ છે !'

ગોળી જીવારના રહસ્યનો ઉવગતો કંઈક હિંદૂએ નીચે પ્રમાણે આપ્યો

'નાઈજલ કોર્ટા દલન નજીથી લીલા એકા અડમાં ગોળી છાસી, એટલે તેમાં કાંડી બજોલ પાકીને ગોળી મુકવય ગટકી અંદ તેમાં પર ચોડાં વગેરેમાં છાસીના વચવાનારે પડ બાહ્ય મથા ભૂમજા-ધાતની બજોલ અને તેની એકરની ગોળી એની એ ગિયતિમાં રહ્યા. પછી તે વજ્રમાં નામના મિહાંને પ્રારંભ થયો. ખીલં કોડોની સાથે તેને પાકી નાખવામાં આવ્યું અને તેના શિલિયાગોળી કરીને પાછીની નળીમાં બનાવવામાં આવી હતે એકા એ એવા પ્રકારનું લાકડું છે જે તેને એજા રાખવામાં આવે તો તેમાં કાંઈ ફેરવાર થતો નથી. જગદમાં ઉકે પુરાણા મળ્યાં રામન લોકોએ નાખેલી એકાની નળીઓ હાલુએ પિંદેદિનીના લતાગાથી સારી રિયતિમાં નીકળે છે જે ખાતામાં ગોળી પકડાઈ રહી હતી તેમાં એકાના પ્રકરના વિનાશ સામયના વાનુએ બરાએલા હતા. તેમાં પછી એજાવા પ્રકેશમાં રહેલા વનપરિવરન પરાઓથી દલપલ થતા વાનુનું કમેરનું થયું, અને તે જ મારીનું એક જેનું અસ્તિત્વ કોણસાની ખામેગા જે દેવ છે. સોવર્ણના બકવત્રગાથી જે એમ ધડાકા સાથે બજોને દલો તે એ જ એક-પછી તેને મેળિક લાકડાં હાટ, મેઈન, નારબુરેટ લાકડાં એક અંદર ગમે તે નામથી એકાએ. તે જ એકાસાંજેસ આખિયાએ એને કાયર-ઉપ (અનિ એજા) નામથી કોળમણ છે અને એના વિષે બારે બીતે ગોળે છે, કેમકે વાયુ સાથે ભજતાં તે બડાકા સાથે ફટે છે અને આખી ખાનને ડરાકી મૂકે છે.

દને બનેલી ધટના વિષે કોર્ટા, પુરાણા ફર્નિચરવાલો કાંક વેગ-મેકેર બર્જાશયરગાથી ફર્નિચરના કામમાં વાપરવા રેટુક બંદુવા-એક એકાનું કાકડું ખરીદે છે. તેમાંથી જે તેના કામમાં આવે એનું નાખી દેવા તે તેના બાહ દેવી વગેરે મેઈન ત્યાં દમેશની લેગ થોડકે થોડકે તેની મદને લઈ તેમાંથી સારા રકમ કાપી છે તે અને બાહ્ય બાજવાના લાકડા તરીકે સંધેરે છે.

ત્યાર પછી એક ઓકટોળરની અંધ નારાયણ વરસાવાળી રાત્રીએ તે પોતાની તાપવાળી મગકમાં પેલા સંધેરલા લાકડાંમાંથી એક હુકડા નીકે છે, અને પછી તાપવા માટે તે સપડી પર પોતાના પતને ફાળાવે છે. અને... અને... નિતનવીન અવતરો સરનની ધરતીનું રસથ એના ધરના ખુણામાં પોતાનો બાજ બજાવે છે. દેવી 'સુર' કરને અજાજ સામજી છે. પેલા ગોળીવાળા નરમ એકાના ડીમવાની રંગમગ્ય બારીક જળીઓમાં હવા ધરીને પ્રવેશ કરે છે, અને, કંઈતવા અકલિત નિષ્વગાડુસાર, જે પેલાખુણા ગોળી સુવાએકી છે તેમાંના લાકડાં કાળં મેઈનની બચકર ગદ શક્તિને તે બજ આપે છે

એકાના ડીમવાના લીસા ધામાં 'રહેલા મારી મુસાયા ધરાને કરવાની જે શક્તિ હતી તેની અર્ધશક્તિ નાઈજલ કોર્ટાની પિત્તેસા-લની પોલાઈની નળીના દારૂગોળામાં ન હતી. પોલાણમાં પ્રત્યેક પળે વધારે ને વધારે એસ બરાને જોતો હતો એટલે જળાણ વધતુ હતું, અને તેની સાથે વાયુ બળ્યો. અનિ ડીમવાના અજના બાગનું જાણ કરીને પેલા, બચકરની ધડાકા સાથે ફટે એવા મિશ્રબુના સંપર્કમાં આવ્યો અને તેના પરિણામે ધડાકા સાથે ડીમવામાં બરાએકી ગોળી છૂટી અને દેવીના ખજામાં વાતી !

એટલે જ ૧૭૧૦ની બીજી ઓગસ્ટના પ્રભાને નાઈજલ કોર્ટા આડમાં ઊભેલી ગોળીએ, ૨૭મી ઓક્ટોબર ૧૬૭૦ની રાત્રીએ અર્ધાંત બજો બાજીસ વર્ષ અને અમુક અંદિનાએના મળ્યા બાદ, પોતાના રીવાજખાનામાં એટલા દેવી વેગેકોલેને વાલવ કર્યા !

અને સાથેસાથે વાયરસેસ રોડમાં ગોળી દાગ લક્ષ્મીદેવીનાં પળુ દર્શન મસલ્યા 'ફેક્ટર પોર્ટ'માંના પેલા ખનિજ પર્ણમાં જે લીસા રનની જળની નુંખળી જાણી દતી તે 'પિયબ્લેટ' હતું અને તેમાં પુષ્કળ રેડિયમ અને ધુરેનિયમના કાર દત્તા'

હિંદૂએ વાત પરી કરી. અને હલેવાની જરૂર નથીકે પેલી ખનિજવાળી જમીન શાર્વત્રિક હતી, એટલે હિંદૂએ તેના સમ્બધમાં ભરી વિધિ કરીને તે 'ફેક્ટર પોર્ટ'વાળી જમીન પોતાને લાય કરી અને 'પિયબ્લેટ' માંથી કિમી વગુઓ કાઢવાની કંપની ડાળી કરી. એ કંપનીમાં તે પૈને, હંન્ગ્રામ, કોર્ટા, વેગેમેકેર અને નાનકડો ખાચન જે પાંચ બાનીસાં બન્યા, અને કાલે કરીને એ પ્રધાનોથી ખૂબ પલ મેળવ્યું

(અમેજ ઉપરથી)

અંદ્રમણિકાંકર જોડાલાલ પંડિત નવાં પુસ્તકો

ખિન્ડુ: જેગની કમળો પવિત્ર 'મુગર' નાવાપરને શાંભાકાળોએ, અને જેગના બે નવા દોનેરો ફેણબારી અંધમાં વાનની રમે આપ્યા હતા તે શ્રી સુભાષ દાશુવના, પદેસાર ૧૦ મેઈનકોના નાના અને સુપદ સમદ. એક નામ. ત્રિપાઠી લિંગિટ, પ્રિન્સેસ ટ્રીટ, મુલાઈ કિ. મેકે રડિયા જર-મેલે: ફર્વ રપી-ડનાથ કાકુરી ૪ નાની નાટિકા, તેમના એલિંગ ફિવેગોની મગાખ-નુખાવ લખા તેમના સાદિલસાથી તારવેવાં મૂત્રો 'રવિરમિતો મુખ: અનુવાદ', ફગરજ એમ માંથી અને રમેગ આર. બદ્દ હનાપાર, મેલ એજા નવચેતન ગાદિવ ગદિર, રપદ બદ્દ અમદાવાદ. કિ. ૧ રમિગ મનુષ્ય અને નમ્મકેટ: એસ. મેમ્મકેટ બોનોલાલ દેસાઈ, વદુદા પ્રકાશ-મગર ફોર્સન માર્વાલ, અમદાવાદ. કિ. એક પિયા પ્રેમાનંદ: અરોહ લાલ પુનઃકામગાનું આકાશ વર્ધન એર પુનઃકા સેખર પ્રકાશ-નાથદાસ પટેલ, પ્રિન્સેસ ટ્રીટ, મુખ: નારનાના.

કપાય મું ?' તેઓએ સાક્ષાં જોઈને કહ્યું, 'દેવ, આ વિષે ભવવાન સાંલિદોન કહે છે:

કપિમેદધથી દેવોએ વહ્નિદાહનમુદ્ભવ ।

અશ્વોના નાશ પામે છે સૂર્ય ધન્યે નિશા યથા ॥

એટલે ઝટપટ આ સોમર દેરા' રાત્રીએ તો તરત આદેશ કર્યા કે વાનર સગરતનો વધ કરે. એટલે વિવિધ આયુધ, શાકીને પત્થરથી વાનરોને મારી નાખ્યા.

આ સાંભળીને વાનરપતિ વેર કેમ લેખું તેનો વિચાર કર્યા કરે છે. એક વાર એ તરખોયે થઈને પશ્ચિમીખંડમાંડિત સંદેશવરે આનંદ, ને સુકમ દિષ્ટિ કરે છે તો વનચર તથા મનુષ્યોએ પ્રવેશ કર્યાના પનવા છે, પણ નીકળ્યાનાં નથી. પાણીમાં દુધ ગરર દરો એમ ધારીને કાગળનાથ લઈને તેમને ફરથી જ પાણી પીધું, ત્યાં તથાવ વચ્ચેથી રત્નમણાધારી રાક્ષસ નીકળ્યો, ને કહ્યું, 'કપિરાજ, આ પાણીમાં જે પેસે તે મારું અપ્પ થાય છે આ વિધિથી તમે પાણી પીધુ એટલે તારા જેવો ધૂતે કોઈ નહિ હું તારા કપર પ્રસન્ન છું એટલે પાછાવ વરતુ મારી લે.' વાનર કહે, 'તારી ભક્ષણશક્તિ કેટલી ?' તે બોલ્યો, 'પાણીમાં લાખ પેમે તો લાખને મારું, ને જાદાર તો શિશાળ પણ મને મારી ન્યય' વાનર કહે, 'એક રાત્રી સાથે મારે આત્મન વેર છે, એટલે જો આ રત્નમણા ગુ મને દે તો વચન-પ્રત્યક્ષથી રાત્રીને સ્પર્શવાર લક્ષ્યાથી આ સરોવરમાં મોકલું.'

રાત્રીએ રત્નમણા આપી તે પહેરીને વાનર તરતે ઢળે, એને લોકોએ પૂછ્યું, 'વાનરોત્તમ, તમે આટલા ની ક્યા હતા ? અને સર્વિ-વિરહસિદ્ધિ આ રત્નમણા ક્યાથી આપી ?' વાનર કહે, 'એક વનમાં કુબેરનું રથેકુ શ્રમ સંદેશવર છે, ત્યાં રવિવારે સૂર્ય અર્ધા બન્યા હોય ત્યાં કોઈ દુબધી મારે તો તે આવી રત્નમણા કંઠમાં પહેરીને નીસરે છે.'

આ સાંભળીને રાત્રીએ વાનરને બોલાડીને પૂછું કે કોણ કોઈ સંદેશવર છે કે વાનર કહે, 'હા, રત્નમણાનું પ્રયોજન હોય તો કોઈને મારી સાથે મોકલવોએટલે દેખાડું.' રાત્રી કહે, 'હું પેતે પરિજનપ્રદિત આપી, જેથી પુષ્કળ રત્નમણા મળે' વાનર કહે બલે, વૃષ્ણમ્ભત રાત્રી ડોળીમાં બેસી વાનરને બોલામાં બેસાડી નીકળ્યો.

સંદેશવરે પહેાંતી પહેાંતિયે વાનર રાત્રીને કહે, 'દેવ, સૂર્ય અર્ધો બને એવે યાલે આમાં પ્રવેશ કરે તેની સિદ્ધિ થાય છે. એટલે જાપાય માણસ એક જ સગરે પેસે. પણ તારું મારી સાથે પ્રવેશ કરવો, જેથી પહેલાં જોયેયે રથએ તેડી નહીને હું તને જટુ રત્નમણા દેખાડીશ' હવે તે લોકો પેલા એવા જ રાક્ષસ એ બધાને ખાઈ ગયા. એને આવના વાર લાગી, એટલે રાત્રી કહે, 'વાનરેન્દ્ર, મારા જલ્પને કેમ વાર લાગી ? વાનર તરત ઝડે ચટ્યા ને રાત્રીને કહ્યું, 'હું દુધ રાત્રી, તારા પરિજનને પાણીમાં રહેડી રાક્ષસ ખાઈ ગયા. મારા કુબેરો ને ક્ષમ કર્યો એનું મેં આ વેર લીધું કોટલે ભ. ત મારાં રવામી છે, એટલે તમે સંદેશવરના ન મોકલ્યો. અને કહ્યું છે:

‘દુષ્ટે દુષ્ટ સમાચરે ।’

આ સામળીને કૌપાયગાન થયેલો રાત્રી એકેડો પગે ચાડીને ન્યંબી આનંદા ઢળે તે માટે પાણી પડમાં રાત્રી ગયા પછી ધસપેલો રાક્ષસ પાણીમાંથી નીકળ્યો ને કહ્યું-

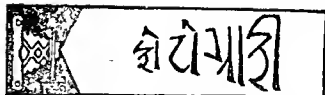
‘દુષ્ટો રાત્રી કયોં નિગ્ધ રત્નમાલા ન દારિયો ।

પીધું નાળયથી પાણી ધન્ય ચાતુર્ય વાનર ॥

એટલે હું કહું છું: લીધથી જો હરે હામ’ હાલિ.

(નંદ)

રેસાઇ વાલક જોબિન્દજી

ક્રોડોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલું ઇનામ : મોડર, બીજું ઇનામ : 'શ્રીકાન્ત'-વિનોદ મેઘારી (અગાધવાદ), ત્રીજું ઇનામ : 'દોશાની મોન'-ચક્રમાઈ બદે (અમદાવાદ), નોધપાત્ર : (૧) 'તોશાની ઠાકરો'-વજુમાઈ પટેલ-કેન્યા; (૨) 'જ્ઞાની'-નરવરસાલ મહેતા-સુરત બીજું ઇનામ છતનાર બાઈ વિનોદ મેઘારીનું (આ અકાના પૃષ્ઠ પર ક્ષેત્રે વિચિત્ર) 'શ્રીકાન્ત' બદામના આટના રાગોપાદંડનું કુદરતીરીતે રચાઈ રહેલી બાનીમળ આટિતિ મનોરમ ચિત્ર છે. આકાશની સફેદ ભૂમિ પર નયન-રન્ધ સૂર્યોજનમાં પોતાની કીર્તિ વિસ્તારી રહેલા એ પાંદડાના છાયાપ્રકાશ પ્રિન્ડની કસમ ટેકનીક વડે એટલી મગ્નતાથી જતાયા છે કે બદામના પાંદડાની કુમાર અને છાયાવાળા બાજનાં પાંદડાની રંગા મુદ્દા દિષ્ટિ ન થાય છે. પશુ વખી અને માનવવચનનાં આગેન્-વિધ પાસાએ કપરાત કુદરતના પળ આવાં ધણા વળખાએલા ક્રેતો છે જેમાંથી કલાકારની આખ સંકાર હોય નો મનોહારી અને ચિત્રાત્મક તત્વ ઝડપી લે છે. દિષ્ટિ છે ત્યાં હમ્યો તોટા નથી.

ત્રીજું ઇનામ છતનાર બાઈ ચક્રમાઈ બદે 'દોશાની મોન'માં ઝટપેલા ડોશાની લીનતા અને વિચારમયતા સારા ઉતાર્યા છે. ચિત્ર-સૂર્યોજન અને પ્રિન્ડની ટેકનીક સાધારણ છે, ફ્રામસિમમાં વધુ કાળ-છતી જરૂર હતી જ્યાંના બાજમાં ફ્રામિંગિંગ જમાઈ આવે તે તે ખમી છે અને બેકગ્રાઉન્ડમાં ભાગમાં સંદેશ આગળ જમાની કાળી વાણીચુથી લીડી નેગેટિવમાંથી રીટથ કરી કાઢી નાખીને જોડે.

કેન્યાના બાઈ વજુમાઈ પટેલે 'તોશાની ઠાકરો' ચિત્રમાં, જળો બદારની વજુ પાણી લેવાના પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ જવાથી રડતા બાળ-ની મણામણ અને ભાવ આળાદ ઝટપ્યા છે. જરા ફરથી ધીરજ અને વિચારપૂર્વક નેપ લીધો દોત તો પન આમળનો વધારેપડનો ક્યાન બેસતો મોટા ભાગ સપ્રમાણ બનતો નીચેનાભાગમાં પ્રિન્ડ અરથી દ્રશ્ય જગ્યા વધુ મારો છે, ન્યારે રાત્રી બાળુથી જરા મપ-વાની જરૂર છે. સૂર્યોજન એકેન્ડે સારું છે.

નોધપાત્ર રહેલુ બાઈ નરવરસાલ મહેતાનું 'જ્ઞાની' આંક પોર્ટ્રેટ ગણાય. એકે તેમાં જરૂરી તીક્ષ્ણતા ખૂટે છે. દાડીના વાળ ને ખાસ બનત્યો કામ છે તેની રંગા વૂટે છે. ફ્રામસિમમાં ફ્રેમિશ નચ્છની વજુ વપદ દોશમાં છે પ્રિન્ડની ટેકનીક આની છે, પણ એવા-નિર્જમા તે બદામર કન્ટ્રોલ (કાન)માં લઈ મકમો નથી. પ્રિન્ડના મણાળોના રાત્રી બાળુનો પ્રક્ટો તેજ નીચેના કાળીની આમખા-સને બાજ વધારેપડતો કાળો દેખાય છે મોડર કપનીના પેટ-કસ ફ્રાન્સેરન્દ્ર વોરદેવસે આવે છે નેમાનો લાલ રંગ, ફ્રિફ્રા નેચ-રિવેને જે બાજ વધારેપડતો મળેલ કપાના હોય તે પર નેચરિવના પાછલા ભાગમાં જરૂર પડેલા આટા મરબો લાદવાથી મારાકમર કન્ટ્રોલ થઈને છાયાના બાજમાં પળ 'ફ્રીટર્લ' બનાવી મકમો એવા મન જે સ મકાવસાની જરૂર છે.

બી. બી. ફનીબંદા

બી. બી. ફનીબંદા

બી. બી. ફનીબંદા

બી. બી. ફનીબંદા

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તંત્ર - અપરીક્ષિતકારિતા

સુ

વર્ણસિદ્ધિ હશે, 'એમ જ છે, તારા કાંઈ દોષ નથી કેમ કે લોકોને તારાં આત્મસ વિરોધના પામે છે. અને હું છે: લોકશયી ને કરે કામ પરિણામ' એવો નહિ । પામે વિરોધના તે તો એમ આ અન્દ્રજૂપતિ ॥ ચક્રધર હશે, એ કેમ. તે બોલ્યો.

કથા ૯

એક નગરમાં ચન્દ્ર નામે રાજા વસતો હતો. એના પુત્રોએ વાંદરાનું બધું પાલનું હતું. રાજાના ભવનમાં નાના કુમારના વાદન-ચામચ મેંડાનું ટાણું પણ હતું. તેમાંથી એક ઘેટાં જીવના લોકોથી નિત્ય રમીડામાં ધરીને કે જેને તે ખાઈ બધ, અને રમીડાના કે કાંઈ જાનકું, બધવના માંડીનું, લાખાનું કે ડાંડાનું પાન જીવે એનો તેના કપર છુટો થા કરે આ જોઈને વાનરપતિએ વિચાર્યું 'અદો, મેંદારીયાની જલદેડાથી વાનરાનું મુનુ ડાહ્ય થાય એમ છે; કેમકે ઘેટાં આકર્ષક છે, ને ઘડાંમાંથી રમીડાના કે લાકમાં આવ્યું તેનાથી પ્રકાર કરે છે. હવે બીજું કાંઈ ન મળ્યું, ને રમીડા સ્વચ્છ લાકડું મારથી તો જીવને મારણે ઘેટાં દાકરો. દાકરો ઘેટાં પાસે જ ઘોડાર છે તેમાં પ્રવેશ કરી, એટલે ધાસપ્રચુર ઘોડાર સ્વચ્છ, તમા ઘોડા પળ દાકરો. અને રાત્રિહોતે હવે છે કે વાનરની ચરબીથી ઘોડાને કાદોષ પામે છે એટલે આની રીત આ બધા વાનરાનો નાશ કપમિત છે એ નિશ્ચય છે'

એટલે એણે સર્વે વાનરાને જોડાવીને એકંતમાં હમુ: 'જ્યાં વચની ને રમીડાની લડાઈ થાય ત્યાં વાનરાનો સ્વ સમજો, એટલે હવે આપણા કપર આપનિ નથી આવી ત્યાં સમજર તદને આપણે વનમાં ચાલો.'

મરોજીત વાનરાએ એનું માન્યું નહિ, હરવા તથા હમુ: 'હવે થયો એટલે ભુદ્ધિમત્ત પણ થયો. એટલે આગ હશે છે. અમે તો રવર્ષસાગર કપલેએ તથા નાનપ્રકારના અમૃત જેવાં જીવન ધારીને ત્યાં વનમાં ઘૂસી, કડમાં, તીખાં, ખારાં તથા લુખાં જીવ નહિ ખાઈએ'

અનુક્રુષ આંખે વાનરશાજ હશે, 'દે, દે મૂર્ખો, આ કુખ પરિણામે વિષવત્ નીવડશે તે તમે નથી બાજતા. હું પોતે તો કુખ-સ્વ એવા અદિ નહિ રહું આ ધડીએ જ હું તો વનમાં જલું છું.' એમ કહીને યજ્ઞપતિ તો અટ્ટીમાં ચાલ્યો થયો.

એ ગયા પછી એણે અવિષ્વ આખા પ્રમાણે જ ઘેટાં રમીડામાં ગયો. એના કપર રમીડાએ અર્ધુ બળેનું લાકડું માર્યું. જાનરકષમાન શરીર રમીડા પાડતો ઘેટાં પાસેની ઘોડારમાં ઘેટો, ને ત્યાં ધાસ પાથરેલી જોઈ કપર આજોડામાં, એટલે સર્વત્ર આમ લાગી તેથી કેટલાં ઘોડાની આંખ કૂટી ને એ મરી ગયા, તથા કેટલાં જીવ તોડાથી અર્ધેઘ પડીને લગ્નલગ્નતા આમતેમ દોડ મૂકી અને આખા જન-સમુદાયે બચકુળ કરી મૂક્યો.

રાજાએ વેળોને પાછો, કે 'ઘોડા દાકી થયા એની શાન્તિનો

કમળનાથ હઈને તેણે દુરથી જ ખાણી પીધું. ત્યાં લગભગ વચ્ચેથી રત્નમાળાધારી રાક્ષસ નીકળ્યો.

કપાય શું ? તેઓએ શાઓ જોઈને કહ્યું, 'દેવ, આ વિશે બચવાનું સાલિદોન કહે છે.'

કપિમેદધકી દોષો વહિદાહસમુદ્ભવ ।

અશ્વોના નાશ પામે છે સૂર્ય હાંચે નિશા યથા ॥

એટલે ઝટપટ આ એસડટ હરી ? રાત્રીએ તો તરત આદેશ કર્યો કે વાનર સગરતનો વધ કરો. એટલે વિવિધ આયુધ, લાકડીને પાંચરથી પાંદરેને ખાતી નાખ્યા.

આ સાંભળીને વાનર પાંદરે તર કેમ લેવું તેનો વિચાર કર્યો કરે છે. એક વાર એ તરખો શઈને પશ્ચિમીખંડગંડિત સરોવરે આગળ, ને સડમ દિશ્વે કરે છે તો વનચર તથા મનુષ્યોએ પ્રવેશ કર્યાના પનવા છે, પણ નીકળ્યાના નથી. પાળીયા દુધ મગર હસે જોય ધારીને કમળનાથ લઈને તેણે દુરથી જ પાળી પીધું, ત્યાં તથાવ વચ્ચેથી રત્નમણાધારી રાક્ષસ નીકળ્યો, ને કહ્યું, 'કપિરાજ, આ પાળીમાં જે પેસે તે માનું અદ્ય થાય છે આ વિધિથી તે પાળી પીધું એટલે તારા જેવા પૂત કાઈ નહિ હું તારા ઉપર પ્રસન્ન છું એટલે વાંછિત વસ્તુ માગી લે.' વાનર કહે, 'વારી બક્ષણશક્તિ કેટલી ?' તે જોલ્યો, 'પાળીમા લાગ પેસે તો લાખને માનું, ને બદાર તો ગિયાણ પળુ માને માત્રી તય ?' વાનર કહે, 'જોકે રાત્રી સાથે મારે આત્મનત્ત વેર છે, એટલે જો આ રત્નમણા વા મને દે તો વચન-પ્રપચથી રાત્રીને સમારવાર લક્ષ્યાવી આ સરોવરમા મોકલું.'

રાક્ષસે રત્નમણા આપી તે પહેરીને વાનર ફરતો હતો, જોને ક્ષોભએ પૂછ્યું, 'વાનરોત્તમ, તમે આટલાકી કયા કયા ? અને રવિ-તિરકારથી આ રત્નમણા કયાથી આપી ?' વાનર કહે, 'જોકે વનમાં કુખેરનું રચ્ચુ શુભ સરોવર છે, ત્યાં રવિવારે સૂર્ય અર્ધાં જ્યોત્ષ્ણ દોષ ત્યાં કેઈ કુળકી મારે તો તે આવી રત્નમણા કંઠમા પહેરીને નીકરે છે.'

આ સાંભળીને રાત્રીએ વાનરને જોલાલીને પૂછ્યું કે એનું કાંઈ સરોવર કે કે. વાનર કહે, 'હા. રત્નમણાનું પચોત્તન દોષય તો કાંઈને માત્રી સાથે મોકલ્યોએટલે દેખાકું' રાત્રી કહે, 'હું પાંદરે પરિજનસંહિત આવીશ, જેથી પુષ્કળ રત્નમણા મળે.' વાનર કહે બોલ્યોમગ્ધ રાત્રી 'જોખામાં જોડી વાનરને જોખામાં જોડાવી નીકળ્યા.

સરોવરે પહોંચી પચોટિયે વાનર રાત્રીને કહે, 'દેવ, સૂર્ય અર્ધો બને એવે રાત્રી આમાં પ્રવેશ કરે તેની પ્રિદ્ધિ થાય છે. એટલે બધાય માનુસ જોકે જ સમયે પેસે. પણ તારે માત્રી સાથે પ્રવેશ કરવો, જેથી પહેલાં જોયેયે મળે તેની જઈને હું તને બહુ રત્નમણા દેખાડીશ' હવે તે લોકો પાછા જોવા જ રાક્ષસ એ જાનને આઈ ગયો. જોને આત્મનત્ત વાર લાગી, એટલે રાત્રી કહે, 'વાનરેટ, મારા જાનને કેમ વાર લાગી ?' વાનર તરત ઝાટે ચટપો ને રાત્રીને કહ્યું, 'જે દુક રાત્રી, તારા પરિજનને પાળીમાં રહેલો રાક્ષસ આઈ ગયો. મારા કુળમાં તે ક્ષય કર્યો એનું મેં આ તર લીધું એટલે તને વ મારો રવાખો છે, એટલે તને સરોવરમા ન મોકલ્યો. અને કહ્યું છે:

'દુષ્ટે દુષ્ટ સમાચરે ।'

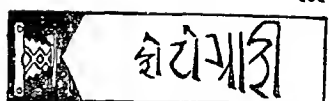
આ સાંભળીને કોપાયમાન થયેલો રાત્રી એટલે પચે ચાલીને જ્યાંથી આગળ દત્તો તે માટે નીકળી પડ્યો. રાત્રી અથા પછી પચયેયો રાક્ષસ પાળીમાંથી નીકળ્યો ને કહ્યું.

'દહ્યો શત્રુ કયો મિત્ર રત્નમણા ન હારિયો ।

પીધું નાળયકી પાળી ધન્ય આતુર્ય વાનર ॥

એટલે જ કહ્યું હા: લોધયથી એ કરે કામ' ક્ષતિ.

(૫.૬) રત્નમણ ગોવિન્દજી

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલું ઇનામ: મોકલું; બીજું ઇનામ: 'ડીઝાઈન'—વિનોદ મોકારી (અમદાવાદ), ત્રીજું ઇનામ: 'ફોટાની મોન્'—ચંદુભાઈ બટ (અમદાવાદ), નોધપાત્ર: (૧) 'તોફાની ઓકરો'—વલ્લભાઈ પટેલ—કેન્ચા, (૨) 'ફાની'—નરવરસાલ મહેતા—નુરત બીજી ઇનામ હતનાર બાઈ વિનોદ મોકારીનું (આ અના પડા પર છાપેલું ચિત્ર) 'ડીઝાઈન' બદામના આડના ડાળાપાદાનું કુદરતીરે રચાયેલું રહેલો લાનીગળ આકૃતિનું મનોરમ ચિત્ર છે. આકાશની સફેદ બમિકા પર નયન-રમક સયોજનમાં પોતાની કોલા ચિત્તારી રહેતા એ પાદાના છાયાપ્રકાશ પ્રિન્સીપલ જનમ ટેકનીક વડે એટલી મગ્નતાથી બતાવ્યા છે કે જાદુમના પાદાંની કુમાગ અને છાયાવાળા કાગળના પાદાંની દેખા સુધી દિશ્વિત થાય છે. પશુપંખી અને માનવજનનાં અનેક વિધા સામગ્રી ઉપરાંત કુદરતમા પણ આવા ધણા વળખડાંએકા ક્રમે છે જે માત્રી કલાકરની આખ ચક્રાર હોય તો મનોહારી અને ચિત્રાગત તત્ત્વ ઝડપી લે છે. દિશ્વે છે ત્યાં દરયેનો તોટો નથી

ત્રીજું ઇનામ હતનાર બાઈ ચંદુભાઈ બટ 'ફોટાની મોન્'માં ઝટપેવા ડોશની કીનતા અને વિચારગતતા સારા રવાયા છે. ચિત્ર-સયોજન અને પ્રિન્સીપલ ટેકનીક સાધારણ છે ફોર્મસિનમાં વધુ કમળ-કની જરૂર હતી. દપડાના બાગમા ત્રિવિધ જનમુદ્ધિ આવે છે તે ખાતી છે અને જોડાકાંડના બાગમાં ચહેરા આગળ જમાની કાળી વાણીચૂષી લીટી નેગેટિવમાથી રીટચ કરી કાઢી નાખવી જોઈએ.

કેન્ચાના બાઈ વલ્લભાઈ પટેલે 'તોફાની ઓકરો' ચિત્રમાં, જાળી બદારની વળુ પાછી લેવાના પ્રયત્નમા નિષ્પ્રજ જવાથી રડતા બાળ-કની મથાગળ અને ભાવ આબાદ ઝડપ્યા છે. જરા દુરથી ધીરજ અને વિચારપૂર્વક રેન્ડેપ લીધો હોત તો પન આગળનો વધારેપટનો ભ્યાન બેચનો મોટો ભાગ સમગ્રમાનું બનત. નીચેના બાગમાં પ્રિન્સીપલ અરથે રમ જગ્યા વધુ મળે છે, જ્યારે ડાબી જાણુથી જગ મન-વાની જરૂર છે. સયોજન એકદરે સાર છે.

નોધપાત્ર રંદુર બાઈ નરવરસાલ મહેતાનું 'ફાની' માત્ર પોર્ટ્રેટ ગમ્ભીર, જોકે તેમા જરૂરી તીક્ષ્ણતા ખૂટે છે. હાડીના વાળ ને ખાસ અન્યત્રનો બાન છે તેની દેખા વૂટે છે ફોર્મસિનમાં કંઠેસા નજીકની વસ્તુ રેપ્સ કદાચ માને છે પ્રિન્સીપલ ટેકનીક માની છે, પણ કોન્ચા-મિન્ચા તે જોડાબર કન્ટ્રોલ (કામ)મા લઈ મકાસે નથી. પ્રિન્સીપલ મથાગળો ડાબી જાણુનો અલ્ટ્રો તેમજ નીચેનો હાડીની આગળ-અગા બાજુ વધારેપટનો કાળો દેખાય છે. મોટાકે કંપનીના પંડો-કસ ડ્રાન્ડેરેન્ડ-ફોર્સાઈસ આવે છે તેમાનો સાલ કેવ, દિશ્વ મગ્ન-ટિવનો એ ભાગ વધારેપટનો કાળો છપાનો દોષ છે પર નેગેટિવના પાછલા ભાગના જરૂર પૂરેનો આટો સરખો તનાડવાથી માદમર કન્ટ્રોલ થઈને છાયાના બાગમાં વળુ 'કોર્ટેજ' બતાવી મકાસે. જોમાં માત્ર મેડા અદાવરાની જરૂર છે.

બી. બી. ફનીબંદા

એબી-(સીસી) કુ પરગુણીસ ત્યાં, બા, તને મારા મનનમા નહિ બનતું.

બા-કેમ, એટલી જામી રીસ ?

એબી-દં...નું કાંઈગને તારા મનમાં લઈ નઈ હતી ?

માધુકરી

અઈ જોલી, અઈ રૂપરિતા, જેરો અયો માલી,
અથા પાઈદ દેસો ને થયાં મયદાન સો ખાલી,
લીલાંગ ખેતરો રૂકો, અયું ખોઈય છે રાજી,
અયું રોનુરૂપું, લોખંડ આપધુ.—શુરુ મુખી !
ગાઈ કમ્પ કાંકરીતો જે બીજો માલિક આને છે,
ધસ વાધુ અને નવ પર બીજનું રાજ થાકે છે;
અમારાથી અમારા પર ચલાવી દોર મઢાયે છે,
કહો સેની, નરોતી દ્વી, અથળની ખોલ સાથે છે'

—દશિત બુખ

કલાકાર રસિકતા પરની

શુભરાત સ્વાલિય સમા (આમદાવાદ)ને ઇ ૧૯૪૨ના વર્ષનો
ચતુર્થસામ સુવર્ણચંદ્રક કલાકાર શ્રી રસિકલા પરનીને આપ-
વામાં આવ્યો છે. 'કુમાર'ના વાચકો એમની કૃતિઓથી તો સારી
પેટે પરિચિત છે એમની એ વિવિધરસી તથા સારી ચિત્રી પર કૃતિ-
ઓ સાથેના એમના વિવેના પુનઃક 'વિચારધના'માં આપેલી એમની
અવનરેખા અહીં પહેલી ન વાર ઉતારીએ છીએ અને આ પ્રસંગે
એમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

કલાકાર રસિકલા પરની અવનની તરુણવરસમાં જ મિષ્ટ
પત્રિ મેળવી છે. એમણે અનેક ચિત્રો આપ્યા છે, અનેક રીતે કલાની
ઉપાસના કરી છે અને અનેક રસોથી આદર તેમજ પારિતોષિક
મેળવ્યા છે.

ઈ ૧૯૧૦માં રાજાવીપળા રેટ્ટના વાલિયા ત્રાગમાં તેમને અન્ય
થવા તેમના પિતા નરસીલાસ પરની ત્યાંના ગામજવાદાર હતા. જાન-
વપુષ ગમદી શાળામાં જ વીર્ય. પણ રસિકવાદને વાદ છે કે અમે
નિશાળની અભ્યાસ ત્યાંના તરુણ ત્રાગ પર અધ્યયીકળી માંડી બિન-
દી તેમાંથી માઈ, જળદ, દર્શનતા ચંચેરે બનાવવા, ત્રાગ પરના મંદિર-
ની કાચામાં માંડીના થાટ કરતા કહક દિવસો એમણે ગાળ્યા હતા.

પિતા નેરસીમાંથી નિરૂત થઈ રાજાવીપળામાં રથા ને રસિક-
લાસ ત્યાં ઢાઈરેફૂના ચોથા ધોરણ સુધી આવ્યા તે પછી જ તેમને

શુવળવાનું દર્વો અને, માઈ ધોરણમાં પાસ થવાની સારતે વિચની
પરીક્ષા આપવા દૂર મેળવી. પરીક્ષા આટે એક જ માત્ર દને, એક
એક કામ ધણું મરું પડ્યું. વિચની પરીક્ષા તો આપી, પણ માઈ
ધોરણની પરીક્ષા પાડળથી થઈ તેમાં નાપામ થવાય એવી ધરમાં
કપો મળ્યા અને મનમાં ખૂબ મ્થાન થઈ બીજે વર્ષે મહેનત કરી
એક ધોરણ પાસ કરી પાંચમું શરૂ કર્યું પણ તેમાં વાળી ચિત્રની બીજી
'ઈન્ટરમીડિયેટ' પરીક્ષા આપી અટકે શોખન બચ્યું. પરમાં
બધાને ચિતા થઈ કે આ ઉકરે ભણી નહિ શકે એ તો પાચવા-
લખવાનું મૂળે દઈ વિચ કામની હોતે જ અટકી ગયા હતા.

રસિકલાના મોટા ભાગ નીનદાસ સાવરગની આશ્રમમાં
કાંનવર્ણવ સાથે સીવળની તાલીમ આપતા આવેલા. તેમણે
બીજા ઢોઢાવિદ્યાર્થીઓને શ્રી રિશોદર રાવન પાસે અભ્યાસ કરતા
મેઈ રસિકલાની દોહર ભણાવી, એમના વિષયકમાં મોહકરના
મનમુગ્ધોડાઓ અને રસિકલાને લખી નાખ્યું નાપાસ થઈ એ
વિદ્યાર્થીને દાઢમાં રોતાનું આડ આવ્યું એમ લાગ્યું હશે. તેણે ખૂબ
મહેનત કરી કેલોક મુંદર પેનિસલિંગ, 'સુવર્ણમાળા'માં શ્રી
પુરુષરનાચિત્રો પરથી દોર્ણ અને રિશોદર સાવરને એક મોટા
એ ગાદ નહોતી દની, છતાં આવેળન ખૂબ સમભળ્યું અને મુખ-
ભાષા સંભાળીને કહેવાં દર્દ્ય. એ પરથી રચિત થઈ તેને પોતાની
પાસે અભ્યાસ માટે આવવા મેંદરી આપી.

છબી ઓચરદ ૧૯૨૬ના રોજ તરુણ રસિકલાએ કુમાર કાવો-
લમાં એક રસો ને વિચરિશોખને પ્રારંભ કર્યો. લાસલિક એમ-
અતાને અચુર શુદ્ધ આવેળન એ અભ્યાસમાં મુખ્ય અમ દતા, તેમાં
એણે પૂરો આંક આપ્યો. અલહાદિયા પછી કુમાર કાવોલવાના મુદિ-
યોમાં જ વારો હતી તરુણી હોમમાં ભગવાનું રાખ્યું. દિવસગત
મણે એકલો પેનિસલિસાધના કરવા માંડી અત્યારે મ'આરેવામાં
આશ્રયી ને રહેતીમાં સાદા હોવાને કીધે તે સોને એકસરના
પ્રિય થઈ પડ્યા. શરીરવતારથ અજળવામાં તેમને નંદરમેરક
સુધી પ્રથમ રહ્યો દને. મુદિયોની સાઈમુસીથી માંડી રચિતના
અર્ચવિષયમાં મને ૧૯૨૫માં કાવોલવાના કામકાજમાં પણ સહાય

કરવા સાથે તેમણે સહચારીઓને શીખવવા પણ માંડતું હોય ત્યાંના બહુવિધ કળાસંસ્કારવાળા મહાળ વચ્ચે તેમના આજ્ઞી રૂપ લઈતર હોતા ગયા. કલાકારો, નિરૂપણ, પુસ્તકો વગેરેના પ્રમાણ પણ ઓછા નહોતા. એવામાં આશ્ચર્યમાં એક કલાશિક્ષકની જરૂર પડી, એટલે રવિલાલની સલાહથી તેમના બાઈએ ત્યાં, તેમની જ મોકલણ કરી. એથી આર્થિક ટેકા મળ્યો.

કલાકાર તરીકે રહેઈ પણ ભત્તરું કામ હાલવાની ક્ષમતા તથા શક્તિ તેમનામાં પ્રકટેલાં જોઈ રવિલાલએ અમલાવાદના કાગળોથી શ્રીમત સર ચીનુભાઈને સહાય કરવા વિનવિ કરી. તે પરથી તેમણે કંઠારતાપૂર્વક માસિક રૂ. ૨૫ ની રકમ રસિક બંદરે રાખી એ વખતે સર ચીનુભાઈ અને મદ્રાસના કલાકારિક ક્ષીમત રવ. રામરેવાભી મુશ્કેલીવાર વચ્ચે તાણે પરિચય થયા હતા, અને રસિકલાલને તેઓ નામ તથા કામગીરી જાણતા હતા વળી જ જ આરસામાં થોડા વખત પર નુપ્રાંતિ કલાકાર જેવી પ્રસાદ રાયચોધરીની ત્યાંની આઈ રફલમાં પ્રિન્સિપાલ તરીકે નિમણૂક થઈ હતી, તેમાં રવ. રામરેવાભીની કીક હાથ હતા એટલે પહેલાં જ્યાંના વિદ્યાર્થીઓમાં રસિકલાલ જાણ તો વધુ હાથ મળે એવી કલ્પનાથી મદ્રાસની આઈ રફલમાં તેમને મોકલવાનું કંઈ એ હતી ૧૯૨૬ના જુલાઈની ૧૩મી લારીખ આ યોજનાનું પરિણામ ધાર્યા જેટલું જ સરસ આવ્યું. આથી રસિકલાલ એક નવી પરપરા ને કિચાડીશયન જ્ઞાન મેળવી રાખ્યા અને મુંબઈઈલાકાના મુપ્રસિદ્ધ કલાકારોમાં નવી વાત પાડી રહ્યા. મદ્રાસમાં વસતા મુજરાતના મુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન શ્રી રત્નભક્ષિગણ લીમરાયે રસિકલાલને એ બધા વર્ષો પ્રેમપૂર્વક પોતાને ત્યાં રાખી એમને સાહિત્ય અને સંસ્કારને ધારા લગાડ્યો હતો.

મદ્રાસમાં ખૂબ છૂટે હાથે કામ કરવાનું મળ્યું. અમદાવાદની પૂર્વેત્રવારીથી તેમને એકદમ રૂપથી અંગીમા જ્યાં મળ્યાં શ્રી દેવી-પ્રસાદ એક ઊર્નિવંતા ચિત્રકાર હોવા ઉપરાંત ખરેખર શિલ્પવિધાયક છે એ વખતે કલકત્તાના વાઈગ વેન્સેસર રવ. આરુણેય મુકરજીને જોઈ અત્યંત કંઈ બાઈલું તેવેતાર કરતા હતા. રસિકલાલને એ કામને ખુશી જ રોજી હોવાથી તેમની અનુમતિથી તેઓ જ કામમાં જોડાયા, અને સારી પ્રગતિ કરી પ્રિન્સિપાલને પ્રેમ સખાઈન કર્યાં એ ઉપરાંત ખૂબ પ્રેમિય, ઘોર કલર, વૃદ્ધ, લીનોકટ વગેરે વિવિધ પ્રકારનાં પણ સમવની મોજાણાપૂર્વક એમણે અભ્યાસ કર્યો અને તે કિચાઓથી હાથના કાળ વધારી દીધે. મદ્રાસમાં તેમના ઉત્કર્ષમાં રસ લેનારા શ્રી રત્નભક્ષિગણ, રવ. રામરેવાભી મિ. ક્રિસ્ટન અને કલિકતી ખખરદાર હતા. રવ. રામરેવાભી તો દક્ષિણ હિંદની એક આઈ રફલમાં તેમને હેડમાસ્ટર તરીકે રોકવાની પેરવી પણ કરી ચૂક્યા હતા શ્રી દેવીપ્રસાદે અભ્યાસ માટે વોણ વર્ષ રાખાવ્યું હતું, પણ રવિલાલએ તેમની પ્રગતિ જોઈ મુંબઈના થોડા અનુભવ લેવા સલાહ આપી.

મદ્રાસના કામના નમૂના લઈ રવિલાલની બહામણ સાથે રસિકલાલ ૧૯૨૭ ના જૂનમાં મુંબઈની આઈ રફલમાં શ્રી લાલાકલાને મળ્યા. એમણે તેને પ્રિન્સિપાલ શ્રી સોલાંગન આગળ રબ્દ કર્યા, અને તેનું કામ જોઈ પ્રિન્સિપાલે ટિપ્પણા દલાસમાં એવવા અનુમતિ આપી.

મદ્રાસમાં જોઈલ પેટન્ટિંગ બંદર કેરેલ, તેમજ મોટી આઈતિઓ પણ રોડેલી નહિ પરંતુ મહેનત અને કલોચથી અંકબીબતું જોઈ તેમણે કામ અગ્રહ લીધું. ઉપરના વર્ષ દોવાથી વર્ગમંત્રિકા કાગળે જ બધાને શીખવતા. સાથેસાથે શ્રી જાળાચ અધિકારીના હાથ નીચે

આવનાં હિંદી કલાને વર્ષ પણ એમણે ભરવા માંડ્યો, ત્યાં એમણે થોડાં ચિત્રો કર્યા છે. પણ તે બધામાં મદ્રાસની હાલકીને જ પ્રમાણ ઉપર રહેતા 'મંગળ કળા', 'દીગલી', 'ચીનની સંધિ', 'નવરંગ', 'સિંહાલેના ગૃહલગ્ન' વગેરે ચિત્રો એ વેળા તૈયાર થયેલાં.

વર્ષ આખરે ત્યારે પરીક્ષા માટે ફો ભરવાનો વખત આવ્યો ત્યારે એકદાન્ત કલાસ પાસ કરવા પૂર્વે ટિપ્પણા પરીક્ષા ન આપ્યા એવા રાધીની કળાએ. આની સાથે રસિકલાલે જાણીથી દીધું કે પોતાને કોઈ પરીક્ષા જ આપવી નથી ૧ એંતે પ્રિન્સિપાલે આખા વર્ષનું કમ જોઈ પરીક્ષામાં એકવાની રજા આપી પરીક્ષામાં આવેલા વિષય પણ રસિકલાલને મનમગતો હતો. ૧૯૩૦ ફેબ્રુઆરી તે ચિત્ર ઉત્સવ-પ્રદર્શન એમણે એક માસના તૈયાર કર્યું ચિત્ર યથા હદ એ વખતે પ્રિન્સિપાલ વખતે વખત જોઈ જતા. સોની નવાઈ વચ્ચે એ પરીક્ષામાં રસિકલાલને સૌથી ઉપર માર્ક મળ્યા અને ફર્સ્ટ ક્લાસ ફર્સ્ટ ગ્રાજુઆ. પરીક્ષામાં બેસવાની જ જ્યાં મુશ્કેલી હતી ત્યાં આ પરિણામે તેમના સર્વ શ્રેયસ્કામમાં ખૂબ જ આવી દેવાં જોયો.

પરીક્ષા પછી થેરા આવી થોડાક ઠંડાં શાન્તિનિકેતન જ્યાં વિચાર કર્યો. રવિલાલએ નહાણાણે લખી પણ નાખ્યું અને પ્રવેશની મહત્તરી મંગાવી લીધી. મજૂ દરમિયાન પ્રિન્સિપાલ સોલાંગને તાર કર્યા કે જે ઠંડે માર્કે માસિક રૂ. ૩૦ ની રકમ રસિક બંદરે રાખી રફલિયો (Mural Decoration) ના કામ માટે મળ્યો, માટે તુરત આવી નહો. શાન્તિનિકેતનનો વિચાર મોટુંક રહ્યો ને ફરી રસિકલાલે મુંબઈના વાસ કર્યો.

એ વર્ષે દરમિયાન ડોકોદેશનમાં કોઈ મોટું કામ થયું નહિ. માત્ર થોડાં નાના પ્રકેય તૈયાર કર્યા, જે પરથી આગળ જતાં એમણે 'નર્તકી', 'નવધાન્ય', 'ગાળી માર' વગેરે મોટા ચિત્રો તૈયાર કર્યા. ૧૯૩૧માં 'નર્તકી' ચિત્રને સર્વોત્તમ ગણી મુંબઈની આઈ મોસાએ ફોને એમને મુવર્ણવદ્ધક આપ્યો અને ચિત્ર વેચાઈ ચુકું, 'ફંકોના વેમવ' નામનું ચિત્ર પણ એ જ આરસામાં મળ્યું, અને મુંબઈના પ્રિન્સ જોષ વેલ્ડ મ્યુઝિયમને તે બીજા વર્ષના પ્રદર્શનમાંથી ખરીદ કરી લીધેલું.

એક વર્ષે પૂર કરી મુંબઈને રામરામ કરીને તે સોખવાદ આવી ગયા અને પૂર્વસેક્ટે પ્રમાણે રવિલાલએ સાર કરેલાં 'અજરાત કલામંથ ચિત્રશાળા'ના સહકારી મદ્રાસની તરીકે જોડાઈ ગયા. એ આરસામાં મુપ્રસિદ્ધ ગિલ્ડપકલાસર શ્રી વિનાયક હરમારકે મોકલ્યાં ત્યાંના મદ્રાસલ સાહેબના મોટા પૂજાના કર દેરાલ, તેમના કામ અને પરિચયના હેતુથી રત્નના પચીસેક દિવસો ત્યાં આગળ તરેણ ગયા. તે વખતે ત્યાં શ્રીચમરકર પરિતને સોમાલાલ આદર્શી સંગતનો એમને લાભ મળ્યો.

એ જ સમયમાં અમદાવાદની મોટી સીમનલાલ નગીનદાસ જોડાઈ ગયા ચિત્રશિક્ષકની જ્યાં ખાલી પડી. ત્યારથી ત્યાં ગઈ સમયનું કામ નહો ચુક્યું. બાકીનો બધો વખત તે 'ગુજરાત કલાસંધ' માં પોતાનો એંગીબંદ હલાકારોનો વિદાસ કરવામાં ભળતું હતા. તે પછી થોડે વખત ફરે વિદ્યાપીઠની આજ્ઞાવાદની ગલિવા પાઠગાળામાં ચિત્રઅધ્યાપનનું કાર્ય ચલાવ્યું; મજૂ પાઠગાળી સીમનલાલ જોડાઈ મનુ વિદ્યાવિદાર' રૂપી વિદ્યાળ સંસ્થામાં ઉપાધ્યક્ષ તૈયાર થઈ તેના આવાયે શ્રી ઝીઝીબાઈ દેસાઈ (સ્નેહરશ્મિ) એ રસિકલાલને સખી સમયાના અભ્યાસક તરીકે એ સંસ્થામાં ખેંચી લીધાં છે અને તેમણે એ શાળાની કળાશિક્ષાના ધુરાવાઈ બનાવ્યા છે.

એમના ચિત્રો જ્યાંજ્યાં પ્રદર્શનમાં મુખ્યા છે ત્યાં ત્યાં આદરને પાત્ર થયા છે ને ક્ષાંત્રે જ ખરીદાયા વિના રવાાં હશે. મહેસુર, ત્રિવે-

ન્દ્રમ અને બીજાં કેટલાંક શહેરોના રાજ્યપ્રદેશો અને ચિત્રાલયોમાં એમના ચિત્રો માનવતંત્ર પ્રધાન મેળની શક્તિ છે. ગુજરાતમાં કાશ્યપ પ્રતિનિધિત્વવાળું ચિત્રાલય થયે ત્યારે રસિકલાલના ચિત્રો તેની અગત્યની પ્રતિ ગણાશે.

રાષ્ટ્રીય પવિત્રતા

કહેવાય છે કે જ્યારે સીંધાપુરના ફરવાજે ભપાની તેણી અડધ રહી હતી ત્યારે શહેરના નાયબો જલસો આમતો હતો.

કાનસુર પતન કેન્દ્રોની વિશાલિતાને આધારી હતું એ પ્રભ એટલી બધી વિશાલી અને આરાગમિયળની રહી હતી કે બુદ્ધ એવા બચક સંપર્ષભૂતો તાપ છરવવા જેટલી શક્તિ તેનામાં રહી નહી. વાલિદઅલી સાહેબ વિશાસમાં ફાળી ન ગયા હોત તે મુજબ સહન-તત્ત્વો નાશ કદિ થયા ન હોત. વિષયવાસનામાં ફસાઈ સંભાળ પામ્યા હોય ત્યાં ગયા હોત; અને જાન્યારીના રોજના ને રૂબણીથી અગાવી રાંધે એવા મરાઠા સૈનિકોના અસાધ્યને લીધે જ તેઓ પાણીપતની યુદ્ધમાં હાર્યા હતા.

કરજવેશાની વિશાલિતાએ જ માધવને રેરાડોડ ફરવા પ્રેર્યો હતો. ગુજરાતમાં સુસંગમની રાજ્ય સ્થાપ્ત્ય હતું તેનું મૂળ તે વખતના રજવાડાઓના ભોગવિશાસ જ હતા.

જનરલ મેગલેના લડાઈમાં વિજય ન મળે ત્યાંસુધી 'શેમ્પેન' (શમ) નહિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી

માઈબ્રહિમજી સુધી આવી ન થાય ત્યાંસુધી પહેરવે બદલે પરાજની પથારીમાં સૂવાનું અને માદીની પાળીને બદલે પત્રાવળીમાં ભોજન કરવાનું મહારાણા પ્રતાપે પણ સ્વીકૃત હતું.

હડાઈ હતવા હિંદુદેવોતાના સેનિકોને સાદાઈથી રહેતા અને સાધારણ રોજગારી થવાની હોવા શીખવ્યું છે. સૌન સાથે બુદ્ધ બહેર કહ્યું ત્યારથી જ ભપાને ભોગવિશાસના સદાયક આનામોરો, આમેદોન, સમકાલ કપડાં અને ગાંઠીકડિયા સુકાં વગેરે લીધા છે. આલેખી જ એ લોકો ગરકવા તથી તેમણે પછરથી પાનીસ વર્ષ સુધીની સુધીએને પેતાના વાજ સાજુનારવાની મના કરી છે. બુદ્ધ-સરભમ હતવાદન કરનારી ફેરડીઆમાં બની હતીને કેળવે પણ હાને આવવાની ના પાડવામાં આવી છે. નાયબાન બંધ કરી લીધા છે, જેમાં ચુંબનની આપ લે થવી હોય તેવી ફિલોની ગ્રહ્યતવત કરી છે નોલેજના વિદ્યાર્થીઓને પ્રેમની નવલકથાઓથી નંચત સાખવા બુકસેવરો માટે પણ પ્રતિબદ્ધ મુગ્યા છે. કેઈપલ નાટકો જલસાઈ કપનીને જેલ કરવાનો પરવાનો આપવામાં આવતો તથી

મારીલ સાય-કાઈ-રોક પણ રાષ્ટ્રીય પવિત્રતામાં મળે છે. સીની બુદ્ધકારજાનામાં પહિલા પાંડોને કાશ્યપ આવવાની ઠોકરી-એને માટે રવાન તથી; કલકત્તા, એવા આકર્ષક વાળ કાપનાર હલ-મની દુકાનો પર ઠોકરીઆ જ પિકેટીંગ કરે છે સરકારી અમલદારો-ને નૃત્યશોભામાં પ્રવેશ કરવાની ઠોકરી છે અને આ દુકાનોમાં સંગ્રહ કરનારને મોતની સજા થાય છે. કેઈ એક પ્રાંતોના ગવર્નર વિવારસી ફોવાનું સાંખજતાં જ ચાંચ-કાઈ-રોક બંને એરોપ્લેન દ્વારા ત્યા પડોળ્યા અને તે ગવર્નરને મોળાથી બેઠાવી દીધા. વળા કાઈ પણ સીની સ્ત્રી થા પુરુષ વિદેશી વસ્ત્ર પહેરતાં તથી પદ્માવદરનો સચળો સામાન સરકારે ખરીદી લઈને સ્ત્રીઓને સંગારથી વચિત રાખી છે. બુદ્ધપાનની બાળમતા પણ એજી જ સુધરના રોંગેટોળા પાછી ની રોડા લઈને મહેલોમહેલો ફરે છે હોદાને દેશની આકારની ખાતર તમાકુ ન પીવા મુગ્યા છે, અને તેવા બંધનની સીકારે-

સીકરના તમામ બંધો તે પાણીની ડોળમાં નાખી દેવા વિનંતિ કરે છે. બહેરમાં તો ત્યાં કાઈ જ બીજી પીડું નથી 'નવજીવન આંદોલન' (New Life Movement)ની પ્રતિજ્ઞામાં મંડળ સાય-કાઈ-રોક બોની પ્રવર્ત્યો સ્વાયત્તવન, સંયમ ને સંસ્કૃતિના કદાના ગુણો સંશિવનું જામ કરે છે. આવા ત્યામ, સંયમ અને રસાશયને લીધે જ નવજીવન બોન આજે બળવાન ભપાનોને સામનો કરી રહ્યું છે. —શીમનલાલ વ્યાસ

રતનપુરના અગ્રીક

દક્ષિણ ગુજરાતમાં અગ્રીકમાં અને લીમોદરનો પ્રદેશ પ્રાચીન સૈન અને હિંદુ ધર્મોદિશ તથા તેમના અનાવરોએથી શિક્ષણમુદ્રિતી બરખૂર છે. એ જ પ્રદેશમાં રતનપુર નામનું આવન પુરાતન રમળ આવેતું છે, જેની ખાણોમાંથી નીકળતા કીમતી અગ્રીકો માટે હિંદુ પુરાતન કાળમાં સિરિયાપારના દેશોમાં પેકાઈ. રતનપુરની અગ્રીક આ ભોગમથી અગ્રીકો નીકળી મુખ્યત્વે વલ્લભીપુર જતા અને એ નગરના કુશળ હારીવરે તેમાંથી ગુર્જર વસ્ત્રોમાં બનાવી સરકાઈ (બરચ) અને સિંહપુર (ફીકોર)ના બંદરો દ્વારા દેશરોજાવર મેકલતા એક અને રોગાન નોંધાતા આ અગ્રીકની કળાસાગથી ખૂબ વખતીય છે. રતનપુરના અગ્રીકના કલોમનો ઉત્તિત્વસપ્રતિભાસિક કાળ જેટલો પ્રાચીન છે છ હાલ જ વર્ષ પૂર્વે બંદોબસ્તમાં એમની બેંચીમિનિયન પાઠ્યવર્ગી 'કોર' ના બોદકામાં તેના પ્રાચીન કલોમાં એ અગ્રીક રાર લીઆનાઈ લગીને મળી આવેલા છે એ પછી પાચ હાલ જ વર્ષ જેટલા પ્રાચીન માઈન્ડ-ને-હેડોમાંથી એ અગ્રીકની કળાસાગથી મળી આવ્યાની વાત પ્રસિદ્ધ છે જ આદિકાના હાલ અર્ધભાગમાં ઈપી-કોપીઆ અને હિંદુ-ખાથી મારી પહોંચી છે કે મેરોમાં અને નાઇજ-રિયા સુધીના વિશાળ પ્રદેશ પર પથરાયેલા પ્રાગૈતિહાસ કાળના અવશેષોમાંથી વાંચારે જે અગ્રીકની વિવિધ પ્રકારની કળાસાગથી મળી આવે છે તે રતનપુરની ખાણોના અગ્રીકની છે એમ, એ. જે. આર્ટલ, એફ. અંડીશન વગેરે પુરાવિદોનાં કહેવું છે. રતનપુરના એ પર્વત પર આ ખાણે આવેલી છે તેને મહાભારત વનપર્વમાં 'અર-કાઈ' પાસે નર્મદાતટે આવેલા વૈષ્ણવ શિખર પર્વત કહેવાય છે. વર્ષો-પુર નાશ પાંગતા રતનપુરના અગ્રીકના કલોમ ખખતે સંગ્રહણ અને એ માત્ર સીધી વધુ પ્રમાણમાં સૌન જવા લાગ્યા. એ પછી જળવપુરામાં પણ રતનપુરના અગ્રીકમાંથી કળાસાગથી બતાવવાનો હાથી લીધવા લાગ્યા.

(પ્રતબધ)

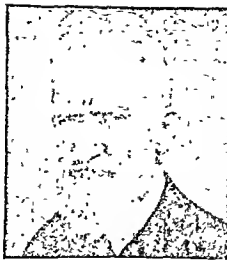
નવાં પુસ્તકો

તણખલાઈ: કુલકાળ નવપ્રકાશ એવીના બીબા મુગ્યાની છઠી પુસ્તિકા. એક બંગાળી રોકરો, આપણા સમાજજીવનના અત્યંત રસપ્રદ, કેટલે આત્મચરિત્રનું પૂર્ણ, સહૃદય, તિરકારેવિહીન ને શાખાવન જીવનદર્શિતી, નાનાંનાના ગળ્ફચિત્રો વગેરે કહેતું ચિત્રાલય. અનુપ્રદાક રમણિકે મેણાણી, આઠ આના. છત્રબનાં વધાઓ: આપણા સામાજિક પ્રશ્નો પર સ્પષ્ટ અને સ્વતંત્ર વિચારો આપતા, ગુજરાતના એક માત્ર પ્રશ્નિક વિચારપત્ર-ચોતિધર'માં, નેના તેની શ્રી મુદ્દલાલ મુખે-અનુ-લત નવનીત' ના મળી મળેલી હિંદુ સમાજની અનુશાસી, ફૂર, કહેતી એકપણી અને એકલિન દર્શિતી રૂઢિઓને પરિણામે ઘણ રહેતી, અત્યંત દુઃખદ સિદ્ધિઓ નિર્ભેગ ચિતાર આપતી, અત્યંત ધટનાઓને સંગ્રહ. પ્રકાશક મહાલુજરાત પબ્લિકેશન કંપની, મુંબઈ-૧. ૧-૪-૬૦. રાજેન્દ્રના ઘોડા: શ્રી યશવંત પંડ્યા ફતવા ફતવા નોટસ-અભિવાદ એવા અને ન અભિવાદ એવા પ્રકાશક-૦ ન એક ત્રિપાલી સિંગિ રેડ, મુંબઈ-૨, ૧-૮-૬૦.

આ માસ ઇતિહાસમાં

જુલાઈ

આ માસમાં જન્મેલા રોમન સમ્રાટ બ્રુટિયસ સીઝર કપરથી આ મહિનાનું નામ જુલાઈ પડ્યું. તે પહેલાં રોમન વર્ષ અબુનામાં તેનું નામ ફિવેલીયસ હતું. જેનો અર્થ થાય છે “પાંચમો મહિનો” અને આપણે આનાદ બળી ગયા છીએ તેમ, ઇ. ૭૩૩માં ન્યુયાએ રોમન ફેબ્રુઆરમાં ફેરફાર કરીને વર્ષની ગણનામાં નવન્યુઆરી અને ફેબ્રુઆરી એ બે માસ હવેથી તે પહેલાં આ માસનો ક્રમ પાંચમો જ હતો. ઍલ્બા-સેક્ટરનો આ મહિનાને ફેબ્રુ-મોનાય (ફે-મન્થ) અથવા મોટ-મોનાય (મોટ-મન્થ) કહેતા, એકે યાસના બીડ આ જ માસમાં પૂરે બેઠારમાં પાડતા.

૨૩મી કપાકી લઈ પોતાને અભરૂંથા એવો માન્યો વેપાર કર્યો જેમાં તય રિખતિમાં આપી પડ્યો તેથી નિસાએ બહુતા ન્યૂનકરને ૧૪ વરસની કપરે યુનિવર્સિટીમાં જવાના અપના ડોક્ટર જીનીનના દલાલની ઍક્ટિંગમાં મહિને બાવીસ રૂપિયાના પગારે નોકરીએ એડાઉં પડ્યું માતા મધુર કેકવાળી સચીતણ હતી. તેના એ સરકારે બાયરોમાં લેત્યા. કપરતે રબ્બિનના નહેરે ચિત્રા-લયમાં જઈ ચિત્રો નિરખી એવાનો ન્યૂનકરને નાનપણથી જ મોખ હતો. એટલે તે ૧૫ વરસનો થયા ત્યા નુકીમાં તે સચીતની અલ્પી રસતા અને નામથીન કલાકારોના ચિત્રોની તેમની શેરી પરથી જ અભી કલ્યાની પરખ તેવામાં આવી ગયા.

પણ રબ્બિનમાં બહુ કાંઈ નહિ, એટલે ૧૮૭૬માં લટનમાં નેની માતા સચીતનું મિ-ક્ષણ આપવી હતી તેની પાસે વેદ્યા ગયા; અને ત્યાં તેને જ આધારે રહી આદિત્ય તમા પત્રકારત્વના કૈવમાં કપલાઈયું તેના પોતાના જ શબ્દોમાં કહીએ તો ‘ગિનાના પાંચ પાનાં લખી લખીને હું મારી માને જે મારાનું નામ-યો; પણ નેહર-ગુનામ થયો જમી ગયો.’ આ મથામણમાં તેણે નવ વરસ કપરી મરી-ખીમાં આપ્યા ફરયાન પાંચ નવલકથાએ લખી પણ એકે જ ગ્રીકારાઈ નહિ.

૧૮૮૨માં માકરેનું સમાજવાદી આદિત્ય વાંચવામાં આવતા તે ગોપચાહિટ થયો અને ૧૮૮૩માં ઈંગ્લિયન નોમાસીટીમાં એટરથી નેની પ્રચાર-પત્રિકાઓના લખાણો ને કપરો અને એ વાંદના પ્રચારની અસંખ્ય મથામો-માં બાપણે આપેનો એમાં યુનિવર્સિટીના બેરખાંમાંથી મારીને લેટનની ધોળાં મુ-લ્કીના ડ્રાનાવર્ષે આગળ નેને સચાંઓ અને પ્રકાશનો દરખ પડના, નેથી ને મારાં પકા ને વિવાદકાર થઈ ગયા ૨૭૪ કાર્ગમાં તેને

એની એસન્ટ સાથે માદ પચિસ થયો. આ અરસામાં તેનું પત્રકારત્વનું મર્મ ચા-લુ જ હતું ‘પોલમો’ લ ‘એટર’માં પુરવડોનું. ‘વર્ક’માં ચિત્રો અને ‘ટ્રાઈ’માં સનીતન અવસોહન ને લખને. અને ત્યાર પછી ‘સેન્ટ-ડે રિવ્યુ’ના આદિત્ય ક્લાના વિવેચક તરીકે તેણે નામના કાઢી ફરયાન તેણે નાટકો લ-ખવા માંડ્યા તેમાં આદ્ય નાળખા નવા કુદિધુક કલાકારોની તેની વિશદ મહિનખીરી નીકળી ને તે લોપ્રિય નીવડ્યા. હવે તેનો ત્રિતાનો ચડતો થયો. ટગ્ગેટ કપરતે યુરોપ અને અમેરિકામાં પણ તે બજાવા લાગ્યાં

આ જ મુરી નાટકોનાં પુનરો બાપે જ પ્રકટ થતા, એણે તેમાં નવો તબનો માંડ કર્યો અને સામાજિક, ધાર્મિક તમા ભનીયકપરો પડના પોતાના નીખાં મંતવ્યો હજોશ પા-કાની વિસ્તૃત પ્રત્યાવનાઓ સાથે તેણે પોતાના નાટકો છપાવવા માંડ્યા;—પ્ર-ત્યાવનાઓ કસમ આદિત્ય તરીકે પંકાઈ છે.

એના સખ્યાબધ નાટકોનાં નામ અર્ધી આખ્યા બધ તેમ નથી, પણ તેમાંના ત્રણ સૌથી મહાન ‘હાર્લેમક હાઉસ’, ‘બેક ટુ મેયુરેકા’ અને ‘સન લેન’ તેની ૬૦ વર્ષની વય પછી લખાયાં છે. ૧૮૯૩માં લખાએસા ‘મિસિસ વોરન્સ મોફેશન’ કપરે તે ૧૯૦૦ મુધી અમેરિકામાં પ્રતિબંધ રહેલો. ધોળ-તિયા શક્તિ અને સમાવિત ગણ્યની બ્રિટિશ બકડે તેનું આખાઓલાપણું, સામાજિક કુપ-લોના લટકેટ અને કાર્મિક નવો તારિકમ પ્રશાની બેધક લખાવટ એ તેના નાટકોના વિષયો છે, અને તેમાં તેણે વાપડેલા તેજસ્વી સચારો, રમણ કલાકારો અને સત્યાવિદ્ય (સત્યનો અતિક્રમ કરતી કલ્પિતો, એ નેની ખાસ વિમિષતાઓ તરીકે પકાયા છે

તેની પ્રતિભાની કદર કરીને, મીડનમાંથી દર વર્ષે આપાડ ૧૯૦૯નું આદિત્ય નોએસ-પ્રાઇડ તેને આપણેનું, પણ સવા લાખ રૂપિ-યાની તેની એ ૨૩મ તેણે પોને ન ગણનાં હાલમાં મીડિસ આદિત્ય પ્રચાર મારે ઍગ્રી-મીડિસ કાર્ડ નેટન નામની એન્ટાને બેટ આપી દીધી.

પોતાના યુનને આ મદાન વિચાર-પ્રચાર-કે લેખક અને ચિત્રક. અલ્લાયોક કપનાં વિવેચક અને ફેન-કે વધુ છે. આનની વ્યવ-દારમાં પણ પાંચના કડાગ કેડિનલક વિ-ચારોને વજરી પડેનાને એ, અનિયાદાપાનો અને માંસાદારો વિરોધી દોહાં ચુપ સાહ-દારી છે આજ ૮૭ વર્ષની વયે પણ એ જ નેનની રહેલો અને એ જ આદરવાપાની આખાઓલાપણી તે દુનિયાને નવાકે છે.

તા. ૨ હોમીઓપથીનુ વેદક્ષાન બ્રુજ કર-નારે જર્ગન વેદકક્ષાથી સંચયુગલ દાને-માનનું અવસાન ૬ ૧૮૪૩ (આ વર્ષે તેનું મનવર્ષો બેનવાયું).

તા. ૫ ફ્રેન્ચોએ આફ્રિકિયા છતી કબરો કીધી ૬. ૧૮૬૦.

તા. ૮ ટપાલકાર હેરો આગવ દિવસો જળ-માર્ગે પહેલવહેલો બ્રુક્સી કરનાર નહેર કરનાર વામ્પો ૮ માંમાં ત્રણ વડાણોના કાફેરી લઈ પોટુગલથી હિંદની શોધ માટે નીકળ્યો, ૬. ૧૪૪૬.

તા. ૧૧ વિખ્યાત પારસી સુધારક, આશર પત્રકાર અને કવિ બહેરામજી મલબારીનું અવસાન ૬. ૧૬૧૨.

તા. ૧૬ મિડિગ્લાનામાં હન્ગરો-સ શરૂ થયો ૬. ૧૭૬૦.

તા. ૨૪ હપખાઈ અમેરિકાને રોમની ઈમ-રીમાંથી હાલવનાર સાહબન બોલીવારનો જન્મ, ૬. ૧૭૮૩

તા. ૨૮ ગયા જગત-મહાસુદની ભભરતી ભેગાંથી ચપાઈ તે ઍક્ટિવાના પાટની કુંદર ક્રિટીનાનું એક સંવિધનને હાથે ખૂન થયું ૬ ૧૬૧૪.

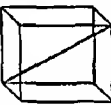
આ માસની વ્યવિધિગેથ
જયોત્સ્ન ખનાઈ સો

પોતાનાં વિખ્યાત નાટકો દ્વારા કદિચરન રાઈલાઓના કાન આગમજારી અને સંખા-વિત ગણતા બેટકમાંનાં કુપણો પર મર્મ-પ્રદારી હતી નિદેશ કેડી કરનારી જગતનો આ નામથીન નાટકકાર, લેખક અને ચિત્રક ૬ ૧૮૫૬ના જુલાઈની ૨૧ મી તારીખે આ-વહારના પારનજર રબ્બિનમાં જન્મેલો. નેનો બાપ અંધવ નિયંત્રિના ક્રમકારી નોર દત્તો. નોમીને અને તેણે પેગમને બેટકે સામગી

પોતાને ત્યાં કામ કરતા પકાણના ઊકરા દસનની સાકંદિલી અને ખેતરી પ્રસન્ન થઈ ગયું બાકાતે તેને એક ખેતર ખેડી ખાવા આપ્યું એક દિવસ ખેતર ખેડતાં ધનનો ચર નીકળ્યો તે વડે દસને ગંધને ચરણે ધર્યો ગંધને કહ્યું કે મેં એ ખેતર તને આપેલું માટે એ તું રાખ્યો ત્યારે ઉચ્ચ પ્રમાણે ત્યાંથી દસને કહ્યું કે એ ન બને; તમે મને ખેતર 'ખેડી ખાવા' આપ્યું છે, જમીન તથા તેના પેશા-જમીની ચીજ પર ચારે દક્કન ચલ્યા રિ-હલીના બાદશાહ તથા જમીનને એ પકાણે ઊકરાના ઉચ્ચ ચારિત્ર્યની આ વાત સામ-થી દસને લડકરી સરહાર નીચે. જતે દહાડે બાદશાહના મરણ બાદ તેના પુત્ર મ-હમદશાહના વખતમાં તેની વર્તણૂકથી ના-રાજ થયેલા સરહારને દસને દક્ષિણનો સુલતાન બનાવ્યો. અને બાદશાહ બનેલા એ દસને પોતાના પૂર્વજાના સ્વામીની કૃતજ્ઞતાના સ્મરણમાં પોતાનું નામ દસન-ગયું રાખ્યું, તથા પોતાના રાજ્યને 'બાકાત' રાખ્યું તરીકે જાણાવ્યું.

એને કારણે શબ્દ: બાકાત=ખાલી પડાયું કાઢવા માટે ખોદેલા ખાડો; અત્યંત બરવા માટે બનાવેલું બોયર, હથિયાળની ધારમાં પરોસે અગર; ઉપર પાત્રમાં, ડોરને ખાવાનું બનાવ કે ગોઠ

અગ્નિતરમ્ભત વરમના દિવસ ૩૬૦ છે એ આંકડો એવા છે કે તેને ૧૨થી સુધીના બધા આંકડાથી બાની શકશે-એક માત્ર ૭ સિવાય, અને અજબ એવું છે કે બાકાતિયાના દિવસ પછી ૭ (શીરાસ દી. બીચ)

યરે થઈ છે તેવો પન દેખારો, કલકલીને એવાથી પછી આવ્યા અને દરયા નજારો.

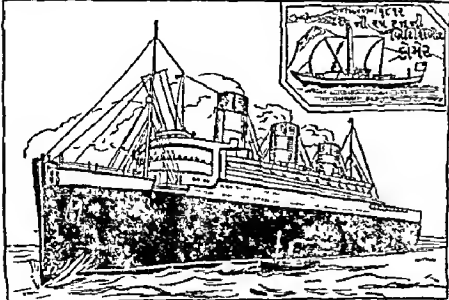
મુઠે (અદિતન સીદી) જતિની માતાએ ખાજ-કેને આવી રીતે માથા પર ટોપ-લીમાં મૂકીને ચાલ-લઈ ન કી છે.

દક્ષિણનો નમ્નો: એક નમ્ને બેઠ્યું તો, એનો સમજાવવાની-ચેની તરફ જમીની બાજુ આગળ પ-ડતો દોષ એવો પન દેખારો; ખીજ નમ્ને બેઠ્યું તો એનો સમજાવવા-કાળી તરફ ઉપર-ડતો દોષ એવો દેખારો, કલકલીને એવાથી પછી આવ્યા અને દરયા નજારો.

એવી વાત: ચૂંચી પોતે તો ચિત્તર ને જુશી તેની આસપાસ ફરે છે તેથી જ તે ઠાંતો ને આચમનો દેખાય છે

કહેવતોના અર્થ 'નાતેનાતનું વરે ને મુ-સાભાઈનું વાને પાણી.' સામાને રાજા રાખી બનાવી જનારી ચાતરાઈ, અમર પારકે પ-સારે પોતાનું કામ કાઢી લેનારી તરબોળ દર્શાવ્યા માટે વપરાતી આ કહેવત પાછળ વાત છે કે મુસાભાઈ નામના એક મલીખ મિથિતાના વહેરાના બાપ ગુજરી ગયા પછી ન્યાતનું માણસોએ એને રિવાજ મુજબ ન્યાત જમાવવાનું અપેક્ષિત બાણ કહ્યું આથી કે કાણે તેણે એક યુક્તિ કરી. વરાની આગમ્ય પરજાતિનાં તથા જાતિનાં વાસણે પોતાને ધેર લા રીને નાખ્યા, ને તેમાંથી ન્યાતના વાસણ નેથી નાખી તે વડે સીધું સાગના લાગી જતમ પકવાન કરીને પરજાતિનાં વા-સણવાપરી ન્યાત જમાવી કનાળાનો દિવસ હતો તેથી જમાતા જમાવા નાવી વાએને તાપ અને તરંગ બદ લાગતાં હતાં, તેમને કહી પાણી પાવાની તથા ચીંટના વડે હવા ના-ખવાની પછી બન્નેમાં મુસાભાઈએ કરી હતી જમાતા જમાવાં નાનીવાએ એનનાં તથા મુસાભાઈની હોદાના વખાણ કરવા સામ્યા તે સામજીને મુસાભાઈને અગ્રાથી કહ્યું 'આ તો નાતેનાતનું વરે છે, મુસાભાઈનું તો વા ને પાણી છે. તમે કહા છે તો મને મોઢાઈ આપો છો; બાકી આમાં માફે કાંઈ નથી.' મુસાભાઈએ મરણી કહેલા આ સત્ય વચનનો અર્થ નાનીવાએ એમ સમજ્યા કે મુસાભાઈ વિવેક-શબ્દો કહે છે, પછી થોડા વખત પછી વાસણની કપરાણી કરતા મુસાભાઈએ ભરખ ફેરવ્યો કે મેં તમે તમાને તે જ વખતે કહેલું કે તમારે છે તે તમે જમ્યો છો. માટે તમાને વામ-ણનાં દુવે ખપ દેવાય તો અણક રીએ ત્યા જોરો છે ત્યાંથી પેસા કરીને લઈ આવેલ.' નાનીવા સુખ થઈ મથા અને પાશ્વરી દળા-ણથી વંદા કરાવવાનું બહી ગયા

ખીજ અને વૃક્ષા આગમ્ય અને આસપાસના બધાં સાધનાવાળી આત્મની એક નાના સરખા આમ એવી સ્ત્રીમર દાહની દશાએ જેમાથી વિકસીને પહેલો તે, મૂળ સ્ત્રીમરોટ 'કામેટ' જમણા ખૂણે બતાવી છે. ઈ. ૧૮૧૨માં દેતી બેઠે તે સોયેથી

ચિત્રલેખા

મો શ્રીમતી નિર્મળાબહેન દેમાઈ

‘કુમાર’ના ૨૩૩મા અંકના મુખ્યચિત્ર રૂપે આપેલા રચયિત્ર ‘કુટુંબ’ના ચિત્રલેખા તરીકે વાંચનને ઐશાનું નામ યાદ દર્શી આ મામે અંકના આખીએચિત્રો આપેલા છે તેઓ એક મુશિસિત મધન કુટુંબના મુખ્યની અને મંગલરમપત્ર કુટુંબના મત્તાની છે. મુળાંકના ટાકેત દોંડવળા અંગત પદ્મનાગા કરવપે ને સાવચળય મુદ્દુ ધિગિઆવાળા ચિત્રો મદ્દ કરતા અગ્નિયોં છે તેમના મિત્રપ્રત્તાગાઇલવનની વ્યવસ્થા ને માતિની પ્રણતા દેખાય છે.

ચિત્રજ્ઞાનુ મિત્રાનુ તેમજે મુળાંકની મર ૨૨ મર ૨૨ જાન્યુઆરીના લીધુ છે, અને મુખ્યચિત્ર - સાક્ષતમાચિત્રા - વાષક શ્રીમત્તા અન્નીવામી દામ દિની ચિત્રજ્ઞાની તાલીમ કદી એ ક્રમગા ચિત્રિય પ્રવાની નિમુખતા પ્રાપ્ત કરી છે. મુળાંકની કળાગાળામી દિપ્તિગા મેળવનાર તેઓ પદેલા મુજરાની મત્તાની છે. ચિત્રિય મર્તન માટેનુ ન કળાગાળાનુ નામીતુ ‘ટાલી અરમેજ્જ પ્રાઇઝ’ પણ તેમજ મેળવ્યુ છે. દિપ્તિગા મેળવના આદ તેમજે મુજરા ટાકેટિયન (બીનચિત્ર)ના વળેતા અવ્યસાક્રમ પદે કરો અને તે જ માળામાં ગાંધવ કરેલા તરીકે નીમાયો માળાના આન મુખીના દત્તિદાસમાં દેગા તરીકે નીમાનામ પદેલા મત્તાની પણ તેમજ જ છે.

તેમના દાયે આન મુ લીમા અનેક ચિત્રદેનિયાનુ નિચાંબ મ્યુ છે. અવ્યાનગણના ચીત્રવોગા તેમજે ‘અર્ચિસ’ નામ - દેવચિત્ર આપેલમ્યુ કરની હવન આદે માતાગીલીના પ્રદર્શન માટે પત્તદની મ્પાગા આપી હતી.

એ માળાના ‘ચિત્રિયાવા ૩૦૦૦૦ નોડોમન મોડરમિય’ અને સવના પ્રદર્શનમા તેમનુ નુત્યવાનુ ચિત્ર કમૂદ દેવિનું અનુમ્યુ હનુ ને ‘બેન-કેટ’ હતી તથુ દત્ત. મુળાંક કપરાન મીમાટા, લાદોર કપાના, આદિ દિલના મદેનામા અસાના મિત્રપ્રદર્શનમાથી પણ તેમના ચિત્રો ચાતાની અનુવના પદે - અનેક ચંદ્રેશ અને પાગિ નિચિયો દર્દે આવ્યા છે. અનુવના ધિવના અનુવન્ય ચિત્રવાનામા મો કોમતી નિર્મળાબહેન દેમાઈ અનુવ ચિત્રિય મુખ્ય મરતે છે.

કલ
અભિષેક-સ્નાન
નૃત્ય
મેઘાગમન
ચિત્રલેખા
મો શ્રીમતી
નિર્મળાબહેન દેમાઈ

રાગ-મંચ

शिष्यशिष्या -

લચંતી સોજોશી ક્ષિતિ ઉભરતાં આમ તરુ શાં,
અને રક્તશ્યામે દ્વલથી લસતાં જગુવન ત્યાં,
મહા દ્રાક્ષાકુંઠે લલિત બુમતા પુજ્ય મધુના
અને ઇલક્ષ્મેત્રે નરતન ધરાનો રસ કથો !

વિશાળાં બીડામાં ધણ વિચરતાં શમ્પ ભુજતાં.
શુકોનાં વૃન્દોના કલરવ કલોનાં વિટપ પં,
પિવારે ગો હોતે પય લિહીલિહી વત્સશિરને,
અને માદા દેતી ત્રણ વિકસિયા શાવકઝુબે.

ત્યહી લક્ષ્મી અત્ર પ્રભુપદ ધર્યાં ફૂટ રચીને,
ઉદારે કો છુએ સકલ જનને લોજ અરખ્યો,
અને ખેલ્લી માતા નિજ સકલ સૌભાગ્યરમને
રહી આવી દેહ સ્તનમુખ શિશુના મુખ મહો.

समस्ता लोकोना मधुवृत मङ्ग पुङ्गवसम
तने प्राश्यो प्राश्यो मलररस केदार परम !

હંપાની સૌવર્ણી પિયળ મહેનું લાલો પ્રકટી,
 ગિલી દંડુવર્ણી સરવરજલો કુંભલિની,
 ઝર્યા પારિવતો દગ પર દગો દુજહુલરે,
 અને આછીઆછી લહર જલને સાગર રુકુરી.

જોડી ખાલા, હૈયે કંઈકંઈ થતા સ્ટ્રેટ ચકળ,
અબાણી આશાઓ, ધુધિર તણી કે રમ્ય સ્કુરણ,
નવાં અંગે કેરો ઉદય, નવસી ઝંખન મધુ,
સહી પેળી મીઠું સવિકિરણથી સંજિત જગત.

શુચિ રૂનાને, વસ્ત્રે વિમલ, કથા છુટે મલપતી,
લલાટે જિન્દી ને અધર પર મુઘ્ધ રિમત મઢી,
કરે પૂઠાથાળી, રૂમઝુમત સંદિ જગવતી
જઘ્ ઘેંલી, નાની શિર, શિવપદે અર્પિત થઈ.

ઉગંતી જાગિના નુપુરણ ધરતી જાલસલિલા
સરિત જોયી દુર્ગા ઉર પર જિલ્દી સૌમ્ય મુજલા.

3

• ગાડું અવિધિસિદ્ધ •

3

અદ્વૈ છે નૃપમંદિરે મહલયાં ભાતંગ સાસંકૃત,
બાને ભેર ગમીર થોપ સ્વનતી કે રાગિણી ઉત્કટ,
હોયા અંખર આગતા શિખર કે પ્રાસાદનાં પ્રોત્તત,
નયા હોરે નયસાગરેન્દ્રિત કઈ હોયા કુસુમી ધ્વજ.

ਭੇਡਾ ਭੂਪਤਿ ਆਸਨੇ, ਭਰ ਮਲਾ, ਭਟਕੈ ਸ਼ੈਯੋਂ ਭਵਵ,
 ਵਾਯਾ ਨਿਰੰਤਰੀ ਰਮਾਦ੍ਰੰ ਰਸਨਾ ਆਗਾਰ ਵਾਗੀਸ਼ਨੀ,
 ਵਾਤਾਂਯੋ! ਵਿਲਸਤੀ ਫਿੰਗਿਯਨੀ, ਗੁਧਾਰਥ ਮੰਡੇਤਨੀ,
 ਨੇ ਵੀਭਾ ਮਛ ਗਾਨ ਗਾਤੀ ਰਮਭੀ ਸਾਧੁਰ੍ਯਨਿਧਿਨਿਨੀ.

ગાત્ર્યાં ત્યાં ચણ્ણીંગ, હુંદુભિ પદે ચોટો પરી યુદની,
શરાનાં રુધિરો છડ્યાં, નૃપતિની આંખેથી વહ્નિ ઝયો,
ગૈન્થો સજ્જ થયાં, હથો ગજદલો ગોદંભિયાં મેઘ થાં,
ને ત્યાં ઊતરી સો અધનં હણ્ણી આશીષ ધર્મોત્તમની.

એવો લગ્ય બલિષ્ઠ ગોરવભયો ઉદીપ્ત-આજ્ઞમ્ સદા
પ્રોઢપ્રાણ બહેત ધન્યો શું દરબારી કલ્લરો મોખ્યદા.

नीलश्याम निदधु घुमन्त दृष्टो आकाशोऽप्यपरी
सर्वेभ्रान्तदिशा तपुः, दृग् भविषी आत्मस्थ संशया दहं,
रंजोऽग्री रमण्युः त्यज्जितित्वा त्वा कृष्टी विरागा गनी,
ने घोरै घन घोषो हो स्पृष्ट यथो आकाशतो ह्रस्वी

ખોદયાં ધ્યાન સમાપીને ઝળ શિવે કૈલાસના આસને,
દીકાં સુવંદિતશાથી નીર ધમ્મતાં નારાપતિઓ તણા
સુક્રામંડિત દેનઆમર ધરી ઉતુંગ ભાવેર્તિમ્ભે;
ને નારાયણના પ્રપુત્ર દન શો બ્યોમે ઉદ્યો ચંદ્રમા!

‘देवी ! मंगल यायाचा अडी पणे, जे आह आ सागर,’
 बोड्या शंकर, ‘लाव पीत, रथ तुं सत्कार मंलार सो.’
 ने छेड्या जलनाथनां जल सभा गंलीर सुक्रा स्वरे
 अग्निना तल सप्त पूर्वे लरतो के नव्य सगोत्तम,

સુનંદરમ

૧) ભારતીય સંઘીતના સમીપના અવલોકી ગતના ઊઠેલા કેટલાક ચિત્રા સમ્પન્નક થયાં તેમાંના માર અઢી આપ્યા છે. સંઘીતના સમીપના ચિત્રના તેમજ કાળેના એ નવાઈની વસ્તુ નથી કદાચ ગુજરાતી કવિતામાં આવાં કાળેના નવાં હશે પણ અત્યાર લીનના સમય વિષયક કાળેમાંના આ કાળેનાની નવીનતા કદંબોદીય તે તે એની અર્થની સેરીની. આ કાળેમાંનું કે જે એકેનું છે એ એની નવીનતામાં પણ; પરંતુ મનુષ્ય અનુભવિય પ્રકૃતિની વિશાળ ભગિ કષ્ટ પર અહાંને પ્રાપ્ત અને મનુષ્યસંસ્થિતા સહાનુ સુલભ પોતાની જિતિને એક માનવબાવમાં રિગર કરે છે, એ એની અતિશયિતામાં, અસાધ્યતા અને સમગ્ર ચિત્રની દૃશ્યસમગ્રીના એકાગ્રીકરણમાં એની નવીનતા દેવી શકાય — સુન્દરમ.

ભારતીય ચિત્રકલાનો ક્રમવિકાસ

ફેરવાક વિદેશી
મિત્રોએ મારાદેશની
કલામાં રમ કાઢીને
પ્રત્યે સમજાવ અને
આદર બતાવવા આ
જાગ્યાનું ઓકાનું
એ બાવીસે આશીસ
થયું કારણકે મારા
દેશવાસીઓએ નો
કૃતિશા અને અભિવ્યક્તિ
કળાવણીના ક્યારથી
ચોતાના કળવત્તાથી
કલાની પ્રેરણા અને
અભિવ્યક્તિમાં આવી

૧૮ ના યામી સુધી અમારી આખી જિન્દગી
નહેલી એ બતાવવા માટે પૂરતા પ્રમાણે
મારી વાર્તા છે. ક્ષાંતિસ્તર કલા ન કલાપર્યં
પર આપાન લ્યા હતી, આ કલામાં મિલકવા
કલા રાજીના ૧૭. કળવત્તા દશેમના કળ
વાળની વસ્તુઓ પાનુ આપાને લ્યા મુદર
હતી નુદકબળની કળવાળી વસ્તુઓમાં
૨૦ મે રજ અને ધારીલા આમર તરફ આક
પનુ હજુ, નુવ અને બીજેમાં કળ અને તાલ
તરફ ફરકે કાનુ નહેતુ નહેતના કાકા
તોના વાતાર મામુલી વેચવાથી માંડી, મ-
દેશ અને પ્રાસારોમાં નાનારા ઉત્તારો
આગમ લ્યા હતા. આમાં કળવત રજ અને
અરથી વિશ્વવિત્ર કોઈ ચિત્રવત નું દલ
અરથીન પ્રમાણે

ધનિક અને આમાન્ય પુરુષનને ચિત્ર-
કલા પ્રત્યે આદર હતો એ બતાવવા પુષ્કળ
પ્રમાણો બારનના પ્રાચીન માહિત્યમાં છે.
મહિદા અને પ્રાસારોના બૌદ્ધ-ચિત્રોની ટીકી
મદેસાધામુ નવનવાન વારણી મદેસી
હતી. આથી ચિત્રકલામાં વર્ણનો અને કળા-
વાનગીમાં એના કહેણો એવા એ ચિત્રો
કેવી માંડના દર્શાવે એમ મહેતે દેખાય છે
એ ચિત્રો એકદમ પ્રસારોની આંખો આસુ-
નોની વતી, એ એતાં એમને કલાસ અને
નાતરે મળેતા, એનું આંખે વાંચીએ છીએ.
ફેરવે એકલુ ૧૮ મે કોઈ ચિત્રો સિવાય હવે
એમાનું કશું રહ્યું નથી.

વર્ષો પહેલાની અમારી આ ચિત્રકલામાં
કલાક વિવેચકો વિદેશી મિત્રોને મે આપ-
ત ચિત્તા હુએ છે. પરંતુ આમને કલામિત્રા-
ના પ્રાચીન સંસ્કૃતિપ્રધાની અબર નહિ

દોષ પ્રબલો મેટા બાત એ કલામિત્રાઓ
પરિચિત ન હોય તે એ વિષય પર શાકીય
પુરતક સંકેત નહિ. વિષયુધ્યોગનું પુરાણ-
મા, ચિત્રની શ્રમિકા કેવી રીતે તેવા કરવી,
ફેરવી નતની પીળીઆ કળવામાં લેવી,
ધરમાં મહિદામાં અને પ્રબલમુદને મળવા-
નું આંગણની દોવાલો વર કેવા ચિત્રો દોવાં
નહેક, એની વિસ્તારથી અર્થો ફેરવી છે,
અને એ મળકાને બંધ કરનારનું આખિત
નહિના છે. એ સમાચારા ચિત્ર વિનાના વરને
રમણના રહું ચપ્પામાં આપવ

ચિત્ર એટલે ચિત્રનું સંવેદન

અમે છ Picture શબ્દની અગાદે ત્યાં
પર્વાય શબ્દ 'ચિત્ર' છે પરંતુ અમે છ મોદ
ચિત્રને કેવળ દૃષ્ટિમાલ માને છે, અમારે અ-
મારે આ તો 'ચિત્ર' શબ્દથી મતો તેમો અર્થ-
આધ વિશિષ્ટ અનુભવનો સૂચક છે, 'દૃષ્ટિ'ના
અનુભવ નહિ, પણ 'ચિત્ર'થી એનું ફેરવ
મયુ છે-એની સંવેદના થઈ છે તે જ ચિત્ર.

આમને ત્યાં 'ચિત્ર-અર્થ-ચિત્ર' નામે ચિત્ર-
કલાનો એક શિષ્ટામય છે. 'ચિત્રવત્રુક' મા
પનુ ચિત્રકલાના છ આંગણે વિષય છે.
એ બધાનું મર્થાનુદ ચિત્રના સંવેદનમાં
એના કીલાવિત્તામાં સમાય છે. ચિત્રમાં
મહેરનની નું સુધિ ભવે તેને જ એ કલા
દેખાવદ કરે છે પછી તેમાં દૃષ્ટિવતના
રજુ નિયમોનાં બંધન નહોતાં નથી. એ વળે
ને જ કાલ નકામ કપકરતો માત્ર છે ત્યારે
તે તો આદાર અને રનનાં મુદ્ધ ચિત્રનની
કલાથી કરવાનાં દોષ છે. બારનીય કલાનું
દૃષ્ટિનું આનું છે, અને કાપાનને રજવાઈ
રદેવા થોડાં ચિત્રો એની મદતો પૂરવાર
કરે છે. જુદા અને શિવનાં મિલકા અને ચિત્રો,
એ સુદર નુરોબને માત્ર નથી, પરંતુ તેઓ
કાળા સમયના ચિત્ર અને મોજનની બુ-
ગિસા વરની મન 'સંવેદનાની-ચિત્રવતના
અનુભવની ગ્રંથી કરાવે છે. અને આ નવા
જમાનાનો પ્રવાહ એ અનુભવ માંડ નામે
એમ નથી.

અનેતાનાં બૌદ્ધચિત્રો કળવતના બધા પ
પ્રદેશો બરી રેતી કલા ને સંસ્કૃતિના પ્રમાણ
કે લાભ છે. આ ચિત્રો કાઢ શ્રીમત ચિત્ર-
સંસાદનેના જાનક નમુનાઓ નહેતાં; પણ
લાખો ભગ હુકમની અપારિવ આસરવ-
મર્તિઓનું ચિત્રકારે કરાવેલુ ફેરવ દલ
અમારા પહેલેને મન કલા એ વિદ્યારીહતી

અર્થનો વિષય માત્ર નહેતો કે નહેતો એ આ-
માન્ય એપ્રાપ્તિ. પરંતુ માનવીનું અવાન-
ધારક તત્ત્વ, એના ચિત્રની આસરવના એકની
અનુભવનો સુચકનું

સવનન આકાશ સેકામાં આ કલા હુત
મઈ. પછી મુદ્ધ યુગમાં વિષદ, કલકલ અને
અનુભવના કોટ મહારામાં અને ફળીવળે
છીએ. દિન-રુત્તાનમાં નો કાંઈપુ જમાએ
અનુભવનો કોનેની તતુ જળવાયો વળાનો
નથી, પરંતુ જુદા બારનના જમાનો (મુદ્ધ
આંશિયા, બાતી, નવા, રિવામ, નિમેર
અને બીજાં)માં અનુભવના કલાનાં વાતર અને
કેવદાર સમુદેષા વિધાન સંચવાઈ રહ્યું છે.
બારનીય સંસ્કૃતિના આ સુવર્ણયુગનો નામ
કેમ થઈ એ સમજવું નથી; પરંતુ એકલું
તો વેાકર છે કે બીજા ભગેના અનાદરની
આયે એનાં અનુભવી બધા વ એનાની કંપસા
મવા કાની, અને એ વિશ્વકા પછી બારનીય
કલા ફેરવી એ કલાએ પહેલો નથી.

પશ્ચિમ ભારતની નવી ચિત્રરીકી

છતા અર્થ અને સુશીલનોથી દેવાઈ
અમે છ પ્રબળમાનસ તો એ સમયે પણ બજળ
ની વડા; અને પરિણામ પશ્ચિમ ભારતમાં
રજુતાના, માલવા અને મુગલમાં એક
નવીન ચિત્રરીકી જન્મેલી એવામાં આવે છે.
આમાં અને પેટિતો એ કાને બધાના
પરોબધાની નકશા કરવી લેવા હતા. રમુ-
નિર્મા અને પંચનકાઈ કલાઓ વળુજ
મળી હતી. પણ આ ચિત્રોનાં અને એમના
પુરસ્કારોમાં એ સુતિદ્ધમિત માત્ર કનારી
કેવામાં નતોય ન હતો. આમને તો અસર

કેપર (સામપુત કપતી) સામપુત કલમનો નમૂનો, ટાપી બાબુ મુખ્ય મહેનશાહોએ પોતાની માથે આંખેલી શુદ્ધીની કલમને

નમૂનો, જમણી બાજુ (નજીક) સામપુત કલમના ઇરાની સૌથીનો પ્રવાહ મળવાથી મુખ્ય ઇરાનામાં ખીલેલું નહીં કલા સ્વરૂપ મુદત નક્કર

હેલની એ વાચના જ્યન ચિત્રોમાં મૂકી જતી હતી એટલે શ્રેષ્ઠ લખતી વખતે જ તેમાં સાથેનાય વહીઆમાં ચિત્રો વળુ કરતા. એવાના ચિત્રમાં પ્રમાણની ગોઠી હતી, પરંતુ એવાની કલાગૈરી સિધિ અને ચિત્રના સમન્વય જેવી હતી કેટલ પ્રમાણ નબળા વિના, આપણે એમ એકાદ પત્ર દર્શી શકીએ છીએ એવી જ રીતે, વેનીશી અને નેમદાર શૈલીમાં, એવાની વાચના સાથે લખતાં પતા જ, એ ચિત્રો સંબંધી હતા આવી પ્રમાણસંજ્ઞાની આપી હોયતી હોય અથવા તે ચિત્રની કમ્પોઝિશન એ કલામંદો એ સહી હતી; અને એમાં એટલી કુળવતા એવાને વહેલી હતી કે અક્ષરો બિધિયક અને ચિત્રબદ્ધ એકીસાથે થઈ રહેતા એના ચિત્ર-પ્રશ્નોમાં વિવિધતા છે, પરંતુ સાથે આના કર્પક એકવિધતા પણ છે આપોને કેટલીક વખત આચિકર લાગતા એ ચિત્રોનું રસ-પૂર્વક નિરીક્ષણ કરવાથી ક્યાંએ અને વ્યવ-જ્ઞાનો ચિત્રપદમાં વિતારિત થતા હોવાય છે, અને એ દૈશીથી પરિચિત યદુગત પત્ની સુદર આંહિની અપેક્ષા રહેતી નથી. (જુદા-બાજીમાં કાંચને છેડે આપેલું ચિત્ર)

સંગીતસિધિ જેવી આ ચિત્રશૈલી મુખ્યત્વે જૈન કલ્પચુરોમાં જોવામાં આવે છે, તેથી થોડા વર્ષો પહેલાં એ શૈલી જૈન કલા-

ને નામે ઓળખાતી હતી, પરંતુ થોડા સમય પર કપતબ્ધ યોગેલી પ્રતો જોતાં જ તેવી પશ્ચિમ ભારતમાં બધું બનીતી હતી તેવી પ્રતિવિધાય છે. બ્રાહ્મણમાંથી જતી સતીના મુરોજનવાળા તાડપત્રો મળ્યા છે ૧૨મીથી ૧૪મી સદીના થોડા નમૂનાઓ પણ મળ્યા છે પરંતુ આ બધાંયમાં ૧૫મી સદીના પ્રેમ-કાવ્ય 'વજ્રવિજયા' સંની પ્રત સૌથી ઉત્તમ છે

સામપુત કલમ

ચિત્રકલાની આ વિગિઠ શૈલીને સામ-ગાની નામે એક નવચરી કલમને જાનો આ-પ્યો એમાં સપાટખૂના ઝીના, લોકકથા-ઓ, સપાટખૂનીઓ તથા સમાવજને માઠા-ભારતમાં પ્રસારના કાલપદાર, પરંતુ ચિત્ર-

ભગિની સાથે સમગ્રેષ્ઠ રહેતી શૈલીના નામ ચિત્રો આજેનાવા કાન્યા પાતળ પ્રતિકૃતિમાં એમાં સાથે જમણી પળુ એ કલા વિકસીને ૧૬મી સદીમાં મુખ્ય ઇરાનામાં યોગેલા જ્ઞા-ના નવવિધાનના પ્રાત કળમાં મુખ્ય મહેન માહોએ આંખેલી શરૂની કલાની સાથે જોવી રહેવા જરૂરી પ્રોદ કલાએ પહેલો થઈ પડેલો મળ્યારવા નિમજેશા આદમ્માટી રમાલાના ઇરાની કલાકારો પ્રતિકૃતિમાં રવા રહેતા મુરોજનમાં અને સમુદાય સજ-વામાં કુળવતા; એથી કરીને, સરખા સિ-દ્ધાંતોમાંથી પ્રેરણા મેળવતી એ કલા સાથે સામપુત કલમને પણ સમાવર થતો હતો અલ્પલક્ષ્ય અના 'આદન ઇ-અલગરી'માં જોવાને છે, કે સુમરાત અને મારવાડમાંથી થયેલા ચિત્રકારોના મુદત મહેનશાહોએ સ-ત્કાર કર્યો હતો પરિણામે એ જૈનીઓના પ્રવાહ સાથે મળી વળેને, મુખ્યત્વે નામના નવા સ્વરૂપ દર્શન અને હિંદુતાનામાં જોડે એટલું રસ અને રજાનું સૌ કંઈ, માર્ગ ને લા-વિત્ત મેળવે છે આજનો જયપુરના મહા-લયોને એ સામપુત-કલાનો ચિત્ર સમૃદ્ધ અર્ધ-કાલીન કલાકારોને વળુપધોમાંટે આચરતું આપી રહ્યા છે પણ દુર્ભાગ્ય એ હવે કે એ રંગો અને એ શિષ્ટાવર્જિતને સરસવાના કે શદ્દાવ-રવાના આનંદ કલા પ્રાગાંતર્યા નહિ

પશ્ચિમ ભારતની ચિત્રશૈલીનો નમૂનો

પહાડી મ્થા (ચિત્રી)

સામ્યુઅલ કલગુન છેલ્લું વિદ્યાર્થી ૨૩૩

પહાડી કલમ

મુખ્ય આકાશ્યના પતન પછી વિમાન થઈ નીચેના શાળાઓએ કલમ - શાળાને આશ્રય આપ્યો હતો, અને આ શાળાના કુદરતિય પહાડી કલમને નામે આપવામાં છે કે પહાડી કલમ વિમાનથી તળેલીમાંના તિલ્લી-નદીમાંના સામ્યુઅલનાં બીજી હતી સામ્યુઅલ અને પહાડી અને શેલીના ચિત્રિત પત્રોમાં તેઓ આવ્યા છે, છતાં મુઝિય અને રચનાઓમાં સામ્યુઅલના પત્રોમાં આ ચિત્રો બહુ પડી આવે છે, આ પહાડી સમ્યુઅલના ચિત્રોમાંના થતા કુદરતિય કલમને સમાવે છે. પછી કદી હતી, પતન પછીના કલમને સમાવે છે. આ ચિત્રોને નેચે કલાની જરૂર ન હોય. કલમના ત્યાંના નરની પત્રમાં થતા કુદરતિયો નામ થયા.

અવનતિને કાળ

અમેરિકાના માનવ-સમયમાં તે જાણતીય કલાપદ્ધતિની કોઈકા જ રચનામાં આવી, એટલું જ નહિ, પણ ચોક્કસ અને આકારને આપવાને એનો વિનાશ થવા દેવામાં આવ્યો, સરકારી કલાગાથાઓનું અસ્તિત્વ જ નહીં રચનામાં આવ્યું નહિ અને વિદ્યાર્થી

કલાગાથાઓને અભ્યાસક્રમ દિનીએ પરદોષી ગણાડવામાં આવ્યો. વળી એ કલ્પનાઓ એ બિદેશી દળનું શિક્ષણ પણ એનું ખાલી-વાળું નીવડ્યું, કે તેથી કલ્પના અને બીજા દેશની પેઠે એમાંથી કુદરતિય નીકળ્યું નહિ. કલ્પનાના કલ્પક્રમમાં એનાં મૂળ છે એવી દિની સંસ્કૃતિની પરપરા વહેવોમાંથી આપી એમાંથી એને અભ્યાસક્રમ નિર્ણય પડે તો, તેથી એ પારકી કલામાં મગ્ન રહી નહોતી નવયુવાના પ્રાંતમાં પ્રવેશી સંસ્કારી વર્ગ પાકાશાળાઓ અને વિદ્યાર્થીમાં પાતાનાં આજ્ઞા મોકલતો થયા. પરંતુ એ અસ્થાઓએ મથા પચાસ વર્ષમાં એમાં અભ્યાસક્રમમાં કલા (આર્ટીસ્ટ કલા કે વિદેશી કલા કે એ વિદ્યાર્થીઓને આરે બાલ્યની સુધિના શોધવતત્વનું પાન કરાવે એવી કલા) ને રચના આપ્યું જ નથી મેટ્રાળ અને મદા ગાળોવા અમને શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું આપાર અભ્યાસમાં પુરેતો અને મા-ખ્યાને કલ્પ પારદેશી, કલ્પની રોપકીમાં ફેરી દે એવા હતા. આપાર મિલકે અને અભ્યાસકલાને શોધ મોખીમાં કલ્પોત્તરી પડતું માનવા પરિણામે એ તથા એમના રેવા અનેક કલાનો અસર અને કલ્પોત્તરી માણી મથા નહિ અસ્થા અને ઉશ્કાર, પશ્ચિમ દિની અને જન શિક્ષણક્રિયા તથા ચિત્રક્રિયા, સામ્યુઅલ, મુખ્ય અને પહાડી

કલમ—સારતના ગીરવની આ બાધી કલાસમૃદ્ધિએ એનો મન કોયડા કંપે હતી.

બીજા બાલ્ય શ્રીક અને રોમન દર્શનાત્મક સમારણા એમને મન મરતી કયા હતી, પરંતુ એ હતા એ પ્રવલ્લમાંની કલાના એવરોધક અને હાથોથી પછુ નેચો હાથ કરી, કે શ્રીકી મથાનથી, આપાર કલ્પોત્તરી વર્ગ પારે કલા મોટું શબ્દો હતા, પણ વાચાળી નહોતી. સમય અને શ્રીક કલા વિષે વાતો તરતથી ફેરવવા પડી હતી, પરંતુ એનાં મુદ્દ્ય કામને નવધા નહોતી ગિરવરિય અને અભ્યાસ પછી જ કલાદર્શી બીજે છે અને એને આપવા આપાર રેમનાં બીજ, વૃત્ત્ય ને કલ્પોત્તરીમાં એમને આનંદ નહોતો મળતો. આગાના એકે મથાન,

એકે પુનઃ કે એકે પ્રવિનિમાં કલાતત્વ વા-વવાની પ્રેરણા નહોતી. આપું હેલકા પચાસ-વર્ષો સુધી આવ્યું

આપાર ત્યાં મથાન શાળાકારથી પુરે છે, કાળગાથાને ને કોઈકે છે, અસર પડે-તો પછી, પરંતુ કલામદે અને કલાક્રિયા સમાવે નો શોધ જ છે, આવી આ દેશની કલાની અવગતિ થઈ છે આપારી કલા સુધારી મળે, આપાર શુદ્ધતત્વ આગાન્ય રીને આનંદ વિનાનું. ફાળી અને નિષ્કે-આદેશોના મુદ્દ્યાત્મમાં અસમાન છે.

વિદેશી અસરની સાબિતી

દિની ચિત્રકારને કલ્પના આવી પરિ-ગ્રિહિતી સામે થવાનું હતું. એના સમયમાં એણે વિદેશી મુદ્દ્યા એવા કે આર્ટીસ્ટ કલા પરપરામાં કારણો એના પછુ એ મિત્રૈય કરી શકે નહોતો. એણે દેવેશી પ્રવિનિમાં ફેરિમાંના અન્નામોન્ટ માત્ર હતા પરંતુ શાયરીનું બાજુમાંથી લાવી અદેશ દલકા હતા. અગિયત્વનો આવિષ્કાર કરતું રવનત્ર મથાન કરવાનો પ્રયત્ન કોઈએ કર્યો નહિ એના દેશની કલા વિષે એને ત્યાં પુરતો જ નથી, અને લગભગ આપું એ કાળ સમાધા છે તે પછુ અદેશ અને બીજા આપા-કામાં છે. આપારી કલ્પોત્તરી કલ્પ વિદેશી અસરની આ બીજા સાબિતી છે. આપાર ચિત્રોનાં અંધેડમાં કલ્પોત્તરી અવે માને છે,

આપારી બાલ્ય બેટાળમાં રી. અવનીન્દતાપ કાર અને એમની શિષ્યપરપરાએ અસ્થા અને સામ્યુઅલ કલમમાંથી પ્રેરણા લઈ સુવેપીય અને બધાની શેલીને વળી કલમે દેખાવેથી નવી શેલીમાં એકા દિની ચિત્રકલાના પુનર્જીવના પ્રયત્નનો અન્નામોન્ટ બુદ્ધ—મુનતા ચિત્રકાર અવનીન્દતાપ કાર

દીપોત્સવ

ન્યારે જનતાનો મોટો ભાગ અને મનુષ્ય વર્ગના લોકો પણ એ પુનઃતથા જન્મદેશે જ પરિચિત હોય છે. અગત્યની જીવનશૈલીને એનાં ધર્મો શીખવવાને જ માંડ થોડા વર્ષો ગળે છે, ત્યાં પછી ભાષાશાસ્ત્રનો તો પૂછવું જ શુ ? મોટી આગભોળી શી રહેતી કલા-શાળામાં જતા, એનાથી થોડાં વર્ષ પહેલાં જ શીખી ચૂકેલા દેશભાઈઓના (કે માઈ વખત યુરોપિયન ગિફ્ટ્સના) હાથ નીચે એને તાલીમ મળે છે. અને એ ગિફ્ટ્સ કેવા હોય છે ? જે કલાપ્રકૃતિ અને આદર્શો ગ્રીષ્મવર્ષા એમને સમજા હોય છે તે માટે પણ એમને ભાગ્યે જ અવકાશ મળે છે એથી વિદેશી પ્રકૃતિના પણ સાચા ચિત્રકારો દિવ્યદુર્લાભનાં નથી યુરોપી ચિત્રકારો સાથે હિંદી ચિત્રકારો સ્પર્ધા તો માટ કરી શકે એવું હોય છે, એટલે અમારા સભ્યમહોદયોના મહેસોભા અને આદર્શો એવા વિદેશી ચિત્રો ખરીદાય છે અને હિંદી ચિત્રકારોને ફાટલી પણ મળતી નથી હિંદુસ્તાનના પ્રસારકો કરી પોતાના દેશના શિક્ષકને હજારની મહત્તા પિઠાનવાના પૈસા એની પાસે નથી. એનું સાહિત્ય તો છે જ નહિ, અને કલાશાળાને આપેલા વર્ષો એના ધધાને તથા એના આદર્શોને સતોવવા નથી

૪. ૧૯૧૧ના હુ મુજાજ આઝાદે ત્યારે શ્રીક કલાના નમૂનાઓની પ્રતિનિધિતા અમારે કરવાની હતી, અને સહય આકેષન તો છેક છેલ્લા વર્ષોમાં (ને તે પણ માનવ-સમાજના અરવચ્છ અને ગંદા નમૂનાઓ પરથી) કરવાનું હતું. રમજન હરખલ હૈ એવું તો એ હેતુ કે શિક્ષક અને સિસિતોગાથી કોઈ પણ એમને અભીયુક્તિ હિંદી હજારો પ્રાણી થે શક્ત નહોતા.

અમારી શાળાઓ આજે કલા અને પ્રેરણાનું વાતાવરણ માટે છે અમારા દુર્લભ અને તાઠકા સગકાલીન અકિરચિત્રના જા આલેખકાર જેવા છે અમારા જનરની કુ-હાનો આજે જન્મવર્ષીકે પલ્લવેલા આદર્શોના દર્શાવે છે. અમારા જનપતે અને સામયિકોએ જનતાના સિદ્ધાંત માટે બારની કલા અને સૌ દર્શતરની સમીપાની યોગ્યતા નહીં કરી નથી અમારી પુત્રીઓને પત્ની-આધાન કરેલી જ્ઞાનમાં મોહી રહી છે

પુનઃજનનનો પ્રયત્ન

પરિચિત્તિએ આજે આ અમ.પતન ડા માનવ કુમારવાની અને કલ્પતાની કલાશાળાનો આચાર્ય ત્રિ ધ યો દેવેલ એઈ શક્યા હતા બારનીય જ્ઞાનાને પેઠ નમૂના-

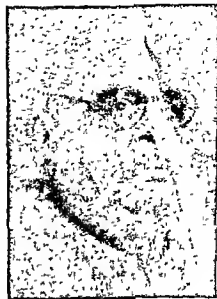
ઓમો સમુદ્ધાર કરવા તરફ એમણે લગ્ન પ-લેંગ્યાડયુ એમની મુખેશીઓનું વર્ણન કરવાનું આ દેશાન નથી પરંતુ એમણે રવ્દ કરેલાં ચળવળો પોતાના કરીને રાં અવનીન્દનાય ટાંગેર અને એમની ગિય્વપરપરાએ આજ્ઞા અને રાજપુત કલાશાળી પ્રેરણા પ્રદેશ રજગ્યાત કરી નિષ્વર ટાંગેરના શાતિ-નિકેતનમાં એ કલામૈશીનું કેન્દ્રસ્થાન છે અને લખાને, ફિલ્મી તથા મટાસમાં એ ફેલીન પ્રતિનિધિઓ છે

પરંતુ એમણે થે એમની કલામાં યુરોપ અને જાપાની મેશીને વળી લીની કે પ્રાચીન બારનીય ચિત્રપરપરાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ તો આજે કલા ને અનિતનમાં નથી એ બધી ચિત્રશાળાઓ રતતર પ્રધાનો છે. એમની વચ્ચે કશું સામ્ય નથી, અને હોય તો એટલું જ કે એ બધી અજ્ઞતા અને રાજદેશાની પરપરાનું રૂપ સ્વીકારે છે પરંતુ એ બધા થે એ કલા-પરપરા પાછળની માનસિક ભૂમિતિ અને પ્રેરણા વિનાવા છે

દિમાલ્ય જેવું કામ

અમારા બહેર જીવનના કલ્પના દેર-વર્ગને, અમારી શાળાઓ હરિવર્ણો અને રાજગારો રાજ્યનારને અમારે ચિત્રકારો નેહ્યો છે, અમારા જાણકારના ગાંઘ પુત્ર-કે માટે અને ધધા તથા કારીનરીયા મુ-રોબનો માટે અમારે ચિત્રકારો નેહ્યો છે,

અમારા સમાજના વહેવરોમાં ભુવાઓ પ્રકૃતિની મુદરતા બળતી રાખવા ચિત્રમ-રને અમારે પુરોહિત કરીને રાખવો છે, આ તો દિમાલ્ય જેવું મોટું કામ છે ર. મ. રા.

પોણી રાતાળીનાં અભિનયન

માધુનિક ગુજરાતના વધાઈને પીઠસાસર, ગુજરાતી આક્રિયતા વિચારપ્રધાન કવિતા-ઓના કુચ પ્રવર્તીતવાર કવિ તથા વિગિષ્ઠ ગદ્યકાર શ્રી બલવન્તરાય કલ્યાણુરાય કાંતાર-ને આજના ૫૫ થા વર્ષમાં પ્રવેશવા નિમિત્તે અને હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ

દીપોત્સવ

પૃથ્વી

દીપોત્સવ વિત્યા અનેક, દીપમાલ એતી બહુ પ્રતિ વરસ વ્યર્થ; તુલ્ય અમ અતરે સંધ્યું ન જ્યાં ફિરણ એક, ના પરખતા ય પૃથ્વી તને થતી વિહીન હું ત્યહીં જબકતી જતી વીજ શી.

આહીં પ્રલયવાત એ સુન્વતા, અને આત્મની ધીમી સરલ રનેહનાં ફિરણ વેરતી જ્યોત આ મુજે; પળપળે થપાટ કર વળ શા વીંજતા બુઝાવી ફીણ જ્યોત એ પુન. અગાધ અંધારમાં ધકેલી જગમાનવમણુની હસતી મિઠાવવા.

દીવાળી, ફરી હું ત્યહીં અંધળ વર્ષસંખ્યા વૃથા વધાવીશ ? સપ્તીશ વા દીપકે ચેતવી વિશ્વમાં અભિનવ પ્રવાતથી ય લઈ દકશે જે કરે સચેત ઉરજ્યોત ને બનોશ અત્ય દીપાવડી ?

હૈરેર જીવાણી

જીવનની મર્મભાવનાનો મહાર છેડીને મુહુર્ર્જત અને માનવતાનાં અમી હૃદાયનાર

બિરાદરીનો બાહિલ - સમયમૂર્તિ અને સંત

લેખક - કિશન કિંહલ ચાવડા

તે રમી મનીના ઝંવાલજ અને ચોંટી રહીના પ્રભાતકાળના ઝંખમ મગધે આપણા રેશામ મુસલમાનોના આશ્રમ્ય હલું હિદુ જનતાના હૃદયમાંથી ગીરવ, રવાબિગાન અને કસ્ટાહ આગરજા બતા. હતાં એમની સામે જ એમના દેવમંતિરો જમીનહોતો મતા હતા, એમની જ દષ્ટિ સમીપ એમની દેવમંતિરો અને પુખ્ત પુરુષાનુ અપમાન થવું હતું હિદુ જનતિ લજો પોતાનું પીરના, પોતાની વિભવિતિ હારી ગઈ હતી. એ વિષય કાળમાં વિવિધિ અને સામર્થ્યથી હતાસ બનેલી જનતિમાં ભગવાનની રાજિ અને કલ્પાનું સરસ લક્ષને દર્શિ-ઝાએ તવો પ્રાણ પ્રગટાવ્યો. કાળના પ્રતિનિધિ કવિએ મગાજના હૃદયને સ્ખાળવા અને ધીન રાખવા બંધન મધુર સંગીત નાચુ. ધીરધીર બંધિને આ પ્રવાહ એકાએ વિસ્ફુરત અને પ્રજાળ બનેલી મધ્યે કે હિદુઓ જ નહિ, પણ માહુદય મુસલમાનો પણ એવા બંધિનયા પ્રગવવજ બગવાનને મનુષ્ય રાજીને ભક્ત કવિઓએ હિદુ અને મુસલમાન બંનેને શાનવના ને મુહુર્ર્જતનું એક સમાન દેવ દેખાડયુ. ધાર્મિક સમુચિતાના, સામાજિક રૂઢિચઢતા, રાજીવ અપહિ-પયુતા અને આધ્યાત્મિક અધરાતાના જીવનચોડામાં માનવ આત્મા જગતો હતો, એની દષ્ટિએ કાળવા પલયા હતા અને એથી સમીપ મગાન થઈ ગઈ હતી એવે નિરાસાને ધામે જીવનની મર્મભાવનાને ગણવ છેડીને મુહુર્ર્જત અને માનવતાના અમી હૃદાયનાર, બિરાદરીના બાહિલ, સમયમૂર્તિ સંત કળીરનો કાલ થયો.

કળીર સાહેબનો આધિવાસ થયો તે પહેલાં યુગરાતજ રવામી માધવચાર્યશ્રીએ પોતાનો કેતવાદી સપ્રધાય સ્થાપ્યો હતો. દેશના પુવ બાજના જયદેવના કૃપ્તપ્રેમમનીતનુ મુરુલ અનેક વિરોધી બજો વગર પોતાની માકમ અસર પાધરી રેણુ હતું એમ ગિચિતાના કાંકિરકવિ વિદ્યાપતિએ પોતાના રુર મિલાવ્યો. કવિ અને મંથ બારતમા રાસાનુલચાર્યની શિષ્યપરપરામાં એ યુગના તેજસ્વી, પ્રતિભાવન અને કાનિકારી આગાએ રાગનાદે અપૂર્વ અને વિરક્ષાન્ સંમિલનો પરિચય દરાવ્યો. એકદે જ હિદુમુસ્લીમ કાપકાકા અને બચાનન જનતિદેવના સેકાએ પછી રામ-રહીમની અકાના સમાનતા પાયા કવિર બંનેની બંધુતાના નવા સુખ અને અકલ્પિત થઈ રામાનંદની સમગ્ર જીવનપ્રતિવિધિ યાદ છે એ વળતે હિદુમુસ્લીમ વિરોધ, મરુતિની વિચલાંકિતા, આચારના પરમ્પર વિરોધી જીવનવલ્ચે અને આચારનાં ધર્મજીને કારણે હાલકલપાવ થવા દેશને કાલમાં કંઈ એકદે આવા વર્તમા યાયા કવિર એકથ ને બંધુભાવના નવા સર્ગનની પરમ આવરણકતા હતી. ચેતરફ ચાલી રહેલા સત્યાનામસામી કમરવાનો અકાગર કપાય કાચા નયો કે કંઈ પ્રજાનો પ્રકાસ હતો.

અઠસ રામાનંદ કાશીમાં પોતાનો નવો સપ્રધાય ન્યાયતાની માથે જ હિદુ સપ્રધાયોની પરપરાવન પ્રવિનિઆયા શ્રોષિક અને મિતિનારક ફેરફારો મગજ ક્યાં 'વર્ણનામુ વ્રાહ્મણો મુદઃ' એ સુત્ર વેરતા 'વ્રાહ્મ વેદિય સ વ્રાહ્મણ' એ સુત્રને તેમણે અગળ ક્યું અને

બાલાચાર શુદ્ધિ કરતા સારી બંધિની તત્ત્વચાને એમણે મનુષ્યવાન નમી, અને એની રીતે, 'નવિ પાતિ પૂરે નહિ કાંઈ, હરિકે એ એ દરિકા હોઈ' એ માનવમાત્રની મગાનતાનું મહાનુભ મનુષ્યકની શુભ અનેકી હિદુ જનતા મગજ પ્રથમ સક્રિય દેવરૂપે મુક્યુ શ્રી સીરાચાર્યની માથેને ત્યાં સુધી બધા જ આચાર્યોના મુખ્ય શિષ્યા આજીવન જમીકારતા, શ્રી રામાનંદજીએ એ પ્રમુલિમ તોડી એમના બાર મુખ્ય શિષ્યામાં એ સ્ત્રીઓ છે; વડાયક કામના પીપા કાકોર, નર જનતિના ધેનો બનતુ, અને વાનુદ મેળો બનત છે, અને રેહસ અત્યજ અને કળીર સાહેબ તેવા વળુકર પણ એમાં છે રામાનંદજીની આ શિષ્યપરપરામાં મર્મથી એમની અનેક કળીરસાહેબ, બંધાં તમા સુનોની અગર પ્રમુલિમો રયાન પામ્યા અને ધર્મદક્ષાઓ આનાસગયામાં તારાની જેમ મિથર જીયેને પ્રકાશી ફલા.

જન્મ અને મૃત્યુ

કળીરસાહેબ વિરે ને શ્રી ઐતિહાસિક માહિતી મળે છે તેની, આપણી જનતાની ચમત્કારમંદુલકે બરી વહે ફરી નાખી છે એમને વિષે ચોક્કસ માહિતી નો અંટકી મોખી છે કે તે બધી મીધી નોધવામાં તે શેરડા જ વાડેથી નેધર્ય પણ માણપુરુષાના જન્મનતિનુ મદદવ આપણા દેશમાં બહુ અગ્રણુ જનથી અને એકથી જ આપણે સાધુસન્યસીના પુર્વાશ્રમ વિષે કવિ જ દરકાર કે નિહારા રાખતાં નથી. દામ્ય આપણાં ધમ્યાઓ ધર્મદક્ષાઓ, કાનકર્શી મદ્ધવિયા અને સમયમૂર્તિએ નીચલા ધરના કુટુંબમાં જન્મીને ઝાઘરાં છે અને પોતાની ઝરકવિતાને પ્રતાપે ને પ્રતિબાને પ્રભાવે અગર ધર નથા છે.

અવત ૧૪૫૧ના નેક સુરી પુર્ણિમા અને રોગવાર એ વત કળીરસાહેબનો જન્મજિવસ સાપ્રધાયિય કલા પ્રજાણે તો કળીરસાહેબનો એ આધિવાસ મનાય છે, જન્મ નહિ કાશીના હલર વધાવમાં ખોસેલા એક સુરત પંકજના નેક પુર્ણિમાની પ્રજાતે નેક તેજપુર જાવરે છે અને એ જ વાધવવજ ધારણ કરે છે કાશીનો જુલમોદો (વળુકર) નીક પોતાની સો નીમા સાથે ત્વંચી નીકળે છે અને પોતાની તરસ છીયાવવા નીમા એની લલરવજાવના પમિયા જાવરે છે તેની જ આ આસર્ય જુએ છે, અને પછી બને પતિપત્ની એ બાળકને પોતાને ત્યા લઈ ન્હી મોટો કરે છે એતિહાસિક અન્વેષણ કળીરસાહેબને નીર અને નીમાના જ પુત્ર મળે છે. કળીરનાં ગાતાપિતા અને એમની આસપાસના કાશીના વળકરો એક કે એ જમાનાથી, કે અંધારે જ શેરડા સમયથી મુસલમાન થયા હતા, એટલે ખાનપાન, નગાજ પદ્ધતિ, સાધુમંતોને બદલે કળીર દરેરેલાની છૂંટત દરની, કાંડી ધર્મજિજ્ઞાસા દોષ નેટલે દરનેકે અધ્યાત્મને કેહાણે સુચિયા અપવા એસિયાઓનુ જ્ઞાનાશ્રુત મેળવક, વનેરે બાળપણમાં તેમજે બાસપામની વસતિથી જુદા પડીય બેઠા, તથા વિ નેમના પૂર્વજોની તેમને વારસામાં મળેલી હિદુ સમૃતિ અને સંસ્કારિતા તરફનો નેમનો સગાબાવ તદન એસરી નવા નહોતો. કળીરસાહેબ ઝીરતા હતા તે સમયમાં ને પ્રેમના

સૂકી ગેખ તરી મસહૂર હતા. એટલે ધર્મજિજ્ઞાસા બનતા તેઓ પ્રથમ આ મૂકીના શિષ્ય થયા અને એ જ્ઞાન ન્યારે અપૂર લાગુ ત્યાં એગણે સામાનજી પાસે શિક્ષા લીધી આગ સામાનજી ન્યોતિ-શિષ્યા અસ્ત થઇ તે પહેલાં તેઓ કચોરની ન્યોતિશિષ્યા બની અને સામાનજીના ભક્તિબાવનાને જ્ઞાનગિનાર બનને અનુપમ સામર્થ્ય અને પ્રકાશથી દેખિયમાન બની રહ્યાં

એમના ગૃહસ્થજીવન વિષે પશુ મતભેદ છે ઇતિહાસ અને સંપ્રદાય ભુતીભુતી કથાઓ ગીકોરે છે અને પ્રચારે છે. સંપ્રદાય કહે છે કે 'સાઈ' કચોર સાહેબની શિષ્યા હતી, અને ઇતિહાસ કહે છે કે લોઈ કચોરની પત્ની હતી, અને કમાચ તથા કમાલી બંને લોઈના જ સત્તાન હતાં અને આગળ આલતા, એ ગત અને આવાચના મૃત્યુ વિષે પશુ પાછો એ જ મતભેદ આવીને આગળ ઊભો રહે છે કચોરસાહેબને હિંદુ અને મુસલમાન બંને ભવિતા શિષ્યા હતા એટલે મનહરમા એમના મૃત્યુ પછી શબની એટલેય ધિક્કિયા વખતે મુસલમાનો તરફથી બિઝલીયા પકાણુ અને હિંદુઓ તરફથી કચોરના શીર-સાંદ અંશખીઓ તરીકે હાજર હતા હિંદુઓની ઈચ્છા શબને અગ્નિસરકાર કરવાની હતી અને મુસલમાનો મરીને સમાધિગ્રથ કરવા માનતા હતા મતભેદને કારણે તલવારો ચાલે એવી સમાધાન હતી ત્યાં આકસ્માત વચનની લાડરથી ગળ કપરની સફેદચાદર બિપટી ગઇ, અને સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે ગળને ફેંકાણે નર્ચા ફેંચેલા જ રોગીશ-કાર દેખાયા. આખરે આરવા ફેંચે હિંદુઓ અને આરવા મુસલમાનો લઇ ત્યાં હિંદુઓએ પોતાના કૂદાને અગ્નિસરકાર કર્યા અને એની બગ્ગા કપર કાઢીમા સમાધિ ચાણાવી જ હજીયે કચોરચારાને નામે મસહૂર છે મુસલમાનોએ પોતાના કૂદાનાગડરમા દાટયા અને કપર કપર ચાણાવી સંપ્રદાયના ભક્તોમા એ અને ચારાના ગળો છે આ કથાની વાસ્તવિકતામા કદાચ અવિશ્વાસ આણીએ, પશુ કપરની દષ્ટિ-એ તો આ ગ્વરૂપ આપ્યે અને ભજ છે જીવન આપુ રાગ-રલીમની એકતા સાધી બનવાનીની ભક્તિને કાઠે જે છળયા અને સદ્ગુણનો પ્રકાશ વિગ્તાયોએ મહાત્મા મૃત્યુ પછી પશુ પોતે તિરોગે બિરાદરીનું સાધુન્ય આબર રાખવા કુંસુમીનું મુગવ જેવું પોતાના જીવનનું આગર તરવજ્ઞાન મૂકી સવત ૧૫૭૫મા સત્યનામ પાઠયા

સમયમૂર્તિ અને મુકવિ

આગ, વિગ્તાની અને હાંપીનોની દષ્ટિએ મૂકીમા જ આવ એટલી ગ્રહ્ય સામગ્રી એ કચોરનું જીવન નથી એમના જીવનનું સાચુ ગ્વ ૩૫ તો છે એમની ચિરજીવ કવિતા, એમની ભવ્ય ભવંચથી મર્મ-બાવના અને એમની અપૂર્વ તથા અનુપમ પ્રેમસાધના

વેદ, ગીતા અને ઉપનિષદોએ કવિને કાન્દર્ભી દણ કહ્યો છે વેદમા તો એના પ્રત્યેક દેવને 'કવિ' માન્યા છે દેવો 'કવિ' એટલા માટે કે તેઓ સૌ દેવ અને આનંદના ગ્વચરો અને ભક્તિઓમા જ હમેશા વિગ્તાર કરતા હોય છે કવિની મુખ્ય પ્રેરક શક્તિઓ વન્ન - ૧ આનંદ-સૌન્દર્ય, ૨ સત્ય અને ૩ સામર્થ્ય કવિતા એ કાઈ જીવનના બેશક્તિ ગત કે વિરાટ હેતુઓ સાક્ષવા માટે નથી કવિતા સર્જન વડે ભક્તિના યુગની કથા બોલે, જીવનની કાઈ અનુભવ આવારવકતા પરી યાય અથવા 'ઝાઈ નિશિદિ યુગદેવગ્વપન ઘરતર યાય, પરતુ કવિતાની ઔલિક શક્તિઓ તો સૌન્દર્ય અને આનંદ જ છે, એગ વેદના કાન્દર્ભશી કવિઓએ કૃત્યાર્થુ છે વરેન્દ્રવર્ષે નહો આ સત્યનું સમર્થન કરતોહોય તેગ મ્હે છે Poets are the heralds of philosophy શેલીએ માનવ હૃદયમા સમર્થ સમર્થે જે દેવી અત પ્રમુદિત યાય છે તેને જન્યુત કરવાનું ગૌરવ કવિતાને આપ્યું છે. હારેસતો લગમજ

વણકરનો ધધો કરતાકરતાં સાચી તો જે જુલાશોએ માનવ-આત્માની ચાદર વણી સત કચોરનું મુખન કદમનુ એ પ્રાચીન ચિત્ર (ચિત્રિએ ગ્વચિયમ-લડનમા સધરાએહુ)

ઉપનિષદની પાઠે જઈને કહે છે કે કવિતાનો કહેરા મનુષ્યને આનંદ આપેલો અને તેને વિકસિત કરી આપેલો તે જ છે રવીન્દ્રનાથ એને એન્ડર્સની સાધના અને મગી કહે છે એટરવિત અને કાલોઈલ પશુ આને જ ગણ્યો કાંચને હેતુ જાણાવે છે

કચોર સાહેબે આ જ સાચ, સુદર અને આનંદની કપાસના કાગ રૂપે કરી છે કચોર સાહેબના સમય મુધી, ચાદરનાથી અને વિગ્તા-પતિ હાકરને બાદ કરીએ તો, હિંદી સાહિત્યના ભક્તિયુગના પ્રથમ પ્રતિધાવત અને તેજસ્વી કવિ તરીકે કચોરના જ દર્શન યાય છે. જેમણે લગભગ ૭૫ ગ્રંથો રચ્યા છે એમની બધી જ કવિતા કાંચ-કલાની દષ્ટિએ સર્વોત્તમ વહોતી, છતાં હિંદી કાંચસાહિત્યમા એમની કાંચપ્રતિભા એક મોટું મીમાચિદ્રિ નહાય છે, કારણ કે એગણે પોતાના સુગમલીન જીવન-ગ્રેહાવાનમાથી જે નવીન તત્ત્વો પ્રગટાવ્યા, જે ગ્વતર વાતાવરણુ ગ્વચુ, પોતાની કવિતામા જે તાજ હવા, ઉદિ-બદ્ધ માનસને આચકા દેતી અને તોડી પાડતી જે અગાધરિત ચિત્ત-નજરી વિચારસરણી અને સરજ આકૃષ્ટિમ ભક્તિભરી જીવનસાધના પ્રગટાવી, એને કારણે એ સુગમલીન પ્રવૃત્તિના પવહતા અને પવટા-એલા માનસના પ્રતિનિધિ બની ગયા.

કચોરની જીવનસાધના ભક્તિ પ્રતા જ્ઞાનની વધારે છે; એટલે સુરસાસ કે મોશાના જેવા આત્મસમર્પણથી બીભ્ર્યોલી સર્વેન્દ્રા વડે

બરપર, ત્રિપાળ, મુંદુ અને મધુર ભક્તિનીને આગળે લખ્યાં નથી વખ્યાં, પરંતુ એટલા રજા છે તેમાં જ્ઞાન અને નીતિના બાળને કરતા વધારે બીજામાં છે એટલે એમાંથી હિંચાતામાં જ્યાંજ્યાં પ્રેમભક્તિના ત્રીણ મેનેમોના હશે ત્યાં છે, જીવી અને અસુલ્ય નેમના તથા કમલ વજ્રવજ્રાટ પછીના સારકારકારથી સુખેલું મુદ્દ જ્ઞાન સમજ રૂપ છે, ત્યારે જા મુંદુ હિંચાતાના ફરીન થાય છે એ વેચાતાના અલ કરુણાશિલ્ય આનેવલ ફાગલ રૂપ છે અને એમાંથી શિષ્યાઈ બંધ છે.

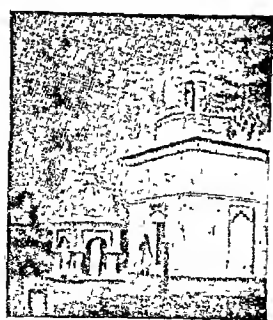
કબીર દેવ સિદ્ધર અલ કામર દિવા ન નવ, નેનંડ પ્રીતમ રમી રૂઢા દુખ કહર સમાય, આનેદના આલિંગના સાધકની યેમની મૂક બની નવ છે અને તે પરા વાળીમાં મોલ છે.

નેદરના હમક નહિ આવે, સારથી તમરી પરમ આનિ મુદર, બહે કહે બંધ ન નવાને; ચાલ સુરજ જલ પવન ન પાળી, કે મરેમ વહેવાને હરે મલ માલ કે સુનાને.

પરિનોની કમરમાં કમોલી, અને બાળાની આજ દેખેલી-અંતકર-હુમાં આમનુવેલી વાળના કયા પ્રેમ થાય ?

હવે હવે આલિન કેળી, ત કહતા તનક કી લેખી, મ કહતા મુરવાવનકારી, ત રાખ્યા કહેમલ ર, કપનની રાખને ખરિત વધારે મળે છે, નવારે બલ એ મળે કહે છે, એટલે એ બોલો કપનમત તો નવારા છે આપ્યા પ્રેમ બિન્દા પદને તથા રાખતો.

તે દિવ દિવહીમે રહે, સો દિવ કમ ન નવ, તે દિવ દિવમે બાહિરા, સો દિવ હડા સમાય ? નીરાતુ સીહરફ ને અવગાના અનુભવ કરે છે તે, પુરુષ હોવાના, કબીર વધુ અનુભવે છે બલિની સવેદનામાં સી-પુરુષને એક ન નથી નીકા થાય છે.

સોતરનાં આવેલી કબીરની મગધિકા નામના બાજમાં છે તે હિંદુ મગધિકા છે, જેમાંની તાલી દેરી સમધિકા છે, અને મોટું તે સરિર છે. ટાપી તરફ દુર કે ચિત્તારા-મળો ખુલો કે જાય છે તે ત્યાંના ન મુનિમ મળે છે.

મખારી મેરી નિદ નસાની હો, વિવા કે પથ નિહારત મળ વેન નિહાની હો.

કબીર ત્યાં છે : હ બારી મુખ ફેર પિયાકે, નરવટ દે મોલિ કાહે કે માલે. કબીરના કપનની આ ત્રણવીતતામાંથી શુદ્ધ કિંવા પ્રતી છે ત્યાં બલિની અસુલ્ય નેમની કે અમલ્ય સુવેતનાથી પાતાના બાળે એમને પ્રવટ થઈ છે ત્યાં મારુર, કામગળા ને સાલિય આપમેળે આપ્યા છે એટલે જા સવેદનામાં કાઠનામાં, બાવની તમવતામાં, પ્રેમની આધારમાં, શિવનીકનની સંબનામાં કબીર મીરં અને સુમસની સાથે મેળે છે.

જમ કબિર તો કિમ કિપરાંત આપ્યાર્ય યમ દવા; એટલે એમાંથી કબીર કિવામાં કાવ્યકમના અશો કરતા કપદેમ, જ્ઞાન અને નીતિનાં તન્ના વધારે દેાય એ દેસાબિલ છે અને એ જગમળે ન અલે હને કે જેમાં કબીરને કિલ્લા કિમ રહેતું પાવને એમનકોલ કબીર કિવા ખાતર કિવા નથી કરી. એમાંની વિચારધારા સાધની કોપમળા વતી છે, એટલે એમાંથી વાળીમાં આવી વાતો કબીરનાર માણસ જેની ખીન ન પ્રતારની મિલકમ છે. મહાદય કમરની કલકોમાં કે સદાન વિદ-ગ્યાના કમની કલિકામાં છે તે અલવત આપમય છે. એમાંની કીકી સરળ મચાટ અને વિગિલ હલવેથી છે બલિનાં કાળેમાં જેમ એ મીરા ને રાસમસની પંમિમાં મીરા છે, તેમ મુકિમાં કાળેમાં એ નાનક, મદુ, સુદેહાસ જુદ ને રડીમ એ સર્વે રહસ્યવાદી એટલે મખી નવિજોમાં સર્વે મેલ થાને છે.

પ્રજુના ધરાધારમાંથી પાતાને કે દેહ મચા તેને સારકેનું મંદન કે પાપકેનું રાધ કમળા વિના, જલ મેસર્નિક એ કીરીત મજલુ થત તેવું ન હોયે મરમે મોગમે પાણુ ધરી રીધુ.

કીની કીની બીની ચરિયાં સંકેક સીયત પાસ દસ કાને, કોક કોક રર બીની ચરિયાં, સી ચાર સુરતર મુની કીરી, કીરી કિ મેલી કીની ચરિયા.

કપડામાં બલે અતરના રાધ લાને કે પાનની ચિત્તકારીના કાને, જમુ અને તે એ બંને વ સાજ ન છે, અને તેથી મજાન છે આત્માને મારે તે પ્રુપ્ત તથા પાવના બધેના સમાન રૂપે કાવ્યાં છે આની અદ્યુત સાધનાના માચક કબીર, કપદેશક જ્ઞાની અને આપ્યાર્ય તો હતા ન. જમુ બલિની બલિનમેલા, અને માનવગાની વળનાના નાલિકારી બિલ કિમ જમુ હતા.

મરમી અને મરમી : પરંતુ કબીરસાહેબની નામરનાની મંદકની તો એમાંની મર્મ-બાવના કે જ્ઞાન વિનાની કિયા ને આધાળોના પ્રવાસ છે, અને કિયા વિનાનુ જ્ઞાન એ અપેક્ષની દિલ છે જ્ઞાન, કર્મ અને બલિની અપર્વ સાચવયજા ન કબીરની મોળેબાવનાનું સો-દર્શ કુપાએલુ છે; એટલે ન એમાંની રહસ્યવાદી સર્કના રાજિમાંળી, મોલિક અને હલનંગ છે. કેટલાયે કિમ્બોનાં અંત-કરુણાથી મર્મબાવના કમળા જેમ વહી છે એમને બોલો સાસાતકાર કરીને મીન એમું છે. દેશાયે થોડીએએ આ દિવ મુલ્લાનુભવેમાં પાતાને અપકટ વહેવડાવી રીધા છે એટલે આ મર્મબાવનાની પવિત્રતા મોટા ભાગે મીન છે. પરંતુ મરમી નવારે શિવમીકનના અદ્યુત આનદમાં અનુભવ મરમે છે ત્યાંને નારેક બિલ સુવેદના વાધા ધારણ કરે છે, એનું રસન રૂપ પકડે છે. એવા મરમીની વાળીમાં કમળા તત્વ બધી સેવન દોષ છે. અને આ સેવન-સેવા ને બીની વાળીનું વરમ મીરંદર્શ દોષ છે. મરમીની કહેશામિમાં તમુ અવરવા દોષ છે. પહેલી અવ-

ત્યારથી આચાર્ય એ ઊંડીને પોતાના
તજરાની જેમ બાજાગા શાખીને કહેરી છે
તે બોલતા મીખી ન દારી ત્યારેનું એના
બાજાગા મીત વર્તેનું

આચાર્યે તેને માથે અને બેઠે દાગ દે-
 રની રહે છે, 'જી મીન બાઈ' માંડે મંડે ઊઠી
 થયું છે, તે જ નીને તાગમા રથ લીધું છે
 તુલ્લે અને દરે ઊઠી નવ ને ને નુ મારી

આચાર્યની આજ્ઞામાથી પાણી પડત
લાગ્યું તેમણે કહ્યું, 'જાવ તોડ માથે લઈને
અને તમે અને સાલ અને સાંઈની જમ માગી
સામે આવીને બેસો.'

સેઠ ગદગાથુ નીલ દલે આલમ માણુ
નથી. જઃ આલના દીપાણી અરઃ વનિયા રવ.

મના ફૂલના જેમ દલગામ કપટુ સ્વરૂપ ખરી
ખરે છે અને તથા કુમારેનના હાથમાં
ફરેને જોડાયા, 'વત્સ, આ કા માત્ર વાચિય'
ત્યાર પછી માથાનીના હાથને તેના હાથ-
માં મૂકીને જોડાયા, 'આ છે મારો પ્રાણ'
ત્યાર પછી જોડાયા, 'મારૂં નીત બેય
જાણી મળીને પૂર ફેરે, દુઃખાનુષુ'
માથાની જે કુમારે નીત કાચુને પાન
આકાશને પૂર્વરૂપે ક્રમરૂપે રીને ગાન લેવાય

આચાર્યે જૂનતા જૂનતા આચર્ય નગરી
 લીલીને પુષ્પ, 'મદારાજનાં શો આદેશ' ^૩
 ફૂલ ફૂલ, 'નગરી લીલીની નગરી' ^૪ ના-
 જણ છે, મદારાજ તેને જોવાનાં છે'

આભાયે ૧૦૫, 'તેમની મીઠી પ્રાપ્તિ'
 ફોને ૨૬૫, 'રાત પરી થતા કુચરીયા કા-
 બોજ આવી પતિને' ૨૨૫ધ્યાવાના છે, આ-
 પતિને તેમની આંધે જવાનું છે'

पदेन गयु, शङ्कपुरी शि पडया
भदराशम्भूति भाषणीने भोषा णिन म्हु,
'मार्ग पुत्री परदेशभा न्न न शुभ म्हे तेना
आरे पात्र द पडे वि.'

માધ્ય (ની) આખરોથી કામનું પરિણા
નિર્ધિ. પાનું અનામીકેના આકાશમાં લેવાનું
લખના પ્રકાર

૨૧૪૬૧નીની મધુરખી પાણખી આનમી
મથ હિ અન મેની પાણખીમથ મથ હિ
મામીની પાણખી ને પાણખીદિનઆખી

દરેકી જે નેની બંને બાજુએ છે પદ્મો
 મેળાની પાને, મુજબ, વાણાંડાપી
 બાની પેરેલી પીપળાની ડાંગની જેમ આ-
 ચાવ પડી રહ્યા, બંને કુમારેનંદનિયમકન
 હિમે રચ્યા

[illegible]

બાઈ જોવા ન હોવામાં.

ખાત્રીયક વખત ગણવાનું મારી પામે કોઈ સાધન નહોતું, પરંતુ સુરેની ગતિ પરથી અને કાચુ કે હું દોરડા પર આપમેં એ ક્વાક સુધી હતો તે પ્રતિબાધન હું એટલો બધો ડરો થઈ ગયો કે મેં ધાતું કે હથે એક પણ મિનિટ વધારે ઘટ્ટી મૂકી નહિ. હું બમીન નરક નેહા કાચીએ અને મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે મેં જોયું કે તરગરની બરડા પણ અચાર વિતી હશે હું નીચે નિહાળી જતો હતો.

ફરી હાથ બહારના માણસો પર અને ગુરૂરો આપવા લાગ્યો. મને કાચું કે મને મજ કરવાને તેઓ કાઠજ કરતા નહોતા એમને થોડીક મરુત્તરી સભળાવવાની ઈચ્છાથી હું કાકડાના કટકા પર બેસી થયો, ત્યાં તો દોરડા બરાબર જોવાયું હોય એમ મને લાગ્યું. કિન્તુ જેના હવાઈ બહારની બારીમાંથી બહાર આવતા અને દોરડાને ખેંચત હોય એ જોવા. હથે તો વ્વથ હવે કે મને હવાઈ બહારના બની લેવાને તેઓ મહેનત કરતા હતા, એટલે હું ચૂપ રહ્યો અને વળી પ્રક્ટીથી આગાથી દોરડાને વળગી રહ્યો.

પણ એટલો વખત તો બહુ એક જુન નેપટા મને લાગ્યો 'આ નમરો ઉતાવળ કેમ નહિ કરતા હોય ?' હું મનમાં મોંઘેથી બળ મારું. તે જ સમયે દોરડાને એક બીજી આપ્યો લાગ્યો. હાથે જોવા મારી અને હાથે જોવાની વચ્ચેનું અવર ઘોડા ફીટ થઈ હોય તેમ લાગ્યું મારા દોરડાને ખેંચતા બંધ થોવાને હું હજી નિહાળી રહ્યો હતો.

હવાઈ બહારનો હથે વળવાના બળદરજ સપાટ બેઠાવા લાગ્યા, અને જર થયત તે કાપ ખેંચતા મારા દોરડાને જોડતો હું ધ્રુવથી જેતા હતા કે બહુ હસી જાતી નીચેનાથી જે 'મેં નીચે કહિયાત કર્યો તો જોયું કે આ મહાસાગર કપર બીડી રહ્યા હતા.'

ઘોડામાં એક વિમાન નીચેથી કપર આવ્યું અને મારાથી થોડે ઊંટે બીડેને પમાર થયું જુનું તે પાર્ક આવ્યું કે વિમાનીએ મેના વિમાનની પાળ સીધી કરી, પોને કાંઈકિયમ બેસી થયો અને હવાઈ બહારની બારીમાંના હાથ તરફ નિરાશી કરી મને વ્વથ સમજાય કે મને હિમત ઠકવી રાખવા કહેવામાં આવે જ કે હવે, અને બહાર પડના માણસો મને કપર ખેંચી લેવાને પ્રવળ કરતા હતા તે તરફ મારે ધ્યાન ખેંચવાનો એ પ્રયત્ન હતો. મેં તેને ઝાળખી કાઢ્યું કે મરદારે કેપ નીચના આનળ બમીન પર ઉતરેલા ઝેંકાનના બે વિમાનોમાં હોનુમ એક એ હજી, એટલે તો મારી ખાત્રી થઈ કે મારે અનુમાન લાગ્યું હતું.

હું કહાડતો હતો તે દોરડાના બરોડા ફીટ હથે થીરથીર અદૃશ્ય થતા ગયા મારા દોરડા સાથે મથી રહેલા બે હોવાને હું જોઈ શક્યા હતા. મને આશ્ચર્ય તો એ જ થયું હતું કે હવાઈ બહારના કમાન્ડર મને કપર ખેંચી લેવાને વધારે માણસો કેમ નહિ લગાડતો હોય ?

આપમેં જોવા હું તે બારીની નિરાસને લગમન પ્યરી કરી ચડું એટલે નજીક જઈ પહોંચ્યા કે તરત જ બારીમાંથી એક કૌંસ અચાનક નળ્યાં : 'તારા હાથ બેસી જ' ડાળા હાથ વળી દોરડાને પકડીને મેં મારા બગેલા હાથ હાંબ્યાં. તરત જ મારા હાથ બહુ રીંછને પકડવાના પાવરમાં પકડાયા હોય તેમ જણાયા અને મને બારી બાજે જોરથી બંધ ખેંચી લેવામાં આવ્યો.

બારીથી હવાઈ બહારની બંધ પાછા જવાના રસ્તાની સપાટી સાથે જવાને મારા પગને રપરી થયો, ત્યારે સહીસહામતી અને હાથથી કેવી અકળનીય લાગણી મારી પર ફરીવળી હતી. આખરે હું અટકીસામન હતો. રજર પાછેલા એ રસ્તા પરથી કમળાની સાનળી અનુભવતો અને મારા સાથેના રતાયુએને અસાર આપતો,

થોડીવાર તો હું હાથપગ પહોળા ફરીને તુલક પર જ ચડું રહ્યો એક ઝાંઝિર એક હાથમાં રમેલિંગ કોહાટની અને બીજા હાથમાં ઝેંકાનિયાની રમીંગ લઈને આમાં તો મેં એક રમીંગ મારા નાકના વળ પરી, પણ તે બગેલી નાખીને હું બેસી થયો. 'મને કોની બરડા તથી,' મેં કહ્યું, 'પણ કાઠક આવતું હોયતો આપો.'

ઝાંઝિરની પાછળ પાછળ જોઈને જવાના લાગા મારકડા રમતા વચવાનું હું આખાના કોહરડા આનળ કાઠ પહોંચ્યો. ત્યાં ઝેંકાનના કપાન, કમાન્ડરે રોજનડાહથે મને આવપાર આપ્યો. તેણે મારી સાથે હાથ મિલાવ્યા અને મારા ફેવી બચાવ માટે મને અબિનદન આપ્યાં, અને પછી મને શું આવતું બમીને તે પછી.

'બેકન અને કોડા,' મેં જવાબ આપ્યો 'અને થોડી કોડી.' મેં જમવાનું ગર કહ્યું. કેપ્ટને પણ મને સાથ આપવા કોડીના રમને હુકમ આપ્યો અને દોરડા પર લટકવાના મારા અનુભવ વિષે વિવિધ પ્રકારના પ્રશ્ન પછલા માથા.

તે જ ક્ષણે એકાએક મને એક બચપ્રક વિચાર આવ્યો : જવારે હું બમીન પરથી હવામાં અધર ખેંચાઈ બસી ત્યારે કેપ ક્રીઅર્ની આગળ ઘાપાંના કબજે રીપોર્ટરો હતા, એટલે આ અકસ્માતના સમાચાર ટેલીફોન, વાર, કેબલ કે રેડિયો દ્વારા અમેરિકાના રાજ બાનના ફેલાવી કેવામાં પ્યારો, અને હું અહીં સહિનદામત હતો તેના સમાચાર મને તે પહેલા એ સમાચાર આંકલાહોતામાં મારા માતા-પિતાને પહોંચી જાય તો ? આ બધામાં આવતા જ હું એટલો બમીન બસી ઝેંકાન ગમતા મોડી થયો મેં હું લગમન જુનવાનું ગયો.

'કેપ્ટન' હું તેને બોલી કીકમાં, 'મારા માતાપિતાને હું સહી-સહામત છું તે જણાવવાને તમે રેડિયો સંદેશ મોકલી શકો ?'

'તેની ચિન્તા ના કર, ક્રીઅર્સ,' કેપ્ટને જવાબ આપ્યો, 'તને બહાર પર ખેંચી લેવામાં આવ્યાં તે જ સમયે મંદેરો મોકલવામાં આવ્યા છે. આ રહી તેની નક્ક. એમ કહી તેણે મારી આનળ ટેબલ પર મેં સંદેશો મૂક્યા, તે કેપ ક્રીઅર્નીના નેવલ રેડિયો બંધ પડેરડાને આપવામાં આવ્યો હતો અને નીચે મુજબ હતો :

'કેપ્ટન એ. કે. (સહીસહામત). તેને કાંઈ કમ થઈ તથી, આખી વખત બહુ જ શાન્ત હતો, અને આ અનુભવને પોતાની જિંદગીના એક નવા જ અનુભવ રૂપ તે ગણે છે.'

બપોર પછીના બધા સમય મેં એ મહાન હવાઈ બહાર પર ફરવામાં મને તેની રચના જોવામાં જ ગઈયો. કેપ્ટન રોજનડાહથે મને બહુ જતાવવાને અને સમજાવવાને મારે એક ઝેંકાન આપ્યા હતા અને તે જવામાં બહુ મગાળપથી સાન ડાયરેક્ટર અને ગાદામાં માર પર મોડાં ચક્રો લેતા બધે ફરતા હતા, ત્યાં કન્ડ્રોલ-ટારની બારીમાંમાંથી બહારનાં રમણીય ફરેથી જોવામાં મને રવગીય આવડ આવ્યો.

સાથે હવાઈ બહારને બંધે બનાવવા નેટજ હવેલીઅમ કહ્યું, તેવા જ અમે કેપ ક્રીઅર્ની તરફ બેઠ્યા અને નીચે બેસ્યા. આ સમયે નીચે બેસવામાં કાંઈ મુશ્કેલી નહી.

જેવા હું મુજિત મારક ધીરિંગમાં ડાખલ થયો તેવો જ મારા સાથીદારોએ અને કલ્પકતાથી થેરિને લેયકી લીધી અને પોતાના ખજા પર બેસાડીને બહાર કાઢ મયા ત્યાં આસરેએ એક કબજે નેટજ રીપોર્ટરો તેમજ તેટલા જ કોડામાં મારે મારે બેઠું પડ્યું.

છાપાંવાળાએ મેં પ્રગિત થઈ મયો ત્યાં સુધી પ્રક્ટીની પરંપરાથી મને જુલબાવી લીધો કેંડા પાઈટો અનુકામી મારી. મારી દોરડાની તરફ કરતાં પછી વધારે મેં જોયો મને ગમવાની મૂંઝે. ત્યાર પછીના થોડાક દિવસો મારે તો સોન ડાયરો નેવલ ટ્રેઈ-

નિન રૂઢિશનના મને ગયલા માટે આવતા થીએટર મેનેજરના, અવચિત્રના ઉત્પાદનો, છાપાના પ્રતિનિધિઓ ને ફોટોગ્રાફરોના પ્રવાહ અટકવિન વહી રહ્યાં. મારી આ આપવીતીની હકીકત વાર્તા કે જે લખી આપવાને મને પૈસાની સુર રકમો ખરવામાં આવતી હતી થી-ફોટરના માણસો મને રૂઢિ ઉપર મને ચક્રચિત્રના અંજનનો મને ફિલ્મમાં મેંથી જવા હચ્ચતા હતા.

આ બધી કલશયાત્રી માન્યની આનો વર્ષાદિ વરમતો જોઈને ઓક દિવસ રોગનતા કમ્પાન્ટર, કોન્ટ્રોલ સિસ્ટમ જેનને મને ઓકિમમાં બોલાવે.

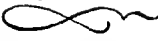
‘કોર્ટ’ તેમજે કહ્યું, ‘અત્યારે તારા મનમાં શું ચાલી રહ્યું છે તે હું ભાણું છું આ બધી માન્યની-ઓથી તું અને તારા કુટુંબીઓ સારા પૈસા પેસા કરી રાખે. પાનુ મારી સલાહ તો તે બધાને ના પાડવાની છે. તું બહુબળુ તો થોડાક હબર ડોલર કમ્પાન્ટર અને તેટલી જ ત્વરાથી તેમને વાપરીશ અને પછી તારા સાહસ થોડા સમયમાં જ બવાહ જગે પહોંચી પાછો અમારી પાસે આવશે અને આ બધા ઓકરોનો હકોને, જુઓ, આ પૈસા ખાતરની માફક તારા પૈસા’

‘કોન્ટ્રોલ મેન’ ને જવાબ આપ્યો, ‘હું તારું છું કે તમે સાચા છો. હું નીકાળગા નાવિક થવાને જ આવેશ છું, ને જે જગ્યા મારે હું નોંધાયું છું તેને જ લગી વીસી.’

જમણવન ખુશાલ મિસ્ત્રી

આ ચાત્રનો નાયક કૌવડે અને પેશ હોરડુ

દાદાજી

મનસુખલાલ મ. જવેરી

ને ત્રી' હજી સાજ નમી ન'ની, અને નિમા તપ્તી ફર દરી ન કલિંગા, પ્રભાતમાંથી વિકસી રહેલ એ ગયાજની માડ ફરી હતી કળી

ત્યા તે 'બાહ, ધર સાહો' આગ્યુ તેડુ નિગાળમાં નાનેરા મુજતા પાટે અમે ધર તદા નમી

આપનિનેર અપન નાજ ગયાજ કે, હતા અંદરે ભય કમ્પી હ રહ્યા, તપ્તી રશે બાઈગે હતા છતા દિશા સહુ ધૂધળી જમી હ રહ્યા

આવતા બપોત આજી હવાઈ ફરમાં રહ્યા, નાનામાં દરમાં પેરા ધમસાણુ મંત્રી રહ્યા

અને 'પર હતી છાયા ફેવાઈ' જડ ગાનિની, મેન, બાહ, બધા કેરા વહને વ્યથતા હતી.

આપની વાડીના પુષ્પો નાનામાંમાં બધા મળી આપની પ્રાણસંચાએ જડ બાંધે રહ્યા નગી

પુણ્ય શી મેતવણી ને બાજ બાઈગેના મળી થોડીની આપની કાયા જેવ ગયા બરી બરી

દાન્યાતા લોચને બેડા આપના આત્મસાનેર માપવા નુકય મોતીના, મુજારી નુકય બહારના

નિશ્ચેદ દનિષ્ઠો કેશ બુજાતા ત્રીપકે હતા, બન્ધ વસ નાળે માત્ર કચ્છીસે મન ચાલતા

બાહ ચન્દનચર્ચાથી વિરક્ત આપણ હડ, પુષ્પારિકે પુલંગુ હિંચતા વણુ વારડ

દીપ ને ધૂધળી વારે, મીતાના પુણ્ય મરણી બન્ધુ'હ જડ નાચીયે ધામ શુ ધમરોજડ'

ક

બયોર નમતા ચાહ્યા, ધૂડારી જડના ચઈ, આપની કુલવહીના પુષ્પોની મ્તાનતા વરી

નમરુ મુજ હેચે ચાહ્યા આધાર વાધતા, આનંદ તપ્તી આજી બોલવા હું નિહાળો

આપના બેચર્યા ત્યા તે ધીરે લોચનપેચર્યા, ને કાકર ગંધવા સી રવજનોને નિહાળિયા

પુત્રીઓ, પોત ને પુત્ર, મીલિને, કુલની વધ બગિની, બાનિનેર ને જાતીલ, બનુભાઈ

કુલ આ ચિહ્નોરડુ નિહાળી અન્ય વાર, અમિયાયા તુહ મેત્રો ને પોકાયા સાન્નિ સનાતને

ક

આપા મગલ મુલુશી કુટારે આપનું શુ રિહિસિહિથી રાજડ ચસમ્ની દીવે હવન

કિનુ આપ જતા, બેસી અમારું છત્ર તેા મણ, હડ સર્વ છતા નાંકુ સન્ય સર્વેયે વે નયુ.

‘જોડા’ જેટલાજ’ કેરા માટે તેા જોડા ફેલાસ દાદાજી’ આપને ચાહ્યે ગદા કેરા બની ગયા.

ને હતી કુંજની કાયા આંધે વાનેલ આશની. તેા જે હવનમાં વ્યાપી શન્યતા સહારા તપ્તી

માતા તેા શિશુ મુક્રોને સિધાવી અંગના હતી, વણુ આપની હૃદે ના કદિ એ ખોટ સાવતી

આપની દહિની દીસિ પથ મારે કુલજની, આપની તપ્તી હેયામાં રવનનીયા કાચાંપતી

વિવાતા વાળી એ ગીરે, મગતા દીસિ દહિની, હરાતા આપની હડ, નગાચે હ બની ગયા

ને હતી મિત્રના જેવા પ્રેમેકાર વિતાજની સુખજાયા, છતા ભાનુ નિરાધાર વળ ગયા

કુલજન સમા આપ ન જાણ, આપને હને વાહેકેય પોત હ એકમાં વ ટેકમુલાકડી

પરતુ કુંજરે મારા એક આશ્રવ આપને પા પા વળ કરી ધીમા મને ડન બરાવતી

મારે આશ્રવ ચાડી એ જતા હું કલકી પડ્યા, દાદાજી’ આપની દીસિ મિહાના પથ નીચેથી

ને રહ્યા હવને ‘પેરા આશી અન્ધકારમાં, મેંચાલીન સમો દડી રહ્યા હું જળજાલવા.

દિવસે વીતતા ચાહ્યા, માત્ર ને વધે વીતિયા, એમ પચ્ચીમ વર્ષાના બહાણુ વાહ સમી ગયા

પચ્ચીસી એક આપની જાડા, હજીતો વાત કલકી, જ્યારે આ પ સિધાવ્યા તો સનમા ધમરોજની’

ક

અને પચ્ચીસ વર્ષોમાં દાદાજી’ શું શું ના થયું સમજુ પડકરી ચાહ્યુ પૃથ્વીનુ છણે જોગિણુ

માનવી માનવી હેચે મન્યને પેર ભગિયા. અંજામાં ગોલિયા તમે ધર્મે, રાજ્ય, સમાજના

પશુમાં માનવી મેલેયે, માનવ પ્રેતરસ પશુ, કસાળીએ ચડતુ આપણ સર્વ સમ્પ્રદાયની

આપણા કુલની કુલ પાનુ ચક્ર કદે કદી, નહોતા તે ભગિયા કેકે, હતા તે કેકે આપમ્યા.

અને શિશુ મટી આંધ, વિતાવી નવચીવન, નિહાળુ હવનીર હું ખોટ પાની પળે વળે

તેા જે વાર દાદાજી’ મોઝ વા હર્ષની કાળે, હજીય હ રહુ અપા. ‘અત્યારે આપ હોત તો’

ક

‘માપ એ અત્યારે’ અંજારે દિવસુપતા! હ કળા આપના હેવા તપ્તી શી હોત તો દગા?

આંધે વાતીની જે હને વરમથી વસન્તને, રિહિ રાખાઈ તેની ને દમી હેમન્તપારા એ

પુત્રાના રેતગીર્યાં, મુખમાં કુપંગ, તખ્ત,
ને સાર્યા આપણાં ઘાસ સલામત સલામત,
મુર્તિ, પીળાં, ખંડમાં ત્યાં પાંદડાં આપણી રચા,
આપ કેવલ માગતો અમર આપણી રચા.

તેના બની બની વાચુ થયેલા નાટકોમાંથી
પ્રવાસો મુખ, પાસે પડેલાં કુર્ચાં બંદો
બેઠાં કંઈને તેના, રિમાકાવ રચા બંદો
આપણાંમાંથી કાવ્ય શું મહા મહા અર્થો બંદો
દાહાણ! કુત્ર કેરી ને મળીય દાહા મહો?
ને પિત્ર, આપણાં મ્હાં બંદો બંદો આપણી?

આપ કલા પીરુએ બંદો, અવ્યર્થ, મહામહા?
મ્હાં દેવાડખા, મ્હાં આ આં દેવાડખા?
મગની મિત્રાનાંના મર કહેમ વીધિના,
મગનીના કે બંદો માયા આપણાં પાંખો.

રિત્તી કીકો, તીખા મહા કાળના બંદો
મોખાની વિક્રમોના મહી દુનન મહા,
મગનાં વાધના મ્હાંના દાહાણ! વડ આપણા,
રિત્તીના તપની મર્મિ દેવન બાળી રચા

રવાશ્રય આપના દવામહી મોંધાની બેના,
મંગામુખને કીધી બંદી વિષ મહા

વચ મહા મહિષવૃ ને મુકમાર મિરિદા,
આપણ આપિ મોંધાની, આપિમહા મુખામય,
વિમાસિ કે દેવાના, મિત્રાપાયા કેમ,
દુષ મામરવની કે દાહાણ! કેર આપણ

મલમિષ, મુખામહા મુખ બાળી વિરોધી,
મીમા મ્હાંના કેરી મોં મિત્રોના મુદાઈ,
મંગા મગની મર મહાની આપણ છતિ
રત્તીની આપને અર્પી આપણના મગના

આપનામ મગનુ આપે કાંઈ કોમ,
આપને મુખને આપ, પીરુએ આપ છતિ

ને આપ આપના મ્હાં પ્રતાપી પુર્વે તખ્ત
મંગા દાહાણ! આપ આપણી મુખના મ્હાં,
દેવાને મુખ અર્પી અપાની છતિ આપણ,
મગને આપણી બુદ્ધિ આપણે રત્તી બંદી

મગ, મેમ, અર્ધના મેમ આપના મ્હાંના તપી
મગ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ?

મગ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ?
મગ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ?
મગ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ?
મગ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ?
મગ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ?
મગ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ?
મગ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ? કેમ?

કે આપમા કેરી મે દમો કીધે મગના?
દાહાણ! મહો આ મે કમોના વચનામની?

મગે મગનામના મેના વદેના આપ શું દમો?
મગે આ મુખના મે રચત મિત્ર પામને?

મગે મે આપણી કીધા? કે મગના મહામહી?
મગે મે આપણે મને? કે આપણે કમું આપણ?

મે દમો મુખ શું આપ દમો મે કીધેમિત્રો?
મા દમો મેમુદાઈ નમા કીધ પ્રેમનુ?

અમિ મેમગી મ્હાંથી અમિ પાળી ન કે દે?
કે મેમમ, મદા મેમા વેપમના મ્હાં મે?

મુખની અમિ મે, મંગા છા મગી મગના
મામની મુખમિત્રો, મગની, મગેમગની?

મગના, પ્રેમના મે મ્હાં અપણી વળી
મગની મગની મંગા, અમિ મે મિદમગની?

શું દમો મુખના મંગા? કેરી તમા મગનું મગે
આપને? મહા આપે? મિત્ર પેલા બમને?

કે પાળી અમિમના આ વિદ્યામહાં અમનું મગે
મેમ આપણના પાસામદે મને અપના મે?

કે દમો અપણા મે મી દેવાને મામ પૂતની?
મગ ને ન દમો મુખ અમિ કેમ વિદ્યામગની?

મે મે મગના કેમ મંગાના મુખની મગિ
બુદ્ધિના મગ મગે મે ને મગે નીરવી.

કર્મનેશ્વરમાં આજુ કાજુ તરવ ચોરનું,
કર્મચોરનહીં મરત પવને બચનું વચ્ચુ,
જ્યને બચી તે સાચા હિમાન અમૃતવનો
કયાથી બચ તો એને મૃત્યુની વચમેખતો ?

બચ એ અમને માગે, કેને છુટ જીવવિધા
મૃત્યુ ને નાશને માગે ધરેલી સર્વેશ રહી
કિન્તુ ફાદાઈ નિશ્ચય શુ આપની સર્વે માધના
શરો આગળ ? ઠાણે એ અમને ન બચાવશે ?
એ બને કેમ ? વિશે ના વેટકાંડ ક્યુ કરી.
કેમ તે વેટકાંડે આ સાધના શુભ આપની ?
હીનહીન છતાં એ આ અમે વચન આપતા,
આપના પ્રાણમાથી આ પ્રકરી પ્રાણની પ્રભા
બાને ક્યારેક હેથાગા અપરશે એક બચશે,
અને અનતરની મુઝાં ફાદાઈ એ નિષારશે
ત્યારે ફાદાઈ કુને આ ફરીથી ઝિય આપની,
માગકે મધુરી વીળા બઈ રહેશે વચનતની

કું નમઃ પિતૃદેવાય. ફાદાઈ આ હું આપને
હાડીયા પૌત્ર અર્પે છું આજ આ હૃદયારાધિ
આપની રમુતિના પુષ્પે. ફાદાઈ : પુણ્યપાવન
પૌત્રના ૨- હેમાયા સગના છે સછવન
તે હજી મીચું નેત્રે ત્યા બચે ને ગૌર આપની
પ્રચનાકૃતિ પેણુ હું ઝિતકેકજ્યને બદી
અને અહુબન કંચો આ ફાદાઈ. જય આપને ?
કે અહીં તથા પાતે આ નિજ કૃતદર્શને
વોસદી, નિજ હમેશી ષ્ટારી મુર્તિ આપની,
માગા અનુભવા કેને પૌત્રી, રહી રાજ રહાં,
એની પ્રત્યેક દેવાને પ્રતિષ્ઠા સમારણે
વાળીથી કેમ કે આયે મહિમા બચ એહતો ?

સ્વચ્છન

હતી પિત્રન પાટ એ, રવ જરીય ના, -વેંચે
ફરે ફરે સિતિજમા વીલીન શરૂ કરે પ્રથ કો
જગાટી નીચ આ વિશ્વે પંથ પૂરો મળે ?
અને પવનહરેગા નવલ માન કે અજુબ
હાલ પવ, વારને પિત્રન માન ના, તથાગા
લેલો છ દત્તા સુમા સ્વચ્છન એક તારી કેને
લલિત મિ. ભટ્ટ

પ્રશ્ન

અરિતાના નીકા વિગલ જલ કેસ છવનની.
સગાધિ પાસા આ કંઈપણકી નિર્ગો શીદ હશે ?
હરિત શુચ

તેસાને પ્રાગત સર્વે માગી હૃદયોદધિ-
તપ્તુ, કિન્તુ મળી એને વામ રતન તોષાનિધિ.
“અનિકેત”

દાદીમાનો ઢોલિયો

• પૂના •

અહીં જ બસ બા' મગચ ઠથતો હનો દોલિયો,
અહીં જ મણકા થઈ વરસ એકેસો સાતના,
અહીં જ ગળ વેલીના બુલિયા તમે પાસણ,
અહીં જ કચતો બચેલ કુલેરે હનો મારડો.
કુલેબરકો, વળી હ. અમ વસાવિએ બા'
અહીં જ નિરંજના તમે, કુલુબુર્નિ નાધારી શા'
અનેતુ સુખદુ ખના નચરેલના પદારા સમે,
સુનો ભરખા ધનંદ અહલં 'એ જ આ આરોડ'
હવે નયન બા' બચે જ તમને રહે હ દેના,
પિયાસ તમે પ્રાંની અવ રહી છ પીડી જ કે-
જરાક નચરે ચરે છોરણ, જલ તે બાલિયુ,
બિછાવ બસ નેજ અવર તમે અહીં છોરે,
પવન બનુ પોદવા મચલ વિચેરજ્યને
અને સકલ જગા વિચરત કિંગે બા તમે

આસલકુન્દ હવે
સહજ રમુતિ
(અનુકુન્દ-સાનેક)

સિતારે મજુ તારેથી વહેની મુગ આવધિ,
અનેરી વાણ વેસાયે, રમી ગાન કંને,
છતા એ વાદને નમો માપુરી નહેજમા મરે,
અરિતા એક ને રૂતિ મગે વાણી કરે ?

પતનસિકળીના હને ષ્ટારી બાવની છતા
કિંવતે મુર્તિના મુખ રોપેથી એન અવગા,
આગિની એ છતા બાને, વચેરે હાથથી ફરી,
વેરેલી, મેહર, પાથેથી નાચતી કેવળી નરી ?
વળી તે એકે હરતી બાવની રણાણ મણી
આલેખી મુદરી મુખ નેત્રની પદકલીડા,
હતિયે રવ છદ્ય, ત્વરાથી ચિત્રાની ચાન
વેરાલંબ્યેચી નચે નહીની ના અરિસાન ? ૧૦
શોનદ્યો અંચ જ સાચા સમજ છવંને મળી
વેગલ વાતગા બચે સહેરે રમુતિ ને ફરી ? ૧૪

રતિલાલ છાયા
અર્ક ને બોલું
- અનુકુન્દ •

અમેશા મેલીઆ નાના પેરલ કમિષ તમે
પ્રાના-કમવજા નેયે વરે ના હોસકરેવે
કિન્તુ લોક રહે જોડે જની આશ્ચર્યમુખ ના
અવવાતા રથા, હીમા સાચરમણ છીપજા

જસભાઈ કા. પટેલ

અહમોને અધવચ મુકે એ છ કંઈપણકી,
સામ્યાઈ : હર પમરુ એ જની નિનંદવાની
સા. શુ.

કસોટી

સામાન્ય જ્ઞાન, બુદ્ધિવિમગ અને
વિચારગમિની દરિય મગરની ક-
મોટી રહે એવા થોડા પક્ષો આ નીચે
આપ્યા છે, એના કનર નો પૂ ૨૦૬
કપર આપ્યા જ છે, પળુ તે એવાની
હતાવળ ક્યાં વિના તમે આ પ્રસાનો
કેટલા રક્ષ સાચા ઉત્તર આપી શકો
તે તો જુઓ :

(૧) એ જ્ઞાન અને એ નીકરા આ
જગવા જોડા, દરેકે બંદોબર એકેક
લાઈ આધા; અને છતાં વળુ પ લાઈ
બાધા એમ કેમ બન્યું ?

(૨) એ એની સજન કીડી રોપે કે
જ કપર દર્શાવેલી આકૃતિયાના બધા
લગેઓગેની બધી વાલુએને વરથા
વિના છંદની ચાલી બચ

(૩) મુઝીવે વાકીને માર્યાનું વનન
સગાનજતા ક્યા કાટમા આવે છ ?
રિહિના કાટમા કે સુદર કાટમા ?

(૪) નીચે જખાવેલા વિષયાત
વાર્તાનગદ્યાથી કેમ પહેલવહેની
'સજગરી'ની વાચના પોતાની ક-
દપનાદરિથી વાર્તાયા થ થી એય છ
વેલસ ? જુલે વને ? રજેનેવ ? આદ્યાક ?

(૫) એ બરવાડ પાણે ૧૫ થોડા
હતા, તેમાના દરિયાયાના ગાળા ગરી
ગયા ? તો બાકી કટલા રહ્યા ?

(૬) આ આકૃતિયા
એવા બે નાચે એ
જ વરે પડતા નમુ ક-
દમાને નાક વવા થી

એ મગચોસર બને
(૭) એક મીઠમ કપર દોરકાની
નીમગની કાક છે તેને ૧૦ પાનગીય
કે મુક પાનમિય એકએક ફરે છે છે,
અને છેવટે પાનમિય બેગબર વાળીને
અંજુ છે એવામા મરની ગડડા મા :
છે ને નેનુ પાળી દર કાકે છ છવ ચંદ
છ. તેા ત્રીકે પચમિયે પાળી મારે
મરશે ?

મસાલાવાળું પાન.

એ કે મ હ ત્વા કાં લા ..... અ ને એ નો અં જ મ

શા

મહા આગ નો મુળદ ઠંડા મારણીની નવી નવીમાં મુગામેનો દનેલે; છતાં એ માખૂમ નદોનેલે મગી નંગા. માખૂમ નદોનેલે મગી મંગા. મારખું કે એ પહેલાપરથમ માખૂમ દનેલે, અને પછી મુગામેનો, કપરાળી મરવાપાળી કે નાંચુ દસદસવાળો કે દોલે ને દતો.

એ માખૂમ દનેલે એ કારણે જ આનામાં કેટલીક ટેવો હતી, જે ટેવોન એમાં મેંડે ફરે તરીકે એજાગ્યા હી હતી

એમાંની એક મુખ્ય કુદરત આપણીએ રચના જવાની હતી એમાં જીવિયોગ માગાછતા પખું મો પાન ? વર્ષિ જ એ કાલનો કાલનો દોલ નો ને પંદર પૂષવના કારિયાનો, આખી કિલિઅ આવરને મુગાના આકાશનો કે પરામન વવવાવના કે પારીની જગા આવનવા રેન-પેટિયા પાવરની મન્યોની જ શરી મગાજ

એક અજેયર મેલેક કે કોઈપાદામાં કપરાળીએ જવાનું પદે, પખું આપણીના એન્ટ-ડેન્ટને બાકે એસીને બંદેલી મીંચ આપ્યા વિના પાંચી ફરે ને એ માગાજ જ નહિ ? શબ્દરજામ નંગા દોલ કે કોઈમાં જરોનો દોલ, પખું ઘડિયાળના નાનો કાટો પ કપર આંધે ને મેંડિયાદારે પદાથવાનો થાય, કે તુરત શામગળના પવ મરીન દાઇવ તરફ વળી જ નવય

પખું જેઓ શામગળને આપાટિયા ને વાજેસરિયા લાવાંગાની જગાલગા નાનું એમના એ નદોના મીન-ફેરિયામુ રમિયા ઇવ કે નદોના બળકા કોલેક કુલશાન મહેલાનું અ ને સીધામાઠો નાખ-ડિયા આપમી દતો

ન હી નક્કી કરી કુલશાન મરીની અને નાનકજાની આપમને અજબ પંડે એવી એકદારી જાગીઆમાં કિવમજારે દશક રદનો માખૂમ માંજ પડશે ગવજાર કિવની હમી કવર, આપણીમાં પાળિ-પરી કે શેકેલી મીંચ ને પાનપટ્ટી—

હા, એ પાનપટ્ટી ? મુજબનો મોઢામાં મોઢા "પાનપટ્ટ" માગાછને આ પાનપટ્ટીયા કાગડો.

અવજન, પાનપટ્ટી એ માગાછને મહી મેંડો મીનેગા જેવુ કુદરત નદોલ દેગના આગામાં એક બાબતની દુકાને કાલિયા, ગમરા, બનડા, કચ્છા, આંબીશી અને શેકેલી માટીમાં માંધે દમગા દમગા અ- ખૂંચે પાનપટ્ટ કુંડે સાખવાનું પખું માર થયુ હવ

પખું એ ધુળિયા આગના ધુળિયા રમ્યાંગાની માઈ એક પૂજ બેલેલ કુંડાની, પાંપળના પાદ જેવડી જેવડી મોઢામાં નાનતેવેલી પાડકીમાં, કીમના લોઠમના બેલડા માંચોવળો બેલ બુનો, ગોંઠ-ઉંચો કાચો, મારાદેવને મોઢેકેઈ આંબેલી મોપારી... અને બદલે કે દયજામાં ને અમાય પાનુ નહિ એવડાં, કાંડા કાંડા જેવડા કપરી, જનારમી, ગનડ—પૂરા નામે થ કયા વાદ છે એ ?

અને એમાં નાખવાની મીને કે મૂલો મોપંડ છે કે માખૂમનો પીંડા એય વરવાળું નથી, એ તો કીડ, પખું મગાવા થ કેટલી બાલે-માલવા ને ભલેખાલવા ને ? વાં માગે તે એવજમીયા દાખેય કેમ ની જન આવી હોય ને અખૂવર મોઢા ઇવવરળો દોલ ને વળી મોંઢાં મુકવા પાળાએ આવી એવજી અને ડોરે તો મહામુખીમાં જ નથી, પખું ખીલ મગાલા-બાની એકસરખા કાંડા-સાળી મોઢીએ પખું આપણની માગમીયા ન મમાતા પડેવડુ થાય છે.

ચોપારી કપરનું એ મસાલાવાળું પાન આપણવાની માગાછની તલજ દવે તે અજબ બળી હતી. એક દિવસ આપણી ખિસામાં લાજ રાખીને ખીતોનીમાં એલે પાનનો જાય પૂછ્યો અને જવાબે બધું જ મધ્ય કે દલકમાં દલક પાન પખું એ આનાની મીલે તો નથી જ મવડું, ત્યાંજ શામગળના મોંઢા છડેલા અથા જ મારદસ પરીખર નો નુમર્દ નથા. પખું ખીલ જ કાજુરી એ આખા આંધેને કૂડી ની જવા, અને માગાછની ત્યાંજી કપર નિવડના આવજાની સાક્ષીએ જ ભલે કે મોંઢેર કીડા કે એ આના ખરચીને થ પખું એમાં રવાઈ તે માખૂમ જ.

પાન આવા માટે વજને દિવસે શામગળને એક સિક્કત અજગાની માટ્ટામાંના અથવાલન-નરમાં નેને કેપરાળીએ જવાનું વગુ આગાને મગજના બરાક, કાઠિયાવા જ પગની પીંડીયામાં મોંઢેને મારી થયા દોપારી ટ્રામ કે બસના આંબા એને બાંધે જ પરખાવતા. પખું આંધે એમને માટ્ટામાંના એંગરનો ખયાલ આંબો, ને સામે એમ પખું થયુ કે આંધરો જરો ને અર્ધાં દિવસ બસરડો; મોટે મુશ્કિલમાં ટ્રામના એ આના આંધો ને સમાલભ્યુ કે પાપમુની જળને ટ્રામમાં બિસેલે મોટેય ને પેગા બોલાડ પડશે, અને દાદર જેવડી જળને માલનો મહત્ત પડેલી જળે, મોટેય નેને મોટે એક જ આનામાં કામ પતી જશે.

પખું મગાછને એ મગ પવાવમાં એક આનાની પાખુ જરો ન પડી. મોટે પાપમુની સુધી આપણા જવાનું મ્યુ હવડું, નેને મહાન મગાછને ને મોડીમાં કાંડા બર્ગને કાગળે માટે પડે કીડા દાદર-માં જ રુનો લાગવા માડ્યા.

મેંડે આંધે ને આના ટ્રામકાટ ક્યુ ફેટે થારાનીને ધિવિયાની કચલો વાળી માંધે કોઈ કાઠી કીડા, અને માંધે મોપારી કપર જળને મસાલાવાળુ પાન આવાની ધમગમાં જગા કુંડે પડેલી મર્દ અને પાકા વળતા નો રી નાર ? કહે છે કે મારાંના અજદયાર ખૂંચી પાકા જવા દોલ ત્યાંજે વધારે અરો થાડે છે, માગાછનું પખું એવું જ બળન્યુ સાંકે આપણીએ પદોજવાની તલકેવિયા, આરમવડીયુ કપર મોપારી રડની બવ એમ એ રડનો વધો, ને કેક ધોપાકીયા બેડ-ડેન્ટે જળી થાયો.

મેંડે માગાછને એકેક વાકડમાં પાકા અવપાનું પારીને ખીલ કપરાળીઆના આકાશ નેવાર જરી રાખેલા. પખું મોંઢે કુમન વધા-વ ટાણુ સુધી માગાછને હરોન લ દીધા, મોંઢેને ને દંડાજીને દુમન વધાની પેડામાં પેડામાં આંધે રહેવળાની કાજી પથા ગમના કાડ ટી રાખ્યુ કે અલે આવા સામગળી વાત છે.

પાનપાળી દુકાને અપા સાકાએ પાન આપા હતા નેગનીવમડે, એ લાજ વટે જગા ફરીને શામગળ આદર મુગા અને ફેટે બદલેલા આના આનાના એ મિત્રામિત્રા કરકરિયા કપર આદળા ફેરવેને મુરતો મરો અનુમતવાં વડેલી મોઢામાં

એકેક હો આંબે પાકા કાવ ?

હુરીબુડી બાડકીના ને ટળાઓમાંથી મગાજાને નાખવામાં પાનપાળેને એ મગજ કાગળો એ મગજ કચપાન એક હી મીડા જગાન પખું માગાછ ઇવવની અનવા અનુમતી રહ્યાં, અડખે પડવ જીવસાગ મનઆમાં હું પખું મહી કમ નથી, એ આનાવાળુ મુગાવાન પાન આંધે સારું એમ થું, કાગ [અનુમતવાન પૃ. ૨૬૬ ૧૩૧]

કે ૨૬ નાં કીર્તિ મંદિરો

ગુજરાતના એ ઓછા ઓળખાઓલા અંગતી ઓસ્કૃતિક સમૃદ્ધિના પ્રાચીન પરિચય આપતી લેખમાળા

ની તવારીખોમાં સૌ પ્રથમ સ્થાપના આ કિલ્લાના નિર્દેશ
કોષેમી (Ptolemy-150 A. D)ના મળે છે અને

રત્નની મંદિર કોષેમી એ મળે છે કુર્જનો કિલ્લે જ એમાં કે
આકાશી સ્ત્રીના કથકોટ કાકીઓની રાજધાનીનું મથક હતું. તેઓ
સર્વે પ્રાણીઓના હિતમાં તત્પર એવા પોતાના કંઈકેય બનવાન
આકિષ્ટના ચક્રિની ગાદી સ્થાપના કરી તેમણે કથકોટની સમૃદ્ધિને
જે રીતે વિકસાવેલી તેના અવગેથો આજે પણ કંઈકોટ પર રજા-
ખજા ભેંચા મળે છે. તે પછી કાકીઓને નસાડી ચાવડાઓએ સ્થાપ-
દાય કંચો લોનાન્તિ મુજબ હાલનો કિલ્લો સ. ૬૦૦ (ક્રિ. સ. ૮૪૩)
લગભગથી ચમુવાના પ્રયાગો સહ થયા ગયાય છે જગ્યાનામાં
કથકોટના 'સગા'ઓનું આનમન થયું મિથથી આવેલા મોટ સગાએ
વાનદ જઈતાં ગેરીના ધરણ વાવેલા માથે મિત્રાભાઈ જગ્યાની રંગા
કરતા તેઓ કથકોટના ડુંગર પર આવી લાગ્યા અને મોટને આ મુજ
ગનામાં વસી ગયું તેણે જગને બીન પરજીઓથી રૂસા અડી
સ્કિંહો ચમુવાવાનો નિધય કરી તેને લગતી સાગાઓ ઝાઝી કરવા
ગાડી. પશુ કિલ્લાના પાયાની ત્યાથી મરુઆત થઈ શકે તેમ હતું
લગ ફાટનાય નાયે એક ચોગી ધૂની નાખી બેઠા હતા તેને કાઢવા
લિતા કિલ્લાનું કાર્ય આગળ વધી શકે તેમ ન હોવાથી મોટે તેને
ત્યાથી બેઠી જવા મુજબ હાલ કથકોટને આડી ધૂની નાખી તપકથર્વ
કરનાં સાત વર્ષ થયા હતા ગાર વર્ષનું તેનું મત હતું તેને બીન પાથ
વર્ષે પણ આડી બેઠે જ જગ્યા કરવામાં હતા ચોગીની ત્યાથી બેઠવાની
આનિચ્છા જોઈ મોટે ચોગીની સિદ્ધાઈ સમેટી લઈ તેને ત્યાથી બનાકી
કેવાના દમ માર્યો. ચોગીને ન બેઠવાને ક્રેટકોટ દશ નિધય હતા
તેઓ જ જુદાથી મોટે તેને કાઢી કિલ્લો ચમુવાવાનું નવી રૂપ
મોટની જુદગા અને મુસા બંદી જગજગજોઈ જોઈ ચોગી કાંવાવેગયા
આવી ત્યાથી આસન છોડી બેઠી ગયા, અને પોતાના એ નિધય
બગનાય અને મોહદતાય સંહિત ચાનુવારગાની ગુરગા બગઈ ત્યા
અગ્રજટ રહેવા લાગ્યા મોટે કિલ્લાનું નામ શરૂ કર્યું કિલ્લાનો ઘોડા
બાન ચમુવાન થયા પછી એન વિચિત્ર ઘટના ચેનિલી બનવા લાગી
પ્રતિનિધ કિલ્લો ક્રેટકોટ ચમુવા તેલેલો જગને પછી જવા લાગ્યા
પછી બેઠેલા બાગ દિવડો દેરી આવી લેવાયા અને પશુ મગે પેલી
કિલ્લાનું પુનરાવર્તન થવા લાગે મોટે મગે આકાશીને નોડત્યા પશુ
કુર્જની પડતા કિલ્લાને માનુ અદનાનીએ ૧ પશુ કિલ્લા આગ આગ્યા
પછી સગનયુ કે ચોગી જગની ચાનકિયાથી આ પ્રગાળે બનવા
પામે છે જુદીજુદી અનેક રીતે મોટે પાથેન વખત કિલ્લો ચમુવા-
વાના થયો ભરી ચમુવા પ્રયત્ન કર્યો, પશુ હજે વડેલો ચોગી મોટ
નીને હજે વાસ નેન હોવાથી મોટે કિલ્લાનું કામ પડતું જ-પુ અને
ત્યા એકે વાસ વસાવી નિવાસ કરવા લાગ્યા

ક્રિ. સ. ૮૪૮ માં મોટ સ્વર્ગે સીધાબે. તેનો કુવર સાટ વ્યવ-
હાર અને નાયેકુળ હતા તેનું સગપણ ધરણની જેન સાથે મુજ
હતું પિતાના અગ્રજ કાર્યને પૂર કરવાની કમેદશી મોટે એ કિલ્લો
ચમુવાનું શરૂ કર્યું. પશુ તેના પે એ જ હાલ થયા એથી હાલના ન થતા
ચોગી કથકોટ મિથ્ય બરગનાય તેને મોટ મુજબ લીધુ અને ચોગીને
સગ કરી ચોગીનું કાર્ય પાર પડે તેથી મુજબ બનાવા વિનિત કરી
જગનાયને થયા આવી તેણે સાડને માર્નદર્શન આપ્યું તેથી મુજબ

[૩] કંથકોટ

'જગજગજ'ના ૧૩૦ સર્વાના રકગા મથો-મા જગજ-
કાઢના વહાઈ 'વરણ'ના ની જગ્યા મગિ તર્ગ- કંથકોટનું
જે વર્ણન નીચેના મથોમાં આપ્યું છે તે પછી તે એક
મથોસમૃદ્ધિવાન ને વિદ્યાજ નગર હમે જેમ જણાય છે:

મોગાવની પાંજિતતત્તમગવતી વા-

ન વ્યાલવા કિલ્લ ચયા વતસો દધમ્યા

મોંગીશ્વાત મિત્રુષપાન ધનદાન મ વધ્યા

તા મણુવામ વગરીમથ મન્મથામ- ॥

જે સ્થા (કંથકોટ) નવરીએ મેટ્ટો ભોની થયો- રાજ્ય-
અધિવતિને ધારણ કરવાથી એક ભોની થયો- રાજ્ય, ને
ધોમ્મ કરનારી ભો માવતીનો, તમા મેટ્ટો વિકાનો ॥
પોષકને ધારણ કરવાથી (એકે દેવાધિવતિ ટંકને વામ્મ
કરનારી) અગવતીનો, તમા મેટ્ટો દાતાને ધારણ
કરવાથી (એકે ધનદ-કમેદને ધારણ કરનારી) અનુકથ
અદનાપુત્રીનો વસાવ થઈ છે, તે માનવરીગા હાન-
દેવતા સુરબી કાતિવાજો એ વરણાજ રહેના હતા

અનુસાર મોટે કથ્ય નવતિના સાત તોના (પાપટ) પાળી બનાવવા
ગામ્યા. તોના તોના સિત્તમુગા નેવાર કઈ જતા માટ નેગન ચોગી
કથકોટની મુજ પામે લાંબો અને એક પોપટને ઓલવાની આપ્યા આપી
'દાદા સ્થડ, આદેશ' પાપટ ઓલેલા.

'જો આ ન જગ્યાથી આદેશ મળીને મામળી ચોગી ઓલેલા
'નાયક, મુકેડ, જો નજ માટ' પડાવેલો પાપટ ઓલેલા
'કાકીઆ, બગર હો ન' મુજગાથી કોપાવેગવર્ણ બનાવ
આલેલો. પાપટ બગીન બગર થઈ નયે,

એ રીતે મોટે બીન પાપટને આજા આપી અને તેના પશુ એ
જ હાલ થયા. આમ સાને પાપટ બગીન થયા.

હવે લટકને દેવે અને દીકા પગે માટ આનજ આલેલો, હમ ના
બદમ જે જગજ એવા ધોનિબર્થો ધરણતા અવાજ એ જોલેલા

'માણ, આદેશ'

'જો આ ન' જુદાસામર્થો અવાજ આલેલો

'જો હી નજ સાડ'

'માન વખત જગ્યાના નો બી માડ' ૧ ચોગીના

આવેશવર્થો કાપેલો ૧૪ જોલાવ ને પડેલા તેનો કિલ્લ બગનાય
વચ્ચે પડ્યા અને ચોગીને નાન થવા પ્રાણેવા લાગ્યા. ચોગીને પશુ
વિચારે તો થયો પોતાના પાન સાન વચ્ચે નિધય મથેલા જોઈ
તેને નવાઈ લાગી અને વરણ દગી કાઢ્યા નહિ. બગનાયની આગ્રહ
બરી વીનવ થી માત સ્થલાયોગીએ સાડને મેદજોલાવવા આજા
આપી માટે પ્રેરેલાત જ સાડ ચોગીના પત્રોગા આપેલી પડ્યા
સિધ્ધ મરગનાય અને લગ મોટની અનિ નસાવની સમાચારના
અને આનંદવહરી આદ્યથી ચોગીને દયા આવી અને સાડને પોતાની
હરેવેચ્છા વચ્ચે કરવા આજેલો આપ્યા મોટે કથકોટની કિલ્લો મેજન
કરીને આજા કરવાની પોતાની ગરદ બનાવી ચોગીને પ્રયત્ન થઈ
સદમાથી કિલ્લો ચમુવાવાની આજા આપી દ્યુ, 'નાગ બે તાડુ,

નિશાનીઓ અને ઇશારાની ભાષા

પો

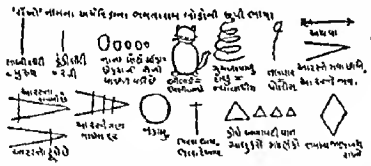
તમાની પાછલી નિશાની માનિતી નિવાસવાના દેવુથી એક અદ્યત્ત પોતાનાં મૂલ્ય વનન માગદામાં રહેવા નવા. આપણા આજુબાજુ રહેતી શદ બહુ હતી ત્યાં તેણે પોતાના ધરના રસનું ચારે એક માટે ભાવના કરવી પાવશે હતો. એક રત્ને આંખમાંથી કાઢે દેરે આવેલા ગાડાના પડમાં ધરખાનીએ ફરતોને નિશાની મર્યાદા અને તેને પશ્ચિમને પેલા સારને એક આડ કપર પછી જુગ પડતું, ધરખા ની ગાદ શરૂ થયે ધરખા ધરખા ધરખા, એટલામાં કહેર ધરખાનીને કહ્યું કે 'એ તમે જુગ પાડીને મને દુશાનો નહિ તો એ કપરના બરખાના મને એક એવી મોઢાખા કરી આપુ કે અમરી કોષ પછુ બરખાની રાગીનો માખાન હવે પછી તમારા ધરખા ન આવે.' આ વાન પેલા અદ્યત્તને બરખાની બધી નવાબરખાની અને આંખકે લાગી કે તેણે તે કમકસુ. ચાર નો મરત જતા રહ્યા, પછુ બીજે રિતને મવારના ને અદ્યત્તના આંખમાંથી, મરખાની સીધી નજર આવેલા આડ કપર લરત જ નજરે એરે તેણી કટલીક નિશાનીઓ કરવી માગ્યા પછી. આ નિશાનીઓમાં એક એક કુદરત, સારસ, ચાકડી અને એક નિશાન હતો. ત્યાર બાદ ધખા અડવારિયા પમાર થયા, પછુ તેણી રખડુ અદ્યત્તના પોતાના કોઠાની ત્યાં રેખા લીધી નહિ.

ઉપરે ધખા મરિયા પછી એકવાર એક વાધરી રેખા લાનતો માખાન તે આડ પશની નિશાનીઓ તરફ તરફને એનો દેખાયા. આ નિશાનીઓનો એક કોઠાનો ને ધરખાનીને આડથી તાકાવેલી લાગીતી હતી કે તેમનું, જે તે વાધરીને આ નિશાનીઓનો એક કોઠાની આપે તો, એક રૂપિયા બકિસા આપવા કહ્યું તેણી તે વાધરીએ મગલબધુ કે, 'આ નિશાનીઓનો આમ એ યાત્ર છે કે આ મહાનગા એક પાછુ બહા રહે છે તેની પાસે એક કુદરત છે ને ત્યાં જુદું સજામત નથી.'

કહેતી આમ જ નજર છે કે દેરક બરખાની રાગી પોતાની નિશાનીઓની ભાષા વાપરે છે. જમકી રેશની બરખાની રાગીઓમાંથી માગીને યુરોપ અમેરિકાની 'ગિપ્સી' રાગીઓ પાસે પછુ આપી નિશાનીઓની ભાષામાં દોષ છે આપણે ત્યાં શિવાજીવાની રાગીની પછુ એક ભાષા છે. અમેરિકાની 'હોબો' (Hobo) રાગીની પછુ આપી એક રિશાન ભાષા છે તેમાંની કટલીક નિશાનીઓના નમૂના એવા રેખા છે. આ નિશાની ચિત્રમત તે આપણે છે.

કેટલાકના 'ગિપ્સી'ના ચિત્રના કાનનાં નિમ્નભાગ અને તેમના રીતરીવાજથી વાકેટ કાઠીમાં મોંનો તેના 'હબ ગિપ્સી ટેન્ડર' નાગના પુત્રમાં એક વાળીમાં લાંબું છે કે એક કાની થયા બાદ લટનના કસાક ટિટકિટા તપાસ કરવા બેના થયા હતા. તેમાંના એક ટિટકિટાની નજરે એક નિશાની પછી.

આ નિશાની કપરથી આ રેખા પછી કાઠવાની પોતાની યાત્રના તેણે પોતાના માથીકાને મગલબધી. તેણે કહ્યું આ નિશાની ગિપ્સીઓની ભાષાની છે એના રોએ પોતાની ધરખા આંખનાર માથીકાને તેમાં પોતાની પાછળ આવવાનું મગલબધુ છે. એરે તેમણે પોતાને રત્ને નિશાનીઓ મૂકી દશે.

ત્યારબાદ રત્ને જતા એક માખાના કપર એક રાખાની બરખા અડી માગ્યા પછી આ રી રાગી રત્ને જતાર બીજામાંનું ચાલ ન એરે, પછુ તે પે નિપ્સી નિશાની હતી થોડે દૂર જતા નજા ધરખાથી રત્ના કપર પછામાં એરેજ્યા 'પી' ની નિશાની કોઠી માગ્યા પછી ત્યારથી થોડે દૂર ધરખાની મગલબધી એક નિશાની માગ્યા પછી. આ રીતે નિશાની પડતા સારે પડકાર નથા.

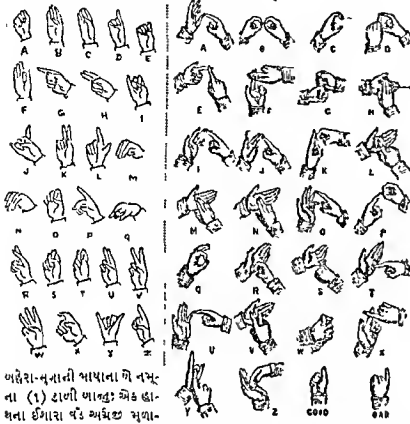
આ માટે તે કીક, પછુ કુદરતે વ નિશાનીઓ વાપરે છે. મેથ-ધનુષ્ય અપરક વાનવરખાની નિશાની છે, 'ઇશાન-વીજળી' વરસાદની નિશાની છે, અને વજ્ર એકાદી દરુપે પવનની અપરક રિશા કપરથી વરસાદની ભાગ્યદી આપે છે. આપણા બિચારા વાસુદાસજીએ પછુ કુદરતની નિશાનીઓ કપર રાખતા બેઠા દોષ છે. આપણે પછુ નિશાનીઓની થયા આંકે કપરના કવીંચીએ. 'દા' કે 'વા' કહેતા આપણે વાસુદાસજી દુશાનીએથી, અને ઉડારને મૂક કરવા માનવર

- ☉ 日 સૂર્ય
- ☾ 月 ચંદ્ર
- 山 山 પર્વત
- 水 水 પાણી
- 火 火 અગ્નિ
- 木 木 ઝાડ
- 犬 犬 ફરતો
- 馬 馬 ધોડા
- 手 手 બાજક

મીનની ચિત્રકિતિ પછુ મૂળ તે નિશાનીઓ કપર વિશે કપરથી ફરતોથી ભાષા છે. મરખાના એકે પદાર્થે દુશાવરો દોષ તેના કટલીક વિશે આવેલાતા ને તે પછી ને પીકી મરે કપર થી જણાતા કેવા રૂપ પાવ્યા એ કપરના પહેલા ને બીજા કપરમાં દર્શાવ્યું છે એક દોષગતિના બધે આવ્યા છે.

નાક કપર આંખથી મૂળ મિત મિત કરે છે. પાણીપેશાબની રત્ન મા મગા મરે રાગામાં વપસાની નિશાનીથી કમું બાજક અવલબધુ તમે? એરેમોમાં ગાડી આવવા જવાની, રીરેમોને રાગીની વેલની નિશાનીઓનો પાર દોનો નથી. એ રીતે તે પેલેની એક નિશાની આની ભાષા બની ગઈ છે રત્ના કપરવાદાનબવવારની મરગતા મરે પછુ નિશાનીઓ વપરાવ છે વડાખુવરાની અને રસાકરની પછુ એક કુદરી ભાષા છે કીવાઓ, વાવડાઓ, નિદ્યમયા વગેરે આ નિશાનીઓ ભાષામાં અન્યથો કાળો પૂરે છે. માનવબલિતિની રક્ષાલિતા નિદ્યમયાને કેટલાક પ્રાચીન અર્થગતિનાવધી માગીને અર્થગતિના ચુલના સુધરવા માખાન—સુખીની બધી માનવબલિતિઓ નિશાનીઓને કપરના કર્યા છે. નેનકી બલિતિનામાં અમેરિકા નિદ્યમયાની ગિશાનીઓ ભાષા થયી રમગ્રહ છે. મીનની ચિત્રકિતિ એ નિશાનીઓની આપણે એક મુદરમાં મુદર નમૂના છે.

આવળા જગ્યાનામાં તે કમું પછુ નિશાનીની ભાષાને વધુમા

બહેરા-મુનાતી ભાષાના બે નમૂના (૧) ટાળી બાજુ: એક હાથના ઈશારા વડે અંગ્રેજી મૂળા-લ્પિ દર્શાવતી ભાષા; જમણી બાજુ છે હાથના ઈશારાથી દર્શાવાતા અંગ્રેજી મૂળાકરો

વધુ ઉપયોગ થતો હોય તો તે મોડું કાટ છે એકવાર બે રકાકાટ એક બદલાય તો સપાટાયા હતા થોડી વાર બાદ એ પોતાના હેતુને આજ્ઞા મળ્યાવતો જોયો પણ આજ્ઞાના મળ્યા નિયમસર થવાને બદલે એકસ રીતે લાખાદ કા થતા હતા પછી તો તરત જ મોડું નેટનો ઉપયોગ, અને બન્નેએ નાસી જવાની યુક્તિ વિચારી લીધી, કેટલીકવાર વેપારીઓના મનુષ્યો પણ શેષાટ એકાદ કરવા આગળોડાની નિગાનીથી ફરિયાદો રોડા કરવાનો નિયમ રાખેલા હોય છે. પછીની નીચી બાવતાહ નાનુવાની એક ભાષા પણ આપણા દેશી વાણિયારો પાસે છે હવે તો કચેરીમાં કારકર્તાને લાયકેવા માટે પણ ઈશારાની ભાષા થઈ પડી છે.

બહેરામૂળાઓની પણ એક ભાષા છે તેઓ આજ્ઞાઓને ઈશારાથી વાત કરે છે આધારણ નિગાનીથી વાત કરતા મુનાઓને તો ફરેક નહિ જોવા હશે. વધુ મૂળાઓની હાથના ઈશારાની 'એ બી સી ડી' પણ છે જેના બે પ્રકાર ઉપર આપ્યા છે.

ઈશારાથી થતી વાતચીતના બન્ને મામુસો નિગાનીઓથી પૂરેપૂરા વાકેફ હોવા જોઈએ; નહિ-તર કેટલીક વાર એવા સરસ ગોઠાણો જોવા થાય છે કે ન પછા વાત રાજ્ય જોજના વખતની એક વાત છે કે એક વાર તેના ફરબારના એક પરિત આજ્ઞા તેણે કહ્યું કે પોતે નિગાનીઓની ભાષાના પારંગત છે, એ કાઠ પણ પરિત તેની સાથે ઇશારાથી વાતચીત કરી તેને હરાવી ન શકે તો જોજ રાજ્યને તેને એક સોનાનું પૂતણું કરાવી આપ્યું, અને એ પોતે હારે તો અનેક રાજ્યો પામેથી મેળવેલા પૂતળા પોતાને હરાવવારને વચ્ચે મૂકી પોતે આજ્ઞા નંધ

કવિ કાલિદાસે આ બીડું બંધુ અને કહ્યું કે 'આવની કસે મારા ગુરુ આવવાના છે તેની સાથે પરિતજ બહે વાવિવાદ કરે' બીજે કહાડી કાલિદાસે એક ભરવાડને પરિતના કપડા પહેરાવી હાજર કર્યો કાલિદાસે ભરવાડને જરાબર પહોંચી રાખ્યા હતા કે 'તારે બીવકુલ મુગા રહેવું અને મારા ઈશારાથી જવાબ દેવો' પરિતે ચર્ચાની ગરજાતમા ભરનાડ સામે એક આગળી ડાંચી કરી જવાબમા ભરવાડે બે આગળી કાઢી કરી પછી પરિતે સામે પાંચ આગળી ડાંચી મ્વી, એટલે ભરવાડે પાંચે આગળીની મુઠી વાળી બતાવી આથી

પરિતજ ખુશ થયા અને સભાગા પોતાની હાંર કબજ કરી જોજરાજ્યના પરિતને વાવિવાદનો અથે સમજવવા આમલ કયો એટલે પરિતજએ કહ્યું, 'આ શોમાન ધણી જ વિદ્વાન છે મેં તેમને એક આગળી કાંચી કરી કહ્યું કે હજાર એકજ છે ત્યારે તેઓશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે પુરુષ અને પ્રકૃતિની બેસી બસવા જેવી નથી પછી મેં કહ્યું કે આ પચમહાભૂતના બધા પ્રપચો છે ત્યારે તેમણે કહ્યું કે આ પચમહાભૂતનુ કોડકુ બહુ જ મુશ્કેલી છે' આ પછી પરિતજ રચના થયા ત્યારે કવિ કાલિદાસે જોજરાજ્યને કહ્યું કે 'મારા ગુરુજે પાસેથી પછુ તમને આ વાવિવાદ વિષે કાઈકે બહુવા મળશે' પછી કાલિદાસના કહેવાથી ભરવાડે કહ્યું કે 'માણે આગળી હુચ્ચો લાગ્યો, તેણે મને કીધું કે એક થેડું કે તો મેં કું, બહુ એકને બદલે બે છે, બે જતો હો તો તો માણે પાંચ પાંચ માગ્યો, એટલે મેં તો મૂકી દેવાથી કહ્યું કે આ જોઈ છે' છતાંમાનો હાલતો થઈ જાત એટલે પછી લાગ્યો કાઢી વાળી

પીતાંબરદાસ રામજી

જેટલી સ્ત્રીઓને જેટલો અલ્પામ શરૂઆતજે કર્યો છે, તેમની સ્ત્રીઓએ તેટલો અલ્પામ શરૂઆતજો કર્યો હશે ? કાઠ, આજ્ઞા હોય છે મટિ જોઈ પહેરે છે; કાઠ, જોઈ પહેરે છે માટે આજ્ઞા હોય છે. ધણી મામુસો ધટિયાળ ખજીકે છે, અને ધટિયાળ પણ ધણી મામુસોને ખજીકે છે કેટલીક વાર મામુસ ટેવ પાડે છે, ધણીવાર ટેવ મામુસને પાડે છે. બધું મોપુ છે, ત્યારે એકજ ચીજ સમી છે—મોધવારી. છતીને ગરનાર કરતા મરીને છવનાર મેહા છે. નવનીત નિત્ય નવ હોય તો જ મીઠું લાગે.

૨) બાબા મંત્રિણી માટણી અથવા

પુત્રીને બાળને પેસા આપે તે નોટ લઈ બધા, એટુ ઠસાંબુ બીજી દિવસે તેા જાતેજાતામાં પચાસે મોટા બીડા ગઈ. એના ધબ્બલા દોઢ રૂપિયામાંથી, સિસાળામાં રસ લેતા એક લેપા-દીને ત્યાંથી વડન પડતર આવે શીસાપેન, યાક ને સાહી આવ્યા ને બાજક આ વસ્તુ ધરથી લાવવી બુઝી નય તેને સાજાસગવ પૂરતી તે વસ્તુ અપવા માહી મીસાપેન ને બાક તેા થોડાજ હતાં, તેથી પહેાંચી રકે તેમ નહોતુ વામુ અલેકના મણુમણુ કકડા કરવાથી બધાનેા સમાવેશ સહેલાઈથી ગઈ શકાયા છે.

બાળકમિતિએ હવે તેા પાઠ્ય પુસ્તકોને ચડાવવાના પડા વામુ આ સામયિક પત્રેના નાજ બનાવી, શ્રાવિન પે વરનેા અર્થે પાલુ કાઢ્યા છે તકુપરાત વધતી બની માંધવાતી મા, વધતો જતો પાઠ્ય પુસ્તકોના બચે નિવારવા એનેા વિચાર કયાં છે કે ન બાજક ને વર્ગમા યાસ ધાય તે વર્ગના પુત્રાક ને તે માળાને આપે તેા તેને સાજા આનંદના વર્ગના પુસ્તક આપે

નવાં પુસ્તકો

દી.બ.એ.બાલાભાઈ (છવન ઈર્મન) લેખક: નરહરિ દ્વારકાદાન વરીબા, 'કુમાર' ના ૨૨૮ મા અકાશાભિ ને પ્રધાની બહામનું કાઠી મેષ લખી હતી તે અથવા આપેલા, ગુજરાતના આ પીઠ અનેગાંધીન ગુજરાતીના ચરિત્રને જુદુ તારતીને, ટા હરિપ્રસાદ બા-રાય દેસાઈની પ્રત્યક્ષતા, થોડા પરિશિષ્ટ તથા એક નવા જ દોટામાં સાથે ૦-૧-૨૦ ની કિંમતે શ્રી રામકૃષ્ણ મેળા સંમિતિએ પ્રકટ કર્યું છે, મળવાનુ કયાંથી શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ રતનરામ કાકોર શ્રી રામકૃષ્ણ ગિરના ગુજરાત રેાસાચેટી, અમદાવાદ.

આવવાનું અંકવર રવીન્દ્રનાથ કાકુરના 'નાટનર' હવથી મળાનુ કાકોર-રમેશ આર બદ (કનામકાર) અને ફરાય એમ. બાંધી; સોલ એન્ટ, નવજોન સાહિત્યમંદિર, અદ અમદાવાદ ૧-૪-૦૦

શ્રી નાથચરિતામૃત (દ્વિતીય પ્રવાહ) શ્રીમગધુરાશ રામનુ છવનચરિત્ર લેખક શ્રી માત્રેકાલ નાનજી ચંદ્રસાણુ, પકસક-અવત્તા પક દૂરદી મડળ આર્મદાશ્રમ, બોટગામ(કાંઠિયાકાંડ), પકટ મૂલ્ય ૧-૧-૦૦; લેખાય છે અરધા મૂલ્યે ૦-૧-૫૦.

ઘગા-વિષ્ણુ(સચિત્ર) હિંદી ભાષામાં: મુળ લેખક-એલ.એ. ડાડગંઢ; અનુવાદિક-શ્રી તન્નકુમારી, એમ. એ, પ્રકાશક વિજ્ઞાન િદ અદાલાબાદ; કિંમત ૪૮ પાણી નથી.

પૃથ્વી પર છવન કેમ પાંગર્યું [૫]

સ જમતર તારાના રૂપમાંથી કરીને પૃથ્વીનું બંધારણ થઈ યથા બાદ, આજથી ત્રણ કરોડ વર્ષ પર તેના હવર પહેલવહેલી છવચ્છિ પ્રકટી ત્યારથી માંદીને તેનેા નિકાસ કેતરોતર ને રૂપમાં થતો આવ્યો છે તેના કમવાર જુદાજુદા સુન પેજાનિકોઅ પાડયા છે એવા સાત પ્રકારના સુચની સમજણ આપ્યું નયા હવતા સુધી જોઈ નયા.

હવે કવલા ચિત્રથી આપણે, આજથી સાડ લાખ વરસ પર થઈ ગએલા ટમા ન્યુ-રાસિક નામના એક ધણા અત્યંતના સુનના પરિચય કરીએ છીએ. એ સુચમાં પેટ માસ-નારાંતેમજ અને આવતા કર્ડવાળા રાસથી પ્રાણીઓ (ડીનોસોર્સ) તેમના પૂરબદારમા પૃથ્વી પર હબસતા હતા તેમા 'ટિપ્સોડોક્સ' નામના પ્રાણીઆ તેા એકાદી નાની સેરી એવડા હાંખા હતા. આ સુચની છવચ્છિ એવા ભવંકર ને વિવિધ દેખાવના છવે પૃથ્વી પર કહિ પ્રકટયા નથી એમાંના કેટલાક વનસ્પતિ-છ્છી હતા ને કેટલાક માસાહારી દરિયામા જની માનસે યતા, ને 'હવાશ રાસસો' નામની મહાકાય ઊડતી ચંદાળીઓ કેરેકેર કબસાની. આ સુચના અત ભાનમાં 'આર્કીઆપ્ટરિક્સ' નામનું પહેલવહેતું પંખી પ્રકટયુ. તે લગભગ હાલમાંના કંતુ હાત ને તેની પાંખા પર નહોર હતા. વનસ્પતિમા શીકુ-આકારી ફોલાવાળો ઝાડ, દેવદાર અને હંડસાજનુ વાહ હતા જુદાજુદા સુનના આ બધાં છવ-પ્રાણી-વનસ્પતિના રૂપ, આકાર ને કદની માહિતી, લાગી વરન પર બડો ને કાલસાના થશે વચ્ચે 'મેસિવ' રૂપે દટાઈને તેમના ને આકાર છપાઈ રહેલા મળી આવે છે તેના અધારે પૌજન્યામા તથા આલેખવામાં આની છે (આહ)

(COURTESY: WORLD OF WONDER)

[અનુમધાત પૃ. ૨૦૦થી] એના મોંની રખાઓ કઢી રહી હતી પાનના કાંચા કાંમીને મામણ આપે તે જમ આગળ વચ્ચે. ડાબી બાજુ ફરોડ્ડર ૬૨ જ એક ઢોળાવ કપર થઈને મુખ્ય રસ્તે ચડતી હતી, છતાં ઈન્કાપુર કે છેડાને સામગ્રીએ રિવગિનબાથ વચ્ચેના કામી રસ્તા પસંદગી અને એલાલુ અતર કાપવામા, વચ્ચે એમીને બેગ અને પાલી-પૂરી કટાવી રહેવ ઢોળાઓ પામેથી સામગ્રીને પાનના કાચા-ભર્યે મોંએ એ રસ્તા માનવાપાઓ, એ કિચાએ દરમ્યાન પેતે પાન બાધુ હોવાની એ બોલોજી નહેરાત થઈ, એને ખાતર ના સામગ્રીએ આખી માતવલુ અતર પખુ કાપી નાખ્યું હોત.

રિવગિન બાધના વચ્ચેથી મુખ્ય રસ્તા કપર જઈને સામગ્રી એ ન આપેને કદા નતિએ આવવા મોંદરુ

મોમાં ખૂંચ વડાવાઓના પડીકાને બોમળવાની તૈયારી હતી પખુ આગળ ઈન્કાતો હતો કે એ સુખ સજીવ હજી સજીવ તો સાડ એકથી અને બીજી સુમેંથી વળતુઆ વધારે વખત મોરા રહે. . . ને માટુનાની મળસમા હોતારી પડેકી પોનોની ફેંક વચ્ચે માથ.

કોપાડીની આખી પાથ આપેરે એકાએક બળને તળુખા કૂટ કાવી થઈ મધ હોય એવો આશાસ લાવે એકલા માખ્યો આપેરે એ પાથ કપર મેકા હતા અને જમણી બાજુના ગોસામા જ પાનનો રચો ગોડવરામા મામણએ કેટલી આગમમતિ વાપરી હતી 'ડાબી બાજુનો તે રજ-વાઈને રચની સોડાની વાડ જ છે કે બીજી સઈ ? જમણી બાજુના બધા જ ટાંકિને, એકવપરે અને એ પેરે એકલા મહેલાબીઓને, સહુને પાતે આ પાન બાધુ હોવાની દકીમત કહેના-રહેતો મામણ હજી ત્રીશક દમવા વાડ વચ્ચે હશે ત્યાં જ સામેથી આવતા શેકોને અવાજ કાનમા પડતો.'

'કાં એલા ? ત્યાં જ અડ જ પલી ભોળવાડાના ને લુહાર આવના ને બુધેચરના બિનતુ તો—'

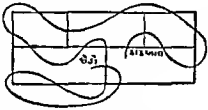
આગળે તે દરમ્યાન ઇબને કૂટી ક્યાં વિના છુટકો જ નહોતો. એજી ટાબી બાજુ ભેજીને, કૃપાનતાપરેક અળગામજ્યા અકબર રા-જેલા મોથા મર્યાવાઓ નિર્દય બનીને પૂકી નાખ્યા.

અને ભોળવાડા અને બુધેચરના બિહ વિષે અને માટુનેથી મોરા થવા વિષે સામગ્રીના મર્યાવા વિદોભા મોંએ એ જુલાગો આપ્યા એમા એકથી લવીને કે સુગંધી સોપારીના એકેય મગા-લાની મહેક કોય ખરી ?

સુનીલાલ મડિયા

કસોટીના જવાબ

(૧) ત્રણ જ જમણુ હતા: કાંચે બાપ અને ત્રીસો. તેમાં બાપ એ બાપ પખુ ખરોને દીકરો પખુ ખરો. (૨) જમણી બાજુ બાપેલી આ-ફન મુજબ (૩) એકદય કાટમા નહિ; વાકીને મુઝીવે નહિ, પખુ રામે માર્યા હતા (૪) છલ્લે વને (૫) નવ (૬) ડાબી બાજુ બાપેલી આફન મુજબ (૭) કદ નહિ નદીમર અને

નેની માથેની નીસરની બમે પાખી કપર તરતાં જ હોવાથી તે પખુ બનીના પાલી ચડવા સાથે અહર જ ચડતાં રહે એકેય નીમર-ખીના પનચિયા કબવા પામે જ નહિ

લ વી ગિ યા ની લૂ મ

એક મોખની એક ખારદની અને એક બામગની એમ બે મેથળી બોવાઈ. તેજી નહેર ક્યું કે કેથળીઓ જરૂરો તો પોતે દરેકમાથી અરધી બિરાત કરશે બામવશાત અને કેથળીઓ મળી આપી, ત્યારે એજી ખારેકના કળિયા અને બામગના છોડિયા દાનમા આપી લીધા !

દેવમા એક આગડિયા નવાઓ પાસે જોડેલા નઈ ચુડચે મુસા-રસે પોતાની રિડિટા બતાવા પૂચ્યુ 'આ બેમાથી રીટને રિડિટ કઈ ?'

પેલાએ એને રીટને રિડિટ કાઢી બતાવી, અરહે નાગડિયાઓ એ લઈને બારીમાથી બહાર દેખી નીધી !

'કેમ દેખા નીધી ?' પેલા ચુડચે પૂચ્યુ

'મારે પાછા તો જવું નથી; અરહે ગા કાનની ?'

'તો પખુ કીધી'તો મા માટે ?'

'રિડિટ માતર કહુ કે મનની પડશે, તેથી !'

અમેરિકાથી આવેલા પોતાના મિત્રને એક અંથે જ લડનમા ટૂંકા-કગર રેકવર એવા લઈ ગયો, ત્યાં બેચા રતબ પર નેજમનુ બામડુ ભેડી તેજી પૂચ્યુ 'પેલા એટલે કોય તમે કાન લેમા ર્યા ?'

'એ નેજમ છે', અંથેને કહુ

'એ વળી કોણ ?' અમેરિકને પૂચ્યુ

'કેમ ? એજી તો અમારા ઈસાડનેમા નની રિથિતે પર આપણ છે'

'અરેરુ બહુ ખરાબ આ તો એ એક જ માણસ કપર એ આખા દોખનો ટાપણી તમે લોકો ઢોળો છો એ તો પખુ ખરાબ !'

ચોરીના આદોપસર ખરા કહેલા માણસને ઝાંઝાટ્ટે પૂચ્યુ ?

'આ માણસે પોતાની ધરિયાળ સજવાળા એછાડા વંડ પાતાના કાટમા નજીક હતી, છતાં તે એ કેવી રીતે કાઢી લીધી ?'

'એ ડી બીવતા તો હુ પચાસ રૂપિયા લઈ છુ, માદેળ 'ચાહે જવાબ લીધો.

એક અમેરિકન ડાસ મારતો હતો 'ખમારા દેશમા એવા એવા કૃત્યો કરીતા કેડિયા મેટ થાય કે મોહનારાના હંફવાના ધબકારા મુજબ સખખાય'

એ સાબળી એક રંગચળેને છારી 'પલુ માહે ત્યાનો કેડિયાનો અરહેલા નાવરુ છે કે લલે મેં ઇન્કિન સામળવા રિવચ ફેરવી, તો ત્યાના રખના નોકાનની વેનીથી મારે આખો ઓરડા બરાઈ ગયો !'

નવો પરમેજી (પોતાની ઝીંતે)—તેં આ શાક નો આખી ચાર-અલુ ક્યું હોત નો બહુ સાચ થાત.

નવોડો (જુલમને)—કેમ, એટલુ બહુ મરસ થયુ છે ?

પતિ—ના કે હુ તો, એમા તેં કે મીડું નાખ્યુ કે નેના પ્રમાણુ પચી છુ છુ

બાનબલા બીરાજાબીએ 'સેરેશ'ના તંત્રીને નીચે મુજબનો પત્ર લખ્યો 'આહેળ, મારી ધરિયાળ બોવાઈ નઈ હતી તેથી તમારા પત્રમા મેં નહેરખખર આપેલી છે રિવચ બાદ મારા બીન દેરના ખજવામાથી મારી રિદિયાળ મળી આવો છે નમાગ પત્રને માત્ર અભિનવન છે અંદેખર, નહેરખખર કેટલી નિઃકય નથી જતી !'

ફસનમાથી એક બાઈ આબળી નીચે કાનગના હતા તેને અદ-લકીને બીલ્લે નમ્રમાથી પૂચ્યુ 'આપણુ નામ કી પચદ પાનાય છે ?'

'ના, કેમ ?' પેલાએ તોડકાઈથી કહુ

'છ, કાઇ નહિ; એ નામ તો માત્ર છે, પણ આપ એ નામમાળી છરી આપની સાથે લઈ આવ્યા છો !'

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તંત્ર - અપરીક્ષિતકારિના

એ મ કહીને એણે ચક્રધરને કહ્યું, 'દે મિત્ર, મને આજ રે, જેથી હું 'ફર નહું.' ચક્રધર કહે, 'ભટ્ટ, સહર સાતુ ધઈને ધન તથા મિત્રનો સંપ્રદ કરાય છે. તો પછી મને આ ક્ષણમાં નહીં પણ ત્યાં જઈશ?' સુવર્ણસિદ્ધિ કહે, 'સાચું, પણ તમે જોડાનવાની માસમાં મંત્રિ નથી. બીજા વંદનાને લીધે મંત્રી તારા મુખવિકાર જેમ જેમ જોઈ શુ, તેમ તેમ આ માર છે કે જટ નહઈ જેથી અને પશુ નઈ જાનવે ન માય કશું કે રે,

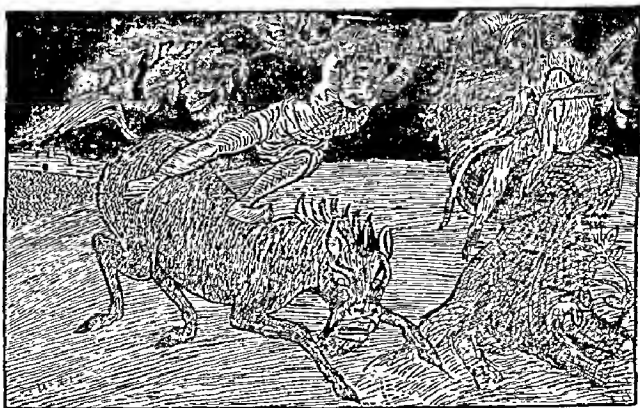
**'જેવી જ વદનવ્યાયામ તારી જેમાય વાનર !
વિકાસે છે તને બાકસો જે બાગે તે જ છવરો'**

ચક્રધર કહે, એ કેમ ? તે જોડાયો :

કથા ૧૦

કોઈ નગરમાં બદ્રમલ નામે રાજા વસેના હતા અને સર્વવજનુ-શેષન રત્નવતી નામે મ્ત્ર્યા હતી, તેનું ઘરનું ધરમાં એક બગીચા હતો હતો, પણ આશપદેશને કીયે એનું કાઢ ચાવતું નહોતું. એક વાર રાક્ષસ થયે જાણે એના હતો, ત્યાં રાજકન્યાએ સખીને કહ્યું, 'સખી, જો, આ (૨૬ વજનમાં) મને મિત્ર પડતે છે એ કુશ-ભાને ફાંસવામાં મહ કપાય છે?' આ માજણીને રાક્ષસ વિચાર કર્યા 'જગ હું નેમ જોઈને કોઈ વિકાસ નામના આનું ઘરનું કરવા આવે

મે, એટલે થોડા વજન થોડાનું કપ પરી હું જોઈ કે એનું કપ તે પ્રભાવ કેમ છે.' આમ રાક્ષસ પોતા ધઈને બિના ત્યાં મથરાતે મહ પોતા-ચાર આવ્યા. એણે બધા થોડા જોયા તો રાક્ષસ એને બધા થોડા-મા કનકા કાઢ્યા; નેથી એ તેના કપર ચડ્યો. રાક્ષસને મથુ, કે 'આ વિચવ મને ચાર બળીને મારવા આવ્યા છે, એટલે કહે કરવું કરા' આમ વિચાર કરે છે ત્યાં તો ચોરે બિના થોડામાં જવામ નાખીને ચાપક માર્યા, એટલે ભયથી નર્તન એણે દોડ મૂકી. ફર મયા ત્યે ચોરે જવામ એવીને કહે હોતો રાજા માડયા, તેમ તેમ એણે નો વચાઈ વેચ કર્યા, ને જોમ ન રહ્યા, એટલે ચોરે વિચારું 'પોતા આમ મેચેથી જવામ' બમુકારે નહિ એવા ન હોય. આ કોઈ અચકી રાક્ષસ હતો. એટલે જો પૂજવાળો પ્રદેશ આવે તો ત્યાં પડતું મૂક નકરે આજ છવ ન જાય એમ છે' આમ વિચારે છે ને છટ્ટેવવાનું ચરણ કરે છે ત્યાં પોતા એક વડ નીચે આવ્યા, એટલે ચાર આઠ-ની ટાળીએ વજની વડ્યો. આમ છુટ્ટા પોતા જિયને મરમઆનનું થયો, એ વડ કપર રાક્ષસનો મિત્ર એક વાનર રહેતો હતો. એનું યાચ મામતા રાક્ષસને જોઈને મથુ. 'મિત્ર, આજ દરથી આમ મુ વચાચત મથું ? આ માણસ તો તારું આવું છે.' વાનરનું વચત સાંભળી સ્વદય ધારનું કરી રાક્ષસ ભયડોને જાયડોને પોતા વળ્યા વાનરે આવે જોસાંવો છે એમ બમુકી ચોરે વાનરની વડની પડતી

ત્યાં પોતા એક વડ નીચે આવ્યા, એટલે ચાર આઠની ટાળીએ વજની પડ્યા

મેઢામાં સઘળે ચાવવા માઢી એને રાજસૂત્રી વખતે બાળીને વાનર કોઈ મોઢાંયો નહિ, પણ પીટના માથે આપ બલ કરી નયો એને એ દ્રાપામાં જોઈને રાક્ષસે આ મોઢાંયો પાઠ કર્યો:

‘જેવી જ વદનરૂઢાયા તારી દેખાય વાનર.

વિકાસે છે તને કાઢયો જે આગે તે જ છવરો.’

તથા નોઢે એટલે હું બઢું તું, અને વં અદિ રહીને લોભકતનું દળ બા’ ચક્રવર કહે, ‘જોગ નથી માન્યગુણુ યુગ અયુગ દેવને લીધે થાય છે’ એમ કહીને એણે મુવમુંસિદ્ધિને કેટલી-વાર્તા પ્રાપ્તી ને માન્યગુણે યુવમુંસિદ્ધિ પર આવતો રહ્યો.

(વાણ)

દેમાઈ વાલટ મોવિનદટ

હાથની લીલા

હાથ એ મનુષ્યદેહમાં આપ પછીનું કદાચ મોટી વધુ મદદર અને કપયાગનુ બન છે, અને તેથી જ નેને વિધેના તથા તેની ક્રિયાઓને વજના કેદિપ્રયાના આપની બાધામાં વધારેમાં વધારે છે આ નીચે નેમના બન્યા નેટલા નામીને આપ્યા છે તેમાં રહી નયા દોષ તે શોધી માફકવા વાચકને આગમ્ય છે

હાથ આપનો (દેવો)-ગર્ભ કરી.
હાથ કઠાવતો અનિમર છોડી દેવો.
હાથ કપાટવો-મારવાને યુગ્મ મરુ, મારવું.
હાથ કાપી આપવા-લેખન સ્વયત્ત દેવી.
હાથ નાખી કરવા-કન્થિત નામમાં બળવું.
હાથ બંધીરના આશરો છોડી દેવો; નરવ મરુ.
હાથ બેંચી પ-રનો-કરકસર કરી.
હાથ વચવા-પટલાવો કરવો.
હાથ ચલાવવો-મારવું; કટપથી કામ કરવું.
હાથ ચાલવો-નાવવું મરુ.
હાથ ચોખ્ખો દોલો-પ્રમાણિક દોલુ.
હાથ છુટી દોલો-કપાર દોલું; (૧) ગરમાય દોલુ, (૩) મારવાની દેવ દોલી.
હાથ લમચો (જિમચો)-આવડત આપની.
હાથ લેટવા-થાપી, -કાળી કે દારી જલુ.
હાથ લેવો-મોળી માપવી.
હાથ કાઢવો-નાફ કરવી.
હાથ કાઢી કરવા-નુબનો કલાવ દેવો.
હાથ કાટવા-નુષિત અનુભવ લી.
હાથ કાઢવા-કટવો અનુભવ મરો.
હાથ કાળવો-કાચ આપવી.
હાથ દેખાડવો (બતાવવો)-પો બુવાને નેની ગિલા કરવી, (૨) મરુજો વરડો બતાવવો.
હાથ (આડા) દેવા-અચે પટલુ.
હાથ ‘રાઈ નાખવા-નરોગ મરુ જલુ;
(૧) જવાબદારી છોડી દેવી.
હાથ નાખવો(વાલવો)-કેઈ બાળકમાં વ-
ચે પટલું; (૨) પટલું(રેમરે અણઃ વરડામાં નાખવો), (૩) ઓગાની કટવાની ક્રિયા.
હાથ પહેલીવતો દોલો-પેમાની પ્રદ દોલી.
હાથ ફેરવી જવો(દામફેરા કરવો)-મારવું.

હાથ આપવા-કામ કરવા અટકાવી રાખવું.
હાથ બાળવા-આવાટવી કમવન આપવી.
હાથ બાંધે દોલો-છલ પહેલો ક નુડ.
કામ થાય નેની યોગ્ય દોલી.
હાથ બરવા-કાચ આપવી.
હાથ બીટવા દોલો-પેમાની નેની દોલી.
હાથ મારવા-મારી પેરે વડાવવું, બાવું;
(૨) જોરવું, (૩) તરવામાં દામથી પાળી ન-
પડ; (૪) વળવ વડાવવામાં, ઓઢાના કટ-
વામાં કે મૂવડા વડે કાટવામાં દામની ક્રિ-
યાઓ કરી તે, (૫) ન-નાનાના પટઆપવા.
હાથ વાળો કરવો-ગર્ભ કરવી.
હાથ લાનવું મળી આવવું.
હાથ વજનો-રેવાળ જલુ.
હાથ માંડો દોલો- પ્ર લીલુ દોલુ.
હાથ વડવડો દોલો-કેઈ કામમાં લાવવા દોલુ.
હાથ દાવવા લેવા તાળી જવા રેવી વિ-
વર રેવા આવવી.
હાથ દોલો-આમેવ દોલું.
હાથ દોડા વડા-નિષ્પથ જલુ; આપારે મુખાવરો; દોલન દારી જવી.
હાથ મૂકવા દેવા-કેઈ બાળકમાં પ્રવેશ થવા દેવો, સમગ્રજ વડાવો વાલવા દેવા.
હાથ મીઠ્ઠા મરો વાલવું, ખટાવવું.
હાથ મૂંઠા-પેમાની ફેરવું.
હાથ દામ કરવું-મદમારથી ફેરવું.
હાથ વાલવા ફેરવી-છનવું.
હાથ મેઈ બાળી વજનો-વાળાને મનાય પહેલો સમય.
હાથ-મરુ ને આરની-પ્રવેશ કે વિષવાન વરુને કાળજાવવા નીકળવું.
હાથ તરવા-નાન નકકમાં, અજલ દોલુ

હાથમાં ચાઈ બતાવવો-બાળવું.
હાથમાંથી દેવી-ડરજી જલુ, કેલરેતુ.
હાથ બેંચી લેવો-માઢ કરવા બધ મરુ જલુ, પ્રકલિમાંથી મુખ મરુ.
હાથ લવ-ગેરા અનલ્યના મરુમાર.
હાથવન મળી જવા-દોશ જવા રહેવા.
હાથવન કેદીને બેમરુ-મદનન કર્યા વિના આગનુ બળી રહેવું.
હાથવન કાઢવે વાળજા ડડુ મરુ પા રહેવું.
હાથ માની જવા-કામ કરવાની દાનન ન દોલી, -કામો દોલો.
હાથવન માની જવા-આપારેલીનપઈ જલું.
હાથવન દલાવવા-કલ્પ મરવો.
હાથ વર(મા)લેવું-કામ-રે મરુ માથે લેવું,
(૧) કામ મરુ, (૩) કામો પેમાની કરવો.
હાથ વડા કટારવો (વેશ)-મારે મારીને મનોપ લેવો.
હાથથી જલુ-ડરી જલુ, માથ બઢાર જલુ,
હાથની મરુ કપારવી-વનરે કામનું મારે મારવો, મરુકેરા મરુ કરવું.
હાથનું પેાનુ-કડાક.
હાથમાં રહેવું-દલાવવા રહેવું.
હાથમાં ફેરી-આપારે, દેવો.
હાથવને લાનવું-માજી કરી.
હાથ પ્રડી બધા મરુ જવી-વનર વિચાર્યો કે કામમાં થા કપેલો-મારવું.
હાથવરુ-વનર મરુમારે આપેલ.
હાથ(માનુ)-આપવા, મરુ કે નેમના કામ (વારે)ર હાથ લેવા પડે ને વરની.
હાથ મરુકેરા-નમીનનીવીનું વજાનું.
હાથમાં બેલદોલો-બાળવ મરુકેરા, લાનન, માનવાન દોલી, અગવારનું મરુ દોલો.

વડોદરામાં સાહિત્ય પરિષદ એમેલન

મુજરાની અદિત્ય પરિષદ એમેલનનું વરનુ અધિવેશન વડોદરા અને આપના રિઝોબર ૧૯૪૩ માં મળી ગયું. ૧-૧-૪૩ (૧ નિ-રિ-રેડામાં) મા રિ-રેડામાં બરવાનું નમી મળ્યું. ને મારેના રિજોબ ના ૧૫-૧-૪૩ મુળીમાં મળી નય એ રીને લખી મોમલવાનું પરિષદનું આમલન છે. કપારના અધિવેશન દરમ્યાન અદિત્ય પરિષદ કલાઓનું એક ‘નુજવાન કલા પ્રદર્શન’ બરવાનું પણ મોમલવામાં આવ્યું છે.

• જેની વિનયો ‘શ્રીવમન એન. રેડર, મેરી, C.O મુલિયય દેવરી, કામી માન. વડોદરા’ એ મરુમાંથી મરવી લેવી.

પારીસથી કરાંચી

વીસ દિવસમાં સાત દેશોના કરેલા પ્રવાસનું શબ્દક વર્ણન

લેખક
અશોક અમર અખનામ
અનુવાદક
કીમાસુદીન દરગાહવાળા

પારીસ
૫મી નવેમ્બર ૧૯૬૬

સમુદ્રમાર્ગે તો સૌમ્ય દિવસ પાડા કે છે હું ખુશીના રંગે
નઈ રહ્યો છું સાંજના ૯ વાગે પારીસથી રેલ રવાના થઈ બીડ વખાનું
ન હતી, એક ખુબુશ નેકાવાદને સુઈ ગયા રાતના બારેક વાગ્યા
ત્યાં એક કોશ અવાજે જવાની દીધો : 'હાઈવ દિટવર'

મેં આખો ઉધાડી ભેખે તો એક જર્મન કૌશ અકસર ગળ્યાને
પહેરી મુઠિ પર તાવ કેના પોશનાક હોમો છે, અને 'હાઈવ દિટવર',
'હાઈવ દિટવર'ના પાંચાર ઠરી રહ્યા છે વર્તમાન જર્મનીમાં પ્રત્યેક
સાપ્તહના જિવાન અને દરેક માનુસની કંઠ પર હિટલર અવાર છે,
સલામ-અલેક, નમસ્તે, હનિગના બદલે સૌને 'હાઈવ દિટવર' જ
કહેવું પડે છે. જેના અર્થ 'દિટવર જિન્નાબાદ' સમાવે. હું 'દિટવર
જિન્નાબાદ' શા માટે કહેતો ? મેં અકસરની સલામને ઉત્તર 'શોલામા
ઓપીકો જય'થી વાળ્યો. તે આજના કેવળ જ આસા દેશની પ્રજા
દમી, કોઈકે કઈ વાતના લીધા નહિ અને પાસપોર્ટ મેવા માંગ્યા
મામાનની તપાસ લીધી તો તેને બાર વખત કાનો કે માત્રી પાગે
ઑટ્ટો ક્રેમ (દેશ) શોલાક ખમીસ, રાતે રાત માટેના બે પાપનખા
અને કબવા વાજવાની સામગ્રી હતી અને હાઈવ રાઈટર સિવાય કશું
ચોજ જ નહોતી. 'મારો બાકીનો આમાન મેં કાર્ગો જાડાઓથી રવાના
મરી દીધો છે, નહિતર આ દેશને મુસાફરીના બારે હાડગારી વડત
હજબમ અખાન કલાક પર્વત નાકી જર્મનીની સરહદ પર ચોથો-
કોઈ હતી, અને ક્રેમની અમરકરેમ્કે ભરે સમગ્રીથી બધે અલિનજી-
પોનું પ્રવાસીઓના પામપોર્ટો તથા સામાનનું નિરીક્ષણ કર્યું આ
મુકદ્દમા પ્રવેશના જ અખાદ ગયું કે આઈ લરદરી સાસન છે અને
પરંપરાઓને ધુણ તથા ગિરફારની દહિન ભેવાગા આવે છે.

નાઝી શહેર

મ્યુનિચ, ૬મી નવેમ્બર

સુવારે સાડા છ વાગ્યે નાઝી બર્લો પહોચા મેં જર્મન ઇન્વિરાડિક્શન-
નેરીના મદદથી મેરાનની હોટલમાં નારતો કર્યો અને સામાન ઝટ-
વાન પર જ ખુશી શહેર ભેવા નીકળી પડ્યો. દરેક જગ્યાએ રબળે,
દરેક જગ્યાએ ન્યુન્ટાક ચિર્મી, દરેક જગ્યાએ હિટલરના ચિત્રો!

મ્યુનિચ શહેર વહતું પશુ સાફસુષ્કે અને ખુબચરત હે રિવ-
પાર હોવાના કારણે આજે શહેર પર નિ સમ્પત્તિ કપાનિલી છે. કદી
સખત છે, પશુ આકાશ વચ્ચે છે અને તડકો નીચેલો છે. હબર
પરથી આ નવર જર્મન સમૃતિ અને હતાનું પારણું રહ્યું છે. અહીંની
ઐતિહાસિક ઈમારતો, આટ્ટે નેવરોના અને બનીયાઓ ભેવાલાયક

આ વર્ણનમાં આપના શહેરોમાં થઈને
ગતો પ્રવાસનો માર્ગ દર્શાવતો નકશો

છે પરંતુ મ્યુનિચ આવે નાઝી બર્નરિયનનું પારણું હોવાની કોમિયને
જાણીતું છે મેં પેટી કોલપરમાં અવેલી સારાન-પીડ કોઈ, જ્યાં દિલ-
હરે પ્રેમજનો કરી રોળની નાકી પાર્થ નજાઈ હતી નાઝીઓએ
આ શહેરમાં કેટલી વે વાર કલેઆમનું બનતર ગરમ કર્યું છે, અને
પરમ ક્રિને જોવા જ દોઈ 'પરાક્રમ'ની વાદનો પ્રમુખ કામજવામાં આવ-
નાર છે, એ જ માટે આખા શહેરને નાઝી ધબલો અને ચિર્મીની
સમવવામાં આવ્યું છે પ્રત્યેક મળે ગળ્યાને પહેરેલા કૌશ અકસર
અને નાઝી પાર્થના સર્વો. અકડતા ફિંગોયર ગાય છે. હું એક આઈ
નેઈરી ભેવા નેજા તે ચિત્રકલાના નાદર અને અપ્રાપ્ય નમૂનાઓથી
બરપર હતી, પરંતુ તેને જોનાર ત્યાં મારા ગિવાય શાય એક જ બીને
માણમ હતો, એ શિકલથી ચઢી ચિત્રકાર દેખાતો હતો.

હિદી વિધાર્થીઓ

કેરોનારતો હું વિધાર્થીઓની એક હોટલમાં જઈ ચડ્યો. અહીં
તલાક હતી થોડા દિહી વિધાર્થીઓને શોધી મળ્યા. પ્રથમ તો તેઓ
હત્તાહથી અજા, પરંતુ શૈક્ષિક વારમાં જ્યારે તેમને માલુમ પડ્યું કે
હું 'આંબે કૌનિકલ'ના પ્રતિનિધિ છું, ત્યારે એ બધાને કોઈએ કોઈ

કામ વાદ આવી ગયું ! એકે કંઈ માટે પુસ્તકાલયે જવાનું છે, બીજે બોલ્યા : કમા કરો, આપ એવા ખોટા વિષયે આભ્યા હો, જ્યાં માં મારા પ્રેક્ષકર પામે મળવા જવાનું છે, નહિતર આપને આવશ્યક મહેરની સહેલ ફગવત બેઠાણું હોડારી રહી ગયા તે મારી પામે દિલ્લે વર અને નાઝી માનુની તારીન કરવા કામગીરી જ્યાં મેં તેમના દરિયાંનું પડન કંઈ અને દિલ્લેના અભ્યાસોદ્યોગ વૈષ્ણે કંઈ ત્યારે તેઓ ખૂબ મજાસાર, અને કોઈ ને કોઈ બાદાનું કાંઈ વિચાર મધ અથા મારા આ હમવતનેએ મને એકોડે મહત્વા બાદ મેં કેટલાક અમેરિકન છાત્રા સાથે મેળાપ કર્યો. તેમના પક્ષે કેટલાક દિલ્લેના સમર્થન દતા, પરંતુ એ જ કારણે તેમણે મારે બદિલકાર કર્યો નહિ બલકે વેદક રીત મને મહત્વા રી, અને સાથે આવી રહેર હેખાલુ.

સાને એક મોટર બસમાં પસાની સહેલ કરવા ગયા. અનિયતી મંખીપ જ એક પર્વત પર Berchtesgaden નામનું નાનું રમ્ય ગામડું છે. આઈ દિલ્લેના પેશા બન્યો ત્યારે જ્યાં વેરબર્ગેઈન સાથેએ જંગલ ખુલખાર લોકેક સાથે પેશી નામનીન સંધિ કરી હતી ત્યાંથીના

રાત્રે અનિયતી રવાના થઈ સવારે ત્યાંથીના પહોંચ્યા એક જગાનામાં આ મોટર કુરુપની સોથી મોટી સંસ્થાનતવ પાસનપર દવ એ વખતે આંકિયાના સહેનશાહ અર્ધે કુરુપ પર શાસન કરના આને આંકિયાના વિરનના જર્મનીનો એક પ્રાન્ત માત્ર છે ત્યાંથીના પર જા રીને બર્લિનથી કુકમત કરવામાં આવે છે, જેની રીતે દિલ્લી પર લાનની 'ત્યાંથીના પ્રાન્ત બેરિટાસિક હમારનોથી બર્લિન પડયું' છે. તરફ કમ્મે વિશર મહેલો, શાનદાર છાત્રાલે, બનીયાનાં, બાવતારના અને બીજાં બેરિટાસિક પ્રમારો નરેર પેરે છે દવ નવા વર્ષે લગી હુનિયાના ખાલેખાલેથી પ્રમાનીયા ત્યાંથીનાને લેવા આવવા દતા આ મહેરની અર્ધી વખતેના આધારે એ પ્રવાસીયાના આનમન પર દત્તો પક્ષ જ્યાંથી આંકિયાના દિલ્લેને કમ્મે લીધું છે ત્યાંથીના પ્રવાસીયાની સંખ્યા દિન પ્રતિદિન ઘટતી જઈ રહી છે એ બિચારે દેશના આર્થિક હલન પર ખૂબ જંગલ મૂલીવાદીના અને જંગલ કુકમતવ વર્ષે રવ રચાવિત થઈયું છે આંકિયાની તે જ લાલન છે, જે કુરુપ વખતે કુકમતોની બેરિયાઈ અને આર્થિકી વસાલદતો તથા સંખ્યાનોની છે ચક્રવી

ત્યાંથીનામાં થાળી કુકમતો બંધ પડેલી હેખાઈ ચેના પર મોલનોરા પોરકર મોટેલા હતો, જે પરથી જાણતું કે સમજનાર્થ જાળજતીથી એ બધે જાણી રીથી હતી, કેમકે ચેના માયેકે વહરી દતા વહરી ચેનાથી થોડીક નાનીનાની કુકમતો દવ પડ્યું છે, પરંતુ તેના કપર પક્ષ પોરકર લાનિયાઈ છે, જેમાં જર્મન નમવના સહેલિયાને લાકેઈ કરવામાં આવી છે કે અર્ધી નેના જીવિતે કે લેમે નહિ દુ બનીય છેને એક વહરીની કુકમતો ચિતો ખરીદવા પેકે જ્યાંને બદાર ની જ્યાં ત્યાં એકે જાણવશ પાસપ્ત કરવા નાઝી નવધવાને મને થાળુ જ દલકે દેલેભાં ધમકાવતો મર કર્યો. પરંતુ આપણે નો જગાને ચાર મન તુર્કી (મારા મિત્રની સાથા તુર્કી) જેવો પાટ દત્તો, જેથી મને જંગલ મગદોશ મદપો, અને નેને જે જંગલ બાપા પેશી મેના નથી' જેવા શબ્દો હતો કુકમતો મેળવ્યા.

માયેર રહેરની સહેલે પડ્યું બનેલરે પાલનાશનરનાસ ચેના વિનામ માટે રહેના હાંવડામાં પાટીચે પડેલી હતી આ પાટીચેના પર પક્ષ મોલનોરા મહેર અરેનામ લેખેનું 'દેન આર્થન નમલ (સાદી) ના લોકો માટે.' બીજે કોઈ એ પાટી પર વિનામાંનો નથી. જે જોયું કે એકે થારી વહરુ, જે બલની શાક

બાદ વનેનો વાદે થેપે ખર્ચે જરૂરની થાડી આવની હતી તે માથેને એક પાટી પર બેસી ગયું. તુરન જ એકે સિપાઈએ આવી તેને કહાડી મૂકી અને બનીરોને ધમકાવી મેં વિચાર્યું 'યુ આ મુકમત કુરુપ' મું આ જ જંગલ સંસ્કૃતિ' જે દિલ્લેનામાં અને અખતાસ અને બલપાલના બધેનેને કર કરવાનો વાલ કરી રહ્યા છીએ, ત્યારે અર્ધી જર્મનીમાં નાઝી કુકમત એ જ જરૂર માટે બીજે રૂપે અખતાર કરી રહી છે. એ તો મને બાબર જ છે કે નાઝીએને જર્મની અને આંકિયાના વહરીઓ પર વેકારેવા જુલોડી મુલકો છે. બંગને કલક કર્યા છે; જેવો વહરીઓથી ભરી દેવામાં આવી છે; એમને જરૂર બાર વિનાના કરી રીધા છે; એમની કુકમતો અને કોળાર જાત કરી લેવામાં આભ્યા છે. પક્ષ ને છતાંય આ જુકાનું પાટી પડેલી કેટલી મુકમત મને એકે અસલ જુલક રાસુ લાગ્યું ત્યાંથીના મેં થાળું નવનરજકે દરવ લેવા (ખાસ કરી રહેરની બદાર બાંનેનો દેખાવ અતિ બાદર છે), પરંતુ મેં નાની ની ક્રીધું જે દવે હદિ વીચેના નહિ નકે, જ્યાં કુરુપી વહરે વહરી રીયાને મહેરના માર્ગોના કિનારે પાટી પર બેસવાની જન નહિ મળે

હંમેરી જુલપેટ, તમી નવેખર

ત્યાંથીનાથી જુલપેટનું અતર વધારે નથી ત્યાંથીનાથી મારના જવાના થયો અને મારના નવ વાગ્યે હંમેરીના સોથી મોટા નવર જુલપેટ પહોંચ્યા. મારનામાં એકે પ્રવાસીએ એકે હોટલનું નામ બતાવી રીધું દવ. તત્કાલ ટંકની કરી ત્યાં ગયો. પક્ષ જાણક થયા પડી માલમ પડ્યું કે બાર નો સહેરના સોથી મોટા અને માંધા દોરેલમાં પહોંચી નવા છે 'જમ્મુ મતનો કાલવરો દત્તો, જેકે પાટી મોટી સાને ખીછ કોઈ અરેની દોરેક શોધવાની દિમતન થાડી એક નાનો રમ (લનન નેજના હસે કંપિયે) બાટ લીધો મને બોળન હતી, સ્વચ્છ નરમ વિચારના પર મેં સુતો કે વેલોડા વાને સવારના નવ !

જુલપેટ વાલનવમાં રોકે નહિ પક્ષ મેં મહેર છે, કાનુણ નવીના એક તર પર જુલ પડેનું છે, ને ખીલ તર પર પેટ દત્તો મોળા વિષેપ ન બિચારી લોકો આબાદ છે, જેની શીકેક-સૂરન પલેઅરી આ પક્ષા દિનીયાને જળી છે બોળન પક્ષ નાપાની મારકે ચરકેદાગ દોવ છે, આ સહેરનુ ચિટિવાપર (જી) સમનન વિષયા પ્રજાતન છે મારે નવીના કિનાર પર પક્ષ અતિ રવ વાલવમ્મ દોવ છે

હંમેરીના સોથી મોટા પ્રક્ર દિનની પેકે જર્મનીનારોને છે કેમ સમમતની જર્મીન પર મોલનોરા જર્મીનરોને છે જ્યારે છે, જે નવીલ બેરોના પર તરેદવાર જુલક ને છે હંમેરી એવાચાને લોકો નો ખાલરોનેમાં આવી રહ્યું છે, અને બાળની બરી વસતિ મુકિમોની બિરની મુલકે છે સમકાલે પરિસ્થિતિ એ છે કે દિલ્લેર અને મુકોલિની બને દંબરીના સામકાલે નોનામાં પાલક પુરુષ નાના ખર્ચો રહ્યા છે, અને નાઝી નવાડનીટ પ્રચારકે લેજોડીથી થયું 'જુલ છે દુકમન નાઝી દખની છે, અને માર્કે તથા કિસાને કપર જમી સખી થાનવ નમ્ય છે પક્ષ ને છતાંય જર્મની અને હંમેરીથી બલમિત છે. હદિ એકે તરફ નને છે તો હદિ બીજ તરફ. દનરની ગિમવન છે કે તન મુકમતો નેના કેટલાક પ્રાન્તો મહાનિવાને દવારે કરી રવામાં આવ્યા હતા. જેની સામગ્રી આલકાલ પ્રબળતાને માર્કે માર્કે છે, અને દિલ્લેર તથા મુકોલિનીના એજારો બેને લોકો પૂરો જાન નેજની રહ્યા છે.

રમાનિયા જુલપેટ, તમી નવેખર

જુલપેટમાં ને દિવમ દેખવા પડી મતની જેવો રવાના થઈ, આજે સવારના રમાનિયાના સોથી મોટા મહેર જુલપેટ પહોંચ્યા.

પારીસથી કરાચી

વીસ દિવસમાં સાત દેશોના કરેલા પ્રવાસનું રાષ્ટ્રિક વર્ણન

લેખક
અમલ અહમદ અબ્બાસ
અનુવાદક
કમાલુદ્દીન દરખાદખાન

[બોમ્બે કૌનિલના તરીખાવાના અરજીના નામી દિની પત્રકાર, લેખક ને પત્રિકા, ખ્યાલ અર્થમાં અબ્બાસ ની રમદશી દરમિયાન આશિયાતિકા આ રસમ પ્રવાસ-અહેવાલ, તેમની રસમ પ્રવાસકાર્યોના અભિગમોનાં શોધક પુષ્ટોનો અનુવાદ છે, એમને અમારા પોતાની વિશિષ્ટ શૈલીએ પારીસથી કરાચી સુધીના અગ્રી ગળે કરેલા પ્રવાસનું બાબત કહ્યું છે]

પારીસ
પત્રી નવેમ્બર ૧૯૩૮

સ મુદ્દાવાનો તે સીમેન્ટ હિન્દ પાટા પર છે. હું ખુશીયા રમુંને નઈ રહ્યો છું. સાંભળના છવાને પારીસથી દેવ રવાના થઈ બેસ વધારે ન હતી. એક ખુશીયા સંતોષાઈને મૂકી નથી. રાતના પારક વાગ્યા ત્યાં એક કંઈ આવાજ નવાની હોયો. 'હાઈલ હિટલર'.

મેં આખો કચારી એવું તે એક જર્મન રીઝ અલ્સર અખેચ પહેરી મૂઝે પર લાવ હતો. એકનાક એક છે, અને 'હાઈલ હિટલર', 'હાઈલ હિટલર'ના પોકાર કરી રહ્યો છે. વર્તમાન જર્મનીમાં પ્રત્યેક રાજસના હિમામ અને દરેક માણસની છબ પર હિટલર સ્થાવર છે. સલામ-અલેક, નમસ્તે, હુનિશના બદલે મોને 'હાઈલ હિટલર' જ મહેલું પડે છે. જેના અર્થ 'હિટલર જિંદગીના' સમયે. હું 'હિટલર જિંદગીના' શા માટે મહેલું ? મેં અલ્સરની સલામનો કપર 'મહાત્મા નાથીની જયશ્રી' વાળ્યો. તે સમયમાં મેં જ જાણી પ્રથમ હશે, મેં હાથે હાથે વાગી હોયો નહિ અને પાસપોર્ટ જેવા મામ્લા સામાનની તપાસ લીધી તે તેને બાદ નવાજ જાની કે મારી પાસે એટલી કેન્દ્રિત, માથો ઢાલક બનીશ, રમને ગુલા મેટના બે વચબવા અને જાણવા વાગવાની સમગ્રી હતી અને હાઈલ રાહીર સિવાય કંઈ ખીજ નહોતી. મારો બાકીનો સામાન મેં જાની જાણતી રવાના કરી હોયો છે, નહિતર આ દેશને મુશ્કાલીમાં બાદે હાડગાદી પડત

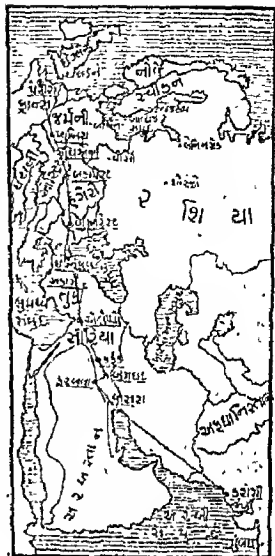
લગભગ અધાક કલાક પૂર્વે વાડી જર્મનીની સરહદ પર રાખેલી રહી, અને વરુની અમલકારોએ બાદે સખીથી અને અવિનયી-પદ્ધતિ પ્રવાસીઓના પાસપોર્ટ તથા સામાનનું નિરીક્ષણ કર્યું. આ મુદ્દકમાં પ્રવેશતા જ જાણુ અણુ કે ગલી લરકરી રાજસ છે અને પરદેશીઓને ઘુણુ તથા તિરકાટની દિશા એવામાં આવે છે.

નાઝી શહેર

મ્યુનિચ, ૬ઠી નવેમ્બર

ન્યૂવારે સાડા છ વાગ્યે નાઝી અર્ધ પહોચી. મેં જર્મન દમ્પિસ સિટિકા-મેરીની મક્કમી સ્ટેશનની હોટલમાં નારતે કચો અને સામાન સ્ટે-શન પર જ ખુજીને શહેર બેસ નીકળી પડ્યો. દરેક જગ્યાએ 'ખમે, દરેક જગ્યાએ ગ્લિટક ચિટ્ક, દરેક જગ્યાએ હિટલરનાં ચિત્રો.'

મ્યુનિચ શહેર જૂનું પાણુ સાફસુધર અને ખુબસુરત છે. રિવિ-વાનાં કારણે અને શહેર પર નિરખતો છવાયેલી છે. કદી , પાણુ આકાશ સ્વચ્છ છે અને તરફ નીકળેયો છે. જલ્લેશ પર જર્મન સંસ્કૃતિ અને કલાનું પારણું રહ્યું છે. આઢીની પારણી, આદે ગેકરીની અને બનીયાઓ જેવાસાથ

આ વર્ણનમાં આવાના શહેરોમાં થઈને જતો પ્રવાસનો મારો દર્શાવતો નકશો.

છે. પરંતુ મ્યુનિચ આવે નાઝી અર્ધરિયતનુ પારણું હોવાની હેસિયને બાબીર છે. મેં પેલી બોધશમાં આવેલી શાસન-પોક નહિ, ત્યાં હિં-લ્લે પ્રવચનો કરી પોતાની નાઝી પાર્ટી ક્ષાપી હતી. નાઝીઓ આ શહેરમાં દેડથી વે વર દરેકજગ્યાનું બંદર મરમ કહ્યું છે, અને પરમ દિને એવાં જ નહિ 'પરાક્રમ'ની વાસ્તો પ્રસેન બેચવવામાં આવનાર છે, એ જ માટે આખા શહેરને નાઝી ધવલો અને ચિટ્કીથી સભવવામાં આવ્યું છે. પ્રત્યેક મહેલે અખેચ પહેરેલા ફીજ અલસરો અને નાઝી પાર્ટીનાં મલ્લો. અકડના દિશાવાચ થાય છે હું એક આઈ પેસેરી જેવા ગુણે તે ચિત્રકલાના નાદર અને અપ્રાપ્ય નમુનાઓથી લરપૂર હતી, પરંતુ મેને જોતર ત્યાં મારા મિત્રાથ માત્ર એક જ ખીમે માણસ હતો, એ ચિત્રકળી યહુદી ચિત્રકાર હેખતો હતો.

હિંદી વિદ્યાર્થીઓ

ઈંગ્લેન્ડનો હું વિદ્યાર્થીઓની એક હોટલમાં જઈ બેઠો. અહીં તલાશ કરી થોડા દિવસ વિદ્યાર્થીઓને રોપી કાઢ્યા પ્રથમ તે તેઓ હસ્તાલખી બધા, પરંતુ થોડા વારમાં નવારે તેમને માલમ પડ્યું કે હું બોમ્બે કૌનિલના પ્રતિનિધિ છું, ત્યારે એ બધાને કાઢીને કાઢ

છાકા છે એ ખુશ થવાને 'પારી' મહમુદ કહે છે, 'એકે એનારિસિયાના યુદ્ધમાં કમાલના મેન-યમા એ પણ માનેષ હતા. એને એને તુર્કીમાં રહેતા આરિસ બોલો વખત પીની ગયા છે, હતા થે હિંદુસ્તાન પાછા જવાની તેની દિલ્લા છે અને રહેવા લાગ્યા. એ દરારો ક્યો હતો કે ત્યાંકે મારો ફેગ આઝાદ થઈ જશે ત્યાં જ પાછો જઈશ, પરંતુ હવે વિચાર છુ કે એ પ્રીક્ષામાં ચાલ કમર તમારા થઈ ન જાય"

અંકકાર

હતમખુદથી માને રવાના થઈ મપાને હુ અંકાર (અંગાંગ) પહોંચ્યો. હતમખુદ ઔતિદારિયે રમ્ય છે, ત્યાં દર-કરિમાન પુરુષા હુ રોરીયા સંકીર્ણ અને ક્ષોધા-તીથી છે એનાથી હવલ, અન્ના ક્રેટલ નહું છે કે ભલે નાથે જ બનીને તૈયાર થયુ છે, બન્ને હવલ મુકરિમકરીને તૈયાર પણ થયુ નથી. મેંટરા દરારનો હવલ બપોઈ ની છે હતમખુદગા બની પુરુષ અમર હવલે ને નમર ને છે, પરંતુ અંકાર તદન પુશ્ચિમાત્મ નવર છે ઈમારતો, શોમેનો પહેરવેગ, રહેવાની દળ બધી જ પાને અંકાર અને યીલ કઈ હુકાપીય અથવા અમારિકો મહેરમાં પરજ કચી મુકરે છે

આપથી પદર વર્ષ પહેં અંકાર મુઠા રમુઠા એ નાનો રમ્મો હતો આજે એ તુર્કીની રાજધાની છે સરંકારની બધી ક્યરીયા, પાશ્વિમિટની હમારત, પરકમના એકચીખાતા, બધા આદી જ છે શહેરથી થોડાક માઈલના અંતર પર એન્ટેરની નિખર પર કમાલ આતા તુર્કી ગકાલ છે, ત્યાંથી નવન તુર્કી એ ધરતી પોતાના બનાવેલા શહેરને વિરસતુ ને સમુદ્ર થતુ સોયા જરેતા હતો અકાગને રાજધાની બનાવવામાં કમાલની બાંદે મસલત હતી હતમખુદમાં પુરાના પિશ્વરત-યુગનો આતમ પ્રવિષ હતો ત્યાંની વસતિ દિ-મુસ્ત અને કમાલના મુશ્કામ્યાની રિંદાથી હતી. ત્યાં એડીબાની વિપુલતા આ હતી, અને દૈક ચિને કામ કરનારાઓની લેખુષ નવન તુર્કીના મુઠે એક નવા જ શહેરની આગમ્યકતા હતી, અને અજ મુઠે અકારા તૈયાર કરવામાં આપુ નોરની નામવા ક્રેક થોડકા કમાલ આતા તુર્કીને બાવલું છે ત્યાં ગોડા પર સવાર થઈ રાત દિવસ પોતાના નમર અને પોતા ના મુકની એ દોડી કરે છે એ બાવલના સા-બખા પર તુર્કીના જન આઝાદીના આગરકે વે પુકે એનિકોના પતજા છે. એના દૈક સીનું પતજું છે, જે પોતાની બાધપર એ મેટા ઓ-ગબ-ગોળા કપાટને જઈ રહી છે આ ને બહાદુર મદિવ્યાનુ ન્યા-રક છે, જેમણે પોતાના બાદમાં અને પતિઓની દેહાવેલ પોતાના મુકની આઝાદીની આતર લેખ્યા બાન સીધા અને પ્રાંતુની આહુતિ આપી. નવન તુર્કીની કોઈએ મગજીય અને સામાજિક ક્ષત્રામાં જે સમાનતા અને આધીનતા પ્રાપ્ત છે, તે તમણે પોતાનુ સોમિય પદારીને મેળવેલી છે.

તુર્કીના સોથી વિશેષ કમાલમેર-દમ્ય દોષ તે તે બાજક-બાજકી છે એના અમુદો છે, જે મવારના માગ્યા જતા નહોતે જે છે મંક મહેર, રમ્મો ને નાગમાં બાજકની કેળવણી કરવાત અને મુન ને પાદ્ય પુરંદોર નહિ, એક સાથના ખામ મકેરેશ પણ મર-કા આજે છે જેમને મેળવણી પ્રમરની જાય છે, તમનેગ તુર્કીમાં માપીય જીવનની એક નવી વડર ફેલી રહી છે. ને કેવળ બનવાની સોમિતિ દાલત એક થતી નથી, બન્ને તેની અર્મિક ગિતિમાં પણ મેષિયાત પ્રમતિ ફિશિમાર થાય છે મગર તરારી રેગના બાજેખુદમાં કારખાતા કપાટવામાં આવ્યા છે બંનેની નવી વેગ-મિકેટ્રય પર વિદ્યોતવાવામાં આવી રહી છે. નહેરના પ્રમધથી સંવાગ

પ્યારા ઉસ્તાદને

(મોનેર-વાકાના)

બારી દેરો ચપળ મુજને બાહ તાંબે બતાવે,
ધાંકે માથે અમર મુજને તારા ફરી મિસાલે;
દેરે આરે બધું તવ દેરો, પામ રાખે વદાયે,
માથે તારે હરમ અથવા ઠારબને પચાવે:
મારી માથે ત્યમ તુ વરને જે તારે રીત નાવે!

તેમનાથી તર અવનવા થા નવાએ નવાયે
સુકા બાંધે અમર, રમેર ખાકી વા નવાયે,
અધિ છાની કપર મુજને શકિએ વા અવાવે:

મેં તો મારી ખિદમત તને મોપી માનિંદાવે,
બાબી મારી તવ થઈ ગઈ ગિદવાની દવાયે,
માનોપી મુજ સાગ મને કા બહાકી બતાવે,
નામી બીલે છિનવી મકશે ના મને માઇ કાંચે.
રેવી તારી અનુમાનિ, મશે તે બધુ મુજતયાયે;
કા કે મારા કમ્યપત્તી તાદરે હતત હાવે

પતીક

આ પતિની બાવીશી મુજ દરારિયન ફેરેટીજા, પગ પ્રામતુ પાણુ
એમવિગેર કંક બનાવવામાં આપુ છે આખા કાવચા માવ જે જનને
પ્રમ છે, તેમણેની સાત આજ ત્યોકરી અધિકાર મુજનિયમ પગ સાગેપામ
બની રાખે છે કોનલના બીલ કમો તેમજ આમિલેની ફિશી કરવાની
પૂરને પણ ત્યામ મગુ છે બાક-સિગીર પકી, નવામર-ચાતુ, હરમ-
અન પુર, નવાયે (નવાયા વડે-કોમિયા વડે, બિદમત-મેવા, માનિંદાવે
-શાયમું, બાપી-અણ્ણેના કાંચે-અવચમા, મુજવાયે-અમરારોને

એના બનીયા તૈયાર કરવામાં આવે છે તારાથે એ છે કે વનત્ર
તુર્કી પ્રનતિના પથે છે કાગે મારા ફેગમુએ પણ તુર્કીના કમા-
લરખી આવ મદમુ કંક

મારિયા

અંકારથી રાને રવાના થયો મારા મદપ્રવાસી એક દરારી અને
તેમની પત્ની છે, જે રેન્ડે કે ફારસી સિવાય બીજા કોઈ બાષાનમુના
નથી હુ રાગતી નામનુ જ બાણુ હુ ને રેન્ડાના મગદ મુકાની મને
બજર નથી. કળા નરમી, "દુ" અને અંધેછને મેળવેને તથા દુનારા-
આધી કામ લઈ, તેમની સાથે ધાનીવાર મુશી વાનો કરેના વગે

દાર્દિન કારમા દેટલાક અમેરિન નવપુવાનેથી મુકાકાન મ,
એના આ રમને અજબતાન જઈ રથા છે અમેરિકન તેવની રેપની-
આને મુકાશ જ અજબતાનમાં હલરા મવા છે અને એ બવા એ
જ ગિમિગિમાં ત્યા જઈ રથા છે પણ અમેર પામુ છે, જે દીન
જઈ રથા છે એ પણ તેવની રેપનીઆના નોકર છે, પરંતુ તેના બી-
લઆથી અજબ જ વડે છે ન અમેરિકનો માથે વાનો દે છે, ન ના
મારી માથે પરંતુ અમેરિકનો માથે માં બજ દાની થઈ ન. મગદા-
વડા અને ગમિક પ્રક્રિતિના સુવાન છે. દિન સંમેર પણ ઘણા પ્રક
કળા રદ છે, જે રાષ્ટ્રી કામ માથ છે કે ના પણ ફેગ મનેર પુનિ-
વામાં મેકીકે અમાલના છે કમાલન તરીકે તેમનાથી એક પડા
લાગ્યા છે મુજ મુજ-મામેટો દોવ છે જે મગદકા કમર આપ્યા
ના, અમે દારી પર સવાર થઈ કામે જઈએ બીબ"

બીજે દિવસે ત્રીજા પ્રદર્શ પાંચ વાગ્યે અમે સીરિયાની સરહદ પર પહોંચ્યા. અમારા વર્ગમાં અહીં ડગ્લસ શારીંગે (સીરિયાને) ધૂસી આંખો ને દત્ત સુધી સામાન લાવી દીધા તત્કાલ મને દિલ્લી યાદ આવી અહીં આ સીરિયાનોગા પુરુષો તે સુરેષિયન લેખાશપર તુર્કી દોપી પહેરેલા હતા, પછી સ્ત્રીઓ તે નઅસિય પુરુષિયન બહેને કેન્દ્ર વસ્ત્રોમાં મઢાએલી હતી. રન મોરે હોવાના કારણે તેઓ તલન છડાસિયન અલબા રપેસીર દેખાતી હતી. રાત્રે આઠ વાગ્યે ગાદી હાલ અંક (અંકિયો) પહોંચી. એ સિરિયાનું મોટું સહેર છે, અને એક યુગમાં પોતાના ગરીસાઓ માટે જનવિખ્યાત હતું.

સવારે મે નવયુવક સાથે મુલાકાત થઈ. એક ઇસાકી છે, જે ઇલાડથી શિક્ષણ પર કરી આવી રહ્યા છે બીજે સીરિયન છે, જે માન્સમા હવાઈ જતાજનુ કામ રીખી પાછા આવ્યો છે ઇરાકીએ મને કહ્યું કે એકે આ મુકાબાગા છે, પરંતુ નાગમાન. હવે જની સિલ્લની અસર કામચ ઉપકારમાં જેલું દેલે જીનીકે છે તેના ઘનસા સિરિયા જનીઓને મળેલા છે, અને બસરા, સિરિયા વાશુમાર્ગનું વિરાટ કેન્દ્ર છે સીરિયન સુવાન પાસેથી માલુમ પડ્યું કે એકે કેન્દ્રે રવય પોતાને સોલસાસનવાલી પ્રલ કહે છે, પરંતુ સિરિયા ઉપર તેઓ એટલી જ સખતાઈપૂર્વક હુકમત કરે છે, જેટલી સિરાનિવાસીઓ પોતાના સરખાને અને અંકુગ હેઠળના દેશોમાં.

સવારે નવ વાગ્યે ત્રીલકચક પહોંચ્યા. રેલની લાઈન અહીં ખતમ થઈ ગઈ. અહીંથી કુલ સુધી મોટરથી જવું પડશે, અને પછી ત્યાંથી બમરાઈ માટે રેલ મજરો.

ઈરાકમાં પ્રવેશ

ત્રીલકચકથી રવાના થવાના એક કલાક બાદ અમે સીરિયાની સરહદ વડાથી ઈરાકમાં દાખલ થયા. સરકતો શુ, ખાલુ આ રેગિસતાન (શુ) માં મોટરોના અવરજવરથી એક કાચો રસ્તો બની ગયો છે, તે ઉપર જઈજતાનાફેરા અને જઈ રહ્યા બીજે સાંજ પડતા મોસલ પહોંચ્યા, રાત્રે ઠાક બનવામાં થોડાં થોડાં મોસલ એક નાના કચ્છો છે, જ્યાં ઈરાકીઓની અફસોસજનક હવિદ્વાના ફરીન થાય છે.

બીજે દિવસે સવારે એક મોટી લારીમાં રવાના થયા, જે ખાસ રેગિસતાની સફર કરવા માટે જ બનાવવામાં આવી છે અદર પી-વાના પાણીનો પુરતો જથ્થો રાખવામાં આવ્યો, કેમકે મારેમાં ક્યાય સારું પાણી મળતુ નથી. ભેવાર માગડા નજરે પડ્યા, જ્યાં મોસલ કરતા થિ વિશેષ સુવિચિતી જણાઈ.

સંધ્યા સમયે કુલ પહોંચ્યા. અહીં તેલના ઝરા છે અને એ કારણે એંજેલેની સારી વસતિ છે. બ્રિટિશ મુદિવાદની છાવણીમાં વિચના ક્યા ખૂણામાં નથી ?

બમરાઈ

રોતાના કુલકથી રવાના થઈ રૂન પરીદિયે બમરાઈ પહોંચી. રાત્રેરને ભેરેને તે ભારે નિરાશા સાપડી અદેભિયન નાઈલેસના કિસાઓ વાત્યા બાદ બમરાઈની વર્તમાન દસા મેઈએની ખાતરી થતી નથી કે આ તે જ સરહદની ?

કવબાદ

બમરાઈથી એક મોટર ભારે લાઈલુ કરળ્યા જ્યાં રવાના થયા ગાજે રખાવાથી પસાર થાય છે. દુનિયાની સ્ત્રીથી મોટી ટૂંલકી, એટલે કેરળ-લાના બનાવનું દરય આંગા સગમ આવી ગયું, આ તે જ મેદાન છે, કેમકે ન્યાય અને અન્યાયની લડાઈ થઈ હતી અહીં જ ભોતરે ખુબ પચ્છેઓ નવિમ રિટરેટી અને તેના તરફરોના મુકાબલો કર્યો નો નસા ! કે દુનિયાના રિટરેટર અને ભયચારી રાસકા એ બ-

નાવથી બોધ મહલુ કરને !

કવબાદમાં બહુધા ચાનાજીઓ હિન્દુસ્તાનીઓ જ નજરે પડ્યા. ઇયામ હુસયન (સઅ)ના રોન પર એટલી મિતરી હતી કે બમેથી ખસા અહીં જતા હતા. ખુદાગ (પુરોહિતો)ની તે જ હાલત મેઈ એ હિન્દુસ્તાનમાં બમરાઈ વગેરેના મુલવરાની છે.

બસરા

રોતે બમરાઈથી રવાના થઈ રેવ વહેલી સવારે બસરા પહોંચી એ ઈરાકનું સૌથી મોટું બંદર હોવા ઉપરાંત બ્રિટિશ દવાઈ માર્ગનું જબર-ફરન મથક પણ છે. ઇન્ડોથી દિલ્, આંરેલિયા વગેરે જે હવાઈ જ-લાઈન નલય છે તે બધાં અહીં મોલે છે અંક લાઈના જમાનાના ધમ્મા હિતીઓ અમેજ જાનેની મેડે અહીં આવ્યા આવ્યા હતા અને તેમાંથી સારી સખ્યા હવે અહીં આબાદ છે. બસરામાં સામાન્ય રીતે હિંદુસ્તાની ભાષા બોલી અને સમજ નલય છે અને બમરાઈ પર બહુધા ફકોના હિન્દુસ્તાનીઓની જ છે.

ત્રીલ પ્રદેરે જલાજ રવાના થયું. આ કચ્છો-બસરા લાઈનનું નાનું જલાજ છે જે મોટા મોટા જલાઈ પર હું યુરોપ અને અમે-રિકામાં પ્રવાસ કરી ચૂક્યા છું તેના મુકાબલામાં બિલકુલ રમકડા જેવું માલુમ પડે છે, બનદાઈ પહોંચતા પહોંચતા કપિયા તલન ખસાસ થઈ થઈ એકલા એટલે મેં કેમ્પી સિદિત ખરીદી છે ચારી પાસે એક કામચા સિવાય બીજું કંઈ બિજાનું નથી એક થોડો લઈ દીધા છે. પરંતુ બહુ થાય કેટલાક મહેરબાન સહપ્રવાસીઓ છે તે મારું પોતાની પચારીઓમાંથી તલિયા, ચાદર, રોતરણ, બધાની સોઈ કરી આપી. હવે હું મહેરબી પગ પ્રસારી રૂઝ રાંકું છું.

આ પ્રવાસમાં કાંઈ ઉલ્ટેબનીય થયેના બની નથી, સિવાય કે મારા અમેરિકન મિત્રો જેવા આ જલાજથી મેહરીન જઈ રહ્યા છે અને પહેલા વર્ગમાં પ્રવાસ કરી રહ્યા છે તે બહુધા મને મળ્યા આવતા રહે છે. કાલે રાત્રે તેમણે જલાજના કપાન પાસેથી રવ મેળવી પહેલા વર્ગના લોન્ગબેડમાં મને ખાણું પર મોતર્થી હવે, જેથી અમેજ મુસાફરોને ભારે સુખ થતી હતી.

આ જલાજમાં સફર ક્યાંથી માલુમ પડ્યું કે હિન્દુસ્તાની હાલ-ઓ અને મારાજીઓને જલાજની મુસાફરીમાં કેટલી અગવડોનો સા-મનો કરવો પડે છે. હું મેં કેક પર પું તેની લંબાઈ સાઠ ફીટ અને પહેલાઈ પચારોક ફીટ હતી. આટલી જમ્યામાં જનબન સાંઠ મુસા-ફરોએ પોતાના બિજાના પાસેરવા છે મણુ યોડા, પાંચ મોંઘા અને દઝબેલ મથવા છે; દોરિય ને રાધણિયું છે; મેં એકપરાંબ બહુધા મુમાફરેનુ લોજન સમજીઓ પર રેખાંત રહે છે! રિવરબેન્ડમાં મેં નવું હવે કે દોરોના તબેજા કેટલા રવચ્છ ને હવાદાર હોય છે? અને હિન્દુસ્તાનીઓને દોરો કરતાં વે બદર સગાજામાં આવે છે. અને અફરોસ એ છે કે આપણને દોરોની ગાકડ રહેવાની ટેવ પણ પડી ગઈ છે! બોધી જ તો મારા દેશના ધમ્માજા પ્રવાસીઓને આ જમ્યાની સંજોળી ને નામ્દની પચાજ જ નથી. ફરિયાદ તો ક્યા ?

દિલ્લા કિનારા પર લીતરવા પૂર્વે જલાજ પર હિન્દુસ્તાન-નો નાનો શો નમુનો ગળી ગયો !

પુનઃ હિન્દુસ્તાન

રમી નવેગર

આજ સવારે કચ્છોની બંદરગાદ પર જલાજે લેવર નાખ્યું પા-લીસવાજાઓએ પાસોપોર્ટનું નિરીક્ષણ કર્યું, સામાનની તપાસી લીધી ધમ્મા સવાહી. ક્યાં? નાગ ? બાપનું ? નાગ ? મોંઘો ? ક્યા હેનુઅર આ પ્રવાસ કર્યો ? કચ્છોમાં આપણુ નો કરનો નાદો ને ?

હવે ક્યા રાકા છે કે હું હિન્દુસ્તાન વાપસ પહોંચી ગયો છું ?

માધુકરી

સંભાળને ભાઈ...

‘અભાજનેભાઈઅભિયયાનના’
એવું કહીને પ્રભુ તો જતા રહ્યા,
આગાધ સીધી નહિ; કંકની ચે
સીધી કરી નાદિ લગાડતી પડે.
અભાજતોને તુજ માર્ગેશોધતો
અભાજને મેહુથી છતી લેતો
તારજ મારને પજોતો રલોડ તો

તને યદિ આગાધ અતરે સીધી,
અભાજ સીધી યદિ તેજ તારી,
ને લોહી તારી મહી કંકની યદિ
તો મ્હની યે ન જરૂર ભાઈ

ધાર્યુયત ચોક્કમ ધાર્યુજે યદિ,
ને ધાર્યુજે લો કરવાની આગાધી;
ને ધાર્યુજાના તુજ ધ્યેય પામે
જવા કરે યતન તુ જોડવાને
અને અન્દરમાત તુ લક્ષમાન કે

બગીચ મહેતા

સાહિત્યાર્થ વાચન મહદાર જોશી

મરાઠી ભાષાના ક્રમિક સાહિત્યકાર, તત્ત્વજ્ઞાની, નિપુણ વિવેચક, સાધુગૈતા અન્યાપક, મર્ચકેશ નવલકથા-લેખક અને ભારતીય મહિલા કોલેજ (મિલેટન) પુનાના પ્રાચાર્ય વાગનરાવ મહદાર જોશી નથ તા. ૨૦મી જુલાઈએ અમરધામી થયા છે. એમના વિદેશભ્રમી મરાઠી વાંચકયના એક આદર્શ કૃતિકાર, મનોધી અધ્યાપક અને સાધુચિંતા લોકને રક્તુ મ્યાન પાઠી થયે ગયું છે.

એમને જન્મ કોલુ પ્રદેશના મેલાળા ગિલ્લાના જોરેનાવ નામે ગામમાં ૬. ૧૮૮૩ના ૧૮મી જુલાઈની રાત્રી તારીએ અત્યંત મરીળ શ્રાક્ષણ કુટુંબમાં થયો હતો. એમને બીજા બે ભાઈ અને ચાર બહેનો હતા; જેમના મોટા ભાઈ મહાદેવ મહદાર જોશીએ જુનાનંદ બદા-કદીન કોલેજના અનુકૂળના વિદ્વાન અ યાપક તરીકે કલિયાવાડના આજના અનેક તરુણોમાં સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિવાના કલન બીજ રોપ્યા હતા. બીજા ભાઈ નાસયજુરાવ આજે મુળાકોના જ્ઞાતનામાં કામદાર નેતા (ગે.ન. જોગ, જોશી) તરીકે મોને સુપરિચિત છે.

વાગનરાવના બાળપણના મુદ્દાર અને શિક્ષણ એમના મોટા ભાઈ પ્રોફેસર મહાદેવ મહદાર જોશી કે જે અણ્ણાસાહેબ જોશી (જોગ એ)ની તત્ત્વાવધાનતામાં, અર્ધગાંધીયર પુના વડેરે રચયોમાં થઈ અણ્ણાસાહેબ જોશી સંસ્કૃત સાહિત્યના વારનાગી હસિત હતા મેટ્રિકથી તે એમ. એ. સુધીની શૈક્ષણિક પરીક્ષામાં બધા જ પુરસ્કારો અને શિષ્યવૃત્તિઓ પ્રાપ્ત કરનાર એ બધુના પ્રોત્સાહન વડે શ્રી વાગનરાવે પબ્લિક સંસ્કૃત ભાષા અને સાહિત્યમાં મારી પ્રવીણતા મેળવી હતી. પુનાની ડેક્કન કોલેજમાં બી.એ અને એમ એ ની પરીક્ષામાં મોટા એલિટિક વિષય તરીકે વાગનરાવે પાશ્ચાત્ય તત્ત્વજ્ઞાનનો વિષય લીધો હતો, અને એમાં એમણે એટલું બધું પ્રાવિણ્ય મેળવ્યું હતું કે રાજકોટના કોલેજના સચાલકોએ એમને પાતાની કોલેજના તત્ત્વજ્ઞાનના અ યાપક મોટા આમંત્રણ આપ્યું હતું. પરંતુ એમના ભાગ્ય-કારીએ એના હતા પબ્લિક સંસ્કૃત સંસ્કૃતિનું કાર્ય લખાણેટ હતું.

વાગનરાવ ન્યાર્થ ડેક્કન કોલેજમાં કોનોપામના કરી રહ્યા હતા ત્યારે જ મહાનત પ્રોફેસર વિષ્ણુ ગોવિંદ બીનપુરકર જે આચાર્ય અણ્ણાસાહેબ બીનપુરકર (મોટાસામ્રાજી રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રવાળીના પ્રથમ પુરસ્કારો અને ‘અમર્ય વિદ્યાલય’ નામક રાષ્ટ્રીય સંસ્થાના પ્રતિષ્ઠાતા) ની અણ્ણાસાહેબ કોળના કુપર મળ અને અણ્ણાસાહેબ એમને મેયા-યજ્ઞમાં ભીનિત થવા મોટા મનાવી લીધા ફક્ત, એમ એ ની પરીક્ષા પાસ કરતા પૂર્વે જ વાગનરાવ સમગ્ર વિદ્યાલયના અધ્યાપક અને ‘સમર્થ’ પત્રના તંત્રી બની થયા વાગનરાવે સ્વીકારેલા આ છત્વન-પંથ ધ્યેયવાની હતો અને તેથી જ સ્વધ્યાય પબ્લુ બેગે જ સમર્થ વિદ્યાલય એની રાષ્ટ્રસેની નર્યાનુ અવિધ્ય કેવું છે અને પોતાની આ છત્વનનીક આગળ જતાં કેવી બેગડ સાથે અમદાઈ જરો કો

વાતની લેક્ચરમાં આ-મદ રાષ્ટ્રના વિચાર્ય કડીયમાં તારકરના એ દિવસોમાં રાષ્ટ્ર-લક્ષિતનો માર્ગ એમણે મનોમર્થે અસાદત તો પોતાના આદર્શગીય ન્યપક બધુની જેમ કોઈ સરકારી અથવા અર્ધમકકારી કોલેજમાં તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રોફેસર બની મુખી અને સત્-વરબધુ હતા મેળવી મક્કન પબ્લુ સંસ્કૃતિકિતની ધમગથી પ્રેરાઈ મુખાસીન વિદ્યાવિદ્યા-સ કરતા ત્યાગ્યું

‘રામિણી’ નામક નવનવકથા મારાપાઠી રૂપમાં છપાતી હતી, તે દિવસોમાં મરાઠી નવનવકથાના સ્વર્ગમાં શ્રી હરિભાઈ આપટેની આબુ વર્ગની હતી. એમની નવનવકથાઓ ખૂબ વચ્ચાતી હતી. પણ મરાઠીના સુગિહિત અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓએ સ્વર્ગ કેલવળી લેતા પિછારસિકાને આપટેની રચનાઓ મારાપી ન હતી. દર મુદતમાં જ રામિણી તરફ ગિફ્ટ વાગેતી ‘ચાન બેંગાચુ, મિત્રો આગ્રહ કરવા લાગ્યા કે માગિએ મનારજીમાં આપી નવનવકથા પૂરી થતા પૂર્વે જ એને પુસ્તક રૂપમાં પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ. આપના અભિનય, ચિત્રાંશના સ્થાને પુસ્તક અને સ્ત્રીરચનાના રામિંગ આપે અને દરેકને રામિણી મરાઠી પાઠ્યકથા અપ્રતિમ મનાતી. ત્યાર પછીના પીન-જાનીય વર્ષના આખામાં વાગનરાને આશ્રમ હરિણી, મંત્રિની, સુરતિ કે આ દેવ, હાનુ વાંચે વનસ્ત્રી મોહિ આદિ નવનવકથાઓ લખી (આશ્રમ હરિણી અને મુશીએ આ કેવળો ગુનસાનીમાં તરનુમેા થઈ ચૂક્યા છે) અને પરિણામે મરાઠી સાહિત્યક્ષેત્રમાં વિચારપ્રધાન નવનવકથાઓમાં વાગનરાવને ખૂબ વરોચિતરાર થઈ ગયા. કારણ કે આ સુકુમાર તરંગોની છીંટી પ્રેમકથા રહુ, કરનારા કલ્પનાવિષ્ણુની વર્તાકાર ન હતી, તે તો હતા તત્ત્વજ્ઞાની, પ્રોઠ વિચારક ને જ્યોતિષાશ્રયિયક

‘મેમેર’ પત્ર બે વર્ષ પછી વાગનરાવ યોગભાગ્યે તિલકના અગ્રેષ્ઠ આધારિક ‘મરાઠા’ના તરિક્ષેત્રમાં લેણદા નથી મરાઠા-સુધારા વિષે ઐશ્વર્ય વિચારો કમ હતા તેથી ‘કેમરી’ની પ્રસાર-પ્રચારના વિષેની નિષિતિસુન્ન પ્રગ્લિષ્ઠા એમન મારાપી નહિ પરન્તુ રાજદ્રોષી વાળતેમાં એમને લોભાન્યતાના વિચારો સિધ્ધ હતા ‘મારા-કા’ની મેલા બલવતા બંગાળીએ કરાન્યતા યસરની ક્રંથ મીતારહસ્ય તુ મયન કરી A Gist of the Gita Rahasya નામનુ પુસ્તક ક્રમ્યુ. એ વળતે એમણે સ્ત્રીથી પૂર્વે અને પશ્ચિમી તત્ત્વજ્ઞાનનુ વિશેષ અનુસીદ્ધ નહ્યું, એના પરિણામરૂપે મરાઠીના નમીર સાહિત્યને ‘મીતિસાહ’ને સુદર ક્ષેત્રે એમણે આપ્યા, એ કદાચ અનુ મુલ્યવાની લાખાંદર પણ થઈ ચૂક્યું છે. પિકાનોમાં એ મળતી સારી પ્રતિષ્ઠા નમી. હરિણીનીમાં પ્રોદેસરોએ તો મુસ્ત છે કહ્યું કે આ થાપડી તો મુનિમંત્રિનીની કમ્પ્લેક્ષાઓમાં પાઠ્યકથા તરીકે સચવા એની છે ત્યાર પછી વાગનરાવે પેટ્ટોના વિશ્વવિસ્તૃત ગ્રંથ ‘Dialogues of Socrates’ (સોક્રેટીસના સંવાદો)નુ મરાઠી લાખાંદર કહ્યું મરાઠીના દાર્શનિક સાહિત્યમાં કવરના અને ક્રેશની સારી પ્રતિષ્ઠા છે તારિવક વિષયક વાગનરાવને ખૂબ ગમતા તેથી જ એમની રચનાઓમાં પ્રોઠ વિચારોની મુલાકાત સર્વેજ અભ્યુદય છે. એમના હુકમ લેણી અને નિળનાં વિચારવિલાસ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે.

વાગનરાવના સાઠ વર્ષના જીવનકાળને માત્ર લાગતા વહેંચી ના-ખીએ, તો એ પ્રત્યેક લાગ ઉપર ત્રણ મતીપી સત્પુરોપેના જીવનની જે સુદર છાપ પડેલી ને ઐશ્વર્ય આરિચયા અદ્યોદયી જળ્યા છે. એ માત્રે સત્પુરોપેના નામ પણ અજળાસાહેબ હતા. જીવનમાં પહેલા પીન વર્ષોમાં એમના ન્નકેષ બાલવ પ્રોદેસર અભ્યુદયકલ્પે એમની સમૃદ્ધ પાઠિત્યની છાપ એમની ઉપર પડી; ત્યાર બાદના વીસ વર્ષના આખામાં વાગનરાવે આચાર્ય અજળાસાહેબ ખીનપુરદરની ગિયત્તરમાં રહી રાષ્ટ્રીય કેળવણીની પવિત્ર સાધના કરી, અને તોજ બાળમાં જે અજળાસાહેબના ચલકોમાં એમણે પોતાની રોવાઓ અર્પન કરી તે છે, અપનામધ્ય નુરવર્વ અજળાસાહેબ કવે, કૌં આચાર્ય ધોટા કેમળ કવે

હિંદમાં સ્ત્રીકેળવણી અને વિદ્યાવિધાદના મહાન કલાયક પ્રોઠ ધોટા કેમળ કવેએ ૧૯૧૬માં બાસ્તીય મદિવા વિદ્યાધીકની ન્યાયના

સ્ત્રી હતી એવા પીન રૂપમાં રાષ્ટ્રીય ઝેળવળી અને ગાત્રવાયાનાં વાદન વડે કમ્પ મિશ્રણના આ પ્રગ્લયીય કપકમ માટે પ્રોદેસર કવેને જે દુનિવિદ્યા, આરિચયીય અને કમ્પ સાહકર્મોમાં માવડતા, તે છે. હરિ રાગપદ્ધિ વિવેકર, હિં વિદ્યુ (તાવ કર્મજીવિનીની માધવ કવે-જના પ્રિન્સિપાલ) અને બીજા આપણા અરિચનાયક પ્રો. વાગન મલ્હાર જેશી. પ્રોદેસર જેશીને પણ તે દિવસોમાં (૧૯૧૮) એક પુસ્તકમાં સુવક્રો સરકારમાં મળ્યા, જે પહેલા ૧૯૦૬માં સમર્થ વિદ્યા-લક્ષમણ મેળના દિવ્ય હતા તે છે પ્રો પી કે મોરે, કેમ ને, હાસ તેઓ જાનાની પ્રખ્યાત સર્યા માટારકર પ્રાચ્યવિદ્યા યોગાધન મરિવા ક્યુરેટર છે આ પિકાનોના સહકારથી જ પ્રો, વર્ષ પોતાની વિષાધીકમાં શિક્ષણના ધારામને હમત બનાવી મક્યા હતા અને શિક્ષણના વાદનની સગરવાને સારીરીને કૌકેવી મક્યા હતા નુરવર્વ કવેએ એ દિવસ પ્રો લેગોને કહ્યું કે તમે આજ પમાર પર મળાય મદિલાશ્રમના આજીવન સમાસદ બની નહોં તરત વાગનરાવે આત્મ અને હાત્માદ સાથે એ કાર્ય મ્વીકારી લીધું

મદિવા વિદ્યાધીકમાં કાર્ય કરતી વખતે વ્યવસ્થા અને મિદામ્-ની દૈનિક્યે અનેક પ્રકારની મુશી બની થતી હતી; પણ તે મર્ડને વાગનરાવ પોતાની ક્ષેયનિકા, સત્યતા, નિર્ભયતા અને બેવક્રિશીથી નિયત લાવતા હતા અને પોતાના અધ્યાપનકાર્યમાં શેષમાત્ર પણ બેવક્ર આપવા લેતા નહિ અધ્યાપક અને આચાર્ય અને દૈનિક્યે તેઓ છાત્રોમાં લોકાકિય બની ન્યા હતા આને મહારાષ્ટ્રમાં રાતગત શિષ્યો અને શિષ્યાઓ અસુખીના નયનો વડે પોતાના એ પાનીતા ગુરુવંશને નિવાપાત્રલિ આપી રહ્યા છે

માહિત્યવિધાયક તરીકે એમને મળનાપાતા કહેવથી નેર થઈ પડે મરાઠી સાહિત્ય નરોએ નાખમાં ભસોદા મરાઠી સાહિત્ય-સમેલના પ્રમુખ તરીકે એમની વસાપી કરી હતી શ્રે. તત્ત્રીની આકાશ તે વાનપ્રધાશ્રમમાં સાતિથી પિછાડેલીની આસાચના કરવાની હતી, પણ એમની એ અભિસાના અપૂર્વ શરી નઈ ધોટા જ વળત આદ તેઓ મદિકા મેલેજના આચાર્ય રૂપેથી નિરતિ થવાના હતા, એવામાં મુંબઈમાં એક નર્મિય દારામાં દૂર રાંધેની આગની નઈ તા, ૨૦મી ઓગસ્ટએ એ અવસાન પામ્યા

આગ એક એવા પુરુષધરિત, જ્ઞાનેશીની અને કમ્પ મતીવીની હલકીકા મળાસ થઈ, જેને રાઈ આને મારાસક્ર અને લાનત્રાક્ર અને અભિમાન લઈ મડે તેમ છે એમના નિધન પર અજાર્ણ્ય અર્પણ કરતા પૂનાની મદવાગક્ર એન્સ્યુફગન મેસાએકીના પ્રધાના-ધ્યાપક શ્રી ગિરેશી જી મ્વુ છે કે ‘Mr Joshi was great as a writer, greater as a teacher and greatest as a man in society’

—નરવર વિદ્યાવધાર

રિક્ષિંગ (રજ્યુ-ક્રેડન)માં નવેા ફેક્ટર્ડ
મઈ તા. ૨૫મી ઓગસ્ટના રોજ વાંદોરના બાઈ બલવપ્રસાદ દુલેશય દત્તની, ત્યાના નામદાર સુધારકમારશી પ્રત્યક્ષિદ, સામ્યતા અમરદાર તથા મદોરના મખાવિત ચક્રદેશો તે વિદ્યાર્થીઓના એ મોટા પ્રમાણનુ મેળાપડા ગમક ૧૭૬ મિનિમ ૧૫૦૫૫ ‘નિય’ (દોરી-ક્રેડ) કરીને એ કાર્યમાં યોગ્યા ડિનયાના રોગરને નેઓં છે, એમ વાંદોરના શ્રી કીરત્તજી અપરાધ માદ લખાં મનાવે છે. આ ક્રીડામના વિશેષ પરિચય તેઓ ની મુલ્ય આપે છે
‘આઈ બલવપ્રસાદ દત્તની વાંદોરના વતની રી વરવરકીય વળના આસન્ન સુવાન છે. નાનપણથી જ આવામ તરત તે રમ લશરે છે

વામનદાસ વસુ(મેજીવી કી.બસુ)સર-
કારી લશ્કરી મોકરીમા હતા તે વખતે એક
વેળા સહેનસાહના બેનગરિની કિલ્લાબંધીને
જિતવે એમ બિલ્લે પીવાની ના પાડી એ વરથી
ઠાઠએ મેલું મારું કે સરકારી મોકર ધંધે સ-
હેનસાહને એવું નીવડે છે? ત્યારે એમણે
જવાબ આપેલો કે 'લખુ તો મારા દેરાનું બ
ખાઈ છું, ને તેને હું પૂરે પૂરો પકાઈર છું'

અનેકાર્થી શબ્દ: પદલસદ્ગ શેતરજ
પરેરે રમવા માટે આના સીતરેલું પાટિયું કે
કપડું; પડેલું નદીની પહોળાઈ; વિસ્તાર,
જમીનનો સામ્રોડ લાંબો પટો, સીતરવા
માટેનું પાટિયું કે કપડું-કપડ.

નખિતનમત ૧૪૨૮૫૩ એ એવી રકમ
છે કે એને ૧ થી ૯ સુધીના કોઈ પણ અંકથી
ગુણતા એના એ જ આકારનો નમે ત્યાંથી
રાશિ થઈને એ જ ક્રમાંક આવળાં રહે ત્યુઓ.

$$૧૪૨૮૫૩ \times ૨ = ૨૮૫૭૦૬$$

$$૧૪૨૮૫૩ \times ૩ = ૪૨૮૫૫૯$$

$$૧૪૨૮૫૩ \times ૪ = ૫૭૧૪૨૮$$

$$૧૪૨૮૫૩ \times ૫ = ૭૧૪૨૮૫$$

$$૧૪૨૮૫૩ \times ૬ = ૮૫૭૧૪૨$$

પણ અચરે ૧૪૨૮૫૩ ને ૭ વડે ગુણશે
ત્યારે ૯૯૬૬૬૭ આવશે!

(રીરાત્રી બીવછ)

ચિત્રરમત: ટપાસમાં આવેલા નકામો પોટકાઈ
હવે આ બંને ચિત્રો એકીને પછી તેજ વાપુ કે
દેશની બહાર વડે મોટા ચિત્રમાં કસકરિયાળી
જીંદીથી બતાવેલા આજ કાળે કહેા. ત્યારબાદ સમજાવણા જિતને ગોળામદે કાળી તેની વગરે તથા મોટા ચિત્ર વચ્ચે બતાવેલાં યોદ્ધા
કાળા પાંડો બંને બંને હાલુ બેરોબર મળી રહે એ રીતે સરલાવાળો મોળ મોટા ચિત્રની પાછળ મોટાબંને તેની વચ્ચે માનુ કે નહીં કાળજની
પાનરની રીવેટની માફક બેસાડી દે, એટલે રમકડું તૈયાર થયું. પાછળના બેબંને ઝડપથી ફેરવવાથી તેમાંના સરલા આગવા ચિત્રમાં
આડીમાથી નીકળીને જુવળામાં ફેરાનોક કરતાં જણાશે.

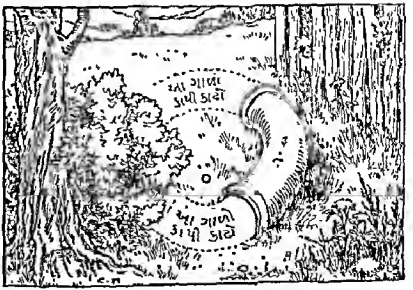

સાખી પેન્સિવ-ગેપુ બંનેને તોળી શકશે.

એક કરવાની ગરમ પાખીની રબરની
કાપથી-હોટ પોટ બેન-ને બેરકારીથી બેગ
ને કામ મૂકી કાઢવાથી તેનાં બંને પડખા
શ્રોતી બંધને મેથળી કાઢી થઈ જશે. કપ-
ચોન થઈ રહે બંનેમાં કોથળીમાંથી પાખી
કાઢી તરબીને થોડીવાર નીતરવા મટિ કૂચી
કાળી રાખવી, બંને ત્યાર બાદ મોઝેથી
થોડી હવા બહાર બહીને તેના મુકુ રુબાઈ બંધ
કરી દેવા એથી તેના પડખા થોડો નહિ.

કળાદના કાલ તથા ચીરીમા કપર મા-
બીજા બેબંને જે કાપ પડે છે. તે મેથીકેટલ
રિપરિટના પોતા વડે તે સાફ કરી ફેરા બહાર
હાથવાથી બકથાકિત પછી જોઈને ચિત્રની
વાસણી ગાખીએ પાખુ નહિ આવે.

રોટા બાઈકાર્બ અને રેસોલીનના મગમ
કરીને તેવાર રાખવાથી રાખવા હવે તમન
કામ લાગશે. કાપથી કોથ ત્યાં જોડો બંડો
ધર તરત સમાડી દેવાથી થોડો કપડો નહિ

આડીમાથી નીકળીને જુવળામાં ફેરાનોક કરતાં જણાશે.

મન્ય બારનના જે શદાન વિભૂતિઓએ સમગ્રત વિશ્વને મતાબ્દી આપી જ નહિ, પણ સદસાબ્દીથી આકર્ષ્યુ છે તે જે વિભૂતિશાળે સમ્રાટ
વિક્રમાદિત્ય અને કવિદ્રુવશ્યજ્ઞ કાલિદાસ અને એ બંનેની સાથે આવતી (કલ્પને) નવરીનું નામ પણ અભિપ્રાય બન્યું છે. સમ્રાટ વિક્રમા-
દિત્યના આશ્રયે કલ્પનના અનેક પ્રતિભાઓનું વિગ્રહસ્થાન અને સરસ્વતીનું ત્રીપ્રાપ્તિર બન્યું તે જ સ્થાનિવિદ્યમ્બળ નામના ગ્રંથ (૫૪૫)

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય

કવિદ્રુવશ્યજ્ઞ નાવિદ્યામ

ઓતિપાશાયે વસાદિધર

વિદ્યા ૨૩

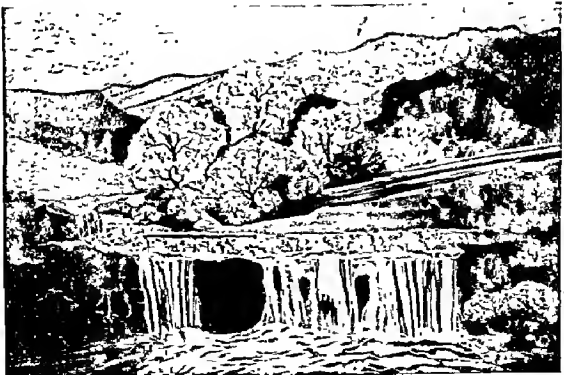
ચૈયાકરણી નેતાળ બદે

પ્રાચીન ગ્રંથમાં વીરે મુચળનો પ્રસેદ છે, અને તે પરથી ચિકમળી સમાગા નવ રત્નો અભ્યુષમાં આવે છે. ત્રિકાસા એ સુરમાં ચિરામણિ હતા:

ધન્વન્તરી કાષળકામરસિદ્ધ શત્રુ
વેતાલ મદ્ધ ઘટગપેર કાલિદાસઃ
હયાતી વરાહમિહિર કવતે મસાથા
રત્નાનિ ચંવરહચિર્નવ વિક્રમક્ય

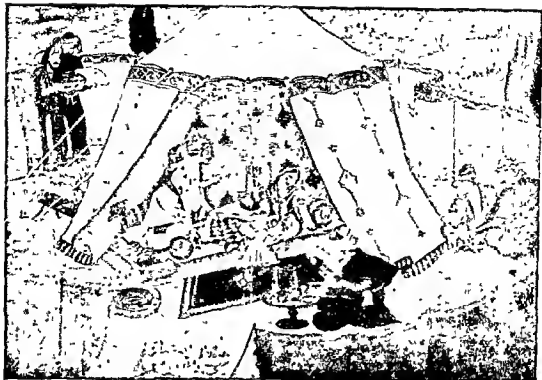
(૧) વન્વન્તરી-વેછપ્રવર; (૨) કાલ્ય-બીડ આયુ, (૩) અમરસિદ્ધ-સૈન પંડિત; (૪) મદ્ધ-શ્રીવિદ્યુતી; (૫) વેતાળ બદ્ધ-ચૈયાકરણી; (૬) ઘટગપેર-ચૈયાકરણી; (૭) ત્રિકાસ-કવિ-કવલવનસ; (૮) પરકવિ-સભાષિ મેવાયિ, (૯) વરાહમિહિર-મ્યાલિય અને જાગ્યવના મહર્ષિ • જોન કમિડામના પ્રમા-ભાગા હવે તો આ મને શુદ્ધા-તુદા અમયના કથા છે; છતા નવો ભારતની અપૂર્વ વિદ્યા વિજ્ઞાતિના ઠંડી અને તંગના નામે જાતમાળની પ્રતિભાઆના આકાશના નકશેના અમાન અમણી રહ્યાં છે એ નો નિવિધા છે. એ કથિએ પળ આજે ચિકમળી કિસલસાબિ (એ હન્વર વર્ષની ૪૪૫ની) પ્રસન્ને એ નવ રત્નોતુ દર્શન-દેગરજી અનુચિત નહિ એભાષ ૨ મ રા.
(•કેરી માસિક 'ચિકમળ' આધારે)

(બાકીના પાચ રત્નોના આલેખન આવવે અરે)

જળધોધ

ગેલ A. પંચાલ

‘હજ એક સ્મત વધુ—’

ચિત્રકાર : શ્રીમતી કુમી અંબ એન, દાવાસ

ટપાલની ટિકિટો પર એતીનાં આધારો

(શ્રી હરિવાસ એવરના સમદર્શાથી)

પહેલી દાર-બજાર અને હજ દાખવતી ત્રણ દેશની ટિકિટો (૧) નેપાલ દેશીય સાયુઆમાના ટોમીનીકન ગાયબિલકની ટિકિટ, (૨) નવા-દેશની ટિકિટ; (૩) હકવાડોર (હસિયુ ગ્યોવિકા)ની ટિકિટ. બીજી દાર: (૧) નેપાલ દેશીયમાના કચ્છા સાયુની ટિકિટ પર એતી સરુ એકલ દાખની; (૨) બેલિસ/યન ગોના (બારિકા)ની ટિકિટ કપર એતીના અજરે; (૩) દર્ગદિયા (બારિકામાના હસાલીના મરમાત)ની ટિકિટ પર અજરેવાણું હજ, ત્રીજી દાર: (૧) જર્મનીની ટિકિટ કપર થોડાથી સાયુનુ ડ્રુ-ટર, (૨) યુ સ્ટે અમેરિકાની ટિકિટ કપર ડ્રુ-ટર અસાવના થોડા; (૩) ફેનદાની ટિકિટ પર ડ્રુ-ટર.

ઢોલા મારૂની વારતા

મહાત્મા મખધનુ પ્રાચીન ચિત્ર

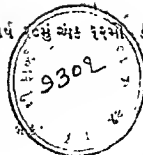
જોઈશના નામેર વાટાની ભૂતી દહેડીના ટીવાનખટમા મોએક વર્ષનાં ભૂતનાં જીવચિત્રો છે. તેમાં મગાવખ-મદાખાનતા પ્રમેડો છે, તે કે વસાન મગાડા ગયાનન અને હમ્મટ દંડિયા કેવનીના મખવની કેડી-જનમેડળી અને મુજમોના સીનમેડો છે. ફપર આપિત્ર ચિત્ર એ મેરીનુ એક છે. એમા એક શરૂ થી નર એક સીનુ દમ્મુ દરી મારણી વગ નાસેનો, છતાં પાછળ ખેડા સીનમેડો તીચી સામડો અને આનનો સીનમેડો છે. આ ચિત્રપ્રેરન મુજમનાં મદેરો અને નામડાની ભૂતી ખીના કેપર બદ્ધ મધ્યે સીનમેડો નરમે ખેડ છે, અને તે ઢોલા માર તથા દોથવ પદમખીની લોડવાનાંમાથી લેવામા આવ્યા છે. એક કાળે આ વાર્તા બદ્ધ લોકપ્રિય દશે તેની એ માખ ખૂં છે કેલોરમા સીનમેડો આ ચિત્રમા માખ મોગાશે એ સમયના સમકવાડના સીનમેડો નેવા છે, વખ સાંડળી, જીના દાયમાના દનામ અને મુલ્લો પ્રમુખ નો સીનમેડો એકજ છે.

બેયો તામિલ દેશ

કવિ : મુન્નરમ્

'સુ રો બ ન ક ર' શ્રી કૃષ્ણ લાલ

ગાઈલિપીટિત

બેયો તામિલ દેશ, વેળ અડચે, શ્યામાંગ લાજે બળે
દાન્યો ભાખર, નિત્યતપ ધરણી આ તામિલર્ણી યરે
સ્વદાની દમ દેખવે મગન જ્યાં સૌન્દર્ય દેશોત્તરે—
ત્યારે ફેરવનું ચુકયો, તદપિ ના એ આવરેથી દલયો.

ના ના અંતરથી દલયો, ઉર ઠર્યાં એને વધુ, તમ એ
ભૂમિને દૃઢયે સુશીત નક્કો રીણો સુનીલાંચલ
અરથી રતનવાલભૂષિત રૂઠો ૧૬૨૦ શો ચંચલ!
ને એ પ્રીતમરૂપશંથી ધરણીને શેમાંચ, શો દસ તે!

કેરી દાત સુદૃઢ ભૂમિરમણી આ નાય-આન્લેયથી;
શેમાંચે પુલક્ય મદા ઉર જુલે આ દૃઢરાગ બની,
કંઠે કંઠ મળ્યા, ભાગ્યાં ઉર-ઉરે, રી રનેતમોદામિની
પૃથ્વીને પદ નર્તતી પ્રતિતિ કા દિવ્ય આશંપથી!

બેયો તામિલ દેશ, લેરા હરખ્યું ના મલ માટું ઉર,
આવી ઉન્મદ રૂપની ધરતીનાં કાં દીન આવાં દિગ્ધ-
દારિદ્ર્ય દળ, વસ્ત્રધંચિત, નહીં એકે ય શક્તિ-ધંબુ.
ના વર્ષાં બરપૂર નીર નહિ ના રેતેત કોઈ પુર

રે આ તામિલ દેશ, કેશ દહને
લક્ષ્મી શું ચાલી ગઇ
હિંચાં ઉતાર હૈમ હૃદય વચવા?
ના ચોલ કે પાંડય કે
એને સ્વામપરાક્રમે નિજ વરો
લેવા રહ્યો, તલય કે
ભગ્યું; ઊ ઉતર્યા બપોર, પજુ રે
સન્ધ્યાનીલાલીયગે?

તો યે શ્યામલ શતમાં ન/નડે
જખા નહીં હુમ યે,
શ્રીની, શ્રીપતિની, મનોધ-રગની,
મો-રંચની, જ્ઞાનની
વેલી હીમ રહી કપડોં લધુ કપડોં
મેદી, મદા યામિની
તારાભૂપણથી વિભૂષિત બની,
આહ્લદિહા મન યે.

બેયો તામિલ દેશ બેટી ધરમાં
કે માર્ગમાં એતરે,
બેયાં પ્રાંતજુ સ્વદિવટે સુલવતાં
માગદય નિત્યે ધરી,
બેયાં તોરણ દ્વારનાં રસવતા
ભાસ્કર્યેની શ્રી બરી
બેયાં ગોપુરબોમમાં સ્થિરમણ
બાહિ શું બજાંતરે!

બેયો તામિલ દેશ, કેશ રમણી
ગૂંધતી શી કોરથી,
શ્યામાંગે રસતી લરિટુનિને,
એકાદ યે પુષ્પથી
લજુ મર્વ વર્મનતી પ્રગટતી
શેખા, કશી આપતી
એકે તાગુલુતરાગ, કળું ધરતી
શા હીરકા લાડથી!

એવો તામિલ દેશ, એથી કર્ના કેહી લસે સ્વર્ણની,
શિવે લંબ શિખા, ત્રિપુંડ તિલકોનાં રચ આસેખને
એકાદ ઉપવસ્ત્ર યે દિવ તણી શોભા બહાવે, અને
સાદો સ્વચ્છ યુવાન સૌચ વચને કે મૂર્તિ લાવણ્યની.

૧૦

એવો તામિલ દેશ, એશ અમણે લાગ્યો અજ યાપણે
કે કો મોહક મૂંઠને, રમણીતા કે રમેહતા કણે
તેનુ અર્વસ રચ લાગ્યું, વિનયો દેવો થું આણ મુણે
ના ના, સાવ તદ્દય, સાવ નિકટે પહોંચી લણું મનને.

૧૧

એવો તામિલ દેશ, ધ્રુવ મનની કે રેહની જે રહી
બીજે તે ત્યહો યે લગી, તપિ એ ઉત્પદ કે લક્ષણે
બીજાથી નિવડ્યો, સડ્યો હૃદયના નિરિક્ષ્યના કે મુણે
બાંકિતી રચની કલાકુચિતણી ના કે કમી ત્યાં લણી.

૧૨

એવાં રચામલ એ મુખે રિતતથથી એવાં જ રૂહતાં ખીલી.
જેઈ રચામલ જોખના મરહરી એવો જ લગ્નબ્રમરી,
એવાં રચામલ બાણ મુગ્ધ ઉરને ભટાવે એવું હરી,
એવો જીવનનો કલાપ સહિયે અન્યથ જેવે બહી.

૧૩

ને લોચુ ત્યહો એક કીતક નવું અન્યથ કયાંયે ન લે,
ના કે કાબ્યકલારસે, મનુષ્યના કે કર્મસેને ન લે,
ના ધર્મે, ન શલોકોતે, નહિ પરચુ વા રાજધર્મે ય લે,
ના માદ પ્રણયે ય—કિન્તુ કથનાં તેની અસે કે બીરે !

૨૨ પાંચાં

• વસન્તવિજય •

દે પાંચાં ! વિશ્વવંશના, શ્વેતકીશિખા
આંહાય ના કરી ય આનંદીય વારી,
બેઠા ચિત્તન પ્રવાહગદી ન હોમ
તુ ધાળના મધ ભરો કરી, કાવડડાં

અણદના બદલવાયે ? વિરલ રાત્રિ
ફૂધાં રૂઢ મિખરે પન મૂકવાની
તારે વિધે, જલધિના જલ થી જવાની,
વર્ગો નવોજ રચવાની, પ્રસુમ રૂપે.

તોડી વડોડી જમની જલ સુખવાચો
તુ પાડ કેડી નવી ડમરી' પધ તારો
દેન કમળી તુજ આતમની હીનિવારે
ના શાન્ત મે અકતોતે અર્ધો પૂરી શરે.

લે કાળદેન કુદની પલ આવડી લા,
બુસાય તો ય વખણ નહિ પથી તારા
એવુ અલગલ દસાણુ મૂકેના બ
તારે ડોહન

‘અંબેશ’

યાત્રી

વંતરવ •

પ્રવાણુ મારે કાપે છ મપવાઃ
અર્ધો નધી કૃષ્ણકાળ પાયશે.
સ્વર્ગો તણી ચોખનગાળ નુશ્તા,
બી કળી લા વિષદાર્દ માંભાંમાં

રને રને આ પગલા પ્રવાસમા
અપારેઆળા પગને ટરાણાઃ
ચળાવના મુવક્ષય આધના
પ્રતિ રાણે નજ રમે બલેકશો.

શુક તણા તોય ફૂકાર વાયસ
જગાવતા કષેત્રુધોગ બેસપીઃ
કવની વિદુલ માર્ગે અંધની
નવા નસ તોરણુ તેમના રૂળી.

અંધારની મંત્ર લઠુ, પડુ, છતા
હુ માદરી દેકમવાકી બાવુંઃ
મુસીબનાની ગિમ્બાની પાણુને
સુદરેનુ ‘ધામ’ - કું હી દેકું.

બાલકુન્દલે

સામયિક ચિંતન

મું આઈ પાદનવરના કજાના દતિલાસમા
આ પહેલુ સિલ્લર ન્યૂનગરી પ્રકરેન
અનેશ પાદતનો પ્રસંગ છે. મુલાઈ-
ની મોડીમોડી સંખ્યા ગો આ દેશના શ્રી-
ગંગેના અમથી જ લગત થયેલી છે, પરંતુ
કમાત્રાને તે બધીનો વહીવટ અને કાજ સર-
કારી આધિકાર તણે છે. એવા સંગેરોમાં
તકમુ અને કસ્ટાટી ડિરી કલાકારોઆમે
સાકસરનિધી ધેરાઈ આ પ્રસંગ પાતાની
બલે કચગિત કયાં છે અને તેમાં પીટ કલા-
કારો સાથ આપ્યા છે; કપાત, મુખાઈ
અને બહારના સિકા શ્રીમનોઆ પછુ તેણા
કદાર લાય આપ્યા છે.

ગિસલુ તેજાન સપીવવાની પદિએ કજા
લોકાવવાનું કાતમીત થયેનું તત્ત છે એ
સો મીકારે છે. અને તેના વિલાસ તથા
નિર્વાહ માટે અનેકાનેક સંખ્યાઓની જરૂર
છે, જેથી જનસમુદાય આખામાં તેનો વેગ્ય
પ્રચાર થઈ શકે જમના બીને પ્રસિદ્ધ પ્ર-
નિતાન પાદનવરને લિખાને આ બાબત-
માં મુખાઈ કજા જ કરી શાયું નથી કે
સ્ત્રીકારના ચેતુક દિલનીર મવા નેવું છે ના
મદેરામાં કોકે કાંતુ મ્યાન તપી કે ન્યાં કલા-
કૃતિઓ સમવડપેદક દીખની રકામ અને
કલંદરો જનમજ્જસાચાને જેમ, કેપ તથા
કલ્પનાના મોદર્યોએ અપવાદ આપી જેમનાં
છવનાના કલ્પાસ તથા પ્રવાહ પ્રેરી શાય

આજ માલ દેડિયોકેન્દ્ર કોસ સમીતની
મધુરતા અને મન મોહિત પદોપાસી સકાય
છે, પરંતુ દરેક કલાકો લલુ કેનનન અને
કદરના અપાને પદદા પાછળ પુરાઈ રહી છે.
જલને દાસે, અમર અને અમર અપાદરી
મહાન જનનાની વિપુલો અનેક કલાકાર
પાતાનો માર્ગ આગળ કરી માર્યા નથી
પાતાની જેવાનેવી મડિયાના અધારે તે
કોઈક દેડિયામારે કાંઈક સાજામા પાતાનો
પથ કાપી રહ્યાં છે અને આખુમગની પરાઈ
મનુરીનાં કામોમાં કે માળાની દીવર પાછળ
પાતાની બલ થસી રહ્યાં છે.

બીન દરેક પ્રતિભાન અને નમત મુ-
લકમાં તે લોકોને કલાનિયુજ સમજના મોસ-
મોમાં કલાકારો દેશ છે અને બલબલના
કલાકારોની જનનામાં કલાકારિત પોષણમાં
આવે છે નવના પાળનાની ખાસ બીવક
શબ્દને પોતાના નવના કલાકારને મુજ

કેલ પ્રબોધ અને શૈલ્ય વિદ્યાગિનિ ૨૦૦ની પ્રવાસી શિષ્યવૃત્તિ બંધેર શક છે. શ્રી મહા-વન પંડિત નામે એક અભ્યાસ કરતા કલા-કારને ખાસ હમીશી તે માટે પદાદ કર્યો છે, આ શિષ્યવૃત્તિની મદદથી ઉમેદવારે ગોસા-ચેત્રીની સૂચના પ્રમાણે હિન્દુસ્તાનના ગુજરાતી મુલાકાત લઈ કન્ય અને અભ્યાસ રત્ન કરવાના રહેશે.

આ પ્રદર્શનની બીજી વિશેષતા એ હતી કે મુખાઈ તેમજ ગુજરાતના કેલકાં શ્રીંગ કલાકારોએ તેના આશયકારતા બની ૩, પાચથી ૪ હજારની ખરીદીઓ કરી આથી કલાકારોના જનતા સાથે અપેક્ષા, પ્રદર્શનનું ઉદ્દેશ્ય હતું કે આશયકાર તંત્રસર કળિયાએ હતું હતું ૩ પ્રભાગ કલાકારિકતા કેળવવાને શિગુપથી ૪ જાના સંસ્કાર આપવાની અનિશય જરૂર છે અને તે કાર્યને શુનિવર્તિની તરફથી પ્રવિષ્ટા ગળી થઈ છે.

ગોસાચેત્રીના સાથે વપના પ્રમુખ શ્રી રવિસંકર રાવળે એ સમયે એ પ્રવચન કર્યું

ગુજરાત સંસ્કૃતિના અવશેષો

ગુજરાતના પુરાણ મંદિર, મંત્રિઓ, આ-લેખનો, નિષ્કાંતો, રોજનાં વગેરેના અવશેષો આપણી પુરાણી સંસ્કૃતિના ઘણા રસમય આંગ અંગેના સ્વરૂપો રત્ન કરે છે અને એવી વસ્તુઓને જનતા સ્વરૂપની રક્ષા રાખવાના અર્થે આશયકારના પદ્ધતિઓની તેની મેદી સામગ્રી સાથે આવે છે અને એ દેશના રમ ભેતી બની શકે તે પાતાના દેશ માટે અભિ-માનને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે એવી ધારી વાતોનું જ્ઞાન પામે દત્તિહાસનું અને સમયસમયના લોકવલ્લહારનું સાચું કર્મનું પામવાને એ અભ્યાસ અનિવાર્ય ને ઉપયોગી છે.

વડોદરા રાજ્યના પુરાતત્ત્વ આદર તરફથી આ વિષયમાં બહુ ખર્ચેને રહેતેને દર વર્ષે એમના રાજ્યમાં મળી આવેલા અવશેષો ને સચિત્ર ને માહિતીપૂર્ણ રીતે બહાર પાડવામાં આવે છે. તે અંગ્રેજ આધાર હોય છે, પરંતુ એમાંનાં ચિત્રોની રચના, સુદૃષ્ટતા ને વિવિધતા આદર વળુ તેને માટે કરેલા ખર્ચ નકામો નાહી જાને હા ઉત્કૃષ્ટ-કોલેજોને લાયકેરીઓમાં તે ઉપયોગી સંગ્રહ બની રહેશે એ ખાતાના ૪ ૧૯૩૬-૬૭ના રીપોર્ટ ગુજરાતના અનેક પ્રકારના સૂચકોને જનની સામગ્રી પરી પાડે છે એમાં નીચેની વસ્તુઓ છે (૧) અગદેશી પ્રાંતના ગોદાવ-વાડ દીપાગાથી વખાણાવેલ મસાદ કુમાર-કુમ્ભના સમયના (ઈ. ૪૧૮) સિક્કાઓ.

હવે તે આ માથે આપવામાં આવ્યું છે

આ ગોસાચેત્રી આજે ૨ ૨૧૦૦ જેટલું મળી ફર બરાબે છે. ૧૯૪૩ના જૂન મુખી તેના ૨ ૫૦૦ જરૂરના ૧૪ જેટલા હતા, ૧૦૦ કરતા વધારે આજના અર્થે હતા ને ૩૫૦ જેટલા અન્ય વર્ગોમાં સ્થાપિત હતા; અને આ સંખ્યા વધતી જ વધે છે. આસાંદીનો કલાકારસંગ્રહ સમૃદ્ધ ને ઉપયોગી છે તરફ તરફથી અભ્યાસવર્ગો, પદ્ધતિઓ, વ્યાખ્યાનો, મુલાકાતો ને વાર્ષિક સમાવેશો દ્વારા માત્ર નિક સંપર્ક અને કલાપ્રવાસના તરફ આપના વર્ષ દરમિયાન સાથે રહે છે વાર્ષિક પ્રદર્શન હવેથી દર વર્ષે બરવામાં આવવા, ને આમે સ્થાપિત, પરાંઓ અને પ્રાંતની અન્ય કલા-સંગ્રહોમાં જેડે સહકાર ને પ્રવાર સાધવાની ચાલનાઓ વિચારાઈ રહી છે. મુળદર્શન વસતા કલાપ્રેમીઓ ને કલાકારો માટે તે આ સમય એક ઉપયોગી કેન્દ્ર બની રહી છે. તેનું સંસ્કારનું સંસ્કરણ બિહાર, સંસ્કરણ રોડ, મુખાઈ-૨, એ પ્રમાણે છે

સાહિત્યકારો અને કલાકારોનાં કક્ષાચિત્રો

આસોખક : વ્યંગકલાકાર 'વકોર'

વડોદરામાં બંગલોના પંદરવા સાહિત્ય-સમેલનને પ્રારંભ, બંધાવતા વ્યંગકલાકાર શ્રી 'વકોર' આ વખતે કેલકાં આજની સાહિત્ય-કાર તથા કલાકારોના કક્ષાચિત્રો એક નાનો સમૂહ પાતાની અનોખી દષ્ટિ તૈયાર કરી છે એમાં એમણે તે તે પ્રત્યેક સાહિત્ય-કારનાં ચિત્રિત મુખવસ્ત્રો બહુ સચાઈથી ઉતારવા સાથે તેના આપેખનાં કે કે ખૂબી-બરી રચનાઓ પણ કરી છે આ સાથે એ આજના સમૂહ રત્ન કરી છે, આમાંની ખાતરી છે કે, સાહિત્ય સંમેલનના પ્રદર્શનની માફક આજનું પણ એક ખાગઆકર્ષણ વર્ષ પડશે.

પ્રત્યેક સાહિત્યકારના કક્ષાચિત્ર નીચે જ તે તે વ્યક્તિની લાક્ષણિકતા દર્શાવતું એકે સજ્જાચિત્ર-પ્રતીક-તેમણે આજે ખૂબ જ, ને, તે તે વ્યક્તિઓને જાણખવામાં મદદ થાય પડશે. આ નીચે અમે કુમાર તેમની ઓ-જાળ તે આખી જ જાણ; પરંતુ તે વાચનાં પહેલાં તમે આપમેળે જાણખવાનો પ્રયત્ન કરી જશો તે આનંદ આપશે. ચિત્રો નીચે મુકેલા કુમાર તેમની જાણખ નીચે મુજબ: (૧) આ કોખને માથાને લેલી વિષાળદેન-એમની નીચેની પુરશી, તેમનું પ્રત્યુત સંમેલનનું પ્રમુખપદ સાથે છે, (૨) આમેના પાને-શ્રી અલવ-તરાય કોકર નૂઝો, ચરમા અને કપો પહેલાં ગોદાવરના એમના વેદકાની (અનુસંધાન આગળ પૃ ૨૫૨)

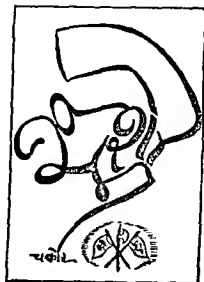
ત્યાંથી આખાને કુવ ૨૦૦૦ સિક્કાઓ મળેલા, એમાંના જણ કરકસીની ખીબતા, એક તેના પુત્ર વિશ્વશિલ્પોને નીચે કર્યા થેનદિ રામેશ એવો, કરકસીને ત્રીજાને છે વળી એ જ બુધિમાથી પ્રાચીન મજાબજો ગણી આજના છે, એમાંના કેલકાં આજે તે સુદર વેલજનની વાળા છે (૨) એમાંના પ્રાચીન નિલ્લાની સુદર છબીઓ (૩) પાટણના સદાશિવ તથા વી બુધિ પરાના ખોદકારના વિન્ટારગાથી મળેલા અવશેષો; સભી વાવ (૪) રિલ્લુકા તથા કલોલ વગેરે ઉપયોગી પ્રાચીન જૈન મૂર્તિઓ, જે અદો-ગીરના સમયના શ્રી વિશ્વસિલ્પ મૂર્તિ જે સમય ૧૬૨૧ની આદ્ય બાલ્યે છે; એમાં ઉપર મહત્વપૂર્ણ વિવેચના અને વિષયો સાથે (૫) કોષાગડબના જૂનાં મંદિરોના અવશેષો. (૬) વડોદરા રાજ્યના જૂનાં ભીલો ને વિષેનો નોંધો અને રજીનચિત્ર-એની પ્રતિ-કૃતિ આ એકના મુખચિત્ર નીચે આપી છે તાલુકાના દરવાજા માગવા, પ્રમાણુત માહિતીથી મરપૂર, તેમજ ૧૪ મોટી ચિત્ર-પેટ્ટો અને એક ર નીન ચિત્રથી મુશીબિત બાલુસ પાનાનું આ પુસ્તક તેમાંની ઉપયોગી. સામગ્રી એતા રા. ૨૫-૦૦ (પાક પૂર્ક ૨-૧૫-૦૦) ની કિંમતે મેળવુ ન મહેવાય. દિન-દોસ પ્રદર્શન અને દહારસિતોને તે વસ-વવા જતામનુ છે. ૨. મ. રા.

૨

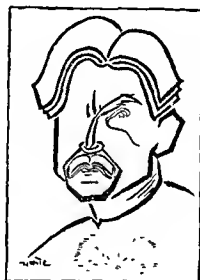
૩

૪

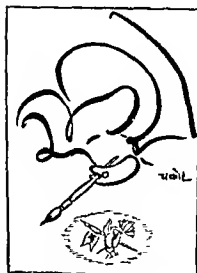
૫

૬

૭

૮

૯

૧૦

સર ઓરેલ સ્ટાઇન

કે સી આઇ.ઈ, પીએચ.ડી, ડી લિટ, ડી એસસી, ડી એ એલ, એક સી એ.
ભૂતકાળની સન્નિવૃત્તિઓનાં સંશોધન અને તેને યાદની સાહસ-
સફરો પાછળ જીવનનો એક લેનાર નિખંડખ્યાત પુરાતત્ત્વવિદ

મધ્ય એશિયાની શોધખોળના ક્ષેત્રમાં વધુ દુષ્કર છતાં વધુ
સંમોહનકારક સંશોધનકાર પીયુ ઈલ્કોવે જ હશે. દૂર-
દૂરના એ વલ્લુરોધાએલ પ્રદેશોના સંશોધકોનો મોટો
ભાગ હોરિયન હતો એ પણ નોંધપાત્ર બીના છે તિબેટ શે.ચા. ૬
કોરોને આકર્ષેલો, (જુઓ 'કુમાર'ના હડપ્પા અકામાં આવેલું એનું
ચરિત્ર) જ્યારે તુર્કેસ્તાને આર્મીનિયસ વાન્ગેરીને પસંદ સોચાથી
વધુ સંસ્કારકીર્ણ પામેલો અને વાન્ગેરીથી વધુ વિદ્વાતપૂર્ણ અને
હોરિયન બાદ સુધી મધ્ય એશિયાના રહસ્યોની પ્રતિ અણે મળી
રહેલો. ઈ. ૧૯૦૩થી બ્રિટિશ નાચરિકલ ધરાવી રહેતા એ અણુપુત્ર
સંશોધક સર ઓરેલ સ્ટાઇન ત્યાં, ૧૯૧૧ બ્રિટિશર કાબુલ મુકામે
અવસાન થયું.

સપ્તરસો વર્ષથી મધ્ય એશિયાનાં રેતાળ વેરાનોમાં દફનાઈ ન-
એલી વસાહતો એજી બોટી કાટેલી એ હલાર વર્ષથી યુગ થએલો
ચીનના દેશમનો વાણિજ્યમાર્ગે જાણે શોધી કાટેલો, તિબેટનાં દિ-
માગાહિત ગિરિઓ એજી ખુદી કાટેલા અને રાખના સીતરોના
સમયના ફરાહમત બનેલાં ક્રોડોલોનોમા, છતાં તેણે વિદ્યાર બેઝો
પાંચ ફૂટ અને ચાર ફુટની જ દીવાહનો, પળતે આલના વિશિષ્ટ યુગ-
પુરુષોનાં તે એક હતો. એના જીવનની રમડાંદાટ બીનદુશ્મક જ
રહેલી છે, અને બહેન વર્ન કે એચ જ વેલસની અપરિચિત કલ્પના છે.
પણ એના જીવનની પાવિત્ર વાર્તાવિસ્તા સામે અખી પડી જાય છે.
હોરિયન માથાપના એ સ્તાનનો જન્મ છે. ૧૮૬૪માં બુદા-
પેસ્ટ મુકામે થયેલો. બાળાઓ અને સિવિલિયો પ્રત્યેના તેનો પ્રેમ
દેસલનના સાથે જીવનમાં જ અગ્રણી બેઠેલો, અને પછી બુદાપેસ્ટ,
વિયના ને હાબિગેરનાં એ વિકાસ પામ્યો. પૂર્વ વિષેનું જ્ઞાન વધારવા
છે. ૧૮૮૬માં તે ઓસ્ટ્રિયા તથા હાલ ગયેલો ત્વાથી સાથ ફરીને
હાર્મરી જીવનનો એક હાથો ગાળો વિતાવ્યા બાદ તે પાછો ઇટાલિ
નથો અને ત્યાં એશિયાની ભાષાઓ, ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વનો
અભ્યાસ આરંભ્યો.

ગામ એશિયા અને તેનું પુરાતત્ત્વ એ એના જીવનનું મધ્ય બની
રહ્યું મધ્ય એશિયામાં એજી શોધી કાટેલી 'સાહસ સુઝની લુકાઓ-
ની એની શોધસફર અદિતીય જ રહી છે. નકસા પર ન ચડેલા એ
રેતાળ વેરાનમાં એને એને સાહસોનો સામનો કરવો પડેલો. પા-
ણીનું નજીકના નજીકનું સ્થાન ત્યાંથી ૧૨ દિવસની મુસાફરી નેટલું
આણું હતું ૨૦,૦૦૦ ફૂટની ગિચાઈનાં બરફથી ઘીએલા શિખરો પર
એના પગના આનંધા હરી ગયેલા, અને એ યાદની કાઠેરી સાર-
વારની સમયે તે એક અઢિતાની મુસાફરી માગી લેતો હતો.
એક ઘાટ પસાર કરતા પોડો વપસી પડ્યો ને રહાઈલો એ પગ
બોટનાઈ અંગેલો, ને ત્યાં વસતિથી એ સેક્ટો માઈલ દૂર હતો. હારની
અખાતના કુદ્દો કાઢા ૫૨ મહવાની મુસાફરી માથામેટી ગણાય,
છતાં એક નાના ખુદયા મહવામાં તે એકલો નીકળી પડેલો...

આવેા હતો એ અણુપુત્ર સંશોધક દેખાવામાં એ ફરે ફરેક નાનો
અને રચનારે શાંત હતો, પરંતુ એની કાળી આંખોમાં એના આશ્વા-
નો પ્રભાવ અગ્રણી રહેતો અને એના કંપેલો પર બાલ્યકાળની સુરખી

સદા રમતી રહેતી, કંપેલાં બવા સાથે બુદ્ધિપ્રતિભાની કેડી પાડતી
મુખરંખાઓ તથા અગામી અને ગતવ્યના સોનેરી વાજ ના આર્થ
કમાતી સમિતી આપતા, જ્યારે એનાં દલબંડ બા એની નિયમ તા
ચિત્તી પ્રતીતિરૂપ હતા

એને માગી રાકવા બાદુ બોલા છે કે બાગમશાની નીચેલા,
દુનિયાના કયા ભાગમાં એની રખડપટ્ટા ચાલુ હતો એ કદી સંકુ
મુસેક હતું નકસા પર ન ચડેલા પ્રદેશી નકસા પર અખાતો ન
એ નેપતો એનું ધર કુચ ૭ કારગીરની એક પઢાડી થઈ 'એને એ ધર'
મા પળું પોતાના સંશોધનકાર્યોના જ્ઞાતાં અજવા પાડેનાં એ રોકાતો,
૧૦૦૦ માઈલની ગિચાઈએ આવેલું તેનું એ ધર ક્યાં હતું એ મા
કસ રથાનથી દુનિયા સદા અગવળ રહેતી બીનચરની નજીકમાં એ
કયાં આવેલું કે એટલો જ તેનો પત્તા જનતને હતો.

બુદાપેસ્ટના બાબુરી વખતે એ કહી બાના ધીર રામ્ય વિષે વાચ-
વામાં આવે, અને તે તુર્કેસ્તાનમાં કયાંક સુધા થયું હોવાની હાઈક
એક વિદ્યાધીન આવા મહેમતપૂર્ણ માર્ગ પ્રત્યે ધેરે કે ભવાં જરૂ
નથી ૪ રહાઈલો એ વખતે લાગે અતરસો અજાજ આવેલો કે, 'મ,
બોલસ નદીની દરિયો, પઢાડી - બારેને પેલે પાર એ શોધી કાઢ
એ લુપ્ત સામ્રાજ્ય તારી જ રાહ લે. રહુ છે.'

અતરસા એ અજાજ ૧૧ જ વર્ષના અ કિશોરની કલ્પનાને સ-
ળવળની દીપેલો પરંતુ એને લાગ્યું કે પૂર્વ સળવેના કસા પશુ સંશો-
ધનકાર્ય પડેલા બારેનીય ભાષાઓના અભ્યાસ જરૂરી હતો. બ્લો
એટલા પરથી ૧૫ વર્ષની વયે તે અનુકૂળ ભાષાને અભ્યાસ - એ સાર
કરી દીધેલો.

સંસ્કૃત તથા ત્વરી ફારસી બાષાનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી તેણે હિંદ
પ્રત્યે રહિત હોડાની અને લાહોરની આરેકેન્ડલ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ
વધા રવાનકે લુનિયસીટીના રજિસ્ટ્રારના પદમાં તે આવેલો. અહીં
આજીને પુરાતત્ત્વબાદુ બોલવાની તેણે એકી વાનને તો અહીંની
સરકારે હમી જ કાઢી અને તેને કેલવર્ગીના ફેરમાં મકેલી દી. બ.

મધ્ય એશિયાનાં કારમાં રેતાળ મેદાનો અને તિબેટનાં હિમાચ્છાદિત ગિરિશ્રુંગો ખૂંદીખૂંદીને પુરાતન કાળનો સંસ્કૃતિનું મોંઘું જ્ઞાન જગતને શોધી આપનાર આજનો એક વિરાટ યુગપુરુષ

અભ્યાસનની અને કાળની ચંદ્ર પાછળ તેનો અદ્ભુત પ્રગલ્ભતા, છતાં પોતાનું હૃદય એ નહેતો ચૂંચેલ. પોતાની પ્રાણી રૂપાલ રચના મોઘાધન વિષયક રૂપરૂપાટામાં એ પરી રસ્તો

હદમાં આપ્યો ત્યારથી કાશ્મીરના પ્રેમાતે પહેલો, જે તેના મરણ પર્વત મધ્ય મહેલો, અદ્ધો આખા પછીનાં પ્રથમ દસ વર્ષના અભ્યાસના પરિણામ કે તેણે 'The Chronicle of the Kings of Kashmir' એ બહાર પાડ્યો. આ અંશે તેની પિતૃતાની પ્રતિષ્ઠા સ્તરી અગ્રિમ વરદરે પાન બારેતીય પુરાતત્ત્વ તથા બાબાઓમાં એને કુચ્છ દરબરે દનાયત સુધી કપરુકા એ એ બારની સ્તરીમાં લખા-મેલો 'સર્વવત્સલિની'નો સ્તરી અનુવાદ છે

ત્યાર બાદ તરંગમાં જ તેની કારીકીઓ પછડો આપ્યો સીતાઈ ટુન્ડાનના પતનીઓ પામેથી હિર સરકારને કેટલાક દગતરિખિત મનુષ્યરૂપી ગણી આપેલા જેમાં મધ્ય એશિયાની પ્રાચીન સંસ્કૃતિનો ઉદ્ભવ હતો. આ કપરુકા સ્તરી પુરાતત્ત્વનો પછુ ગણી આપેલી સ્તરી નવે જયુ, 'અદ્ભુત, એ સંસ્કૃતિ સ્તરી સીતાઈકાએ સી દગે માટે જન્મને શોધી કાઢેલી તથા' એણે સરકારની મંત્રી મારી મરકાર ને આપી અને મોઘાધનકાર્યનું સંપૂર્ણ અર્થ કપરુકા કપરાત ગાર મહિલા મુખી તેને મિત્રાનની સ્તરી સુધી પુનઃ સ્તરી

અને આ રીતે, ઈ. ૧૯૦૦માં કલ વર્ષનો એરિલ મહાન નેની મહાન શોધમંદરોગીની પહેલી સફળ જીવંતો

તત્કાલાનરુપમાં એણે પદ્ધતિપૂર્વકના ચલાવેલા બોદકામ પછી, આજથી ૧૭ થી તે ૧૧ સુધી પહેલાના અવશેષો તેને મળી આયા. વિવિધ બાબાઓમાં લખાઈતી સ્તરીકા દાયપ્રતે પછુ ગતી અને બીનકિચેતની પછુ બાજ હાતી પ્રાચીન કાળમાં બૌદ્ધ પૂર્વના એ પ્રદેશના અસ્તિત્વ કપર આપી અર્થે પ્રકાશ પછી રાષ્ટ્રમાં માનવ કલ્યાણના હુમ સરોગોને આ રીતે પ્રકાશમાં આર્યા બાદ આજ જન્મને તેને વધારી શોધો.

ગરહને કેટલાક નિષ્ણાન મહાકારીઓ મોઘોને એ દરતપ્રતે કસરી તે પર એક અંશ રજ્યો. ત્યાર બાદ હિર મરકારે ફરી પાછો તેને મધ્ય એશિયાના રોગામાં મોકલતા તેણે બીન વિશેષ અવશેષો શોધી મળ્યા અને તે કપરાત દરુની પહેલી સ્તરીમાં ચીનની રાષ્ટ્રવંદુ પોતાનું આશ્ચર્ય પછુ શોધી કાઢેતુ એ લખાયતુ તે મુજબ મધ્ય એશિયાના એના ન શીરિયા જે અરબખાનના એના જવા 'Hammalee' નહિ. પછુ 'Hammalee' જે કેવા પ્રદેશમાં રજી-રજીને જે એશી કહેલા અવશેષો ને દાય એવ દગતપ્રતે, વિવે, અનકામ, ર અરજી, મિષ્ટા, માટીકામ, જુનાજુના અલેખ, દરિયાદો વગેરે ની અપ્રતિનિદ સારકાશીની યશસ્વતી કેપ છે

સીતાના સ્તરીમાં પ્રાચીન વાણિજ્યમાન શોધવાતુ એણે માથે સીધુ રસ્તામાં પામી મળે નમ નહોત કહી ૧૨-૧૩ જાણે લાંબે. અને મોતને મોઘોના સ્તરી પછુ ઉપરે એણે ૨૦૦૦ વર્ષથી ગુપ્ત મળે લો આને શોધી કાઢ્યાં

ઈ. ૧૯૦૦-૦૧ની કેની પહેલી સફળ ખાતાલ અને એના પછે-રોને વખતી લી. ઈ. ૧૯૦૬ ૦૮ની નીચ મરકાર અને પહેલાની કસતી કસર તમા પૂર્વમાં પુષ્ટુ પુષ્ટી કર્મની ઈ. ૧૯૨૩-૨૪ માં એ એથી પુષ્ટુ તથા પહેલા અને તથા પાછા રજા દરમ અપ્રાપ્તિ-પ્રા-નની મરકાર ૧૨ ને અગાધનનારની સમાપ્તિ સ્તરી. એ મોઘા રે-

માત્રક પ્રસંગ તે ઈ. ૧૯૦૫ના મેમાં સદસ્યજીની શુભગાથી એને હાથ લાગેતુ આપું પુસ્તકાલય છે. અનેક પ્રાચીન બાબાઓ અને લિ-પિયામાં લખાઈતી એ પુસ્તકો પ્રસંગ દેશમ પર ચીતરકાએ અ-મુદ્ધ વિશે પછુ એને દાયકાસેનાં એ એક જ શુદ્ધગાથી એણે પ્રાપ્ત કસરી સામગ્રીથી બિટિમ અપ્રિયમતા ૨૪ પછારા પુસ્તકોથી તથા પાંચ પછારા ચિત્રોથી બરાઈ ગયા દલ.

આ ત્રણ એનિલસિક શીયસરોએ આપિત સ્તરી આપું કેદિદને એ શિવજીયાધિકારી જન્મને એક મહાન પુરાવિદ્ હતો. ઈ. ૧૯૧૨માં તેને નાઈટહૉડ બરુવામાં આપ્યું અને સંયત ક્ષોભાદિક મોઘાચી તથા સંયત એશિયાદિક મોઘાચીકા એને મુન રૂપનદરે આપ્યા. પોતાની એ ત્રણ મહાન શોધકારો પર 'Ancient Khotan', 'Serindia', 'Innermost Asia' વગેરે ૧૧ અંશે એણે લખ્યા છે એ એટલા તો કહવાર છે કે ૬ ધનદૃઢ ભગ્ય રોકે છે સંપૂર્ણ મોઘાચી અને સંયત-પૂર્વક લખાઈતો એ અંશે બારીક વિગતો આદિપતા અનેક નકસા તથા અનંધ્ય વિશેથી બરપર છે

એની નીચ મોઘાચીકાએ અદવાત ચાલેનાં દોને તથા સિંદરની મચારીને માર્ગ શોધી મળવાને મનસુખી એણે ક્યો, અને કપ વર્ષની વયે જીવિખ્યાત તથા મરકાર પ્રાતના મોઘ શોધ આપેથી કસરી પછુ મુખ્યા ન હોય એવા પ્રદેશો ખૂંદવા માડયા, ધનુને માટે એટલી પાછા વય એ નિજસિને મળ્યા, પરતુ સરકારને માટે તે રનિસન ના 'શુભિસિ'ની માત્રક—

'Old age hath yet his honour and his toil
Some work of noble note may yet be done'
એ પદ્ધતિમાં જ નહિ નિગમન મુકેલી સિંદરે પેદેશ અને કસેલા અનેક નકસા અને કુરોની કાંણે બાજ મેળી.

ઈ. ૧૯૩૦માં ૧૭ની વય છતાં તે મચારીની કસરે ૮૫૨૫૦ એ પછીની વયને એ મધ્ય એશિયાના પહેલો, પછુ શુદ્ધમાં મોઘા-કેલા ચીને તેને મોઘાધનની સ્તરી ન આપી મુખી તેવાથી છતાં કસર ૫૨૨૦ આકમણ છોડી દેવાની કસર ૫૨૨૦ નેપાલિયને ગેમ એટલેસિટ તરફ દુષ્ટ કસરી, તેમ મળે, મધ્ય એશિયા પરતુ એ નિરધારેતુ આજમાં મુલતી રાખી દરિયા દરમ તરફ દુષ્ટ કરી.

ત્યારબાદ હિર સરકારના પુરાતત્ત્વખાના તરફથી અજીની મુદ્દને કાંઈ જીવિખ્યાત તથા મરકારનાં તેને મોઘાધનકાર્ય શોધવામાં આ-વે, જેમાં કસરી કાંઈ વર્ષ પહેલાના અવશેષો એણે શોધી કાઢ્યા

જન્મને કસરુ મગાન આપેતુ એના પ્રમાણમાં બનકાનું અનેક-જલુ જ્ઞાન જન્મને મોખી જન્મને આ મોઘાચીકાની પ્રેરણાને પદવ-પહેલા અવજાહે આખાર દલ બેદરિયાતુ માધ્યમ્ય, છતાં નેનું મોઘાધન તે મોઘાચી અન વચી ન જ મળ મળતુ, અને એ જ તેના લખનુ એકમાત્ર એ દલ બેદર કસરી તે ગણે. એના જ મરકારમાં આ દલ બેદર કસરી વિરમુગ્ધ એક મુખી—

'હું કસરી એટલે જ ન પહેલી મગ્યા' કાંઈ જ ને હિર અને સરિ-વાની વચ્ચે અપ્રાપ્તિનામાં આવેતુ છે, અને રાષ્ટ્રીય સંયોગો ત્યાના મોઘાપુ મોઘાધનકાર્યની આરે આવે છે કસરી એ હુમ મા-માન્યની ચિનાસેક કસનાં એ મારી પુરાતત્ત્વખાનરનિને કસર, છતાં ત્યા પહેલોયા પુ કસરી સમર્થ નથી મળે. ૧૦થી વે વધુ વર્ષમાં કસર મોઘો ક્યો, છતાં મારા માટે એ પ્રતિનિદ બિરજ રજી

અશોક હર્ણ

બાથબાથ... વાઘ સાથે

જે મરવાને તૈયાર થાય છે તેને જીવવાનો માર્ગ ઈશ્વર કાઢી જ આપે છે

મધ્ય પ્રાંતમાં નાગપુર પાસે ચાંદાનું નગર છે. નગર એ ક્ષેત્ર પણ પ્રદેશની સીમા છે. બાળ બિનાનું બોહડું માણુ નથી રોબણ, તેમ વનરાઈ બિનાનો દેસા પ્રકૃતિસીવાદીન બનીને ઉત્તર અને વેસન સામે છે. આપણી જુદી સભ્ય બની ત્યારથી વનધોનો નાગ થતો ચાલ્યો. ગુજરાતમાં તો પાવાગઢ-ગિરનારના ડુંગરાળ બાગ સિવાય બે ઝાડ પણ સાથે ભેદ રાકતાં નથી.

ચાંદાના નગરમાં હિસક પ્રાણીઓ ધણા છે નગર પણ ધાંડું અને મોટું છે. વાનના ઉપદ્રવો તો વર્ષમાં ધણી વાર બન્યા કરે છે એ નગર સોસરી થઈને એક સડક નીકળે છે. માણુસોનો અવર-જવર તે પર રહ્યા કરે છે.

વાઘ ઉત્તરેલા પ્રાણી છે. હાંધા દિવસના અનુભવે તે સગજ ખોલે છે કે આ સડક માણુસોની રાહ છે. બનવા સુધી વાઘ માણુઓના ટાળા ઉપર જુગલો નથી કરતો તે સમજે છે કે 'અજાનબજા લોકથી' બેર કરનામાં હાનિ થવાની એટલે સડક નજીક લપાઈને બેસી ભય કાઢી એકદમ કાલે થયે છે તૂટી પડે. આવા ધાનાવ ધણા બને છે.

એક દિવસ ચાંદાના એક યુવક વિદ્યાર્થીને એ સડક ઉપરથી જવાનું હતું. જતા પહેલાં દરેક મુસાફર વાપના બચ્નો ખ્યાલ કરી જ લે છે. પણ વિદ્યાર્થીને ભય જેનું નહોતું તેને સાઈકલ ઉપર જવાનું હતું સાધન સરસ હતું ક્યાંય વાઘ બેસી નહોતો પણ પોતાને પહોંચી નહિ શકે એવો એને વિશ્વાસ હતો

આ વિશ્વાસભર તેણે તો સાઈકલ મારી મૂકી સપાટાસેર જમણ પાસે આવી પહોંચ્યો. સાઈકલ એ વર્તમાન જગતમાં 'અરેબ્બ' એક ઉપરોચી સાધન છે. પ્રભુ ક્ષેત્ર રાજગઢારાજાની નજીબી' મનઃકમને બીજવે છે, એના કરતાં સાઈકલના સોધકની ભયથી જરૂર બેઠાવની જોઈએ અને તો સાઈકલના રોબીનો ફાળો કરીને એના સોધકનું બાવણું યુગદીમા 'હિંદુદાર' ની સાને જ બેઠો કરે

યુવાન જમણમાં પેડો. એનું ચિત્ત પાવના ઉપર ભેર લગાવવામાં જ નેન્દ્રિત હતું અને બાળુ ઘાડાં ઝાડની નજી બીંટ. સામે, ધીમેધીમે સાઈકલ થઈને ફર ફર લેડાઈ જતી હતીથી સડક ઉપર કે પાછળ જેવાની એને દુરસદ કે ગ્વચ્ચતા નહોતી. પૂર ગપાટ સાઈકલ દોડી જતી હતી.

પણ હરે! સામે જ વાય 'મરત ચાલે, હવેજ આવે, ધીમા ડગલરતો સડક ઉપર ચાલ્યો આવે. સાઈકલ ઉપરથી જીતરી પાછા જવા જેટલો વખત નહોતો. બે ફેરા પૂરે ફેરે કે વાધની બગલમાં જ નજ પડાય! ચેતના એ ફિર-રતાને સામનો લેવોતેવો નથી. પીંચવામાં પુરેલા એ પ્રાણીને બેઠેને પણ દોમાંય થઈ આવે છે, ત્યારે અહીં તો સાક્ષાત્કાર હતો!

યુવાનના મનમાં એ વખતે જે ત્વરિત ગટમથત થઈ હતો તેની કલ્પના કરવા જેવું છે. કેવા આંદરનોથી એનું ગચ્ચ જરૂર થયું હતું! સાઈકલ આગળ ચલાવીને વાવની પાસે પહોંચ્યું એ એમને કે એ તો એક દુરસાદસ જ હશેવાય એવું સાદસ કરનારા 'વીર' કે 'જડ' બહુ જ બોધા.

યુવાન માટે એક જ માર્ગ હતો: સાઈકલ ઉપરથી જીતરી જઈને પાછો ફરે. તેમ કરવા માટે પૂરતો સમય નહોતો, છતાં તેમ ક્યાં

વિના પૂરતો પગ નહોતો. વિદ્યાર્થી છાતીપડો હતો. હિંમત સંપૂર્ણ જેટલી શક્તિ છાતીમાં હતી. આવે પ્રસંગે ધમ્મ! કમ્બેર 'દિલ્લો' ઉપાય અનુભાવવા જેટલી પોતાનામાં હોય તે શક્તિ પણ બચના ખ્યાલથી બોધ બેસી છે ડર બ્યાપ્તો કે કાયરતા સવાર થઈ જ છે. ડરને ને એને કાબળબેનને સમજ. જ્યાં ડર ત્યાં કાયરતા પેસવાની જ. અને એ જવા હોય તો માર પણ ખાવાનો હોવાનો જ.

યુવાનને સાઈકલ ઉપરથી જીતરી જવાનું વધારે યોગ્ય લાગ્યું. સાઈકલની ગતિ દોડી લીધી. ટૂંકમાં મારીને નીચે બેઠેથી પણ જેવો સાઈકલ ફેરવવા ભય, ત્યાં રાહ દેવાયો!

વાઘ આવી પહોંચ્યો. મોમાં આવેલા કોબિયો છટકી જવા દેતો એ ભૂખથી પીડાતાને કેમ રૂચે? વિદ્યાર્થી સમજ ગયો, કે વાઘદાદા હવે છેડે એમ નથી રાત રહીને, નાસતા કે સમી લઈને પ્રાણુ તો ખાવાનો જ છે. એકેય રત્તે બિગરવાની તો આશા જ નથી. કાયરને રૂચી કે નાસતાનાસતાં જ જીવ ખોતો આવતો છે, બજવાન હંફવાના હિંમતવાન માણુસો સામનો કરીને જ જીવ આપે છે. સહેલાઈથી દુશ્મને પોતાના ભોગ આપેલો એ પુરુષને ન શોભે.

યુવાને સામનો કરવાનો નિશ્ચાર કરી લીધો. હવે હિંમત હતી. શરીરમાં ભેર બધે હોય કે ન હોય, પણ હિંમત એ સાચું બળ છે.

વાઘ માર્ગ દોડીને સામે આવ્યો કે તરત વિદ્યાર્થીને સાઈકલ ફેરી દીધી અને વાઘ સામે મોં કરીને બેસો રહ્યો. વાધની પણ બધા બધે દાવ બેઠવાની હોય તેમ લાગ્યું. તેણે ને તો હવાબળ કરી કે ન ઝડ દુભયો ક્યો. કુશીનો દાવ બેઠવા પૂરતા લેવા હોય તેમ ધી-મેધી સામે આવ્યો. વિદ્યાર્થીને હવે વાધની બિલામણી કે પાશની આશુતો ડર નહોતો. એના મનથી તો અત્યારે તે પોતાના સમાવરિયો કાઢી દરી જ હતો.

પાછલે બે પગે શરીર ટેકવીને વાઘે કમાનની મક્ક શરીર કુદાવી વિદ્યાર્થી પર તરાપ મારી વિદ્યાર્થીનું નજી મોં જ ડડી લેવું હોય એમ લાગ્યું પણ જેવો એ બંચ પર આવ્યો કે વિદ્યાર્થીને દડ બની, તરાને રૂટીથી તેના ગળાની આસપાસ બને હાથ વડે સાંજુસાની માફક સાંપ દીધી. વાધનું મોં તો છેડે રડી ગયું, પણ એના પંચ પ્રહાર કરનામાં શાના ચૂકે? વિદ્યાર્થીના ખત્તા અને હાથ ઉપર તેના તીણા નખ એકાદને બિગરડા લેવા લાગ્યા. મોઠ ને પહેરણુ દારી ગયાં અને લોહીના રેતા ચાલ્યા. પણ વિદ્યાર્થી જમણા વચ્ચેથી નહિ તે તો ગમજણ હાથે વાધનું ગળું પકડીને બેસી જ રહ્યો મૂકી કે કે પોતાનું ગળું વાધના મોંમાં ગયું જ હતું!

કુશીનો નજી દાવ બંધ્યો હતો. ન વાઘ પાછો ઢટે કે ન વિદ્યાર્થી મજી છેડે. મને દડ બનીને, પગ પોડીને, સામસામુ ભેર દેતા હતા. પણ વાધને પકડે એક વાતનો ફાયદો હતો. પંચ વડે તે વિદ્યાર્થીને વાચત કરતો જતો હતો. વિદ્યાર્થી તો નજી બહુ જ બૂલી ગયો. પોતે છપરો કે મરરો એની એને ચિંતા જ નથી એ તો કાંત કચકચાઈને નજી પકડી બેઠો. વાઘ પણ વળમાં સમજતો હતો કે આ કાનથી વિચિત્ર ગમજ!

વિદ્યાર્થીનું શરીર હવે લોહીથી બીંભઈ ગયું. આ ક્રિયત લાંબો વખત ચાલે જ નહિ વાધના તીણા નહેર છરીનું કામ કરે છે. તે

પડે પણ માણસોને હાર કરી ગયે.

વારે દરે દાંત ખેંચી ચીંચીને ઝટકા માર્યો! વિદ્યાર્થીના દાંત ટીકા પડ્યા. વા-
પતું ચૂંચે દુડી ચૂંચે બચેકે દરેકા યદ! વા-
વને તો બંદેબંદે કમ બન્યા હતા. તેની
આંખમાંથી આંસ વરસતી હતી. મુઠ્ઠાઓ એવા
જ ઝાટકા. પણ વિદ્યાર્થીએ વાર બચાવી
લીધી. વાપ દુધા એવું જ પોતે રથાન બંદી
તાપ્તુ દમીને બચાવ્યાં છતાં રહ્યાં. વાપના
દાંત ખાલી ગયા.

પણ એથી એ ઊંડે એમ ક્યાં હતો?
એણે આ વખતે આક્રમણુ મથાન બંદી-
વિદ્યાર્થીની નંધ પડી લીધી. પણ સહુભાગ્યે
ચાલિયાને લીધે કપરની ચામડી જ મોંમાં
આવી દાંત કાઢાન બંદીકા. વિદ્યાર્થીએ
તરત એવુ માણુ પડીને થકો માર્યો. પણ
વાપ જેવું પ્રાણી એવા થકાથી હટી તરત
એણે વિદ્યાર્થીના મરીર પર બીજા ત્યાગ
મારી. એમાંથી બચવા વિદ્યાર્થી ઝડપથી
પાછો દડ્યો. પણ પાછળ મડકાના દાંતો
દનો. પગ કોર બાઈ ગયા મરીર દાંતમા
ન રહ્યા થલ દરને નીચે પડ્યા!

મિઠા નીચે પડ્યાં, વરે વાર સાની ?
ચળ થવાં વારે મોટી કાળ બરીને ચિતાર
જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પણ વિદ્યાર્થીએ
પડ્યાં પડ્યાં જ, દુર તેટલુ જગ કરીને જોર
જેર ઝટકાથી બંને પગની કાત મારી. બરા-
બર વાળના મે! કપર જ કાત વાગી. એ કા-
તમા મર્મજુવા બનેલા વિદ્યાર્થીનું બંદેબંદે
જગ કણવા વાપ જરા હડી ગયા દરત જ
અપગતાથી વિદ્યાર્થી હોમા થઈ ગયા.

એ હોમા થવાની સાથે જ વાપે દંબે ધૂધ-
વાળે દુમગો કર્યો પહેલાંના જેવી જ રીતિ
હતી. વાપના બંને પંદર ફી જણા કપર આ
જા. વિદ્યાર્થીએ તરત ચૂંચે પડી લીધુ પણ
આ વખતે પકડ જરા બચાવ્યાં આવી વાપ
પધારે જગ કે તે મેંને પહેલો જ વળ પળના
પ્રદાર તો તેણે આણ કરી જ રીધા. હોલીથી
દંબે વિદ્યાર્થી નીતરવા લાગ્યા. રીક્ત પણ
માથી થવા લાગી એને વાપના જ વિચર
ગયો એમ લાગ્યું.

એ જ વખતે રોંગેબસાતું એ મોટર એ
રને નીજા. વાંચ માન માણુ મોટા નાગપુર
તરફ જતા દર્તા તેમણે વિદ્યાર્થીની વાપ
માથેની ફરી જોઈ પાસે આવીને તેમણે
મોટર મેનાવી દીધી. વાપે એટલે જ કનદિ;
વાપને દુમગ કરતા વાર જ તે એટલે ફર!
વાપ કડકતા દેતા વિદ્યાર્થી આંધે, પણ જીવ
હી ગયો દરો આ મોટર વાગી જતા.

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૭]

આ

જીવની પણ કોઈ વાર કપર આપણી પૃથ્વી કપર જીવજીવિની પડેલી
હતી થવા માંડી ત્યારથી હવે તે જે કમમાં વિકસીને આવતા થયે પહેલો
ત્યાગીધાના કમવિધસત્યા જીવજીવિનું પુન વૈજ્ઞાનિકોને પાડ્યા જે એમાં ગણા દપતાગા
આપણે, આજથી ત્રીસ લાખ વરસ કપર થયેલા હોયોતીનું પુન નામના નવામાં પુન
સુધીને પરિચય કર્યો તે એમાં પ્રાણી આને ધોમધોમે વિકસતા જાને જે નવા
પથો દીધે તેનું સ્વરૂપ, આજથી કદમન વાર લાખ વરસ પડના માથેલીનું પુનમાં
કેવું દર્શુ તે આ ચિત્રમાં બતાવ્યું છે

એ પુન ભેજાનિજતામાં તો પૃથ્વીની દયા મારીપેટી ફરી પડી હતી અને તેના પર
રંજનેરની ફોલા ઊંડા પણ પ્રજાવા લાગ્યા હતા આ પુન મુખ્ય પ્રાણી તેનવવા જેવા
દુરુજ જાવા વાપ જિરા કટ પ્રજાવા ન હતા, પણ જિરા જેવી લાંબી ડાંખાના કાંટ
અનિજવામાં આવ્યા હતાં (જુઓ કપલે ટાંચે ખુલે). દાંતીજનાં પ્રાણીઆ દંબે આવતા
દાંતીને ચળવું સ્વરૂપ લેતા જતા હતા; તેમની ચૂંદ લાંબી થતી હતી દંતી અને તેમાંના ટેકા-
ભેજીડાનનામાં દાંતીને તે તેના લાગા નીચલા જટલામાં વધારાના દંતુગ દતા (કપલે
ટાંચે ખુલે). આવના મસલા કેવું, પણ કદમાં તેનાથી થલું મોટું, એવું ટોંગોડન્ટ ના-
મનું પ્રાણી પણ પ્રજાવું પડ (નીચલે ટાંચે ખુલે) માનવોના આદિ વંશવાનો આ પુન
પ્રજાવા માંડ્યા અને એમાંની પથાપિથિવિસ નામની જાત આવનાં વિજન વાદરાને
મળી જ દંતી આવના જાતને મળતાં પછી પણ આ પુનમાં નવા પ્રજાવાં

દંબે ઉડવા પુનની કાત આપતા અને

(Continued on next page)

‘કુમાર’ના આહુકે અને હિતચિંતકોને

જાણવતાં અમને આનંદ થાય છે કે કુમાર કાર્યોલ્લસને લિમિટેડ કરવાની યોજના માટે મધ્યસ્થ સરકારની મંજૂરીની જરૂર હતી તે મળી ગઈ છે અને એ દિશામાં અમે કામકાજ ફરી આગુ કરી દીધું છે. એટલે એ યોજનામાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા જે જે ‘કુમાર’પ્રિમીઆ મજકુર મંજૂરીને અભાવે આજ સુધી રાહ બેઠે રહ્યા હોય તેમને તેમાં પોતાનો હિસ્સો પુરાવવા વિનવતિ છે.

કોની હિમ્મત કે વિદ્યાર્થીની મદદે લઈ ? પણ એક વાત તો યાચ; અને તે ખૂબ પાડવાનું. કમળી વખતે અમથી પણ બૂરો પાડાઈ જાય છે. અમે તેમ, પણ ચોટરવાળાઓ નેરથી બૂરો અને હાકોટા પાડવા લાગ્યા. ભૂંગળા ઉપરાંત, માટરના ચંત્રોના ચિત્ર-વિચિત્ર પાંચાક પણ વધારી દીધો અને એકાદેર પાછળના ધડાકા કરવા માટરના આ એકસામઠા પોંચાટ, બટુકા લેવા ધડાકા અને હાકોટા સંજોગથી પછી, શિકારના લેખના પોતાના જીવઉપર આક્રમક વહોરી લેવાની ભૂલ થાય છે. આ હાકોટા જીવ કરે નહિ. વિદ્યાર્થીને કોઈ એ પલાયન કરી ગયો પાછળ નજર કરવા થે કોઈકો નહિ.

ચોટરના નજીક જાતી. વિદ્યાર્થી દોહીલોહાણુ યજ ગયો હતો. તેની બધી રાત્રિ ખરચાઈ ગઈ હતી.

ચોટરના તેને નાનપણ જાણ્યા અને તરત જ સારવાર માટે કંપાનામા દાખલ કર્યા ૧૯૩૫ના જુલાઈ મહિનાની આ વાત જીવરામ બોધી

કહાચિત્રોની સમજણ

(અનુસંધાન પાછળ પૃ. ૨૨૬થી)

લાક્ષણિકતા રચક ઓળખાય છે. આધુનિક કવિતા યુગમાં પૃથ્વી ઝળના પ્રવર્તનનાર દેખે નીચે પૃથ્વીનું ચિત્ર, (૩) કાકાઆદેબ નાંચે-લકર-નિરૂપિત હિતારૂં સીનંધે ભાષણાર અને પાનાર સાહિત્યકાર અને ચિત્રક, (૪) શ્રી કનેયાલાલ મુનશી, જેમના આદિબનમાં (એમના નાકની દોડીથી રાત્ર વડને ટોપીની પાછળ સુધી) એમના નાચામરો ‘મુનશી’ વડે જ કોમની લક્ષણમુદ્રા ડહાળી છે. નીચે, મુનશીની અગ્રિમતાનું હોતક એમના સાહિત્ય ‘કુમરસત’ પર આવડે હતું તે એમનાં યોગેનું સંજ્ઞાચિત્ર, (૫) શ્રી રામનાસથળુ વિશ્વનાથ પાઠક એમના ઉપનામ ‘શેખર’ને અનુવર્તીને સંપેદાશિવા બનાવ્યાક લેવી એક જ રેખાથી એમની મુદ્રા આલેખી છે. નીચે ‘પેરેલિકરી’ ‘શેખર’ની સમજ: (૬) શ્રી ‘શ્રમદેવ’ (ગોરી-સરે ગોવર્ધનસમ બોયો), એમના માધાના અને મૂકના વાળમાં ખુદકો પેટકો કોષ-

દીનુ, દાદી તથા નાકના ખડિયા અને કલ-મનું, તથા એમની કાતાલિકા દશે ચટ્ટોરી રહેલી અમર નીચે વળ આધિવા પાંખેનું તાર-કનું આદિબન કરીને એમની મુદ્રા ડહાળી છે. નીચે ‘તાળુખા’ એમની શ્રીનિધા બનેલા એમના વાતાસિંચકોનું સૂચન; (૭) શ્રી ગ્રેવર મર મેથાળી, જેમની આંખો, મુદ્રા અને પાંચડી એમને એકજ વળ લેખનારના મનમાં પણ સંચાઈ કાવ આક્રે દે છે. નીચે મરેકો પાળિયો અને પૂષ્પાન, તે એમને સંચોધીને સમજ કરેલી કાકિયાવાડની સૌચકમાળા અને લોસાહિત્યના દોંતર છે; (૮) શ્રી રવિ-શકર રાવળ-એમના નાચામરો ૨. મ. ગ. વડે એમના ચલેરની ચિત્રિષ્ટતા આપી છે, એમના હમેશના કળા કોલરને ખૂબીથી ચિત્ર-કારની પેંદરતુ રૂપ આપીને માંડે પીઠીપોરી એમના કલાકાર હોવાની સંજ્ઞા મૂકી છે.

ઉપરાંત, નીચેના પ્રતીકોમાં વળ, પંચધારી હાથ એ મુજબતના જીવનમાં એમને આલેખા કહાના ખુદનજીવનનું સૂચક છે; પંડિતવા-રના પંચવળોના જીવનના આકારને બાકા એ ‘કુમાર’ માસિકની ગંગાની પ્રદ તને સૂચક છે; (૯) શ્રી કનુ દેસ મ: કલપનાઓખનું મોટું મરતક ધારી રહેતું નાજુક નજી અને અભિયાળી ચિત્રક, લેકાકાર વળાકને ટોડી ટોપી વડે આજખાતા એ કલાકારની નીચે એમના આદિબનોમાં સદા હાલ રજાલા સુરોબિદો કમળ અને દીપક; (૧૦) શ્રી મિ-ત્રાલ પરીખ (કલાકાર)ને એક જ વાર નેતર એમના કપાળ પરથી લેકા સાથે પડતી વાળની લટાની લાંમણિપતાથી એમને તરત આજખી કાકરો; એમનાં ચિત્રો નીચે નેવામાં આવડી ત્રિકોણની સજ્ઞા એમનાં ભર્વાં અને આખની રચનાથી દર્શાવી છે. નીચે પીઠીમાં લકરક પાછીનું કુક અને ને પર ભેસવા આવડ પછી એ એમના લક્ષણમાં ચિત્રોમાં નજરે પડતાં હોવાથી એમના સૂચક ચિત્ર તરીકે આદિખ્યા છે.

કાઉન્ટનપેનની બંધુબંધુક સાહી બનાવવાની રીત

[અનુસંધાન આમળ પૃ. ૨૭૭થી] કિંવા યજને એક નવા જ પદાર્થ-આયર્ન ટેનેટ બનશે. એના રંગ પ્રથમ ઝાંખા વાદળી હશે, પણ જેમ જેમ દવાની તેના ઉપર અસર થતી જશે તેમતેમ દ્રાવણ કાણુ થતુ જશે આ પ્રકારે એ દ્રાવણમાં તેજબનાવેલો ન હોય તો આયર્ન ટેનેટના રંગકળુ મઈ નથ અને તેથી શાહી બને નહિ.

હીરાગીનું દ્રાવણ નાખ્યા પછી એમાં ક્લોરિડ કે આદરો દેશી ૧૨ ઉમેરો આ દ્રાવણને એમાંમાં ઓછું પંદર ટિપ્પસ રહેવા દો, એથી ૧૫ દ્રાવણ કાણું મઈ જશે ત્યાર બાદ કોઈ રેવર કપડાને આર-પાંચ પડવાણુ કરીને એમાંથી દ્રાવણ ગળી નાખો. દ્રાવણમાં કોઈ

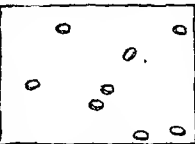
રંગકળુ જતાં હોય તો એ ફરીથી ગળી નાખુ હિતાવડ છે.

આ માટેના દ્રાવણમાં ઓક્સિડ પેરો વાદળી રંગ પાળીમાં એમાં બીને ઉમેરો ને પછી બાસપર લવાયો, એટલે શાહી તેવાર મરો. શાહી લખી વળતે પેનડ પર ભરી જતી કોય મો યોડું શીંગવ ક દારૂ વધારે નાખવો ઉપરાંત દ્રાવણમાં ર નાખવા પછી એટલે કે શાહી બનાવ્યા પછી એ દસ ટિપ્પસ બાદ વાપરવાથી, કહી રાંચ એમી બંધુબંધુક શાહી બનશે. ઉપરનાં પ્રમાણો લઈને એ રા શેર શાહી બનાવવી હોય તો ખરે બાર આનાથી એક ડા સુધીનું આવશે, ત્યારે બાસપરમાંથી આદરની જ શાહી તારક દર્શાવેલા પડે. કોરધનકાઈ હા પડેલ

સામાન્ય જ્ઞાનની અને સુદ્ધિની કસોટી કરતા આ નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આ પૃષ્ઠને હેઠે આપેલા છે, પરંતુ ત્યાં તે સોધના માટે ઉતાવળ કરતા ખોલતા તમારી પાતાની મેળે તેના કહે સોધના મહેનત નરેશો, તો નામ કેટલાક સદૃશ થઈ ગમે છે તેનું ગામ જાણી શકશો.

(૧) ગારી કગાર, ગારાથી ચાર વર્ષ મોટા બાઈની કમરના ચાર ગણા તથા ગારાથી ચાર વર્ષ નાના બાઈની કમરના ચારગણા વચ્ચે કે તકાવત આવે અટલી છે તો ગારી કગાર કેટલી ?

(૨) પાણી બેઝીએ = ફૂગીયા વાકાડાની નાની રમકડાની હોટી તરે છે, એ હોટીયા એક હોટીનું વજન ગણુ મૂકેલું છે હવે એ વજન હોટીયાથી તબીબે કે પાણીયા નીચે તે પાણીયાએ ચરે, સરખા સપાટીએ રહે કે તેની સપાટી થઈ.

ફક્ત ઉદાહરણ વધુને વધારે થાય

(૪) હિદુનનામમાં સિખાએનું ચલણ પરદેશીઓએ દાખલ કર્યું હોય તો કાણે ? શીએ ? હરાનીઆએ ? ચીનાઆએ ? કોઈએ નહિ ?

(૫) ત્રણ બિચારી ત્રણ બિનિદગા ત્રણ હજાર ગારે, તો ૧૦૦ બિચારીને ૧૦૦ હજાર ગારતા કેટલો વળત હાવે ?

(૬) એક સરોવરે કહ્યું કે તેને મળેલા એક પુરાણા સિખા કગાર ઈ. સ. પૂર્વે ૧૪૩ બેઝી કોતરેલું હતું એ સાચો વાત દશે કે ખોટી ?

(૭) એક સરોવરે કહ્યું કે તેને મળેલા એક પુરાણા સિખા કગાર ઈ. સ. પૂર્વે ૧૪૩ બેઝી કોતરેલું હતું એ સાચો વાત દશે કે ખોટી ?

બૌદ્ધધર્મની સમાચાર મળ્યા છે કે યુદ્ધ પછી મૃતિયોના એવા વિગિહ પ્રકારના ટચુકડા રોટ તોપાર કરવામાં આવે છે એવોના મરીર પર બાધી શકાય અને નેજા બહાર બધ ત્યારે તેની ગ્વિય ચાલુ કરતા, તેમાંથી નીજળાર મરીત જેવા સુર તેમને અબર આપ્યા કરશે કે તેજા કોલક મીઠાની પાકો પહાવનાર છે તેથી તેજા બધીને ચાલે !

પરંતુ જાણેલાના કેટલાક ડિપાર્ટમેન્ટના વડા ગિ રે એલરના બ્વાન મુજબ યુદ્ધ પછી મૃતિયો દારા મીથી વધારે અને મહત્વની એવા તો વાધુના લેવામાં આવશે, આજે વાધુના અધિકારથી જે વધનાઓ અને અકુરમાંતો બનવા પામે છે, તે આ નવા પ્રજાપથી મહદ અરો અટલી બરો.

યુદ્ધ પછી બનનાના કાપોએ માટે એક હવાઈમારી (Aerocar) બનાવવાનું વિચારવામાં આવ્યું છે, જે ગજગારો પર - સાક્ષાત સિંતર માનવની ગતિથી દેરશે, અને ટ્રાકિકેટોરો દર પર કુણાત્મક દષ્ટિ નાખતી દ્રાક્ષા સો માદાની ગતિથી હવામાં ઊડશે ! હવાઈ જહાઝની ડિઝાઇન બનાવનાર મગનુર નીચર ગિ વિલિયમ રૂટલે કહે છે કે આ હવાઈ-નારીયા ત્રણ મુનાકાંસે ખેડી મકરો, અને એનું વજન મુગારે પદર મો પાકડન એટલે હાલની પ્રચલિત પદવો મોટરો કરતા અણુ બહાર, તેની વાલળ જે પ્રકેવનાર મંચનો ભાગ (કિવા પ્રોપલર અથવા પંખો) લાગેલા હશે, તે અડકને વાલુ, બેનેમાં આ નાકીને ચક્રા-વરો, ન્યારે આ નાકીને જમીનથી અદ્ધર આદશમાં લઈ જમી દોય

કોઈ પણ આખા વર્ષનું કેલેન્ડર માટે રાખવાનો ઉપાય એ છે કે તે વર્ષના આર મહિનામાં દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે કયો વાર આવે છે તે સાદ રાખવું.

૧૯૪૪ના આર મહિનાની આર પહેલી તારીખોના પાટ વાર સાદ રાખવામાં મદદરૂપ થાય એવા બે જોખાં (Formula) આ નીચે આપ્યા છે:

(૧) સનાઈ મનીથી છુટ્ટા, સનાઈ સોમના ચુર, શરા, રવિયા સુદિના શરા, સનાઈ મનીથી

(૨)

	૭	૩	૪
	૭	૨	૫
	૭	૩	૬
	૧	૪	૬
૨	૩	૪	૧
૬			
	૩	૬	૪
૧	૬	૪	૪

આમાંનું પહેલું જોખું વધારે સાદ છે, કારણ કે એક નેત તે પદમાં હોવાથી ઓ મેટે યઈ જરો, અને બીજું, તેમાં દરેક મહિનાના પહેલો વાર તરત યુગ્વચાય છે આ શ્રેઢકમાં આર રાખે છે અને તે દરેક રાખ ૧૯૪૪ ના બનનુઆરીથી માંડી ડીસેમ્બર સુધીના દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે આવતા વારને મળતુ નામ સૂચવે છે.

બીજા જોખામાં, જે ન પ્રમાણે ૭૩૪ વગેરે પહેલા આર આકડા આર મહિનાની પહેલી તારીખના વારના નામ પર સૂચવે છે (૧=રવિ, ૨=રોમ, ૩=ગનળ એમ સનિ સુધી.) જેમાં આકડાઓ ઓ વાઈ રહેતા હોય તેમને આ જોખું અડુકળ પડશે

કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાને માટે પોતાનું સ્વતંત્ર જોખું પણ આ પ્રમાણે બનાવી શકે.

—કેલેન્ડરકાર

વિકસતું વિજ્ઞાન

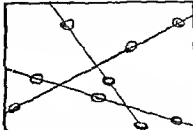
ત્યારે દુર્લભ એવા પાત્રીસ ફૂટના એલાહેશ ચનારા પટખી નિયુક્ત થયાને સાબીતી દેશે, એટલે એ જ પાત્રીસે જમીન પર ત્વરિત ગતિથી દોડતી હશે, તે ભેતભેતનામાં હવામાં ફરકા બરવા માંડશે

ગિ રૂટલેના કહેવા પ્રમાણે બીજા હવાઈ જહાઝોમાં પણ એવા વ્યતિક બાજો લગાડવામાં આવશે, કે જ્યારે આવવડકતા પેરે ત્યારે તેને હવામાંથી ઉતારી મોટરકારનું કામ લઈ શકાય એનું રૂપ સ્વરૂપ પણ હવા હવાઈ માંડી મનુજ જ રહેશે

ઈ સ ૬

કસોટીના જવાબ

(૧) ૩૭, (૨) સપાટી પટ; કારણ કે વજન જ્યારે હોટીનો એકર હતું ત્યારે પોતાના 'વજન' નેટવા પાણીની જગ્યા રેકતુ હતું, પણ પાણીની અદર મનુજ ત્યારે પોતાના 'કદ' નેટવી જગ્યા રેકતુ લાગ્યું. કદ એટલું જ હોય, તેથી સપાટી નીચે ઊતરે. (૩) બાનુની આકૃતિ

મુજબ; (૪) કોઈ પરદેશીએ ચાલુ નહિ કરેલું, બારતવારીઓએ પોતે જ તેનો આયોજાર કર્યો; (૫) ત્રણ જ મિનિટ, (૬) ખોટી; કારણ કે હસની સનની સાલ સાઠ થયા પહેલાં એનું નામ પણ કોણુ બજીતુ હોય કે 'ઈસ પૂર્વે' હવે સનનું નામ તો પાછળથી પડ્યું હોય.

આ ૫૨મી જાણીને કે વીસ વરસ પછી કીધ પડાઈની વધુ સ્થલાદ-બધું છે ધરડાએને આંધી બંધ બેઠકે છે તેનું કારણ એ નથી કે તેઓ દિવસાનુદિવસ બંધ પડાઈતા આવે છે, પણ ધરપખા સાથેના સારીને વિકાસ પામવા જેટલું કશું ન હોઈ બંધની બદરે આંધી રહે છે.

પણ એટલા ૫૨મી કીધનો સમય આવ્યો નવ કલાકનો જુદા-રર કરવા વાજીની નથી જોઈએ એ બાબતમાં અનેક અભવતા સી સાબિત હતું છે કે બંધની ગળીને કલાકે સાથે સુદૃઢ સંબંધ નથી. આઠ કલાકની અમાન બંધ કરતાં ચાર ન કલાકની પણ ધસ-પડાઈ બંધ વધુ તાઝી બને છે.

અને સંદેશની અંતિમ ધસપડાઈ તો થાય છે ન કલાક બે છે. — બંધ આવી ગયા પછીને બીજે ને પીએ કલાક એ ને કલાકા કહી સ્વપ્ના નથી આવતા, લોહીનું દબાણ પણ ધરી નબ છે, એટલું જ નહિ પણ લોહીના કારકે વધુ ધરી નબ શરીર પીન દિવસની કાર્યશક્તિનો ધોળાબરો સંધારે કરી લે છે.

તેથીવિચન, નાંધીછ કે એકીસત જેવાએવા જે કેટલાક યુગેયોદ્યો છે, જેનામાં ધારે ત્યારે બંધો જવાની શક્તિ હોય છે; અને જનના કારવામાં તો કાંઈ અમને આવી ન નબ. આવી અનિચયિત બંધ છતાં એવા લોકોએ તે વરઁએટલા કાળ મેળવી લીધેલા હોય છે કે એ 'હરપેશી' ક્ષયમાથી તે તેમને સંપૂર્ણ તાઝી થાવી રહે છે અને સાધારણ માણસ કદતા તેમની નયોતિસાદ પણ વિરોધ રહે છે.

એ ગાદાવરાનું જ પરિભ્રામ છે ને ફરે અંતિ ધારે તો એવા મહાવરે પાડી શકે પછી તો શરીરને એવી ટેવ જ બધાઈ નબ છે કે કીધના ગળા સમયમાં જ ને કારકા કોપીની પુનરંજના કરીલે. આ ગાદાવરા વાઘ પડનારામાં આવ્યેલો એક એકાઈ સોથી આ-ગળ તરી આવે છે તે કહેતા કે જીવે તો ગરીબને એક ટેવ છે; અને તેણે તે સાબિત પણ કરી આપ્યું હતું આપી શકે અધિકાર કરી કિસે તે શિકારે નીકળે પડતો ને આખા અઘવાડિયામાં મલત પાચે છે કલાકની જ બીર તે લેતા.

આ ૫૨મી એક વસ્તુ કાકમ થાય છે, અને તે એકે જાણે પોતાને પ્રમાણમાં બેઠકે તે કરતા વધુ બંધવાની ટેવ પાડેલી છે માણસ કરતા જે વધુ અગ્ર કરવા છતાં, તેના સિવાય બીજી કાંઈ પ્રાણી એટલી ઘવ બેસતું નથી. કાંધી જીવતા જીવસ બતાવેને વધુ એકસામરી ત્રણ કલાકની બંધ પૂરી થઈ રહે છે.

આનુ મોડામાં મોટું કારણ એ જ લેખી કાઝાય કે માણસ કુદરતી રીતે કીધના બેઠકા નબ છે. જે જીવ ધસપડાઈ, તેજ તેને નેડેલે અગયોને ગળેા દમેગા દે રહે છે નિશ્ચિત ચિત્તની પાચ ચિનિતની બંધ કિયેને એ જી શમાય તોપણ શરીર પર તે ગળવ અસર કરે છે આખાનુ દવાયુએને લાગેલો થાય તે જવારી નામે છે. જેક મેકાઈ જેવા ન બનવુ હોય તેવાએને માટે પણ દિવસની આ થોડી જીવ—વામકુરી એકે એનેરી તક જેની છે અને એથી રાજીડી કીધયા પજુ હેઈ ફરે પડતો નથી.

આમાં, ધસપડાઈ કીધની અનિવાર્ય અવધરતાની નીચા પછી તે શરીરે આજીવી એ બાબત આ ગણે વિચારીએ

એ માટે સીધી પહેલું તે એ વાદ રાખવું કે બજાબર જેવા થાક્યા પછી જ પથારીમાં પડવુ જોઈએ પણ એ થાક આપણા શરીરના પ્રમાણમાં જ હોયે જોઈએ એ ન બુવું, નહિતર એવાથી અનિદ્રા-નો રાન કહેાય. એવી કાચગાની અનિદ્રાથી ગામતરોયોની મકિા ધટવા લાગે છે, ને એને લઈને વાદદારને સહનરાકિ પણ થરે છે થળી વખત તેનું પરિભ્રામ યાદપણ કે મોત પાનુ ની ધનને છે ચાકા-

વરાવળ અનિદ્રાની વાત જુદી છે, પણ આવી અનિદ્રાને અનિદ્રાનો તરન કયાય લેવાયા જોઈએ

અનિદ્રાના ટંકન પાકત ગળી કાઠ સિત્તત હોય તો તે બંધમાંથી સંપૂર્ણ તાઝી સાથે ઊઠવાની, અને એ સિત્તત કાંઈ કાળે જની કરવા જેવી નથી

એ ત્યાસુધી શરીરને નેડેલી બધનું પ્રમાણ પહેલેથી જ નહી વી લેવુ જોઈએ ને પથારીમાં પડતાં જ મનગાથી સમજાવા લાગવુ વિ-ચારોને કમસદ આવી રીવી જોઈએ એ મુજબ વર્તવાથી કીધની નેચરિક મૂર્તિ આપણે વિના આશાએ મેળવી મારાએ

વની ચાલ જાણુ કંઈકેસાધુ હોય ત્યારે પજુ કીધવા ન જાણુ જોઈએ. એવી સ્થિતિમાં કાંઈ આગેવાનવાસ લેતા રહેવું બદલત છે. એથી કંઈકાદ આપેઆપ રાખી જરી. ધળી વખત એકાદ સારી ચોપડીનું બેઠક નાચન ચિત્તરતે આદે પડતું થઈ પડે છે પણ જ વાતમાં મારી-રને અવશ્ય સ્થિતિમાં મૂનુ હોય, અસામ પ્રકારે હોય કે અસારે ખૂણ કીધા હોય તો કીધ કલકી દડમેલાય છે

હવે પથારી પર આવીએ એ ગાકકમ જ રાખી, વધુ કાંણુ હોય તેનો વાનો નહિ, પણ વધુ સુંગી તો નહિ જ, આશામની પથારી તો જોડે અંતિજન છે, પપુ તે જે નેગ કીધ તેમ વધુ મારે; એથી માથામાં લોહીનો ભરાવો નથી રહેતા. કોડવાનું નેગ બને તેમ પાતણ ગળવું એ નહા મેઘડાં કોડયા કરતાં બધું પાતળું નોદડાં કોડયાં વધુ સારા છે. પથારી સ્વચ્છ ને સપાટ રાખી. ખરબચડી પથારી થાળી વખત યેઠમાં કુલાવો આણે છે

કીધની વખતે યાજીએ કેટલો આરામ મેળવે છે તે તો કીધ-વાના મરીત આપણે નિરીક્ષણ કરીએ ત્યારે જ ખબર પડે તેનો બહેરા કેટલો પ્રકુલે હેમાય છે અને બીજું; કીધી વખતે એ પોતાનાં પડખાં વારકારીની બહાવવો જ રહે છે. તદન લંદુરને માણસ પણ આઠ કલાકની સંધારના કીધમાં પાંચસ વખત પડના બહારે છે એમ પિરસણ બુનિયતિરીની મેલન-મીડીયુદે પ્રમાણ પછી બહેર થયું છે

આમ પડના બહાવવાની સહજ શક્તિ એ પામ કુદરતી એક અંજિમ જ છે. અનુસંગેને દિવસના કામમાં પડેલુ તાણ તથા મોજ એથી કાઢા થાય છે ને મારેલા સાધાએને પણ શાંત ગણે છે

અને સુવામાં જેટલી નિયમિતતાની બર છે એથી જે વધુ બદર સવારમાં કોડવી વખતની નિમગિતતાની છે એ નિયમિતતા આવી થક તે વડી કેવલી વધરને બહારે શહેકાઈથી મારી મમય છે, પણ એનિયમિતતા પાછી આપીથી તૂટતી ન જોઈએ. કારણ જેની અમર હાથે હપર પાથરિત થાય છે.

કેહ કાચવા મારેની દસાના તે આજના હાલ બહારની નીકળી છે, પણ કુદરતે કીધની તાઝીની ને લાડી બહેરા પર આવે છે તે રમાવાળી દવાએથી જી નહિ આવી મકે. એથી મરીર બેઠકે કયે છે, ને વધુ બવરે તો એ છે કે એ દવાએની પડી નાહત પડી નબ છે. એનું પ્રમાણુ હળવે હળવે વધવું જ નબ છે, ને પરિપૂર્ણ પ્રાપ્તિ-જનને મળેલી અનુદય અકિસ-દિગમની માણસની નામ થઈ નહ, સાચા માણસને બહેરે સમાવેને દવાએનો અંક સુધાર ગણે છે.

આની કીધવાની દવાઓ 'sedatives' આને અંતિપદીત ને જીવાળની દવાઓ જેટલા જ મોડા પ્રમાણમાં બહાર પાડવામાં આવે છે ને તેમને 'એસાનલ', 'એડેપેરેટ', 'એમીસલ', 'ડાયલ', 'લ્યુમિનલ' નીઆનાલ' વગેરે જેનાં અનેક નામો આપવામાં આવે છે આ દવાએ એકી જેટલી રાખી હોવા છતાં અણીધીયે જરી હોય

છે એ ઘણા નહિ જાણતા હોય. આવી નિદ્રાસ્થિતિ દવાઓ માટે ડૉ રાઈઝેન કહે છે, કે બીએ હેરો નેટ્રીની જે સરીર પર હેરી અસર કરતા હોઈ અનિવાર્ય હોય તેવા જ પ્રસંગે અને કુદરાત ડૉક્ટરની નજર તમે જ તેનો ઉપયોગ કરવો.

આવી દવાઓ કરતાં તો બહેતર છે કે જાણ્યા પહેલાં ૬૮ થી ૧૦૨ ડિગ્રી સુધી ગરમ કરેલા પાણીનું ગ્લાન કરવું. પહેતુ દરરોજ માટે એ ઉપ્પુ ગ્લાન પણ સારું નથી. આગામીની રપસોશલતા એથી ઘટી જાય છે. એથી કલ્કુ, કંડા પાણીનું ગ્લાન જળવર્ધક છે.

વધી બોરાક, સૂતા આનાક બોગાગાઓના ત્રણ કલાક પહેલાં લઈ દેવો જોઈએ, અને તે પણ બપોર કરતાં હલકો. હોન્ટીની અરબદ ધણી વખત અનિદ્રાનું મોટું કારણ હોય છે. સુવાના ખટગા હવાની અવગરનજ પખુ પુષ્કળ હોવી જોઈએ જરૂર પડે તો થાકુ વધુ એકી લેવું, પખુ હવાને આડેવાનાને નાચવા તે માથે જોડીને કે મી. ખુલ્લું રાખીને બેઠવાનો પ્રયાસ કરી ન કરવો. રાતનખટનું ઉપ્પુતાગાન સરેરાશ ૬૦ થી ૮૦ અંશ આસપાસ રહે એ ઈચ્છનીય છે.

આગોત્રું વધુ પડતું ખેંચાણ, કૂચપાન, કળમિયાત, અનિસય શ્રમ ને હલ્લે સાથે અનિદ્રાનો ભય પણ ધણી વખત અનિદ્રા ઉપ-ભવે છે એનું લાગે તો શઙ્ગાતગા અરધા ગ્લાસ અરમ પાણીમા અવધીથી એક ચમચી બાઈકાર્બોનેટનાં રોટા લેવું અને છતાં કાયદો ન થાય તો થોડાં સવાર લેવી, પખુ બનર દવાઓમાં તે મદદ-વાનો પ્રયાસ ની ન કરવો.

બીજા એક બૂબજેરીની માન્યતા પખુ આપણામાના ધણા ધરા-વતા હોય છે, અને તે એ કે પહેલે કિવસે જનખરા કર્યાં હોય તો બીજે કિવસે બરપૂર બેઠ લીધી હોય તો જ સરીરેકાણે આવે પણ એમા કંઈ વળદું નથી. માત્ર નવ કલાકની ધસપસાટ બેઠ સાંક કલાકની થયેલી હોય તો બહોલો વાળી આવે છે. અતિનિદ્રા પણ અત્યાહાર નેટ્રીની જ ત્યાજ્ય છે એ ન બૂબજું.

અ તો બધા જાંઘ સાથેના આપણે શારીરિક સળખ થયો. પરંતુ માનને પણ તેની માથે હાંકીએ સળખ નથી દર્શાવેલી કાર્યશક્તિ પણ બેઠમા અજળ પ્રકારની રહે છે, મથે તેથી ધસપસાટ જીંધમા આપણે પડયા હોઈએ, પણ ત્યારે કોઈ પરિચિત અવાજ અને તેજા જોરોશારી મળે હશે છતાં આપણે જરૂરી નબી નહિ બેઠીએ, પણ જરા સરખોયે એ પરિચિત અવાજ થયો કે તરત આપણી આજ પુતી જવાની.

બધામાં વિચાર કે તં જેવું કંઈ રહે છે કે નહિ તે આપણે કહી શકતા નથી. ઘણા માણસો બધામાં બેઠમા બેઠા ધણી પ્ર-તિજ્ઞા કરે છે, છતાં જ્યોત્તમજમા એ બધું વિચારી જાય છે એના કાળજા બળા આવે છે. આ વિગિદ પ્રારને વિજ્ઞાનની ભાષામા ‘Somnambulism’ કહે છે. વિજ્ઞાનીઓએ તેની તપાસ પશુ હાથ ધરી છે. જોડે દાહ તો કહેરત બેઠ કેમ આવે છે એ જ પ્રક્રિયા જા-ણવા તે મથે છે તેમણે મગજની અંદર રહેલું નિદ્રાદેન્દ્ર સોપી કાઢવું છે. મગજદેન્દ્ર (brain stem) અને તેના બાહ્યવરણ-thalamus ની વચ્ચે તે આવેલું છે. આ યેંદગમનો એક ઉંડો તે પિટ્ટીટરી થયી અને કળી ક્ષતિ પહેંચી હોય તો બેઠ નથી આવવી વિજ્ઞાનીઓ આ બાગને દેલશિયમ ક્લોરાઈડના કળેન્ડરોના આથી બેઠ આવવી તત્ત્વા છે ને વાલશિયમ ક્લોરાઈડના કળેન્ડરોમાંથી અનિદ્રા પણ જન્માની સંજ્ઞા છે છતાં વિજ્ઞાનીઓ માને છે કે બેઠની યાનિકતા એ બાગમા જ પથારી થયી છે તે માત્ર અનિદ્રા ને સુષુપ્તિ વચ્ચેની નિવાગક કળેન્ડર જેકેનિદ્રા એકથી કારીરિંગ પ્રક્રિયા છે જ નહિ એ માનવિજ્ઞ.

અને ઈકેન્ડરો માતાપર પ્રક્રિયા પણ છે.

આ ‘માતાપર’નો અર્થ એટલે જ કે આપણા જન્યુત મગજતત્ત્વ (voluntary nervous system) ની નહિ પણ પ્રાથમિક અથવા પ્રમુખ મગજતત્ત્વ (primative nervous system) અથવા sym- pathetic system) ની એ પ્રક્રિયા છે. આ પ્રાથમિક મગજતત્ત્વ આપણા પાછળથી વિનાસ પામેલા મગજની આજા હકારે છે, એટલું જ નહિ પણ ભય કોથ વગેરે લાગણીઓથી સરીર પર થતી પ્રતિ-ક્રિયાઓથી તે નેને રક્ષણ આપે છે.

પરંતુ આ પ્રાથમિક મગજતત્ત્વનો કોઈ વાલુ અરુષ ભાગ ‘para- sympathetic’ તરીકે જાણખાય છે, અને સ્વરિચના યો. કમ્પ્યુ. આર હેસના ક્લેવા મુજબ બેઠની પ્રક્રિયા માટે મુખ્યત્વે એ જ ભાગ જવાબદાર છે. આગળ કવર આપણે એ બાગને ટેકરોનો આપવાનું જોઈ નયો કે આ જ ભાગને કેટલાંક વધી માને છે કે સરીરમાંથી ની-કળેનો કોઈ બેઠજનક કાપ જ બેઠ આવ્યો તો હોવાનેજોઈ બેઠવેના ઝોન્ડેક ને બાવર એ બે વિજ્ઞાનીઓના અખતરામા એ શાલુરા પણ પડયું છે કે બેઠ દરિયાયાન પિટ્ટીટરી થયોમાનો પદાર્થ મગજ-દેન્દ્ર (brain stem) ના કોઈ ભાગમા કલવાઈ જાય તે ખાલી બની નય છે, ત્યારે જળવાની થોડી પળેા પહેલાં તે પાછી સરાઈ જાય છે એ કે હલ્લું અતિમિલેખ્ય પર આવવા માટે બીજા સાવિત્રીઓની જરૂર રહે છે.

ઉ સાથે આપણને ખ્યામોના સવાલ પણ બેઠવા વિના નથી રદતા. જો કે બહુ રવખના તે અપચાને કારણે જ આવે પણ નેસર્વિન આવવા ખ્યામને એ કોઈમા મૂકી રાહાય તેમ નથી ધણાને અનુભવ હમે કે જન્યુતમજમાના કર્યાં અશક્ય એવાં ધણાં કાર્યો આ-પણે ખ્યામવરણમા કરીએ છીએ. મોરડેલે તો કહે છે કે જો ખ્યામમા કલવામા આવતાં જન્યાનાની સાત કરવામા આવે તો એવો કોઈ પણ શખસ નહિ જોઈએ કે જે સનને પાત્ર ન થાય. આનુભવ એક જ છે. આપણી યાત્રી લાગણીઓ ને આવેરોને આપણે જન્યુતમજમામાં દબાવી મળે એ બીજા, પણ નિદ્રાવધમામા આપણે બેઠા જ નતો રહી તેમને પૂરતી ક્ષમ મળે છે. વળી એવા યે ધણા આવેરો છે જે રવખા-વચ્ચમા જ પાતાનો વેન મેળે છે.

આવી બધી લાગણીઓમાં સીધી આવેવાન લાગણી જ્યની છે તેના બે કારણ છે એક તો બીજી બધી લાગણીઓ કરવા ને વધુ પ્રજય છે, અને બીજી, બધી લાગણીઓમા વધુમાં વધુ હાળી રખાવી લાગણી એ છે રવખમા તો ધણી વખત કંઈ બાજપણની દબાવી ગ-ખેલી લાગણીઓ ને જીતિએ પણ રાજાનજે માર્ગે રોઈએ છે. પણ આ-પણે તો અત્યારે બેઠ સાથેના સપર્ક જોડે જ સળખ હોઈ આટલેથી પતાવી લઈયું. બીજી રવખ અને સુષુપ્ત માનસનું આખું એક માત્ર બેઠુ થયું છે.

‘અનિદેત’

ગુરુએ ગિયને બેઠ આપ્યા કે બૃતમાત્રમાં પરમાત્મા છે. શિવ એ સમજી વેર જોતો હોતો, ત્યાં રમ્ને હાણી સામે આવતો હોતો. મદાવતે તેને જમી જવાનું હતું. પણ પોતામા તેમજ એતામા પર-માત્મા છે એનો કંઈ સમજણી શિવ્ય નર્યો નહિ, તેથી તેને સંક વડે પકડીને હાણી ન ફરે જેથી શિવને વાગ્યું. એણે તો માત્ર ગુરુના બેઠનો રક્ષણ આજે મક્કા હોતો. એણે ગુરુને જોતો કે પડતો જનાવ કહી, પરમાત્મા કે પ હાણી ગુરુનેકો આકાંઠ વર્ણવી, ત્યારે ગુરુએ જવાબ આપ્યા કે ‘મદાવતમા પણ પરમાત્મા છે એમ સમજીને તં એનું કહુ કા ન માન્યું?’.
(શ્રી ચાગદમ્પ પરાગદસ)

૬૧ સ્વચિન્તેદ પરાધાષ્ટ્યે પદોત્થા ડનો.નિમંત્રિત મરણી
શ્રીખંડધુરી પર સાંરીતે હાથ ગારી રહી હતી
હનાયો તાનેતરગા સર થતો હોદને નહિ કડગાદ થતો હતો
તેથી, અને મિશ્રણ જગાંજગતા થતા અગને કુર કરવાના ઉદેશથી
વીજળીના પંખાઓએ ચોનાને ધરધરાટ શરૂ કર્યો હતો

રેડિયોમાંથી ક્ષણપ્રિય અનીત દાન કપર આવતુ હતુ અને તેથી
પ્રત્યેક વધુ યુગ થતો દેખાતો હતો

મંડળીના મન સુપ્રચન રહે તે હેતુથી જ્ઞાતી નતની અનુભતી
મળનાવીને પનાવળા આગળ મોડેલેલી હતી તેની ચધુર સુવાગ
વાતાવરણમાં બધી જની હતી.

આવૃત્ત ઝગઝગાટથી પ્રનાસતા વીજળીના દીવાઓ ઝીણુ ટક-
ટકપટથી બળતી અનુભતીના નાના કબની ફરકાર ન કરતા હોમ
એમ લાગતુ હતું બરા દિગમથી મંડળીને પ્રકાસ અપવાતુ કામ
તેઓ કરતા હતા. તેઓ કોઈ પણ પ્રકારની હીલચાલ કરતા નહોતા,
તોપણ તેમની વિલક્ષણ કડકાઈ અને અતિમય બેચરણ ત્યાં પડતા
પ્રકાસના ધોધમારા પ્રતીત થતી હતી.

પાછળ આવતા ઉપાસનાને અતિઆપવા માટે કે પ્રેરણાનું અભિ
મન આગમીનું અનિર્જન બનાવે, તેવુ અભિમન આ દીવાઓ,
લોકોને હાથપગ ચલાવવાની ગતિ આપવાની મદદ કર્યા બદલ લેતા
હતા તે હિંચરે તેઓને ફવાળ કે ચોર ન હતો એમનો એ બાકી ને
કાઠગાદ ભેળને તેમને આઠકારને ભણે કે પટથો ન હતો

તેમના ક્રેકાલના ગાલ અંગ્રા કાવ અગ્રીકી જેવા હેખાના હતા,
કેટલાક તલુડા કંઠ ચડાયા હતા, અ્યારે કેટલાકના હેલ પર સફેદ
અથવા 'રેડ' રીસતા હતા તેમની હિષ્ણિ અતિ નિશ્ચય હતી કહી શક
મનોભાવાપારમા તેઓ મરાગુવ મર ગયા હોય એવું રપટ માલુમ
પડી આવતુ હતુ તેઓએ આશ્વાસ દિવરો પાદ કર્યા.

દિવેલિયુ, દીવી, મીજુબતી, ચીંગની-ફાનસ, અને પેટ્રોલેક્સનાં
ચિત્રો તેમની હિષ્ણાગય તરવરવા લાગ્યા, ચીંગની કબના આવતાં
તેઓ મુઠગા હસવા લાગ્યા અને વિચારો ઝીઝરાયા

'અચર્ય (વિષકૃપ શક્તિ નહિ) મોદાની કૂક કાગલાચેત તેમને
છપ ભય', ટમટમક બળતી દીવી ચાફ બાવતાં એક બળે વિચારું

'મોઝા, મધૂળ, અગમી સીઅ-પને એશ પણ નહિ.' પેટ્રોલેક્સની
ચાફ આવતા ખીલતો વિચારું

'અવધુ-નિવાળ પગલાની સારીસાડ, જેની, ફગ વગરની' સફેદ
મીજુબતીની મુતિ નજર આગળ આડી થતા રીતે વિચારવા લાગ્યો.

'મહેરો તંદિનિ (ક્રીકો), શરીરમા બિલકુલ મગ નહિ' ચીંગની-ફાનસ
માટે શોષાએ વિચારું

'સાપત એકાપાતને પણ અને હાદ છબે નહિ' ચોતાના સાગ-
રનેા વિચારે મનમા દંદ થતા બધા વિચારવા લાગ્યા.

'ઠાપટીપ, રપચળા, તપચળા, આ ગુણોના નેર કપર આપણે
નામ હાલ્યું છે, અને તેમને ડરાવ્યા છે' ચોતાની વિલક્ષણ લોહ-
પ્રિયતાને માટે અભિમાન ધરીને કંઈક બળુ વિચારવા લાગ્યા એ વખતે
અભિમાનને બળે તેમને કેં ચડવા લાગ્યા દીવી અને મીજુબતી
જેવા કુદૃષ્ટ છપ સાથે ચોતાની તુલના કરવાના પ્રયત્ન કર્યા બદલ
કેટલાક તો અતિશય શરમાવા લાગ્યા

નિજનયા હનામદરા તેઓ આગ ચકચૂર હતા કપકપાચ અને
તિરંદારની ગિચ છડા તેમના ચહેરા પર રપકપણે આંખોથી હતી.

ત્યાં તો... હઈક કાકા થયો.

પખાઓના ધરધરાટથીમીથીમે બંધ પડ્યો. લોકોની દોડદોડ
શરૂ થઈ. તોફાની લોકો ક્રીમિયારી કરવા લાગ્યા.

અને મીજુબતીએ એ દીવાનખાનામાં પહેલા પ્રવેશ કર્યો તેની
તેમથી બેલેલી સાંત મુઠા ભેળને લોકો સાંત થયા

પછી દીવાઓ છઠાથી જુલવા લાગ્યા. ચીંગની અને ફાનસ પણ
ચગાવા લાગ્યા

આવા કટાકટીના વખતે પેટ્રોલેક્સને પણ પાછળ રહેલુ બ્યાનબી
લાગ્યું નહિ. થપાશક્તિ મદદ કરવાના ઉદેશથી તેણે પણ પ્રકાસનું
સરૂ કર્યુ

મીજુબતી, દીવી, ચીંગની, ફાનસ અને પેટ્રોલેક્સ બધા હાથે
બેવા લાગ્યા. વીજળીના દીવાઓ નીચી મૂડીની લિખા હતા ચોનાને
આવે કુત્રેતા થવા માટે તેઓ ધણુ ન આશિયાળા હેખાના હતા.
થોડી ન મિનિટો પહેલા તેમના ચહેરા ઉપર ચમકટ તેવું બધે સદતર
લોપ થયુ હતું

પીતાઅચરદામ રામછબાઈ બારહાજ

(થી રા ક આલવેલી નેત લલિતકથા ઉપરથી)

પેગમબરી ચમતકાર

એક શપ્તસ પેગમબર દોવાનો લાવો કરતો ને કહેતા કે 'હું
દ્રકરન હંયાહીમને આવતાર થુ.' તેને ખાકીકા મ'મૂન સમજા ખરી
કરવામાં આવ્યા. ખલીકાએ કહ્યું, 'દ્રકરન હંયાહીમ અનેક ચગતકારો
કરી બતાવતા, તારામા તેમોને એકે ચમતકાર દેખાડવાની શક્તિ
છે' અને પછી આગળ બેસ્યા, 'ચિતા સગમ્યાને હંયાહીમને તેમો
કે લગામ આપ્યા હતા તો પછી તેને શરીરને હઈઈન નહોતી પહેલોય
ઉઠેલો, અનિન કૂસોના ટગલામાં બદલાઈ ગયો હતો તેથી ગારી થાન
એમ પટે છે કે અનિન પ્રમદાવી તને તેમો લોમી હઈએ એ વે ટપલો
રહે તો વે પેગમબર સાથો.'

ચેલો મળુલસ લોકોએ, 'એ તો બહુ આકરો ચમતકાર ચમ્પાય
તેના કરતા કોઈ સહેલો ફરમાવો' ખલીકાએ કહ્યું, 'ત્યારે દ્રકરન
મસાને એકાદ ચમતકાર દેખાડ દ્રકરન મૂસા ચોતાની લાકડી જમીન
કપર ફેંકતા અને તુરંત ને તેમાંથી સાપ બની જતો. આપણ લાકડીને
દિશ્યામાં રહેકારતે કે તુરંત ને દિશ્યાના બે ભાગ પડી જતા આખાનું
ઈંક કરી બતાવ.' ચેલો મળુલસે કહ્યું, 'એ કાગ પણ મુરકે ન ચમ્પાય.
તેના કરતાં પધારે નહેલુ કાગ રોપો'

ખલીકાએ દંડાળીને કહ્યું, 'હવે છેપટે દ્રકરન દશા એવા તો એકાદ
પ્રસંગ કરી બતાવ તે મુવેલા મળુલસને છપવતા કરી મક્તા' ચેલો
ધૂલોને તુરંત બોલી બેઠકા, 'તે થાત બરા મર છે તેવો ચમતકાર કુ
આલસ કરી બતાવે આપ અને પચવાનના આપો તો આ સર્વ મહેકા
આપના કાઠનું પણ હું કાપી નાખુ અને ત્યાર પછી મારી શક્તિથી
આપના હેખાનાં હું તેને સહબન કરી દઈ.' મજુ બગ પાડી કીંગા,
'ના રે બાઈ' કાઠ તરોરે હું ફેંસલો આપું છું કે પેગમબર ને ન ચમ-
તકાર કરવાની તરે મક્તિ પરાવતા હોવાથી પેગમબર તરીકેના તમારો
કાલો હું સન્દર રાખું છું'

દિમતકાલ દીવાધર માંખી

(સીરમી ઉપરથી)

એક ચરખાનો વેપારી ચોતાના દોરકરને ધધાનુ શિખર આવેલો
હતો 'મરાકને ચમ્પાં બંચેલેસતા મજુ ભય અને એ કિંગત પુને
બેલેલે કહેલું કે 'દસ રૂપિયા' અને પછી બરા અઠકરને તેની સામે
ભેળું એ એ ચમ્પાંને તે શડકડો ન લાવે તો પછી આગળ બેલકુ કે
'દેમનાઃ અને દસ રૂપિયા કાચના.' અને ત્યાં જરાક ન વરા અ-
ઠકલું ને નેના સામે ઝડપથી ભેળું લેલું; ને એ બોલી પાલું તે અમકેના
ન લાવે તો પછી તરત ન બંચેલેથી રૂમરેકું; 'દેદક નંચના'

ફાઉન્ટેનપેનની વ્યુબ્લેક શાહી બનાવવાની રીત

ફાઉન્ટેનપેન રાખવાનો રોખ બહુતો છે અને આને તો એની કૃપચાલિતા પણ અનિવાર્ય થઈ પડી છે. આ જેમા મઠિ

નતના સમગ્ર તરેહતરેહની રચનાઓ આશીષ શાહીઓ આકર્ષકને અનેરી હયાતી મુકવામાં આવે છે આશીષ ફરક પોતાને અનુકૂળ અનેરી શાહી વાપરે છે એ બધા રાખા સોયી વિશેષ વાજીયા શાહી વપરાય છે ને ત્યારપછી વ્યુબ્લેક (ફાઉન્ટેન) શાહી આવે છે છતાં જેનો વાપરનાર પણ ને બળ નહિ હોય કે વાજીયા, લીલી કે લાલ શાહી વાપરવાયી, વર્ષો બાદ, ફાઉન્ટેનપેનની ટાંક પર રાસાયણિક અસર થવાથી તે થોડીથોડી ખવાતી નય છે, તેથી જેમા જેમ ટાંક વપરાતી જરો તેમતેમ અલગે બદલા પડતા જરો અપારે વ્યુબ્લેક શાહી વાપરવાયી આ પરિણામ આપવું નથી, કમકે વ્યુબ્લેક શાહી રંગીનની ટાંકને બીલકલ અસર કરતી નથી વળી આ શાહી વાગીમા પણ દબ હોય છે, એટલેકે પાણીમા એ ધોવાઈ જતી નથી, આ ગિલાયની શાહીમા પાણીમા ધોવાઈ નય છે. એટલે પેનની સર્વ પ્રકારની માટીઓમા આ વ્યુબ્લેક શાહી અનુકૂળ જેમા માટે સર્વેક અને કમ્પતમ છે અને એ જ વાપરવાયી લવામુ છ મ કે આ શાહીમા એક ચુલુ લ છે કે લખતી વખતે અસર વાજીયા વનના પંદરો પણ જેમજેમ એ હવાના સસંગમા આવતા જરો તેમતેમ માળા થતા જરો.

અનુકૂળ જેમા વાપરનારાઓ માટે આવીએક ઉત્તમ પ્રકારની, હાથાણ ઉપર પાણી પડે છતાં નય નહિ એવી શાહી બનાવવાની પદ્ધતિ આ લેખમાથી મળી શકશે કેટલાક એવા ધૂરો, જેમને આજ પરિસ્થિતિ જેમાં બાલરની લેવાતી શાહી ન જ પામ્યા આવાજો આજે અને નિત્યબોન પ્રયોગના રસિવા કુમરો માટે આ પ્રયોગ રસાદ અને કૃપચાલો ઘઈ પડશે કેટલાક પેનની શાહી કેવી રીતે બનતી હશે એ રસવાનિકરીતે જ બજવાની હતેબરી રાખે એવા એમને પણ આ પ્રયોગ કૃપચાલો ઘઈ પડશે આ પ્રયોગ ટ્રિક સામાન્ય માનુષ પણ સફળતાથી કરી શકશે; વિજ્ઞતાને એક આજે પણ આ પ્રયોગમા નવી અને પોતાની બંને જ બનાવેલી શાહી વાપરવામા પછી તે કે એક જ મઠ પડે છે.

હીરાકશી * હીરાકશીનું નામ તે ફરકે સાલજુ બહો. એને અંગ્રેજીમા ફેસ સફેટ (ગ્રીન વોટીગીય વજ) કહે છે બાલરમા એ આવીની કુદાનેથી સસ્તામા મળે છે. આર હ આને રીર મળશે શાહી બનાવવામા હીરાકશીની પહેલી જરૂર પડે છે

માયાનો આરુઠ: વ્યુબ્લેક શાહી બનાવવામા બીન અત્યના પદાર્થો ટૅનિક એસિડ અને ટ્રેસિક એસિડ છે (જેને માયાનું સ્વપ છે) તે કાલખન રસાયણ-વિજ્ઞતાને ત્યાંથી મળી શકશે ટૅનિક એસિડ ન મળે તેા માયા લેવાતા હાથને તેને બમ્ હતીને પાણીમા લહાળીને ડ્રાક્ષુ ગળી નાખ્યા પછી વાપરે તે પછી ચાલે હીરાકશી આ પદાર્થો સાથે રચીજાત થાય છે એટલે એક નવો જ પદાર્થ બને છે, જેને અંગ્રેજીમા ગ્રાવર્ન ટ્રેસિક કહે છે. શાહીમા મોટા બાજ આનો જ હોય છે.

બાવબનો ગુંદર: આ શાહીમા બાવબનો ગુંદર પણ અનુક પ્રમાણમાં વાપરવામા આવે છે. શાહીમા ગેઈના પ્રમાણમા ગુંદર નાખવાથી, લખતી વખતે પેનમાથી માટી એકદમ કામળ ઉપર બેતરી

પડતી નથી. વધી ગુંદર શાહીને કાનળ ઉપર ફેલાઈ જતી બાદ-કાને છે. આ કાન-ભોપી ગુંદર નાખવા આપરણ છે

તેલબ: હીરા-કશી અને માયાના સવમાથી બનાવેલી શાહીઓમાં થોડા પ્રમાણમા તેલબની પણ જરૂર છે. તેલબ નાખેવા ન હોય તેા શાહીમાના અર્ધવન ટ્રેસિક ઉપર હવાની જગતી અસર થવાથી એમા એકા રંગના તથા રંગના રંગકોળા ઉપર થાય છે. આ ઉપરાંત શાહી રનકા જેવી થઈ નય છે, જે કાપેન માટે નાલાયક કહે છે. આ ક્રિયા બદનાયવા માટે શાહીમા થોડા મીઠાના અલ્ફ તેલબ (ક્રાઇસ્ટાલિન એસિડ) ની કે અલકા અલ્ફ તેલબ (સલ્ફ્યુરિક એસિડ) ની જરૂર પડે મ તેલબ વજરની શાહી બનાવવી આરકાય છે એમ આને સાબિત થાય છે

રસક: શાહી એ ઓર્ગેનિક (Organic) એમીનિક) પદાર્થ હોવાથી એમા આકલુટ, બેટરીયા વગેરે જનુઓ અલ્ફ પડવાનો બય રહે છે. આ બંદુતમા શાહીની ગિલતિ ફેરવી નાખીને એમા રસ-કોળા લાવી દે છે, જેને પરિણામે તે પેન માટે કૃપચાલની રહેતી નથી. આ અસાધારણ માટે આજની શાહીઓમાં એના રસકો માટે ટીનાંક (કાર્બોવિક એસિડ) વપરાય છે શાહીની ટીનાંક નાખવાથી તેમા જનુઓ પડતા નથી અને તેથી એકાલામા વખત રહી મક છે. ફીનેક્સની વખાઓ સ્પિરિટ કે જેમી કાક પણ વાપરી મકાય

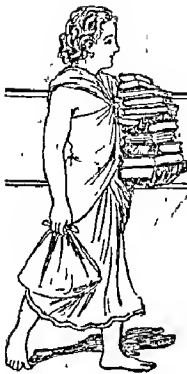
રંગ: તેલબની વર્ગનો (ફેસિડ કલાસનો) મળ પણ વાજીયા રંગ હોય તેા આવી મરે. શાહી માટે ક્રાઇસ્ટાલિન વ્યુબ્લે કે રેડ વ્યુબ્લે ઉત્તમ છે આ રંગ કાક પણ રંગ થવાતારને ત્યાંથી મળી શકે

ઉપરના પદાર્થોનાં પ્રમાણ:

૨૩	૫	લાઝ ટૅનિક એસિડ—માયાનું ગતવ.
૭	૫	ટ્રેસિક
૭	૫	હીરાકે અલ્ફ તેલબ (ક્રાઇસ્ટાલિન એસિડ)
૧૦	૫	બાવબનો ગુંદર
૩૦	૫	હીરાકશી (ફેસ સફેટ)
૨	૫	એસિડ વર્ગના વાજીયા રંગ
૨	૫	ફીનાંક (શાક કે સ્પિરિટ હોય તેા ૮-૧૦ બાગ)
૮૩	૫	લાઝ પાણી

પ્રથમ ટૅનિક એસિડ અને ટ્રેસિક એસિડને કાકરવરણ પાણીમા એમાથો અને ગુંદરને કડા પાણીમા એમાથો ટૅનિક અને ટ્રેસિક એસિડનું ક્રાઇવન કડુ પડે ત્યારે ગુંદરના ક્રાઇવન એમાં મેળવી કઈ તેમાં ઉપર મુજબની મીઠાનો (અલ્ફ) તેલબ ઉમેરો. હવે કડા પાણીમાં એમાથોથી હીરાકશીને કપરના ક્રાઇવનમા મેળવી તેા એટલે ક્રાઇવનને રંગ તરત જ બદલાઈ જશે ક્રાઇવનમા ટૅનિક એસિડ અને ક્રાઇસ્ટાલિન એક રસાયણિક [ગિનુસધાન પાછળ ૫. સપ્તમ]

માધુકરી

તમે કારનારે ?

અમારી આંખોનું અધુર હીર જ્યારે ફિરી ગયું,
મનો પંથકેરું ચરણવળવળ્યારે ખૂટી રહ્યું,
અમારી છાતીનું ધમણ પાણું નિઃશ્વાસવરિયું,
અરે ! જ્યારે ધીમે આગ જઈરબ્દી ચળચળે,
અને અધારાયા મહાન વિભૂત્યાધાર રૂબડા
અમે બંને સંસ્કૃત સ્મૃતિચિન્તાઓ વિપથનાં
અરણ્યોમાં જ્યારે નિજનિજ દુહારે ભટક્યે,
—યુવધિ, ત્યારે, હો !

તમે કારનારે ?

—હસિત હ. જુવ

રીઝર્વ બેંકના પહેલા હિંદી ગવર્નર

શ્રી ચિતામણુ દારકાનાથ દેસમુખ, સી. આઈ. ઈ

આતિ દૂર વળતમા ભેગની (પહેલા હિંદીની) સહીયાળી નર-
સી મોઢા આપણા હાથમા રચી મરી તે શ્રી ચિતામણુ દારકાનાથ
દેસમુખને વિષે આપણામાના ધણુ આજ સુધી અનિજ છે
અને કવિષ્ઠ સાબામાં પ્રસંગેથી બુદ્ધિમાન અને વિશાળ છત્રભવપરમા
કબજાની પ્રતિભાથી ભીપત્તા આ કારનીય નરરતનો પરિચય હિંદી
જનતાને નીરવ અને અભિમાન કષ્ટભરે આત છે રીઝર્વ બેંક આપ
હન્ડિયા, એ કારનીય અને આતરસાહીય નાણાંબંધકારમા આતવ
મહત્વની સંખ્યા છે અને આ સંખ્યાના તેઓ સર્વોચ્ચ અધિકારી-
નર્નાર-બંધ્યા છે એ સર્વમા જ્ઞાતિ જ છે, કેમકે એક અતિશય કુશલ-
બુદ્ધિના નાણાંબંધકારનિપુણ તરીકે દેસમુખદેસમા તેમની આવ્તિ છે.
નયા આગરદમા આગની નિગળુક જાહેર થઈ ત્યારે આગના પર
અભિનમોના તારોનો તેા નામે વર્ષાદ મોયા હોતો અને એમને અભિ-
નંદપત્રો મોકલનારામા એક આપ હજીક અને એક આપ આપના
જેથી જનતાગી સંસ્માર્યાના સન્માવકો હતા, ઈંગ્લિશ, અમેરિકન,
આસ્ટ્રેલિયન નામસાક્ષરપણો હતા

આજે રીઝર્વ બેંકના પહેલા હિંદી ગવર્નરપદે નીમાનાર એ દેસ-
મુખ પ્રથમથી જ આવા પ્રકારના સર્વોચ્ચ માનતા અધિકારી થતા
આવ્યા છે. તેમના માતાગિતાના તે સીધી મોઢા પુત્ર રચી બન્ધુ-
મારી રદદના દેશ તેમનો જન્મ જન્મ પતિ શિવાલની સભ્યાની
સયમદની બાલ્યમાં નાને નાચતુ નાગદ તેમનું જન્મસ્થાન, અને
કેસાબા જિલ્લામા આવેલુ શહેર આગ એ બેંકના દેસમુખ કુટુંબનું
વસતિસ્થાન તેમના પિતા એ દારકાનાથ બેને પહેલેથી જ મિત્રભુ
માટે ખૂબ ધનંદર હતો એ પોતે પણ નાનપણથી જ મિત્રભુ માટે
પના જતા રસા હતા અને ત્યાંથી હાઈકોર્ટ ખીડર થઈ આવેલા.
કેસાબા જિલ્લામા જ અને મોટે ભાગે ગ્રામ્યો જ તે ઉપર સુધી
વર્ષાવાત કરતા સહેલા.

પુત્રને પણ કચ્છ શિક્ષણ આપી જનમાનામ દરે એવો કરવાની
મેગની તીવ્ર શ્રાવણ હતી અને પુત્રે તેમની તે ઈચ્છા પૂર્ણ પછે તિલક

(બ્રૅક : હિલોગ્રાફના શ્રી અર્ચના)

રૂપિત પર નમાય નહિ, એટલે તે માટે ઠીકઠી કરજ કરવું પડયું હતું. પણ નમે તેમ કરી દેશમુખે પોતાની મહત્વાકાંક્ષા પાર પાડી વર્ગમાં પહેલા નંબર બાઈએ સ્ત્રી છોડ્યાં તહેાંતો, અને ૧૯૧૨ માં મેટ્રિકુલા પરિણામમાં પણ તે પહેલા જ આવ્યા. સમૂહમાં સર્વથી અધિક ગુણ-ગણવાથી જનકાચા ગંદર મેડની બહુમાનમંત્રી સ્કૉલરશિપના ને પાત્ર થયા એ સિવાય એ બીજી સ્કૉલરશિપો પણ હાથ કરી. તે વખતે તેમનું વય સોળ વર્ષનું માત્ર હતું પણ એ વિજયમાં બની વાત તેા એમનાં સ્ત્રી કે આ પરીક્ષા નેમણે ૧૩મે વર્ષે જ પાસ કરી હોત, પરંતુ તે કાળે સોળ વર્ષ પહેલાં મેટ્રિકની પરીક્ષા આપી જ ન શકાય એવા ધારો હતા, એટલે ત્રણ વર્ષનો તેા સમય પરીક્ષા છૂટના દ્વારે બેસીબેસી એમણે પૂરું કર્યું

૧૯૧૬ થી આરંભની પરીક્ષામાં પણ તે પહેલા આવ્યા ને સુનાઈ યુનિવર્સિટી તેમજ એલ્ફિન્સ્ટન ટેકેશનની મળી એલ્ફિન્સ્ટન ટેકેશનશિપો પડકારી ઉતરવા પણ તે પહેલા વર્ગમાં પહેલા આવ્યા અને યુનિવર્સિટી તેમજ કોલેજના મળી ત્રણ પારિતોષિકો લાવ્યા

૧૯૧૫ની સાલ એટલે ગયા મધ્યયુદ્ધનો ધરાવતો કાળ, જે વખતે યુદ્ધના વંદાળમાં આખો યુરોપ સપડાયો હતો, તે વખતે દેશમુખ ડૉક્ટર બન્યા નીકળ્યા. આજે યુનાઇટેડ કિંગડમના ન્યાયાધીશપદે માનક નાગદાર ન્યાયમંત્રી મળુવતરા રાજ્યપદ પણ તે જ વખતે ડૉક્ટર ગણ્યા. ત્યાં આસપાસ નિવસી રહેતા વ્યવસ્થા એ યાને વચ્ચે યજ્ઞેશી મૈત્રી આજ પણ બાજુ છે

દેશમુખે ડૉક્ટર યુનિવર્સિટીની છાત્રમ કલેજમાં બી.એ. માં પોતાનું નામ મળજ કમાયું અને નૈયતરવ સાયન્સ (પ્રકૃતિવિજ્ઞાન) ના વિષયમાં પ્રથમ નેળ્યા. વતરપતિશાસ્ત્ર, બજારશાસ્ત્ર અને રસાયણશાસ્ત્ર એ સર્વ વિષયોમાં તે પહેલા આવ્યા અને ત્યાંથી પણ અનેક મિષ્ટવસ્તુઓ અને ઈનામો તેમણે નેળ્યા બી. એ. પછાર કયાં પછી તે આઈ. એસ. એ. અભ્યાસ કરવા લાગ્યા તેમના આઈ. એસ. એ. થયે પણ સુનેરમરના નફર કરાર સુધાર્થનગર એ એસ. કૉલેજ અને વૈભવપૂર્ણ છે ૧૯૧૮માં એ પરીક્ષામાં પણ પહેલા આવી તેમણે એસ. ડે. ઉપરનું ગુણ મેળવ્યા અને માટે કપાએલા ૬૦ ગુણનો એમાં સમાવેશ થયો હોત તેા સખ્યા વધી ૧૬૮ આ જ અભ્યાસમાં દેશમુખે પોતાની છાત્રસમિતી પણ મળી મળી, ગિજુ રોડીના સિલ્વરોસ નામના વત્રળી સાથે તેમને પરિચય થયો હતો આવા મેડલસબંધનું ઉપાત્તર વિવાદળધર્મના રૂપે એ સરળ નથી. પોતાના વતરથી વતરપતિને જનમતર સુખ મળ્યો એવી ખ્યાતી બને જમ્યને હતી છતાં કુટુંબ, મમજ, સ્વપ્નિત વતરે યાળતો વિચારવા જેમ હતી દેશમુખે નેને પોતાની. પોતાના સમાજની અને દેશની પરિસ્થિતિ આખીજાઈ સમાજની હતી અને બે પક્ષે સારાસારના વિચાર કરીને જ લક્ષ્યબંધ રીતેની લીધું હતું

દેશમુખના આ વિવાદની નબળુ પડવામાં રહેતા હિંદી સમાજને યદુ ત્યારે સર્વને આશ્ચર્યનો મેડલ વિજયમાં ધ્રુવા લાગ્યા પોને જાણ અને પોતાનો અભ્યાસ ભણી, એવી અકામી રૂપિતના દેશમુખે એવેન ટેકવેલી સાથે વિવાદ કર્યો એ વાત કેટલાકને તેા ખરી જ નહોતી લાગતી અને શેઠા વખતે પછી લખાણે તેા આ લક્ષ્ય વતર પોતાની તાપસ્યમી પણ દગવિદી નેક ન્યાયમંત્રી રાજ્યપદ અને આજે હિંદી સરકારના એક અગ્રણી વતર બનેલા શ્રી જી. બી. જોશી જેમ તેમના નિકટના મિત્રોને, તેા આમાં કઈજ તાપસ્ય કરવા જેવું વાનું ન હતું અને ખરેખર, ગયા વીસ-ચાવીસ વર્ષનો કાળ દેશમુખ પતિપત્નીએ અતિ ઉત્કટ પ્રેમભરે બીતાળ્યો છે તેમજ

વૈવાહિક છવન નમોદર ગ્રામ્ય એક છે. એમને પ્રિયરોડ નામની એક મુત્રી છે જે દાહ ગિજુ ગુરુ ઇન્ડોરમાં રહે છે તેને મળવા ઓ-મી દેશમુખ ૧૯૩૮ના એપ્રિલમાં ગયેલા, પણ તે આવે તે પહેલા સપ્ટેમ્બર માર્ચમાં લાઈડી નમોદર એટલે ત્યાં જ રહી વત્યા ૧૯૪૦ના એપ્રિલમાં તેમને હિંદુસ્તાન તેા લાવવા દેશમુખ ઇન્ડોર ગયેલા, પણ તેવામાં જ કાસ પડયું અને ઇટાલી સુદમાં પ્રવેશ્યું, એટલે પ્રવાસ લેખની ગળી ગયો અને પોતે એવા જ પાછા આવ્યા હવે મોટા જ વખત પછી કુટુંબ એકઠું થયો

આઈ. સી. એસ. થઈને ૧૯૪૨માં દેશમુખ હિંદુસ્તાન આવ્યા કે તરત ગત્યપ્રાપ્તમાં નિમણૂક થઈ નોકરીમાં તેાડાતાવેત જ તેમણે હિંદી અને સમુદાયવાપા વરના પ્રજ્ઞાન માટે કપડો ડિપ્લોમાની બિલિ-શો હોદ વર્ધમા જ મેળવી. બહુરે પારિતોષિકો ઝડપવાનું તેમને બસન જ વત્યા ન હોય ધાખાથને કાગે છે દેશમુખને પ્રાથમ્યેથી આ પ્રખર ભુદિગતાની બાહિર દેખી છે પણ તે પોને પ્રાઈકાઈ વાર કહે છે કે એમાં ફેરી ક્યુ નથી. આગળ ન કરતા હું એકગરજ કામ કરતો રહ્યો છું પહોંચિસર અને નિયમિતવણે પોતાનું કામ બદો-બર બાવવું એ મારું કન્ય સમગ્રજી અને ખરેખર, એ જ શ્રમ કહે છે તેમના આજનુકી ઓવરની બળની રાજેશી કામના વિધાનો વ્યાસમ જેવા લાગે છે કે તેમણે પોતાની બહુવત વપસ્યાના બળ કપરજ પોતાની સિદ્ધિ મેળવી લીધી છે હાઈકલ્પમાં હતા ત્યારે શ્રી. રા. ક. લાગુ નવા શુક્ર એમને મળી ગયા એ એક વિરલ સહભાગ્ય હતું. કેટલાક વર્ષે તેા લાગુના ધરમાં જ (દેશમુખના અપેદો-માં વીએ તેા ગુરુકુળમાં) એ અભ્યાસ કરતા રહ્યા હતા લાગુનું શિક્ષણ અને શિરત અને અંતિમજ કલકત્તામાં, પણ એ કલકત્તાને દેશમુખે પાળી અને શુક્રમાંના કામ શિરસાવર પાળી તે પ્રમાણે વતવામાં તેણે કડી સ્પુર નોકરી કરી અથેજ, સમુદાય, મણિત ઇત્યાદિ વિષયોમાં ઓફ-વતર વર્ષે જે અસાધારણ પ્રજ્ઞાન મેળવ્યું તે એ ગુરુની દેખરેખ નીચે રેસા આલયતિક પરિશરના દેશ પરજ.

અને અત્ર વ્યાસમ એ પણ એમનો બીજો ગુણ છે અષ્ટક વાત-રની એનું અનગાં, જે શતદિવસ તેના ચિતન અને અભ્યાસમાં દેશમુખ લાગુ રહેતા, ભયે સાચી જ વાત હોય હાઈકલ્પમાં મળતા તેવા ભાઈથી એકા દમજો સાચ નહિ હોયે દેશમુખે તે પોતે કરી આપતા, અને જી નેટલો જે વખત ન હોય તેા મનમાં રાખી મોટરમાં જવાના તેના જવાબ હોયે બને મુઠી દેહિદાનમાં કહે, 'તે આજી કપા, એ હાજો બેસી ગયો છે. કેમ જવાબ આવ્યો ને કહ્યું

વચનાવેશમાં તેઓ કેટલાક દિવસ કલકત્તામાં હતા રીન્ડોનાથ ટાંબર જેવા સ્વિચરે જે લાખાનો વેષન પસાંધી પૂર ચડાવ્યો તે જાનાથી લાખા આપણે શ્રેષ્ઠ બી.એ.એ. એનુ તેમણે વાણું, અને પછી ત્રણ મહિનાની મુસ્તમાં તેા એલાખામાં પુણ્ય પ્રમાણ કરી નાખી; એટલે મુઠી, કે ૧૯૪૧માં તે -વિવર લાખારને જાણા તે સમયે તે-મની સાથે બચાળીમાં જ નેમણે વાત કરી અને એમાં શ્રેષ્ઠ સ્વિચે પોતે મળવા ગયા ત્યારે બાલી દેશી નહિ એ-આનિસે સુનર સમુદાય લભ્ય રચીને તેમણે ક્વિટીને રાખ્યા હોમોરે તે કન્યા-પદાર એટલેજ અમ્યા કે એ એવા: 'દેશમુખ, તમે મને ફરીથી મળતા જ રહેશો તેા મને બહુ આનંદ થશે.'

આજે તેમનું સમુદાય માધ્યમિપુરવ અલંકૃત પ્રગત્યનીય છે માકુ-નત્ત, મેહડન આદિના સ્ત્રીએ આને પૂજા બાજુ દ્યારે એક પામુક્ષિત વિદ્યા સોલી અજો એ તેમને કાલ વિસત નથી વાતવ વમાં તે સંસ્કૃતમાં સુવર ગરબ પણ રચી રાકે છે.

‘જ્યાં નહિ’ ત્યાં ગમે બાપા અને સાહિત્યના વિષયમાં નજીવી ન રોજ છે’ એમ તેમણે એક વાર કહ્યું હતું. સરકારી મોકરી અને નેમારે અને બર્મિંગહામ જેવા વિષયોને તેમને વધારે સંબંધ રહ્યો, એટલે સદસ્યોને તે જવાબદારીનાં કાગેઝો આપે સાહિત્ય તરફ હસ આપવાને સમય મળ્યો. કશું નહિ એમ છતાં તેમણે વિવિધ કાષ્ટાચારો આદરી પરિચય પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેમની લાયકાતોની નજર નાખીએ તો સમૃદ્ધ, ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી, હિંદી, અંગ્રેજ, ફ્રેન્ચ અને જર્મન ભાષાઓ માં જાણી જોતાં જેવી એકપ્રકારે વળગીને એકેલી જાણી શકે છે. હિંદી ભાષા તેમણે આરસાવ હિંદી કાઢી બોલે છે. મુંબાઈમાં આવીને પણ પૂરતું ગુજરાતી પણ શીખી લીધું. ફ્રેન્ચ અને જર્મન ભાષા તેમણે ક્યારે શીખી લીધી તે તેમને તેમજ જાણી છે.

દેશભૂમિ કેટલાક સમૃદ્ધ મંથો રચ્યા છે, શ્રેણીકાળી મરાઠી કવિતા પણ કરી છે. પણ સમૃદ્ધ તરફ તેમનું આધિક્ય વધુ છે તેમણે મહિલાઓનાં મેષપટ્ટોને સમૃદ્ધોની સમગ્રતા મરાઠી અનુભવ કર્યો છે. કદાચ આની પ્રચાર માટે તેની થોડીક જ નકલો છપાવી દોવાથી તેમનાં એટલી પ્રગતિ થીને જ એ વાંચવા અર્થે છે; પણ અનેક વિદ્વાન પરિતોષો આ કાષ્ટાચાર સુંદર અને સરસ દોવાની નવાઈ આપી છે.

આર્થિક વ્યવહાર અને આર્થિક જીવન કદાચ વિષયો સાથે જોડા પ્રતિદિનના સંબંધ, એવા દેશભૂમિના વાસ્તવ્ય કપર જ આવે. ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમ છે એમ નહિ, તે દાખા કદારસભિષ્ણ પણ છે. હિંદી કલાકારોના કૃષ્ણ એને બહુમાન થાય એવી તેમની પ્રબળ આકાંક્ષા છે. હમણા જ શ્રેણીકાળી પર ‘આઈ મોસાઈક’ની એક ઇન્ટરવ્યુના પ્રસ્તાવના તેમણે સુખ્ય આશ્ચર્યકાતા જણ્યા અને પાતાના અન્ય એટલી મિત્રોને પણ તેમણે જોડ્યા, એટલું જ નહિ પણ થોડી કલાકૃતિઓની પસંદગી કરી પાતાના સંપર્ક માટે ખરીદી.

આવા મર્મોત્તમની નરપ્રવરને કારણે બારનીય જનતાનું મુખ મમુજનનન થયું છે.

(મરાઠી ગાસિકા હિંદો-કર) માંતા શ્રી વ્યંન કુલકર્ણના વેળા કપરથી)

ધાઉ

તોતિતિ એ જોડાને, બળવ તુરો, આધુનિક યુગે કે નકામ વગર નવી દળનાં વધાણો આને પણ હિંદી મહાત્માનું ખૂનીને હિંદુ અને પૂર્વ આફ્રિકાના કાઠા વચ્ચે અવરજવર કરી રહ્યા છે. આફ્રિકાને હિંદુ પશ્ચિમની પ્રબળોમાથી પહેલાં પગ ચૂનાર થોડુંકીએ હવા; પણ તેઓનીથી અગાઉ ઘણાં વર્ષોથી આ વધાણો એ રૂંટે આવવન કરતા હતા, અને આને પણ જગજાગર, ગોળાસા અને ઈશાની અખાત વચ્ચે આવવન કરી રહ્યા છે.

આ વધાણોને ‘ધાઉ’ કહે છે સદીઓ પૂર્વે જેવા તેમના જેવા અને બાળની હતા, તેમજ આજ સુધીમાં ન જેવો જ ફરક પડ્યો છે. આજનાં ઇંદોની યાત્રિક વાહનો અમગ વેવારી પ્રતિનિધિ રહ્યો આ ધીમા અને સાધનવિહીન ધાઉ કવારના બેધ પડી જ્યાં બેઠ્યો, છતાં તેઓ પૂર્વનાં રથગાથામાં જાડે કપર એટલી જ અજાણતાથી આને પણ અવરજવર કરી રહ્યા છે!

ઈરાની અખાતથી ૬૨ વર્ષે ઈંગ્લેન્ડને કે ગોળાસા નાનરતા આ વધે છે. સાચું જ દમ ટળી વધુ વગરનાં હશે તેમના નાવિકો માનવના શરા સમરો દોષ છે. એક વાર કદારસભોના વધારામાં મહાત્માની રમી આવેલું એક વધાણું જેવા હું આસ મેથા હતે તેમ કુવાચન નાવિકોની ગટને હતા; તેમના સદ સાદાં ઈશાન બનેલા હતા, પાળી બરી રાખવા માટે આધારણ હતા કેટલાક વધારાઓ હતા, એ પણ વધાણું હંદુમાં પહેલું ત્યારે આલી થઈ ગયા હતા, તેના ‘જાણસી-

ઓ’ એ સફર પહેલાં જ વાર કરી હતી, છતાં હિંદુ પણ આધારણ બન્યું ન દોષ તેમ તેઓ આનરી લાગતા હતા! આરું સાદસ પશ્ચિમના કોઈ નાવિકો બતાવ્યું હોત તો તેના અગાધાર છાપાં આવા મોટાંમોટાં ગયામાં હેલખ પ્રમથ થાત પર તુ પૂર્વે એ પૂર્વ જ છે.

માલદીવના વધાણીકીઓ અવારનવાર ટોળે મળીને પ્રવાસ કરે છે. આવે કાઠીના ગમે રિવાજો ધમીવાર નવરે પડે છે શરિએ સોથી જગાળી અને ટાપી ટરનાં છાપાંનાં વધાણું મશાલ સજાનાવીને વચ્ચેના વધાણોને એકથ સામે છે. માલદીવના કેટલાક વધાણીકીઓ આધુનિક યુગની નકલ કરેલી છે તેમના ઉપયોગ પણ કરી રહ્યા છે, પરંતુ હજુ અમો, આફ્રિકાના ને અન્ય હિંદીઓ અને એવા સાધન નથી. છતાં તેઓ હંદુનાં મહાત્માને પ્રવાસ કરી રહ્યા છે.

એ કેમ બની ગયું? પશ્ચિમના લોકોને મન આ એક બેઠવેરો પ્રથ છે. તેનો સંતોષકારક ઉત્તર કોઈ પણ આપી શક્ય નથી. તેઓ માનવા લાગ્યા છે કે પૂર્વના નાવિકો અનુભવ અને અનુભવ પર આવા લાગ્યા પ્રવાસો કરે છે અને નસીબ પાધરું દોષ તો ને પાધરે રમ્યે પહેલું છે, નહિતર અસામાનરના પેટાળમાં અદરશ થઈ નય છે. પરંતુ આ નાવિકો માલો અનુભવ પર આરંભે લાગે પ્રવાસ નથી ખેડતા તેઓ પાસા, ખટતને અનુભવું દોષ છે તારાઓ જેવેને કયા તારા નીચે ક્યું રમ્ય આવેલું છે તે તેઓ મહેલાઈથી કહી શકે છે.

પશ્ચિમના વધાણીકીઓને નવરે સોથી પહેલાં આરબ વધાણીકીઓનાં બેરો મથે ત્યારે તેઓ આરબો પાસે લોકમુલકવાળી સેયો બેઠેલી હતી, એ જો તેઓ ફિરા નકી કરતા હતા, પરંતુ આને આપણે સંજો આરબ પાડ નેપથ્યે જાએ, જેઓ કરા પણ સાધન વિના સાનરોની લાગીલાની સફર ખેડી રહ્યા છે.

સૂર્ય, તારા ને ખટતોઓના અનુભવ એ વધાણીકીઓના સોમિયા છે. સૂર્યના કદય ને અરત વેળાનાં જેવાય વરથી રિવમ અને શરિની બીગી અપવા સુધી હવાની તેઓ અનુભવી કરી શકે છે. કુલોગમાં માત્ર પાળી દોષ તો પછી પવન અને ઝડપાત વધાણો મથે તેમ ફર લઈ નય તેથી આ વધાણીકીઓ ગમસતા નથી; સાથે અનાર દોષ તો અરેવારિયાની ટીલ એ તો સાવ સામાન્ય બનાવ છે.

દરિયામાં બુદ, પિશાચ અથવા સપ્તાત રહે છે એવી વાતમાં આરબ વધાણીકીઓ માનતા નથી, અથવા જેઓ માનતા હોય તેઓ કરતા નથી. ‘બની આદમ’ એટલે ગુનુજ ‘અસરકુલ મખલક’ એટલે બુદની પેદાશમાં સોથી સર્વોચ્ચ છે તો ખરી અને તેમને કરો ૨૪ જે આરબ વધાણીકી દિંમતપૂર્વેક એ રાખે. ઉચારશે અને અરેબર તેઓને એવી કોઈ વાત દસવી રાકની નથી.

હિંદી નાવિકો દરિયાપરને નાળીએર, ફૂલ, ઇલાયિ યાત્રીને, રવાહિદીઓ પદયમ અને મીતો વડે ને આરબો અલકાહો અલખર ને ‘નિરપેદલા, હિર રદમાનિ રંદી મનો કમ્યાર કરીને સફર શર કરે છે.

હજીએ એવા વધાણી બધાય છે જેમાં લોખંડનું નામ ધરાવતું ન હોય. આ તરફનાં એવાં વધાણો નાવિકો એવા અખાલ સરણ છે કે દરિયામાં ક્યાં એવા વહાડ છે કે જેના બાળુમાથી યહને નીકળનાં વધાણોનું દરેક લોખંડ એ પેદાડ તરફ બેચાઈ નય છે અને તેવી સાથે અલકાહને વધાણુના પાટીએ પાટીઆં છુટાં પડી નય છે! અરેબિય! નાહરગમાં આવી જ એક વાર્તા છે. કું એ વાર્તાની શર-આત આફ્રિકાના કું કાઠા તરફથી થઈ હશે? બનવાએ જ છે કે સપ્તધાણ વધાણી કું કાઠા જ્યાં કારણે કારણે ન મળવાને એજે આવી વાર્તા કળન થઈ હશે; પરંતુ આજના લોકકામનું વધાણું નીકસ દાહડ નીચે છે એ સક વગરની વાત છે.

ગરકત અથવા ઠરાની આખતથી આવતા નંગી 'બદામી' નામનો માક, જે જુદાજુદા બધાં ધાંડોમાં, મકાડપણમાં વડે એવા દોષ છે. આ વદાભિને મોટા કાંતરકામથી મોકલને દોષ છે. આ બધામાં ૧૦૦ ફૂટ લાંબા ને ૩૦ ફૂટ પહોળા દોષ છે તેને એક એફર ને એક બદાર એમ બે દીવાલો દોષ છે એની વચલી પાંચી જગ્યામાં થતા ને માટીનું એક મિશ્રણ બરબામાં આવે છે, જેથી પાળી તેમાં પ્રવેશી મકત નથી. કપરના બાગમાં મર મેનું તેલ અથવા ચરબી લગાડવામાં આવે છે કારે વજનની મીઠાદાની સરખામણીએ આ વદાભિ નહિ પાળી પર સાચ કપર તરતાં દોષ એમ લાગે છે, છતાં એ તેવા તોમાંન સામે તેઓ ટકી શકે છે.

બીજા પ્રખ્યાત ધાંડે 'ચેરે' છે. આ વદાભિ જનબાર તરફ પુ-
રક નજરે પડે છે. લામુ તરફ આવા વદાભિ બાધવામાં (અથવા સાચું કહીએ તો સીવવામાં) આવે છે, કારણ કે આ વદાભિ પાટી આમને નાળીએના દોરડાને ટાંકે બધાંને બધાંમાં દોષ છે 'આપી જની મોલનેઓ સામે ચેરે રિશતિરચાપક રહી ધારીરીતે ઠકર જીલે છે ક્રડપણા ચેરેને જગબારવાસીઓ 'કચા માનાવારી' મનવર (યુદ્ધ નીકા) જેવા કહે છે.

દિંદી મદામગરના આ જગીપુરાણ વાદબોધા ચાગમ, બાલુ, કાપડ, કમોદ દાંધીદાન ચેરજીવન વગેરે જુદીજુદી વસ્તુમાં બાલુ કરવામાં આવે છે. કટારીએ ને ખડામીએ કો માલની કપર એક ક જગારે છે અને બલુ જ બોલી જરગીવાતથી દોડા લીટાવે છે કુર્મીએ જો કદાચ આવાં વદાભિમાં ખાનગી કે પાળી ખૂબ્યા માટે તો તેઓ રસે મળતી મીઠામરને અડકાવે છે હરિયાલ પ્રવાસના અખુલખ્યા કાનુન પ્રમાણે અસપરસ મદદ કરવાની દરેક પર નૈતિક કૃદ્ધ રહેલી છે.

'ધાંડની મુખાફરી મોટલે સમયની જોખી કિમત, એવુ કામ અને આગસ ની તુલકમાફ કરવાના દોતા છે નથી પિતૃજામને અક-
ચ્છિત બનાવવાનું દોષ અથવા ને રાત વચ્ચે પાચ વાર 'અલવાદો અકબાર'ના જુલ્ફ મચાજ સાથે મદાન સમનદારને યાદ કરવામાં આવે છે.

જે દેયને મીઠાદા જઈ શકે તેમ નથી, ત્યાં આ ધાંડ જઈ પ-
દોષે છે અને કેપર, કમોર, જુવાર વગેરે સામાન પડાઈને મુખ્ય જગ્યાએ પહોચાડે છે અને નાનામાં નાના દેયને પણ જગા તેવાર થાય છે, છતાં દેયોરવા ક્યાંતો તેઓ કદ નથી કરતા નથી

એમ વખત આવા સંકટા ધાંડ ગુલામોની દોરકેરી કરી પોતાના મુખે ચલાવતા. આજે તેઓ દેશની સંપતિ વધારવાના કાર્યમાં સારા દિવસો આપી રહ્યા છે. યોગામાયા જનબારનો મહિન્દીનો કિનારો સંકટા વદાભિથી ને જંગલારની માટી જમરો ને કાટી ખાનાઓ એના ખડામીઓથી બેમાં કમરના આજુબાજુ છે. એ અં-
લિખન બાદશીની વાદબોધી વાદ આવે છે આ જુદામાં કુદરથી વદાભિ આપીને જનબાર ખાને રિસામો છે છે અને ખડામીઓ પોતાની પૂંછોને મનદંચિત કપ્પીયા કરે છે.

આજના સંવસુકમાં આ ધાંડ વિશે યશું કદી મકામ. પરતુ આરએમે તે બંને સ્વઅમીનો અને જની એન્ડરને વિષે પચવા જ ન દોષ તેમ પોતાની એની કો પુરાણી દોષ વદાભિ બાધવા કરે છે અને આધુનિક સાધનો વિના કાલી સફરોમાં જે એમને છે તેમો સદેશ પણ ડર રાખ્યા વિના આગડના નેટલા જ એમથી સર નેટલા કરે છે. ખરે, આ લોકો સાગરના ઘરા સરનીઓ છે.

—(આદિકાંત્રી)

ચરિત્રોત્તર

કદના માગ વસાવટ દરમિયાન કેવાક પ્રતિકૂળ સમયેડ અને માનમિત્ર શ્રમથી માટી તળિયત લમડી. કોઈ મિત્રે 'ચરિત્રોત્તર' જવા સૂચના કરી હતું તેવાર મરો, અને એકાદ બે મિત્રો સાથે પ્રયાણ કરું કરકસી કૃપિલાસાગરેડ સુધી અમે ટૂંક રતને ગયા ત્યાંથી પામે-
માઈલ માટીની મુસાફરી કરી અમે એક નાનીસરખી ટેકરી પામે પહોંચ્યા તેના પર ચડવા માંડે, જે તરફ કાળી કેળકેરાની મ્તાળી સુશોભિત એક વિગળ માંડ હતો. પુરેક મિત્રીટોને જે ચડાવ કાપી અમે ટેકરી ઉપર ચડીના મહિર પામે જઈ પહોંચ્યા મરોને બંગા એનેલો કે એ પુરાન સાધુએ અગને પામેના ગારદામાં બેસવાની સવડ કરી આપી અને પછી તો ત્યાં રહેતા બીજા પાચસાત મા-
માનુરો સાથે આમરે તલ્યકમ આપમેળે નાકવાઈ નંચી.

પ્રમાણમાં જરમાના કલવાઈ વચ્ચે કુડા નંદાવાનું, ચરિત્રો-
તા માસે આજુબાજુ લઈ નાચવાનું, જાંડે વાળે મેંદામી રગમર વચ્ચે જગવાનું, બેરોરે ચોડું જિગ્યાલ મમ માટી એકવાનું કે કાંડે રોપવાનું અથર શાકભાજી કે ફળફૂલ તોડી કાપવાનું—કરવાનું, માન આરતીના ધધાર સારખવાના, રાત્રે બાવાઈની મધુલીમાં બજનની પૂત મચાવવાની, અને મોટી રાત્રે એકે જીવંતંગનાનું મિશ્રિત સંગીત સામળના નિદાધીન થવાનું. આ અવનવીન પ્રક્રિયા માટી લથડેલી તળિયતને જખવાર દોડાડામાં દેખાતું લાગી રીતી

અને જાડી તો 'ચરિત્રોત્તર' માટે મન એ-
જગમરિ-ધામ જડ બની મરું. કોટલે તપાચ કરીને તેને વિષે થોડી વધારે માદિની મેળવતાં બલુવા મનુષ્યે કે આજથી દરેક વર્ષે પહેલાનું ચરિત્રોત્તર એકલે જંમથી કાટીથી બરપર ટેકરી, અને તેમાં વાધનો પજુ લામ ખરેડ. કાંઈકેકવાર થોડે ડર આવેલા માગડામાંથી મહ રચા-
બાધમાં કઠિયારો ત્યાં લાકડા કાપવા આપી ચડતો કે કોઈ અનલપ્તુ દોર માગવામાં આવી ચડતુ એ સિવાય કે ટેકરીને કે કપાંન ન દત્તે. પજુ પુરીની પતળાગા ચાચા કરવા નીકળે જા એક પુરાન સાધુનું મન કો લીલીકમ ટેકરી એક આકાંચુ અને તેને ત્યાં મુકામ નાખે.

ધીમેધીમે આજુબાજુમાંથી અઢઢી 'બજન મડળ' એનું મવા લાગતુ, ચકોર સાધુએ ને મની પામે અનન દાવવાની આંબેમ થે મડ-
બાધવાનું કામ પણ કરાવવા માડયું અને સાથે પાને પજુ તરનોડ મહેનત કરવા લાની નવા વિગળ બાલોમાં માગમાને જેવી, જડ-
વવાળી મડક તેવાર મહ. પત્રી મહિરમાં થીનડગામડનું મમ અગર-
બાધુ, અને વહેતા મરખાનાં પાળી વાળીને વાનોસરવેના કડ બધાંયે આજુબાજુમાં મુંડકા બેસા કરાવાયા, શાકભાજી અને ફળફૂલનું કે-
પજુ થયુ અને ચરિત્રોત્તર કાપિના આશ્રમ જેડ બની નયુ કે-
મુદમો જેવાર કોઈક જાખી વાળ્યા.

આજે ચરિત્રોત્તર બોટી-સાનુ મુજરાસીઆનું મરખુઅપ્રથ-
મ્યાન થઈ પડયું છે તન અને મનના તાણથી મકેવાએને ત્યા પિ-
સામી મને છે, કુન્નિયાએને આસાસન મને છે, કીમનેને મન મની સવરડા અડી નથી, પરતુ આગમન લોકોને મનેએ અપાવી શકે તેલકા આંબેનો તો જરૂર છે. ચરિત્રોત્તરના આ વાળનીઓ પુરાન સાધુ બેસાડનાઈની કલ વર્ષની અનત મહેનતનું મહિજાનું છે. કે કાંઈવાની રોજ અકાંકે કલાક કામ કરે છે અકમીટીથી માટી રનાઈ કરવાનું તેમજ અનિયમોને પીરસવાનું કામ પણ બને જ કરે છે, દિંદા લાખ્યા આજુબાજુ બાધ સાધુએ અડ મકેડ કરે તો?

—દાદા દાસ જર

‘ન્યાય’ નહિ ત્યાં મને બાપા અને સાહિત્યના વિષયમાં મુજબી ન થોજા છે’ એમ તેમણે એક વાર કહ્યું હતું. સરકારી નોકરી અને નેમમાં અને બેન્કમાં જેવા વિષયોને તેમને વધારે સંબંધ રહ્યો. એટલે મદનજી તે જવાબદારીનાં કામે આજે સાહિત્ય તરફ લક્ષ્ય આપવાને સમર્થ મળશે. મદન નહિ એમ છતાં તેમણે વિવિધ બાબામાં સારો પરિચય પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેમની લાયબ્રેરીમાં નવર નાખીએ તો સફર, ગુજરાતી, ગરાડી, જનાળી, હિંદી, અંગ્રેજી, ફ્રેન્ચ અને જર્મન ભાષાઓ માં જાણી જોતાં જેવી એકમેકને વજમીને બેઝેરી જાણશે. હિંદી ભાષા તે તેના અસ્સર હિંદી કાઠથી બોલે છે. મુખાલ્ફ મા આવીને ખા પૂરવ ગુજરાતી પણ શીખી લીધું. ફ્રેન્ચ અને જર્મન ભાષા તેમણે ક્યારે શીખી લીધી તે તે તેમને જ અજ્ઞર છે.

દેશમુખે કેટલાક અપ્રેક્ષિત કાળો રચ્યા છે. થોડીધણી ગરાડી કવિતા પણ કરી છે; પણ સરફત નરફ તેમનું અધિક વલણ છે. તેમણે કાલિદાસના પેશ્વૃત્તને અમર્યો ની અગત્ય ગરાડી અનુવાદ કર્યો છે. કદા આનંદી પ્રચાર માટે તેની થોડીક જ નકલો છાપવી દોવાથી તેમના એટલી રસપ્રીયોને જ એ વાચવા મળ્યો છે; પણ એનેક વિદાન પેરિતોએ આ બાબાવાર સુસ્સ અને સરસ દોવાની ગવાલો આપી છે.

આર્થિક વ્યવહાર અને આર્થશાસ્ત્ર જેવા કદા વિષયો રચે એને પ્રતિદિનને સંબંધ, એવા ફેગમખનં વાહસ્ય ઉપર જ આવે. કતક યેગ છે એમ નહિ, તે જગ્યા કદાર સખિજ પણ છે. હિંદી કલાકારોના કલ્પ અને બુદ્ધિમાં થાય એવી તેમની પ્રથમ આકાશ છે. હમણાં જ થોડા વખત પર ‘આર્ટ મોસામ્બી ઓફ ઇન્ડિયા’ના પ્રસ્તાવના તેમના મુખ્ય આશયશક્તા બન્યા અને પોતાના અન્ય રમેલી મિત્રોને પણ તેમના જેટલા, એટલું જ નહિ પણ થોડી કલાકૃતિઓની પસંદગી કરી પોતાના મુખ્ય માટે ખરીદી.

આવા સર્વોત્તમી નરપ્રવરને કારણે બારડીય જનતાનું મુખ સમજાવતી બન્યું છે.

—૨. મ. રા.

(ગરાડી ગાસિકાન્દિલેન્કર’ગાના શ્રી અન્ન કુલકર્ણના રૂપકપરથી)

ધાડ

તોલિંગ બોલિનેના, અળ તુતી, આધુનિક સ્ત્રી કે નકલા વનર બની દળનાં વહાણો આજે પણ હિંદી મહાસાગર જૂનીને હિંદ નાને પૂર્વ આફ્રિકાના કાકા વચ્ચે અવરજવર કરી રહ્યા છે. આફ્રિકાને કદે પશ્ચિમની પ્રબળોમાથી પહેલો પગ ચૂનાર પોટુંડીએ હવા; પણ તેજોનારે અગાધ ધણા વર્ષોથી આ વહાણોએ રસ્તે આવવન કરતા હતાં, અને આજે પણ જગ્યાનાર, ગોળાસા અને ઈરાની અખાત વચ્ચે આવવન કરી રહ્યા છે.

આ વહાણોને ‘ધાડ’ કહે છે. સત્રીએ પૂર્વે જેવા તેમના દેખાવ અને બાધથી હતાં, તેમ આજ સુધીમાં ન જેવો જ ફરક પડ્યો છે. આજનાં ઝડપી યાત્રિક વાહનો આગળ વેપારી પ્રવતિની દિશ્વે આ ધોળા અને સાધનવિહીન ધાડ કયારના બંધ પડી જવા જેવો, છતાં તેઓ પૂરના રથપાએવાની ઉપર એટલી જ અગત્યથી આવે પણ અવરજવર કરી રહ્યા છે.

ઈરાની અખાતથી દર વર્ષે જનભાર કે ગોળાસા નાનરતાં આ વહાણો ભાગ્યે જ રસ ટળથી વધુ વળનના હશે તેમના નાવિકો માગરના શરો સૂતો દોષ છે. એક વાર કાલેમોના બાદમાં માલગીવથી આવેલું એક વહાણ જેવા હું ખાસ મેંયા હતાં તેના કુવાલ્ય નાવિકોની યદને હતાં; તેના સદ સાહસીઓ અનેવા હતા; પાણી બરી શખવા માટે સાધારણ હદના કેટલાક બોલ્યાઓ હતા, એ પણ વહાણું જંપરા પહેલુંચ ત્યારે ખાલી થઈ ગયા હતા, તેના અવાસી-

ઓએ એ સફર પહેલો જ વાર કરી હતી, છતાં કદા પણ અસાધારણ બન્યું ન દોષ તેમ તેઓ આનંદી લાગતા હતાં. આજે સાદસ પશ્ચિમના કદા નાવિકો બતાવ્યું હોત તો તેના મમાવાદ ધાર્યા-ઓમાં મોડાંમોડાં ગયાઓ દેહજ પ્રચર થાત પરંતુ પૂર્વે એ પૂર્વે છે.

માલગીવના વહાણવડીઓ અવારનવાર દોલે મળીને પ્રવાસ ખેરે છે. આજે કાફરી ગમ્મ દરિયામાં ધણીવાર નબરે પડે છે. રાત્રિએ સૌથી જમણી અને ડાબી દરનાં ઈલાકાનાં વહાણો મચાલ સજાઓની વચ્ચેના વહાણોને એક ૪ રાખે છે. માલગીવના કેટલાક વહાણવડીઓએ આધુનિક યોગોના નકત ફરેકો કે મેંચેના ઉપયોગ પણ કરી રહ્યા છે, પરંતુ હજી અરબો, રવાહિલીઓ ને અન્ય હિંદીઓ કે એવા સાધન નથી, છતાં તેઓ હવેના માલગીવને પ્રવાસ કરી રહ્યા છે.

એ કેમ બની રહે? પશ્ચિમના લોકોને મન આ એક બેઝરદેહી પ્રક છે. તેનો સંતાપકારક હતાર કદા પણ આપી મડક નથી. તેઓ માનતા લાગ્યા છે કે પૂર્વના નાવિકો અનુભવા ને અનુભવ પર આવા લાગ્યા પ્રવાસો ખેરે છે અને નરીયા પાધર્માં દોષ તે જ પાધરે રથે પદોચે છે, નહિતર મહાસાગરના પેટાળમાં અદરથ થઈ બંધ છે. પરંતુ આ નાવિકો પાકી અનુભાવ પર આટલા હાલો પ્રવાસ નથી ખેરતા તેઓ પાકા, ખડતલ ને અનુભવી દોષ છે તારાઓ જેવેને કયા તારા નીચે ક્યુ રથજ આવેલું છે તે તેઓ સહેકાઈથી કહી શકે છે.

પશ્ચિમના વહાણવડીઓને ન્વારે સૌથી મહેલો આરબ વહાણવડીઓનો બેટા. કયાં ત્યારે તેઓએ આરબો પાસે લોદમુલકવાની સેવાએ બેઈ હતી, જે વડે તેઓ દિગા નકી કરતા હતા, પરંતુ આજે આપણે સેરેડા આરબ ધાકે લેલેએ છીએ, જેઓ કદા પણ સાધન વિના આનરોની લાળીલાળી સફરા ખેરી રહ્યા છે.

સૂર્ય, તારા ને અનુઓનો અનુભવ એ વહાણવડીઓના ભોગિવા છે. સૂર્યના કલ્પ મેં અરત વેળાના દેખાવ પરથી દિવસ અને રાત્રિની બીની બાધવા દૂધી હવાની તેમો અનુષ્ઠી રીકે છે. કલ્પેનામાં ગાત પાની દોષી તો પછી પવન અને એકાદા વહાણોને મેં તેમ દૂર થઈ બંધ તેથી આ વહાણવડીઓ મમરાતા નથી; સાથે અનાજ દોષ તો આરવિયાની રીલ એ તો સાંચ સામાન્ય બનાવ છે.

દરિયામાં ભૂત, પિરાશય અથવા રાયાતાન રહે છે એવી કાતમા આરબ વહાણવડીઓ માનતા નથી, અથવા જેઓ માનતા દોષ તેઓ દરના નથી. ‘બની આદમ’ એટલે ગુજબ ‘અરાશકુલ મખાલુક’ એટલે બુરાની પેરાશાઓ સૌથી સર્વોચ્ચ છે. પાકી તેઓ કાર છે કે આરબ વહાણવડી દિલ્લતપૂર્વે એ શબ્દો ઉચારશે. અને ખેરખર તેઓને એવી કોઈ વાત દરશી શકતી નથી.

હિંદી નાવિકો દરિયાધારેને નાળીએ, ફૂલ, ઇલાદિ ચઢાવીને, રવાહિલીએ પડખ અને મીતો વડે ને અરબો અલ્લાહો અજબર ને ‘બિરેદેલા, હિર રહમાને રંહીગેના ઉચ્ચાર કરીને સફર શરૂ કરે છે.

હજીએ એવાં વહાણો બંધાય છે. જેમાં લોખંડનું નાગ સરખુ ન દોષ. આ દરરોજ એવાં વહાણો નાવિકો એવા અખાલ ધરાયે છે કે દરિયામાં ક્યાં એવા વહાણ કે કે જેના બાલુમાંથી ઘડને નીકળનાં વહાણોનું દંદ લોખંડ છે. પહોડ તરફ બેચાઈ બંધ છે અને તેની સાથે અચાનકે વહાણોનાં પાણીને પાણીનાં છુટાં પડી બંધ છે. અરેબિયન નાહરુપનાં આવી જ એક વાર્તા છે. શુ એ વાર્તાની રાત્ર આત આફ્રિકાના પૂર્વે કદા તરફથી થઈ હશે? જનવાગે છે કે સંખ્યાલય વહાણો શુ મારી જવાનાં કારણે ન મળવાને એજે આવી કદા કલ્પના થઈ હોય; પરંતુ આખા લોકકામનું વહાણ ચોક્કસ રહાડ નીવડે છે એ શક વચરની વાત છે.

આ માસ ઈતિહાસમાં

ડિસેમ્બર

નૂતના શેઠના કંઈકેન્ડરમાં જ્યારે ફગ જ માસ હતો ત્યારે આ માસ ૭૯૩૯ ફગમાં હતો તેથી તેનું નામ (ફેરિન યુગ ડીએમ= ફગ કુવરથી) ડિસેમ્બર કહેવાય, જે હજુ પણ જ્યારે માસનું વર્ષ થયા છતાં આજુ બર રહ્યું છે. યુરોપમાં આ માસે બરફ પડેલાં હોવાથી તેને બરફના માસ, યુરોપિય માસ વગેરે નામો મળેલાં છે. આ માસે 'વિન્ટર મોનાથ' એટલે શિયાળાનો માસ અને 'હેલીય મોનાથ' હોલી મેન્થ એટલે પવિત્ર મહિનો પણ કહેવા, કેમકે ઇસુખ્રિસ્તાની જન્મજયન્તી નાતાલ આ માસમાં આપે છે. આ માસે જ જર્મનીના આ માસને 'કિન્ડ મોનાથ' કહેવાય.

૧. ૧૫મીએ એ પહેલવહેલાં હિંદન કિનારે પગ મુકયા, ઈ. ૧૪૫૫.
૨. હિન્દોમાં ગણેશજી વડા અને આશ્વિન મહાયુનિ.ની પ્રજ્ઞાના એક અષ્ટમી, નવાળ મોહરતીન-કલ-સુકલનો જન્મ, ઈ. ૧૮૩૭.
૩. નવી માળાપને ચેર જન્મી, ઈ. ૧૮૪૫.
૪. કપળીમાં કારકુન તરીકે જન્મ સાર કરી છતાંવાના તહેનીસમાંકે પહોંચ્યાને એ સંયત્ર મેહનીઆસીને સર સાક્ષાર જોયે સ્ત્રી નિગમની મોહનીઆકડાં પી લીધેલા, જ્યાં તેને દરજ્જા સાથે નવું નામ મળ્યું. ૧૮૪૩માં નિગમની મોહનીઆથી નિવૃત્ત થઈ ૧૮૭૭માં મૃત્યુ થયું.
૫. સુધી એમણે આશ્વિન મહાયુનિ.ની કીર્તી 'સિત્તા' ને પોતાનો પદોષ વખત આપેલાં.

૨૨ અક્ષેજ અગસ્ટ નીચે હિંદની રાજની કલકત્તાથી ખસેડી કલકત્તામાં રાવવા આવી, ઈ. ૧૯૧૧.
૨૩ નોવેમ્બરના દરિયાએ ૩૯ માહસની રોઆલ્ડ આમુન્ડસોને ફગાવ્યું થયું કરી ત્યાં પહેલો પગ મુકયા, ઈ. ૧૯૧૧.
૨૪ કવિવર ડાંગેરાની વિશ્વમારતી વિહારની સાત્તિને કોનરાડ દયાપાણી, ઈ. ૧૯૧૧.
૨૫ મહામાના, કારતકપૂજા ૫૦ મંદન-ડન માસની થયેલી જન્મ, ઈ. ૧૮૬૧.
૨૬ 'આફરિકા કીરટ્ટ'નો ગંત આવી ગયો આફ્રિકાનો 'આયરુ'ના નામથી ગુલામ થયા, ઈ. ૧૯૩૭.

૩૦ ૧૮૫૮માં બજવામાં કોંગ્રેસ મેળાના સરકેલિન કોંગ્રેસને હાથે નાનામાં નો પરાજય થયા અને ને આકર્ય થયા.
આ માસની વ્યક્તિચિત્રણ
બાળુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ
પોતાના કમ્યુતાન અને મહાન સેવાઓ 'બિહારના બેની'નું બિરુદ પામનાર એ

મેલામનિનો જન્મ બિહાર પ્રાંતના છરાદેરી નામના માગડામાં ૧૮૮૪ની ત્રીજી ડીસેમ્બરે થયો. એમના પદવાઓએ નૂતન નૂતન સન્માનો મેલામનિનાં બીરી કીર્તી પિતામુનશી મહાદેવ સદાય એનાના માથામાં વેર દેતા.

છસન વર્ષની કમરે એક મોરડાને ત્યાં કારતી બાળવા બેઠાં અને પછી છપસા બિંદવાની મુખ સાળામાં દાખલ થયા એમની બુદ્ધિ નાનપણથી જ વેગરતી હતી. અને એ બેઠેલા અભ્યાસરત રહેતા કે શારીરિક વિવ્રાસ તરફ બીજકુલ લક્ષ રહ્યું નહિ. આમનું એમનું મગધિતિ સુકલકતી સારીતેનું જ પરિણામ છે.

૧૯૦૨ની કલ્પના યુનિવર્સિટીની એન્ટ્રસ પરીક્ષામાં બેઠેલા ૨૦ હંદાર વિદ્યાર્થીઓમાં બિહારના બાળાના નામડાને આ વિદ્યાર્થી પહેલો આવ્યા. કોલેજકાળમાં એમણે બીજ પ્રજ્ઞાતિમાં પણ મન પરીવડા માંડ્યું, જેમાં છાપાઓના લેખો, સંખાઓ અને બા-યેલા ઉપસત ધર્મિક જ્ઞાનપ્રચાર માટે રમ-પામિલી 'ડાન સોસાએટી'નું મર્ચન્ટ મુખ્ય બાળુ અને તેના મુખ્યત્વે 'ડાન' માસિકનું સપાદન પણ એમણે કરવા માંડ્યું.

૧૯૦૬માં પહેલા વર્ષમાં બી. એ. પાસ થઈ ૬૦૦ ઉપજારની ઓનરશિપ અને ૧૨ સોનાના આદ્ય એમની એમણે બિહારનું નામ લગ્નનું હતું અને એમ એ તથા એકાએક બી.ના અભ્યાસ માં કર્યા. આ વખતે તેમને વિદાયપત્ર જવાની ઉલ્લેખ કરી મળેલી, પરંતુ પિતાની માફક અને માતા તથા મોટા બાઈની નારાજીને માન આપી અટકી જઈ પરંતુ એથી એમનું મન બાની થયું અને સામાન્ય નંબરે તે એમ એ. પાસ થયા.
સાગ મા મુકરપુરની બગિચાર બાલકુ 'કોલેજમાં પ્રોફેસર તરીકે અને પછી પ્રિન્સિપાલ તરીકે કામ કર્યું, પણ સિસ્ટમકારમાં બહુ રસ પડ્યો નહિ, એટલે ૧૯૦૭માં વર્ગીલાતની પરીક્ષા પાસ કરી આ જ અરસમાં

ગોખાલેએ એમની મારનીથી આકર્ષિત એમને પોતે આપેલી સન્મન-એ વ. નિર્યા રોગસાક્ષીમાં જોડાવા આમણ કર્યા, પણ ફરી કુટુંબીઆની કમ્બાને માન આપી તે ભર્મિઓ દાખી જેવી પત્રી અને કલકત્તા જઈ એમણે વધીલાત શરૂ કરી. ત્યાં એમનું મર્ચ એટલું દીર્ઘ આબુ કે કોર્ડ ક્રિડા, જે મર્સાસબિહારી ગોપ, હેગબુડ ફાસ, હસન હમીમ વગેરે જેવા મહારથી ધારાસભ્યોએ પણ અકિત થયા અને ધન તથા ક્રીતિ આગળ ચરણે આબ્યાને પછી એ પરણ્યા હાલકેટલાં આબ્યા ને ત્યાં તેા ધનનાં દગલા થવા લાગ્યા પણ એ બહુ ધરમાં ન રહેતા બીજા વિદ્યાર્થીનાના અભ્યાસ પાછળ, નિરાધારની રાજ માટે અને બીજા સેવાકાર્યોમાં વહેવા લાગ્યું, ને એટલે સુધી કે ૧૯૦૭માં અસહકાર વેળાએ એમણે માસિક કલ્પનરની પ્રેનિસ છોડી તે વખતે એમની પૂછ પૂરી પરંતુ કપિયાની થે મહોની.

પરંતુ હાલકેટલાં એ વંકીલાત કરવા આવ્યા જ ને એ વંકીલાતોર બાલકેટલાં મળનાં એટલાંની પાયગાદી અગ્રીક્રમ આપેલનું કાં હતું તે પાંસ આજે માથેલાં ત્યાં થયા, અને એમાં કલ્પનરના સિદ્ધિ સદાય એમને કરી તેને લીધે તેમણે પરંપરના નિહલ પરિવચના આવ્યા નાથી છતાં વિચિત્રતરવે એ કાંયે કરેલી અસરે રાજકાળમાં એમણે અવગન-પ્રવાહ રાજકાલુ તર વાળ્યા.

ત્યારે પછીનું એમનું અવન મુખ્યત્વે એમનાં પ્રાંતના સેવાકાર્યો પાછળ અને કલ્પનર તર વધતી જતી રાજકાળ પ્રવિત્રતામાં નીચું છે ઈ. ૧૯૧૩, ૧૯૨૩, ૧૯૩૦ અને ૧૯૩૪માં બિહાર પર કોનરાડ મહાપ્રક, કુબળ અને ધરતીકપ જેવા દેવી સંકલ્પાં એમની અબજ, અવિરત, નિરપેક્ષ મેલા અનેડ બની છે.

હિંદી ભાષાના તે કમદા મેવક છે પરંતુ યુનિવર્સિટીમાં પાયામાં અને તેમાં માંવગ તરીકે હિન્દી દાખલ કરાવામાં રાજકાળ બાલકેટલાં અગ્ર બિહારના સિસ્ટમમાં ઇતિહાસમાં નોંધપાત્ર છે ૧૯૨૦ના બરડાન-૧૨ પછી એમણે રાજ બલ કુટુંબી કલકત્તા ત્યાં રાધો અને બિહાર વિદ્યાર્થીકની ધ્યાપના કરી ૧૯૩૪ની મુખર્મી કોંગ્રેસ પ્રમુખપદ આપેલીને હેમે એમની રાજકાળ સેવાઓની સર્વોચ્ચ કદર કરી અને મોંઝેસના અંગ્રેજ નેતાઓમાં એમને સ્થાપના.

એ એટલા નો માર્ગ, નજ, મહત્વજનના પ્રેમાળ અને કદાચ કે એમને 'અનતમજુ' કહી રાધ્યા એમનાં જોગ્ય અને સેવાના આન આંદે બિહારને આનનિઆનનું થાય.

માઈક્રોફોન ધેરખાતે

નાનપણમાં આગળમાંથી થયું એ દીવાગળીના બોજાની મદદથી ટેલિફોન બનાવી વાળવિન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. એ પ્રયત્ન વિવેક દારૂચળન અને એમ કરી રાખે નહિ, કેમકે એની પાછળ પબ્લિક પ્લિસિયન (physics)નો શિક્ષણ તો રહેલો હતો. તેમાં આપણે દર્શાવે બધેકે દેશીને માધ્યમ (medium) બનાવી વાળ કરતાં હતા. પબ્લિક એ બલ્બનો ટેલિફોન ધરમા ઝોઠી સાથે નહિ, કેમકે તેમાં અવધાર મુશ્કેલીઓ થયું છે.

ટેલિફોનની મુશ્કેલીને એ વસ્તુઓની જરૂર હોય છે: એક તો અવાજ મોકલવાનું યંત્ર, જેને ટ્રાન્સમિટર અથવા માઈક્રોફોન કહેવામાં આવે છે તે, અને બીજું અવાજ ધ્રુવવાનું યંત્ર, જેને રીસીવર અથવા રિસીવર કહેવામાં આવે છે તે. પ્રથમ આપણે માઈક્રોફોન કેમ બનાવવું એ વિચારીએ. તેવાર માઈક્રોફોન બધી બલ્બના આવે છે, અને એકે તે બધા વચ્ચે સુધી સારું કામ આપે છે, પણ તે ફરકના બલ્બનો ધોમાળ તેમાં હોતા નથી તેથી આપણે માદામાં સારું માઈક્રોફોન કેમ બનાવવું તે એક છે.

પ્રથમ એક રહે છે સામો-પરોલો સમયોચિત દેવદારના પાટિયાનો ટુકડો હોવો અને એ જ માપન એક પ્લાઈવુડનું પાટિયું હોવું. આ પાટિયું ત્રણ પ્લાઈવુડ દરો તો માત્ર સામ આપશે. દરેક દેવદારના પાટિયાની વચ્ચે એ હવળાઓ મારી, તેની વચ્ચે પ્લાઈવુડના પાટિયાને બેંધ કરે. આપણે આ પછી, ૧૫૫૫ થી સામાન્ય કદની એ બધી સામો (સેક્ટરીઓ) લાવે, અને તેને સાચવીને તોડી, અદરથી કારબનના સળિયા (carbon rods) મારી હોવા સારા બેન્ડીમાંથી કાઢેલા કારબન રોડ પબ્લિકથી મોકલે. આપણે કારબનના ૧૫૫૫ પ્લાઈવુડના પાટિયાની બરાબર વગાડી, એક એક હવળે બાંધે, અદર એ નાળા બરાબર ફિટ આવે તેવા એ કાપી પાડે, અને તેમાં બંને કારબન એમાં કરે. જે કારબન તમે આ રીતે બેસાડે તેની વિનયની જાણીએ કદી કીધેલી ન હોયી એટલે અને એક સાં ન કારબન હોય અને તેને બંન છે કે થયેલી આગીદાર બનાવે. પછી જ કારબન તમે પ્લાઈવુડના એમાં હોવા દોય તેમાં સારીથી ચાલ્યા જાડા પાડે અને તેમાં બંને બાજુએ આગીદારી આવીએ કારબન એમાં ફો. આ વચ્ચે માઈક્રોફોન તેવાર થયું આવા માઈક્રોફોનની સજ્જતામાં થયેલા બેરો આધાર એ કારબનના ટેલિફોન મિશન હવે છે એ બધાના રાજ્ય.

દરેક તેવાથી કનેક્ટ થતા જ રહે, કારબનની વિનયની બોજા-બોજા એક એક કદના એ ફેસિલિટી વાચરે પબ્લિક, આજ રા સારા કદની બોજા એ નગરે ત્યાં રહેલો હોય તે બોજા એ રિક્તિય વાચરવાના કામમાં આ એ તાર બોજા ફો. પછી માઈક્રોફોનની બોજા પાટિયા ઉપર માઈક્રોફોન બોજાનો કાર્ટિયાજનો અવાજ બનેકનથી મોકલ મકેને રેડિયોમાં સંચારથી જે બધું સમજાવે તેમાં બોજા તો માઈક્રોફોનની આગળ બોજા રેડિયોમાં આગળી શકે છે. એકે ફરક માઈક્રોફોન રેડિયોમાં એટલાં પડેલા વચ્ચે માઈક્રોફોન વચ્ચે પડે છે, એટલે માઈક્રોફોન વચ્ચે હોય તે વધુ સ્પષ્ટ કામ આપે ('બીબીસી ફોનિયા').

-પ્રમોદચંદ્ર મા વેદ

હાડાયક હિંદુઓ

હિંદુઓની જીવનશૈલીની અંતર બલ્બ છે, પબ્લિક તેમાં હિંદુઓ (Hindus) નામે આજની બલ્બ બનેલ છે. હિંદુઓ હાડાયકના હિંદુઓમાં તેમાં આજની માઈક્રોફોનમાં એ મળી આવે છે. આ બધું અને હાડાયક એ બધું આજે વચ્ચે બલ્બ બની રહેલો બધો બધો

મળ છે. પોતાના માર્ગમાં આપણા બધે તે પ્રાણી સમય, તેની બલ્બ-બલ્બનો કોઈ જાણ કર્યા વિના, તે બાજુથી પડે છે; અને એક વાર રજુમેકેને પબ્લિકમાં આજી બાજી નો ફરક નહિ એવા બીરેડિ-બલ્બને એ વેરેલા દેશને, ફરકે ફરકે મળેલાં મુશ્કેલી એ હવે રાજે છે. માથાને બધું એ સારાથી કે પછી એની કાલે બધે ફરકેલી પડવાની. થાડા કાલે કદાવર પ્રાણીનો પબ્લિક બલ્બ તેને તથી જાણે. કોઈ આજે માથા નો પોતાના બધેકા કદાવીને એ કોઈકાએ પતે થઈ બધું છે અને મીધા તેમાં મર બધી બધું છે. માથાને પ્રાણીના સાથે જ નહિ પણ જીવના બલ્બના સાથે માથા ને બધેકા બલ્બ મથાવતે રહે છે.

-પ્રમોદ

કેટલાંક પરિમાણો

એક એમેરિકન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ નીચેનો કોઈ નેવાર કર્યો છે:	
પરિમાણનો આકાર	માથાની વસ્તુ કે પદાર્થનો નામ
૦.૦૦, ૦.૦૦, ૦.૦૦, ૦.૦૦, ૦.૦૬ તમુ	વિદ્યુત્કર્મ-પ્રદેશ
૦.૦૦, ૦.૦૦ ૦.૦૦, ૦.૦૬ તમુ	...
૦.૦૦, ૦.૦૦, ૦.૦૦, ૦.૦૬ તમુ	...
૦.૦૦, ૦.૦૦, ૦.૦૬ તમુ	પરમાણુ - એટમ
૦.૦૦, ૦.૦૬ તમુ	સામાન્ય પરમાણુનું પદ
૦.૦૬ તમુ	ટિફથુપરની વસ્તુ
૦.૦૬ તમુ	...
૦.૦૬ તમુ	માથામાં હવેલી હવાઈ
૦.૦૬ તમુ	માથામાં ધરની પદાર્થ
૦.૦૬ તમુ	...
૦.૦૬ તમુ	અરેબાવાઈથી બધું ફેરવું
૦.૦૬ તમુ	પરમાણુ બધાસ
૦.૦૬ તમુ	૪૦ વાર પરમાણુ પ્રદક્ષિણા
૦.૦૬ તમુ	પરમાણુ બધું વચ્ચેનું બલ્બ
૦.૦૬ તમુ	અરેબાવાઈથી બધાસ
૦.૦૬ તમુ	...
૦.૦૬ તમુ	પરમાણુ પારેલી તારાનું બલ્બ
૦.૦૬ તમુ	અનિયમિત તારાજાનો બધાસ
૦.૦૬ તમુ	કોસમોસ - વિશ્વનો બધાસ
૦.૦૬ તમુ	૧૦૦ તમુના બધાસમાં ફેરવેલું
૦.૦૬ તમુ	થય ન્યાં હવેલી બધું સારું તેથી

અર્થ બધે

૧૦૦, ૦.૦૦, ૦.૦૦, ૦.૦૦ પ્રમાણ-બધું આંધરમાં બધું બધું બધું
(કોમ્પી) — માનિવાલ પડ્યા

નવાં પુસ્તકો

આલ્બેર્ટની બેલિયારી અરેબા વચ્ચેની એ પુસ્તિકાઓ: Independence in Interference of the Loose Small Reaction and Lemma Colouration in an Oat Cross, અને The Second Annual Report એ વિષયમાં રસ ધરાવનારને માટે ઉપયોગી છે. હાલમાં મળે: રજૂ હુમલોનો સમય લેખક-રજૂ-લેખક નાનામાં સાઈ, પ્રમાણ-બધું બલ્બ કાર્યકર, બાજુમાં, ૧-૨૫૫, ૦-૧૨-૦, ધરતીને બોજા રેડિયોમાં એક માથાને દેશી બધી બધું બધું? આ બધાની બધીની ફરકેલાની થી થીની થી થીના સારું કદાવર બલ્બ-બધું-પ્રમાણ, થી રજૂ-લેખક બધા સમિતિ, હાડાયકની બાજુ, માઈક્રોફોન, અરેબાવાઈ

આ માસ ઈતિહાસમાં

ડીસેમ્બર

નૂતના દેશમાં કેપ્ટેનડરમાં જ્યારે ૧૮૪૪ માસ હતો ત્યારે આ માસ હેલ્થી ફસલો હતો તેથી તેનું નામ (સેન્ટિન શાઉન્ડ ડીએગેન્સ ફસ ઉપરથી) ડિસેમ્બર કહેવાય. જે હાલ પણ, બાર માસનું વર્ષ થયા છતાં આજુબજુ છે. યુરોપમાં આ માસે બગસિયાઓ લેવાથી તેને બરફાળ માસ, યુગારિશ માસ વગેરે નામે મળેલા સંસ્કૃતમાં તેને 'વિન્દર મોનાથ' એટલે શિયાળાનો માસ અને 'હેલીગ મોનાથ' હોલી ક્રેમ્સ એટલે પવિત્ર ગણિતો પણ કહેતા. કેમકે ઇસુખ્રિસ્તાની જન્મજયતી નાતાલ આ માસમાં આવે છે. આજે થે જન્મેના આ માસને 'ક્રિસ્ટમોનાર' -ને ક

મેલાનિતોના જન્મ બિહાર પ્રાંતના હરાદેની નાગના નાગરામાં ૧૮૮૯ની ચીટ ડીએમએ પૂર્ણા એમના વડવાએ જન્મ મુદ્દા સરખાનેમાં તીવાનગરી કૅલેલી પિતામુનશી મહાદેવ સદાય એનાના મામમાં વેદ હતા.

હસાન વર્ધની કુમરે એક મોલકીને ત્યાં નારસી બાબુના મોકાએ પછી છપસા નિલ્લાની મુજ સાજામાં માનવ થયા એમની પ્રતિતાનપણથી જ તેમની હતી, અને એ એટલા અભ્યાસરત રહેતા કે શારીરિક વિચાર તરફ બીજકલ લક્ષ રતું નહિ આજનુ એમનું દગપિરિત સુસ્વદ્દી સંસ્કૃતનું જ પરિપૂર્ણ છે.

૧૯૦૨ની હસના બુનિવસિનીની એન્ડર પરીક્ષામાં મોરેલા ૨૦ હજાર વિદ્યાર્થીઓમાં બિહારના બહુતાના નામડાને આ વિદ્યાર્થી પ્રદેશ આભ્યા કોલેજમાંથી એમણે બીટ પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સન પહેલવા માડ્યું, જેમાં હાપાએના લેખો, સભાઓ અને બાપ્તિસ્ટ ઉપરાંત ધાર્મિક જ્ઞાનપ્રચાર માટે રથપાંચેલી 'ડૉન મોસાએરી'નું નિયંત્રણ મુખ્ય બન્યું અને તેના મુખપત્ર 'ડૉન' માસિકનું સંપાદન પણ એમણે કર્યા માડ્યું.

૧૯૦૬માં પહેલા વર્ષમાં બી એ પાસ થઈ ૯૦ ગ્રંથવાળી ગ્રેજુએસિય અને ૧૨ રોનાના આદ્ય મેળની એમણે બિહારનું નામ બેજનું ત્યું અને એમ એ તથા એલએલ બી. ના અભ્યાસ સંકે કર્યા આ વખતે તેમને વિજ્ઞાન જવાની ઉત્કૃષ્ટ ઈચ્છા મળેલી, પરંતુ પિતાની માની અને માતા તથા મોટા બાઈની નારાજીને માન આપી અટકી ગયું પડ્યું એથી એમનું મન બાની નયું અને સામાન્ય નબરે તે એમ એ પાસ થયા.

સરખાં મુશ્કરુત્વની બગિહાર પ્રાદેશ કોલેજમાં પ્રેક્ટિસ કરી અને પછી પ્રિન્સિપાલ તરીકે કામ કરું, પણ સિસ્ટમકાર્યમાં ખાલ રસ પડ્યો નહિ, એટલે ૧૯૦૭માં પછીલાતની પરીક્ષા પાસ કરી. આ જ અસરમાં

ગોખલદાસ એમની નારસીઈથી આકર્ષાઈ એમને માટે રથાપેલી સવન્ટસ એ વનિવસિયા રોસાન્ડીમાં ભેટાવા આમંત્રણ કર્યા પણ રી કટુબીએની ક્ષમ્દાને માન આપી તે હામિઓ દાખી દેવી પછી અને ક્ષમ્દાને જ એમણે વજીલાત સંકે કરી. ત્યાં એમનું નર્વ એટલું દીપી આંખુ કે લોઈ મિદા, ડો સર્વ રાગબિહારી ગાય, દેગબનુ માસ, હસન દમગા વગેરે જેવા મહારથી હારામાજીમાં પણ ગણિત થયા અને ધન તથા ક્રીતિ એમના ચરણે આગળ ને પછી એ પટલા હાઉંદોરેમાં આવ્યા ને ત્યાં તેના ધનના દમકા થયા લાગ્યા પણ એ બંધુ ઘરમાં ન રહેતા નરીય વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસ પાછળ, રિરાધારોની રાંછ માટે અને બીજાં રેવનાદારમાં વહેવા લાગ્યું, તે એટલે મુશ્કી કે ૧૯૦૭માં અસહકાર વેળાએ એમણે મોસિક હસનની પ્રેક્ટિસ છોડી તે વખતે એમની પૂંછ વડી પર્વ ગ્રંથવાળી થે નહોતી.

પટલા હાઉંદોરેમાં એ વજીલાત કરવા આવ્યા એ જ વર્ષે મુશ્કરિયો બાબુએ એવા રથના બેડેતોની પાયમાંથી ઓળે ઉમ આપેલન મઠ કર્યું તેની તપાસ અંગે નાપીટ લખાયા, અને એમાં રાજેન્દ્રબાબુએ જે મહાંય એમને કરી તેને કીચે તેઓ પરંપુરના નિન્દરથિયમાં આવ્યા નાપીટના વિખિનિતરને એ કાળે ફેરવી અસરે રાજેન્દ્રબાબુના હવાન પ્રવાહ રાજકારણ તરફ વાળ્યો.

ત્યાર પછીનું એમનું ઇવન મુખ્યત્વે રોના પ્રાંતના સેવાકાર્યો પાછળ અને કુમરોતર વધની જતી રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં જ નીચું છે. ૧૯૧૩, ૧૯૧૬, ૧૯૩૦ અને ૧૯૩૨માં બિહાર પર બેરેવા મદદપુર, દુધાંચ અને ધરની કપ જેવા દેવી સંસ્થામાં મિગની બનાડ, અવિરત, નિરોક્ષ જેવા નામેડ બની છે.

દિની બાધાના ત્રે કમના રોવ છે. પટલા બુનિવસિની રથાપવામાં અને તેમાં મા યમ તરીકે હિન્દી ફાજલ કરાવવામાં રાજેન્દ્રબાબુએ લીધેલો અગ્રબિહારના રિનનું જ હાલિદગમર્ગ નોંધવાનું છે. ૧૯૨૦ના બમ્દકાર પછી એમણે રાય બદલુરને દરકાળ સ્વછ દેવો અને બિહાર વિદ્યાર્થીકીની સ્થાપના તરી. ૧૯૩૬ની મુલાઈ દેવેમનું પ્રમુખપદ આપીને દેશે એમની રાજકીય જવાબદારી સંવેચિત્ત કરી અને મેમ્સરમાં અગ્રિય નેતાઓમાં એમને રાખ્યા.

એ એકલા તેા માર્ક, નમ, જ્ઞાનુરૂપિ ॥ પ્રેમાજ અને બનાર છે કે એમને 'અનતમનુ' કહો સદાય એમના સોજન્ય અને સેવાના માન આદે બિહારને આગવિઅનંતુ થાય છે.

તા. ૧૫ નારસીએ એ પહેલવહેલો મિફને કિનારે પગ મૂક્યા, ઈ ૧૮૫૧
તા. ૬ નિગમના મહેસૂલી વડા અને અસી-ગઢ બુનિ ની પ્રવૃત્તિના એક અગ્રણી, નવાળ મોહસીન-લવ-મુકદ્દો જન્મ, ઈ. ૧૮૩૭
ગરીબ માળાળને જરે જન્મી, ઈ. ૧૮૫૬
કપનીમાં કારકુન તરીકે હવાન સંકે કરી દેવાના તહેમીલદારપદે મહોળામાં એ સેચર મેહરીઅસીને સર સલાહ જગે બુદ્ધી નિષાગનીને કહી માગકાં પી કીધેલા, ન્યતિને રજબ સાથે નયુ નાગ મળ્યું ૧૮૬૩માં નિષાગની મોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઈ ૧૯૦૭માં મૃત્યુ થયું ત્યાં સુધી એમણે અસીનહ બુનિવસિનીની રથાપના જે થતાનો ધર્મો વજાન આપેલો.
તા. ૧૨ અગ્રેજ અમલ નીચે હિન્દની રાજધાની સ્થલક્ષાથી બસેડી ફિલ્લીમાં લાવવામાં આવી, ઈ ૧૯૧૧.

તા. ૧૬ નોવેમ્બરના દરિયાખેડે સાહસ-સંસ્કરી સેઆલ્ડ આમુન્ડસોને દખ્ખણુ મુવ સર કરી ત્યાં પહેલા પગ મૂક્યા, ઈ. ૧૯૧૧.
તા. ૨૨ સેપ્ટેમ્બર ડોનારની વિશ્વસાગી વિદ્યાપીઠની શાસ્ત્રિકેતનમાં રથાપના, ઈ ૧૯૧૧.
તા. ૨૫ મહાગમના, ભારતભૂખાળુ વગ મહાન મોહન સાવનીયજનો જન્મ, ઈ ૧૯૧૧.
તા. ૨૬ 'આઈરિશ ફીરટેર'નો અત અતી રવતન અયઈંડોને 'આયરુ'ના નાગનીયન-જન્મ થયો, ઈ ૧૯૩૭.

તા. ૩૦ ૧૮૫૬ના બળવામાં અગ્રેજો રોના-પતિ સરકેલિન ડેખમેજોને હાથે નાનાગા-હેળને પરાજય થયા અને ને અટક થયા
આ માસની વ્યવિવિશેષ બાબુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ
ગોતાના કમ્પ્લેસ લ્યાન અને મહાન સેવાઓ વડે 'બિહારના મેલી'નું બુલિટ પ્રાગનાર એ

કોઈ પ્રકાશ ન હો કે હો, એ ચિંતા ન કરે છીએ,
નિજ ધર્મે દૃઢ રહી, બધા પરકાશ મરે મરજીએ.

અમુખાવ સોની

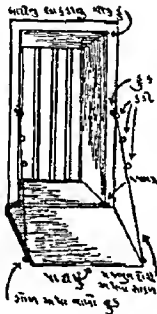
રસિયામાં જન્મીનદારે પોતાના ખેડૂતોને, તુલામજા ગળી નિર્દયતા ગુનરતા એ કાન-બમાં એ નુકસાન નિવારવા માટે બિરાધ દી-અન નાગને પાદરી પ્રિન્સ વાંચેનેશ્ર નામે એક આત્યાચારી જન્મીનદાર પાસે તેને સ-ગાનવવા ગયો. પણ વાતચિતમાં જ જન્મી-નદાર સાહેબને ગિનજ નથી અને તેણે બિગપને એક કષ્ટક બેંચી કાઢી બિરાધે તેને પગે પડીને મ્યુ કે 'અસિમિ અને વજા પાદરીને આરવાનો આ જો અપરાધ આપથી થયો તેનો મેં દોષ તો ગારી જ છે, કેમકે તુ આપને ગળે ઉતરે એટલી સારીરીતે ઉપ-દેશ આપી રાખ્યા નહિ માટે મને કાગા હશે.' પાદરીને ગારવાના અપરેકથી યતન-મા નો પ્રિન્સ પરગતો જ હતો, તે આ અદ્ભુત શક્તિ અને નુકસાન ભેદ અનન્યો આ પાદરીને પગે પડ્યો, અને તે દિવસથી જો જન્મીનદારના ખેડૂતો રસિયાબરમાં સુખી-ગા સુખી ગણાતા થયા એટલી સારી એની વર્તણૂક થઈ ગઈ.

અનેકાર્થે શબ્દ દરેકરે, બારણુ કે દર-વાતો; બાવ, તિલાત ન્યા હોસ કે બાર ધાવ ને જમ્યા, કોઈ પ્રાણીએ જન્મીનગા રહેવા માટે કરેલ કાણુ, છિદ્ર, મોખુ.

કહેવત કેમ પડી : 'વાંબિવાની બગ પાવ-રોરી' અથવા 'કોમળાગા પાવરોરી' બહાર બંહેર ન થાય એ રીતે બાંધે બરમે પણ મ-દાદ કરવા કાગા માટે અલગ મર્ગોના વચન માટે વપરાતી આ કહેવત વિશે એવી વાત છે કે બનરગા કોઇ વાંબિયાની હુકને ગાલ હોવા જન્મીનદારેક ગિયાને વાંબિયાએ ઉતરતા, ગિયાએ તેની ચારી પડી સરખવગા જાણુ-રવા ધસકવા માડ્યો પણ ત્યાં તો આજુ-બાજુના વાંબિયાએએ ગાલ વધે તેને 'રી લીધો, ને ગિયાબાદ સામા થતા હો એક પડામાં કા-ટલા નીચે મારવા માડ્યો પેલા વાંબિયાએ તો રીસે બસતા એક કોમળાગા પાંચરોરી નાખીને તેને કૂટવા માડ્યો ગિયાબાદ એકાદા મુગીબતે બાગીને ફરિયાદ કરી, પણ વાંબિયા-એએ ચાલણી કરીને મુદ માટે જ માદેમા દોષને નેની કયાંય તિરા ની ન દોવાયી ફરિ-યાદ ચાલી નહિ.

દુનિયામાં પહેલવહેલી વીમાની ડેલિવરી ૧૮૫૩ના જનની ૧૮મી વારીએ બિલિયમ નિલ્ડન્સ નામના રાખસને આગળી.

તમારા આરદાની બારીના ગાથને નાટ-કળ ધાવ એવુ પાઠિયુ એ માનવરાંધી બારીના ચોટકાનો નીચેના બાવગા જમી દે. (ગુલ-ગરાના સાધા નીચે આવે તેમ) પછી ચિત્ર પ્રમાણે ફેર, દોરી અને કીઓ લગાડી દે, એટલે કાણુવનુ ઢળણ રાખી રાખ, અને પોલીને નીચે પાડી નાખવાથી બીકડણ જમ્યા ન રહે એવુ મુદર મેજ તોવાર થયે નીચેની આકૃતિમાં આપેલું નેનું આલેખન આપી રચના સગવળી રહે છે.

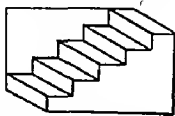
નિમિત્ત નગમન

$$\begin{aligned}
 (1^2+2^2)-(1+2)^2 &= 0 \\
 (2^2+3^2)-(2+3)^2 &= 2 \times 3 \\
 (3^2+4^2)-(3+4)^2 &= 4 \times 3 \\
 (4^2+5^2)-(4+5)^2 &= 5 \times 4 \\
 (5^2+6^2)-(5+6)^2 &= 6 \times 5 \\
 (6^2+7^2)-(6+7)^2 &= 7 \times 6 \\
 (7^2+8^2)-(7+8)^2 &= 8 \times 7 \\
 (8^2+9^2)-(8+9)^2 &= 9 \times 8 \\
 (9^2+10^2)-(9+10)^2 &= 10 \times 9 \\
 (10^2+11^2)-(10+11)^2 &= 11 \times 10
 \end{aligned}$$

અને એમ આગળ

— ડા. મ. જોષી

કાકડી અપચો ને તાવ લાવે છે એ માનવ-તાથી ધણું તે ખાતા હો છે રાને કાકડીને સગારી રાખી, ઉપર થોડું મીઠું હાંકી બારિયુ બનાવી રાતભર રાખી મૂકવુંને સવારે એમાંથી ફરેલુ પાણી નીતારીને પકીતે ખાવી. દરકન નહિ કરે. અપચા કરનાર એ પાણીજ હોય છે.

દરિદ્રાગનો નમૂનો: ઉપરથી આકૃતિમાં એક નમૂનો, મોટા ટાપી બાજુથી ચડવાનાં પથ-ચિયાની તાર જણાશે, પણ દરિદ્રોકામ થયને પલટાતાં બીજી નમૂને એજ પગથિયાં ઉઠાડી ગયાં દોષ તેમ જ ગાળી બાજુને ઉપરે બુલે-થી કાંધા વટકાનાં જણાશે, આકૃતિને ઉઠાડાવી-ને એવાથી પણ આ બને જગ માલુમ પડશે.

આરેડિયામાં મીથી પ્રથમ જન્મેલા મોરા છાકરાનું નામ સીથિર વાન નુવન-દ બન્સ હવ ને 'સાઇડન' નામના વડાબુમાં ૬ ૧૬૩ના જુલાઈની ૧૫મીએ જન્મેલો.

'ફેન્ડશી આઇસેન્ડર' ટાપુઓના લેખે શાકે માણસીના હાંતના નાણું લરીકે ઉપરોન કરે છે. પાલ અને ઘોળા બે રવાના તે રાખે છે, અને ઘોળાની કિંગલ લાલ કરતાં વીમ-ગળી લેવાય છે.

ચિત્તો કડપીમાં કડપી પ્રાણી છે. તેની કડપ કાકડીના ૧૦ માઇલ જેટલી દોષ છે.

આખરની નુકસાનીનો કેસ ચાલતાં હોને, આરોપીના વજીરે વિગત સાક્ષીને પૂછ્યું 'આરોપીએ તમને રશી માગ લીધી હતી કે કદો મેલ્યો ?'

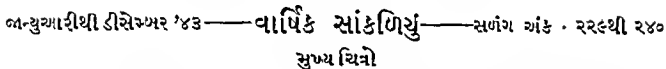
આક્ષી : (સમીકરે) તે સભ્ય બાબુજો આજળ ભોલાય તેવી નથી, સાહેબ ?

વજીર : તો પછી જ જ સાહેબને તે કાન-માં કદો ?

દેશરેશાં બાળકોના ચિત્રવિધિ પોષાડ ટાપી બાજુથી (૧) ચીન (૨) બ-પાનનાં બાળ-

કે દેરામી કપડાને લાકડાના બેડા પહેરે છે. (૩) બરફ પર ચાલતાં ઉત્તર ધ્રુવ દેશનાં બાળકો.

પૂર્ણરંગી
કામ્બીગનુ હિમાચાલિત જામડું એન એસ એન્ડે

આઈરોબર નવેક નર અકતુ	મુખચિત્ર
ચરન (ખાજ)	મેરાગલાલ શાહ માર્ય અકતુ મુખચિત્ર
દોલાનાકેળી વારતા	ડીમેજર અકતુ મુખચિત્ર
ખંપારા	રસિકલાલ પરીખ ભનુઆરી અકતુ મુખચિત્ર
ખીજની કલા છનગલાલ ભટ્ટ	ઓંગાટ સાંપુજર અકતુ મુખચિત્ર
ખીમખુમ્બ ખીરા	કનુ કેમાઈ જુલાઈ અકતુ મુખચિત્ર
કુક-સુદ	સો નંગીખાઈને દેગાઈ એ અકતુ મુખચિત્ર

‘હલ એક રમત વધુ—’ શ્રીમતી કુમી એચ. એન. દાલાસ
ડીસેમ્બર અંકનું મુખ્યચિત્ર

પચિંગ, ડ્રાઇ-પૉઇન્ટ, શિલ્પ વગેરે

જાતા-મહેશ (સિદ્ધ) શ્રીધર મહાપત્ર બંદન આઠમુ મુખચિત્ર
 દેશમુકત (દાહ-પોઈન્ટ) યતેશ્વર શુકલ માલેની ચિત્રપ્રેક્ષ
 ગોરી (સિદ્ધ) શકુંતલા દીનાપાત્ર દેવુઆરી અઠમુ પુક
 પ્રદલાપ ધાટ (દાહ-પોઈન્ટ) રમેન્દ્રનાથ ચલકાઈ દેવુઆરી ચિત્રપ્રેક્ષ
 પ્રારબ્ધ અને પુકપાથ (સિદ્ધ) વિનાયકનાથ કરગારકર

ଆକର୍ଷଣ

આધિકૃત જ્ઞાન	નિર્ગોળાળદેન દેસાઈ	ઝાગઝટ-સપ્ટેમ્બર	ચિત્રપ્રદેશ
ચાસત્ર	મણ્ડલિ નિકાલસ રોરિક	નવું	અક્ષી ચિત્રપ્રદેશ
ઉછાનલીલા	ગોકુલકાસ કા પરિયા	એપ્રિલ	અક્ષી ચિત્રપ્રદેશ
કરુણુ જ્ઞાન	પી. આર રોય	દેવુઆરી	અક્ષુ મુખચિત્ર
મરયાન-નૃત્ય	હીરાલાલ પટેલ	માર્ચ	અક્ષી ચિત્રપ્રદેશ
જળધોધ	એન ડી પચાસ	ઝાગઝટ-સપ્ટેમ્બરની	ગિત્રપ્રદેશ
ફૂદડી	ભાનુ રગાઈ	એપ્રિલ અક્ષુ	ફૂદડી
‘મહાધુર’ છે કરુણુ જ્ઞાન	મણ્ડલિ નરેશ	દેવુઆરી	અક્ષુઆરી-ચિત્રપ્રદેશ
મેધાનાગન સી.	નિર્ગોળાળદેન દેસાઈ	ઝાગઝટ-સપ્ટેમ્બર	ચિત્રપ્રદેશ
રમત	મન ગંડાસ	મે	અક્ષી ચિત્રપ્રદેશ

વાતની (શિક્ષ)	યુનુસઆદી મર્થન	એપ્રિલની વિપ્રલેખ
વિશ્વાનાથ (શિક્ષ)	કે. ડી. ત્રિપાઠી	હિસોઅર અનુ
હરગીરી (ગિફ)	મહુન્તાશા દીવાનજી	માર્ચ અનુ
હરપ્રતિમા (શિક્ષ)	રાકુન્તાશા દીવાનજી	નવંબરઆદી અનુ

ફે.ટી.અ.ફે.

કાશ્મીરનું દરય પ્રાજ્ઞાપ પટેલ મે આપનું પૂરું
બાળમના પાન બિનોદ મોકારી જુલાઈ આપનું પૂરું
મદાકાજોજરનું મદિર ૨ મે ૨૦ આપટાબરનવેમર ૨૦ શિખરે

દપાલની ટિકિટો (હરિલાલ ઝંકરના મગાહની)

ટિકિટા પર ખેતીના સાધનો   હાસેશ્વર અક્ષની ચિત્રચોટ

ટિપ્પણી પર જળવોધ ફેબ્રુઆરી માસના પૃષ્ઠાનુ ૫ ૩

.. .. દેવદેશના પર્વતો મે આઠના પૂડાનું પૃ ૩

.. .. દેશદેસના શોધકો : અગ્રિય અલ્લા પઠાનુ પૃ ૨

“ “ કચોની પેદાશ માખણતા ચિત્રો જુલાઈ ચિન્હાસેટ

“ “ મયજાની રમતા ન્દન્યુઆરી અકના પૃષ્ઠાનું પૃ. ૩

२२ २२ विषय दर्शना शोधः गाय अस्ना पूडानु पृ. ३

पुष्पप्रयासनादिष्टाशी पुष्पःगना करस्सरे लूनगना थित्रध्व

કાવ્યે।

અરિયનનું ધન
અવળા પ્રાચિયાચારો
આહ્વાયી આવર્ણ
આત્માદેરી ભક્તિ
કુદરત
કલ્યાણને
બિરુદરૂપા ચાંદની
કૃષ્ણ
ખરી ગિરિદામી

રતિવાલ ઝાયા	૧૬૧
"	૫૭
તનમુખ બદ	૫૭
"	૧૧૩
'બાલુ'	૧
પ્રદીપા પાદેશ	૮૫
સામ્રાજ્ય શુભ	૨૬
મુન્દરમ	૧૬૧
રા શુ	૧૬૬

ખડુ ને જોડું
 મળેલીકીતું અવશ
 જ્યથી મહાન
 અવતર સ્વા
 અવન ધૂપમળી
 જોયા તામિત્ર દેશ
 તોયોનિધિ
 વાડું સ્થિત
 વાહરે ચરાય

જાશ્વાર્દા દા પટેલ ૧૬૬
 બાલમુકુન્દ દાને ૨૨૫
 અક્ષી દુવેન ઇવાળી ૧૧૩
 સગપ્રસાદ શુક્લ ૧૦૧
 ઉ. ડ. ૨૨૫
 મુંદરમ ૨૬૫
 'અનિટેન' ૧૬૯
 જાશ્વાર્દા દા પટેલ ૮૫
 મુંદરમ ૧૩૭

ફવ લાગ્યો	પ્રહલાદ પારેખ ૧૧૩	માનવી દેવ યદ્ય શકે	રમભુલાલ સોની ૧૧૮
દાદાજી	મનસુખલાલ ઝવેરી ૧૯૭	યદિ નયુ થ-	ઉર્વેન્દ્ર પડયા ૧૧૧
દાદીખાનો ટોલિયો	બાલમુકુન્દ દવે ૧૭૯	ચાનો	બાલમુકુન્દ દવે ૨૬૬
દિલ્લો ગર્ભે	અરોહ હર્ષ ૧	રહું તો ધર્મો	'પ્રિયારી' ૧૩૭
દીપાવલિ	હેદરઅલી હુસેન ઝવણી ૧૮૬	રાત-ગંધ	મુન્દર ૧૮૫
ન જાણે!	જશભાઈ દા પટેલ ૧	કેળન હો!	વેળીભાઈ જી. પુરોહિત ૫૬
નસીબ	રમભુલાલ સોની ૫૮	કે પાન્ય!	'કેપેશ' ૨૧૬
નાજીદાને	અરોહ હર્ષ ૧૧૩	લક્ષ્મિ	દેવગજી પગાર ૧૩૩
નિહા	તનસુખ બદ ૮૬	જયજયાર	વેળીભાઈ જી. પુરોહિત ૧૧૧
નિઃશ્વાસ	હેદરઅલી હુસેન ઝવણી ૧૧૧	વિજયવિજય	હેદરઅલી હુસેન ઝવણી ૨૨૫
પરોડ	બાલમુકુન્દ દવે ૧૩૭	શું કે ગાઈ ને શું ન ગાઈ	પ્રહલાદ પારેખ ૫૬
પ્રજ્ઞાન મનવ-મનને	રામપ્રસાદ શુક્લ ૨૬	સાધનથી	'મીલ' ૨૪૬
પ્રશ	હસિત દ. જય ૧૯૮	સાદ કરે છે	પ્રહલાદ પારેખ ૨૨૫
પ્રવાસ છરપાદને	'મીલ' ૨૧૫	સુખનયથા	વેળીભાઈ જી. પુરોહિત ૨૦૩
બેઠને	વેળીભાઈ જી. પુરોહિત ૮૫	રવજન	લલિત ત્રિ બદ ૧૮૯
મહાભારત કારન કરવા	નહાનાલાલ દ. કવિ ૧	રહેજી સુધિતિ	રતિલાલ ધાયા ૧૨૯
માણુ	તનસુખ બદ ૮૫	હેટા!	વેળીભાઈ જી. પુરોહિત ૧૩૭
દેવાનો દવ		રામપ્રસાદ શુક્લ ૧૧૩	

જીવનચરિત્રો

અનિર્ણયિત

અનિર્ણયિત	અરોહ હર્ષ ૧૧૬
જોઈએ સ્થાઈત, સજ	" ૨૭૦
કબીર	કિસનસિંહ ચાવડા ૧૬૦
ગોપાલ હરિ દેગમુખ	વસંત ભેળી ૩૨
જન-લાગા	રવિશંકર રાવળ ૭૧
નારણદીપાલ, સકરત્ત	" ૧૧૭
માદામ કમ્પરી	દેસાઈ વાલજી ભવિષ્ય ૬૪
વડે છુવા, આયનાચાર્ય	વસંત ભેળી ૧૪૦
વાલચક્ર દીશચક્ર, શેઠ	રવિશંકર રાવળ ૪
વિશ્વેશ્વરેયા, મોક્ષગદમ્ સર	અરોહ હર્ષ ૬૦
ચેતુચ્ચક્ર હાનેમાન, ડૉ	'અશ્વત્થા' ૨૨૨
પરિચયકેષા	
અર્ધન્દ્રકુમાર (નાગુડી) ગંગોપાધ્યાય	૨ મ. રાવળ ૨૨૬

વાતાંચો

એક દોરડાને આશરે	જગજીવન મુરારી મિસ્ત્રી ૧૬૨	નવીન પતની (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર)	વિનોદ કોઠારી ૧૩૦
દેવદાસી	ચુનીલાલ મલિયા ૧૧૯	૫૮ (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર)	વિનોદ કોઠારી ૧૧૨
ઉપસહાર (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર)	વિનોદ કોઠારી ૧૯૩	પાપ અને પુણ્ય	'સાવર' ૧૪૩
કેલુ ચડે ?	જયરામ ભેરો ૪૭	બાળનાથ . . . નાથ સાથે	જયરામ ભેરો ૨૭૦
ખોડું સ્વર્ગ (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર)	વિનોદ કોઠારી ૨૭૫	ભેટી જોળીયાર	ચન્દ્રમુશીરકર જે. પટેલ ૧૪૪
વંદનમૂર્તિ	રમણિક મેથાળી ૮૭	મહાવાપાણી પાન	ચુનીલાલ મલિયા ૨૦૦
ચંદ્રલોકનો માનવી	અરોહ હર્ષ ૨૩૩	શ્રુતજ્ઞી પ્રીતિ	દેસાઈ વાલજી ભવિષ્ય ૧૬
નરમદી સિખા! દરિનારાયણ	દેસાઈ વાલજી ભવિષ્ય ૨૪૮	વિજય	રમણિક મેથાળી ૬
દેસાઈજીવનનાં હારથો		છ છ ચા. ૭૫	

લેખો

કવિતા કીર્તિગદિરે	મતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ	બદ્રેશ્વર	૪૦
કવિજી	રામસિંહજી રાઠોડ	સુજાતના બોલ લોકો આપે છે ?	અમૃતલાલ પંડયા ૧૭
કવિજી	૧૪૫, ૧૬૬, ૨૦૧	બીજા લેખો	
		કરકસર અને ગયાવની રીતો (સમુચ્ચય)	૧૦૫, ૨૦૬, ૨૪૧

મોર નેનિદાના ગાઢવાસગાં	૨૩૭	વેલિગટન	૧૫૬
સંનનના સૌથી આબાદ મહેરો	૧૨૬	રેડોક્ષોમ	૭૬
ટિકિટો સંવરવાના મોખ	હમિદાલ બેગ ૨૪૮	વિભાગીય લેખો	
નિશાનીઓ અને ઇમારતોના આપ	પોતાબદ્ધસ રામજી ૨૦૪	ચિત્રજ્ઞાન	
પાછલી રાતનું અનુભવજિયુ	'શાવિત્રાગ' ૩૧	પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંડું	૮૬, ૧૨૧, ૧૪૨, ૧૬૨, ૨૦૮, ૨૩૯, ૨૭૩
મેન્વિન	બારેરરાવ વિદ્યાસ ૧૫૧	મોટર કેવી રીતે ચાલે છે	૭૦
કાંકનપેનની બહુબલક ગાહી	ગારધનબાઈ દા પટેલ ૨૭૬	સંસ્કર બંધ	૭
ભારતકાગરોજીતરકના સન્માનપત્રનો શ્રી આયુક્તીનો પ્રત્યુત્તર	૨૨૭	પંચતરની વાર્તાઓ દેસાઈ વાલજી મેવિનદજી ૨૧, ૪૬, ૭૭, ૧૦૬, ૧૨૭, ૧૫૪, ૧૭૮, ૨૧૦, ૨૫૨	
ભારતીય નિત્યજ્ઞાનો કાગલિકામ	૨ મ રા ૧૮૬	માગધિન ચિતન	
મહર્ષિ વાલ્મીકિનું અભિત્રાસ	રમનીકાન્ત મોદી ૨૪૩	અર્ધ સોસાયટી આપ હનિયા	૨૬૭
માહિત્યકારો અને કલાકારોના ઠંઠાવિશે	'અકેર' ૨૬૮	આપણે શું ગુમાવ્યું છે?	૨. મ. રા. ૫૮
મુગ્ધુભાષ શહેરની શોધમા	મામજી વલજી આલમિયા ૨૪૧	એક જીવોગી પુસ્તક	બ ૧૩૬
સૂર્યની છાયા પરથી અમય જાણવાની રીત	હરિદર બટ ૧૭૧	એક સંદર્ભ	મામ મહેલકર ૩૧
'હનું વાઈ હોડ'	'શાવિત્રાગ' ૧૧૫	કવાકારોએ વિશિષ્ટ અધિકાર	કનેયાલાલ મુનશી ૩૦
દામની લીલા	૨૧૧	કળાની અગ્રણી	૨ મ રા. ૧૧૪

પ્રવાસ

પશ્ચિમદેશનો પ્રવાસ	૫ સૂર્યનારાયણ બ્યાસ ૧૦૨
પદરપુર	'મજુલ' ૧૮
પાતીસાથી કરાચી (કે એ અબલામ) ઇમામુદ્દીન મરાઠવાળા	૨૧૨
મહીનજેસર	૧૨૯

વિજ્ઞાન

પેલોન	અ. ૧૨૮
હૃલિયમ	'અનિડેન' ૪૩

ભૂગોળ

સરનાના શહેરો	
કાચી-કાલવરમ	૧૦૧
ત્રિજેક	૧૭૪
ગોધાનગર	૧૨૬
રથનિમ	૪૫
પોટીમી	૨૦

અર્ધ સોસાયટી આપ હનિયા	૨૬૭
આપણે શું ગુમાવ્યું છે?	૨. મ. રા. ૫૮
એક જીવોગી પુસ્તક	બ ૧૩૬
એક સંદર્ભ	મામ મહેલકર ૩૧
કવાકારોએ વિશિષ્ટ અધિકાર	કનેયાલાલ મુનશી ૩૦
કળાની અગ્રણી	૨ મ રા. ૧૧૪
કળાનો સમર્પક	રવિશંકર રાવજી ૨૬૭
કૃષ્ણલાલ મો. એવીરો આનિદન	બ ૫૬
ગુર્જર સમૃદ્ધિના અવશેષો	૨ મ રા. ૨૬૮
ધરતી અને રાજાગા કલાપ્રવૃત્તિ	૨. મ રા. ૧૧૨
જયકૃષ્ણ નાનકામ વર્મા, ૨૫,	૨ ૫૬
નિસાસા હોષ તો-	૩૧
ત્રિલોકચન્દ્રજી મહારાજ, ૨૫,	૨ ૧૩૬
દીપત-દીપનીસા આપાઈ શ્રી સિતિમોહન મેન	૮૬
ધાવણની પ્રતિષ્ઠા	આમી આનંદ ૧૩૮
ગોપી માતાબીની અનિદન (બ ક. હા ને)	૧૮૬
મજુલાલ મજમુદાર, ૮૦	૨ ૧૩૬
વિક્રમ દિસાઈસાબિદ	૨ ૧૧૩
સમૃદ્ધિ અન્દ્રે	૧૬૩

માધુકરી

કાવ્યકલિકાઓ

કાળની નોલત યાજ રહી	નંદાનાલાલ દ કવિ ૫૧
અનળની ખાટ સાથે છે	હસિન દ કવિ ૧૮૦
તમે કારનાર?	હસિન દ કવિ ૨૭૮
તારો અર્થો-	મુકુન્દરાવ પટ્ટા ૧૫૭
પથર્થોનું પથર્થો	પ્રેમસાકર બટ ૮૦
બપોળ	રતિનાલ હાયા ૧૩૨
રમાયન	જાનવાલ ૨૩
અન્યાયી-	બીરમ મહેતા ૧૪૭
સન યાને	રામિન્ડ અસાવાળા ૧૦૭
અમાજને બાઈ	બીરમ મહેતા ૨૧૭

જીવનપરિચય

'હા' નિર્દેશના મહાન નિર્મમ સ્ત્રી	'પ્રર્થ' ૧૫૭
ગોપાળરાવ હરિ દેરામજી	ન. મો. રા. ૫૧
ચિત્રામજી કારમનાથ દેરામજી મી બાઈઈ	૨. મ. રા. ૨૮૦
જયકૃષ્ણ બળમજી, તપસ્વી	૨૩
મહારાષ્ટ્રના સત્યગોધ	અગોહ દર્પ ૨૧૮

મિલર રીઝ હમિન	અગોહ દર્પ ૧૩૨
રસિકલાલ પંચીખ, કલાકાર	૧૮૦
સાગાંદ અટ્ટાપાયાય, ૨૫	૨૫૭
વાચન સંસ્કાર લેખી, સાહિત્યચાર્ય	શમ્ભવ વિભાલકાર ૨૧૭
વાસુદેવવાસી અબંધ	૧૦૭
સુકનકર, મહાભારત કીપ-ડો.	૮૦
હતિહાસ, ભૂગોળ અને પુરાતત્ત્વ	
આફ્રિકા	૨૬૧
ચરિત્રાલ	કારકાંડાસ બારાઈ ૨૮૧
પાટણની પૂર્વિમા	નંદાનાલાલ દ. કવિ ૨૨૦
બર્ગારાં	૫૨
બેલગિયન કોંગો	અ ૧૫૭
માવજી નહીનું મૂળ	૧૦૬
મીર	'પ્રર્થ' ૮૧

વિજ્ઞાન

ઝેલક પરિમાણ	કાનિલાલ પટ્ટા ૨૮૨
તરલા રાખનકેર મોટ	ઈ. અ. દ. ૨૬૨

પરપોચાનાં ઘરો	'પ્રકર્ષ' ૨૬૧	હંધુખાર	ગોરધનભાઈ દા. પટેલ ૧૦
માધકેરફોન ત્રેર બનાવો	પ્રબોધચન્દ્ર ગા. વેશ્વ ૨૮૨	તામાસં પુત્રેત્રી	'પ્રકર્ષ' ૧૬
રેડિયો માટે લાઇન ફિક્સર	'રપાઈ' ૮૨	દુધનો મહિમા	૧૭
વિજ્ઞાનથી પર રહ્યાં	૫૩	ધ	૨૮

પ્રાણીવિજ્ઞાન

ઝાંડ પર ચડતી માછલી	'પ્રકર્ષ' ૨૨૧	નવીન આરમાપૂર્ણન	જગનાદાગ ખેરાળનાઈ ૨૬૧
ટેટકનો લાભ	વે. ૮૨	નારની અને કોણ	૮૧
ધંપીની આતંત્રી યાત્રાઓ	'વનેચર' ૫૨	નીરોન્નિક રાગુ અને રવાઈશ્વરદા પીણ	'પ્રકર્ષ' ૧૧૨
પ્રાણીઓની બલવત્તા	'પ્રકર્ષ' ૨૨૧	ફીનાઈવેને બંદરે સમઝીની રાખ	લડીનાઈ પ્રધાન ૧૩૧
લડાયક બેદરેક	'પ્રકર્ષ' ૨૮૨	કેટબોર બંધવાંગા	૧૦
		જાનવારી	સોમવાળી મહેતા ૨૫

પ્રકૃતિલેખો અને માહિતી

અમારી સારમી !	દારકાંદાસ બારાઈ ૧૫૮	મહાન પુરુષોના આતિથ્ય મળે	'અનિરૂપ' ૧૩૪
અવળા અંદરે લખેલું કાંઈ	૨૨૩	માણસનું નાંક અને જુદીજુદી વાસ	'પ્રકર્ષ' ૧૩૨
આધુનિક ચિત્રકલાના સત્કારનો એક આરંભ	૨૬	યુદ્ધ પ્રયાસની શિક્ષામાં યુદ્ધકાળની કસકસ	હરિલાલ ભંડાર ૧૫૮
ઝોનરેક આસ	૨૨૦	તત્ત્વપુરના આશ્રિત	૧૦૬
કિંકરુ લેઈક	સારિકાન્ત મજઢિયા ૫૪	રાષ્ટ્રીય પવિત્રતા	ચોગનજાલ બ્યારા ૧૦
ચીનની કાચળની છત્રીઓ	૫૪	લાકડોનો બંદર	૧૦૬
ચીના અને નાપાનીઓ વચ્ચે બેઠ	૫૪	લાકડોનો બંદર બાળવાની સમઝી	૧૦૬
		સુનથી સાની	'પ્રકર્ષ' ૨૨૦
	રિક્ષિય (રેન્ડુ-ફૂલ)મા નળો	રેન્ડુ	કીરચંદ ઇ. શાહ ૨૧૯

વિભાગો

અથાણ	૧૭, ૨૦, ૨૨, ૨૭, ૭૬, ૧૭૬	નવા પુત્રો ૧૦૫, ૧૦૫, ૧૫૫, ૧૬૮, ૧૭૭, ૧૮૨, ૨૦૨, ૨૪૨, ૨૮૫
આ માસ દિવસો	૨૭, ૫૫, ૭૬, ૮૩, ૧૧૧, ૧૩૫, ૧૫૬, ૧૮૩, ૨૨૨, ૨૬૩, ૨૮૩	પરદેશી મિત્રોના પત્રો Our Friends Abroad
એમ કેમ ?	૧૫	૨૨, ૨૬, ૭૬, ૧૫૩, ૨૮૫
કસોટી	૧૭૬, ૨૦૬, ૨૪૭, ૨૪૮, ૨૭૭	ફેરિંગ્મીની દરિયાકાંઠા પરિણામ
મણિતગમત	૮	બી બી ફીનીંગ ૧૬, ૪૪
જાનપરાજ	૧૨૫, ૧૭૭	૬૨, ૬૬, ૧૩૨, ૧૫૫, ૧૭૬, ૨૪૫
ઉદ્ધે પાંતુ ૨૮, ૫૬, ૮૪, ૧૧૨, ૧૩૬, ૧૬૦, ૧૮૪, ૨૨૪, ૨૬૪, ૨૮૪		૧૧, ૫૦, ૬૬, ૧૨૧, ૧૩૧, ૧૭૩, ૨૦૫
હુચક	કિંમતગામ આથી ૧૫	૨૦૬
		વિન્સન વિજ્ઞાન ૫૫, ૧૦૬, ૧૫૬, ૧૭૪, ૨૨૮, ૨૭૭
		અસરનાં શહેરો (નુઆ લેખોમાં બુદ્ધિય વિભાગ)

પરચુરણ

૧૯૪૪નું કેલેન્ડર મોટે	'કેલેન્ડર' ૨૭૭	મંત્રપાનો ભંડ	દારકાંદાસ બારાઈ ૭૮
અગરાવનીના બ્યાથામલનો	૭૬	મોંધીછ	સવેપદની રાધાકૃષ્ણન ૧૮
આ અર્કનું મુખવિચ અંદરે કોના હંધાર	૨. ૫૬	અસ્થર સાહિત્ય સમા દરેકની વાર્ષિક વાહવાય અભીક્ષા	૧૧૮
કુમાર ચાહી રહે છે (ચોખ્ખા)	૨	મહોદ્વાકુમાર નરેન્દ્રસિંહ સાહિત્યોત્સવ ચન્દ્રક	૫૪
કુમારના આદરો અને હિતચિત્રો	૨૭૪	વડોદરામાં સાહિત્ય પરિષદ સંમેલન	૨૧૧, ૨૪૦

સર મહાશવ હનાગી નિબંધ હરીકૃષ્ણ

૧૪૪

